

**Journal of
Humanities and Tourism
Research**

Year : 2021
Volume : 11
Issue : 4

ISSN: 2717-7092

JoHUT

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 11

Sayı: 4

2021

Vol.11

No.4

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

DERGİ HAKKINDA

Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) açık erişimli, hakemli, yılda dört kere Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayımlanan bilimsel bir dergidir. Karabük Üniversitesi yayını olan dergi 2010 yılından beri yayımlanmaktadır. 2020 yılı 10 cilt itibarıyla eski adı Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Karabük University Journal of Institute of Social Sciences / JOISS) olan derginin adı Journal of Humanities and Tourism Research olarak değiştirilmiştir. JoHUT uluslararası bir dergi olup uluslararası endekslerde taranmaktadır. Beşeri bilimler ve turizm alanında yapılan araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlayan JoHUT, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapmaktadır.

ABOUT THE JOURNAL

The Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) is an open-access, refereed scientific journal published quarterly in March, June, September and December. The Journal, which is a periodical of Karabük University, has been published since 2010. Starting from the 10th volume of 2020, the Journal has changed its name from Karabük University Journal of Institute of Social Sciences (JOISS) to Journal of Humanities and Tourism Research. JoHUT is an international journal and indexed internationally. JoHUT, which aims to distribute research in humanities and tourism for the service of scientists, publishes manuscripts in Turkish and English.

EDITOR

Prof. Dr. Nuray TÜRKER nturker@karabuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSOCIATE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Cenk Murat KOÇOĞLU cmkocoglu@karabuk.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Önder DENİZ (Uşak University) onder.deniz@hotmail.com.tr

GÜZEL SANATLAR BÖLÜM EDİTÖRÜ / SECTION EDITOR OF FINE ARTS

Dr. Muhammet BİLGEN mbilgen@kastamonu.edu.tr

YAYIN KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU (Van Yüzüncü Yıl University)

Prof. Dr. Rainer M. CZICHON (Uşak University)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Aydın Adnan Menderes University)

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (İstanbul Gelişim University)

Prof. Dr. Ilze IVANOVA (University of Latvia/Latvia)

Prof. Dr. Iveta KOVALCIKOVA (University of Presov/Slovakia)

Prof. Dr. Karl KUNST (Vienna Institute for Archeological Science/Austria)

Prof. Dr. Voon Chin PHUA (Gettysburg College/USA)

Prof. Dr. Dirk WICKE (Goethe University/Germany)

Assoc. Prof. Dr. Eka DEVIDZE (European University/Georgia)

Dr. Maria PRODROMOU (European University/Cyprus)

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Jesse E. SHIRCLIFF

Printing Assistants

Mehmet UÇAR - R.A İbrahim YILMAZ

The journal was previously entitled as Karabuk University Journal of the Institute of Social Sciences

Derginin önceki ismi: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Humanities and Tourism Research is indexed in;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, CiteFactor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI, EBSCO

Journal of Humanities and Tourism Research aşağıdaki indekslerde taranmaktadır;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, Cite Factor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI, EBSCO

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 11

Sayı: 4

2021

Vol.11

No.4

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

İçindekiler / Contents

Covid-19 Salgınının Gastronomi Turizm Üzerine Etkisi: Kastamonu Örneği

The Effect of the Covid-19 Epidemic on Gastronomy Tourism: Sample of Kastamonu

Kaan Berk DALAHMETOĞLU, Muharrem AVCI 645-668

Uşak ve Banaz Zaviye Vakıfları Muhasebe ve Müzayede İşlemleri (1831-1863)

The Accounting and Auction Transactions of the Uşak and Banaz Zaviyah Foundations
(1831-1863)

Lokman AYDIN, Meltem AYDIN 669-689

TV Dizilerinde Alt Gelir Grubunun Temsili

Representation of the Lower income Group in TV Series

Olgun KÜÇÜK, Mevlüt Can KOÇAK 690-701

İngiltere'de Endüstri Mirasının Oluşumu: Tarihi Tekstil Endüstrisi Komplekslerinin Korunması, Uyarlanması ve Yeniden Yorumlanması

Industrial Heritage Making in Britain: The Conservation, Adaptation, and Reinterpretation
of the Historic Textile Industry Complexes

Şule KILIÇ YILDIZ 702-721

Türk Sinemasında 1950'lerden Günümüze Göç ve Kimlik İlişkisi

The Relationship between Immigration and Identity in Turkish Cinema from the 1950s to the
Present

Ümit DEMİR 722-737

Covid-19 Pandemi Sürecinin Getiri Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Bir Otel İşletmesinde Uygulama

Evaluation of the Covid- 19 Pandemic Process within the Scope of Yield Management: Implementation in a Hotel Business

Yusuf Çağrı TÜRKSEVEN, Levent KOŞAN 738-775

Benlik Saygısının Meslek Seçimi Üzerindeki Etkisi: Turizm Mesleğini Seçen Kişiler Üzerine Bir Araştırma

The Effect of Self-Esteem on Profession Choice: A Study on People Choosing the Tourism Profession

Mehmet UÇAR, Hasan TURMA 756-769

Barbara Kruger Enstalasyonlarının Tipografik Açından İncelemesi

A Typographic Review of Barbara Kruger Installations

Tuba BİLİRDÖNMEZ, Burak Erhan TARLAKAZAN 770-784

İstanbul'daki Turistlerin Alışveriş Davranışları: Beyazıt Esnafı Üzerine Nitel Bir Araştırma

Shopping Behaviors of Tourists in Istanbul: A Qualitative Research on the Shopkeepers in Beyazıt

Mert ÖĞRETMENOĞLU, Mithat Zeki DİNÇER, Füsun İSTANBULLU DİNÇER, Evren GÜMÜŞ 785-795

Küresel Boyutta Terör- Turizm İlişkisinin Örnek Olaylar Üzerinden İncelenmesi

Investigation of the Relationship of Terror and Tourism in A Global Dimension with Case Examples

Zehra YARDI, Emre Ozan AKSÖZ 796-818

Göç ve Kültürlerarası İletişim İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması

A Field Research on the Relationship of Migration and Inter-Cultural Communication

Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR 819-843

Profesyonel Turist Rehberlerinin Yurtdışı Turlarında Yaşadıkları Sorunlar

Problems of Professional Tourist Guides in International Tours

Duran CANKÜL, Ferdi Tayfur GÜZELOĞLU 844-862

Sözlü Kültür Bağlamında Ege'nin Kültürel Bellek Örneği: Homeros

The Example of Cultural Memory of the Aegean in the Context of Oral Culture: Homeros

Öznur TANRIVER 863-868

Geç Modern Dönemde Eskatolojiler ve Tekno-Dijital Gelecek: Yapay Zekâ Filmi Üzerine Bir Değerlendirme

Escathologies and Fears in the Late Modern Period: An Evaluation of the Artificial Intelligence Film

Kadir ŞAHİN 869-911

Spor Salonuna Giden Bireylerin Spor Yapma Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Sports Practices of Individuals Going to the Gym

Cihan AKKAYA 912-926

Covid-19 Salgınlarının Gastronomi Turizm Üzerine Etkisi: Kastamonu Örneği

The Effect of the Covid-19 Epidemic on Gastronomy Tourism: Sample of Kastamonu

Kaan Berk DALAHMETOĞLU¹, Muharrem AVCI²

^{1,2} Kastamonu Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, Kastamonu, Türkiye

ORCID:

K.B.D.: 0000-0003-2477-7183

M.A.: 0000-0002-0264-1181

Corresponding Author:

Kaan Berk DALAHMETOĞLU

Email:

kaanberkdalahmetoglu@gmail.com

Citation: Dalahmetoğlu, K. B. ve
Avcı, M. (2021). Covid-19 salgınının
gastronomi turizm üzerine etkisi:
Kastamonu örneği. *Journal of
Humanities and Tourism Research*, 11
(4): 645-668.

Submitted: 14.07.2021

Accepted: 13.09.2021

Özet

2019 yılında meydana gelen ve gün geçtikçe küresel kriz haline dönüşen Covid-19 salgın hastalığı etkisini pek çok alanda göstermiştir. Ekonomik ve sosyal yaşamı önemli seviyede etkileyen bu salgın hastalık turizm endüstrisini de etkisi altına almıştır. Turizm hareketleri durma noktasına gelmiş turizm içerisinde yer alan işletmeler de bu salgın hastalığın olumsuz sonuçlarından payını almıştır. Pek çok turizm türünü etkilediği gibi turizm çeşitlerinden biri olan gastronomi turizmi de bu krizden önemli derecede etkilenmiştir. Bu çalışma, önemli bir gastronomi turizm potansiyelini bünyesinde barındıran Kastamonu ilinin coğrafi işaretli yiyecek-icecek üretimi yapan işletmelere Covid-19'un etkisini saptamak amacıyla ele alınmıştır. Bu bağlamla Türkiye'nin en zengin mutfak potansiyeline sahip olan ilde hamur işleri, çorbalar, tatlılar ve yemekler bakımından oldukça önemli bir zenginlik bulunmaktadır. Araştırmanın amacına ulaşabilmek adına kapsamlı literatür taraması yapılarak coğrafi işaretli yiyecek-icecek üretimi yapan küçük ve orta büyüklükteki işlemecilerle gönüllülük esasına dayalı görüşme tekniği uygulanmıştır. Ayrıca elde edilen veriler ile betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada Covid-19 salgın hastalığının Kastamonu'da faaliyet gösteren gastronomi turizm çerçevesi içerisinde yiyecek-icecek üretimi yapan işletmelere olumlu ve olumsuz yönde olan etkileri araştırma sonucunda elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Gastronomi Turizmi, Coğrafi İşaret, Kastamonu

Abstract

The pandemic disaster, Covid-19, which broke out in 2020 and has grown day by day all around the world, affects many scopes. This pandemic, which significantly affects economic and social life, has also affected the tourism industry. Tourism movements have come to a standstill and businesses in tourism have also taken their share of negative consequences from this pandemic. As it affects many types of tourism, gastronomy tourism, which is one of the types of tourism, has also been significantly affected by this disaster. This study has been discussed in order to determine the impact of Covid-19 on the geographically marked food and beverage production businesses of Kastamonu province, which has significant gastronomic tourism potential. In this context, the province, which has the richest culinary potential in Turkey, has a very important richness in terms of pastries, soups, desserts, and meals. In order to reach the aim of the research, a comprehensive literature review was conducted and a voluntary interview technique was applied with small and medium-sized processors producing geographically marked food and beverage. In addition, a descriptive analysis method was used with the data obtained. In the research, the positive and negative effects of

Covid-19 on the businesses that produce food and beverage within the framework of gastronomy tourism operating in Kastamonu were obtained.

Keywords: Covid-19, Gastronomy Tourism, Geographical Indication, Kastamonu

1. GİRİŞ

Tarihte küresel düzeyde meydana gelen salgın hastalıklar dünya genelinde çoğu alanı derinden etkilemiştir. Çin'in Wuhan şehrinde patlak vererek ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını insanlığın karşı karşıya kaldığı büyük tehditlerden birisi olmuştur. İlk olarak 2019 yılının Aralık ayında vakalar ortaya çıkmış, 2020 Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation [WHO]) tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Salgın hastalık çoğu ülkeye yayılım göstermiş ve pek çok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Salgın hastalığın ağır sonuçları ekonomi ve turizm alanında da etkisini önemli derecede hissettirmiştir.

Bireylerin salgın hastalık tehlikesi nedeni ile seyahatlerinden vazgeçmeleri, ülkelerin aldıkları önlemler çerçevesinde seyahat kısıtlamaları ve karantina uygulamaları turizm faaliyetlerini durma aşamasına getirmiştir. Bu durum, başta turizme katılan bireylerin sayısında ve turizm gelirlerinde olmak üzere pek çok turizm olgusunda büyük kayıpların yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Kıvılcım, 2020). Turizm çeşitlerinden biri olan gastronomi turizmi de bu süreçten en çok etkilenen bir turizm türü olmuştur. Temelinde bir yöreye özgü yeme-içme deneyimi yaşamak isteyen bireylerin katıldıkları turizm türü olmasından dolayı sağlık konusunda titiz davranılması gereken bir alan olması zararın boyutunun fazla olmasını tetiklemiştir (Özer, 2021).

Gastronomi turizmi tam tanımı yapıldığında, insanların bir bölgeye turistik gezilerin yanı sıra o coğrafyaya has yiyecek-içecek deneyimleme etkinliği olarak katıldıkları seyahat faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanmaktadır (Işkın, 2020). Turistler seyahatleri esnasında dışarıdan yiyecek içecek tüketme alışkanlığı gösterdiğinden ve yöresel yiyecek-içecek tanımını istemelerinden dolayı gastronomi turizmi günün her saati ve yılın her mevsimi yapılabilmektedir (Kivela ve Crotts, 2006). Yerel yiyecek ve içecekler bir bölgenin gastronomi turizm kapsamında kalkınmasına rekabet avantajı sağlayacak unsurlardan biridir. Yöresel yiyecek ve içecek üretimi yapan işletmeler turizme katılan bireyler yönünden oldukça önemlidir (Çevik ve Saçılık, 2011). Bu bağlamda Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Kastamonu ili, gastronomi turizmi kapsamında yiyecek içecek ürünleri olarak potansiyeli yüksek bir şehirdir (Öner, 2018).

Soyut kültürel mirasın somut çıktısı olarak yiyecek-içecek kültürü küreselleşme süreci ile birlikte unutulmaya ve tükenmeye yüz tutmuş olup korunması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Hızlı yemek yeme alışkanlığı küreselleşme ile beraber hayatımıza girerken yöresel gastronomik değerler yavaş yavaş değerini yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle geleneksel gastronomi mirası ile yöresel değerler koruma altına alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yöresel ekonomik ürünlere değer katan, yerel tarımsal faaliyetleri destekleyen, kültürel ve gastronomik değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan "Coğrafi İşaretleme" sistemi ile hem kültürel mirası koruma altına alınması hem de yerel kalkınmanın desteklenmesi amaçlanmıştır (Can, Sünnetçioğlu ve Durlu Özkaya, 2013).

Coğrafi işaret kavramı Türk Patent ve Marka Kurumu (2021) tarafından, "Ürünün belli bir coğrafi bölgeye özgü" olarak, ürünün üzerinde kullanılan bir işaret olup, ürünün ünü, kalitesi ya da diğer karakteristik özelliklerinin belirli bir coğrafi bölgeye işaret eden bir hak olarak tanımlanmıştır. Kastamonu ilinde coğrafi işaretli 21 adet tescilli ürün bulunmaktadır. Gastronomi turizm kapsamında coğrafi işaretli ürünler arasında ise 15 adet tescilli yöresel yiyecek ve içecek ürünleri yer almaktadır (Kastamonu Sanayi ve Ticaret Odası, 2021). Bu ürünlerin geleneksel yöntemlere sadık kalınarak oluşturulmasında ve üretilmesinde iş gücünün payı önemli bir

faktördür. Kastamonu ilinin ekonomik kalkınmasında ve kültürel değerlerin korunması kapsamında coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin sürdürülebilirliği son derece önemlidir. Bu bağlamda Kastamonu ilinde gastronomi turizm kapsamında coğrafi işaretli yiyecek-içecek üretimi yapan işletmelerin Covid-19 salgın hastalığının etkisi altında kalarak yaşadıkları olumlu ve olumsuz durumların ölçülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Coğrafi işaret ile tescillenmiş adını ulusal ve uluslararası düzeyde duyurmuş Kastamonu yöresine özgü gastronomik ürünlerin çoğu geleneksel yöntemlerle üretilen ve herhangi katkı maddesi kullanılmadan oluşturularak gastromomi turizm kapsamında değerlendirilmektedir. Anlatılanlar ışığında çalışmanın amacı; Kastamonu'da varlığını sürdüren ve coğrafi işaretli gastronomi ürünleri imalatı yapan işletmelerin salgın sürecinde karşılaştıkları durumları tespit etmek, faaliyetlerinde ortaya çıkan olumsuz durumları saptamak, alınabilecek önlemler için paydaşlara erken bir farkındalık yaratmaktır. Yaşanan olumsuz durumlar karşısında işletmelerin aldıkları önlemler ve yapıları değişimler neticesinde krizi fırsata çevirme faaliyetlerini ortaya çıkararak diğer işletmelerin de referans alması amaçlanmıştır. Araştırmada gastronomi turizm kapsamında değerlendirilen ve turizm potansiyelinde kritik rol oynayan coğrafi işaretle tescillenmiş ürünlerin üretimine Covid-19'un etkileri nelerdir sorusuna cevap aranmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İlgili alanyazın incelendiğinde; Covid-19 salgınının turizm üzerine etkileri, coğrafi işaret gastronomi turizm ilişkisi ve Covid-19 salgın hastalığının ekonomiye olan etkileri ile ilişkili çalışmalara rastlanmıştır. İlgili çalışmalara bakıldığında:

Acar (2020), tarafından ele alınan çalışmada "Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi" başlıkla Covid-19 salgınının turizm hareketliliğine olan olumsuz etkilerine yer vermiştir. Bu konuda salgın hastalığın güncel etkilerini ve ortaya çıkabilecek olan olumsuz yönlerini ele almıştır.

Özatat ve Sak (2020), tarafından yürütölen çalışmada "Covid-19'un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir ?" sorusuna cevap aramış. Araştırma kapsamında krizin yönetilebilmesi için araştırma sonuçlarında iki noktaya değinmiştir. İlki salgının bitmesiyle yani ekonomi paketlerinin hazırlanması ikincisi olarak ise de salgının boyutuna ve etkisine göre işletme faaliyetlerini entegre edilmesi olarak çalışmada belirtilmiştir.

Ayittey, Ayittey, Kamasah, Chiwero ve Dzuvor (2020) tarafından ele alınan çalışmada Covid-19'un Dünya ve Çin ekonomisine olan etkileri incelenmiştir. Çin ekonomisini salgın hastalık krizinin ilk çeyreğinde yaklaşık olarak 62 milyar dolar ve dünya ekonomisini de 280 milyar dolardan fazla zarara uğratacağı tahmin edilmiştir.

Wilson ve Chen (2020) tarafından yapılan çalışmada virüsün yayılmasının önemli nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Çin'in Vuhan kentinden dünyanın farklı bölgelerine gerçekleştirilen seyahatlerin virüsün yayılma hızını artırdığından ve virüsün olumsuz etkilerinden çalışmada bahsedilmiştir.

Yılmaz (2017) tarafından gastronomi ve turizm üzerine çalışma gerçekleştirmiştir. Turizm potansiyeli kapsamında gastronomi turizmin rolü incelenerek bu potansiyelin gelişmesinde destinasyon yetkilileri ve yerel yiyecek-içecek üretimi yapan restoran işletmecilerin görevlerine değinmiştir.

Türkiye Gıda ve Sanayi Dernekleri Federasyonu tarafından yapılan video konferansta "Covid-19 Sonrası Gastronomi ve Ev Dışı Tüketim Sektörü" konu başlığıyla konferans yürütölmüştür. Konferansta öne çıkan önemli ifadeler ise, orta ölçekli ve küçük işletmelerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı, büyük işletmelerin ise varlığını sürdürdüğünü

belirtmişlerdir. Salgın hastalık sonucu gastronomi sektörünün önemli derece etkilendiğini vurgu yapmışlardır.

Gökovalı (2007), Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri- Türkiye Örneği adlı çalışmasında coğrafi işaretleme kapsamında değerlendirilen ürünlerin genellikle yiyecek-içecek, tarıma dayalı ürünler ve alkollü içecekler olabileceği gibi el yapımı olarak geleneksel el sanatları ürünleri de bu çerçevede dahilinde değerlendirileceğini belirtmiştir.

Sünnecioglu, Can ve Durlukaya Özkaya (2012), tarafından ele alınan çalışmada, yavaş turizmde coğrafi işaretlemenin önemine değinmişlerdir. Bu bağlamda Coğrafi işaretleme ile yöresel ürün ve bu ürünlerin tatların korunmasında önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir. Coğrafi işaretli ürünlerin taklitlerine karşı yasal zeminde mücadele edilmesinde ürün ve tatların, turizm değerine dönüştürülmesinde bölgesel kalkınmaya olumlu etki edeceğini araştırmada belirtmiştir.

2.1. Covid-19 Salgınının Ekonomiye Olan Etkisi

Covid-19 salgını küresel dünyada ekonomiye olan etkisini derinden hissettirmiştir. Yüksek ve artan maliyetler, ülkelerin karşılaştıkları ciddi gelir kayıpları, istihdam sorunları gibi olumsuz durumları ortaya çıkarmıştır. Dünyadaki ekonomik faaliyetler daralmış pek çok sektörler durma noktasına gelmiştir. Finansal faaliyetlerde yaşanan kayıplar, hane halkının gelir kayıpları, şirketlerin nakit akışındaki bozulmalar talepte de belirgin bir daralmaya yol açmıştır (Cinel, 2020). Covid-19 salgınının yayılmasına karşı uygulanan tedbirler hizmet sektörünün faaliyetlerine de büyük oranda ekonomik anlamda zarar vermiştir. Salgının meydana getirdiği talep azalması, ortaya çıkan sorunlar, işsizlik, üretim güçlükleri ve salgının durma noktasının bilinmemesi dünyadaki yaklaşık tüm ekonomik faaliyetlere az ya da çok olumsuz etkilerini hissettirmiş kriz ortamı doğmuştur. Yaşanan salgının ekonomiye olan olumsuz etkisi 2008 küresel finans krizinden daha büyük olmuştur. Ortaya çıkan krizle mücadele etmek amacıyla banka faiz indirimleri, likidite artırımı, varlık alımları ve kredi destek programları gibi mali tedbirler uygulamaya konulmuştur (Adıgüzel, 2019).

Gelişmekte olan ülkelerin yaşanan kriz ortamında karşılaştıkları en büyük riskler; yoğun yabancı sermaye çıkışı, ihracatta yaşanan daralma, hammadde fiyatlarında özellikle de petrol fiyatlarında meydana gelen düşüşlerdir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin kurları dolar karşısında önemli derecede değer kaybına uğramıştır. Türk lirası da değer düşüklüğünü bu süreçte yaşamıştır (Eroğlu, 2020).

Küresel çapta uzun vadeden kısa vadeye salgından en fazla etkilenen sektörler yer almaktadır. Ulaşım sektöründen, hizmet sektörüne, turizm sektöründen enerji sektörüne, tarım sektöründen imalat sektörüne kadar pek çok sektör pandeminin olumsuz etkilerini yaşamıştır. Hizmet sektörü en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir (Yorulmaz ve Kaptan, 2020). Covid-19 pandemisinin sektörel etkilerine bakıldığında (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020):

- Salgının yayılım hızının fazla olması ve git gide küresel boyuta uzanması nedeniyle önlem olarak ya da mecbur kalınarak büyük fabrikalar çalışmalarını durdurmuştur. Çalışmaları durdurulan fabrikalarda üretim durmuş bu da dünya tedarik zincirinin aksamasına neden olmuştur.
- İnsanların turizm hareketlerine katılmaktan vazgeçmesi ve ülkelerin aldıkları önemler kapsamında uçuşların durdurulması sonucu turizm sektörü büyük kayıp yaşamıştır.
- Petrol piyasasında talep yönlü düşüş riskini ortaya çıkarmış ve bu bağlamda petrol fiyatları düşmüştür.
- Hijyen ürünleri pazarına ise olumlu yönde etki etmiştir. Tüm dünyada artan talebin karşılanması adına temizlik ürünleri ve cerrahi maske üretimi yapılmış gelişmekte olan ülkeler ihracat olanağını bulmuşlardır.

2.2. Covid-19 Salgınının Turizme Olan Etkisi

Turizm endüstrisi ülkelerin ekonomik kalkınmasında kritik bir rol oynamaktadır. Uluslararası düzeyde ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkileri canlandıran turizm endüstrisi küresel çapta meydana gelen gelişmelerden oldukça önemli derecede etkilenen bir endüstri türüdür. Turizmin önemli unsurlarından olan çekicilik faktörü olduğu gibi bireylerin turizmine katılmamasına da etki eden bir takım etkenler de yer almaktadır. Bunlar; savaşlar, terör olayları, doğal afetler gibi yaşanan gelişmelerdir. Tüm bu yaşanan olumsuz gelişmeler bireylerin turizme katılmasını etkilemekte ve turizm hareketliliğine gölge düşürmektedir. Tarihte turizm olgusuna etki eden faktörlere rastlamak mümkündür. Bu faktörlerden biri de salgın hastalıklardır (Çeti ve Ünlüöner, 2019: 109-126).

2019 yılında başlayan dünya genelinde birçok alanda krize yol açan Covid-19 salgını turizm sektöründe olumsuz değişimlere yol açmıştır. Salgının ortaya çıktığı tarihten itibaren seyahat hareketleri kademeli olarak durma noktasına gelmiştir. İlk olarak salgının baş gösterdiği ülkelere seyahat hareketlerine kısıtlama getirilirken salgın hastalığın yayılma göstermesiyle beraber diğer etkilenen ülkelere de kısıtlama gelmiştir. Uluslararası uçuşların tamamına yakını askıya alınmıştır. Pandemi dolayısıyla dünyada insanların seyahat planlarından vazgeçmesi, ülkelerin aldıkları kararlar, ulaşım olanaklarının kısıtlanması, karantina uygulamaları gibi alınan önlemler kapsamında turizm sektörü son 20 yılda en büyük daralmayı yaşamıştır (Yorulmaz ve Kaptan, 2020).

Dünya Turizm Örgütü'nün raporuna göre uluslararası turist hareketleri, ülkelerin yaptıkları seyahat kısıtlamaları ve talebin önemli derecede düşmesi sebebiyle 2020'de bir önceki yıla göre % 74 düştüğü yer almıştır. Uluslararası seyahatlerdeki gerileme, ihracattan elde edilen gelirlerde tahmini 1,3 trilyon USD kaybı temsil ettiğini ve 2008-2009 küresel ekonomik kriz sırasında yaşanan zararın 11 katından fazla olduğu raporda belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (United Nations World Tourism Organization [UNWTO]), 2021).

UNWTO 2021 yılı için ise yayımladığı raporda: Vakaların artması, salgının kötüleşmesi ve yeni varyantların ortaya çıkması nedeniyle, birçok ülke zorunlu kısıtlamalar, karantinalar ve bazı durumlarda sınırların tamamen kapatılması dâhil olmak üzere daha sıkı seyahat kısıtlamalar getirildiği belirtilmiştir. Uluslararası turist girişleri yeni salgınlar ve daha sıkı seyahat kısıtlamaları nedeniyle Ocak 2021'de % 87'lik bir daralma yaşandığını açıklanmıştır (UNWTO, 2021).

2.3. Gastronomi Coğrafi İşaret İlişkisi ve Gastronomi Turizmi

Gastronomi kelimesi incelendiğinde Yunanca kökenli olup "Gastro ve Namos" sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Santic, 2004). Türk Dil Kurumu (2021), tarafından yapılan tanıma göre "Gastronomi; iyi yemek yeme merakı, iyi düzenlenmiş, sağlığa uygun, lezzet, yemek düzeni-sistemi ve hoş mutfak" olarak ifade edilmiştir.

"Gastronomi" yeme ve içme bilimi anlamına gelmektedir. Gastronomi alanında yapılan gözlemler, çalışmalar ve deneyler gastronomide yeni farklı lezzetler oluşturmak ya da gıda maddelerini etkili bir şekilde kullanmak için yapılan çalışmalar olarak da değerlendirilmektedir (Öney, 2016). Avcı hayvanlardan artan et kalıntılarının ve yenilebilir potansiyele sahip bitkilerin tüketilmesi ilk gastronomi faaliyetleri arasında yer almaktadır Tarih boyunca yeme-içme faaliyetleri kapsamında yapılan tüm denemeler doğrudan ya da dolaylı olarak gastronomi kavramı içerisine dâhil edilebilmektedir (Yurday ve Kingır, 2019).

Dünyanın pek çok bölgesinde farklı özelliklere sahip çeşitli ürünlerin bulunduğu birbirinden farklı kültürler bulunmaktadır. Topulukların sosyo-kültürel yapıları, inanışları, coğrafi koşulları, gelenek ve göreneklerinin değişik olması gibi nedenlerle farklı özellikler gösteren çeşitli mutfak

kültürlerini bünyesinde barındırmaktadır. Her bölgenin kendine has pişirme teknikleri, üretim uygulamaları ve yöresel ürünleri bulunmaktadır. Bu durum dünya genelinde pek çok dünya mutfağının oluşmasına olanak sağlamıştır. Toplumlar kendisine ait ürünlerin yöreye özgü tekniklerle üretim yaparak o bölgenin mutfak kültürünü oluşturmaktadır. Bölgelerin mutfak kültür değerlerini sürdürülebilir şekilde korumak ve üretimin devamlılığını sağlayarak gelecek nesillere aktarmak amacıyla yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemelerin biriside coğrafi işaret tescilidir (Yeşildağ, Özata & Akkaya, 2017: 175). 6769 numaralı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 34. Maddesinde yapılan tanıma göre:

“Coğrafi işaret; belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işaretir. Coğrafi işaretler, aşağıda belirtilen özelliklerine göre menşe adı ya da mahreç işareti olarak tescil edilir:

a) Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar menşe adıdır.

b) Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar mahreç işaretidir.”

Özellikle sanayi devriminden sonra üretim makineleşmiş yiyecek ve içecekler teknoloji yardımıyla üretilmeye başlanmıştır. Bu durum sonucu belli bir dönemden sonra tüketicilerde gelenekselliğe dönüşe neden olmuştur. Dünyada yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin sonucu olarak tarım, hayvancılık, çiftçilik gibi üretim sektörleri etkilenmiş bu olay ise gastronomiye de yön vermiştir. Bu bağlamda insanlar coğrafi işaretli ürünlere yönelim göstermişlerdir (Dilsiz, 2010).

Yöresel lezzetlerin ön plana çıktığı bölgelerde coğrafi işaretli ürünler kültürlerin sürdürülebilirliğine yardımcı olmaktadır. Bölgenin kültürel mirasını ve değerlerini koruma altına almakta, tarıma dayalı üretimi desteklemekte ve bölgenin sahip olduğu değerleri ulusal ve uluslararası tanıtıma katkı sağlamaktadır. Coğrafi işaretleme ürünün üretildiği bölgeye turist çekerek turizmin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Mercan ve Üzülmez, 2014). Bu bağlamda coğrafi işaretli gastronomik ürünler gastronomi turizm potansiyelinin gelişimi açısından turizmin canlanmasına ve gelişmesine katkı sağlamaktadır (Tepeci, 2018).

Gastronomi turizmi, temel ihtiyaç niteliği taşıyan yeme içme ihtiyaçlarının karşılanması açısından talebin yüksek olduğu turizm çeşididir. Yiyecek-içecek üreticilerini ve yiyecek festivallerine ziyarette bulunmak, yiyecekleriyle tanınmış belirli bölgelere seyahat gerçekleştirmek, konaklama işletmelerinde ve restoranlarda yöresel yiyecek-içecekleri tatmak ve tanımak amacıyla yapılan seyahatler turizm getirilerinde önemli bir yere sahiptir (Dilsiz, 2010).

2.4. Kastamonu İlinin Coğrafi İşaretli Ürünleri

Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Kastamonu ili içinde barındırdığı doğal ve kültürel miras değerleri açısından nadir bulunan bölgelerdendir. Bakır doğası, denizi, dağları, kanyonları, şelaleleri, mesire yerleri ve geçmiş tarihiyle pek çok değeri içinde barındırmaktadır. Bölgede kış turizminden, doğa turizmine, kıyı turizminden sağlık turizmine, gastronomi turizminden kırsal turizme, inanç turizminden kültür turizmine kadar başlıca turizm faaliyetleri gerçekleştirilebilmektedir.

Kastamonu'da 21 adet tescilli geleneksel coğrafi işaretli ürünler bulunmaktadır. Bunlar: Pınarbaşı Kara Çorba, Kastamonu Çekme Helva, Taşköprü Sarımsağı, Taşköprü Kuyu Kebabı,

Kastamonu Siyez Bulguru, Kastamonu Simidi, Tosya Bıçkısı (Bıçağı), Tosya Pirinci, Tosya Kıstısı, Kastamonu Tiridi, Devrekâni Hindi Banduması, Daday Etli Ekmek, Kastamonu Taş Baskı, Kastamonu Siyez Buğdayı, Kastamonu Pastırması, Kastamonu Fanılası, Cide Ceviz Helvası, Azdavay Yöresel Giysileri, Çatalzeytin Fındık Şekeri, Devrekani Cırık Tatlısı'dır (Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası, 2021).

Belirgin bir niteliği, ünü ya da farklı özellikler açısından kökenin bulunduğu yöre, bölge, alan veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü göstermek amacıyla Türk Patent Marka Kurumuna başvuruda bulunulan ise 14 adet ürün bulunmaktadır. Bunlar ise: Azdavay Çam Pekmezi, Tosya Kıl Telası, Kastamonu Maroon Marinace Mermeri, Tosya Üç Eteği, Araç Akden Göce Çorbası, Araç Külçöreği, Şehit Şerife Bacı Tatlısı, Çatalzeytin Fındık Şekeri, Kastamonu Siyez Unu, Kastamonu Kestane Balı, Kastamonu Eğşisi, Kastamonu Üryani Eriği, İhsangazi Ekşili Pilavı, ve Şehit Şerife Bacı Mantısı'dır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Covid-19 salgın hastalığının yöresel gastronomik ürün üreticileri üzerine olan etki düzeylerini belirlemektir. Ayrıca aldıkları önlem neticesinde olumsuz ya da olumlu etkilerini paydaşlar ile paylaşılması ve erken bir farkındalık yaratılması da amaç edilmiştir. Bu amaçlara ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

- 1) Gastronomi turizm kapsamında üretimi gerçekleştirilen coğrafi işaretli yiyecek-içecek ürün üreticilerinin Covid-19 öncesi ve sonrası durum analizi.
- 2) İşletmelerin aldıkları önlemler neticesinde krizden etkilenme düzeyleri nedir?
- 3) Koronavirüs (Covid-19) salgını başladığında ilgili işletmelerin operasyonlara yönelik bir stratejisi oldu mu?

Araştırmada inceleme konusu olan Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Kastamonu ilinin coğrafi işaretli gastronomik ürün üretimi yapan işletmeler ele alınmıştır. Bu bağlamda coğrafi işaretli 15 adet tescillenmiş gastronomik ürün bulunmaktadır. Kastamonu'nun sahip olduğu gastronomi potansiyeli ulusal ve uluslararası düzeyde büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacına ulaşabilmek adına araştırmanın, modeli, veri toplama aracı ve verilerin toplanması, verilerin analizi başlıklar halinde açıklanmıştır.

3.2. Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma örnekleme tekniklerinden, amaçlı örnekleme yöntemleri arasında bulunan maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği işe koşulmuştur. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde amaç, görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu bağlamda Kastamonu'nun il ve ilçelerinde bulunan gastronomik coğrafi işaretli yiyecek-içecek üretimi yapan ve sektörde en az 10 yıldır varlığını sürdüren işletmeciler ile her bir ürün için 2 işletme sahibi ya da yönetici personeli olarak toplamda ise 26 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Alanyazın taraması yapılarak ürünler tespit edilmiştir. Bu bağlamda coğrafi işaretli yiyecek-içecek üretimi yapan işletmeler bulunmuştur. Daha sonra görüşme tekniği kullanılarak, işletme sahipleriyle ya da yönetici pozisyonunda olan personellerle görüşmelerde bulunulmuştur. Görüşmeler bireysel görüşme yolu kullanılarak gönüllülük esasına dayalı yapılmıştır. Önceden alanında uzmanlar tarafından hazırlan sorular sorularak konuşmanın akışına göre farklı sorular da

yöneltilmiştir. Bu bağlamda Covid-19'un işletmeler üzerine etkileri ile farklı bakış açıları elde edilmiştir. Üç tane görüşme sorusu hazırlanarak, yerel paydaşlara şu sorular yöneltilmiştir.

Soru 1: Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin bölgenin turizm gelişiminde önemli bir kavram olup olmadığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?

Soru 2: Covid-19'un işletmenize finansal etkileri nelerdir ve pandemi sürecinde ne gibi faaliyetler yaptınız?

Soru 3: Covid-19 Krizine yönelik bir planlamanız oldu mu varsa nelerdir?

Araştırma verileri, 20 Nisan 2021 - 5 Temmuz 2021 tarihleri arasında ilgili kişilerden daha önceden alınmış randevu saatlerinde yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Ayrıca görüşme sırasında ses kaydı alınmış ve önemli görülen noktalar da not edilmiştir. Görüşmeler, 30 dakika ile 40 dakika arasında gerçekleşmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Not alınan görüşme raporları betimsel analiz yöntemiyle önceden belirlenmiş temalar çerçevesinde oluşturulan sorulara göre sınıflandırılmıştır daha sonra nesnel olarak özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Betimsel analiz, araştırmacının geliştirdiği temaları birbirleri ile ilişki kurarak veri seti içerisinde yer alan değişkenler arasındaki farklılıkları ve ilişkileri ele alır. Son aşamada ise araştırmacı bu değişkenler arasında bağlantılar kurmaya çalışır (Dey, 1993). Bu işlem için öncelikle betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulmuş, ikinci aşamada oluşturulan çerçeveye göre elde edilen bulgular ve veriler tanımlanmıştır. Son olarak tanımlanan bulguların açıklanması ve yorumlanması temalar çerçevesi içerisinde bir araya getirilerek yapılmıştır. Oluşturulan demografik özellikleri verilen tabloda görüşmeciler "K" olarak gösterilmiştir ve işletme ticari unvanına yer verilmemiştir.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Daday Etli Ekmeği işletmecileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yöneltilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolastırılarak nesnel olarak neden sonuç ilişkisiyle yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K1 katılımcısı; Daday İlçesinde faaliyet gösteren işletme sahibi, K2 katılımcısı ise merkezde faaliyet gösteren işletme sahibi olarak yer almaktadır. K1 55 yıldır K2 ise 12 yıldır sektörde faaliyet göstermektedir.

Tablo 1. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Daday Etli Ekmek Ürün Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K1	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bölgenin gastronomi turizm potansiyelinin gelişmesinde önemli bir faktördür. Gastronomi turizm kapsamında üretimini sağladığımız coğrafi işaretli Daday Etli Ekmeği bölgenin turizm potansiyeline oldukça olumlu yönde etki etmektedir. İnsanlar etli ekmek yemek için uzak şehirlerden ulaşım sağlamaktadır ve sayıları azımsanmayacak şekilde fazladır.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Covid-19 salgın hastalığının işletmeye olan etkisi oldukça fazladır. Kâr oranı %60 seviyesinde gerilemiştir. Gerek işletmemizin aldığı, gerekse devletimizin aldığı önlemler çerçevesinde satışlarımız çoğunlukla durmuştur. İnovasyon faaliyetleri yaparak paket servis, sosyal medya kullanımı gibi faaliyetlerle etkisi hafifletilmeye çalışılmıştır. Tanıtım ve reklam faaliyetlerine özellikle ağırlık verilmiştir.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Hedef kitleye çabuk ve maliyeti az olan sosyal medya aracılığıyla tanıtım faaliyetlerine ağırlık gösterilmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamalarında turist olarak otellere gelen müşterilere paket servisle hizmet vererek faaliyetler sürdürülmüştür. Ayrıca çalışma esnekliği sağlanarak hijyen koşulları sosyal medya aracılığıyla müşterilere ispat edilmiştir.</p>
K2	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli ürünler gastronomi turizmi için önemli bir husustur. Kastamonu Daday Etli Ekmeği ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmış bir lezzettir. Bu nedenle bu lezzeti tatmak için yurt içi ve yurt dışından turistler gelmektedir. Ayrıca gelen turistler gastronomi turizminin gelişmesine katkı sağlamıştır.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Salgın hastalık işletme satışlarına ve istihdamına oldukça etkisini göstermiştir. Kazanç aşırı derecede düşmüş ve nitelikli personel çıkışı olmuştur. Bu krizi en aza indirebilmek adına hijyen kurallarına dikkat edilip kurallar çerçevesinde faaliyetler sürdürülmüştür.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Kısa vadeli ve uzun vadeli planlama yapılmıştır. Nakit akışı ve işletme sermayesini gözden geçirerek ödemeler dengesine göre planlama gerçekleştirilmiştir. Part-time eleman uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca kademeli kira ödemesi uygulamasına başlanmıştır. Paket servise yoğunluk verilerek kullan at ürünler ile hijyen konusu üst seviyeye çıkartılmıştır.</p>

Tablo 1'de, katılımcıların Coğrafi İşaretli Daday Etli Ekmek Üreticilerinin Gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin bölgenin turizm potansiyelinde etkili rol oynadığını belirtmişlerdir. Katılımcılar Daday Etli Ekmeğinin bölgede gastronomi turizmüne önemli etki ettiğini vurgulamışlardır. K1 ve K2 katılımcısı olumsuz ekonomik açıdan finansal etkileri olduğunu belirtmişlerdir. 1 numaralı katılımcı, kar oranının %60 olarak gerilediğini belirtmiştir. İnovasyon faaliyetine ağırlık vererek sosyal medya tanıtımlarına ağırlık verdiğini ve paket servis olanaklarını geliştirdiğini ifade etmiştir. Hijyen kurallarına uyduğunu müşterilerine ispat etme amacıyla bulunduğunu yine katılımcı ifade etmiştir. K2 ise, işletmenin satışlarına ve istihdamına olumsuz boyutta etkilerinin olduğunu vurgulamıştır. Katılımcı 2, kısa ve uzun vadeli planlamalar yaptığını bu bağlamda nakit akışlarında düzenlemelerde bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca hijyen kurallarına uyduğunu, örgüt yapısında değişiklik yapıldığını ve paket servise ağırlık verildiğini ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Kastamonu Çekme Helva işletmecileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönetilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolastırılarak daha sonra nesnel olarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K3 ve K4 katılımcısı merkezde faaliyet gösteren işletme sahibi olarak yer almaktadır. K3 katılımcısı sektörde 50 yıl K4 katılımcısı ise sektörde 15 yıldır faaliyetini sürdürmektedir.

Tablo 2. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Kastamonu Çekme Helva Ürün Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K3	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli ürünler gastronomi turizm kapsamında oldukça etkili konumda bulunmaktadır. Bir yöreye özel oluşu turistlerin yiyecek içecek yeme istemeleri ve bunu yöresel geleneksel yöntemlerle üretilmiş olması turistlerin ilgisini çekmekte bu da bölgenin turizm potansiyelini geliştirmektedir. Kastamonu da gastronomi ürünleri ile bu faaliyetlerin merkezi konumundadır.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un işletmemize olan etkisi oldukça fazladır. Satışlarda ortalama %50'lik düşüş yaşanmıştır. Üretim işletmesi olması sonucu ve çalışan personellerin çok olması finansal yönden aşırı derecede etkilenmiştir. Bunun etkisinden kurtulmak adına yarı zamanlı işe geçerek paket siparişlere yoğunluk verilmiştir. Bu bağlamda reklam faaliyetleri artırılmıştır.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Covid-19 Krizine yönelik çalışanların motivasyonuna yönelik çalışmalar oldu ayrıca hedef kitleye iletişim stratejileri geliştirilerek işletmenin sürekliliği sağlanmıştır. İşletmede dijital dönüşüm çağı başlamıştır.</p>
K4	<p>Soru 1'in cevabı: Tescillenmiş ürünler bir bölgedeki gastronomi turizmüne olumlu etki etmektedir. İlin sahip olduğu değerler bakımından gastronomi turizmi oldukça üst düzeydedir. Yöresel ürüneler ve eşi benzeri olmayan lezzetler turizmin gelişmesini destekler niteliktedir.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Covid-19 işletme satışlarına ve istihdamına oldukça etkisini göstermiştir. Kazanç aşırı derecede düşmüş ve personel çıkışı olmuştur. Pandemi sürecinde daraltıcı harcama politikasına geçilmiştir. Ödemeler ertelenmiş alacaklar tahsil edilmiştir.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Planlamalar genellikle e-ticaret ve sosyal medya üzerinde yapılmıştır. Ayrıca paket hizmetlere yoğunluk göstererek satışlar online olmuştur.</p>

Tablo 2'de, katılımcıların Coğrafi İşaretli Kastamonu Çekme Helva üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gıda ürünlerinin bölgenin turizm gelişim potansiyeline sahip olduğu belirtmişlerdir. Katılımcıların soru 2'ye verdikleri cevap neticesinde salgın hastalığın işletmelere verdiği zararın oldukça fazla olduğunu belirtmişlerdir. 3 numaralı katılımcı satışlarda %50'lik bir düşüş olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı finansal etkileri en aza indirebilmek adına örgüt yapısında değişiklik, mesai uygulamaları ve sosyal medya tanıtımları yapmıştır. K4 ise, ödemeler dengesini sağlamış olduğunu, sosyal medya ve e-ticaret planlamaları yaptığını ifade etmiştir. Online satışlar üzerinden faaliyetini yürütmüştür.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Kastamonu Tiridi üretim işletmecileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönelen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolaştırılmış ve ardından nesnel olarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K5 ve K6 katılımcısı Kastamonu merkezde faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. K5 sektörde 50 yıl K6 ise sektörde 10 yıldır faaliyetini sürdürmektedir.

Tablo 3. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Kastamonu Tiridi Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K5	Soru 1'in cevabı: Bölgenin tanınmasında ve kalkınmasında gastronomi turizm faaliyetleri önemli bir etkidir. Kastamonu'da coğrafi işaretli yöresel yiyecekler ve içecekler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ulusal ve uluslararası turizmde sesini duyurmaktadır. Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un işletmemize olan finansal etkileri her sektörde olduğu gibi etkisini göstermiştir. Satış oranları %90 seviyesine gerilemiştir. Krize karşı savunma ve iyileşme politikası işletmemiz tarafından hayata geçirilmiştir. Ödemeler dengesine ve kar-zararımıza yönelik kısa vadeli planlamalar doğrultusunda borç ve alacaklar dengelenmiştir Soru 3'ün cevabı: Finansal açıdan planlamalar yapılmıştır. Borç ertelemeleri, doğrudan fonlama, garantili borçlar alma, alacakların tahsil edilmesi gibi. Satışlar paket servis olarak sürdürülmüştür.
K6	Soru 1'in cevabı: Gastronomi turizmi Kastamonu merkezinde ve ilçelerinde elinde oldukça önemli bir potansiyel bulundurmaktadır. Bu bağlamda dışarıdan turist çekmektedir. Soru 2'nin cevabı: Finansal etkileri olumsuz derecede olmuştur. Kazanç %60 civarında azalış göstermiştir. Bu olumsuz durumdan kurtulmak için borçlar ve alacaklarda bir düzenleme yapma gereği doğmuştur. Gerekli finansman sağlanıp işletme faaliyetleri sürdürülmüştür. Soru 3'ün cevabı: Genellikle yasakların kalkmasıyla etkiyi en aza indirebilmek adına temizlik, hijyen ve sosyal mesafe planlamamız olmuştur. Bu durum dijital platformlarda müşterilere ispat edilmiştir. Hızlı paket servis uygulamasına geçilerek faaliyetler sürdürülmüştür.

Tablo 3'te, katılımcıların Coğrafi İşaretli Kastamonu Tiridi üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların tamamının görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gıda ürünlerinin bölgenin turizm potansiyeline olumlu etki yarattığını belirtmişlerdir. Ayrıca olumsuz ekonomik açıdan finansal etkileri olduğunu belirterek önceki dönemlere göre satışlarına azalma olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların ifadesi incelendiğinde K5, satış oranının %90 seviyesinde düştüğünü, ödemeler dengesinde kısa ve uzun vadeli planlamalar yaptığını ve satışların çoğunlukla paket servis şeklinde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. 6 numaralı katılımcı ise, kazancının %60 oranında düştüğünü ifade etmiştir. Ayrıca planlamalarda ödemeler dengesinin ayarlandığını, finansman sağlama yoluna gidildiğini ve sosyal medya tanıtımları yaparak geniş kitlelere hitap edildiğini belirtmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Kastamonu Simidi üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yöneltilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolaştırılmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K7 ve K8 katılımcısı Kastamonu merkezde faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. K7 katılımcısı sektörde 50 yıl, K8 ise sektörde 35 yıldır faaliyetini sürdürmektedir.

Tablo 4. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Kastamonu Simidi Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K7	Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli gastronomi ürünler bölgenin turizm potansiyeli üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. İnsanlar sosyal medya aracılığı ile deneyimini yaşadıkları lezzetleri arkadaş çevresi ile paylaşmaktadır ve bu da bölgeye turist çekmektedir. Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un işletmemize olan parasal etkileri ham madde alışlarındaki fiyat artışları olarak etkisini hissettirmiştir. Bu bağlamda kar-zarar hesaplaması yaparak maksimum kar elde edebilmek adına fiyatlara düzenleme getirilmiştir. Soru 3'ün cevabı: İşletme iletişimi kolaylaştırılarak reklam mahiyetinde afiş pano uygulaması yapılmıştır. Kullan at ürünler ile hijyen kuralları hedef kitleye ispat edilmiştir. Ayrıca işletmede indirim uygulayarak sürekliliği sağlanmıştır.
K8	Soru 1'in cevabı: : Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin bölgenin turizm gelişiminde önemli bir kavramdır. Soru 2'nin cevabı: Satışlar %50-60 oranında azalmıştır. Alacakların tahsiline önem verilmiştir. Ödemeler dengesi ayarlanmıştır. Soru 3'ün cevabı: Devlet tarafından verilen Kredi Desteği ile sermayeye aktarım iş yeri geliştirildi. Tanınırlık için reklam faaliyetlerine önem verilmiştir.

Tablo 4'te, katılımcıların Coğrafi İşaretli Kastamonu Simidi üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gıda ürünlerinin bölgenin gastronomi turizm potansiyeline olumlu katkı yaptığını belirtmişlerdir. Katılımcılar, Covid-19'un finansal etkileri olduğunu belirterek bu etkiden kurtulmak adına kısa ve orta vadede borç alacak nakit akışı planlamaları yapılmıştır. K7 katılımcısı ürünlerin fiyatında değişiklik yaptığını, tanıtım faaliyetlerine önem verdiğini belirtmiştir. K8 katılımcısı satışların %50-60 arasında düştüğünü ifade etmiştir. Ayrıca kredi desteği alarak iş yerinde bir takım değişiklik yapmıştır. Katılımcılar tanıtım faaliyetlerini etkili bir şekilde yaparak krizin etiklerinden kurtulmayı amaçlamışlardır.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Devrakani Hindi Banduması ve Devrakani Cırık Tatlısı üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yöneltilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tabloleştirilmiştir.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K9 ve K10 katılımcısı Kastamonu Merkez'de faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. K9, sektörde 20 yıl K10 ise 25 yıldır faaliyet sürdürmektedir.

Tablo 5. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Devrakani Banduması ve Cırık Tatlısı Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K9	Soru 1'in cevabı: : Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin bölgenin turizm gelişiminde önemli bir kavramdır. Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un geçmiş yıllara nazaran işletmeye verdiği zarar yarı yarıyadır. Kazançlar düşmüştür. Alacakların tahsili ve taksitli borç ödeme sistemi hayata geçirilmiştir. Soru 3'ün cevabı: Covid-19 krizine yönelik planlamada gider mahiyetinde olan parasal çıktılarından tasarruf edip üretime devam edilmiştir. Ar-Ge çalışmalarına önem verilmiştir. İşletmede paket servis yöntemi hayata geçirilmiştir. Tanıtım faaliyetlerine dijital ortamdaki görsel-video şeklinde yapılan reklamlar planlanan hedef kitleye ulaşmıştır.
K10	Soru 1'in cevabı: Bölgenin tanıtımında coğrafi işaretli ürünler etkili bir avantajdır. İlçeye bu tatlıları deneyimlemek isteyen turistler bölgede turizm faaliyetlerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Gastronomi ürünleri hem ilçede hem de merkezde turizmin gelişmesini destekler niteliktedir. Soru 2'nin cevabı: Banduma üretimi durma deresinde gelmiştir. Cırık tatlısından ise paket siparişe geçilerek işletmenin devamlılığı sağlanmıştır. Satışların Covid-19 öncesi ve sonrası arasındaki farka bakıldığında %80'lik bir daralma söz konusudur. Soru 3'ün cevabı Kredi Desteği ile elde edilen finansman ile hassas hijyenik çerçevede güvenli gıda planlamasına geçilmiştir. Paket servis olanakları geliştirilmiştir.

Tablo 5'te, katılımcıların Coğrafi İşaretli Devrakani Hindi Banduması ve Cırık Tatlısı üreticilerinin Gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda coğrafi işaretli yiyecek-içecek ürünlerinin bölgenin gastronomi turizm kapsamında olumlu etkisi olduğunu ifade edilmiştir. Finansal etkilerinin fazla olduğu ve pandemi sürecinde bu finansal etkileri en aza indirebilmek adına nakit akışı düzenlemeleri getirilmiştir. K9, Ar-Ge çalışmalarına önem verdiğini, paket servis olanaklarını geliştirdiğini ve internet ortamında tanıtım faaliyetleri yaptığını ifade etmiştir. K10 ise, Covid-19'un bir sonucu olarak işletme gelirlerinde %80'lik bir daralma yaşandığını belirtmiştir. Faaliyetini sürdürebilmek adına kredi desteği sağlanmış, hijyen kuralları çerçevesinde faaliyetlere devam edilmiştir. Ayrıca paket servis olanakları geliştirilmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli İhsangazi Siyez Bulguru ve Siyez Buğdayı üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönetilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolastırılmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K11 sektörde 10 yıl ve K12 katılımcısı sektörde 30 yıl Kastamonu İhsangazi ilçesinde faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır.

Tablo 6. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Siyez Bulguru ve Buğdayı Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K11	Soru 1'in cevabı: Bölgenin turizm potansiyelinin gelişmesinde Coğrafi işaretli ürünler etki etmektedir. Siyez Bulguru önemli bir etken olmaktadır. Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un üretime olan talepte düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Pandemi sürecinde çalışmalara devam edip sipariş üzerine online satış yapılmıştır. Soru 3'ün cevabı: E-ticareti hayata geçirerek en az zararla bu durum atlatılmaya çalışılmaktadır.
K12	Soru 1'in cevabı: : Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin bölgenin turizm gelişiminde önemli bir etkidir. Soru 2'nin cevabı: Üretimde aksamalar yaşanmasına rağmen faaliyetlerimizi en az giderle sürdürülmeye gayret edilmiştir. Covid-19 öncesine göre üretim %30 gerilemiştir. Soru 3'ün cevabı: Kriz boyunca sosyal medyada tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmiştir ve satışlar online olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 6'da, katılımcıların Coğrafi İşaretli Siyez Bulguru ve Buğdayı üreticilerinin Gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Bu bağlamda Coğrafi İşaretli Gastronomi ürünlerinin bölgedeki gastronomi turizm potansiyeline olumlu etki ettiği katılımcı görüşmelerinden elde edilmiştir. K11, talepte meydana gelen düşüş neticesinde satışlarını online olarak sürdürmüştür. Ayrıca e-ticaret yöntemiyle pazarlamayı amaçlamıştır. K12 katılımcısı ise üretimin %30 seviyesinde gerilediğini ifade etmiştir. Sosyal medya tanıtım faaliyetleri ile satışlarını sürdürmüştür.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Taşköprü Kuyu Kebabı üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yöneltilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolştırılmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K13 ve K14 katılımcısı Kastamonu Taşköprü'de faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. K13 katılımcısı 50 yıldır, K14 katılımcısı ise 20 yıldır sektörde varlığını devam ettirmektedir.

Tablo 7. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Taşkoprü Kuyu Kebabı Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K13	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli Taşkoprü Kuyu Kebabı bölgenin turizm potansiyeli üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Genel çerçevede gastronomi potansiyeli bir bölgenin turizm değerini ortaya koymaktadır. Gastronomi deneyimi yaşamak için turistler yurt içinden ve yurt dışından ilçeye gelmektedirler. Bu bağlamda coğrafi işaretli ürünler turizm potansiyelini geliştirmektedir.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Gıda üretim sektörü içerisinde yer aldığımızdan Covid-19'un işletmeye olan zararı aşırı büyüktür. Gelirler %70 oranında azalmıştır. Bu durum karda %50 düşüşe neden olmuştur.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Online platformlarda işletme reklam ve tanıtım faaliyetleri geliştirilmiştir. Paket hizmetine geçerek kısa vadeli planlama yapılmıştır. Krizin ne zaman biteceği belli olmamasına karşı işletme küçültülmüş nakit çıkışlarına düzenleme getirilmiştir.</p>
K14	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin bölgenin turizm gelişiminde önemli bir etkidir.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Satış oranları durma noktasına gelmiştir. Bir önceki yıla nazaran işletme karında %70 seviyelerine daralma olmuştur.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Devlet tarafından verilen Kredi Desteği ile sermayeye aktarıp iş yeri geliştirildi. Hızlı ve hijyenli paket servis uygulamasına geçilmiştir.</p>

Tablo 7'de, katılımcıların Coğrafi İşaretli Kastamonu Taşkoprü Kuyu Kebabı üreticilerinin Gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gıda ürünlerinin bölgenin gastronomi turizm potansiyelinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. K13, Covid-19 sürecinde gelirlerin %70 azaldığını ve bu bağlamda kâr oranında %50'lik bir düşüş yaşadığını ifade etmiştir. Nakit akışı planlaması yapılarak, reklam ve tanıtım faaliyetlerine ağrılık vermiştir. K14 ise, Covid-19'un finansal etkilerinin fazla olduğunu belirterek işletme kârında %70'lik bir düşüş olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca hijyenik paket servis olanaklarına geçildiğini belirtmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Taşkoprü Sarımsağı üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönetilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolatırılmıştır. Daha sonra nesnel olarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K15 ve K16 katılımcısı Kastamonu Taşkoprü'de faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. K15, sektörde 70 yıldır K16 ise 50 yıldır faaliyet göstermektedir.

Tablo 8. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Taşköprü Sarımsağı Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K15	Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli yiyecek ve içecekler bölgenin turizm potansiyeli üzerinde olumlu etki yaratmaktadır Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un işletmeye verdiği zarar %40 civarındadır. Kazançlar düşmüştür. Alacakların tahsili ve taksitli borç ödeme sistemi hayata geçirilmiştir Soru 3'ün cevabı: Bu durumda temassız ödeme yöntemi ve online sipariş sistemine geçilmiştir.
K16	Soru 1'in cevabı: Gastronomi turizm kapsamında coğrafi işaretli ürünler bir bölgenin turizm potansiyelinin gelişmesine katkı sunmaktadırlar. Taşköprü sarımsağı önemli bir potansiyeldir. Soru 2'nin cevabı: İşletmenin finansal durumu olumsuz etkilenmiş gelirlerde %40lık bir düşüş olmuştur. Yatırım faaliyetleri ertelendi, tüketim en az seviyeye düşürülerek tasarruf sağlandı. Soru 3'ün cevabı: Online sipariş üzerine ve toplu satış üzerine faaliyetlerimiz olmaktadır.

Tablo 8'de, katılımcıların Coğrafi İşaretli Kastamonu Taşköprü Sarımsağı üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gıda ürünlerinin bölgenin gastronomi turizminin gelişiminde etkili bir rol oynadığı belirtilmiştir. K15, Covid-19'un finansal etkilerinin fazla olduğunu belirterek zararın %40 olduğunu ve kazançların gerilediğini ifade etmiştir. Bu etkiden kurtulmak adına online sipariş sistemine geçildiğini ifade etmiştir. Katılımcı 16 ise, gelirlerinde %40'lık bir düşüş olduğunu, yatırımların ertelendiğini ve gereksiz harcamalardan kaçınılarak tasarruf ettiğini belirtmiştir. Katılımcı online sipariş üzerinden satışlarını sürdürmüştür.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Kastamonu Pastırması üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yöneltilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolara dönüştürülerek tarafsız olarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K17 ve K18 katılımcısı Kastamonu merkezde faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. Kastamonu Pastırması Üreticisi olarak K17 sektörde 60 yıl, K18 ise sektörde 50 yıl faaliyetine devam etmektedir.

Tablo 9. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Kastamonu Pastırması Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K17	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli gıda ürünleri bölgenin turizm potansiyeli üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Adını ulusal ve uluslararası duyurmuş yurt içinden ve yurt dışından turistler Kastamonu Pastırmasını tatmak ve bu deneyimi yaşamak için Kastamonu ilini tercih etmişlerdir ve etmektedirler.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Alacakların tahsil edilememesi, kazancın düşmesi sonucu işletmede %50'lik bir daralma meydana gelmiştir. Bu bağlamda banka aracılığıyla kısa vadeli borçlanma yoluna gidilerek ödemeler dengesi ayarlanmıştır.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Krizi fırsata çevirmek adına online olarak işletme geliştirilmiştir. E-ticaret işlemleri ve dijital medya platformları aracılığıyla satışlar aydan aya %15'lik artış ile devam etmektedir.</p>
K18	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretlemeyle tescil olmuş Kastamonu Pastırması dünyada eşi benzeri görülmemiş bir lezzettir. İnsanlar bu lezzeti tatmak için Kastamonu iline akın etmektedirler. Bu bağlamda Kastamonu'nun diğer turizm potansiyelinin gelişimine katkı sunmaktadır. Sonuç olarak coğrafi işaretli yiyecekler ve içecekler bir bölgenin gastronomisini turizmde olumlu yönde etki etmektedir.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Önceki yıla göre kazançta %40'lık bir düşüş söz konusu olmuştur. Arge faaliyetlerine ağrılık verilerek ürün çeşitliği sağlanmıştır. Ayrıca borç alacak dengesi kurularak işletme devamlılığı sağlanmıştır.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: E-ticaret işlemlerine ağrılık verilerek satışlar dijital platformlardan olmuştur.</p>

Tablo 9'da, katılımcıların Coğrafi İşaretli Kastamonu Pastırması üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gastronomi yiyecek-içecek ürünü olan Kastamonu Pastırması bölgenin turizm gelişim potansiyelinde etkili bir rol oynadığı belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılar coğrafi işaretli ürünlerin bir bölgenin gastronomi turizm potansiyeline olumlu etki yarattığını belirtmişlerdir. K17, Covid-19'un işletmeye olan finansal etkisinin fazla olduğunu, kazancın düşmesi sonucu %50'lik bir daralma meydana geldiğini belirtmiştir. Covid-19'nun finansal etkilerinden kurtulmak adına kredilendirme yöntemine başvurduğunu, borç alacak ilişkisini düzenlediğini ve nakit akışı planlamaları yaptığını belirtmiştir. Katılımcı online siparişe ağrılık verdiğini ve satışlarının aydan aya arttığını ifade etmiştir. K18 ise, önceki yıla nazaran kazançlarında %40'lık düşüş yaşandığını belirtmiştir. Borç alacak dengesini ayarladığını e-ticarete ağrılık verdiğini ve satışlarının arttığını ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Tosya Pirinci üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönetilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler, tablolatırılmıştır ve ardından nesnel olarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K19 ve K20 katılımcısı Kastamonu Tosya'da faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır.

Tablo 10. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Tosya Pirinci Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K19	Soru 1'in cevabı: Gastronomik ürünler bölgenin turizm potansiyeli üzerinde olumlu etki yaratarak turizm potansiyelinin gelişmesi desteklemektedir. Soru 2'nin cevabı: Üretimde her ne kadar aksama olmamasına rağmen kâr hacminde düşüş yaşanmıştır. Giderlerde Covid-19 öncesine nazaran %40lık artış yaşanması kazancımızı etkilemiştir. Tasarruf yöntemine geçilmiştir. Soru 3'ün cevabı: Krize yönelik kısa vadeli planda sosyal medya satışı uzun vadeli planda ise yeni pazar arayışları olmuştur.
K20	Soru 1'in cevabı: Tosya Pirinci Coğrafi İşaret Tescili ile tescillenmesi ve bunu tüm ülkelere tanıtılması ilçenin ve bağlı bulunduğumuz ilin turizm potansiyeline olumlu yönde etki etmektedir. Genel çerçevede bir bölgenin coğrafi işaretleri ürünleri gastronomi turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Soru 2'nin cevabı: Çalışma saatlerinde kayıplar ve iş gücü etkileri işletmenin satış hacminde daralmaya neden olmuştur. Bu durumu az zararla atlatabilmek adına kredilendirme yöntemine başvurulmuştur. Soru 3'ün cevabı: İnternet sitesi oluşturularak online sipariş üzerine satışlar gerçekleşmektedir. Krizi en az zararla atlatabilmek adına geniş kitlelere ulaşım ürün tanıtımı yapmak ve satışların artması amaçlanmıştır.

Tablo 10'da, katılımcıların Coğrafi İşaretli Tosya Pirinci üreticilerinin Gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Coğrafi işaretli gastronomi ürünü olan Tosya Pirinci bölgenin turizm potansiyeline olumlu etki ettiği belirtilmiştir. Katılımcılar tescillenmiş coğrafi işaretli gıda ürünlerinin gastronomi turizmne katkı sağladığını ifade etmişlerdir. K19, finansal etkilerinin olduğunu, giderlerde %40'lık bir artış yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca, işletmede Covid-19 krizine yönelik kısa ve uzun vadeli planlama yapılmıştır. Kısa vadede sosyal medya tanıtımı yapıldığını uzun vadede ise yeni pazar arayışlarının olduğunu katılımcı ifade etmiştir. K20 ise, mesai saatlerinin azaldığı ve iş gücünün olumsuz etkisi olduğu için satışlarının gerilediğini belirtmiştir. Borç kredisi alarak faaliyetini sürdürdüğünü, web sayfası oluşturduğunu, tanıtım faaliyetlerinin geliştirdiğini ve sipariş üzerine satış yaptığını ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Pınarbaşı Kara Çorba üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yöneltilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolaştırılarak tarafsız olarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K21 ve K22 katılımcısı Kastamonu Pınarbaşı'nda faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. 21 numaralı katılımcı sektörde 20 yıl, 22 numaralı katılımcı ise sektörde 50 yıldır faaliyetini sürdürmektedir.

Tablo 11. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Pınarbaşı Kara orba Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K21	Soru 1'in cevabı: : Pınarbaşı yöresine özđü Kara orba lezzetini deneyimlemek amacıyla turistler bölgeye gelmektedir bu durum da turizm potansiyelinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bir yöreye özđü olan yiyecek ve içecekler gastronomi turizmne katkı sağlamaktadır. Bu ürünlerin coğrafi işaretle tescillenmesi ayrı bir değer katmaktadır. Soru 2'nin cevabı: İşletme hizmet sektörü içerisinde yer aldığından etkilenmiştir. Soru 3'ün cevabı: Kriz kapsamında herhangi bir faaliyet yapılmamıştır.
K22	Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretleli gastronomi ürünleri o yöreye özđü olması sonucu turizm gelişiminde önemli bir kavramdır. Soru 2'nin cevabı: Covid-19 salgın hastalığı işletme sermayesine ve hammadde tedarik zincirine doğrudan etki yaratmıştır. Üretimde stok fazlalığı olması neticesinde eldeki ürünleri eritme mahiyetinde bir takım indirim politikaları uygulanmıştır. Ayrıca nakit akışı revize edilerek salgın hastalığın durumuna göre işletme faaliyetleri optimize edilmiştir. Soru 3'ün cevabı: Krize yönelik faaliyetlerde işletmenin devamlılığı açısından ve üretiminin sağlanması açısından kritik tedarikçiler üzerine doğrudan iletişim kurulmuştur. Ayrıca acil ve beklenmedik durum planları oluşturulmuştur.

Tablo 11'de, katılımcıların Coğrafi İşaretli Pınarbaşı Kara orba üreticilerinin Gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, coğrafi İşaretli gastronomi ürünleri bölgenin turizm potansiyeline olumlu etki ettiği saptanmıştır. K21, Covid-19'dan etkilendiğini ve her hangi bir faaliyet yapmadığını belirtmiştir. K22, işletmelere finansal etkileri olduğunu, hammadde ve tedarik konusunda olumsuz durumları meydana getirdiğini ifade etmiştir. K22, bu etkilerden kurtulmak için finansal düzenlemeler getirdiğini, tedarikçiler ile iletişimde kalındığını ve salgının seyrine göre durum planlamaları yaptığını belirtmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Cide Ceviz Helvası üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönetilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tablolatırılmıştır.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K23 ve K24 katılımcısı Kastamonu Cide'de faaliyet gösteren işletme olarak yer almaktadır. K23 katılımcısı sektörde 30 yıldır, K24 katılımcısı ise sektörde 20 yıldır faaliyetini sürdürmektedir.

Tablo 12. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Cide Ceviz Helvası Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K23	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi İşaretli Cide Cevizi lezzeti itibariyle dünyada eşi görülmemiş bir lezzettir. Bu durum gastronomi turizmini bölgemizde geliştirmiştir. Ayrıca yurtiçi ve yurt dışı turistler kıyı turizm kapsamında ilçeye gelerek gastronomi turizmini de geliştirmişlerdir. Coğrafi işaretli gastronomik değerler bölgenin tanınmasında ve turizmin gelişmesinde önemli faktördür.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un işletmeye somut ve soyut zararları olmuştur. Maddi anlamda %60'lık bir daralma meydana gelmiştir. Bu daralma satışların olmaması eldeki stokların eritilmemesinden kaynaklanmaktadır. Borçlanma yöntemiyle finansman sağlanıp faaliyetlere devam edilmiştir.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Kısa ve orta vadeli planlama yapılmıştır. Kısa vadede siparişler üzerinden günlük satışlara göre işletmenin nakit akışı gözlenmiştir. Gereksiz harcamalardan kaçınılarak tasarruf moduna geçilmiştir. Alacaklara ödeme kolaylığı sağlanması adına taksitli tahsilat gerçekleştirilmiştir. Online internet üzerinden sipariş alınarak yurt içi satışlar yapılmıştır.</p>
K24	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bölgede turizmin gelişiminde önemli bir faktördür. Bölgesel olarak Cide'ye özgü olan lezzeti turistler katıldıkları turizm faaliyetleri sırasında tüketme eğilimi göstermektedirler. Bu durum hem gastronomi turizmin gelişmesinde hem de bölgenin turizm potansiyelinin gelişmesinde önemli bir faktör olarak yer almaktadır.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Salgın hastalık neticesinde talepte meydana gelen düşüş işlemede parasal anlamda bir zarar olgusu söz konusu olmaktadır. Bölgeye gelen turistlerin azalması, gastronomi turizminde düşüşe bu da işletmeler açısından gelir durumunda azalmaya neden olmaktadır. Pandemi sürecinde Nakit pozisyonları korundu, alacaklara erken ödeme kolaylıkları sağlandı, işletmenin ileriye dönük siparişleri düzenlendi.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Yapılan planlamalarda Cide Ceviz Helvası'nın üretimini sağlamak, işletmenin devamlılığını sürdürmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda hayata geçirilen planlar şu şekildedir. Üretimler sipariş üzerine olmuştur, paketli ürün hayata geçirilmiştir, daha çok online satış üzerine yoğunlaşmıştır, personellere motivasyon amaçlı ek ikramiyeler ödenmiştir. Borç alacak düzenlemesi yapılmıştır.</p>

Tablo 12'de, katılımcıların Coğrafi İşaretli Cide Ceviz Helvası üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bölgenin gastronomi turizm potansiyeline olumlu etki yarattığı görüşme sonuçlarından elde edilmiştir. K23, Covid-19'un somut ve soyut zararları meydana getirdiğini, işletmede %60'lık bir daralma yaşandığını, borç kredisi sağlanarak faaliyetini sürdürdüğünü ve alacak tahsilatında bir takım düzenlemeler yaptığını belirtmiştir. K24, işletmede finansal bir zararın olduğunu ve nakit akış düzenlemeleri yapıldığını belirtmiştir. Üretimde devamlılığı sağlamak için bir takım planlamalar yaparak siparişlere ağırlık verildiğini, paketli ürün oluşturulduğunu, online satışlara ağırlık verildiğini, personellere ek ücret ödendiğini ve borç alacak işlemlerinin düzenlendiğini ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında, Coğrafi İşaretli Çatalzeytin Fındık Şekeri üreticileri ile görüşülmüştür. Paydaşlara yönetilen sorular çerçevesinde bir içerik oluşturulmuştur. Görüşmeden elde edilen veriler tabloleştirilmiştir.

Araştırmaya toplam 2 paydaş katılmıştır. Katılımcılar, "K" harfi ile ifade edilmiştir. K25 ve K26 katılımcısı Kastamonu Çatalzeytin'de faaliyet gösteren işletmeler olarak yer almaktadır. K15 katılımcısı sektörde 48 yıl K26 katılımcısı ise 30 yıldır faaliyetine devam etmektedir.

Tablo 13. Gastronomi Turizm Kapsamında Coğrafi İşaretli Çatalzeytin Fındık Şekeri Üreticilerine İlişkin Değerlendirmeler

Katılımcı	Değerlendirme
K25	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bölgenin turizm gelişiminde önemli bir faktördür. Yöreye özgü tatlar turistleri cezbetmektedir. Bu bağlamda belirli bir bölgede bulunan ürünü tatmak için turistlerin geldiğini söylemek mümkündür. Tescillenmiş fındık Őekerini ilçeye gelen turistlerin burada tüketmeleri ayrıca buradan almaları bunun en iyi örneğidir.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Covid-19'un yarattığı finansal yıkım işletmeyi derinden etkilemiştir. Satış oranları yarı yarıya düşerek gelirden ciddi kayıplara neden olmuştur. Bu süreçte işletme nakit akışına önem verilmiş borç-alacak düzenlemeleri yapılmıştır.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Fındık Őekerinin yöreye has olması ve başka bir bölgede bulunmaması avantajı kullanılarak e-ticaret satışları geliştirilmiştir. Ayrıca kredilendirme yöntemine başvurularak geleneksel yöntemlere sadık kalınarak ürün çeşitliliği sağlanmıştır.</p>
K26	<p>Soru 1'in cevabı: Coğrafi işaretle tescillenmiş gastronomi ürünleri bölgeye turist çekmekte ve bölgenin adının duyurulmasında önemli bir faktördür. Özellikle yaz aylarında bölgedeki turist yoğunluğunun fazla olduğu dönemlerde fındık Şekeri tüketimi aşırı derecede artmaktadır. Bunun sebebi ise bölgeye gelen turistlerin yöreye özgü olan bu tadı tatmak istemeleridir. Ayrıca fındık Őekerini yemek için gelen turistler olabilmektedir.</p> <p>Soru 2'nin cevabı: Pandemiden her işletmenin etkilendiği gibi fındık Şekeri üreticisi olarak da ekonomik anlamda işletmede bir zarar söz konusudur. Yaşanan bu zarar neticesinde işletme iflas eşiğine sürüklenmiştir. Bu durumdan kurtulabilmek adına eldeki stokları eritme faaliyetlerimiz olmuştur.</p> <p>Soru 3'ün cevabı: Atılan adımlarda Çatalzeytin Fındık Şekeri üretiminin devamlılığını sürdürmek için fon kaynağı arayışı içine girilmiştir. Bu bağlamda kredilendirme yöntemine başvurulmuştur. Ayrıca sosyal medya üzerinden yakın hedef kitleye satışlar gerçekleştirilmiştir.</p>

Tablo 13'te katılımcıların Coğrafi İşaretli Çatalzeytin Fındık Şekeri üreticilerinin gastronomi turizm kapsamında değerlendirilmesi, Covid-19 etkilerinin değerlendirilmesi ve plan ve stratejilerin geliştirilmesine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri sonucunda, coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bölgenin turizm potansiyeline olumlu etki yarattığı görüşme sonuçlarından elde edilmiştir. K25, önemli bir boyutta finansal etkiyi yaşadığını, borç alacak düzenlemesi yaptığını, kredilendirme yöntemiyle faaliyetine devam ettiğini ve e-ticaret satışlarına ağırlık verdiğini belirtmiştir. K26 ise ekonomik etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Finansal etkilerinin fazla olmasıyla iflas eşiğinde olduğunu, bu durumu hafifletmek için stok eritme faaliyetine başlandığını ifade etmiştir. Katılımcı 26, kredilendirme yöntemine başvurduğunu ve sosyal medya üzerinden hedef kitleye ulaşmayı amaç edindiklerini belirtmiştir.

SONUÇ

Kastamonu'nun içinde bulunduğu doğal kaynaklarla ve kültürel miraslarla adeta insanları büyülemektedir. Bakir doğası, denizi, ormanlık alanlarıyla Türkiye'nin gözde bölgelerindedir. Kastamonu'nun köklü bir tarihe sahip olması ve pek çok medeniyete ev sahipliği yapması kültürel çeşitliliğinin harmanlanması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda ilde gastronomi ürünleri de çeşitlenerek zenginleşmiştir. Genel anlamda; çorbalar, ekmecekler, et yemekleri, sebze yemekleri, tatlılar ve içecekler olarak 812 yemek çeşidi tespit edilmiştir (Url-2).

Gastronomi turizmi yıl boyunca talep edilen bir turizm türü olması sonucundan pek çok bölge kendi kültüründen ürünleri coğrafi işaret aracılığıyla veya somut ve soyut kültürel mirasları çeşitlendirerek tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Benzerlerinden farklılaşmış, bir yöreye özgü olan ürünü tescillemek amacıyla coğrafi işaret kavramı doğmuştur. Coğrafi işaretin temel amacında geleneksel niteliklere bağlı, belirli bir üne kavuşmuş ürünlerin korunması

bulunmaktadır. Kastamonu ilinde coğrafi işaretli yiyecek-içecek olarak 15 adet ürün yer almaktadır. Bu ürünler gastronomi turizm destinasyonu olarak potansiyelin önemini ortaya koymaktadır.

Kastamonu'da Covid-19 salgınının gastronomi turizm kapsamında coğrafi işaretli yiyecek-içecek üretimi yapan işletmeler üzerine etkisi olarak katılımcıların görüşleri doğrultusunda finansal olarak ağır darbeyi almışlardır. Araştırma kapsamındaki işletmelere verdiği somut ve soyut zararlar oldukça fazla olmuştur. İşletmelerde üretim ve satışlar gerilemiştir. Azalan taleplerde ve bozulan tedarik zincirinde işletmeler stok eritmede sorun yaşamışlardır. İşletmelerin faaliyetlerine devam etmesi neticesinde kısa vadeli ve uzun vadeli planlamalar hayata geçirilmiştir. Ortak olarak işletmeler nakit akış düzenlemeleri, borç alacak denge kurmaları ve üretimin bu dengeye göre düzenlenmesini gerçekleştirmişlerdir. Kültürel mirası koruma amaçlı işletmeler devamlılığını sürdürebilmek adına satışlarını online olarak sosyal medya ya da web siteleri aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir.

Bu süreçte işletmeler, tanıtım faaliyetlerine ağırlık vererek ve tanıtım faaliyetlerinde online platformları etkili bir şekilde kullanarak hedef kitleye kolay ulaşım sağlayabilmektedir. Bu durum işletmeler açısından avantajlı bir durumu oluşturmaktadır. Pandeminin sona ermesiyle işletmelerin yaptığı tanıtım faaliyetleri kapsamında ürünlerin tanıtılması, Kastamonu'daki gastronomi ürünlerinin ön plana çıkarılması, insanlara etkili bilgileri kazandırması ve hafızalara kazınması avantajını meydana getirmektedir. Covid-19 sebebiyle işletmelerin karşılaştıkları olumsuz durumları en hafif düzeyde atlatabilmek adına işletmelerin sıkı bir "işletme sürekliliği" politikası uygulamak zorundadırlar. İşletmeler bu politikayı uygularken etkili ve çarpıcı bir şekilde hareket etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda üretimler sipariş üzerine yapılmalı ve fazla hammadde siparişinden kaçınılmalıdır. Hammaddelerin son kullanma süreleri dikkate alınarak fazla hammadde siparişinden kaçınılmalıdır. Üretim yapılan yerlerde hijyene aşırı derecede önem verilmeli ve bu durum müşterilere ispat edilmelidir. Üretim safhası tamamlanmış yiyecek ve içeceklerin satışı için pek çok kişinin çoğunlukla ulaşım sağlayabildiği uygulamalar kullanılmalıdır.

Bu araştırma sonucunda şu önerilere yer verilmektedir;

- İşletmeler pandemi sürecince yaptıkları tanıtım faaliyetlerini pandeminin sona ermesiyle devam ettirmesi işletmelerin ve ürünlerin reklamında önemli bir faktör olabilmektedir.
- İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi adına desteklenmesi ve bu süreci iyi şekilde yönetmesi gerekmektedir.
- Kriz sürecini en az zararla atlatabilmek adına oluşturulan stratejilerin özenle belirlenmesi, başta çalışan sağlığının ön plana alındığı, finansal açıdan işletmelerin nakit akışının sağlandığı, destek ve kredilerden en iyi şekilde faydalandığı uygulamaların hayata geçirilmesi büyük öneme sahiptir.
- Bu kriz sürecinde kamu kurum ve kuruluşları vasıtasıyla verilen desteklerin işletmeler tarafından takip edilmesi ve ekonomik tedbirlerin alınması etkili şekilde yönetmesi gerekmektedir.
- Covid-19 salgını boyunca elde edilen fonlar işletmenin sürekliliği için kullanılmalıdır.
- Bu süreçte çeşitli reklam faaliyetleri belirlenerek gerekli tanıtım planlamaları yapılmalı ve pandemi sonrası için hazırlıklar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2019). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37, 191-221.
- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Ayıttey, F.K., Ayıttey, M. K., Chiwero, N. B., Kamasah, J. S., Dzuovor, C. (2020). Economic Impacts of Wuhan 2019-Ncov on China And The World. *Journal Of Medical*, 92(5), 473-475.
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (United Nations World Tourism Organization [UNWTO]). (2021). <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals> Erişim tarihi: 10.04.2021.
- Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Can A., Sünnetçioğlu, S., Durlu-Özkaya F. (2012). Yavaş Turizmde Coğrafi İşaretlemenin Önemi. *13. Ulusal Turizm Kongresi*, Antalya, 953-962.
- Can A., Sünnetçioğlu, S., Durlu-Özkaya F. (2013). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü. *Journal Of Gastronomy Studies*, 1(1), 13-20.
- Çeti, B., Ünlüönen, K. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.
- Çevik, S., Saçlık, M. (2011). Destinasyonun Rekabet Avantajı Elde Etmesinde Gastronomi Turizminin Rolü: Erdek Örneği. *12. Ulusal Turizm Kongresi*, Düzce, 30 Kasım-4 Aralık, 503-515.
- Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation [WHO]). (2020). <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> Erişim Tarihi: 10.05.2021.
- Demirdöğen, O. Yorulmaz, R. (2020). *Kovid-19 Salgınının Dünya Ekonomilerine Etkileri*. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi. Türkiye Orsam: Ankara.
- Dilsiz, B. (2010). *Türkiye'de Gastronomi Ve Turizm (İstanbul Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Dey, I. (1993). *Qualitative Data Analysis: A User-Friendly Guide For Social Scientists*. London: Routledge Publications.
- Eroğlu, E. (2020). Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin Ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5 (2), 211 – 236.
- Gökovalı, U. (2007). Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141-160.
- Işkın M. (2020). *Bir Destinasyonun Gastronomi Turizmine Uygunluğunun Belirlenmesi Üzerine Keşifsel Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi. Sakarya.
- Kıvılcım, B. (2020). Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri. *Usobed Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Kivela, J., Crotts J. (2006). Tourism And Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality And Tourism Research*, 30, 354.
- Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası (2021). <https://www.kastamonutso.org.tr/kastamonu/cografi-isaretlerimiz/> Erişim Tarihi: 10.05.2021
- Mercan, Ş. O., Üzülmöz, M. (2014). Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Gelişimindeki Önemi: Çanakkale İli Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 67-94.

Covid-19 Salgınının Gastronomi Turizm Üzerine Etkisi: Kastamonu Örneği

- Öney, H. (2016). Gastronomi Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 193-203.
- Öner, S. (2018). *Yerel Halkın Gastronomi Turizmine Karşı Farkındalık Ve Tutumu: Kastamonu Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi. Kastamonu.
- Özer, Z. E. (25 Ocak 2021). Covid-19 Pandemi Sürecin Gastronomi Üzerine Olan Etkileri. İstanbul Gelişim Üniversitesi. 10.04.2021 tarihinde <https://gsf.gelisim.edu.tr/haber/covid-19-pandemik-surecin-gastronomiye-yansimalari> adresinden erişildi.
- Özatatay, F., Sak, G. (2020). Covid-19'un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir?. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları Vakfı*, 12.04.2021 tarihinde <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10098> adresinden erişildi.
- Resmi Gazete* (Sayı: 29944). 6769 Numaralı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 34. 22/12/2016: Tertip : 5 Cilt : 58. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6769.pdf> Erişim Tarihi:12.04.2021
- Santich, B. (2004). The Study Of Gastronomy And Its Relevance To Hospitality Education And Training. *Hospitality Management*, 23, 15-24.
- Türk Dil Kurumu (2020). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 09.05.2021.
- Türkiye Gıda ve Sanayi Dernekleri Federasyonu (2021). *COVID-19 Sonrası Gastronomi & Ev Dışı Tüketim Sektörü*. 15.05.2021 tarihinde <https://akademi.tgdf.org.tr/covid-19-sonrasi-gastronomi-ev-disi-tuketim-sektoru/> adresinden erişildi.
- Tepeci, M. (2018). Coğrafi İşarete Sahip Olan Yöresel Ürün Ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, (2)1, 371-389.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2021). <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf#:~:text=Co%C4%9Frafik%20i%C5%9Faret%2C%20temel%20olarak%20benzerlerinden,%C3%B6zde%C5%9Fle%C5%9Fmi%C5%9F%20bir%20%C3%BCr%C3%BCn%C3%BC%20g%C3%B6steren%20i%C5%9Farettir.> Erişim Tarihi: 15.04.2021.
- Url-2: <https://kastamonu.ktb.gov.tr/tr-168435/ne-yenir.html>. Erişim Tarihi: 22.06.2021.
- Yılmaz, G. (2017). Gastronomi ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*. 14(2), 171-191.
- Yorulmaz, R., Kaptan, S. (2020). Kovid-19 İle Mücadele Sürecinde Maliye Politikalarının Rolü. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ve Stratejik Araştırmalar (Ulisa)*, 1, 24-30.
- Yurday, Y. İ., Kınır, S. (2019). İstanbul'da Bulunan Birinci Sınıf Restoranların Menülerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Karşılaştırmalı Analizi Üzerine Bir Araştırma: *Tripadvisor Örneği Bartın Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 318-341.
- Yeşildağ, G. N. G., Özata, E., Akkaya, A. (2017). *Gastronomi Üzerine Araştırmalar*. (Ed. Prof. Dr. Düriye Bozok, Prof. Dr. Cevdet Avcıkurt, Doç. Dr. Murat Doğdubay, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sarıoğlan & Yrd. Doç. Dr. Göksel Kemal Girgin). Ankara: Detay Yayıncılık, 175-184.
- Yıldırım, A., H. Şimşek. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Seçkin Yayınları. Ankara.
- Wilson, M.E., Chen, L. H. (2020). Travellers Give Wings To Novel Coronavirus (2019-Ncov). *Journal Of Travel Medicine*, 1-3.

Uşak ve Banaz Zaviye Vakıfları Muhasebe ve Müzayede İşlemleri (1831-1863)

The Accounting and Auction Transactions of the Uşak and Banaz Zawiyah Foundations (1831-1863)

Lokman AYDIN¹, Meltem AYDIN²

Özet

İslâm kültür ve medeniyetinin önemli kurumlarından olan tekke ve zaviyeler, Türklerin İslamiyet'i benimsemeleri ile birlikte Türk-İslâm Devletleri'nin önemli kurumlarından birisi olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde önemli hizmetleri olan bu kurumlar Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar döneminde vakıf sistemi ile birlikte Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılmışlardır. Kuruluşu Anadolu Selçuklu Dönemi'ne kadar uzanan Uşak ve Banaz zaviye vakıflarına ait 1831-1863 yılları arasındaki muhasebe ve müzayede işlemleri hakkındaki evkaf defterleri bu zaviyelerin mali durumları ve işleyişleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gelirlerin tamamı tarımsal üretime dayalı aşar vergisinden oluşan vakıf ve zaviyelerin gider kalemleri maaş ve muhasebe harcamaları ile yiyecek masraflarından oluşmuştur. Bu durum Uşak ve Banaz'da bulunan zaviye vakıflarının incelenen dönemde ekonomik olarak çok güçlü olmadıklarını göstermektedir. 1826 yılında Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması ile birlikte daha merkezî bir yapıya kavuşan zaviye vakıfları, 1925 yılında kanunla kapatılıp gelir kaynakları Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilinceye kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu çalışmada 1831-1863 Kütahya Sancağına tabi Uşak ve Banaz kazaları ile bunlara bağlı köylerde bulunan zaviye-vakıf gelirlerinin muhasebe ve müzayede işlemleri arşivo belgelerine dayalı olarak incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uşak, Banaz, Vakıf, Tekke-Zaviye, Müzayede

Abstract

Derwish lodges and zawiyahs, which are important institutions of Islamic culture and civilization, became one of the important institutions of the Turkish-Islamic States with the Turks' adoption of Islam. These institutions, which had important services in the process of Turkification and Islamization of Anatolia, spread to the farthest corners of Anatolia together with the foundation system during the Anatolian Seljuks and Ottomans. The books of the Uşak and Banaz zawiya foundations, whose foundation dates back to the Anatolian Seljuk Period, about the accounting and auction transactions between 1831 and 1863, provide important information about the financial status and functioning of these zawiya. The expenses of foundations and zawiya, whose incomes are entirely from tithe based on agricultural production, consisted of salary, accounting, and food expenses. This situation shows that the zawiya foundations in Uşak and Banaz were not

¹Kafkas Üniversitesi, Susuz Meslek Yüksekokulu, Kars, Türkiye
²Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kars, Türkiye

ORCID:

L.A.: 0000-0002-5871-9929

M.A.: 0000-0001-5408-6135

Corresponding Author:

Lokman AYDIN

Email:

lokman14@gmail.com

Citation: Aydın, L. ve Aydın, M. (2021). Uşak ve Banaz Zaviye Vakıfları muhasebe ve müzayede işlemleri (1831-1863). *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 669-689.

Submitted: 26.05.2021

Accepted: 19.11.2021

economically strong in the examined period. The zawiya foundations, which gained a more centralized structure with the establishment of the Ministry of Foundations in 1826, continued their existence until they were closed by law in 1925, and their income sources were transferred to the General Directorate of Foundations. In this study, the accounting and auction transactions of the zawiya-foundation revenues in the Uşak and Banaz districts of the 1831-1863 Kütahya Sanjak and the villages were connected and examined based on archival documents.

Keywords: Uşak, Banaz, Foundation, Dervish-lodge, Auction

1. GİRİŞ

Dinî kaynaklarda gidilecek yol, izlenecek yöntem, maneviyat gibi anlamlara gelen tarikat kavramı, tasavvuf eserlerinde insanı kendisinin ve kâinatın gerçeklerine, bu gerçekleri kendisinde barındıran Hz. Muhammed ile kâinat ve insanın yaratıcısı olan Allah'a ulaştıran kutsal bir yol olarak tanımlanmıştır. Kurumsal olarak tarikat Hz. Muhammed ve Allah'a manevî anlamda ulaşmak için kendilerine rehberlik eden bir mürşide bağlı olan derviş ve müritler için oluşturulmuş teşkilatlardır. Bu yapı içerisinde manevî, ahlakî ve sosyal kurallar bir bütünü oluşturur. İslâm coğrafyasında tarih boyunca şeriat kurallarına riayet eden yüzlerce tarikat ortaya çıkmıştır. Halvetiyye, Nakşibendiyye, Kadiriyye, Rifaiyye, Şâzeliyye, Sa'diyye, Mevleviyye, Bayramiyye, Bedeviyye, Desûkiyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye ve Yeseviyye en çok bilinen tarikatlardır. Ayrıca bunlara bağlı olarak çeşitli kollar ve şubeler oluşmuştur (Ceyhan, 2018: 27-30).

Sufiler şeriata uyulmadan sadece tarikat ile gerçeğe ulaşamayacağını ifade ederek; şeriati gemiye, tarikatı denize, hakikati ise inciye benzetmişlerdir. Bir şeyhin etrafında toplanarak bir araya gelen sufiler sohbet etmek, zikir yapmak ve inzivaya çekilmek için 8. yüzyıldan itibaren hangâh adı verilen mekânlar kurmuşlardır. Daha sonraki dönemlerde külliye şeklinde oluşturulan ve eğitim, sağlık, sosyal yardım hizmetlerinin verildiği, misafirlerin ağırlandığı dergâh, tekke ve zaviye gibi isimlerle anılan yapılar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar faaliyetlerini vakıf gelirleri ile sürdürmüşlerdir. Varlıklarını günümüze kadar sürdüren tarikatların büyük bölümü tekke ve vakıf kurumları ile birlikte 12. yüzyıldan sonra oldukça yaygınlaşmışlardır (Öngören 2011: 95-103). Osmanlı öncesi Anadolu'ya yönelik göçler sırasında çok sayıda mutasavvıf Anadolu'ya gelerek faaliyetler göstermeye başlamıştır. Bunlar arasında Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî, Fahreddin-i Irakî, Müeyyiddün Cendî, Saîdüddin el-Ferganî, Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Mevlâna Celaleddin-i Rumî, Evhadüddin-i Kirmanî, Necmeddin-i Daye, Hacı Bektaşî Velî ve Yunus Emre gibi farklı tarikatlara mensup isimler yer almaktadır.

Ahiyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Baciyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum gibi dinî-tasavvufi cemaatler de Anadolu'da faaliyetler göstermişlerdir. Fütüvvet teşkilatının Anadolu'daki kolları olarak değerlendirilecek olan bu kuruluşlar çeşitli yönleriyle Sühreverdiyye, Rifaiyye, Mevleviyye ve Bektaşîyye gibi tarikatlarla benzerlikler göstermişlerdir. Horasan erenleri denilen Abdalan-ı Rum dervişlerinden Abdal Kumral'a Osman Gazi tarafından zaviye yaptırılarak destek olunmuştur. Abdal Musa, Geyikli Baba, Abdal Murad'a Orhan Gazi, Postinpüş Baba'ya I. Murad ve Abdal Mehmed'e de II. Murad'ın birer zaviye yaptırdıkları bilinmektedir. Yesevî dervişlerinden Hacı Bektaşî Velî, Hacı Bektaş Dergâhını kurmuş ve onun adına Anadolu topraklarında Bektaşîyye Tarikatı ortaya çıkmıştır. Mevlana Celaleddin Rumî'nin Horasan'dan Anadolu'ya gelerek, Konya'ya yerleşmesi ve buradaki faaliyetleri Mevleviyye Tarikatı'nın doğmasını sağlamıştır. 1426'da Osmanlı Sultanı II. Murad Edirne'de Mevlevihâne açmış, bunu Yahşi Bey'in Tire'de kurduğu Mevlevihâne takip etmiştir. 1491'de kurulan Galata Mevlevihânesi ile birlikte İstanbul Konya'dan sonra önemli bir Mevlevîlik merkezi haline gelmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Mevlevîlik adeta bir devlet kurumu statüsü kazanmış, devlet adamlarının intisabıyla gittikçe güçlenerek, köylerden şehirlere doğru genişlemiş ve Anadolu'nun büyük bir bölümüne yayılmıştır (Öngören, 2018: 55-64). Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesine paralel olarak Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır (Öngören, 2011: 103).

Kurucuları olan şeyhlerin ortaya koyduğu görüşler doğrultusunda ve daima bir şeyhin önderliğinde fakat zamanla farklı şubelere ayrılarak varlıklarını devam ettiren tarikatlar, İslam tarihinin her döneminde ve farklı coğrafyalarda dinî, sosyal ve siyasî bakımdan önemli görevler üstlenmişlerdir. Zaferlerin kazanılmasında, fethedilen toprakların elde tutulmasında ve halka İslâm dininin esaslarının tebliğ edilmesinde her birisi ayrı ayrı hizmetler icra etmişlerdir. Tarikatların bu hizmetlerinde en önemli unsur insan olmuştur. Tasavvufu kuran, geliştiren, şeyhlik yapan, şeyhe tabi olan, hizmetleri sunan ve bu hizmetlerden nasiplenen insandır. Tarikat şeyhliği yapanlar, zaman zaman şeyhe vekâlet eden halifeler ve bağlı olduğu tarikattan ayrı bir şube ortaya koyan kurucular ve onlara tabi olan müritler sadece inzivaya çekilerek, münzevî bir hayat sürmemiş, aynı zamanda devlet adamlığı, bilim, sanat, edebiyat gibi farklı alanlarda söz sahibi olarak bu yönleriyle insanlara örnek olmuşlardır. Anadolu bu anlamda oldukça zengin bir kaynağa sahiptir. Osmânzâde Hüseyin Vassaf Efendi'nin kaleme aldığı beş ciltlik *Sefîne-i Evliyâ* isimli eserde çoğu Anadolu'da yetişmiş, 2000 civarında şahsiyete yer verilmiştir (Hüseyin Vassaf, 2006: XXXI-XXXV).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ordu, medrese ve tekkeler önemli rol oynamıştır. Ordu otoriteyi, medrese din ve ilmi, tekkeler ise din ve ahlâkı temsil ederek el birliği içerisinde devletin sağlam temeller üzerinde yükselmesini sağlamışlardır. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmış olan tekke ve zaviyeler, lonca ve esnaf birlikleri ile de iyi ilişkiler kurmak suretiyle esnaf ve zanaatkârların dinî ve meslek ahlâkı yönünden gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Özer, 2007: 47, 48). Müslüman Türklerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinde önemli bir yeri olan Ahi Teşkilatı'na bağlı olan tekke ve zaviyelerde okunan fütüvvetnâmeler ve dinî-ahlâkî eserler, Ahi Teşkilatı'nı bir esnaf teşkilatı olmanın yanı sıra, insanî değerlerin kazanıldığı, haksızlık ve haramdan kaçınmanın ilke edinildiği, kendilerinden başka, çevresindeki insanların korunduğu, disiplinli bir teşkilat haline getirmiştir (Kazıcı, 2020:187, 188). Tekke ve zaviyeler özellikle halkı dinî değerler ve devletin politikaları doğrultusunda bilinçlendirerek, Osmanlı eğitim sisteminin arzu ettiği devlete sadık, iyi insanlar yetiştirme politikasına hizmet etmişlerdir. Medreseler örgün eğitim-öğretim kurumları olarak faaliyet gösterirken, zaviyeler günümüzdeki yaygın öğretim kurumlarının görevlerini üstlenmiş, her yaşta insana eğitim vermişlerdir (Yediöldüz, 2003: 217).

Tekke ve zaviyelerin, Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu'yu fethinde ve ayrıca Rumeli'ye yerleşmesinde önemli hizmetleri olduğu bilinmektedir. Bunların dışında köylerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesini sağladıkları, zaviye şeyhlerinin yerleştikleri bölgelerde ahi teşkilatları gibi güç kazandıkları görülmektedir. Devlet yol güzergâhında, tehlikeli geçitlerde ve merkezden uzak bölgelerde tekkelerin kurulmasını teşvik ederek bir nevi ileri karakol vazifesi görmelerini sağlamıştır. Osmanlılar tekke müessesesini sistemli hale getirerek insanların maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında, halk arasında inanç ve kültür birliği sağlanmasında, ticarî ve askerî faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde, güzel sanatlar ve edebî alanlarda gelişmeler yaşanmasında bu kurumlardan azamî ölçüde yararlanmışlardır. Semahâne, türbe, çilehâne, derviş odaları, selamlık, harem, mutfak ve kiler gibi yapılardan oluşan mimarî yapılara sahip olan tekke ve zaviyeler, çok sayıda sufî, ulemâ ve sanatkâr yetiştirmişlerdir. İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinde 30 Kasım 1925'te tekke ve zaviyelerin resmen kapatılmasına kadar, bu kurumların her biri birer vakıf kuruluşu olarak, zaviye-vakıf anlayışı içerisinde faaliyet göstermişlerdir (Kazıcı, 2019: 159-166).

İnsanlar kazançlarını Allah rızası için, hayır işlerine harcamak maksadıyla vakıflar kurmuşlar ve bunların vasıtasıyla imaret, çeşme, köprü, medrese, cami, mescit, tekke, zaviye, han, kervansaray gibi yapılar inşa etmişlerdir. Aynı zamanda buralara tahsis edilen gelirlerle bu kurumların devamlılığını sağlamışlardır. Günümüzde çeşitli kamu kurumları ve belediyeler tarafından yerine getirilen faaliyetlerin pek çoğu bu sayede devlet bütçesine yük olmadan yürütülmüştür. Dünyevî ve dinî hizmetlerin karşılandığı vakıfları, tekke ve zaviyelerden ayrı düşünmek doğru değildir.

Vakıf sisteminin sağlıklı işlediği dönemlerde, tekke ve zaviyeler kendi üzerlerine düşen görevleri layıkıyla yerine getirmişlerdir (Kara, 2019: 103-104). Osmanlı Devleti'nde Allah yolunda cihat ederek dinin yayılmasına ve devletin hâkimiyet alanının genişlemesine gayret eden uç beyleri, hizmetlerinin karşılığı olarak kendilerine ikta olarak verilen toprakları, Müslümanlara hizmet amacıyla, kurmuş oldukları imaret ve zaviyelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfetmişlerdir. Böylece tekke ve zaviyeler en uç noktalara kadar ulaşmıştır (Yediyıldız, 2003: 131).

Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde Anadolu ve Rumeli'de topraklarını genişleten Türkler, vakıf müessesesi sayesinde özellikle Rumeli'de ve Balkanlarda yerleşme ve şehir hayatının kurulmasında önemli gelişmeler elde etmişlerdir. Fakat 15. yüzyıldan itibaren vakıfların işleyişinde suiistimaller ortaya çıkmaya başlamıştır. Vakıflara sağlanan vergi muafiyetleri ve aile vakıfları kurmak suretiyle, şahsî malların müsaderesinin önüne geçilmesi çabası, askerî tımarların azalmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında Fatih Sultan Mehmed döneminde bazı vakıf araziler tımara tahsis edilirken, Kanunî zamanında vakıflara tanınan bazı vergi muafiyetleri kaldırılmıştır. Koçi Bey'in, IV. Murad'a sunduğu risalesinde vakıf sistemi üzerindeki aksaklıklara dikkat çekilmiştir (Köprülü, 2005: 329-331).

Vakıflar, toplum ve devlet yararına hizmet üretmek için sürdürülebilir gelir kaynaklarına ihtiyaç duymuşlardır. 19. yüzyılda vakıf idaresinin gelirleri köy ve mezralardan elde edilen aşar vergisi, ferağ ve intikal harçları, muaccelat ve mukataa bedelleri, kira, çiftlik, orman, zeytinlikler, değirmen ve boyahane gibi işletmelerden elde edilen gelirler ile para vakıflarından elde edilmiştir. Tanzimat dönemine kadar vakıfların vergilendirilmesi, vergilerin tahsili ile ferağ ve intikal işlemleri mütevellileri tarafından yürütülürken, Tanzimat ile birlikte bütün arazi vergileri, merkezden tayin edilen muhassıllar tarafından tahsil edilerek, masraflardan düşüldükten sonra geri kalan gelirin vakıflara bırakılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 1840 yılından itibaren aşar vergisinin nispeti ülke genelinde 1/10 olarak sabitlenmiştir. Vakıf köy ve mezra aşarları ile mukataa gelirleri belli bir bedele bağlanmış, bunların hesaplarını tutmak üzere maliye nezareti bünyesinde Evkaf Muhasebe Dairesi kurulmuştur. Bu düzenlemeler ile vakıfların her türlü muafiyet ve imtiyazı kaldırılması hedeflenirken, uygulama aşamasında bu mümkün olamamıştır. Vakıf görevlileri de köy ve mezra vakıf gelirlerini belirli bir bedel karşılığında maliye memurlarınca tahsilini ve vakıf gelirlerinin maktu bir bedele bağlanmasını yıldan yıla masrafların artmasına karşılık, gelirlerin aynı kalması nedeniyle hoş görmemişlerdir. Bu durumun hizmetlerin aksamasına, vakıf eserlerinin harap olmasına ve müteveli ya da zaviyedârların mağduriyetine yol açtığını ifade etmişlerdir. Bu görüşlerin doğru olduğu uygulama ile ortaya çıkmıştır. 1840'ta gelirleri maliye tarafından yönetilen vakıf köy ve mezraların aşar bedelinin başlangıçta %10'u, daha sonra % 20'si tahsilat masrafı olarak kesilirken 1885'ten itibaren bu yüzde oranlarından geri kalan gelirin yarısı daha kesilmeye başlanmıştır. 1889'dan itibaren bedele bağlanan vakıf arazi gelirlerinin 1/3 tahsilat masrafı olarak kesilip, geri kalanı Evkaf Hazinesi'ne ödenmeye başlamıştır. Böylece maliye tarafından idaresine el konulan vakıf arazi gelirlerinden Evkaf-ı Hümayun Nezareti hazinesine ödenmesi gereken yıllık para miktarı yıllar içerisinde azalmıştır. (Öztürk,1995:109-114).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde idarî ve sosyal alanda önemli hizmetler gören ve vakıf gelirleri ile desteklenen tekke ve zaviyeler, vakıf sistemi ve diğer alanlarda ortaya çıkan bozulmalara paralel olarak eski işlevlerini kaybetmeye başlamıştır. Ehil olmayan kişilerin şeyh olarak tekkelerin başına geçmesi, tekke ve zaviyelere ait vakıf mallarından elde edilen gelirler üzerinde yapılan yolsuzluklar, tarikatlar arasındaki rekabet bozulmanın belli başlı sebepleri arasında yer almıştır. Bu bozulmaları önlemek amacıyla idarî, askerî, ekonomik alanda olduğu gibi tekke ve zaviyelerin de ıslahı yoluna gidilmiştir (Özer, 2007: 61, 62, 65). Sultan III. Selim döneminde sayıları iki binlere ulaşan tekke ve zaviyeleri denetim altına almak amacıyla teftiş yapmak üzere

şeyhler görevlendirilmiştir. Bunlardan sapkın inanç sahibi tarikat mensuplarını devlete bildirmeleri istenmiş ve böyle insanların tekke açmasına engel olunmaya çalışılmıştır (Öngören, 2018: 84).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile birlikte olumlu yönde gelişen devlet-tarikat ilişkilerinde bazı tarikatların devlet aleyhine faaliyetlere girişmesi sebebiyle bozulmalar görülmüştür. 16. yüzyıldan itibaren İran'da Safeviler'in kuvvetlenmesi, Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinin bu tarikata bağlanmasına yol açınca, Bektaşîler Anadolu'daki bu toplulukları devlete bağlı tutmak için önemli hizmetler görmüşlerdir. Devlet bu hizmetlerine karşılık Bektaşî tekkelerini maddî ve manevî anlamda desteklemiştir. Ancak Sultan III. Selim döneminden itibaren Bektaşîlerin Rumeli ve Mısır'da yönetime karşı isyan eden mahallî yöneticilerle iş birliği yapmaları üzerine devletin Bektaşîliğe olan ilgi ve desteği azalmıştır. Yeniçeriler Bektaşî Tarikatı'na mensup iken Sultan III. Selim yeni kurduğu Nizam-ı Cedid Ordusu'nun manevî eğitimini Mevlevîlere yaptırmıştır. Sultan II. Mahmud da Alemdâr Olayı'nda isyancıları Bektaşîlerin cesaretlendirdiğine inandığı için Yeniçeri Ocağı'nı lağvettikten sonra, kurduğu Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'na mareşal rütbesiyle bir Mevlevî Şeyhini tayin etmiştir. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra onlarla ilişkili olan kurumlarda kapatılarak yeniçerilerin izleri silinmeye çalışılmıştır (Maden, 2018: 8-16).

Yeniçeri isyanlarına destek veren Bektaşîlerin durumları Meşveret Meclisi'nde ele alınmış, Yapılan görüşmeler neticesinde 1766 yılından önce yapılan Bektaşî tekkelerinin kadim kabul edilerek bırakılması daha sonra yapılanların yıkılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca tekkelerde bulunan şeyh ve dervişlerin araştırılarak, bunlardan dinî ve siyasî bakımdan suçlu olanların cezalandırılması, mahalle aralarında bulunan Bektaşîlerin araştırılması ve takibinin yapılması, yıkılmasına karar verilen tekkelerin türbelerine dokunulmaması kararı alınmıştır. Bektaşîlere ait vakıflara da el konularak uygun olanların cami, medrese ve mektebe dönüştürülmesi istenmiştir (Maden, 2018: 71-73).

19. yüzyılda klasik dönemde uygulanan vakıf idari işleyişinin değiştirilmesi ve 14 Ekim 1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurularak vakıfların yönetiminin merkezîleştirilmesi zaviye vakıflarının işleyişini de doğrudan etkilemiştir. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kuruluş sebeplerinin başında, vakıf idaresinde yaşanan dağınıklığa son vermek, vakıfların idarî yönden daha iyi yönetilmesini sağlamak ve kaynak israfının önüne geçmek gibi sebepler gösterilebilir (Öztürk, 1995: 69). Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kuruluşunda Osmanlı topraklarına nüfuz etmek isteyen, fakat vakıf sistemi sebebiyle bu imkânı bulamayan batılların etkisi olduğundan söz etmektedir (Yazır, 2020: 188,189).

1838 yılında ferağ ve intikal konusunda yapılan bir düzenleme ile vakıf mallarının alım-satımındaki yolsuzlukların önüne geçilmek istenmiş, fakat başarılı olunamamıştır. Özellikle vakıfların cabisi ¹ ile alıcı ve satıcısının aralarında anlaşarak mülkün değerinin rayiç bedelinden düşük gösterilmesi, devletin bu harçlardan sağladığı gelirin azalmasına yol açmıştır. Anadolu ve Rumeli'de bulunan vakıfların yıllık muhasebe işlemleri yürütülürken tahsil edilen maaş ve harc-ı muhasebe gibi paralar, gelirleri düşük olan zaviyelere büyük bir külfet getirdiği için bazı vakıf ve zaviyelerden durumları düzelinceye kadar bu harçların alınmaması yoluna gidilmiştir. Ayrıca muhasebesi görülen vakıfların imzalı, mühürlü defterleri Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne gönderilmesi uygulaması hayata geçirilmiştir (Akyıldız, 2018: 183-196). Mustafa Nuri Paşa, Sultan II. Mahmud döneminde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurularak vakıfların ıslah edilmesi çabasından beklenen faydanın sağlanamadığını ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak padişahın kendi kurduğu vakıflara, kaynak temin etmek amacıyla geliri olmayan gedikler icat etmesi ve bunların alım ve satımında yapılan yolsuzlukları göstermektedir. Vakıf ve zaviye gelirlerinden

¹ Câbi: Vakfın gelirini toplayan tahsildar demektir. Vakfın büyüklüğüne göre vakıflara bir veya birkaç câbi tayin olunurdu (Ballar, 2018: 132).

hazineye aktarılan harçların amacına uygun kullanılmaması ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti bünyesinde gereğinden fazla personel istihdam edilmesi, masrafların artmasına ve vakıf eserlerin bakımsız kalmasına yol açmıştır. Bu görüşlerin Evkaf-ı Hümayun Nazırlığı yapan ve bu kurumu yakından tanıyan Mustafa Nuri Paşa'ya ait olması oldukça önemlidir (Mustafa Nuri Paşa,1992: 285, 286).

Sultan II. Mahmud döneminde tarikat pirinin türbesinin bulunduğu dergâh merkez kabul edilerek, taşrada bulunan aynı tarikata mensup tekke ve zaviyeler buraya bağlanmıştır. Ayrıca 1866 yılında Meclis-i Meşayih kurulmuştur (Aydın, 2003:248). Bu düzenleme ile Bilâd-ı Selâse'ye yani İstanbul, Edirne ve Bursa kadılıklarına bağlı olan tekke ve zaviyelerin denetim altında bulundurulması hedeflenmiştir. Bütün bu düzenlemelere rağmen vakıf teşkilatı ile tekke ve zaviyelerin içinde bulunduğu sorunları ortadan kaldırmak mümkün olamamıştır. Fakat tekke ve zaviyeler özellikle maddî imkânsızlıklarına rağmen 20. yüzyılda devlet ve toplumun karşılaştığı sorunların aşılmasında, üzerlerine düşen görev ve sorumluluğu yerine getirmeye çalışmışlardır (Özsaray, 2018: 6-8, 697). Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Mevleviler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusunda önemli hizmetler yerine getirdikleri gibi, *Mücahidin-i Mevleviyye Alayı*'ni kurarak Filistin cephesinde aktif olarak görev almışlardır (Öngören, 2011:103). Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işgaller sırasında, tekke ve zaviye şeyhlerinden bazıları TBMM'de görev alırken, din adamları, tekke ve zaviye mensupları isimsiz kahramanlar olarak millî kuvvetler içinde yer almış, İstanbul'dan Ankara'ya mühimmat ve insan taşımışlardır. Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve Nurettin Paşa gibi pek çok kumandan Özbekler Tekkesinin desteği ile Anadolu'ya geçmişlerdir (Kara, 2019: 163-166).

2. YÖNTEM

19. yüzyılda Kütahya sancağına bağlı olan kaza ve nahiyelerine ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Evkaf Defterleri tespit edilerek orijinal metinlerin yeni harflere çevrilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu defterlerde Kütahya sancağına bağlı olan Etrafşehir, Altıntaş, Tavşanlı, Gireği, Gümüş, Virancık nahiyeleri ile Eskişehir, Seyitgazi, Karacaşehir, Bilecik, Söğüt, Uşak, Banaz, Simav, Gediz, Eğrigöz kazalarında bulunan zaviye vakıflarının, muhasebe kayıtları ve müzayede işlemleri yer almaktadır. Kaza ve nahiyeler ile ilgili veriler toplamda bir makalenin sınırlarını aştığı için bu çalışmada Uşak ve Banaz zaviye vakıflarına ait olan 1831-1863 yılları arasındaki veriler değerlendirilmiştir. Belgelerde yer alan bilgiler titizlikle incelenerek, zaviye vakıflarının isimleri, buldukları yerler, gelirleri ve tasarruf sahipleri tespit edilmiştir. Gelirlerle ilgili istatistikî bilgilere yer verilmiştir. Zaviye vakıflarının harcamalarının neler olduğu ortaya konulmuştur. Bir araştırma makalesi olan bu çalışma, arşiv belgeleri yanında konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarla desteklenmiştir.

3. BULGULAR

Zaviye vakıfları 1826 yılına kadar merkezi yönetim tarafından sıkı bir denetime tabi olmamıştır. Fakat Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması ile birlikte kademeli olarak vakıfların yönetimi merkezden daha sıkı takip edilmeye başlanmıştır. Zaviye vakıflarını yöneten mutasarrıflar mahallinde ve sancak merkezinde yapılan müzayedeler ile belirlenmiştir. Müzayede işlemlerinin yer aldığı defterlerden zaviye vakıflarının, müzayede öncesinde taliplerinin bulunup bulunmadığı tespit edilmiştir. Müzayede öncesi ve sonrası ihale bedelleri karşılaştırılmıştır. Bu veriler tablolar yardımı ile metin içerisinde buldukları kazalara göre ayrı ayrı gösterilmiştir. Müzayede işlemleri neticesinde ihaleyi kazananların kimler oldukları tespit edilmiştir. Mahallinde yapılan ihale neticesinin kesin olmadığı, sancak merkezi olan Kütahya'da yapılan toptan müzayedede daha fazla teklifte bulunan kişinin tasarruf hakkını elde ettiği gösterilmiştir. Mahallinde ve sancak merkezinde yapılan perakende ve toptan müzayedelerde, talibi çıkmayan zaviye vakıflarının emanet usulü ile yönetildiği ortaya konulmuştur. Bazı zaviye vakıflarının hizmetlerinin ücret ödenmeden Allah

rızası için gönüllüler tarafından yapıldığı görülmüştür. Vakıf harcamalarının içerisinde yer alan personel ve muhasebe giderlerinin merkeze gönderilerek ödemelerin buradan yapıldığı belgelerde yer alan bilgilerden anlaşılmıştır.

4. UŞAK VE BANAZ'IN OSMANLI DÖNEMİNDE İDARİ YAPISI

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Germiyanogulları Beyliği'nin sınırları içerisinde bulunan Uşak kazası, bu beyliğin Osmanlı Devleti'ne katılması ile birlikte Kütahya sancağına tabi oldu. Ankara savaşı (1402) sonrasında yaşanan kardeşler arası taht kavgası sırasında Uşak'ı tekrar hâkimiyeti altına alan Germiyanoglu II. Yakup Bey, yeğeni Çelebi Mehmed'i destekledi. II. Yakup Bey'in erkek evladı olmadığı için Sultan II. Murad ile görüşerek ölümünden sonra topraklarını Osmanlı Devleti'ne bırakmayı vasiyet etmesi sebebiyle 1429'da Kütahya ile beraber Uşak ta kalıcı olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu (Özdeğer, 2012: 223). Sultan II. Bayezid (1481-1512) dönemi ile 1513-1571 yılları arasında yapılan tahrir kayıtlarında Uşak, Kütahya sancağına bağlı kaza olarak gösterilmiştir (Varlık, 1980: 56-81). Bu dönemde Uşak merkeze bağlı Banaz, Ulugöbek ve Hayrebat nahiyeleri bulunmaktadır. Merkez ve nahiyelerde II. Bayezid döneminde 96 olan köy yerleşme sayısı, 1570 yılında 115'e çıkmıştır. 16. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'da büyük yıkımlara sebep olan Celâlî İsyânlarından zarar gören Uşak ve çevresinde, 18. yüzyılda ayan adı verilen mahalli güçler etkili olmuştur. Çakallı Aşiretine mensup Curaoğlu Ahmed ile kardeşi Kadı Süleyman bu dönemde bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuştur. Kendisi kapıcıbaşılık, paşalık ve Maraş sancak beyliği verilerek devlete bağlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Uşak voyvodası Acemoğlu Seyyid Ahmed kardeşi Kara Şahin ile birlikte 1790 yılında Osmanlı-Rus savaşına gitmeyi reddetmiş ve Anadolu Beylerbeyi Hacı Ali Paşa'nın kuvvetlerini Öksüz köyü yakınlarında yenilgiye uğrattıktan sonra Uşak kalesine yerleşmiş ve halk tehdit edildiği için onun yanında yer almıştır. Daha sonra Anadolu Beylerbeyi tarafından kale yıkılarak asilerin mallarına devletçe el konulmuştur. Fakat Acemoğlu Seyyid Ahmed bir yolunu bulup kaçtığı için yakalanamamıştır (Özdeğer, 2012: 223).

18. yüzyıla ait Kazaskerlik Defterleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Hurufat Defterleri'nde Uşak'ın yanı sıra Banaz da kaza olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Uşak Şer'iyye Sicilleri'nde de bu durum devam etmiştir. 1834-46 yılları arasında Uşak ve Banaz'ın voyvodalık olarak birlikte yönetildikleri görülmektedir (Öntuğ, 2000: 46, 47). 1884 tarihli salnameye göre Uşak kazası, Nefs-i Uşak, Banaz ve Göbek olmak üzere üç nahiye ve toplam 158 köyden oluşuyordu (Tutsak, 1994: 312). Anadolu Türk konut mimarisinin örneklerini günümüzde bile barındırmaya devam eden Uşak'ta 1894 yılında çıkan bir yangında 11 mahalle tamamen yok olmuştur. Şehir, Kurtuluş Savaşı'nda da büyük hasar görmüştür (Gürsoy, 2016: 350). Bu nedenle daha önceki dönemlerde inşa edilmiş olan tekke ve zaviyelere ait mimari eserlerin de bu süreçten olumsuz etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

19. yüzyıl vakıf zaviye defterlerinde Uşak ve Banaz, Kütahya sancağına tabi kaza olarak kaydedilmiştir (BOA, EV.d.17119: 5b-6a-7b). 20. yüzyıl başlarında Kütahya sancağının idarî taksimatı, merkez kazası ile birlikte Eskişehir, Uşak, Simav ve Gediz kazalarından meydana gelmektedir (Varlık, 2002: 584). Uşak 9 Temmuz 1953 yılında çıkarılan bir yasa ile il merkezi olmuştur. Banaz ise Uşak'a bağlı bir ilçedir (Tuncel, 2012: 226).

5. 19. YÜZYILA KADAR UŞAK'TA FAALİYET GÖSTEREN TARİKATLAR

Halveti tarikatı müridi İsa Halife'nin oğlu olan Ahmed Şemseddin Marmaravî, 1435 yılında Manisa Akhisar'a bağlı Marmara köyünde dünyaya gelmiş ve ilk derslerini babasından almıştır. Daha sonra Uşak'ın Kabaklı köyünde irşad faaliyetinde bulunan ve 1485'te Uşak'ta vefat eden Şeyh Alaeddin Uşşakî Efendi'nin halifesi olmuştur. Halvetiye tarikatının orta kolu kabul edilen Ahmediyye ana kolunun piri olarak Yiğitbaşı Veli olarak bilinir. (Ceyhan, 2018: 733). Asitânesi ve

Pir makamı İstanbul Kasımpaşa'da yer alan ve Halvetiyye Tarikatının kollarından olan Uşşakiyye Tekkesi'nin kurucuları ve bu tekkeye mensup şeyhlerden bazıları 16. yüzyıldan itibaren zaman zaman Uşak'ta faaliyet göstermişlerdir. Bunlardan tekkenin kurucusu Hz. Pir Hasan Hüsameddin-i Uşşakî, Buhara'da Kübreviyye ve Nûr-bahşiyye şeyhlerinden feyz alıp eğitimini tamamladıktan sonra Erzincan'da Seyyid Ahmedî Semerkandî hazretlerinin hizmetinde bulunmuştur. Memur olarak 1524 senesinde 50 yaşlarında iken Uşak'a gelmiş ve 1574 yılında İstanbul'a gittiği tarihe kadar burada kalmıştır. İstanbul'da hem ücra bir mahal olduğu hem de Uşak'a benzediğinden Kasımpaşa semtine yerleşmiştir. Hac görevini ifa ettikten sonra 1593'te Konya'da vefat etmiş, vasiyeti üzerine cenazesi İstanbul Üsküdar'a getirilerek Aziz Mahmud Hüdayi hazretlerinin iştiraki cenaze namazı kılındıktan sonra Fındıklı'da defnedilmiştir (Hüseyin Vassaf, 2006: IV-292, 293).

Halvetiyye Tarikatı'nın Mısırye kolu şeyhi Muhammed Niyazi-i Mısırî 1618 yılında dünyaya gelmiştir. Malatya'da ilim tahsil etmiş ve Malatyalı Şeyh Hasan Efendi'ye intisap etmiştir. Onun vefatı üzerine 1638 tarihinde Malatya'dan ayrılarak Bağdat'a gitmiş ve tahsiline burada devam etmiştir. 1642 yılında Kahire'ye gitmiş ve dört yıl burada kaldıktan sonra 1646 yılında İstanbul'a gelerek Sultan Ahmed semtinde bulunan Sokollu Mehmed Paşa Dergâhında inzivaya çekilmiştir. 1661 yılı Ağustos ayı sonlarında önce Bursa'ya gitmiş, Ulu Cami yakınındaki medresede ibadet ile meşgul iken gördüğü rüyanın etkisi ile Uşak'a gelerek, burada bulunan Sinan Ümmî Elmalı hazretlerinin halifesi olan Şeyh Uşşakî Zaviyesi'ne misafir olmuştur. 1647-1656 yılları arasında Elmalı'ya giderek Sinan Ümmî Elmalı hazretlerine hizmet ettikten sonra Uşak'a geri dönmüştür. Bursa ve Edirne'de bulunduktan sonra 1677'de vaazlarından duyulan rahatsızlık neticesinde Limni adasına sürgün edilmiş ve 1694 yılında burada vefat etmiştir (Hüseyin Vassaf, 2006: V-74-85). Uşşakî tarikatına mensup olan Şeyh Hammâmî İsmail Efendi'nin halifelerinden Şeyh Ahmed Dede ise Uşak'ta bulunan dergâhın postnişini olarak orada metfundur (Hüseyin Vassaf, 2006: IV-480).

6. UŞAK ZAVİYE VAKIFLARI MUHASEBE VE MÜZAYEDE İŞLEMLERİ (1832-1854)

6.1. Uşak Zaviye Vakıfları Muhasebe ve Müzayede İşlemleri

Uşak'ta bulunan zaviyelerden Hacım Sultan, Hacı Ulaca ve Şeyh (Hatip) Muhyiddin zaviyelerinin kuruluşu Germiyanogulları dönemine kadar uzanmaktadır. Kayıtlarına 16. Yüzyıldan itibaren rastlanılan Hacı Kademoğlu Şeyh Süleyman, Şeyh Ayvaz, Şeyh Yusuf, Ece Ziyaresioğlu, Şeyh Yakub, Alaca, Hacı Ali, Şeyh Mezid, Şeyh Hasan, Şeyh Halife ve Şeyh Turgut zaviyeleri ulema tarafından; Ahi Sofu, Ahi Mehmed, Ahi Hoca, Şeyh Paşa ve Derviş Hayran zaviyeleri ahi ve abdalânlar tarafından, Balî Bey zaviyesi ise ümeradan Balî Bey tarafından kurulmuştur (Türkel, 2017: 120,121). Bunlardan Hayran Baba, Şeyh Yakup, Şeyh Yusuf, Muhyiddin, Şeyh Mezid, Şeyh Hasan, Şeyh Ayvaz, Hacı Kadem ve Hacım Sultan zaviyeleri 19. yüzyılda da varlıklarını devam ettirmektedir (BOA, EV.d. 17119: 7b, 8a).

Batı Anadolu'da Konya, Eskişehir, Aydın, Antalya ile birlikte Uşak'ta 15. yüzyıldan itibaren Bektaşî tekkelerinin faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Öngören 2018: 62). Bektaşî tarikatına mensup olan Hacım Sultan, Burhan Baba, Ahi Baba ve Veliyüddin tekkeleri 19. Yüzyılda Uşak'ta faaliyet göstermektedir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına paralel olarak 1826 yılından itibaren İstanbul'dan başlayarak Bektaşî tekkeleri kapatılmaya ve yıktırılmaya başlayınca, Uşak'ta bulunan Hacım Sultan tekkesi yıktırılarak, türbedarı Murtaza Baba sürgün edilmiştir. Tarıma elverişli olan türbenin arazisi ziraatla uğraşan Şeyh Veliyüddin Ağa idaresine bırakılmış ve tekkede bulunan değerli bakır eşyalar da müsadere edilerek satılmıştır. Sultan II. Mahmud döneminde Bektaşîlere karşı izlenen sert politikalar daha sonraki dönemlerde yumuşamaya başlamış, itikadın düzelmesi ve Nakşî olunması şartıyla sürgüne gönderilenler affedilmiş ve tekkeler yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Uşak'ta bulunan Kudret Baba, Koluvaçık Hacım Sultan, Ahi Baba ve Hayran Baba zaviyelerinin türbeleri ve vakıfları bun sayede faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir (Maden, 2020: 132,162, 205,282).

1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte taşrada Evkaf Müdürlükleri oluşturularak vakıf ve zaviye gelirleri bu kurumlar tarafından denetlenmeye başlamıştır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin merkez ve taşra teşkilatı ihtiyaca göre şekillenmiş, 1833 yılından itibaren merkezde müsteşarlık kurulurken, Anadolu ve Rumeli'de bulunan illere ve büyük kazalara Muaccelat Nazırları tayin edilmiştir (Erdoğan Çelikkın, 2019: 254-259). Bunların görevi vakıfların ferağ ve intikallerini gerçekleştirerek tahsil ettikleri harçları Evkaf-ı Hümayun Nezareti Hazinesi'ne göndermek olarak belirlenmiştir (Hançer, 2019: 1088). Vakıf teşkilatındaki dağınıklığı ortadan kaldırmak, gelir-giderleri kontrol altına almak, binaları tamir ettirmek, personel işlerini yürütmek amacıyla 1845 yılından itibaren taşra teşkilatında Evkaf Müdürü ataması yapılmaya başlanmıştır (Öztürk 1995: 83-95). Daha önce vakıf gelirlerinden aidat alan görevlilere, taşra teşkilatının kurulması ile merkezden maaş ödenmeye başlamıştır. Diğer vakıflarla birlikte taşra da bulunan zaviye vakıfları da bu teşkilat tarafından idare edilmeye başlanmıştır (Erdoğan Çelikkın, 2019: 286).

Taşrada bulunan zaviye vakıflarının en önemli gelir kaynağı olan tarım ürünlerinden elde edilen aşar bedelleri iltizam sistemine uygun olarak mahallinde ve sancak merkezinde düzenlenen müzayedeler ile taliplerine ihale edilmiştir. Talibi çıkmayan mukataalar mahlûl hazine olarak Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından emanet usulü ile yönetilmiş ve gelirleri doğrudan nazırlık hazinesine aktarılmıştır. Zaviye vakıflarında görev yapan personelin maaşları ile harc-ı muhasebe giderleri hazineye aktarılan diğer kalemler olmuştur. Zaviye vakıflarının bakım onarım masrafları, mürtezikalara yapılan aynî ve nakdî yardımlar ile mütevellilerin hisseleri yerinde kullanılmak üzere makbuz karşılığında mütevellilerine ya da zaviyedarlarına bırakılmıştır.

Kütahya'da muaccelat nazırlığı görevine tayin edilen Mektûbî Hazreti Defteri Halifelerinden Salih Efendi, 1832-1836 yılları arasında ait Kütahya, Afyonkarahisar ve Eskişehir sancaklarında bulunan vakıf ve zaviyelerden Hazine-i Celile'ye² gönderilen harc-ı muhasebe bedellerini gösteren defter ve makbuzları selefi Seyyid Hacı Feyzullah Efendi ile birlikte inceleyerek tutanak altına almıştır. Buna göre 1832-1836 yılları arasında isimlerinden bahsedilmeden Uşak ve Banaz'da bulunan 33 adet zaviye vakfı gelirlerinden toplam 3.565,5 Guruş harc-ı muhasebe bedelinin hazineye gönderildiği görülmektedir (BOA, EV.d.10553: 2a).

EV.d. 15098 numaralı evkaf defterinde Kütahya Sancağı'na tabi İnönü, Eskişehir, Seyitgazi, Banaz ve Uşak kazaları ile Gireği ve Virancık nahiyelerinin 1269 [1852-1853] yılı muhasebe kayıtları yer almaktadır. Bu kayıtlara göre sahipsiz ve mahlûl hazine olarak Nefs-i Uşak'ta 100 Guruş gelire sahip Hafız İbrahim (Safa Dede), Uşak civarında 300 Guruş gelire sahip Kurt Baba zaviyesi ile Muharrem Şah karyesinde cami imamına şart koşulan 200 Guruş gelire sahip zaviye bulunmaktadır. Bu zaviyelerin toplam 600 Guruş gelirleri mahlûl hazine oldukları için Evkâf-ı Hümayun Hazinesi'ne gönderilmiştir (BOA, EV.d.15098: 4b).

Kütahya sancağına tabi Gediz, Simav, Eğrigöz, Uşak, Banaz, İnönü, Eskişehir'de bulunan zaviyelerin 1271 [1854-1855] senesine mahsuben görülen muhasebelerine göre, Uşak'taki Hacım Sultan zaviyesinin 16.500 Guruş geliri bulunmaktadır. Zaviye gelirin 5.500 Guruşu türbedarı ve mutasarrıfı Hacı Beyefendi'ye aittir. Harc-ı muhasebe bedeli olarak 2.000 Guruş Hazine-i Celile'ye gönderilmiştir. Ta'amiye (yiyecek) masrafı olarak ayrılan 3.000 Guruş ile vakıf fazlası olan 6.000 Guruş yerinde harcanmak üzere mutasarrıfları uhdesine bırakılmış, (BOA, EV.d.15498: 2a).

Kuruluşu Germiyanoglu I. Yakub Bey'e uzanan Hacım Sultan zaviyenin Şeyhi Hacım Sultan, 12 İmam neslinden Seyyid olup, Hoca Ahmed Yesevî'nin müridlerindedir ve Hacı Bektaş Velî ile

² Sultan Abdülmecid döneminde, 25 Mayıs 1840'da Hazain-i Âmire, Maliye Hazinesi ve Hazine-i Redif lağvedilerek bu hazinelere ait tüm gelir ve giderlerin yeni oluşturulan Hazine-i Celile-i Maliye'de birleştirilmesine karar verilmiştir. Hazine-i Celile-i Maliye'nin kurulmasından sonra Evkaf-ı Hümayun Hazinesi ve Ticaret Hazinesi gibi özel amaçlı ve nitelikli kurumların hesapları da bu hazineye aktarılmıştır (Ağar, 2007: 400).

birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Kendisi için Bektaşî büyüklerinden ifadesinin kullanıldığı bilinmektedir. 1321 tarihli vakfiyede ilk şeyh olarak Eşşeyh Dedebali kaydedilmiştir. Genellikle şeyhlerin zaviyedar olarak görevlendirildikleri Hacım Sultan zaviyesinin zaviyedarlık görevini, 1804 yılında önce *evlâd-ı vâkıftanım* diyerek Derviş Mehmed'in üzerine aldığı, daha sonra da Seyyid Veli adında bir zatın *asil evlâdım* diyerek zaviyedarlık görevine sahip çıktığı bilinmektedir. Ancak Hacı Bektaşî Velî Asitanesi'nde görevli Şeyh Esseyyid Feyzullah Efendi'nin arzıyla bu kişiler zaviyedârlıktan azledilmişlerdir. Bu görev Şeyh Mehmed Halife bin Şeyh Mehmed'e tevcih edilmiştir (Öntuğ, 1998: 107-114). 1271 [1854-1855] yılında zaviyenin mutasarrıfları Ahmed, Mustafa, Mehmed ve üçte bir hissesine sahip olan türbedarı Hacı Beyefendi'dir (BOA, EV.d.15498: 2a).

6.2. Uşak Zaviye Vakıfları Müzayede İşlemleri (1859-1860)

Tekke ve zaviyelerin faaliyetlerinin yürütülmesinde vakıf sisteminin önemli bir rolü olmuştur. Bu nedenle bu kuruluşlar zaviye vakıfları olarak da anılırlar. Vakıf muhasebe kayıtları, vakıfların gelirlerinin şehirlerde han, hamam, dükkân, oda ve benzeri binaların kira akarlarından oluştuğunu göstermektedir. Köylerde ise vakıf gelirleri ziraatla uğraşan reyanın devlete ödemekle mükellef olduğu vergilerden oluşmuştur (Barkan, 1971: 114).

Osmanlı Devleti'nde kamu yararına kullanılmak üzere vakfedilmiş topraklar, kanunnameler ve vakfiyeler doğrultusunda vakıf yararı esas kabul edilerek işletilmişlerdir. Vakıflara ait mukataaların kısa süreli ve bir defaya mahsus kiraya verilmesi esas olduğu gibi duruma göre uzun süreli kiralamar da söz konusu olabilmıştır (Öztürk, 2006: 132).

Mukataalar üzerinde mahalli ayan ve eşrafın etkisini azaltıp merkezi otoriteyi hâkim kılmak amacıyla 1811-1839 yılları arasında merkezden tayin edilen vali, mütesellim ve voyvodalara iltizamlar vermeye başlanmış, bazen de emanet yöntemi ile maaşlı devlet görevlileri tarafından idare edilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren ise merkezi yönetim ve onun adına hareket edenler, iltizamları kontrolleri altında tutmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti zaviye vakıflarının tarım arazilerine ait gelirleri de iltizam ve emanet yöntemiyle ihale ederek, yönetimini mültezimlere bırakmıştır (Genç, 2000: 154-158).

1276 [1859-1860] yılında Uşak ve Banaz'da bulunan vakıf ve zaviyelere ait tarım işletmeleri Kütahya sancağına tabi Etrafşehir, Tavşanlı, Altıntaş, Gireği, Virancık, Gümüş ve Eğrigöz nahiyeleri ile İnönü, Eskişehir, Seyidgazi, Gediz, Simav, Karacaşehir, Bilecik ve Söğüt kazaları ile birlikte mahallinde ve Kütahya'da ayrı ayrı düzenlenen müzayedeler ile ihale edilmiştir. Uşak'ta bulunan ve 61.370,5 ³ Guruş perakende bedeli olan, 29 vakıf ve zaviye için mahallinde müzayede düzenlenmiştir. Perakende bedele 1.027 Guruş 5 Para zam yapan Yüklüoğlu Ali Şevki, 62.398 Guruş bedel ve Yüklüoğlu Hacı İsmail kefaleti zaviye ve vakıfların gelirlerini uhdesine almıştır. Aynı vakıf ve zaviyelerin gelirleri Kütahya'da yapılan müzayedede 5.602 Guruş zamlı ve 68.000 Guruş bedel ile Hoca Estaban Kigork'a verilmiştir. Uşak'ta bulunan vakıf ve zaviyeler ile ilgili bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir (BOA, EV.d. 17119: 7b, 8a).

³ Zaviye vakıflarının perakende aşar bedelleri toplamı 61.362,5 Guruş olduğu halde Evkaf Defterine 61.370,5 Guruş olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1. 1860 Yılında Uşak'ta İhale Edilen Zaviye Vakıfları

S. No	Bulunduğu Yer	Zaviye	Uhdesinde Bulunduran	Aşar Bedeli
1.	Uşak civarı	Kurt Baba Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	240
2.	Çiftlik ve Süleymanlar Karyeleri	Hayran Baba Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	7.000
3.	Burgaz karyesi	Safa Dede Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	260
4.	Muharremşah Karyesi	Mescid-i Şerif Vakfı	Hacı Mehmed Efendi	1.100
5.	Akkilise Karyesi	Ziyaretçi Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	830
6.	Çarık Karyesi	Yakup Çiftliği Zaviyesi	Maraki Efendi	95
7.	Halifeler Karyesi	Şeyh Yusuf Zaviyesi	Halil Hafızoğlu	1.700
8.	Kara Hasan Karyesi	Seyid Çiftliği Zaviyesi	Hacı Kara Veli	320
9.	Halifeler Karyesi	Seydi Zaviyesi	Halil Hafızoğlu	300
10.	Akkilise Karyesi	Muhyiddin Zaviyesi	Hacı Mustafa Ağa	1.800
11.	Kürt Karyesi	Şeyh Mezid Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	190
12.	Beşler Karyesi	Şeyh Hasan Zaviyesi	Beşenik Hasan	230
13.	Karlık Karyesi	Emir Çiftliği	Hacı Mustafa Ağa	500
14.	Güce Karyesi	İnegâzi Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	315
15.	Koyunbeyli Karyesi	Mebad Mezrası	Öksüzöğlü Ahmed Efendi	3.500
16.	Hocalar Karyesi	Şeyh Ayvaz Zaviyesi	Süleyman Çavuş	187,5
17.	Dağyenice Karyesi	Mezra	Müftioğlu	265
18.	Ogan Karyesi	Şeyh Ayvaz Zaviyesi	Beşenik Hasan	1.700
19.	Burgaz Karyesi	Şeyh Bayezid Zaviyesi	Hacı Mehmed Efendi	75
20.	Hasanlar Karyesi	Şeyh Yusuf Zaviyesi	Halil Hafız	15
21.	Susuz Viran Karyesi	Saraycık Zaviyesi	Hacı Kara Veli	220
22.	Nefs-i Uşak	Ahi Baba Zaviyesi	İşbahoğlu Hacı Mehmed	1.400
23.	Uşak civarı	Sarı Dede Zaviyesi	Beşenik Hasan	175
24.	Çarık Karyesi	İmam Zaviyesi	Mahmudoğlu Mehmed	950
25.	Hacı Kadem Karyesi	Hacı Kadem Zaviyesi	Yüklüoğlu Hacı Ali Ağa	3.125
26.	Turaklı Karyesi	Cami Vakfı	Hoca Demit	150
27.	Kâfir Viran Karyesi	Lütfullah Çiftliği Zaviyesi	Şerifoğlu Hacı Osman	500
28.	Uşak civarı	Toklu Çiftliği Vakfı	Hacı Mehmed Efendi	220
29.	Hacım Karyesi	Hacım Sultan Zaviyesi	Yüklüoğlu Hacı Ali Ağa	34.000

Yekûn: 61.370,5 [61.362,5]

1860 yılında perakende müzayede bedeli 61.370,5 Guruş olan Uşak'taki vakıf ve zaviyelerin toptan ihalesi neticesinde aşar bedelleri % 11 oranında artmıştır. 29 vakıf ve zaviyeden 21'i zaviye vakfı, 5'i zaviyelere ait çiftlik, 2'si mezra ve 2'si de cami vakfıdır. Bunlardan 4'ü Uşak ve civarında yer alırken diğerleri köylerde bulunmaktadır.

Müzayede öncesinde Hacı Mehmed Efendi 10.230 aşar bedeline sahip 9 zaviye vakfının mutasarrıfıdır. Yüklüoğlu Ali Ağa'nın uhdesinde bulundurduğu iki zaviye vakfının aşar bedeli ise toplam 37.125 Guruş olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Uşak'ta bulunan 29 vakıf ve zaviyenin aşar gelirlerinin yaklaşık % 61'ini Yüklüoğlu Ali Ağa kontrol etmektedir. Mahalli müzayedede vakıf gelirlerine Yüklüoğlu Ali Şevki'nin sahip olması ve kefilinin de Yüklüoğlu İsmail olması 1860 yılında Uşak'da Yüklüoğulları ailesinin varlıklı ve güçlü bir konumda olduklarını göstermektedir. Kütahya'da yapılan müzayede neticesinde ise vakıf ve zaviyelerin aşar bedelleri Hoca Esteban Kigork'un uhdesine verilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde iltizam usulü ile mukataaların ihale edilmesinde Müslim-Gayrimüslim ayrımının olmadığını göstermektedir. Aşar bedelleri mahallinde ya da sancak merkezinde toptan ihale edilirken, ihaleyi kazananların kefil göstermeleri devletin alacaklarını güvence altına alması açısından dikkatli davrandığına işaret etmektedir. Aynı defterde ihale edilen Etrafşehir, Tavşanlı, Altıntaş, Eğrigöz, İnönü, Banaz, Seyidgazi, Gediz ve Simav zaviye

vakıflarında ihaleyi kazananlar da kefil göstermişlerdir. Kefiller genellikle o yörede bulunan itibarlı ve varlıklı kişiler arasından seçilmektedir (BOA, EV. d. 17119: 1b-10a).

Ahiler Anadolu'nun pek çok yerinde vakıflar kurarak Ahilik teşkilatını yaşatmışlardır. Özellikle Ahi öncülerinin kurdukları vakıflara Ahi Baba Vakfı adı verilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan Ahi Baba zaviyelerinin bir örneği de Uşak'a bulunmaktadır. EV.d. MH.d. 15658 Numaralı Defterde Ahi Baba zaviyesi aynı zamanda Şeyh Hasan zaviyesi olarak da kaydedilmiştir (Kala, 2012: 50-51). 1860 tarihli ve EV. d. 17119 numaralı defterde ise Ahi Baba Zaviyesi ile Şeyh Hasan Zaviyeleri ayrı ayrı gösterilmiştir (BOA, EV. d. 17119: 7b). Nefs-i Uşak'ta bulunduğu kaydedilen Ahi Baba zaviyesinin, hangi tarihte ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Zaviyenin 1251 [1835-1836] yılında tevliyetini Hacı Şeyh Efendi yürütmekteydi. Gelirleri arpa, buğday ve burçaktan alınan vergilerden oluşan zaviyenin, gider kalemleri arasında misafirlerin iâşesi ve diğer harcamalar yer alıyordu (Öntuğ, 2014: 45). 1276 [1860] yılında İşbahoğlu Hacı Mehmed uhdesinde bulunan zaviyenin 1.400 Guruş geliri vardı (BOA, EV. d. 17119: 8a). 1279 [1862-1863] yılında Hacı Hüseyin'in mutasarrıfı olduğu zaviyenin 1.312 Guruş olan aşar bedelinin 360 Guruşu vazife gideri olarak harcanmış, geriye kalan 952 Guruş ise yiyecek için kullanılmıştır (BOA, EV.d. 18215: 5a).

Akkilise karyesinde bulunan Ziyaretçi zaviyesinin de bir Ahi zaviyesi olduğu ve kurucusunun ya da kurulduğu yerin adını aldığı tahmin edilmektedir. Ziyaretçi Hüsameddin adıyla da bilinmekte olan zaviyenin 15. yüzyılın ikinci yarısında Ziyaretçioğlu neslinden Şeyh Sinan'ın tasarrufunda olduğu bilinmektedir. 1530'da ise zaviye Şeyh Lütfi'nin tasarrufunda bulunmaktadır. 18. yüzyılda bu zaviyenin şeyhleri aynı zamanda Uşak Hacı Murad Camisinin imamlığını da yürütmüşlerdir (Öntuğ, 2014: 210). 1860 yılında ise zaviye Hacı Mehmed Efendi uhdesinde olup, 830 Guruş gelire sahiptir (BOA, EV.d.17119: 7b). Uşak'ta bunların dışında 19. yüzyıl öncesine ait kayıtlarda Ahi Gasasız, Ahi Hoca ve Ahi Mehmed zaviyeleri de bulunmaktadır (Öntuğ, 2014: 103, 109, 133).

Türkler, İranlılar ve Berberiler tarafından ata anlamında kullanılan bir kelime olan Baba, tasavvuf terimi olarak Selçuklular döneminden itibaren kullanılmıştır. İran'da, Anadolu'da ve Rumeli'de Baba lakabını taşıyan pek çok şeyh ve sufi bulunmaktadır. Türkler arasında yaygın bir tarikat olan Yesevîlik'te de ata kelimesi ile eşanlamlı olarak baba kelimesi kullanılmıştır (Köprülü 2005: 141-142). Bu zaviyelerin genellikle Kalenderî ve Bektaşî tarikatlarına mensup oldukları bilinmektedir (Özen, 1999: 274). 1276 [1860] yılında Uşak ve köylerinde Kurt Baba, Hayran Baba, Safa Dede, Sarı Dede Zaviyeleri ile Banaz'da Ali Baba ve Koçak Dede zaviyelerinin bulunduğu görülmektedir (BOA, EV.d. 17119: 6-a,7b-8a). Uşak'ta Akkilise karyesinde bulunan Muhyiddin zaviyesi vakfı Germiyanogulları dönemine ait olup 16. yüzyılda gelir kaynakları arasında, 20 dönümü bağ olmak üzere, 400 dönüm arazisi bulunuyordu (Türkel 2017: 23) 1860 yılında Hacı Mustafa Ağa uhdesinde bulunan zaviyenin 1.800 Guruş geliri vardı (BOA, EV.d. 17119: 8a).

6.3. Uşak Zaviye Vakıfları Muhasebe İşlemleri (1862-1863)

Kütahya sancağı dâhilinde bulunan zaviye vakıflarının 22 Ramazan 1279- 30 Cemaziyelevvel 1280 [13 Mart-12 Kasım 1863] tarihleri arasına ait muhasebeleri, mutasarrıfları ile görülerek hazırlanan muhasebe defterleri Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu defterde yer alan ve muhasebeleri görülen Uşak zaviye vakıflarının gelir-giderleri Tablo 2'de gösterilmiştir (EV.d. 18215).

Tablo 2. 1279 [1862-1863] Yılında Uşak'ta Bulunan Zaviye Vakıfları

Karye	Zaviye	Mutasaaruf	Gelir	Harcama	Fazla
Muharrem Şah	Mescid-i Şerif Vakfı	Hacı Mustafa Efendi	1.000	Bervechi hasbi	
Çarık	Yakub Çiftliği Zaviyesi	Ayşe	137	120 vazife 6,15 mahlûl hisse 3,16 maaş 0,34 harcı muhasebe	6,15
Halifeler	Şeyh Yusuf Zaviyesi	İbrahim	1.558	360 vazife 1.198 ta'âmiye	00
Karahasan	Sir Çiftliği Zaviyesi	Mehmed	312	120 vazife 38,16 maaş 9,24 harcı muhasebe	144
Akkilise	Muhyiddin Zaviyesi	Mehmed	1.700	360 vazife 950 ta'âmiye 78 maaş 19,20 harcı muhasebe	292,20
Hocalar	Şeyh Ayvaz Zaviyesi	Niyazi Efendi	178	120 vazife 11,24 maaş 20,36 harcı muhasebe	43,20
Dağ Yenicesi	Vakıf mezrası	Niyazi Efendi	235	120 vazife 115 23 maaş 5,30 harcı muhasebe	86,10
Ogan	Şeyh Ayvaz Zaviyesi	Niyazi Efendi	1.525	120 vazife 1080 masaruf 45 maaş 11,10 harcı muhasebe	268,30
Bulgaz	Şeyh Bâyezid Zaviyesi	Hafız	61	36 vazife 5,16 maaş 1.14 harcı muhasebe	18,10
Nefs-i Uşak	Ahi Baba Zaviyesi	Hacı Hüseyin	1.312	360 vazife 952 ta'âmiye	00
Hacı Kadem	Hacı Kadem Zaviyesi	Mustafa	3.675	360 vazife 3.315 ta'âmiye	00
Kafirviran	Lütfullah Efendi Çiftliği	Mehmed	531	120 vazife 350 ta'âmiye 12,8 maaş 3,2 harcı muhasebe	45,30
Yekûn			12.224	1.000-Bervechi Hasbi 2.196 Vazife 7.845 Ta'amiye 271,20 Maaş- Harc 6,15 Mahlûl Hazine	905,35

1279 [1862-1863] yılında Uşak'ta bir mescid-i şerif vakfı, üç zaviye çiftliği, bir vakıf mezrası ve yedi zaviye vakfı olmak üzere, toplam 12 ayrı zaviye vakfının aşar gelirleri toplamı 12.224 Guruş olmuştur. Bu gelirlerden mescid-i şerif vakfına ait 1.000 Guruş vakfın hizmetleri Allah rızası için yerine getirildiğinden makbuz karşılığı zaviyedarı Hacı Mustafa Efendi'ye bırakılmıştır. Zaviyelerin muayyen vazifeleri karşılığı olarak toplam 2.196 Guruş her bir vakfın zaviyedarına verilmiştir. Şeyh Yusuf zaviyesi, Muhyiddin, Ahi Baba, Hacı Kadem zaviyeleri ve Lütfullah Efendi Çiftliği'nin ta'amiye masrafı olarak toplam 7.845 Guruş bu zaviyelerin mutasarrıflarına teslim edilmiştir. Zaviye

vakıflarının maaş ve harc-ı muhasebe gideri olarak 271,20 Guruş ve Yakup Çiftliği zaviyesinin mahlûl hisse bedeli 6,15 Guruştan oluşan toplam 277,35 Guruş Evkâf-ı Hümayun Hazinesi'ne gönderilmiştir. Bu harcamalardan sonra zaviye vakıflarının toplam 905,35 Guruş fazlası kalmıştır (BOA, EV.d. 8215: 4b-5a).

7. BANAZ ZAVİYE VAKIFLARI

16. yüzyıl sonlarında Banaz'da bulunan vakıfların önemli bir kısmı Gedik Ahmed Paşa'nın Afyonkarahisar'daki imareti için yaptırdığı zaviye vakıflarından oluşmuştur. Bunların dışında evlatlık ve hayır sahipleri tarafından yaptırılan vakıflar da bulunmaktadır. 16. yüzyılda Banaz'da bulunan zaviye vakıfları şunlardır: Kara Abdal zaviyesi Germiyanogulları döneminde kurulmuştur. Ahmed Fakih zaviyesi kadim vakıflardandır. Şeyh Mehmed, Dervid Ahmed, Mu'tak-ı Can Paşa, Şeyh Hamza, Şeyh Sandık, Şeyh Akyüz, Şeyh İlyas, Doğan, Halife, Belziyaret, Şeyh Abdullah zaviye vakıfları ise ulema tarafından kurulmuşlardır (Türkel, 2017: 120, 121, 128, 129).

7.1. Banaz Zaviye Vakıfları Muhasebe İşlemleri (1832-1854)

1269 [1852-53] yılında Banaz kazasında tamamı sahipsiz ve mahlûl hazine olmak üzere 8 zaviye vakfı yer almaktadır. Bunlardan üçü Gedikler karyesinde diğerleri ise Derbent, Emraz, Kızılca Söğüt, Hallaçlar ve Bahadır karyelerindedir. Zaviyeler ve gelirleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Banaz Kazası 1852-1853 Yılı Zaviye Vakıfları

Bulunduğu Yer	Zaviye	Gelir
Gedikler	Sürmecik Zaviyesi	270
Gedikler	Gedik Yusuf Zaviyesi	230
Gedikler	İnecik Zaviyesi	100
Derbent	Şeyh Hıdır Zaviyesi	750
Emraz	Şeyh Hamza (Şeyhoğlu Halil Efendi) Zaviyesi	350
Kızılca Söğüt	Hatun Tekye Zaviyesi	250
Hallaçlar	Kara Abdâl Zaviyesi Çiftliği	500
Bahadır	Gedikkaya Zaviyesi	50
Yekûn		2.500

1852-1853 yıllarında Banaz kazasında bulunan zaviye vakıflarının gelirleri 50-750 Guruş arasında değişmekte olup, toplam aşar bedeli 2.500 Guruş olarak gerçekleşmiştir. Zaviyelerin gelirleri mahlûl hazine olduğu için Evkâf-ı Hümayun Nezaretine gönderilmiştir (BOA, EV.d.15098: 3b-4b).

Banaz kazasında 1271 [1853-1854] yılında Çiftlik ve Oturak karyelerinde bulunan Şeyh Sadık zaviyesinin mutasarrıfı Mestan Efendi olup, toplam aşar bedeli 1.400 Guruş olarak gerçekleşmiştir. Bu gelirin harc-ı muhasebe bedeli olan 350 Guruşu Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'ne gönderilmiştir. 1.050 Guruş vakıf fazlası mutasarrıfına bırakılmıştır (BOA, EV.d.15498: 2a).

7.2. Banaz Zaviye Vakıfları Müzayede İşlemleri (1859-1860)

1276 [1860] yılında Banaz kazasında bulunan 18 zaviye vakfı ve bir mezranın aşar bedellerinin müzayede işlemleri gerçekleştirilmiştir. Müzayede defterinde zaviyelerin kimlerin uhdesinde bulunduğu ile ilgili herhangi bir kaydın yer almaması, bu tarih öncesinde talipleri olmadığı için emanet usulü ile işletildiklerine işaret etmektedir. Banaz'da bulunan mahallinde ve Kütahya'da ayrı ayrı ihale edilerek toptan talibine verilen zaviye vakıfları Tablo 4'te gösterilmiştir (BOA, EV.d. 17119: 5b-6a).

Tablo 4. 1276 [1860] Yılında Banaz'da İhale Edilen Zaviye Vakıfları

S.No	Bulunduğu Yer	Zaviye	Aşar
1.	Gedikler Karyesi	Sürmecik Zaviyesi	365
2.	Gedikler Karyesi	Gedik Yusuf Zaviyesi	345
3.	Gedikler Karyesi	İncik Zaviyesi	500
4.	Derbend ve Kızılhisar Karyeleri	Şeyh Hıdır Zaviyesi	1.730
5.	Bahadır Karyesi	Gedik Kaya Zaviyesi	140
6.	Emraz Karyesi	Şeyh Hamza Zaviyesi	280
7.	Kızılca Söğüt Karyesi	Hatun Tekye Zaviyesi	375
8.	Hallaçlar Karyesi	Kara Abdâl Zaviyesi	400
9.	Kaplangı Karyesi	Şeyh Koca Zaviyesi	1.035
10.	Susuz ve Öksüz Karyeleri	Şeyh Sadık Zaviyesi	195
11.	Dumanlar Karyesi	Ahi Baba Zaviyesi	230
12.	Öksüz Karyesi	Hatun Tekye Zaviyesi	240
13.	Gümele Karyesi	Erceş Veliyyüddin Zaviyesi	345
14.	Banaz Karyesi	Balam Mezrası	230
15.	Emed Karyesi	Gidvan Zaviyesi	460
16.	Kızılca Söğüt Karyesi	Şeyh Hasan Zaviyesi	240
17.	Kızılca Söğüt Karyesi	Koçak Dede Zaviyesi	235
18.	Kızılca Söğüt Karyesi	Şeyh Muallim Zaviyesi	235
19.	Oturak, Çiftlik ve Dumlupınar Karyeleri	Belziyareti Zaviyeleri	5.000
		Yekûn	12.580

Mahallinde yapılan müzayedede perakende ihale bedeli olarak belirlenen 12.580 Guruşa, 2.420 Guruş zam yapan Terzioğlu Halil Ağa, Mustafa Ağa kefaleti ve 15.000 Guruş bedel ile zaviyelerin toptan aşar gelirlerini tasarruf hakkını kazanmıştır. Fakat Kütahya müzayedesinde 15.000 Guruşa, 2.000 Guruş zam yapan Hacı Şerif Mehmed Efendi, Sarı Osman'ın kefaletiyle 17.000 Guruşa zaviyelerin aşar bedellerinin tasarruf hakkına sahip olmuştur. Aynı sene Seyitgazi, Bilecik, Söğüt ve Banaz kazası ile Etrafşehir, Tavşanlı ve Altıntaş nahiyelerinde bulunan zaviye vakıflarının aşar bedelleri, toptan 190.000 Guruşa Ruşen Efendi-zâde Sadık Efendi kefaleti ile Kara Ağa-zâde Ömer Efendi uhdesinde karar kılındığı için, Banaz'da bulunan zaviyelerin aşar bedellerinin tasarruf hakkı da kendisine geçmiştir. 1860 yılında Kütahya'da yapılan müzayedede 17.000 Guruş bedel ile ihale edilen Banaz'daki 19 zaviye vakfının aşar bedeli, bir önceki döneme göre % 35 oranında artmıştır (BOA, EV.17119: 5b, 6a, 9b).

Banaz'da Gedikler karyesinde akarları bulunan Sürmecik, Gedik Yusuf ve İncik zaviyelerinin aşar gelirleri toplam aşar bedeli 1.210 Guruş olmuştur. Kızılca Söğüt karyesinde akarları olan Hatun Tekye, Şeyh Hasan, Koçak Dede ve Şeyh Muallim zaviyelerinin gelirleri ise 1.085 Guruştur. Oturak, Çiftlik ve Dumlupınar karyelerinde bulunan Belziyareti zaviyelerinin aşar bedeli 5.000 Guruştur. Diğer zaviyelerin gelirleri ise 140-1.730 Guruş arasında değişmektedir.

Ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmeyen Banaz-Dumanlar karyesinde bulunan Ahi Baba zaviyesinin 1860 yılında 230 Guruş geliri vardır (BOA, EV.d. 17119: 6a). 1862-1863 yıllarında 274 Guruş gelire sahip olan zaviye mahlûl hazine olduğu için bu geliri Hazine-i Celile'ye gönderilmiştir (BOA, EV.d.18215: 4a). 1866 yılında tevliyet ve zaviyedarlığı Mehmed Şakir'in vefatı üzerine Ders-i Amm'dan Seyyid Ali Efendi uhdesine geçen zaviye günümüze ulaşmamıştır (Öntuğ 2014: 45).

7.3. Banaz Zaviye Vakıfları Muhasebe İşlemleri (1862-1863)

1279 [1862-1863] yılında Banaz'da bulunan Balam mezrası ile Ahi Baba, Veliyyüddin, Şeyh Hasan, Şeyh Koca ve Şeyh Muallim zaviyelerinin muhasebeleri mutasarrıflarıyla görülmüştür. Muhasebeleri görülen zaviyelerin gelir ve giderleri Tablo 5'te gösterilmiştir (EV.d. 18215).

Tablo 5. 1279 [1862-1863] Yılında Banaz'da Bulunan Zaviye Vakıfları

Karye	Zaviye	Mutasarrıf	Gelir	Harcama	Fazla
Dumanlar	Ahi Baba zaviyesi		274	Mahlûl hazine	-
Gümele ve Erçeş	Veliyüddin zaviyesi	Hacı Mustafa Efendi	433	120 vazife 62,24 maaş 15,26harcı muhasebe	234,30
Nefs-i Banaz	Balam mezrası	Abdurrahman Efendi	312	120 vazife 38,16 maaş 9,24 harcı muhasebe	144
Kızılca Söğüt	Şeyh Hasan zaviyesi	Ahmed ve Mehmed	320	120 vazife 200 [masraf]	00
Kaplangı	Şeyh Koca zaviyesi	Mustafa	1.243	240 vazife 850 masraf 57,15 mahlûl hisse 30,24 maaş 7,26 harcı muhasebe	57,15 Fazla
Kızılca Söğüt	Şeyh Mu'allim zaviyesi	Ali	280	120 vazife 160 masraf	00
Yekûn			2.862	720 vazife 1.210 masraf 173,20 maaş-harc 331,15 mahlûl hisse	427,05

Banaz'da bulunan ve 1279 [1860] yılında muhasebeleri görülen, 6 zaviye vakfının toplam aşar bedelleri 2.862 Guruş olarak gerçekleşmiştir. Ahi Baba zaviyesinin 274 Guruş geliri ile Şeyh Koca zaviyesinin 57.15 Guruş mahlûl hazine hissesinden oluşan toplam 331.15 Guruş Hazine-i Celile'ye aktarılmıştır. Ahi Baba zaviyesinin gelirlerinin tamamı mahlûl hazine olduğu için doğrudan Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından idare edilirken, Şeyh Koca zaviyesinde bulunan mahlûl hisse dışında kalan gelirler mutasarrıf Mustafa uhdesindedir. Şeyh Koca zaviyesinde 240 Guruş, diğerlerinde 120 Guruştan olmak üzere toplam 720 Guruş vazife gideri olarak kaydedilmiştir. Şeyh Hasan zaviyesinin 200 Guruş, Şeyh Koca zaviyesinin 850 Guruş ve Şeyh Muallim zaviyesinin 160 Guruş olmak üzere toplam 1.210 Guruş geliri zaviyelerin masraflarına ayrılmıştır. Zaviye vakıflarının 427,5 Guruş fazlası oluşmuştur. Vazife giderleri, masraflar ve vakıf fazlasından oluşan toplam 2.357,5 Guruş, makbuz karşılığında zaviyelerin mutasarrıflarına teslim edilmiştir. Mutasarrıflar tarafından idare edilen zaviyelerde maaş ve harcı muhasebe giderlerinden oluşan 173,5 Guruş ve mahlûl hazine bedellerinden oluşan 331,15 Guruş ile birlikte, hazineye aktarılan toplam meblağ 504,35 Guruş olmuştur (BOA, EV.d. 18215: 4a).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde vakıf ve zaviyeler birer sivil toplum kuruluşu olarak eğitim, sağlık, belediyeçilik, ulaşım ve din alanında pek çok faaliyetler yürütmüşlerdir. Aynı zamanda istihdam sağlayan kuruluşlar olmuşlardır. Bu faaliyetleri yürütürken genellikle devlet yönetimi ile çatışma halinde değil, uyumlu çalışmayı tercih etmişlerdir. Devlet adamları da çeşitli tarikatlara mensup olmakla birlikte, tarikatlar arasında ayırım yapmamaya özen göstermişlerdir. Tekke ve zaviyeler faaliyetlerini yürütürken 19. yüzyıla kadar merkezi idareden bağımsız hareket etmişlerdir (Koyunoğlu, 2017: 98-108).

19. yüzyılda Kütahya sancağına tabi Uşak ve Banaz kazalarında bulunan ve geçmişi, yörenin ilk Türk hâkimiyetine geçtiği döneme kadar uzanan tekke ve zaviye geleneğinin, tekke ve zaviyelerin resmen kapatıldığı 1925 yılına kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Vakıf

işletmeleri olarak faaliyet gösteren tekke ve zaviyeler, 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması ile birlikte merkezden daha sıkı bir şekilde denetlenmiştir. Bu tarihten sonra tekke ve zaviyelerin gelirlerinden vazifelilerin maaşlarını ve muhasebe giderlerini karşılamak üzere, merkezde bulunan mürettebat hazinesine para aktarılmaya başlanmıştır. Bu uygulama ile birlikte vakıf görevlileri adeta devletin maaşlı memurları gibi olmuştur. EV.d. 10553 numaralı muhasebe defterindeki kayıtlara göre 1831-1836 yılları arasında Uşak ve Banaz kazalarında bulunan 33 zaviye vakfının gelirlerinden maaş ve harc-ı muhasebe bedeli olarak Evkaf-ı Hümayun Nezareti Hazinesi'ne para aktarılmıştır.

EV.d. 15098 Numaralı Evkaf Defterine, göre 1852-1853 yıllarında Uşak ve çevresinde bulunan Kurt Baba, Hafız İbrahim (Safa Dede) ve Muharrem Şah Cami imamına meşrut olan zaviyelerin mutasarrıfları vefat ettiği ya da talibi çıkmadığı için, mahlûl hazine olarak merkezden yönetilen zaviye vakıfları arasında yer almıştır. Aynı defterde Banaz kazası karyelerinde bulunan toplam 2.500 Guruş gelire sahip 8 zaviyenin tamamı mahlûl hazinedir. Uşak ve Banaz'da bu dönemde zaviye vakıflarının taliplerinin olmaması, gelirlerinin az olması sebebiyle tasarruf sahiplerinin buralara ilgi göstermediğini ortaya koymaktadır.

EV.d. 15498 Numaralı muhasebe defterinde 1854-1855 yıllarında Uşak'ta bulunan Hacım Sultan ve Banaz'da bulunan Şeyh Sadık zaviye vakıfları ile ilgili kayıt yer almıştır. Bu dönemde Hacım Sultan zaviyesinin tek başına gelirleri 16.000 Guruş olarak gerçekleşmiştir. Germiyanogulları dönemine kadar uzanan zaviye vakfının gelirlerinin yüksek olması, bu gelirleri tasarruf etmek isteyen bazı kişilerin *evlâd-ı vakıftanım* diyerek hak iddia etmesine yol açmıştır. Hacı Bektaşî Veli Asitanesi'nde görevli Esseyyid Feyzullah Efendi'nin bu kişilere engel olmak için girişimlerde bulunması, Hacım Sultan zaviyesinin Bektaşî Tarikatı ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Vakıfların ve dolayısıyla zaviye vakıflarının Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin denetimi altına alınması ile birlikte aşar bedelleri, iltizam usulüne uygun olarak, mahallinde ve sancak merkezi olan Kütahya'da düzenlenen müzayedelerle ihale edilmişlerdir. EV.d. 17119 numaralı defterde 1860 tarihinde Kütahya sancağına tabi kaza ve nahiyelerin müzayede işlemlerine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre Uşak ve çevresinde 61.362,5 Guruş bedel ile ihaleye çıkılan toplam 29 zaviye vakfının gelirlerinde % 11 oranında artış yapılarak 68.000 Guruş bedel ile Hoca Esteban Kigork isimli bir gayrimüslim uhdesine verilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde dinî kurumlara gelir getiren akarların tasarruf hakkının kullanımında din ve mezhep ayrımı yapılmadığını göstermesi açısından önemlidir. 1860 yılı müzayede öncesi Uşak'ta zaviye vakıfları aşar gelirlerinin % 61'inin Yüklüoğlu Ali Ağa tarafından tasarruf edilmesi yörede itibarlı ve varlıklı bir kişi olduğunu göstermektedir. Uşak'ta Ahiler tarafından kurulan zaviye vakıflarının bulunması, ahilik geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca Kalenderî ve Bektaşî tarikatlarının geleneklerini yansıtan dede, baba ünvanlı zaviye vakıfları örneklerine Uşak ve Banaz'da rastlamak mümkündür.

EV.d. 18215 Numaralı defterde yer alan 1862-1863 yıllarına ait muhasebe kayıtları, Uşak ve Banaz'da bulunan zaviye vakıflarının mali durumlarını göstermesi açısından önemlidir. 1852-1860 yılları arasında Uşak ve Banaz'da bulunan zaviye vakıfları mahlûl hazine iken, 1862-1863 yılı muhasebe kayıtlarında Uşak'ta bulunan 12 ayrı zaviyenin gelirlerinin tamamı mutasarrıflar tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Banaz'da bulunan zaviye vakıfları içerisinde, sadece Ahi Baba zaviyesi mahlûl hazinedir. Bu dönemde zaviye vakıflarının vazife, maaş ve harc-ı muhasebe giderleri dışında sadece Uşak'ta 7.845 Guruş yiyecek harcaması kaydedilmiş olması din ve sosyal yardımlaşma dışında diğer alanlarda faaliyetlerin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Halvetiyye Tarikatının Şabaniyye koluna mensup Şeyh Yamalızâde Ali Rıza Efendi Uşak'ta faaliyet göstermiş fakat seçici davranarak sınırlı sayıda derviş kabul etmiştir. Millî mücadele döneminde Uşak ve çevresinde Mustafa Kemal tarafından malî işlerle görevlendirilen Yusuf Ziya Bey'in şeyhi olan Yamalızâde, Cumhuriyet dönemi ile birlikte tekke ve zaviyelerin kapatılması

üzerine *ululemre riayeti Hakk'ın emrine riayet* olarak kabul ettiği için sadece müntesipleri ile temas etmiştir. Aynı zamanda Uşak'ta radyo alan ilk kişi olduğundan Radyolu Şeyh olarak ta bilinmektedir. 1939 yılında vefat edince yerine Yakupzâde Hafız Mustafa Özyürek geçmiştir (Ceyhan 2018: 760).

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Osmanlı Arşivi (BOA: EV.d.): 10553; 15098; 15498; 16669; 17119; 18215.

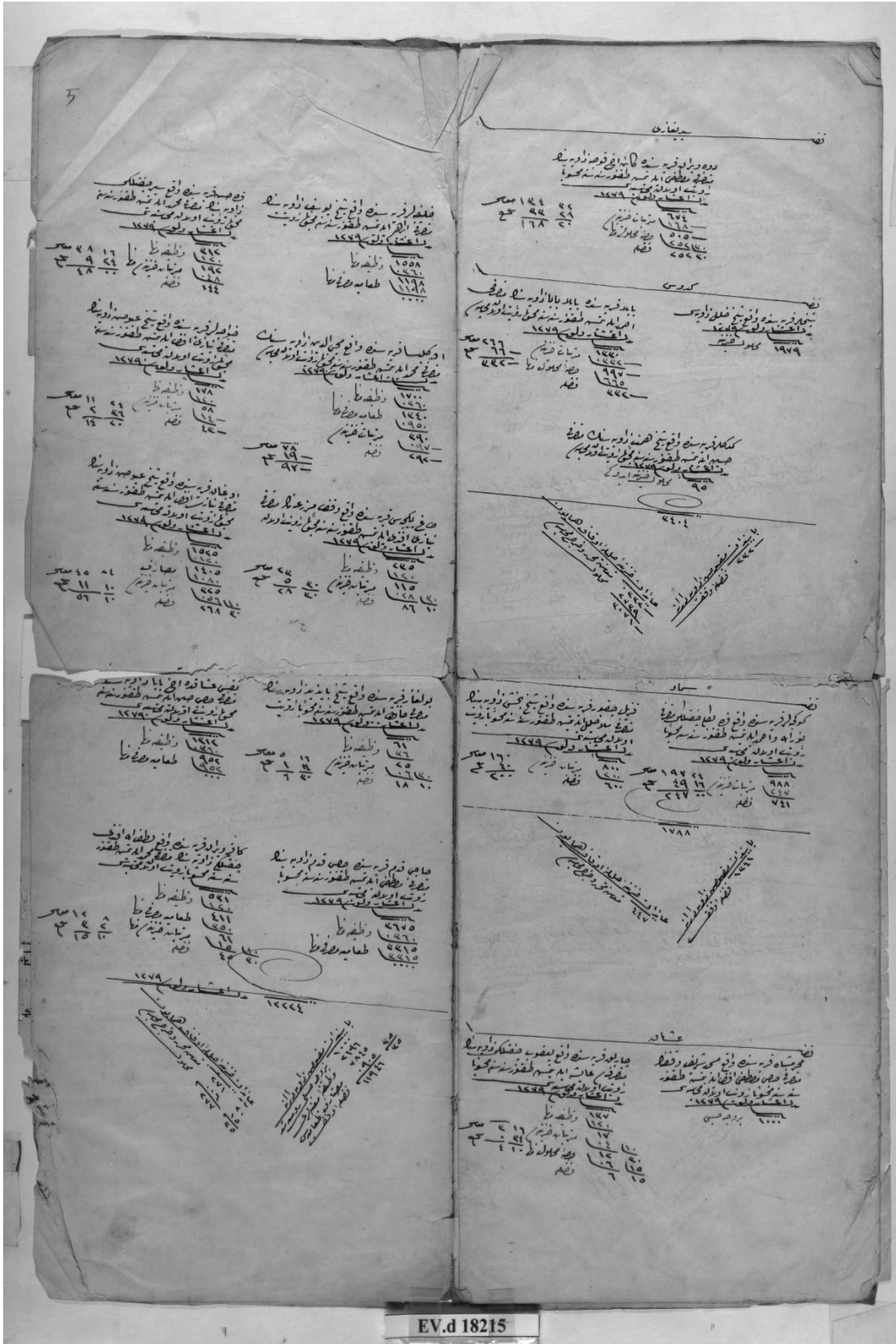
Araştırma Eserler:

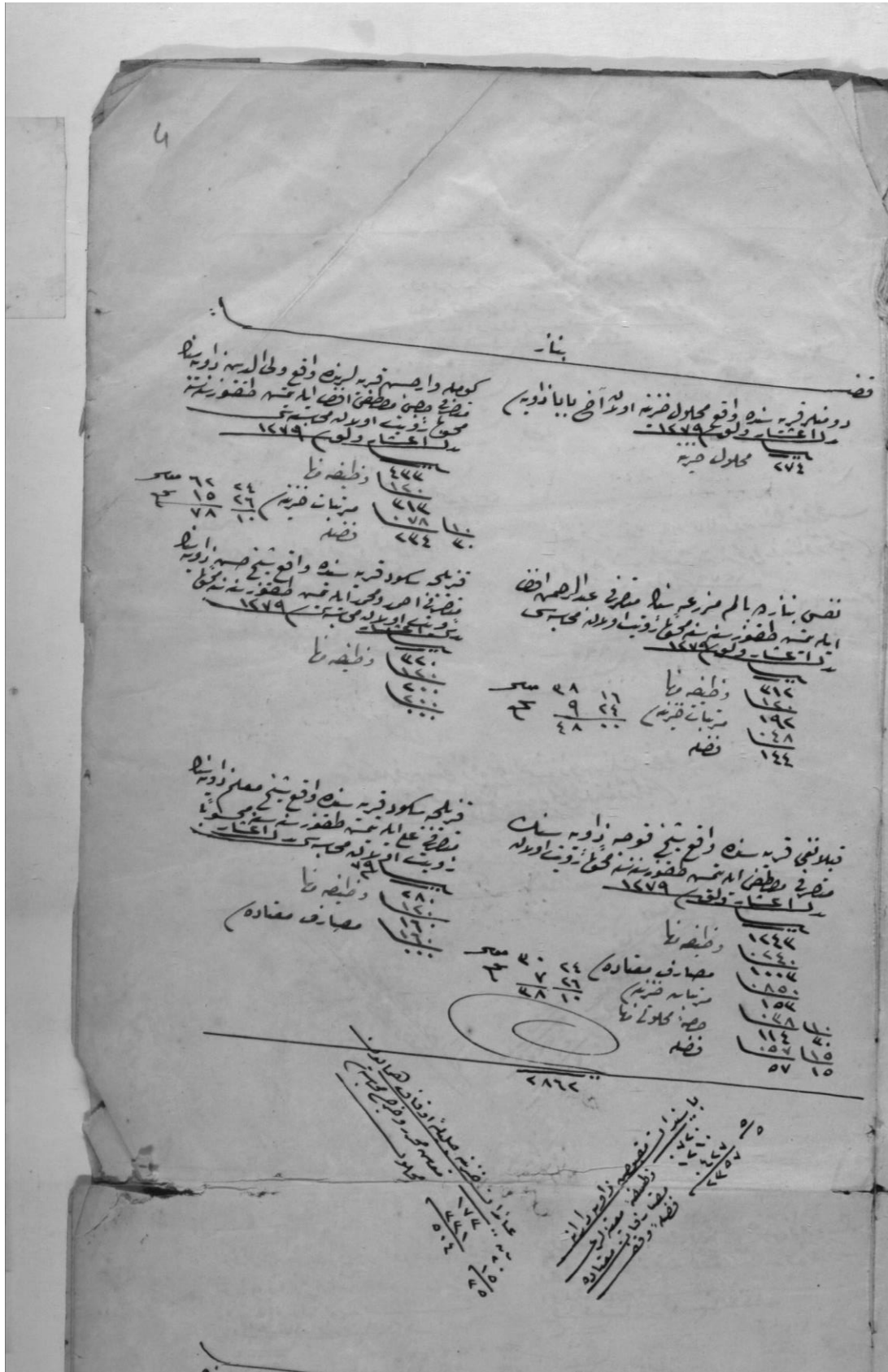
- Ağar, S. (2007). Geçmişten Bugüne Mali İdare. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (73): 372-432.
- Akyıldız, A. (2018). *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, B. (2003). Meclis-i Meşâyih. *İslâm Ansiklopedisi*. (28): 247-248. Ankara: TDV Yayınları.
- Ballar, S. (2018). *Vakıflar Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.
- Barkan Ö. L. (1971). Süleymaniye Camii ve İmaret Tesislerine Ait Yıllık bir Muhasebe Bilançosu 993-994 (1585-1586), *Vakıflar Dergisi*, (9): 109-161.
- Ceyhan, S. (2018). Tarikat ve Tekke Kavramına Dair, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), 27-53, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Ceyhan, S. (2018). Halvetiyye, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), 695-778, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Genç, M. (2000). İltizam, *İslâm Ansiklopedisi*, (22): 154-158, İstanbul: TDV Yayınları.
- Gürsoy, E (2016). Uşak'taki Tarihi Evlerde Çıkmalar, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2): 349-361.
- Kala, A. (2012). *Debbağlıktan Dericiliğe İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kara, M. (2019). *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2019). *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2020). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Koyunoğlu, H.H. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Vakıfların Sivil Topluma Katkısı, *Vakıf Medeniyeti ve Sivil Toplum Sempozyumu-Bildiriler*, (F. Başar, Haz.) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara: 93-108.
- Köprülü M. F. (2005). *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Maden, F. (2020). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992). *Netayicü'l-Vukuat*, (Neşet Çağatay Haz). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Osmânzâde Hüseyin Vassaf, (2006). *Sefîne-i Evliyâ*, (1-5) (Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Öngören, R. (2011). Tarikat, *İslam Ansiklopedisi*, (40):95-105. İstanbul: TDV Yayınları.
- Öngören, R. (2018). Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. (Ed. Semih Ceyhan) 55-94. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Öntuğ M. M. (1998). Uşak'ta Hacım Sultan Zaviyesi ve Vakfiyesi, *Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, (1):107-122.
- Öntuğ, M. M. (Aralık 2001). Osmanlı'dan Cumhuriyete Banaz, *Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, III, (2): 41-55.
- Öntuğ, M. M. (2014). Ahi Baba Zaviyesi (Banaz), *Ahilik Ansiklopedisi*, Ankara.

- Özen, K. (1999). Sivas Divriği Yöresindeki Bektaşî Tekkeleri (16yy-20yy). *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Ekim 1988, Ankara: 273-284.
- Özer, E. (2007). *Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları-II. Mahmud Dönemi ve Sonrası- Atatürk Üni. Sos. Bil. Ens. (Basılmamış Doktora Tezi)*, Erzurum.
- Özdeğer, M. (2012). Uşak, *İslâm Ansiklopedisi*, 42: 222-226. İstanbul: TDV Yayınları :
- Özsaray, A. T. (2018). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üni. Sos. Bil. Ens. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: TDV Yayınları.
- Öztürk N. (2006). Mukataalı Vakıf, *İslâm Ansiklopedisi*, (31):132-134. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tuncel, M. (2012). Uşak, *İslâm Ansiklopedisi*, 42: 226-227. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tutsak, S. (1994). Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi, *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)*, 9 (1): 309-325.
- Türkel, E. (2017). *16. Yüzyıl Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Emet, Denizli, Uşak, Burdur)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik, Şeyh Edebali Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Varlık, M. Ç. (1980). *16. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, (Basılmamış Doçentlik Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi
- Varlık, M. Ç. (2002). Kütahya, *İslâm Ansiklopedisi*, (26): 580-584. Ankara: TDV Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (2020). *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, Haz. Hamdi Çilingir, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu,

EKLER

Ek.A. Uşak Kazası Muhasebe Kayıtları (EV.d.18215:4b-5a.)

TV Dizilerinde Alt Gelir Grubunun Temsili

Representation of the Lower income Group in TV Series

Olgun KÜÇÜK¹, Mevlut Can KOÇAK²

¹Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar MYO, Karabük, Türkiye

²Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Karabük, Türkiye

ORCID:

O.K.: 0000-0002-9471-3540

M.C.K.: 0000-0002-9496-0541

Corresponding Author:

Olgun KÜÇÜK

Email:

olgunkucuk61@gmail.com

Citation: Küçük, O. ve Koçak, M. C. (2021). TV dizilerinde alt gelir grubunun temsili. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 690-701.

Submitted: 07.06.2021

Accepted: 13.10.2021

Özet

İnsanın öz varlığı ötekinin de doğal olarak oluşmasına yol açmaktadır. Ötekileştirme bütünleşip bir araya gelebilecek toplum için en büyük engellerden biridir. Diğer yandan, kötülük problemi içinde ötekileştirme önemli oranda yer işgal etmektedir. Kendini güçlü gören bireyler toplumsal olarak zayıf gördükleri bireylere olumsuz biçimde yaklaşabilmektedir. Bu davranış biçiminde güçlü bireylerin cezalardan bir biçimde sıyrılıyor olmasının da etkisi bulunmaktadır. Medya içerikleri hayat temsillerini yansıtarak belli stereotipler oluşmasını sağlayabilir. Toplum içinde yaşayan insanlar medyanın bu temsilerinden etkilenmektedir. Medya içerikleri içinde ötekileştirici ifadeler mizahi yöntemlerle aktarılmış olsa dahi sonuçları olumsuz olabilmektedir. Bu araştırma bağlamında Türk televizyonlarında çeşitli dönemlerde yayınlanmış beş dizi ötekileştirme bağlamında incelenmiştir. Çalışmada belge analizi yöntemi kullanılmış olup dizilerin sahne ve diyalogları incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda dizilerde temsil edilen alt sınıf insanların daha çok eğitimsiz, cahil ve uyumsuz olarak aktarıldıkları gözlenmiştir. Ayrıca bu kimselerin ahlaki yapıları da sorunlu gösterilmiş yalancı, dedikoducu, açgözlü, avantacı bireyler biçiminde tasvir edilmişlerdir. Yine, dizilerde yer alan diyaloglarda bu bireylerle ilgili aşağılayıcı, küçük düşürücü ve ötekileştirici ifadeler yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TV Dizileri, Alt Gelir Grubu, Sınıfsal Çatışma

Abstract

The self-existence of man leads to the natural formation of the other. Marginalization is one of the biggest obstacles for society to come together. On the other hand, othering occupies a significant place in the problem of evil. Individuals who see themselves as strong may come closer to those they see as socially weak in a negative way. The fact that strong individuals somehow escape from punishments also has an effect on this behavior. Media content can create certain stereotypes by reflecting representations of life. People living in society can be affected by these representations of the media. Even if othering expressions in media contents are conveyed with humorous methods, the results can be negative. In the context of this research, five TV series broadcast in various periods on Turkish television were examined in the context of othering. In the study, the document analysis method was used and the scenes and dialogues of the serials were examined. As a result of the research, it was observed that the lower-class people represented were mostly described as uneducated, ignorant, and incompatible. In addition, the moral structures of these people were portrayed

as problematic, liars, gossipers, greedy, and opportunist individuals. Again, in the dialogues in the TV series, humiliating, and insulting or marginalizing statements about these individuals were included.

Keywords: TV Series, Lower income Group, Class Conflict

1. GİRİŞ

“Öteki” yaşamın her alanında vardır; evde, okulda, işte ve sokakta. Ötekini konumlandırmak için onu tanımış olmak gerekmez, hayatta hiç yüz yüze gelmemiş kişiler dahi birbirilerini öteki olarak görebilir (İnce, 2013, 169-170). Öteki içerisinde ırk, cinsiyet, din başta olmak üzere birçok unsur vardır. Zihinler, öteki hakkında bilgi sahibi olmadan görüntüler oluşturur. Yeri gelir bu görüntüler sıfatlarla da desteklenir.

Hegel “ilerlemiş ya da geri kalmış” toplumlar arasındaki ötekileştirmeyi şöyle aktarır: “Uygar milletler, devletin aynı cevheresel momentine erişmemiş olan öteki milletlere barbar gözüyle bakmakta ve onlara karşı böyle davranmakta haklıdırlar. Böylece, bir çoban kavim, avcı kavimleri; bir çiftçi kavim bunların her ikisini barbar olarak görebilir” (Uluç, 2009, 28-29). Taraflar birbirini ötekileştirerek besler. Ötekileştirmenin arka planı ise pek çok neden üzerine kurulabilir. Bu nedenler doğrudan olabileceği gibi dolaylı da olabilir. Diğer bir deyişle, ben ve öteki birbirine zıtmuş gibi görünse de bunları tanımlamak için birlikte ele alınması gerekmektedir (Cihangir, 2020, 199). Ben merkezli düşünceler ötekinin oluşmasını kolaylaştırmaktadır.

Lermontov (2001, 115), insanın yapısı gereği ben merkezi olduğunu söyler. Ona göre dostluklar dahi böyledir. Bu yüzden insanların dostluklarına kuşkuyla yaklaşır. Lermontov “*daima iki dosttan biri ötekinin kölesidir, gerçi çoğu zaman hiçbiri bunu kendine itiraf etmez*” diyerek, ötekinin güçlü dostlukların içinde bile kendine yer bulduğunu belirtir.

“Ben” merkezli anlayış insan hayatını olumsuz etkileyebilir. Goethe’ye göre, tarihsel süreçte özneliliğin baskın olduğu zamanlarda toplumsal yıkımlar ve çürümüşlükler de buna paralellik göstermiştir. Bütünselliğin ilerici dönemlerinde ise bunun tam tersi yaşanmıştır (Fromm, 2016, 52). Fakat bu bütünselliğin inşası çok kolay değildir. İnsanlar her ne kadar sosyal bir varlık olarak düşünülse de aslında bütünsellik içinde yalnızlığı yaşamaktadır.

Crawley, her bir bireyin kişisel yalnızlık tabusu ile diğer bireylerden ayrıldığını ve karşılıklı olarak oluşan yabancı ve düşmanca duyguların küçük ayrıntı ve farklılıklardan kaynaklandığını söyler (Freud, 2020, 60-61). Freud (2018, 75-76), saldırganlığı ve ötekileştirmeyi insanın doğasına bağlar. Ona göre, ölüm içgüdüleri bireyi saldırgan yapmıştır. Kötü olan şeyler egonun arzusuna zevk ve keyif verir. Freud (2019, 42-43), bu durumu biraz daha ileri götürerek ilk insanlardan bu yana durumun hep böyle olduğunu belirtir. Ona göre, ilk insanlar öldürmekten zevk almaktaydı. Bu zevk hali günümüz insanların belleğinde de varlığını korumaktadır. İnsan bu duyguyu ruhunun derinliklerinde taşımaktadır.

Freud’un yukarıdaki düşünceleriyle benzer fikirleri Aristoteles (1995, 78-80) çok daha önce dillendirmiştir. Ona göre de insanlar “suça ve kötülüğe” eğilimlidir. Özellikle güzel söz söyleme sanatına sahip, çok parası olan ve etkin pratiklere sahip kişilerin çok rahat bir şekilde başkalarına kötülük yapabileceğini vurgular. Bu kişiler, başkalarına ötekileştirme yapsalar, hatta suç işleseler de ceza almayacaklardır. Kendilerini yargılayacak kişilerle aralarında iyi ilişkileri varsa o zaman bu kişilerin özgüveni iyice artacaktır. Ceza almış olsalar bile bu cezalar kazançlarının yanında çok küçük kalacaktır. Böylece kurbanlar bu kişilerle mücadele etmek yerine onlarla anlaşma yoluna gidecektir. Aristoteles, suç işleyenlerin dış görünüşü ile suç arasında da bir ilişki olduğunu söyler. Örneğin, bir insan çirkin ve yoksulsa bu kişinin zina üzerinden suçlanması zayıf bir ihtimaldir. Suçlansa dahi inandırıcı olmayacaktır. Bu kişi kötülük yapsa bile inandırıcı olmadığı için daha az ceza alacaktır. Yine, kimi kötülüklerin insanlara saygınlık kazandırıyor olması da bireyleri kötülük yapmaya itebilmektedir.

Freud ve pek çok düşünürden farklı olarak Badiou, kötülüğün insana ve hayvana direkt yöneltilecek bir kavram olmadığından, onun daha çok özneye ait bir kavram olduğundan bahsetmektedir. İnsanın ölümsüz olma isteğinin muktedir olduğu sürece kötülüğe rastlanacağını belirtir. Kimi zaman insanların çıkarlarının peşinde koşması onları kötü bireyler yapabilmektedir (Badiou, 2013).

Erich Fromm ise insanların çok istisnai durumlarda cani ve aziz olarak dünyaya geldiği belirtir. İyiliğin ve kötülüğün toplumsal yaşamda her zaman var olduğunu ancak bunların dozunun herkeste aynı olmayacağını vurgular. Fromm, insanın kader yolunu çevresel etkenlerin belirlediğini belirtir. Aile burada önemli rol oynasa da içinde doğmuş ve büyümüş olduğu toplum çok baskındır. Toplumun yapısı ve değerleri kişiye doğrudan etki eder. Toplum bazen insanı teşvik eder, zaman zaman da insanın frenleyicisi olur. Egemen azınlık çoğunluğu tehdit ve zor kullanarak kontrol etmeye çalışır (Fromm, 1973, 195-196). Egemen azınlık ötekini nasıl oluşturulacağını belirler. Diğer deyişle insanların diğer insanları nasıl konumlandıracağına dahi karar verir. Toplumda kimlerin hatta hangi mesleklerin değerli, hangi mesleklerin değersiz olduğunu bile belirler. İdeolojik ekmeler, bireylerin mesleklere bakışına dahi etki edebilmektedir.

2. MEDYA VE ÖTEKİLEŞTİRME

Medya toplumsal yaşam içeren “sosyal haritalar” çizmektedir. Bu haritalar üzerinden ise toplumsal sınırları belirlemektedir. Kimlerin toplumsal sınırların içerisine dâhil edileceğine, kimlerin dışarıda tutulacağına yine medya karar vermektedir. Medya, genellikle kendi sınırlarının dışında tuttuklarını yanlış şekilde temsil etme yoluna gitmektedir. Böylece kendini dışlanmış hisseden kişiler de ortaya çıkacaktır (Uluç, 2009, 124). Özellikle sinemada dışlanma unsuru fazlasıyla kullanılır. Sinemanın ötekisi içinde kadınlar, kültürdeki etnik gruplar, siyahlar, homoseksüeller, biseksüeller bulunmaktadır. Bunların temsil niteliği ise sadece buz dağının görünen yüzeyidir. Yine bazı noktalarda temsil niteliği daha derinlemesine araştırmalar gerektirmektedir (Kırel, 2010, 340-341). Çünkü, modern çağın efendisi medyadır. Medyanın sundukları veya sunmadıkları üzerinden kitlelerin gözünde öteki inşa edilmektedir. Medya bunu yaparken sadece sinemayı kullanmaz. Bir televizyon dizisini, gazetelerin üçüncü sayfasını dahi bunun için kullanır.

Medya kimi zaman oluşturduğu ötekileştirme veya kötüleştirmeyi bir mizah içerisinde aktarabilmektedir. Mizah içinde aktarılması ötekileştirmeyi masum gösterebilmektedir. Dil, burada merkeze oturmaktadır (Arendt ve Eichmann, 2009, 117). Bir zamanlar Naziler dili bu anlamda verimli kullanmışlardır. Hitler’in ilk olaylarında "cinayet" kelimesi yerine "huzur içinde ölmesini sağlamak" ifadesini kullanmışlardır. Hitler, bu insanların öyle ya da böyle bir şekilde öleceğini, gereksiz yere açtıkları çukurlarının bir anlamı olmadığını söyleyerek cinayetleri sıradanlaştırmıştır.

Güçlü medya araçlarına sahip olanlar ötekileştirme söylemlerini sadece üretmez aynı zamanda küresel anlamda yayar. Diğer deyişle, güçlü olan medyayı ve egemen söylemleri de kontrol eder. Uluç (2009, 69-72) 'a göre medya, stereotipler üzerinden ötekini oluşturmaktadır. Ötekilerin hepsini aynı kalıptan çıkmış gibi sunar. Dolaşıma sokulan stereotipler aynı zamanda kitlelere rehberlik eder. Bu durum zamanla onlara bakışı ve algıyı etkiler. Stereotipler üzerinden keskin inşalar yapılmaktadır. Bu yapı içerisinde bir grup kendini dünyanın merkezine konumlandırırken, diğerini toplumun dışında sunar. Söylemler üzerinden farklılaştırılmış gruplar maddesel ve sembolik her türlü imkânlardan mahrum kalma durumunu da yaşamaktadır. Bu durumun oluşmasında da medya fazlasıyla ön planda yer almaktadır.

Medyada “biz” güvenilir, “öteki” ise güvenilmez olarak sunulmaktadır. “Marjinal” olarak sunulabilen öteki, alenen veya örtülü olarak kategorize edilebilmektedir. Bu durum zihinlerde

“yanlış ötekiler” oluşturulmasına neden olmaktadır. Bu, bir kişi olabileceği gibi bir grup hatta bir nesne de olabilir. Çok kısıtlı hatta minimal doğrular üzerinden yanlış bilgilerle kişiler manipüle edilebilir ve yanlış bilgilerle donatılabilir. Medya aynı zamanda egemen görüşün öteki hakkında oluşturduğu bu yanlış bilgileri sürekli olarak devam ettirmektedir. Böylece, baskın görüş haklı duruma gelebilmektedir. Haklı görüşün inşasında yine profesyonellere büyük iş düşmektedir.

Schiller (2005, 47-48), televizyon başta olmak üzere medyanın zihinsel menajerlerin kontrolü altında olduğunu belirtir. Medya kullanılarak zihin dumura uğratılmıştır. İnsanlar etrafına adeta medyanın gözüyle bakmaktadır.

Televizyon özellikle imaj şekillendirmede baskın rol oynamaktadır. En sık programlarda dahi bir imaj sunumu vardır. Oluşturulan bu imajların çoğu ise sahtedir. Hatta imajların önemli bir kısmında saldırgan ve baskıcı bir yön vardır. Televizyon, oluşturduğu imajlar ile herkesin günlük hayatına etki etmektedir (Esslin, 2001, 86-87).

Medya, imaj sunumunu yaparken bazı kesimleri dışlamakta bazılarını ise merkeze taşımaktadır. Dışlanan azınlık pasifize edilmiş kesimdir. Bu durum elbette televizyonla başlamamıştır. Çok daha eskilere dayanmaktadır. Örneğin, matbaa ile birlikte Marx, “şarkı söylemenin, hikâye anlatmanın, hatta derin derin düşünmenin geçerliliğini yitirmesi kaçınılmaz değil midir ?” demiştir. Diğer bir ifadeyle matbaa ile birlikte izleyicilerin bir kısmı dışsallaşmıştır (Postman, 2010, 55).

Kitle, yapısı gereği yönlendirmeye açıktır. Le Bon’un da vurguladığı gibi kitle kararlarında çok fazla özgür değildir. Sürekli olarak birileri tarafından yönlendirilmektedir. Kitleler büyüsel söylemlerin etkisi altındadır. Kitle, olaylara mantık üzerinden yaklaşamaz. Gerçek dışı kişilikler kitleye gerçek gibi görünmektedir. Le Bon, kitle içerisinde yer alan insanların sürekli olarak bir otorite altına girmek için uğraştığını dile getirir. Le Bon bunu “İtaate karşı susamışlık” olarak görür. Başında efendi olmadan kitlenin yaşaması zordur. Hatta kendini efendi ilan edecek kişilere boyun eğiş içgüdüsel olarak gerçekleşir (akt. Freud, 2021, 36).

Kitle iletişim araçları doğası gereği etkilenecek kitlelere aynı anda ulaşması bakımında önem arz etmektedir. Büyük kitlelere ancak ve ancak kitlesel medya ile ulaşılabilir. Bu yapılırken ise gerçekliğe fazlasıyla başvurulur. Kitle iletişim araçları sıradan yapay olayları bile gerçekmiş gibi sunmaktadır. Sadece TV dizileri veya programları değil haberler dahi gerçek dünyayla çok ta ilişkili değildir. İnsan yaşamı yapay olaylar üzerine kurulmaktadır (Mutlu,2008, 66-67). Kitle ise yapay olaylar karşısında pasif durumdadır.

3. ÖTEKİLEŞTİRMENİN META OLARAK SUNUMU

Horkheimer ve Adorno (1996, 8-10) sinemanın ticarileşerek ideolojik bir aygıtı dönüştüğünü vurgular. Bu iki düşünürü göre sinema bilerek ve isteyerek değersiz şeyleri meşrulaştırmakta ve tekil iktidarlara hizmet etmektedir. Kültürün metalaşmasıyla sanat standart bir hal almıştır. Ayrıca ekonomik kaygılar üzerinden üretilen sinema ile birlikte banka-sanat etkileşimi başlamıştır.

Ticari kaygılar üzerinden üretilen sinema riske girmeden üretim yapma anlayışına dönüşmüştür. Kitlenin ortak beğenilerine göre üretilen filmler kalitesiz kopyaların sanat olarak sunulmasına yol açmıştır. Adorno (2000, 47) “sinemanın teknik aygıtının elde ettiği kesintisiz kopyalamada bütün erekler yalana dönüşüyor - hakikatinki bile” diyerek ticari kaygılarla üretilen filmlere eleştiri getirmektedir.

Ticarileşen sanat “ritüel işlevlerinden” uzaklaşmıştır. Yeniden üretim anlayışı sanat eserlerinin etkisine doğrudan tesir etmiştir. Kameralar insanlara her ne kadar görsel bilinçdışının deneyimini sunsa da görsel imgelerin akışı izleyicilerin zihinlerinde oluşacak çağrışımlara engel

olmuştur. Bu durum sanatın içerisinde var olan eleştirel ve politik işlevin zarar görmesine neden olmuştur (Assoun, 2014, 133-134).

Gerçeklik belli bir sistematik yapı içerisinde yeniden üretilmiş ve gerçekle ilişkisi kesilmiştir. Sanat gerçeklikten uzaklaştırılmıştır. Kitleler dış etkenler ve mesaj bombardımana uğramaktadır. Baudrillard, "toplumsalın enerjisi azalmakta, özgünlüğü elden gitmekte, tarihsel niteliği ve idealliği buharlaşıp uçmaktadır" demektedir (Baudrillard, 1991, 19). Medya, sanatın her alanına sirayet etmiştir. Kültür, sanat ve eğlence medyada iç içe geçmiştir.

Eğlence sahasında tam bir kültürel oligarşi hüküm sürmektedir. Olabildiğine çok izleyicinin beğenisini kazanma çabası ve arayışı pek çok problemi beraberinde getirmektedir (Schiller, 2005, 37-38). Özellikle TV dizileri ve sinema üzerinden yapılan ötekileştirmeler küresel çapta ötekileştirme problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler ötekine güçlü devletin oluşturduğu stereotipler üzerinden bakar duruma gelmiştir. ABD menşeyli film ve TV programlarının yayılımı çok daha hızlıdır. Az gelişmiş pek çok ülke kendi başına yayın akışını dolduracak üretim yapma gücüne de sahip değildir. Bu nedenle TV kanallarını doldurmak için Amerikan dizileri satın almaktadır (Thompson, 2004, 248). Bu anlayış sadece öteki hakkında düşüncelerin oluşmasına neden olmamakta, aynı zamanda kültürel anlamda egemen kültüre ekleme yapmayı da kolaylaştırmaktadır. Diğer bir deyişle kültür endüstrisi barbarlığında bilinçler oluşturulmaktadır. Bunu tüketenler arasında işçiler, memurlar ve küçük burjuvalar vardır. Kapitalist yapının söylemleri kullanılarak toplumsal yaşamın her tarafı sarılmıştır (Adorno, 2011, 62-64). Bu yapı içerisinde hiçbir kötülük ve ötekileştirme sorun teşkil etmez. Kimi zaman kişi izledikleri ve duyduklarının kötülüğü sayesinde bunu olağan hayatın bir parçası olarak görebilir. İdeolojik kuşatmalar onun karar vermesini ve görmesini engeller. Kişinin bilinçaltı sürekli olarak işlenir.

Althusserci anlayışta ideoloji toplumsal yaşamın organik bir parçası olarak görülür. Hayatın kaçınılmaz varoluşu içinde o da var olacaktır. Aynı zamanda ideolojinin içerisinde zaman, mitler, kavramlar, imgeler ve fikirler vardır (Sancar, 2014, 55). Bunlar öncesiz ve sonrasızdır. Freud'un bilinçdışında olduğu gibi, ideoloji toplumsal yapı içerisinde hazır ve nazır olarak bulunur (Althusser, 2008, 186). Althusser'in düşüncesine göre de ideoloji edebidir (Althusser, 2011, 184-185).

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Örnekleme ve Yöntemi

Çalışma kapsamında Türk televizyonlarında yayınlanmış 5 dizide yer alan ötekileştirme problemi ele alınmıştır. Bu kapsamda; Star TV'de yayınlanmış Bizimkiler ve Çocuklar Duymasın dizileri, Show TV'de yayınlanmış Adını Feriha Koydum ve Hayat Bilgisi dizileri ve ATV'de yayınlanmış Maraşlı dizisi analize tabi tutulmuştur. Analiz dizilerin ilk dört bölümleriyle sınırlandırılmıştır.

Yukarıda verilen diziler belge analizi yöntemi yardımıyla sahne ve diyaloglara dayalı olarak çözümlenmiştir. Her dizi için, karakterler ve bu karakterlerle ilgili ötekileştirici ifadelerin yer aldığı tablolar oluşturulmuş ve tablolardaki veriler yorumlanmıştır.

"Belge Analizi", nitel araştırmada kullanılan veri toplama modellerinden biridir. Bu model yardımıyla gazeteler, dergiler, kitaplar, fotoğraflar, günlükler, anılar ve videolar incelenebilir (Kıral, 2020, 170). Bu araştırma modeli daha ziyade yorumlayıcı paradigma amaçlı çalışmalarda tercih edilmektedir. Belge analizinde veri toplamadan çok verilerin seçimi ön planda yer almaktadır. Son yıllarda internetin gelişimi ile birlikte çeşitli verilere ulaşmak çok daha kolay hale gelmiştir (Bowen, 2009, 29-31). Araştırmacılar için internet daha önce yayınlanmış film ve dizileri izlemede kolaylık sağlamaktadır.

4.2. Dizilerin Analizi

4.2.1. Bizimkiler Dizisi

Tablo 1. Bizimkiler Dizisi

Karakter/ Meslek/ Temsil	Ötekileştirici İfadeler
Cafer /Apartman Görevlisi Argo ifadeler kullanan. Dedikodu yapan. Lakap takan (sarhoş). Eril kültüre sahip (erkek çocuk istiyor). Avantacı. Şehirleşememiş. Paracı.	2.Bölüm. (Zaman: 00:34:40) Türkan: Aa bunlar ne böyle Sabri Bey cami kapısı gibi. Sabri Bey: Köylü efendim köylü, öğretemedik maalesef. 4.Bölüm. (Zaman: 00:06:40) Yönetici (Sabri Bey): Temizlik niye yapılmıyor üç gündür? İyice boşladınız apartmanı. Cafer(Kapıcı): Yok efendim ne üç günü. Yönetici (Sabri Bey): Sus yalan söyleme. Ben görüyorum. Kapıcıysan kapıcılığını bil.
Abbas /Çaycı Sinirli. Eğitimsiz.	2.Bölüm. (Zaman: 00:22:45) Ergun: Çok konuşmaya başladın Abbas Bey. Sana fikrini soran oldu mu? Hadi gir gir ver kahvelerini.
Hüseyin /Eskici Dolandırıcı. Eğitimsiz. Açgözlü.	1.Bölüm. (Zaman: 00:32:30) Hüseyin: Yediniz mi yemeği? Sultan (Hüseyin'in kız kardeşi): Buyurun abi şimdi başladık. Kaynanan seviyor. Halil: Onun kaynanası her yemeği sever.
Tertip /Çeşmeci Çırağı Eğitimsiz.	2.Bölüm. (Zaman: 00:19:56) Ulrike: Neden burada yatırdın onu Davut (Tertip için söylüyor) Davut: Ne yapalım kim bakacak bize.
Hacer /Temizlikçi Dedikoducu. Yalancı. İnsanların işine burnunu sokan.	4.Bölüm. (Zaman: 00:34:35) Mine: Hadi kahve yap misafirlerimize, hadi Hacer. Hacer: Yapıyım ablacığım. Mine: Her lafın içinde bu da. Nazan: Öyledir, biraz yüz verersen. Leyla: Muhatap olmayın siz de kızım. Bilge: Niye babaanne o insan değil mi?

Tabloya bakıldığında apartman görevlisi tiplemesinin argo konuşan, dedikodu yapan, lakap takan, avantacı, çıkarıcı ve şehirleşememiş olarak temsil edildiği görülmektedir. Bu karakterle ilgili ötekileştirici diyaloglarında ise köylülükle aşağılandığı ve yalancı olmakla suçlandığı anlaşılmaktadır.

Diğer bir karakter olan çaycı karakteri de eğitimsiz ve sinirli olarak sunulmaktadır. Fikrinin sorulmasına gerek duyulmayacak kadar önemsiz görülerek aşağılandığı diyaloglarda verilmektedir.

Eskici Hüseyin karakteri de dizide eğitimsiz, dolandırıcı ve açgözlü olarak yansıtılmıştır. Bu karakterle ilgili diyalogda ise avantacı olmakla suçlandığı anlaşılmaktadır.

Tertip tiplemesi de yine eğitimsiz olarak sunulmaktadır.

Dizinin kadın tiplemesi olan temizlikçi Hacer ise dedikodu yapan, insanların işine burnunu sokan ve yalancı olarak temsil edilmektedir. Dizide bu karakterle ilgili yer alan ötekileştirici ifadelerde ise sınıfsal ayrımcılık yapıldığı ve muhatap olarak alınmaması gerektiği aktarılmaktadır. Böylelikle Hacer karakteri küçük görülmektedir.

Yukarıda yer alan karakterlerin genellikle eğitimsiz, cahil, ahlaki yönden düşük bireyler şeklinde temsil edildikleri söylenebilir.

4.2.2. Çocuklar Duymasın Dizisi

Tablo 2. Çocuklar Duymasın Dizisi

Karakter/ Meslek/ Temsil	Ötekileştirici İfadeler
Hüseyin / Çaycı Eğitimsiz. Dolandırıcı. Paragöz. Şiddet eğilimli.	3.Bölüm. (Zaman: 00:10:08) Gönül: Sende bu kafa varken Selami, Çaycı Hüseyin müdür olur sen olamazsın. Selami: Doğru olabilir. Onun da bıyığı var üstelik daha kalın. Yüksek müdür olur o. Gönül: Çaycı olmana razı olur, bıyıklı olmana asla Selami.
Emine / Temizlikçi Eğitimsiz. Eşinden sürekli yakıman. Anlama problemi yaşayan.	

Çocuklar Duymasın dizisinin çaycı karakteri eğitimsiz, dolandırıcı, paragöz ve şiddete eğilimli olarak aktarılmıştır. Karakterle ilgili diziden alınan diyaloglarda da kıyaslama yoluyla aşağılandığı anlaşılmaktadır. “Bile” kelimesi kullanılarak bu karakter küçümsenmektedir.

Dizinin kadın temizlikçi karakteri Emine de yine erkek karakter gibi eğitimsiz olarak temsil edilmiştir. Aynı zamanda bu karakterin anlama sorunu yaşadığı ve eşinden sürekli yakıman zayıf bir yapıya sahip olduğu yansıtılmıştır.

4.2.3. Adını Feriha Koydum Dizisi

Tablo 3. Adını Feriha Koydum Dizisi

Karakter/ Meslek/ Temsil	Ötekileştirici İfadeler
Zehra/Apartman Görevlisinin Eşi ve Temizlikçi Eğitimsiz. Ailesine düşkün. Mutsuz. Hırslı. Dedikoducu.	1.Bölüm (Zaman: 00:05:45) Zehra: (Kendi hayatından hoşnut olmadığını söyler) daha sonra “Sen kapıcı kızı olarak doğdun ama sultanlar gibi yaşayacaksın” ifadesini kullanır.
Rıza /Apartman Görevlisi Eğitimsiz. Dinine Bağlı. Dürüst. Sinirli. Ataerkil. Tutucu. Çocuklarına baskı yapan. Zaman zaman şiddete başvuran.	1.Bölüm (Zaman: 00:25:55) Sanem: İnanamıyorum sana, kapıcı kızı bile kazandı (üniversite sınavı kazanamayan üvey kızı için söylüyor).
Mehmet / Çıracı Eğitimsiz. Kavgacı. Kolay Para kazanma isteği olan. Kız kardeşine karşı tutucu. Argo konuşan.	2.Bölüm. (Zaman: 00:04:20) Emir’in Babası: Üç kuruşluk adama (Mehmet için söylüyor) 300 bin liralık arabayı teslim edersen tek suçlusu sensin tabi 2.Bölüm. (Zaman: 00:06:37) Emir’in Babası: Milletın dergilerde gördüğün arabayı altına çekiyorum sen gidip fukaranın oyuncağı yapıyorsun.
Kazım / Kapıcı Meraklı	

Adını Feriha Koydum dizisinde apartman görevlisinin eşi rolünde oynayan Zehra karakteri bazı yönleriyle olumsuz, bazı yönleriyle olumlu veya nötr olarak temsil edilmiştir. Karakterin eğitimsiz, hırslı ve dedikoducu olması olumsuz özellikler olarak yansıtılırken; ailesine olan düşkünlüğü olumlu bir özellik ve mutsuzluk durumu da nötr bir özellik olarak aktarılmıştır. Bu karakterle ilgili dizide yer alan diyaloglarda bizzat kendi düşünceleri dillendirilmiştir. Zehra karakteri kendi yaşamından ve ait olduğu toplumsal sınıftan memnun olmadığını ifade etmektedir.

Dizide apartman görevlisi rolündeki Rıza ise eğitimsiz, sinirli, ataerkil, tutucu, baskıcı ve şiddet eğilimi yönleriyle olumsuz biçimde temsil edilirken, dürüst olması ise olumlu temsil örneği olarak kendini göstermektedir. Dizide yer alan diyalogda ise Rıza karakterinin mesleği ötekileştirilmektedir. “Bile” ve “kapıcı” sözcükleri tercih edilerek mesleği aşağılanmaktadır.

Dizide yer alan Mehmet karakteri eğitimsiz, kavgacı, kolay yoldan para kazanma eğiliminde olan, kız kardeşine baskı kuran ve argo konuşan bir tip olarak sunulmaktadır. Dizi diyaloglarında bu karakter “üç kuruşluk adam” ve “fukara” sözcükleriyle ötekileştirilmektedir.

4.2.4. Hayat Bilgisi Dizisi

Tablo 4. Hayat Bilgisi Dizisi

Karakter/ Meslek/ Temsil	Ötekileştirici İfadeler
Mennan /Hademe Eğitimsiz. Üstlerinden korkan. Saf. Anlama sorunu olan. Amirinin kanunsuz isteklerini yerine getiren. Yalan konuşan. Hırsız.	1.Bölüm. (Zaman: 00:1.03:35) Afet Hoca: Mennan buraya gel. Senin ne haddine çocukların topunu kesmek Mennan: Müdür Beyin emri Hoca Hanım Afet Hoca: Hoca Camide, hoca Camide. Mennan: Çocuklar top oynarken terleyip üşütmesin diye. Afet Hoca: Ama külahım öyle söylemiyor yürü işinin başına. 2.Bölüm. (Zaman: 00:10:21) Mennan: Bunlarda öküz gibi yem yiyorlar sayın amirim (süs balıkları için söylüyor) Müdür: Höt. Balıklarına saygılı davar. Eşek herif. Hadi git işinin başına. 3.Bölüm. (Zaman: 00:23:05) Müdür: Nasıl giriyorsun len odaya. Burası dingonun ahırını mı? Çık dışarı.
Bülbül Lakaplı Kantinci (kekeme) Eğitimsiz. Para için usulsüz işler yapan. İnsanlara güven duymayan. Kolay kandırılabilen.	
Kaşarlı Lakaplı Kantinci Eğitimsiz Kurnaz Paragöz Çok sık yalan söyleyen. İnsanlara güven duymayan.	

Hayat Bilgisi dizisinde oynayan hademe Mennan karakteri pek çok olumsuzluğu temsil etmektedir. Bu karakter eğitimsiz, anlayışı kıt, yalan konuşan ve hırsızlık yapan birisi olarak konumlandırılmaktadır. Bazı diyaloglarda bu karakter hadsiz olmakla nitelenmektedir. Yine, Mennan karakteri “eşek herif” ve “davar” sıfatlarına maruz kalmaktadır.

Dizide kantinci rolünde oynayan iki oyuncu da olumsuz niteliklerle yansıtılmıştır. Bülbül lakaplı kantinci eğitimsiz, güvensiz, insanlara itimat etmeyen, kolayca kandırılabilen bir tip olarak yansıtılmaktadır. Kaşarlı lakaplı diğer kantin çalışanı da eğitimsiz, kurnaz, paragöz, yalancı ve diğer kişilere karşı güvensiz olan bir temsilde yer almaktadır.

4.2.5. Maraşlı Dizisi

Tablo 5. Maraşlı Dizisi

Karakter/ Meslek/ Temsil	Ötekileştirici İfadeler
Kudret / Bahçıvan Eğitimsiz. Cahil. Kitap Okumayan. Hayatı sorgulamayan.	1.Bölüm. (Zaman: 00:38:42) Necati: Değerli misafirler, kıymetli konuklar, çok sevgili proletarya. Şimdi bilmenizi istediğim bir husus var. Büyük medeniyetimiz sadece fetihler, savaşlar, kumandanlar, sadrazamlar ya da padişahlardan ibaret olmayıp, çok kıymetli filozoflarla da doludur. Maalesef sizleri yeterince felsefe ile ilgili bulmuyorum. Örneğe, sevgili bahçıvan Kudret Bey'den başlayalım. Söyleyin bize hayatınızda kaç filozof tanıdınız Bahçıvan Kudret: Valla nasıl deyim. Bizim oralardan çok filozof çıkmaz ki.
Nurhan /Hizmetçi Eğitimsiz. Kaderci.	1.Bölüm. (Zaman: 00:40:10) Necati: Bizi şu dünyada şu odundan ayıran şey nedir? Nurhan Hanım müsaitseniz bize anlatır mısınız acaba. Hayatın anlamı nedir? Nurhan: Ne biliyim Beyim. Cenabi hak bizi böyle yaratmış.
Behiye / Hizmetçi Kaderci. Eğimsiz.	2.Bölüm. (Zaman: 00:08:35) Necati: Hiç başka biri olmayı istemedin mi? Behiye: Yok valla. Hem niye isteyim ki? Hamdolsun yaşayıp gidiyoruz işte. Necati: Tamda sende beklediğim bir cevap.

Maraşlı dizisinde rol alan hizmetçilerin olumsuz temsillerle verildiği gözlenmektedir. Hizmetçilerden biri olan Kudret karakteri eğitimsiz, cahil, okumayan ve sorgulamayan bir birey olarak konumlandırılmıştır. Dizi içinde yar alan diyaloglarda Kudret karakterinin felsefe sohbeti üzerinden küçük düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Yine hizmetçilerden biri olan Nurhan karakteri de eğitimsiz ve kaderci bir kadın biçiminde izleyiciye sunulmuştur. Bir başka kadın hizmetçi olan Behiye de aynı özelliklerle yansıtılmaktadır. Her iki kadın hizmetçi tiplemesi de felsefi sohbetlerin aktarıldığı diyaloglar yoluyla ötekileştirilmektedir.

SONUÇ

Araştırmaya dâhil olan dizilerdeki alt gelir gurubuna sahip karakterlerin daha çok olumsuz temsil edildikleri görülmüştür. Bu dizilerde hizmetçi, apartman görevlisi, çaycı, bahçıvan gibi tiplmelerin ötekileştirici söylemlere maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu karakterlerin olumlu özelliklerinin yansıtıldığı söylemler ise sınırlı kalmaktadır.

İncelenen dizilerde toplumca daha az itibar duyulan mesleklere sahip karakterlerin özellikle eğitimsiz olarak aksettirildiği anlaşılmaktadır. Bizimkiler dizisindeki apartman görevlisi, çaycı ve çeşmeci çırağı, Çocuklar Duymasın dizisindeki çaycı ve temizlikçi eğitimsiz bireyler olarak temsil edilmiştir. Yine, Adını Feriha Koydum dizisinde oynayan apartman görevlisi ve eşi de aynı şekilde sunulmaktadır. Hayat Bilgisi ve Maraşlı dizisindeki alt sınıf karakterler de aynı biçimde olumsuz yansıtılmaktadır.

Ele alınan dizilerde yer alan alt sınıftan insanların ahlaki zayıflık içinde oldukları düşüncesi de yansıtılmaktadır. Bu anlamda tipler dolandırıcı, yalancı, dedikoducu, hırsız benzeri olumsuz sıfatlar içinde gösterilmektedir.

Kaderci ve hayatı sorgulamayan insan örnekleri diziler içinde yer alan alt sınıfa dâhil tiplerde kendini göstermektedir. Dizilerde üst sınıfı temsil eden bireylerin bu kişiler hakkındaki söylemleri de ötekileştirmeye kaynaklık oluşturmaktadır. Maraşlı dizisinde evin hizmetlileriyle felsefeden anlamamaları sebebiyle alay edildiği görülmektedir.

Örnekleme dizilerde oynayan ve ötekileştirmenin muhatabı olan bazı tipler ise kurnaz, paragöz ve fırsatçı olarak konumlandırılmaktadır. Ayrıca, bu bireylerin şiddet eğilimli oldukları ve zayıf yakınlarına baskı uyguladıkları da yansıtılmaktadır.

Yine, dizilerde yer alan bazı karakterlerin tutucu, ataerkil ve geleneksel aile yapısına sahip insanlar oldukları, bu yönleriyle de şehir yaşamına ayak uyduramadıkları eleştirilmektedir. Temsil oranı az olmakla birlikte bazı karakterler dürüst ve ailesine bağlı bireyler olarak yansıtılmaktadır.

Dizilerin diyalogları üzerinden de alt sınıfa ait insanlara ötekileştirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bireylerin geleneksel kültürlerinde ısrarcı olmaları ve bir türlü şehir kültürüne adapte olamamaları eleştirilmektedir. Ayrıca olumsuz ithamlar karşısında da bu kişilere söz hakkı verilmemektedir. Bazı karakterlerin avantacılık yönleri diyaloglara da yansımıştır. Alt sınıfa ait bireylerin toplumun üst kesimi ile bir arada hayata katılmasının da uygun bulunmadığı yine sahneler içinde geçmektedir. Alt sınıf, yalnızca hizmet ederken üst sınıflarla bir arada olabilir düşüncesi de yansıtılmaktadır.

Diyaloglarda yer alan bazı sözcükler üzerinden de ötekileştirme yapıldığı görülmektedir. Özellikle insanlar arasında kıyaslama yapmak için kullanılan "bile" ve "ama" yoluyla küçük düşürücü ve ötekileştirici durumlar ortaya çıkmaktadır. Üst sınıfa dâhil olan insanlar kendinden aşağıda gördüklerini bu bağlaçlar yoluyla kıyaslayarak ötekileştirmektedirler. Ayrıca "ne haddine", "eşek herif", "Dingo'nun ahırını mı?" gibi sözcük ve ifadeler yoluyla da aşağılama yapılmaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal sınıflar arasındaki hoşgörüsüzlük ve ötekileştirmenin televizyon dizilerindeki anlam ve ifadelerde kendine yer bulduğu söylenebilir. Bu türden ötekileştirici ifadeler ise toplumsal barış ve birlikteliğe zarar verebilecek sonuçlara yol açabilir. Bu anlamda alt sınıfa ait bireylerin film ve dizi içeriklerinde aşağılanmadan ve ötekileştirilmeden aktarılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2000). *Minima Moralia*. (Çev. Orhan Koçak & Ahmet Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2011). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. (Çev. Nihat Ülner- Musatafa Tüzel- Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, L. (2011). "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", Zizek, Slavoj (Der.) *İdeolojiyi Haritalamak* (Çev. Sibel Kibar). Ankara: Dipnot Yayınları
- Arendt, H. & Eichmann, A. (2009). *Kötülüğün Sıradanlığı*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aristoteles. (1995). *Retorik*. (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Assoun, P. L. (2014). *Frankfurt Okulu*. (Çev. Işık Ergüden). Ankara: Dost Yayınları.
- Badiou, A. (2013). *Etik Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*. (Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (1991). *Sessiz Yiğitlerin Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu*. (Çev. Oguz Adanır). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Cihangir, M. (2020). *Ötekileşen ve Ötekileştirilen Göçmenler*. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2014). *Medya ve Teori ve Araştırmaları*. Ankara: Erk Yayınları.
- Esslin, M. (2001). *Televizyon Çağı T.V. Beyaz Camın Arkası*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Freud, S. (2018). *Kültürel Huzursuzluk*. (Çev. Elif Yıldırım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Freud, S. (2019). *Savaş ve Ölüm Üzerine Düşünceler*. (Çev. Elif Yıldırım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Freud, S. (2020). *Aşkın Psikolojisi*. (Çev. Can İdemen). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2021) *Kitle Psikolojisi*. (Çev. Kamuran Şipal). Ankara: Say Yayınları.
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. (Çev. Bozkurt Güvenç). Ankara: Özgür İnsan Yayınları.
- Fromm, E. (2016). *Marx'ın İnsan Anlayışı*. (Çev. Kaan H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (1996). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev. Oğuz Özügül). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İnce, M. (2013). *Pozitif Düşünce ve İletişim*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.
- Kirel, S. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırımızı Kedi Yayınları.
- Lermontov, M. Y. (2001). *Zamanımızın Bir Kahramanı*. (Çev. Sevret Lünel). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Mutlu, E. (2008). *Televizyonu Anlamak*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Parkan, M. (1993). *Sinema Estetiği ve Godard*. İzmir: İleri Kitapevi.
- Platon. (2014). *Sokrates'in Savunması*. (Çev. Teoman Aktürel). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Postman, N. (2010). *Televizyon Öldüren Eğlence*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Yayınları.
- Schiller, H. (2005). *Zihin Yönlendirenler*. (Çev. Cevdet Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. (Çev. Selime Güzelsarı & İbrahim Gündoğdu). İstanbul: Babil Yayınları.
- Sokrates "kötülük, ölümden daha hızlı koşar" (Platon, 2014, 37).
- Thompson, J. B. (2008). *Medya ve Modernite*. (Çev. Serdar Öztürk). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*. (Çev. Deniz Özçetin & Burak Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm*. Ankara: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Wayne, M. (2015). *Marksizm ve Medya Araştırmaları Anahtar Kavramlar, Çağdaş Eğilimler*. (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Yordam Kitap.

İnternet Kaynakları

- Adını Feriha Koydum 1. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=SZqtHBFmP04> (Erişim: 12.05.2021)
- Adını Feriha Koydum 2. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=Jdchy9yuyJA> (Erişim: 13.05.2021)
- Adını Feriha Koydum 3. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=kQ4Y6EPljPk> (Erişim: 14.05.2021)
- Bizimkiler 1. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=7mHYYgC2FWE> (Erişim: 09.05.2021)
- Bizimkiler 2. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=iJW3oMe2Uro> (Erişim: 10.05.2021)
- Bizimkiler 3. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=uUXbfH1Bst4> (Erişim: 11.05.2021)

TV Dizilerinde Alt Gelir Grubunun Temsili

- Bizimkiler 4. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=-Vvm1d-ZmB0> (Erişim: 11.05.2021)
- Çocuklar Duymasın 3. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=De5aex7B08U> (Erişim: 12.05.2021)
- Hayat Bilgisi 1.Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=6pHth5drik> (Erişim: 15.05.2021)
- Hayat Bilgisi 2.Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=QCRQffMH-4E> (Erişim: 16.05.2021)
- Hayat Bilgisi 3.Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=PekULYG9GiM> (Erişim: 116.05.2021)
- Maraşlı 2. Bölüm, https://www.youtube.com/watch?v=keZMGy3F_10 (Erişim: 18.05.2021)

Industrial Heritage Making in Britain: The Conservation, Adaptation, and Reinterpretation of the Historic Textile Industry Complexes

İngiltere'de Endüstri Mirasının Oluşumu: Tarihi Tekstil Endüstrisi Komplekslerinin Korunması, Uyarlanması ve Yeniden Yorumlanması

Şule KILIÇ YILDIZ¹

¹ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye

ORCID:

Ş.K.Y.: 0000-0001-7636-7253

Corresponding Author:

Şule KILIÇ YILDIZ

Email:

sulekilicyildiz@gmail.com

Citation: Yıldız-Kılıç, Ş. (2021). Industrial heritage making in Britain: The conservation, adaptation, and reinterpretation of the historic textile industry complexes. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 702-721.

Submitted: 09.09.2021

Accepted: 15.11.2021

Özet

The aim of this study is to explore the transformation of outdated industrial sites into UNESCO World Heritage Sites, focusing on their conservation history and how they were re-interpreted and presented to the public in terms of representing the working-class, women, and child labor as well as historic industrial values of the sites. As case studies, I selected three pioneering textile mills in the United Kingdom that were designated as UNESCO World Heritage Site in 2001. These are the Derwent Valley, Saltaire, and New Lanark Mills. The study has been carried out by analyzing previous sources, several international and national policy documents regarding the protection and management of the sites, and conducting site visits and interviews with the site coordinators. The industrial sites examined here clearly display how the historical, economic, and practical context impacts the approaches to the conservation and adaptive re-use strategies of industrial heritage. They also illustrate how reuse and reinterpretation processes have played a crucial role in the search for a new identity for each historic industrial site.

Keywords: Industrial Heritage, Conservation History, Re-Interpretation, Presentation, World Heritage Sites

Özet

Bu çalışma tarihi endüstri alanlarının, koruma tarihi ve yeniden yorumlanıp halka sunulma biçimlerine odaklanarak, UNESCO Dünya Mirası Alanı'na dönüşümünü araştırmaktadır. Örnek vaka incelemesi olarak, Birleşik Krallık 'da bulunan ve 2001 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan üç öncü tekstil fabrikası belirlenmiştir. Bunlar, Derwent Vadisi, Saltaire ve New Lanark tekstil fabrikası kompleksleridir. Araştırma kapsamında, literatür tarama, saha ziyaretleri ve alanların Dünya Miras koordinatörleri ile kişisel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda; dönemin tarihsel, ekonomik ve pratik koşullarının, endüstriyel mirası koruma ve yeniden kullanım stratejilerine yönelik yaklaşımlarda önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, yeniden kullanım ve yeniden yorumlama süreçlerinin, her bir alan için yeni bir kimlik arayışında ne kadar önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Miras, Koruma Tarihi, Yeniden Yorumlama, Sunum, Dünya Miras Alanı

* This paper is based on a research project conducted at the Centre for Conservation Studies in the University of York (UK) during the 2018-2019 academic year. The research was supported by the EU Jean Monnet Scholarship Programme (JMSP). The author is grateful to JMSP for the support, and Dr. Gill Chitty, director of the Conservation Studies, Department of Archaeology, for her generous help and guidance.

1. INTRODUCTION

As the location of the birth of the Industrial Revolution leading to a dramatic transformation of the society, urban and rural landscapes; the question of what to do with the remains of the industrial past first emerged in Britain after the mid-20th century, especially when the increasing numbers of industrial buildings became redundant or outdated with the transformation of the industrial production patterns.¹ There were significant economic and practical problems for the preservation of derelict industrial remains. What is more, how to deal with the uncomfortable history and negative memories associated with the industrial workplace, such as harsh working conditions, exploitation of women, and child labor was one of the questions in many conservation projects.² Since the 1960s Britain has developed several strategies for dealing with the survival of the industrial past primarily mostly through adaptation and reinterpretation. Sometimes industrial buildings fell into a state of neglect and even demolished.³ From the 1970s onwards, the selective reinterpretation of the complicated past using several interpretive techniques in the newly opened industrial museums played an important role in making industrial places “heritage.” Indeed, this period witnessed a gradual transformation of public perception of industrial remains from ‘derelict functional structures’ and “relics of ‘sweated labor’” to “the icons of an innovative industrial past” (Storm, 2008:10-12; Orange, 2008:85; Cossons, 2007:12).

From the 1980s and 1990s onwards, the increasing number of designations of industrial heritage sites as UNESCO World Heritage Site (WHS) also contributed to the valorization and protection of the industrial heritage with the recognition of their “international outstanding values.” However, industrial heritage sites listed as world heritage are still rare compared to other heritage types such as historic cities or archaeological sites.⁴

This study examines the transformation of outdated industrial sites into heritage sites focusing on their conservation history, and how they were re-interpreted and presented to the public in terms of representations of working-class, women, and child labor as well as historic industrial values of the sites. As case studies, I selected three pioneering textile mills and associated sites: the Derwent Valley, Saltaire, and New Lanark Mills. Considered as the best-preserved examples that represent the beginning and development of textile manufacture, from the origins of the factory system in Derby to the creation of a complete industrial town in Saltaire, the three sites were nominated at the same time by the British government and inscribed on the UNESCO World Heritage List (WHL) in 2001.⁵

While there is an extensive scholarship on the development of legal protection and conservation of the industrial heritage sites of Britain, there is hardly any study that examines the complex relationships between the conservation history, the role of key actors in this history, and the display of the sites to the public today. This study seeks to address the following questions:

¹ As for the wider implications of Industrial Revolution in Britain and global context, see Allen, 2012; Stearns, 2016, Stearns, 2021.

² For more information regarding the role of women and child labor in British Industrialization, see Joyce, 2008; Humpries, 2010.

³ The development of industrial archaeology and the history of legal protection and conservation activities of the industrial sites of Britain have been well researched, documented and reviewed, often by the key actors themselves, who were actively involved in this process. The most notables are Cossons, ed. 2000, Cossons, 2007; Falconer, 2000, 2005, 2016, 2017; Streeten, 2000; Buchanan, 2000, 2005; Neaverson and Palmer, 1998; Palmer et. al, 2012.

⁴ As for the history of inscription of industrial heritage on the UNESCO WHL, see Stott, 2016; Hughes, 2016. A detailed analysis of industrial heritage sites listed on the WHL according to UNESCO criteria, see Köksal, 2012. As for the protection of World Heritage Sites in Danger List in relation to politics of state parties, see Çiftçi, 2017.

⁵ As for the detailed explanation of the inscription criteria and other information related to World Heritage status of the sites, see UNESCO web site: www.unesco.org.

- What type of strategies or approaches have been adopted for the conservation and adaptive re-use of the selected sites?
- Who were the key actors, public and private institutions, involved in the conservation and adaptation process?
- How historic and industrial values, for which the sites were inscribed on the UNESCO World Heritage List, are re-interpreted and presented to the public today?

This paper explores the underappreciated dimensions of heritage protection with a focus on the crucial roles local communities and voluntary associations played, and continue to play in the making of industrial heritage sites, and draws attention to the differences and similarities in how the three sites evolved, and they are currently managed and presented to the public. As for the methodology, the study has been carried out by analyzing previous sources, several international and national policy documents regarding the protection and management of the sites, such as World Heritage nomination dossiers and site management plans of the case studies. A fieldwork study gathering first-hand information through numerous site visits and semi-structured interviews with the site coordinators of case studies has also been conducted by the author.⁶

2. KEY CHARACTERISTICS OF THE SITES

As explained in detail below, the three sites have some shared features and historical connections, which also justified their selection to represent the primacy and supremacy of Britain in the beginning and development of the Industrial Revolution.

2.1. From Rural to Industrial Landscape

The Derwent Valley covers the historic textile areas of Cromford, Belper, Milford, Darley Abbey, and Derby located in the Derbyshire region of central England. To the north of Derbyshire, within the West Yorkshire region in the North of England, the textile village of Saltaire is located on land that slopes down to the River Aire. New Lanark, on the other hand, is in the South Lanarkshire of Scotland. Certainly, it is not a coincidence that the textile mills of Derwent Valley, New Lanark, and Saltaire were all built on the banks of the Rivers of the Derwent, Clyde, and Aire, respectively as they were primarily dependent on the waterpower.

⁶ The interviews with the World Heritage site co-ordinators of the sites were conducted based on a “discussion guide paper” formed by the author with the help of project advisor Dr Gill Chitty. The site co-ordinators were asked about the main challenges they faced in the protection, conservation, and management of the sites, the involvement of the local and national stakeholders in the management, and the presentation and interpretation strategies that are currently employed for the sites. The author also interviewed employees from the key institutions in heritage protection in the UK and owes special thanks to Henry Owen-John, (International Legal Advisor) from the Historic England, and Enid Williams (World Heritage Policy Advisor) from the DCMS, and all the site coordinators of the case studies.

Industrial Heritage Making in Britain: The Conservation, Adaptation, and Reinterpretation of the Historic Textile Industry Complexes

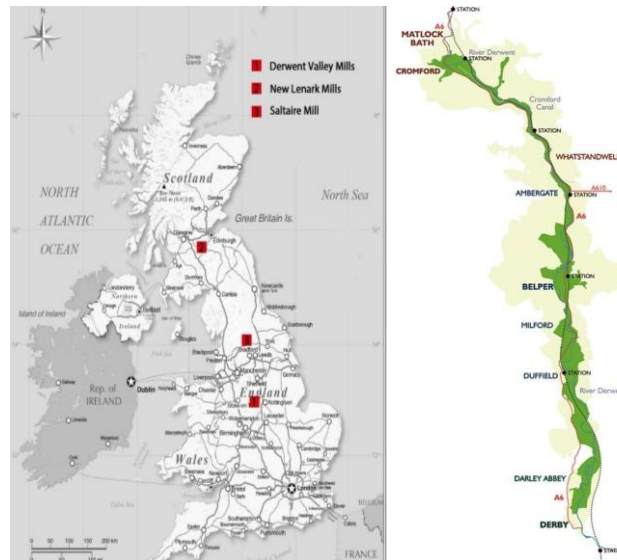

Figure 1. Map of Britain showing the location of the three sites together (Source: Google Maps, accessed on 01 March 2021)

Figure 2. Map of Derwent Valley WHS. It shows the location of major mills, including historic textile areas of Cromford, Belper, Milford, Darley Abbey, and Derby (Source: <http://www.derwentvalleymills.org/test-plan-visit/map-of-whs/> accessed on 15.02.2020)

Figure 3. The River Derwent, powered successive generations of textile mills located along the Derwent Valley through the 18th and 19th century (all photos: author)

The introduction of water-powered silk throwing in Derby, and then the cotton spinning of Cromford near the river of Derwent were significant developments at the beginning of the Industrial Revolution.⁷ Apart from the practical necessities, these rural areas were selected for creating an industrial community ‘away from the temptations of towns and cities’ (Stratton, 2000:32). Although primarily established on the rural or semi-rural landscapes alongside the rivers, the provision of houses and other public services for the workforce of the mills, over time, transformed these rural areas into small urban and industrial landscapes by the mid-19th century.

2.2. From Factory Building to the Making of a Model Industrial Town

Within the history of the textile industry, Thomas Lombe’s silk mill in Derby, built in 1721, is regarded as the first factory-based textile mill in Britain. The mechanized water-powered cotton production was also pioneered in Cromford by one of the industrial pioneers, Sir Richard Arkwright, who built his first cotton mill in 1772. It was followed by the construction of other mills, including Masson Mills at Matlock Bath in 1783 and Jedediah Strutt’s first mill at Belper in

⁷ For a typological and bibliographic study of textile mills in Britain, see Palmer, et. al, 2012.

1776 all located along the Derwent Valley (Palmer et al, 2012:184-187). These so-called 'Arkwright-type mills' began to transform the landscape of Britain towards the end of the 18th century.

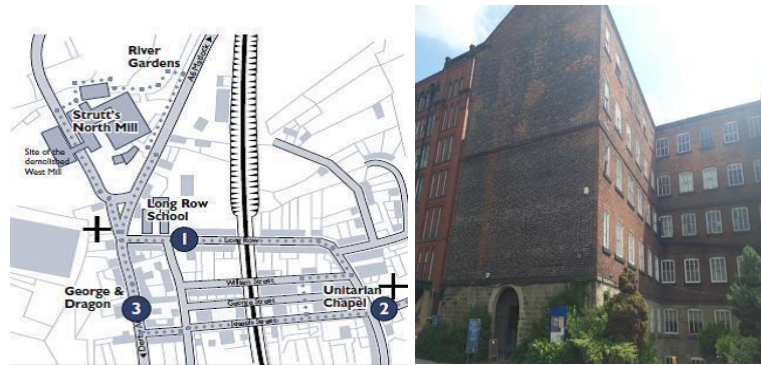

Figure 4-a. The layout of the Strutt's North Mill and Workers' Houses in the Long Row Street, Belper (Source: <http://www.derwentvalleymills.org/wp-content/uploads/2016/01/Belper-walks-1-map.jpg/> accessed on 20.02.2020)

Figure 4-b. Strutt's Mill, Belper (part of the Derwent Valley WHS)

The mills in New Lanark were also founded on the principles of Richard Arkwright, who came to Scotland in 1783 and met David Dale, a Glasgow cloth manufacturer, and banker. The first mill at New Lanark founded by Dale went into production in 1786. This was soon followed by the erection of the other mills and, several houses and public buildings by Robert Owen, who married Dale's daughter and took over the management of the mills at New Lanark. Here, the mills and other structures were all spread out in tiers along the bank above the river without forming a cohesive urban plan.

Figure 5. Site Map of the New Lanark WHS. It shows the layout of the key buildings and heritage attractions. (Source: <https://www.newlanark.org/map-of-new-lanark/> accessed on 22.03.2020)

Figure 6. An overview of the New Lanark Mills World Heritage Site

The more tightly planned industrial towns were later achieved at railway towns of Britain including Swindon, Wolverton, and Creve during the mid-19th century. However, it was Saltaire, which considered as the culmination of the processes that began in Derby a century ago, as a complete model industrial town of the second half of the 19th century, with its public buildings and workers' houses, set harmoniously in urban gridiron plan. The founder of the village was Sir Titus Salt, who gave his new village his own name, coupled with that of the nearby river Aire (Neil Jackson et. al, 2010:2, 38).

Industrial Heritage Making in Britain: The Conservation, Adaptation, and Reinterpretation of the Historic Textile Industry Complexes

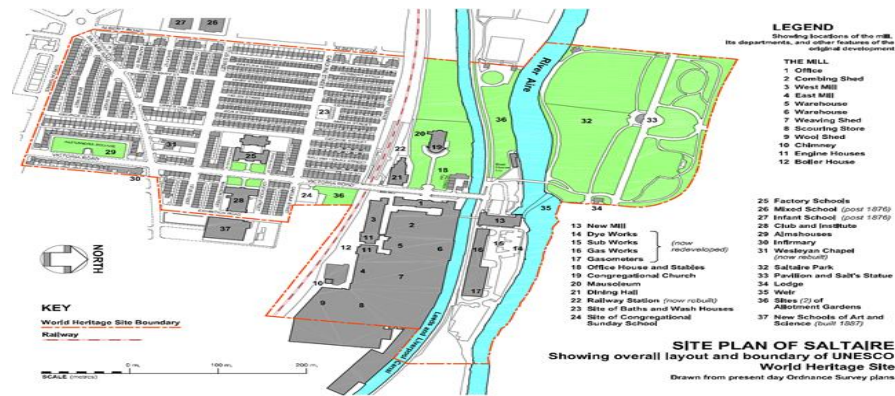

Figure 7. Site Map of Saltaire WHS (Source:

https://saltairevillage.info/Saltaire_WHS_01_map.html/ accessed on 02. February 2021)

Figure 8.a-b. Main Street and Workers' Houses, Saltaire

2.3. Housing the Workforce and Philanthropic Reform

The development of water-powered carding and spinning in the second half of the 18th brought extensive use of children aged only five working as mule scavengers under the working machinery. Samuel Greg built one of the early purpose-built accommodations to host pauper apprentices working in shifts in Styal, Cheshire, around 1790. Following the legislation in the early 19th century, the apprentice system gradually decreased leading to the extensive use of family labor, while women and children constituted much of the workforce. To house their workforce as a family, the mill owners started to build the so-called 'factory colonies', which were initially a few rows of houses grouped around a mill (Palmer and Neaverson, 2001: 49-52).

The first workers' housing was built in the North Street of Cromford (1776-77) in Derwent Valley, consisting of two rows of three-story gritstone terraced houses facing each other across the street. It was followed by the other mills in the Derwent Valley, including the Square in Darley Abbey (1790) and the Long Row in Belper (1792-97) (Jackson et al, 2010:13-19; Palmer et al, 2012:222-223).

Figure 9.a-b. The 18th and 19th-century millworkers' houses, the Long Row, Belper

When Richard Arkwright's new factory system for textile production was brought to New Lanark, the need to provide housing and other facilities for the workers was also acknowledged. Instead of following the two or three-story terrace houses that characterized the Derwent Valley, the so-called Glasgow type tenement blocks were preferred in New Lanark (Palmer et al, 2012:229-230)

Rather than the technology of the mills, it was Robert Owen, an influential thinker of his time whose reforms transformed New Lanark into a distinctive and famous industrial town. One of the founders of 'utopian socialism, Robert Owen, implemented several reforms for his workforce in New Lanark. These included reducing working hours from thirteen to ten and employing children only above the age of ten. In addition to founding the first nursery school, he also created the "Institute for the Formation of Character" for adult education in 1818. As the name of the institute strongly suggests and as Owen explained in his *A New View of Society* published 1813, he believed that human character could be correctly formed by placing people under proper environmental influences like physical, moral, and social (Owen, 1813).

Sir Titus Salt, 1803-1876, the founder of Saltaire, was also a determined and philanthropic industrialist of his time. He took over his fathers' business in 1833. After he became Mayor of Bradford in 1848, he committed himself to reduce Bradford's air pollution problems, which had been created by his textile factory chimneys located in the village of Saltare. Like Owen, Salt built a school, hospital, church, washhouse, communal dining hall, and park for his workers. Moreover, he created the Salts Institution, housing a library, gymnasium, chess room, lecture theatre, and dance hall.

Figure 10. The Salt Institute (Victoria Hall)

Unlike Owen, however, Salt left no written statement of his purpose in creating Saltaire. Scholars often argued that "his motives were a mixture of sound economics, Christian duty, and a desire to have effective control over his workforce" (Jackson et. all, 2010:9).

3. CREATING A NEW IMAGE: FROM DERELICT INDUSTRIAL BUILDINGS TO A WORLD HERITAGE SITE

3.1. Conservation and Adaptive Reuse

In their study of *Transformation of Industrial Heritage Sites* (2015), Oevermann and Mieg have identified four different conservation approaches to industrial heritage sites in general. The first one is the 'Conservation of heritage as a testimony to the past.' According to the authors, this approach corresponds to the traditional understanding of heritage conservation. In the case of industrial heritage, however, preserving the authenticity and integrity of the sites is expected to reflect on the working conditions, labour organization, etc. The second approach is 'conservation of heritage as urban landmarks or cultural landscapes'. As the authors indicate, recent approaches to the concept of the cultural landscape and historic urban landscapes have been extending to cover the industrial landscape. The third approach is the 'conservation of heritage as-built infrastructure and spatial resource'. The value of sustainability comes to the fore by re-using built infrastructure for new requirements while maintaining 'a certain character of a site'. Finally, the

last approach is the 'conservation of heritage as architectural and atmospheric space.' This approach is critically discussed from the perspective of heritage conservation in terms of whether a new architectural production harm 'legibility and fabric of historic building' (Oevermann and Mieg, 2015:5-6).

As for the case studies examined here, it can be stated that historical, economic, and practical context impacted the conservation and adaptive re-use strategies of the industrial sites. The approaches are varied from conservation of industrial sites as "a testimony to the past" to the adaptive re-use of textile mills as hotels, business, and cultural centers. The case studies also illustrate how reinterpretation and reuse processes have created a new identity for the historic textile factories.

The conversion of textile mills for residential, commercial, or other types of adaptive reuse dates back to the factory building itself due to changing technology and financial reasons. This is especially true for the first-generation textile spinning mills, whose life span remained relatively short in their original usage due to the rapid increase in size and power consumption of machinery (Palmer et al, 2012:34). The earliest examples of cotton spinning mills in Derwent Valley underwent this type of conversion. For example, the first mills in Cromford had to cease production as early as 1890, when the fires destroyed portions of the complex. After the second fire in 1929 destroyed the top two floors of the original mill building, the mills were adapted for low-grade industrial uses, including the manufacture of color pigment resulting in contamination and disrepair of much of the site.

The conservation history of the first water-powered cotton mills of Derwent Valley begins with a robust voluntary commitment during the late 1970s. A local festival commemorating the bicentenary of the mills' establishment gave way to the creation of a society called Arkwright Society in 1971. With funding from several non-governmental heritage organizations, city councils, and individuals, the Society managed to purchase the Cromford mill, investigated its archaeology, and established a visitor center for interpreting its industrial heritage values. This limited budgeted community work treated the mills 'as a monument', avoiding any dramatic conversions and physical interventions (Stratton, 2000:44). A similar process can also be traced to the fate of mills in Belper. Here, after the cease of cotton manufacturing, the mills and associated buildings were first purchased by an entrepreneur for other industrial purposes during the late 1980s. The partnership between Belper Town Council and Derbyshire County Council and others undertook the initiative of implementing a conservation and adaptation plan for the mills in 1986. As part of this transformation, a small museum, much like an interpretive exhibition, was created within the Strut's North Mill. At the end of the 1990s, this facility started to be managed by a charitable trust (New Lanark Nomination Dossier, 2001). In the same way, when the silk production ended in 1908, the Silk Mill in Derby, the building was purchased by some other entrepreneurs to use for other industrial purposes until fires destroyed some part of the sites. The building passed ownership to the Electricity Board until 1972, when the Derby Council leased part of the building for use as an industrial museum. In 1999, the City Council obtained the freehold and the Silk Mill has now been undergoing a major redevelopment program to be opened as *Derby Silk Mill – Museum of Making* in 2021.⁸

Conservation and regeneration movements in New Lanark started during the late 1960s and 1970s, approximately at the same time as Derwent Valley. Here, the main actor was the New Lanark Conservation Trust (NLCT) founded in 1974, aiming to 'restoring and regenerating New

⁸ Adrian Farmer and Sukie Kharia, Site Coordinators of the Derwent Valley Mills WHS (02.08.2019, Personal Interview).

Lanark as a living and working community which is a major source of employment and commercial activity in the area". (New Lanark Management Plan, 2019).

After the cease of the cotton production mills in New Lanark, the mills and other industrial buildings were sold to a metal extraction company in 1970. Like the mills in Derwent Valley, they continued to have been used for other industrial purposes. Concerns about the demolition and deterioration of the village resulted in the creation of a housing association called the New Lanark Association (NLA) in 1963. The New Lanark Working Party formed by several representatives of central and local public and civil society organizations, published a study entitled 'A Future for New Lanark' to consider how the conservation and regeneration of the area would be possible (A Report to The New Lanark Working Party, 1973:11, 55, 90). This collaborative work led to the creation of NLCT in 1974 to carry out restoration and regeneration activities in the village. In 1996, the Heritage Lottery granted 1.8 million pounds for the refurbishment of Mill 1 onto the New Lanark Hotel (Stratton and Taylor, 2000:220).

Figure 11.a-b. New Lanark Mill 1- the Mill Hotel, New Lanark Mill 3- the Visitor Centre.

By 2005, most of the buildings had been restored and New Lanark transformed into an award-winning tourist attraction site. As **Table 1** shows, the other mill buildings have also been transformed into various new uses such as gift shop, cafés, and exhibitions including the 'dark ride', as well as commercial lets-office and retail (*New Lanark Nomination Dossier*, 2001).

The cotton production ceased in Saltare in 1989, a later period compared to Derwent and New Lanark. The first conservation and regeneration move began with the establishment of the *Saltire Village Society* in 1984. In this period, the entire village was listed as of special architectural and historic interest, while the Church was listed grade 1 and the mills and the Institute listed as grade II* (**Table 1**) (Jackson et. all, 2010:83). Despite local collaborative initiatives, however, the transformation of the mill building was carried out by a single person. It was Jonathan Silver, an entrepreneur with a broad interest in art, history, and culture. In 1987, he purchased the mill complex and transformed it into a business and cultural center consisting of offices, shops, and a restaurant. Due to his intellectual background and close relationships with contemporary artist David Hockney, he also opened an art gallery devoted to the works of Hockney.

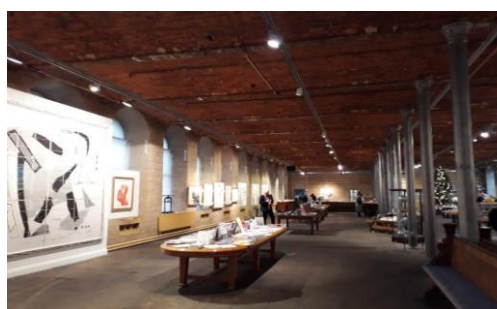

Figure 12. The Salts Mill, the 1853 Gallery, and Collection of Art Books & Materials

After the transformation of the site into a new cultural and business center; wealthier, middle-class inhabitants started to settle in Saltaire. The lack of personal memories of newcomers related to the industrial past must have made it easy to attach a new meaning to Saltaire. This issue has also pointed out by the site coordinator of Saltaire when I interviewed her. She said that the town attracts most particularly artists and university lecturers to settle in, and while many people visit Saltaire today with interest in art and shopping; only a few are interested in its industrial past.⁹

3.2. Legal Protection and Management Context

While the UK is a country well-known for its long history of the legal protection of ancient sites and historic buildings dating back to the late 19th century, it was not until the late 1990s, a specific policy for industrial heritage was created for the first time. As explained in the conservation history of the case studies above, voluntary activities played more important role than official bodies in protecting the industrial heritage. From this time onwards, the development of 'conservation-led regeneration' schemes for which industrial buildings provided a significant potential, the creation of specific funds for heritage conservation, i.e., Heritage Lottery Fund, and a changing understanding of heritage conservation from single buildings to the wider landscape were also significant phenomenon for the acceleration of industrial heritage projects in the UK (Streeten, 2000:90-93). Therefore, it can be said that the emergence of the case studies examined here as heritage centers was closely linked with the legal and institutional developments and changing approaches to heritage protection in the UK.

The legal protection of heritage sites in Britain is currently ensured by the spatial planning system, designations, and management plans. In general, cultural sites depend on the various countrywide provisions for development control and designated as "conservation areas", "listed building", and/or "scheduled ancient monument". The national protection status of each site is shown in Table 1. While there is no specific statutory control that applies to the World Heritage Sites in the UK, it is a "key material consideration" in the determination of planning applications, and planning authorities should include policies in their local plans to protect the OUV, authenticity, and integrity of the sites (<https://historicengland.org.uk>).

Regarding the management system, there is a Steering Group made up of the key stakeholders including representatives of the owners, regional and local authorities, the DCMS, Historic England or Historic Environment Scotland, and other official bodies or NGOs with an interest in each site.¹⁰ In many cases, ICOMOS UK is also a member of Steering Groups. While in Saltaire and DVWHS, the leader of the Steering Group is the relevant local authorities, in New Lanark, it is the New Lanark Trust (NLT), which is the key owner of the site.¹¹ The most common approach taken to the management of world heritage sites is the "WHS co-ordinator model", where there is a site co-ordinator supported by other working groups which meet periodically (DCMS, 2007:4). The case studies examined here is also managed by this model.

⁹ Sheena Campbell, Site Coordinator of Saltaire WHS (Personal Interview, 17.06.2019)

¹⁰ On 1st April 2015 the Historic Buildings and Monuments Commission for England changed its common name from English Heritage to Historic England.

¹¹ Paige Hughes, World Heritage Officer, New Lanark WHS, (Personal interview, 05.08.2019)

Table 1. Overview of Current Protection, Management, and Interpretation Status

WH Property	National Protection Status	Ownership and Management	Original Function → Adaptive Reuse/Current Use	Interpretation Presentation
Saltaire, Yorkshire	The whole property is within the Conservation Area. Many buildings listed under the provisions of the Planning Act (1990) as the Grade I, Grade II*, and Grade II. Roberts Park is designated under the Register of Parks and Gardens of Special Historic Interest.	Owners include the local authorities, private utilities, the Church, and private owners. Victoria Hall is owned by the Salt Foundation. Management Plan is in place.	-Salts Mill→ Art Gallery -Residential Accommodation→ Residential Accommodation -The Church → The Church -The School→ The Shipley College -The Hospital→ Residential Property -The Salt Institute→ Culture and Leisure Centre	Text (Yes) Exhibitions (Yes) Multimedia (Yes) Visitor centre (No) Site museum (No) Information booths (Yes) Guided tours (Yes) Trails / routes (Yes) Information materials (Yes)
Derwent Valley Mills, Derbyshire	There are 13 Conservation Areas designated under the Planning Act (1990). 838 buildings included on the List of Buildings of Special Architectural or Historic Interest. Eighteen are Grade I (mostly at Cromford), 42 are Grade II*, and the remainder Grade II. There are also two sites of Special Scientific Interest, designated under the Wildlife and Countryside Act (1981); one Special Area of Conservation.	While most of the residential property and some of the industrial sites are privately owned, key industrial buildings are in public or charitable trusts ownership. Management responsibility is shared by several local authorities and government agencies. Steering Group is responsible for the implementation of the Management Plan. The Derbyshire Council employs WHS team. The management Plan is up to date.	-Masson Mill Site→ Houses a shop, a restaurant, conference facilities and a privately-owned textile museum with working machinery. -Cromford Mill Site→ Visitor Centre housing the Arkwright Experience -Millworkers' house, the Greyhound Hotel and Arkwright Stores in Cromford→ Residential Accommodation -Lea Mills→ Continuous textile production -North Mill, Belper→ Houses a Museum (Interpretive Exhibition), the visitor centre and a gift shop	Text (Yes) Exhibitions (Yes) Multimedia (Yes) Visitor centre (Yes) Site museum (Yes) Information booths and panels (Yes) Guided tours (No) Trails / routes (Yes) Information materials (Yes)

* This paper is based on a research project conducted at the Centre for Conservation Studies in the University of York (UK) during the 2018-2019 academic year. The research was supported by the EU Jean Monnet Scholarship Programme (JMSP). The author is grateful to JMSP for the support, and Dr. Gill Chitty, director of the Conservation Studies, Department of Archaeology, for her generous help and guidance.

- Workers houses in Belper → Residential Accommodation (Rental houses)
- The Milford Mill→ Demolished during 1906s
- Darley Abbey Mills→ Individual workplaces available to rent.
- Derby Silk Mill→ Museum of Making

<p>New Lanark, Scotland</p>	<p>The whole property is within the Conservation Area. There are currently 29 listed buildings and 2 Scheduled Monuments.</p>	<p>Ownership is shared between the NLT, South Lanarkshire Council, and twenty private householders. Management at the local level is the responsibility of the NLT. The Trust also employs a WH Officer. Management Plan 2019-23 in place.</p>	<p>Text (Yes) Exhibitions (Yes) Multimedia (Yes) Visitor centre (Yes) Site museum (No) Information booths (Yes) Guided tours (Yes) Trails / routes (Yes) Information materials (Yes)</p>
------------------------------------	---	--	---

3.3. Interpretation and Presentation of Industrial Whs

The case studies examined here employ several interpretations and presentation strategies and techniques that range from simple textual descriptions (information panels etc.) to more interactive and 3D virtual reality shows getting visitors involved. The basic overview of these methods is shown in the table above. Rather than commenting on the effectiveness of these different interpretation methods, which will require more systematic visitor survey studies, this study focuses on certain themes that stand out in the interpretation and presentation of industrial and social values of the sites.

3.3.1. Technological Achievements and its Link with National History and Identity

Since the formation of the industrial museums in England, their presentation of eighteenth and nineteenth-century industrial history has received several criticisms due to their overemphasis on the “celebrations of technology and inventiveness”, while a complete exclusion of social aspects of industrialization or presentation of a distorted image of the working class’ living and working conditions (Stratton, 1996:70-171; Stables, 2017:987).

In response, recent decades have witnessed a changing approach to the interpretation themes at various industrial heritage sites and museums to embrace wider social and economic impacts of industrialization. Despite this recent turn, however, the celebration of progressive technological achievements in the textile industry and its relations with the British identity has still constituted the focus of most industrial heritage sites I examined here. For example, the preservation of the earliest cotton spinning machines at the North Mill Museum in Belper, and Cromford Visitor Centre is used to present the role of the sites as the kick-start of the Industrial Revolution. The ‘essential influence’ of Britain on the other places in the world is also emphasized through visual and textual descriptions.

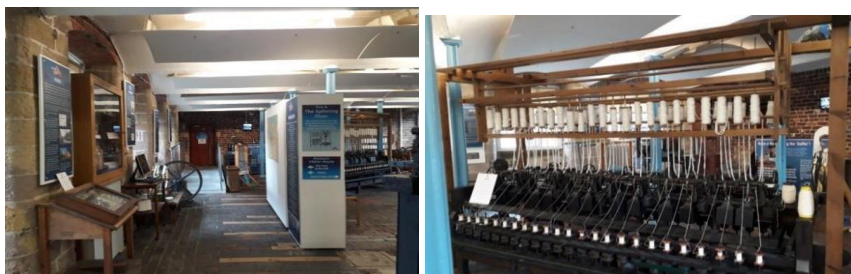

Figure 13.a-b. Strutt’s North Mill, Interpretive Exhibition, interior and working textile machinery, Belper.

In Cromford Mills, using computer-generated imagery (CGI), the so-called Arkwright Experience tells the story of how Derwent Valley changed the world in the 18th century with the growth of the British cotton industry. Visitors can easily appreciate how Richard Arkwright developed technology that gave rise to the industrial revolution by creating the modern factory with an emphasis on the relationship between history and British national identity.

3.3.2. Highlighting a Specific Historical Period and ‘the Great Men’s History’

The presentation of technological and industrial achievement naturally brings more attention to certain historical periods, the peak of the industrial development, rather than an evolution of the industry or post-industrial history of the sites.¹² In relation to this, the great male founders of the sites, namely, Sir Arkwright in Cromford, J. Strutt in Belper, Robert Owen in New Lanark, and Sir

¹² The focus on a specific period is not particular to the case studies examined here. The major industrial museums in the UK including Beamish and Ironbridge Museums have been criticized for their dedication to the Victorian/Edwardian period, avoiding the history of later periods. See Sables, 2017.

Titus Salt in Saltaire have always been paid special attention. Visitors can easily appreciate the importance of their personalities from their detailed written biographies and large-scale photographs presented at the site.

Figure 14.a-b. (left) Portrait of J. Strutt, the North Mill, Belper. (right) Owen's proverbs placed on the walls of the building all around New Lanark

In many industrial heritage sites, the so-called 'Dark Ride' or 'Experience' where the visitor is guided on a journey back through time to a particular period is often the major attraction to achieve the presentation of 'the most significant part of the history' of the industrial sites. In New Lanark, the so-called Annie McLeod's experience focused on the scenes of life in New Lanark in 1820. This year was the completion of town, the most mature period of the village under the management of famous Robert Owen. In the re-creation of a mill worker's house, visitors can also experience how Annie McLeod's family would have lived in 1820. (*New Lanark Management Plan*, 2019:10). According to a study on the visitor experience on New Lanark concluded that 'the feeling of admiration for Robert Owen as a social pioneer, therefore, was found to be a common emotion experienced by many visitors' (Beeho and Prentice, 1997:83).

In fact, this specific focus on a certain historical period, the first half of the 19th century, was also seen in the conservation and regeneration activities of New Lanark. As is acknowledged by ICOMOS at the time of its inscription, this was a conscious act, involving the demolition of many more recent buildings: "in a sense, New Lanark has been arrested at a certain time of its history" (ICOMOS Evaluation Report, 2001).

In Cromford, the history of the site is told through the so-called Arkwright Experience, which is the main attraction of the site. Here, thanks to the CGI technology, visitors 'can meet' the Sir Richard Arkwright himself, who tells the story of how he developed the site (<https://www.cromfordmills.org.uk>). He also tells the revolutionary techniques that used to make it an international success and the story of the Derwent Valley's global impact on the cotton industry. It should also be noted that while the presentation of the personal success of Arkwright is the main concern, the exhibitions also display the post-industrial history of the building complex, particularly the restoration challenge faced by the Arkwright Society to bring the buildings back into use and create 'the heritage attraction'. At the Visitor Centre in Belper, similarly, while the focus is on Strutt, the founders of the mill, displays the big size photographs, graphics, and models, visitors can also be informed about the history of the building complex.

Even though the presentation of industrial history is not the main concern at Saltaire, for reasons mentioned above, the personality of Sir Titus Salt and his achievements in turning Saltaire into a perfect industrial town still constituted a major part of the exhibition. 'Salts History Exhibition: People and Process' located on the third floor of the mill tells the story of the Mill through objects including a few types of machinery, clothing, and art objects including 'a precious

plate from the lavish opening banquet of 1853, to which Sir Titus Salt invited 2.440 workers and 1.310 guests” ([www.http://www.saltmill.org](http://www.saltmill.org)).

3.3.3. Representation of Working Class, Women and Child Labor

Despite a recent turn for a more ‘inclusive interpretation’, many industrial heritage sites and museums still present a male-dominated and “top-down” history (Greenlees, 2007:24). Although the majority of workers employed in the textile industry were women and children, they do not form the dominant themes of the interpretation and presentation of the sites that I examined here. Moreover, workers, in general, are often mentioned in the residential context, housing, etc. rather than within the workplace. For example, while visitors are informed about the technological and social achievements of Arkwright in Cromford mill, the working conditions of workers are almost excluded from the formal presentation of the site. Instead, the guided walking tour of Cromford Village, ‘traces the footsteps of hundreds of Mill workers and explore 18th-century village life including the North Street as the earliest industrial housing in Derbyshire’ (<http://www.derwentvalleymills.org>). Similarly in Belper, while the official interpretive panels and old textile machines provide visitors with the story of personal achievements of owners of the factory; the guided-tour, I personally joined in, highlights the life of ordinary workers, including female and child labor. It is interesting to see how enthusiastic local historians provide a very different perspective from the formal interpretive panels at the museums.

The situation seems to be a little bit different in New Lanark where the major visitor attraction, a dark ride known as the “Annie McLeod Experience”, in which the visitors are seated in two-seater, suspended pod-like modules, completely re-creates the story of ‘what a typical day at New Lanark’ by the voice of Annie, a 10-year-old mill girl. We learn that “children from as young as five had been working for thirteen hours a day in the textile mills, before Owen stopped employing children under ten and reduced their working to ten hours a day.”

Figure 15.a-b. Annie McLeod Experience Ride, New Lanark

The problem here is that although the subject of the exhibitions seems to be the workers including women and children, their story is told from the perspective of the founder, the great men. The exhibitions perpetuate the idea of how personal enthusiasm and motivations of Owen improved the way of life of workers during his management of the mills. Visitors can also appreciate the revolutionary ideas of Owen by visiting the institutions and schools he founded. Here, it was told Owen created the first infant school in the world with a comprehensive education system for children. In a re-created historic classroom, visitors can discover ‘what it was like to go to school in Robert Owen's time’.

Figure 16. a-b. New Lanark, Historic Classroom

As Saltaire has a predominantly cultural agenda, rather than industrial, it is much more difficult to find any references for women and child labor here. Archival studies on the identity of a few workers living and working in Saltaire has been presented at the online exhibition titled “the Saltaire Village” created by volunteers in 2006 (<https://salthairevillage.info>).

3.3.4. Monumental Architecture and Beauty of the Landscape

Comprising of several functional buildings including spinning blocks, weaving sheds, finishing works, and reservoirs; the textile factory is one of the iconic images of industrialization. While their form and appearance were very much related to the processes that they housed, in some examples, they were constructed in a very expressive form and size. A good example was the Salt Mill, whose grandeur dimensions were compared with St Paul’s Cathedral in London. Moreover, by its design of façade, doors, and windows, the mill was also likened to “Italian Renaissance palaces” by its contemporaries. At its opening ceremony in 1853, the Mayor of Bradford stated that “our generation, built Palaces of the industry almost equal to the palaces of Caesars!” (Cooper, 2011:81). The monumentality and aesthetic qualities of the Salts Mill is still used as a backdrop for the new image of Saltaire as an art and cultural center.

Figure 17. The School, Saltaire

The monumentality and beauty of the landscape formed a dominant theme in the presentation of New Lanark surrounded by waterfalls and a forested gorge (*A Report to The New Lanark Working Party* 1973:21). The “Walkers & Nature lovers` in the Falls of Clyde Wildlife Reserve is one of the suggested itineraries for the visitors (<https://www.newlanark.org>).

Figure 18-a-b. New Lanark, an overview from the Roof Garden, and the Exhibition panels: “Inspired by the Landscape: Poetry and Prose”

The beauty of the landscape has also been an essential part of the interpretation of the Derwent Valley since 1979, when a research trust published the first interpretation document for the site. The study entitled ‘Interpreting the Derwent Valley’ puts an emphasis on the geology and landscape of the site as well as its archaeology and industrial values. (*Interpreting the Derwent Valley*, 1979: 21-25). The guided nature walks are presented as important visitor activities of the site. The World Heritage site coordinator is also guiding walking tours to natural areas around the Derwent Valley.¹³

CONCLUSION

The industrial sites examined here clearly display how historical, economic, and practical context impacts the approaches to the conservation and adaptive re-use strategies of industrial heritage. They also illustrate how reuse and reinterpretation processes have played a crucial role in the search for a new identity for each historic industrial site. In this context, we see that the nature of the new meaning and character created from the redundant industrial sites was closely related to those actors: individuals and institutions, who were primarily involved in the adaptation and conservation process itself. While a local community-based project at the Derwent Valley helped transform the site from decay and disrepair into an “industrial heritage center”, private entrepreneurship at Saltaire created a very different image for the site, is less interested in its industrial past. New Lanark, on the other hand, seems to be situated in between these two different approaches. On the one hand, sustainable development of local community living in New Lanark tried to be achieved by the adoption of a heritage-led regeneration as in the case of conversion of mills into a hotel and business center. The creation of exhibitions and “experience center” dedicated to the industrial history and values of the site, on the other hand, transformed the site into a significant industrial heritage site.

In terms of interpretation and presentation of the sites to the public, there are also some commonalities and contrasts among them. First, it can be clearly seen that certain historical periods and ‘the great male founders of the sites’ are the major presentation themes in all the sites. The post-industrial history of the building complexes, particularly, the transformations of the sites into a “heritage center” in each case are also displayed to some extent. While the representation of the role of working-class, women, and child labor are more pronounced in New Lanark and to a lesser extent in the Derwent Valley, there is very little in Saltaire, as it has a completely different agenda.

In this study, while the evaluation of the current legal protection and management of the sites is based on international and local policy documents, the examination of the interpretation and presentation them to the public today is only based on authors own perceptions and on-site observations, rather than public opinion which will require more systematic visitor survey studies.

¹³ Adrian Farmer and Sukie Kharia, Site Coordinators of the Derwent Valley Mills WHS (02.08.2019, Personal Interview)

Therefore, future research which employs different data collection methods will provide further insights into visitor's expectations, experience, and interpretations of the display of the sites. Furthermore, several themes that stands out in the current display of the sites, such as the inadequate representation of the women labor in industrial sites, merits further investigation in a similar or different context.

REFERENCES

- Beeho A. J. and Prentice, R. C. (1997). Conceptualizing the experiences of heritage tourists: A case study of New Lanark world heritage village. *Tourism Management*, 18 (2), 75-87.
- Buchanan, A. (2000). The origins of industrial archaeology. *Perspectives on industrial archaeology*, N. Cossons (Ed.), London: Science Museum.
- Buchanan, A. (2005). Industrial archaeology: past, present, and prospective. *Industrial Archaeology Review*, 27 (1), 19-21.
- Cossons, N. (Ed.). (2000). *Perspectives on industrial archaeology*. London: Science Museum
- Cossons, N. (2007). Industrial archaeology, the challenge of the evidence. *The Antiquaries Journal*, 87, 1-52.
- County Council of the County of Lanark (1973). *A report to the new lanark working party by the feasibility study team*, United Kingdom.
- Çiftçi, G. (2017), "Political Crises' Implications on UNESCO World Heritage Sites", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, 7, (1), 145-161.
- Department for Digital, Culture, Media, And Sport (DCMS) (2007). The costs and benefits of world heritage site status in the UK. *Full Report PricewaterhouseCoopers LLP*, United Kingdom
- Douet, J. (Ed.). (2016). Introduction. *Industrial Heritage Re-Tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*, (p. 1-4.) Routledge.
- Falconer, K. (2000). Not a bad record? Changing Perspectives in Recording, in *Perspectives on Industrial Archaeology*, (p. 57-85), London.
- Falconer, K. (2005). Industrial archaeology goes universal. *Industrial Archaeology Review*, 27 (1), (23-26), Doi: 10.1179/030907205X44330.
- Falconer, K. (2006). The industrial heritage in Britain – the first fifty years. La revue pour l'histoire du CNRS [En ligne], 14 | 2006, mis en ligne le 03 mai 2008, consulté le 06 janvier 2017. URL: [http:// histoire-cnrs.revues.org/1778](http://histoire-cnrs.revues.org/1778); doi: 10.4000/histoire-cnrs.1778.
- Falconer, K. (2016). Legal Protection. in (Ed.) James Douet, *Industrial heritage re-tooled: the TICCIH guide to industrial heritage conservation*, (p. 94-100), Routledge.
- Greenlees, J. (2007). *Female labour power: women workers' influence on business practices in the british and american cotton industries, 1780-1860*, Studies in Labour History, Burlington, Vt.: Ashgate.
- Hughes, S. (2016). Thematic world heritage studies. In J. Douet (Ed.) *Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*, (p. 174-180), Routledge.
- Humphries, J. (2010). *Childhood and child labour in the british industrial revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Darlington Amenity Research Trust (1979). *Interpreting the derwent valley*. United Kingdom.
- Jackson, N., J. Lintonbon, B. Staples. (2010). *The making of a model town*, Reading, UK.
- Joyce, B. (2008). *Gender, work, and wages in industrial revolution in britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Köksal, G. (2012). Endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım yaklaşımı. *Güney Mimarlık*, 8, 18-24.

- Neaverson, P., and Palmer, M. (1998). *Industrial Archaeology: Principles and Practice*. Routledge.
- Oevermann, H., and Mieg, H. A. (2015). Transformation of Industrial Heritage Sites: Heritage and Planning. in Oevermann, H. (Ed.) *Industrial heritage sites in transformation: clash of discourses*, (p. 3-11), Routledge.
- Orange, H. (2008). Industrial archaeology: its place within the academic discipline, the public realm and the heritage industry", *Industrial Archaeology Review*, 30 (2), 83-95 doi: 10.1179/174581908X347292
- Owen, R. (1813). *A new view of society: or essays on the formation of human character, and the application of the principle to practice*, London.
- Palmer, M. (2010). Industrial archaeology and the archaeological community: fifty years on. *Industrial Archaeology Review*, 32 (1), 5-20.
- Palmer, M. and Neaverson, P. A. (2001) The social archaeology of the textile industry. In M. Palmer and P.A. Neaverson (Eds.), *From industrial revolution to consumer revolution: transactions of the millennium congress of the international committee for the conservation of the industrial heritage*, (p. 47-56), Association for Industrial Archaeology: English Heritage: National Museum of Science & Industry.
- Palmer, M., Nevell, M., Sissons, M. (2012). *Industrial archaeology: A handbook*, London: Council for British Archaeology.
- Sables, D. (2017). Industry, heritage, the media, and the formation of a british national cultural memory. *International Journal History Archaeology*, 21, 978-1010.
- Stearns, P. (2016). *The industrial turn in world history*, New York: Routledge.
- Streeten, A. D. (2000). Policy and practice for conservation of the industrial heritage. In N. Cosson (Ed.) *Perspectives on Industrial Archaeology*, (p. 86-114), London: Science Museum.
- Storm, A. (2008). *Hope and rust: reinterpreting the industrial place in the late 20th century*. Stockholm: Stockholm Papers in the History and Philosophy of Technology.
- Stott, P. (2016). Industrial heritage and the world heritage convention. In J. Douet (Ed.), *Industrial heritage re-tooled: the ticcih guide to industrial heritage conservation*, (p. 161-166). Routledge.
- Stratton, M. (1996). Open-air and industrial museums. In M Hunter (Ed.), *Preserving the past: the rise of heritage in modern Britain*, (p. 156-176), Gloucestershire: Alan Sutton.
- Stratton, M. (2000). Understanding the potential: location and conversion options. In Michael Stratton (Ed.), *Industrial buildings: conservation and regeneration*, (p. 30-56), London: Taylor & Francis.
- Stratton M. and Taylor, S. (2000). Conservation and Regeneration Projects in Britain and Ireland. In Michael Stratton (Ed.), *Industrial buildings: conservation and regeneration*, (p. 164-226), London: Taylor & Francis.
- Saltaire UNESCO World Heritage Nomination Dossier, (2001). <https://whc.unesco.org/en/list/1028/documents/> accessed on 12 January 2019.
- New Lanark UNESCO World Heritage Nomination Dossier, (2001). <https://whc.unesco.org/en/list/429/documents/> accessed on 12 January 2019.
- Derwent Valley Mills UNESCO World Heritage Nomination Dossier, (2001). <https://whc.unesco.org/en/list/1030/documents/> accessed on 12 January 2019.
- Saltaire World Heritage Management Plan, (2014). <https://www.bradford.gov.uk/media/3341/saltaire-world-heritage-site-management-plan2014-v2.pdf> /accessed on 20 February 2019.
- New Lanark World Heritage Management Plan for 2019-2023 (2019) <https://www.newlanark.org/uploads/file/NL%20Management%20plan%202019-2023%20-%20digi.pdf> /accessed on 20 February 2019.
- Derwent Valley Management Plan for 2014-2019, (2019). https://www.derwentvalleymills.org/wp-content/uploads/2014/12/DVM_WHS_Management_MgmtPlanPDF.pdf / accessed on 20 February 2019.

Industrial Heritage Making in Britain: The Conservation, Adaptation, and Reinterpretation of the Historic Textile Industry Complexes

- ICOMOS. (2001). New Lanark Advisory Body Evaluation Report.
<https://whc.unesco.org/en/list/429/documents/> accessed on 9 March 2019.
- <https://www.cromfordmills.org.uk/arkwright-experience-and-exhibitions/> accessed on 21 March 2019.
- [www.http://www.saltmill.org.uk/#about/](http://www.saltmill.org.uk/#about/) accessed on 25 May 2019.
- <https://www.cromfordmills.org.uk/arkwright-experience-and-exhibitions/> accessed on 07 December 2019.
- https://salthairevillage.info/Mill_workers_biography_H.html#Hanson_John/ accessed on 02 March 2020.
- <http://www.derwentvalleymills.org/test-plan-visit/map-of-whs/> accessed on 02 March 2020.
- <https://www.newlanark.org/> accessed on 05 December 20

Türk Sinemasında 1950'lerden Günümüze Göç ve Kimlik İlişkisi

The Relationship between Immigration and Identity in Turkish Cinema from the 1950s to the Present

Ümit DEMİR¹

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Afyon, Türkiye

ORCID:

Ü.D.: 0000-0001-8555-8182

Corresponding Author:

Ümit DEMİR

Email:

umitdemir@aku.edu.tr

Citation: Demir, Ü. (2021). Türk sinemasında 1950'lerden günümüze göç ve kimlik ilişkisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 722-737.

Submitted: 19.09.2021

Accepted: 21.10.2021

Özet

Göç, yerleşim amacıyla, kişilerin buldukları bölgeden ayrılarak farklı bir bölgeye gitmesini ifade etmektedir; iç ve dış göç olarak iki şekilde yapılmaktadır. Dış göç, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçü ifade ederken; iç göç ise, ülke sınırları içinde yapılan göçleri kapsamaktadır. Toplum yansıtan bir ayna olarak sinema, toplumda yaşanan durumların ve değişimlerin gözlemlenebilir olmasına, aynı zamanda veri kaynağı olarak üzerinde akademik çalışmaların yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışma, 1950'lerden günümüze, Türk Sineması'nda yer alan örnek filmler üzerinden göçün, kimlik üzerine yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, göç nedeniyle toplumsal yapıdaki yaşanan değişimleri ve kimlik ilişkisini ortaya çıkarabilmek amacıyla sosyolojik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; Türkiye'de iç göçlerin 1950'lerden günümüze yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. İç göçün belirtilen zamanlarda yüksek düzeyde olmasının nedeninin; sanayileşme, tarımda makineleşme ve devlet politikalarının olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan; köylerde iş imkânlarının azalması nedeniyle, büyük şehirlere göç eden insanların yeni yerleştikleri şehir hayatına uyum sağlayamadıkları ve bu uyumsuzlukların göç eden kişilerde kimlik bunalımlarına neden olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Sinema, Türk Sineması, Göç, Kimlik

Abstract

Migration refers to people leaving the region they are in and going to a different region for the purpose of settlement. It is done in two ways, as internal and external migration. While external migration refers to the migration from one country to another, internal migration includes migration within the borders of the country. Cinema, as a mirror reflecting society, allows the situations and changes in the society to be observed, and at the same time, academic studies can use cinema as a data source. This study aims to examine the reflections of migration on identity through sample films in Turkish Cinema from the 1950s to the present. In the study, a sociological analysis method was used in order to reveal the changes in the social structure and identity relationships due to migration. In the results, it has been observed that internal migration in Turkey has been at a high level since the 1950s. It has been found that the reason for the high level of internal migration varied over time due to industrialization, mechanization in agriculture, and state policies. From the opposing point of view, it has been observed that due to the decrease of job opportunities in villages, people migrated to big cities. These

migrants could not adapt to the city life in which they had just settled, however, and these incompatibilities caused identity crises in the migrants.

Keywords: Cinema, Turkish Cinema, immigration, identity

1. GİRİŞ

İç ve dış göçlerin, ülkelerin yeni ve modern süreçlere geçişlerinde, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıları yönlendirmede önemli olduğu düşünülmektedir. Göç sonucu oluşan kentleşmenin en önemli sorunu olan işsizlik, aile bütçelerini büyük ölçüde etkilerken, eğitim sorunu, kültürel farklılıklar, göç eden düşük gelirli ailelerin kimlik karmaşası yaşayarak kent yaşamına uyumlarını da güçleştirmektedir. Diğer taraftan kentliler (kentlerde yaşayan aileler), yeni gelenleri dışlamakta ve bu durum gecekondularda yaşamakta olan aile bireylerinin kent ile yabancılaşma sorununu doğurmaktadır.

Tarımda makineleşme ve endüstri alanında yaşanan gelişmeler bir taraftan kırsalda işsizliğe sebep olurken, diğer taraftan büyük kentler bu insanlar için iş umudu olmakta, aynı zamanda da endüstrinin ihtiyaç duyduğu iş gücüne kaynak oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum, kentleşmeyi ve bunun bir uzantısı olan göçü de körüklemektedir. Bu açıdan bakıldığında göçmenler, dünyanın her tarafında olduğu gibi, Türkiye'de de sanayileşme sürecinin vazgeçilmez parçasını oluşturarak toplumsal ve kültürel yapının yeniden şekil almasına sebep olmaktadır. Toplumun yapısında gerçekleşen bu değişim içeriğinde; endüstrinin üretim biçimindeki değişimleri, ülke içinde, farklı şehirlere ve ülke dışına yapılan göçleri, toplumu oluşturan nüfus yapısı değişimlerini ve beraberinde de şehirleşmeyi, kentlerde yaşayanlarla sonradan göç edenler arasında çatışmaları, kimlik bunalımlarını barındırmaktadır.

Toplumsal olay ve olgularla etkileşim halinde olan sinema, aynı zamanda göç olgusunu ve göçmenleri de konu edinerek bu insanların yaşadıkları sorunları ve altında yatan nedenleri de işlemektedir. Toplumsal yaşamda cereyan eden değişiklikler; bu anlamda topluma ayna tutan filmlerde rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Göç oranının yüksek olduğu ve büyük kentlerde büyük değişimler yaşandığı dönemlerde çekilen filmler bu durumu açıkça göstermektedir. Çalışma, Türkiye'nin günümüzde de devam eden göç gerçeğini, doğurduğu sonuçları ve bunun kimliğe yansımaları örnek olarak belirlenen filmler üzerinden incelemektedir. Örnek olarak belirlenen filmlerin künyeleri çalışmanın sonunda ekler bölümünde yer almaktadır. Çalışmada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, örnek film incelemelerine geçilmeden önce konu ile ilgili temel kavramlar ile Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadarki dönemde göç olgusu, göçmen tipleri, Türkiye ve göçler, kimlik, kültür ve sinema konuları kısaca incelenecektir.

2. GÖÇ

Göç, bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içermektedir (Marshall, 1999:685). Göç temelde ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle bireylerin ya da toplulukların yaşadıkları yerden başka bir yere (yurt içi veya yurtdışı) yerleşmek amacıyla gitmelerini ifade etse de aslında sadece yaşadıkları yeri/mekânı değiştirmemekte aynı zamanda yaşam algılarını, biçimlerini, düşün tarzlarını hatta kimliklerinde değişimlere, bunalımlara, karmaşaya, sebep olmaktadır. Bu durum diğer taraftan toplumsal kültürel ve ekonomik yaşamın da değişmesine sebep olarak, gittikleri yerlerde yaşayan insanları da etkilemektedir ve göçmen tipleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır.

3. GÖÇMEN TİPLERİ

Göçmen tipleri göç nedenlerine göre farklı şekillerde kategorize edilebilmektedir. Çalışmada göçmen tipleri; Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ö. Faruk Genççaya (2014:222-236)'nın *Türkiye'nin*

Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere adlı çalışmaları ve raporlarına göre tespit ettikleri kategori çerçevesinde kısaca açıklanmaktadır.

3.1. Yüksek Vasıflı Göçmenler

Genellikle beyin göçü olarak düşünülmektedir. Küreselleşen ekonomiyle birlikte yüksek eğitimli kişiler, daha iyi yaşam standartlarına sahip olmak umuduyla başka ülkelere göç etmektedir. Ülkemizden Avrupa, Kuzey Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne giden üniversite mezunları, sanatçılar ve yönetici pozisyonunda çalışan üst düzey çalışanlar bunlara örnek olarak gösterilebilmektedir.

3.2. Mülteciler

Kendi yaşam yerlerinden çeşitli nedenlerle (savaş, baskı, çatışma, vb.) kaçarak uzaklaşan ve başka bir devlete sığınarak, yaşamlarını devam ettirmeye çalışan, ayrıca çeşitli uluslararası anlaşmalarla korunan kişilerden oluşmaktadır. Suriyeli, Afganistanlı, Iraklı vb. göçmenler örnek olarak gösterilebilmektedir.

3.3. Kayıtsız Göçmenler

Gittikleri ülkelere izinsiz olarak (pasaport veya kimlikleri olmadan) kaçak yollarla giriş yapan göçmenleri ifade etmektedir. Ülkemize ya da Avrupa Ülkelerine Ortadoğu ve Asya ülkelerinden kaçak giriş yapan kişiler örnek olarak gösterilebilmektedir.

3.4. Transit Göçmenler

Çeşitli sebeplerle ülkelerinden ayrılan ancak varmaya çalıştıkları ülkelere ulaşmadan bir müddet başka ülkede, herhangi bir kaydı olmadan bekleyen göçmenleri ifade etmektedir. Türkiye'de başka ülkelere gitmek için bekleyen Iraklılar, Afganistanlılar vb. örnek olarak gösterilebilmektedir.

3.5. Kadın Göçmenler

Bu grupta yer alan göçmenler genellikle kadınlardan oluşmaktadır. Amaçları göç ettikleri yerlerde yaşlı, hasta ya da çocuklara bakıcılık yaparak hayatlarını idame ettirmektir. Örneğin bir dönem ülkemize Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra gelen bakıcı kadınlar bu grubun içinde yer almaktadır.

3.6. Öğrenciler

Çeşitli ülkelerin karşılıklı anlaşmalar ve programlar gereğince (Erasmus vb.) geçici süreliğine başka ülkelere giden ve orada alanıyla ilgili eğitim alan öğrencilerden oluşmaktadır. Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden veya oralardan gelen öğrenciler örnek olarak gösterilebilmektedir.

3.7. Emekliler

Özellikle az güneş alan Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerinden daha güneyde yer alan sıcak ülkelere göç edenleri ifade etmektedir. Ülkemizde Ege ve Akdeniz kıyılarına gelerek buralara yerleşen ve yaşamlarına devam eden göçmenler örnek olarak gösterilebilmektedir.

4. TÜRKİYE ve GÖÇLER

Türkiye'de göçmenleri tanımlamak için "*muhacir, mübadil, soydaş, gurbetçi. Almancı Euro-Turks, göçmen, yabancı, mülteci ve sığınmacı*" (Danış: 2010:207) gibi çeşitli ifadeler kullanılmaktadır. 1800'lü yılların sonlarından itibaren günümüze kadarki dönemde ülkemizin çeşitli göç dalgalarına maruz kaldığı görülmektedir.

4.1. 1800'ün Sonlarından Cumhuriyet'in İlk Dönemlerine Kadarki Süreç (Muhacirler)

Çeşitli nedenlerle Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılın sonlarında dağılmasının hızlanması, savaşlar nedeniyle kaybedilen nüfusun fazlalığı (özellikle erkek sayısının azalması), Müslüman olmayan ancak tebaa olarak kabul edilen toplulukların ülke dışına çıkması, ülke topraklarında nüfusun azalmasına sebep olurken; özellikle Balkan ülkeleri ve kuzey Karadeniz'den bu bölgelerdeki toprak kaybı ve zorunluluklardan dolayı Türk kökenli, ortak dine mensup grupların Türk topraklarına göç ettikleri görülmektedir. Söz konusu göçün, Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdüğü ve yönetimin azalan nüfusu arttırabilmek için farklı bir göç siyaseti izleyerek var olan durumu desteklediği görülmektedir. Bu dönemde ülkeye gelen gruplar *muhacirler* olarak tanımlanmaktadır.

4.2. Mübadiller

1923 de Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan arasında Lozan'da gerçekleştirilen anlaşma gereğince Müslüman ve Ortodoks nüfusunun karşılıklı değiş tokuşu gerçekleştirilmiştir. "Lozan Sözleşmesi, 1. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan pek çok uluslararası antlaşmadan birisi(ni oluşturmakta)dir. Büyük imparatorlukların sona erdiği dönemde gerçekleşen millî-devlet oluşumunun ifadesi(nin karşılığı olarak görülmekte)dir. Ulus devletler oluşturulurken, devletlerin çıkarları için, toplulukların yerinden edilmeleri (o dönem için) uygun görülmüştür" (Emgili, 2017:48).

"Türk-Yunan mübadelesi, her ne kadar tarihsel olaylar ve azınlıkların ülke içinde yarattığı karışıklıklarla ilişkilendirilse de türdeş bir ulus yaratma gayretinde olan Türkiye ve Yunanistan'ın azınlıklardan kurtulma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İki devletin resmi olarak benimsedikleri bu politika, ülkedeki sorunların temel sebeplerinden biri olarak azınlıkları görmüş ve olaylara karışıp karışmadıklarına bakmaksızın içlerindeki azınlıkların topluca sürgün edilmelerini meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Göçmenlerin hayatlarını kökten değiştirerek travmatik sonuçlara yol açması bir yana hem Türkiye hem de Yunanistan milyonlarca kişinin göçünden toplumsal, siyasi ve ekonomik olarak büyük zararlar görmüşlerdir." (Bozdağlı, 2014:30)

Ülkelerin oluşturmaya çalıştıkları milli kimliklerle, göçe maruz kalan kişilerin kendilerini ifade şekilleri arasında zamanla farklılıklar oluşmaya başladığı görülmektedir. Çünkü yaşam pratikleri içinde yeni kazanılan kimlikler statik oluşumlar olmadığından, tekrar tekrar yapılanmaktadır. Örneğin, Girit adasından Türk topraklarına mübadele esnasında getirilen göçmenler kendilerini ısrarla geldikleri bölgeye göre ve "Giritli" diye tanımlamaktadırlar. Giritten gelmiş olmak (Giritli olmak) kendi aralarındaki bağları ortak kimlik üzerinden güçlendirmektedir (Şenışık, 2016:92). Burada göçün kimlik üzerine etkisi açık bir şekilde görülmektedir.

4.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Batı Avrupa'ya Göç

1960'ların hemen başında yüz binlerce Türk vatandaşının 2. Dünya Savaşı sonrası eksilen çalışabilecek nüfus açığını bir nebze de olsa ortadan kaldırmak için başta Almanya olmak üzere Fransa, Belçika, İsviçre, Hollanda gibi çeşitli Avrupa ülkelerine misafir işçi (gastarbeiter) olarak göç ettiği görülmektedir (Gülsün, 1974: 8-10). Başlangıçta Avrupa'nın misafir olarak gördüğü bu işçilerin zamanla buralara yerleşerek kalıcı hale geldiği ve sonrasında da kendi ülkelerinden evlenme, aile birleşmesi yoluyla arttığı ve farklı bir kültür, dil, din, yaşam tarzı içinde yeni kimlikleriyle pek çok filme de konu olduğu görülmektedir.

4.4. Balkanlar'dan Türkiye'ye İki Büyük Göç Dalgası

Balkanlardan özellikle de Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçleri iki ana kategoride incelemek gerekmektedir. Birincisi Osmanlı dönemi göçleri (1878 Berlin anlaşması ve sonrasında yaşanan göçler), ikincisi ise Cumhuriyet dönemi göçleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekin ve

Altunsoy, 2019:124-142). Onar yıllık aralıklarla 1979 ve 1989 da uygulanan baskı ve şiddet nedeniyle Bulgaristan'da Türklerin azınlıkta yaşadığı bölgelerden Türkiye'ye göçler yaşanırken, aynı şekilde, 1989'da Körfez Savaşı sonrası, Irak'tan da Türkiye'ye göç ederek sığınanların olduğu görülmektedir.

4.5. 1990 ve Sonrası Yaşanan Göçler

Yakın dönemde Anadolu topraklarında iç ve dış göçler nedeniyle yoğun hareketlilik yaşandığı gözlemlenmektedir. Özellikle komşu ülkelerde yaşanan toplumsal, siyasal ya da ekonomik nedenlere dayalı toplumsal huzursuzluklar veya bireylerin/kitlelerin yaşamları ile ilgili algıladıkları tehditler en yakın ülke konumunda olan Türkiye'ye göç etmelerine sebep olmaktadır. (Ceylan ve Uslu, 2019:199). 1990 yılından sonra Türkiye'nin 1991 de Irak göçü ve 2011 sonrasında da Suriye göçü olmak üzere iki önemli kitlesel sığınma hareketi ile karşılaştığı görülmektedir. "Bu durum büyük ölçüde, Türkiye'nin coğrafi konumu, komşu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağları ile stratejik avantajından kaynaklanmaktadır" (Deniz, 2010:94). Söz konusu yıllar ve sonrasında komşu ülkelerden büyük şehirlere, başta sığınmacılar olmak üzere çeşitli göçmen tipleri (Avrupalı emekliler, öğrenciler, vb.) gelmektedir. Savaş nedeniyle ülkelerinden ayrılarak başka ülkelere göç etmeye çalışan insanlar Türkiye'ye sığınmaktadırlar. Öte yandan yaşanan tüm bu göçler, bireylerde kimlik bunalımlarına neden olurken aynı zamanda yerleştikleri yerlerde de yaşamın her alanında değişimlere sebep olmaktadır.

5. KİMLİK, KÜLTÜR ve SİNEMA

Kimlik kavramı TDK sözlüğünde "Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü" ve "Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü" (TDK, Elektronik versiyon 2021) olarak tanımlanmaktadır. "Bireysel kimlik genellikle hiyerarşik bir düzende başka kişisel ve kolektif kimlikleri de kapsayan karmaşık bir toplumsal yapı içerisinde oluşmaktadır. Benzer bir şekilde, sosyal kimlik de pek çok farklı kimliğin etkileşimi sonucunda meydana gelmektedir. Bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki ilişkilerin dinamik bir yapısı vardır: değişen koşullara ve kimlikler arası dengelere göre sürekli olarak yeniden üretilmektedir" (Şimşek, 2002: 29). Bu nedenle, kişiler yaşam tarzlarındaki farklılıkları, iş yaşamlarındaki ilişkileri ve etnik kökenlerine bağlı durumlar nedeniyle değişken kimlikler taşıyabilmektedir. Bu noktadan bakıldığında da kişilerin kimliklerini, karşısında yer alan ve etkileşim içinde yer aldığı bireylere göre belirlediği ve aynı zamanda kendini ifade etmek için bir araç olarak kullandığı görülmektedir (Anık, 2012:21).

Kimlik kavramı her ne kadar bireye özgü olsa da sosyal bir varlık olarak insan, birlikte yaşadığı diğer insanlarla meydana getirdiği topluluklar içinde biçimlenmekte ve anlam kazanmaktadır. Daha büyük ölçekte de bir varlık olarak toplum içinde kendisine yer edinerek aynı zamanda toplumu temsil etmektedir. Sosyalizasyon süreci içinde insanın doğumuyla başlayan kimlik edinmesi, öncelikle akrabalık ilişkisi (kan bağı yoluyla) gerçekleşmektedir. Sonrasında toplumsal ve kültürel alanlarda yaşanan değişimler, sosyal bir varlık olarak insanı etkilemekte ve yeni kimlikler edinme konusunda onu zorlamaktadır. Kimlik edinme de bir süreç olarak değerlendirildiğinde bunun genellikle aidiyet duygusunun gelişmesi ile gerçekleşmekte olduğu görülmektedir.

Aidiyet duygusu kimliğin temel bileşenlerinden biri olarak, *biz* kavramının tanımlanmasında ortak noktaları ortaya koyarken, aynı zamanda bizim dışımızda yer alan *öteki* olanları da belirlemektedir. Kişiler, kendilerini üyesi oldukları veya özdeşleştikleri grupla tanımlamakta, sınıflandırmakta ya da değerlendirmektedir. Aslında sosyal kimlikler bu özdeşleşme yoluyla gerçekleşmektedir (Dabbaoğlu, 2014:15).

Sinema, görsel ve işitsel özelliklerinden dolayı çok boyutlu bir sanat alanı olarak bilinmektedir. Sinema bir yandan toplumsal alanda var olanların bir yansıması olarak çekildiği dönemdeki bütün olgu ve olayları seyircisine aktarırken, diğer yandan da yansıttığı bu toplumsal ve kültürel kimliklerin tekrar tekrar üretilmesini ve dışa vurulmasını sağlamaktadır.

Kültür kavramının kullanım alanlarına bağlı olarak birbirinden farklı pek çok tanımı yapılabilmektedir. Nuri Bilgin (2003:213) kültür kavramını; "Kültür en yaygın anlamında belirli bir grubun, değerlerini, inançlarını, eşyalarını, iletişim tarzlarını da içine alan özel yaşam tarzıdır" şeklinde tanımlamaktadır. "Kültür, insanların iletişim ve sosyal etkileşim içinde değişebilirlik özelliğine de sahip etkinliklerini, dünya görüşlerini, inançlarını içeren dinamik ve karmaşık çevresini ifade etmektedir. Yani kültür ortamdır. Konuşma, giyinme, beslenme, vb. kalıpların geliştirilmesi"ni (Lull, 2001: 95) ifade etmektedir. İnsanlar tarih boyunca bir sonraki kuşaklara kendi yaşam birikimleri sonucu elde ettikleri tecrübelerini ve yaşam tarzlarını, değer yargılarını, alışkanlıklarını kültür sayesinde aktarmaktadırlar. Ancak bu aktardıkları kültürel kodlar, birikimler zamanla değişime uğrayabilmektedir. Kültürel kodlar, bir bakıma toplumu oluşturan insanların ortak düşünme aktiviteleri sonucu vardıkları konsensüsü ifade etmektedir. (Kaba, 2021:1).

İnsanlık tarihi bir sanat dalı olarak sinemanın konuları içinde yer almaktadır. Sinema, toplumların yapısını, işleyişini, kültürünü ve bu yapılar içinde oluşmuş kültürel kimlikleri yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sinema ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, dönemin toplumsal yapısının, kültürünün ve kültürel kimliklerin ortaya çıkarılmasında önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. (Demir ve Çencen, 2015:14). Sinema, bir taraftan sanatsal kaygılar gözeterek ürünler ortaya kaymaya çalışırken, diğer taraftan da teknolojik gelişmelerin sunduğu imkanlarla tarihsel süreç içerisinde gelişim göstermekte ve içinde üretildiği topluma ait kültürel değerleri kullanan, yeniden üreten ve aktaran bir alan olarak varlığını sürdürmektedir (Karaca 2021:1).

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ EVRENİ ve ÖRNEKLEMİ

Toplumu ve toplum içinde yaşananları yansıtan bir ayna olarak filmler, farklı bilim dallarının (felsefe, psikoloji, siyaset bilimi vb.) bakış açılarına göre okuma yöntemleri kullanılarak çözümlenebilmektedir. Bu bilim dallarına ek olarak toplumu ve içinde cereyan eden toplumsal olayları inceleyen sosyolojiden de yararlanılmaktadır. Bu makalenin konusunu sinemada göç ve kimlik oluşturmaktadır, söz konusu kavramlar sosyoloji bilimi içerisinde yer aldığından çözümlenme yöntemi olarak da *sosyolojik eleştiri* yöntemi seçilmiştir, makale teknik ve estetik eleştiri ile değil, toplumbilimsel kavramlarla çözümlenmiştir.

"Filmlerin sosyal bilimlere dayalı bir çerçevenin kullanılmasıyla sosyolojik ölçütlere göre değerlendirilmesini amaçlayan bu yaklaşım içinde, filmler sosyal bir sanat ve kültür ürünü olarak eleştirilmektedirler. Bu eleştirel yaklaşım filmleri bir sanatçının öznel dışavurumu koşullarında ya da estetik özellikleri açısından incelemek yerine, filmin üretilmiş olduğu dönemin ya da içeriğinde ele aldığı dönemin sosyal koşullarının incelenmesini öne çıkarmaktadır. Bu durumda bir film hangi türe ya da tarihsel döneme ait olursa olsun, sosyolojik veriler sağlayan bir belge gibi ele alınmaktadır. Filmlere sosyolojik yaklaşımın değerlendirme alanı içinde, sosyal değerlerin filmlerde nasıl yansıdığı ve somutlaştırıldığı, filmlerin sosyal değerler üzerindeki etkisi, ... gibi konular yer almaktadır" (Özden: 2004:153).

Sosyolojik eleştiri betimleyici özellik taşımaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışma yargılara varmadan çok, toplumsal durumun tespitini/değerlendirmesini içermektedir. Makale Türk Sineması'nda göç ve kimlik sorunsalı çerçevesinde temellenmektedir. Bu nedenle çalışmanın evrenini Türk Sinema Tarihinde çekilmiş göç temalı filmler oluşturmaktadır. Ancak bu durum makalenin kapsamını aşacağından çalışma, 1950'li yıllarından günümüze kadar olan dönemlerde

çekilmiş filmler içinden tabakalı (katmanlı) örnekleme yöntemiyle onar yıllık periyotlara bölünerek ve her on yıldan göç konusunu ele alan birer film seçilerek sınırlandırılmıştır. Tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Örnekleme yöntemin kullanılmasında evrenin tabakalara ayrılması ve her tabakadan eşit sayıda ögenin örnekleme dahil edilmesi söz konusudur (Sencer ve Sencer 1978:466). Böylelikle örneklemin evreni temsil etme yeteneği arttırılmıştır.

Toplumsal olay ve olguların dönemin dinamiklerinden (siyasal, ekonomik vb.) bağımsız olamayacağı düşüncesinden yola çıkarak, çalışmanın konusunu oluşturan göç ve kimlik ilişkisi çözümleme sırasında söz konusu dinamikler ile ele alınmaktadır. Bu çalışmada göç ile meydana gelen kimlik karmaşası, bunalımları, Türk Sineması üzerinden ele alınmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın örnekleminde yer alan ve çözümlenen filmlerin künyelerine kaynakça bölümünden sonra ekler kısmında yer verilmektedir.

7. 1950'LERDE GÖÇ SİNEMASI ve KİMLİK

1950'lerde özel sektörün devlet eliyle desteklenmesi sonucu burjuva sınıfının ortaya çıktığı, gelişen sanayinin yanında demir yolu yerine kara yollarının yapımına daha fazla önem verildiği, tarımda makineleşme ile köylerde yaşayan nüfusun hızla büyük kentlere (özellikle İstanbul'a) akın ettiği ve *gecekondu* adı altında yeni bir fiziksel yerleşim yeri oluşturulduğu, yine buralarda yaşayanların *gecekondu halkı* diye anılan yeni bir toplumsal katman meydana getirdiği görülmektedir. Bu katman, bir süre sonra, kendi içinde de farklılaşarak işçi, esnaf ve tüccar gibi farklı sınıflara ayrılmaktadır. Gecekondulaşma olayı beraberinde, kentsel toprakların yağmasını, kentsel plânlamanın rafa kaldırılmasını, kentsel rantın paylaşımında yasadışı örgütlenmelerin (toprak mafyasının) toplumsal ve ekonomik egemenliğini getirmektedir (Esen, 2010:51).

Türk Sinema Tarihi içerisinde Lütfi Ömer Akad'ın 1952 yılında çektiği *Kanun Namına* filmi Sinemacılar dönemin başlangıcı olarak kabul görmesi sebebiyle önemli görülmektedir. Çünkü bu dönemden sonra İstanbul, mekân olarak sinemada daima tezatlıkların gösterildiği bir simge olarak Türk Sineması içinde varlığını sürdürmektedir. Bundan sonraki dönemlerde pratikte yaşamdan verdiği kesitler ile yansıtma işlevi gören sinema ve perdede gösterilenler; şehir, sokak ve söz konusu mekânlarda yaşananların anlaşılmasına ışık tutarak, dönemin ve konunun yorumlanmasına kolaylık sağlamaktadır.

1950'lerin iç göç, gecekondu ve gecekondu insanın ana motif olarak ele alınıp işlendiği filmlerin 1960'lı yıllarda yapılmaya başladığı görülmektedir (Yıldız, 2008:11). Göç olgusu ve gecekondulaşmayı konu alan ilk film, Atıf Yılmaz'ın, Orhan Kemal'in bir öyküsünden uyarladığı *Suçlu* (1959-1960) filmi olarak bilinmektedir. Göçün kimliğe etkisi açısından, ilk gecekondu filmi olarak değerlendirilen *Suçlu* 1959-1960 (bazı kaynaklarda 1959 bazı kaynaklarda 1960 gösterilmektedir) filmi hikâyesinde İstanbul'a ekonomik sebeplerden dolayı göç edip gelen ve gecekonduya yaşayan küçük bir çocuğun hayatını anlatmaktadır. Annesi ölmüş olan çocuğun, babası başka bir kadınla evlenmekte ve kadın çocuğa kötü davranmaktadır. Üvey annesinin isteğiyle okulu bırakan çocuk sokaklarda çalışmaya zorlanmaktadır. Kadının babasını aldattığını öğrenen çocuk, hırçınlığını kavga ederek atmaya çalışmaktadır. Sonrasında evden dışlanan çocuk arkadaşlarıyla sokaklarda yaşamaya başlamaktadır. Yaşadıkları gecekondu mahallesinden arkadaşlarıyla kaçan çocuk İstanbul sokaklarında dolaşmaktadır. Filmde gecekondu mahallesi, fakirlik, entrika ve cehaletin kol gezdiği mekânlardan oluşmaktadır. Filmde göç sonucu oluşturulan gecekondu mahalle yaşamı ve oluşturulan yeni kimlikler resmedilmektedir. Herkes birbirini tanımakta, yabancılaşma, ötekileşme ve göç etkileri görülmektedir. İstanbullu kendi içinde zengin ve fakir olarak ayrılmakta ve fakir her zaman ötekileştirilmektedir.

8. 1960'LARDA GÖÇ SİNEMASI ve KİMLİK

Ellili yıllarda meydana gelen toplumsal hareketlilik, altmışlı yılların toplumsal dokusunu özetlemektedir. Köyden kente göç ve gecekondulaşma devam etmektedir. Kentleşme çok hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Altmışlı yıllar, ellili yıllarda yaşanan toplumsal, sosyal ve ekonomik değişimlerin izlerini taşımakta, değişim ve modernleşme eğilimleri bu yıllarda da devam etmektedir. Bu dönem tüketim alışkanlığının ve ideolojisinin benimsenmeye başladığı yıllar olarak da önemli görülmektedir.

Her ne kadar mahalle yaşamı ağırlıkta olsa da çok katlı yapılaşmanın arttığı yerlerde yaşanan bölgenin yapısının değişmekte olduğu, özellikle şehir merkezlerinin çok daha fazla hareketlendiği ve farklılaştığı gözlemlenmektedir. Motorlu araçların sayısı artarken, çok katlı binalara eğilim yaygınlaşmakta ve iç göç nedeniyle nüfus çeşitlenmektedir. Bu dönem çekilen filmlerin çoğunda, mahalle, buralarda yaşayan aynı zamanda herkesin sevdiği, saygı, duyduğu kişilerin yanı sıra, mahallenin kabadayıları ile birlikte resmedilmektedir. Altmışlarda mahallelerde toplumsal ve kültürel anlamda gerçekleşen değişimlere direnildiği ve hala gelenekselliğin hüküm sürdüğü görülmektedir (Kırel, 2005:27).

Altmışların ikinci yarısından sonra bu dönemin özgürlükçü ortamından güç alan bazı yönetmenlerin daha sonraki dönemlere de yansıyan ve "toplumcu gerçekçi" olarak anılan filmler çekmeye başladıkları görülmektedir. Bu filmlerde çoğunlukla büyük şehirlere göç eden, işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle yoksulluğun pençesinde kıvranan insanlar yer almaktadır. Bu dönem filmlerinde taşradan kente göçen ancak şehri sevmesine karşın kente uyum sağlayamama korkusuyla insanların yaşamaya çalıştığı şehre düşmanca tavırlar takındığı görülmektedir (Özçınar, 2012a:214).

Halit Refiğ'in *Gurbet Kuşları* (1964) filminde, köyden kente göç eden ve kent sakinlerinin taşradan göç edenleri kentte istememesi karşımıza çıkmaktadır. *Gurbet Kuşları* filminde, evin küçük oğlunun varlıklı, kentsoylu kız arkadaşı bir bakıma yönetmenin görüşlerini dile getirmektedir. Doğdukları yeri terk ederek büyük kentlere göç etmenin yanlış olduğunu, ait oldukları yerde çalışıp kazanmaları gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle evin küçük oğlu, kendisinin de göç eden bir aileden geldiğini saklamaktadır. Şehirli kadın ve adam yan yana yürürken adam yanlarından geçen gecekondu dilenciye para verirken görüntülenmektedir. Kadının adama "köyden gelip şehirlili soyuyorlar" demesiyle, gecekonduyunun ötekileştirilmesi gösterilmektedir. Murat ve Selim özgürce cinselliklerini yaşarlarken, kız kardeşlerinin bakkala gitmek için bile, evden çıkmasını istememektedirler. Zenginlik göstergesi olarak da apartmanların olduğu zengin mahalleler ve ev dekorasyonu modernliği yansıtmaktadır. Başrol oyuncusu, gazete haberiyle köyden kente göç olayını ve Almanya'ya giden insanların durumuna dikkat çekmektedir. Film, şehirde barınamayan Maraşlı ailenin tekrar köylerine dönmesiyle son bulmaktadır. Filmin genel yapısında aile bağlarının kuvvetli olduğu gösterilmektedir. Ailenin şehir hayatına uyum sağlayamaması nedeniyle kentten köylerine dönmektedirler. Filmde Maraşlı ailenin köylü kimliğini şehirleştirememesiyle de sosyal uyumsuzluk ele alınmaktadır.

9. 1970'LERDE GÖÇ SİNEMASI ve KİMLİK

1970'li yıllar daha çok insanların bireysel ve toplumsal hak arayışlarının, özgürlük için verdikleri mücadelelerin, ekonomik sıkıntılarla baş edebilmek için gösterdikleri çabaların ve savaşın (Yunanistan ile Kıbrıs'ta yaşanan gerginlik nedeniyle) ön plana çıktığı yıllar olarak bilinmektedir. Bu nedenle 70'li yıllar sinemada karşıtlıklar dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bir yandan ülkede ekonomik ve siyasal kaosun hatta, kargaşanın varlığı, öte yandan 1968 ruhuyla hareket eden insanların her şeyin düzelebileceğine dair umutları göze çarpmaktadır. Ortamın

paradoksal (karşıtlama, zıt) yapısı 1970'lerde çekilen filmlerde de kendini göstermektedir (Esen, 2010:130-131).

Lütfi Ömer Akad'ın göç üçlemesi olarak bilinen filmleri 1973'te çektiği *Gelin* ve *Düğün* filmleri ile bir yıl sonra 1974'te çektiği *Diyet* filmi göçün kimlik üzerindeki farklı etkilerini göstermektedir. *Gelin*'de aile yapısı, *Düğün*'de insan etinin satılması, *Diyet*'te makinelere duyulan öfke, sendikal haklar ve insan psikolojisi konuları işlenmektedir. Akad'ın bu üçlemelerinde kadın her zaman ön planda yer almaktadır.

Gelin filminin hemen başında Haydarpaşa garından ticari taksiye binen bir aile tahta çitli bir gecekondu evine gelmektedir. Mahalle ve ev mekânları köyden göç edenlerin geleneklerine göre biçimlendirildiği ve gecekondu mahallesinin kent merkezinden uzak bir yere kurulmuş olduğu görülmektedir. Filmde, gecekondulu insanın kentte kaybolmamak adına verdiği mücadelede ailenin kendi çocuğunun hayatını bile gözden çıkarması anlatılmaktadır. Film kimlik açısından incelendiğinde, köyden kente göç eden ailenin kentleşememe sorununun ele alındığı ve bu süreçte aile bireylerinin birbirinden nasıl uzaklaşarak, yalnız kaldığının, buna ek olarak da para kazanmak adına hırsla kapılan insanların masum kimliklerini nasıl yitirdiklerinin anlatıldığı görülmektedir. Film boyunca filmin kahramanı olan Meryem'in kayınvalidesi ve kayınpederinin, gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı kişiler olmasına karşın, gelişen olaylar neticesinde aralarında oluşan çatışmalara tanıklık edilmektedir. Filmde kayınpeder konumunda yer alan Hacı İlyas, henüz geldiği büyük şehirde (İstanbul) memleketi olan Yozgat'ı unuttuğunu ifade ederken; "*Gayrı orayla (Yozgat) işimiz kalmadı*" demekte ve eşini kızdırmaktadır. Buna karşılık eşi ise; "*Mendil kadar da olsa yerimiz kalmalıydı*" diyerek eşinin söylediklerine karşı tepkisini ifade etmektedir. (Güner ve Akyıldız, 2014:200-201). Filmde yer alan ve çatışma içeren bu ve benzeri diyaloglar ile filmde geleneksel aile yapısının kent ortamında parçalanmasını ve insanların köylü kimliğinden sıyrılma çabalarını göstermektedir. Filmin sonuna doğru Meryem'in Hacı İlyas'a isyan edip fabrikada iş bulması ve kentleşmeye başlaması kıyafetinden (etek ve manto giyerek) belli olmaktadır. Filmin başlarında kadın söz sahibi değilken, filmin sonunda kadın çekirdek ailede yönlendirici bir rol üstlenmektedir. 1960 ve 1970'li yıllarda köyden büyük kentlere (özellikle İstanbul'a) gerçekleşen göçün; sanayileşme, kentleşme olguları ve sınıfsal farklılıkların belirginlik kazanmasına neden olduğu ve Türkiye'nin kültürel yapısında büyük bir değişim meydana getirdiği görülmektedir. (Şen, 2019:713).

10. 1980'LERDE GÖÇ SİNEMASI ve KİMLİK

1980'ler Türk toplumsal yapısının büyük değişimlere uğradığı yıllar olarak görülmektedir. Özel girişimcilik, tüketim ve rekabet kültürü toplumsal alanı en çok etkileyen olgular olarak dönemin sinemasını da etkilemektedir. Zeki Ökten'in *Faize Hücum* (1982), Atif Yılmaz'ın *Talihli Amele* (1982), Başar Sabuncu'nun *Çıplak Vatandaş* (1985) ve Ertem Eğilmez'in *Namuslu* (1984) filmleri dönemi yansıtan filmler olarak değerlendirilmektedir. Büyük kentlere göçün Türk toplumsal, ekonomik, siyasal yapısını olduğu kadar, Türk sinemasının yapısını da değiştirdiği görülmektedir. Kentleşme tüm hızıyla sürerken ortaya çıkardığı sorunlar, günlük yaşamın düzenini bozmakta ve ülkenin planlı kalkınmasını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Ertem Eğilmez'in *Banker Bilo* (1980) filmi Maho'nun köylüleri Almanya'ya götüreceğim, diye kandırmasıyla ve bir kamyonla taşıdığı kaçak yolcuları İstanbul yakınlarında bırakmasıyla başlamaktadır. Gruptan ayrılarak İstanbul'un boğaz manzarasıyla karşı karşıya gelen Bilo ve arkadaşı İbo, camileri ve denizi görünce Bilo "*medeniyetin gözünü seveyim*" demekte; İbo ise "*Münih'te bu kadar caminin işi ne?*" diyerek bir gariplik hissetmektedir. Bilo ve İbo çok kısa bir sürede Maho tarafından dolandırıldıklarını anlamaktadırlar. İş arayan Bilo inşaatlarda çalışmakta, sebze satmakta, büyük şehirde tutunabilmek için her yolu denemektedir. Bilo, saf ve temiz düşüncelerle köylü kimliğini muhafaza ederken, zamanla rüşveti, hileyi ve dolandırmayı

öğrenmektedir. Sonrasında da Maho'nun tüm mal varlığını kendi üzerine devralmaktadır. Bilo'nun şehrin kurallarına yenik düşen saf ve temiz kimliği, artık kentli kimliğine dönüşmektedir. Filmin sonunda Bilo "*beni bu hale getiren sizsiniz*" diye isyan etmekte ve film sona ermektedir. Banker Bilo filminde de görüldüğü gibi, 1980'lerde mevcut siyasal, toplumsal ve ekonomik ortamın daha çok bireyselliği ön plana çıkararak, var olan hukuksal ve toplumsal kuralların hiçe sayıldığı, kişisel çıkarların, kolay yoldan para kazanmanın meziyetmiş gibi gösterildiği yıllar olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal yaşamda gerçekleşen bu durum; büyük şehirlere doğru gerçekleşen göçün ve kimlik üzerinden yansımaları dönem filmlerinden gözlemlenebilmektedir.

11. 1990'LARDA GÖÇ SİNEMASI ve KİMLİK

Bu dönemde çekilen göç konulu filmler, ticari amaçlı sıradan filmlerden oluşmaktadır. Doksanlar Türk Sinemasında, artık köyden kente göç edenler yerine, kentte zihinsel olarak yaralanmış insanların hikâyeleri anlatılmaktadır. Bu hikayelerde, mekân olarak gecekondu yer alırken, buralarda yaşayan bireylere ilişkin sosyoekonomik, kültürel ve psikolojik temelli sorunlar işlenmektedir (Yıldız, 2008:125).

Yavuz Turgul'un *Eşkîya* (1996) filminde mekân olarak daha çok; İstanbul'un karmaşası içinde yer alan caddeler, Tarlabaşı'ndaki köhne mekanlar ve kentin sıkışmış, eski yerleri gösterilerek film süresince şehrin kalabalıklığına, büyüklüğüne ve bunaltıcılığına vurgu yapılmaktadır. Filmin kahramanı *Baran* 35 yıl hapis yattıktan sonra serbest kalmış ve dışarı çıktıktan sonra tanıştığı ve arkadaş olduğu *Cumali*'ye "*Bu şehir hapishane. Nefes alamıyorum, hayvan ölüsü gibi kokuyor. Koşular da öyle kokardı.*" demektedir. Kendisi için cezaevinden farksız olan şehir, onu boğmakta ve bunaltıcı bir hal almaktadır. *Baran* için şehir o kadar karmaşıktır ki şehirde kaybolup yaşadığı otele geri dönmeye çalışırken her defasında kafası karışmaktadır. İstanbul gibi bir şehirde biri diğerinin gözünde ötekileştikten *Cumali*'nin bakış açısıyla kentte yaşayanlar karşısındakilere kötü davranmakta ve düşmanlık beslemektedir. Köyünden büyük şehirlere göç edenler gibi *Baran* da özlemle şehirde, çevresinde gördüğü her şeyi geçmiş yaşantısıyla ilişkilendirmektedir. Kaldığı otelde çatıya çıkıp şehre baktığında; "*sanki Cudi'nin tepesinden bakıyormuşum gibi*" demektedir. Bir dönem dağlarda eşkıyalık yapan *Baran*, arkadaşı *Cumali*'ye o dönemleri anlatırken "*aha şunun gibi*" demekte ve karşıda yer alan kocaman apartmanı göstermektedir. Şehirle ilgili olarak perdede sadece kalabalıklar değil, aynı zamanda şehrin diğer ötekileştirilmişleri; günlük rutinleri içinde ev işi yaparken görünen kadınlar, aylaklık yapan insanlar, kavga eden ya da sokakta oynayan küçük çocuklar vb. yer almaktadır. Filmin merkezinde yer alarak farklı hayatların, ötekiliklerin ve dışlanmışlığın anlatıldığı önemli bir mekânı da otel oluşturmaktadır. *Baran*'ın kaldığı otel bir anlamda şehrin istenmeyenlerini barındırmaktadır. *Baran* kimlik olarak kent yaşamına ayak uyduramamakta, aslında filmde öyle bir derdinin de olmadığı gösterilmektedir. Dolayısıyla kıyafetleri ve şivesi onu filmde kendiliğinden ötekileştirmektedir. Filmde otelin bulunduğu mahalledeki gençlerin söylemlerinde, kentli tarafından şehre göç edenlerin dışlanması açık bir şekilde gösterilmektedir.

12. 2000'LERDE GÖÇ SİNEMASI ve KİMLİK

2000'lere gelindiğinde Türkiye'de büyük kentlerdeki gündelik yaşam bir taraftan kırsalın farklı bölgelerinden göç edip gelenlerin deneyimleri, diğer taraftan da kentlilerin yaşamsal pratikleriyle karşılaşarak örülmektedir. Türk Sinemasında bu dönemde çekilmiş filmlerde bu tür görüntüler çokça yer almaktadır. İstanbul'un sinematografik sunumunda burjuva ile işçinin, kentli ile köylünün, kültürlü ile cahilin, doğulu ile batılının, yoksul ile zenginin pek çok filmde iç içe oldukları izlenmektedir (Yıldız, 2008:61). Büyük şehirler aslında sosyolojik manada farklılıkların tekrar tekrar oluşturulduğu, çoğu zamanda var olanlara eklemelerin yapıldığı büyük mekanlardan oluşmaktadır. Şehir, yaratılan kimliklerin hem nedeni, hem sonucu olarak, Türk Sinemasında kimi zaman arka palanda yer alırken, kimi zaman da gerçekliğin tüm çıplaklığıyla

gösterildiği ön planda bulunmaktadır. 2000'lere gelindiğinde filmlerde sunulan/gösterilen şehir, bir tarafta ötekileştirilenlerin yaşadıkları gecekondu, diğer tarafta lüksün ve zenginliğin yer aldığı mekanları ve bunların hepsinin içinde yaşanan sorunları ile giderek artan sosyal karmaşa merkezi haline gelmektedir (Kirel, 2011:110).

Yönetmen Handan İpekçi'nin 2001 de yönettiği *Büyük Adam Küçük Aşk* filmi, mekân olarak şehir merkezinde yer alan ve yaşı ilerlemiş bir erkeğin eski eşyalarının yerleştirildiği bir dairede geçmektedir. Filmde şehre ve modern yaşam yerlerinin varlığına vurgu yapabilmek için filmin kahramanı Rıfat Bey'in sağlıklı yaşam için bir parkta koşu yapmakta olduğu perdeye yansıtılmaktadır. Bir taraftan da kişinin yalnızlığına vurgu yapabilmek için şehrin kalabalıklığının kullanıldığı görülmektedir. Filmde öteki ile ilgili tezatlığı gösterebilmek için ise mekân olarak İstanbul'un İkitelli semtinde yer alan gecekondu bölgesi gösterilmektedir. Rıfat Bey şehrin bu kısımlarına gittikçe yaşadığı yer ile arkadaşı Hejar'ın yaşadığı yer arasındaki farklılıklar daha belirgin bir hal almaktadır. Rıfat Bey yaşamında ilk kez dolmuşa binerek bu gecekondu bölgesine gittiğinde gördüğü manzara kendisini garip hissetmesine neden olmaktadır. Çünkü daha önce hiç karşılaşmadığı şekilde, kadınlar çeşme başında çamaşır yıkamaktadırlar ve sanki bu mekân bir başka zamana ait gibi durmaktadır. İçinde bulunduğu bu karmaşık mekân, Rıfat Bey'i tedirgin ederken, onun bu mekâna yabancı kalmasına sebep olmaktadır. Perdede, aynı şehirde fakat farklı mekanlarda, aynı havayı soluyarak, birlikte yaşayan insanların ne kadar farklı kimliklerle ve kültürlerle bir arada olduğu anlatılmaktadır. Aynı zamanda bu birlikteliklerle aslında mekanların ve burada yaşayan bireylerin birbirlerinden ne kadar kopuk olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada 1950'lerden günümüze kadarki dönemlerde, çekilmiş göç ile ilgili filmler, kimlik ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; kimlik sorunlarının çoğunlukla göçün sonucunda ortaya çıktığı ve göç ile kimlik olgularının farklı dönemlerde sinema sanatına da konu olduğu görülmektedir.

Sinemada, ellili yıllarda geleneksel/modern karşıtlığı hem mekânlar üzerinden, hem de yine aynı şekilde varlıklı kişiler ve fakir kişilerin konu edinildiği hikayeler üzerinden anlatılmaktadır. Filmlerin kahramanları çoğunlukla orta sınıfa mensup kişilerden oluşturulurken, filmlerin genel ahlaki tutumu, modernizmin karşısında yer alarak, geleneksellikten yana görünmektedir (Özçınar, 2012b:104-109). Zenginlik ve yoksulluk kavramlarının birbirlerini genellikle kimlik üzerinden ötekileştirdiği görülmektedir.

1960'larla birlikte filmlerde, sosyolojik anlamda değişimlerin, göçün ve sorunlarının, bir taraftan yeni oluşmaya başlayan toplumsal kimliklerle, bir taraftan da toplumun beklentileriyle çelişkilerinin işlendiği görülmektedir. Zamanla göç ve sonrasında yaşanan zorlukların boyutları değişiklik gösterse de göç yaşanmasına sebep olan temel faktörün iş bulma ve para kazanma olarak gösterildiği, bu nedenle insanların İstanbul gibi büyük kentlere iş ve daha iyi bir hayat yaşama beklentisiyle göç ettikleri görülmektedir.

1970'lere gelindiğinde büyük şehirlere göç edenlerin, film ve müzik alanında, kendilerine ait kültürel değerlerini ve kimliklerini çok daha öncesinden gerçekleştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu dönem filmlerinde toplumsal sorunlara yönelim gerçekleşmekte, ancak daha sonraki yıllar bu yönelim etkisini yitirmektedir. Çünkü endüstri haline gelmeye çalışan Türk sineması, değişik ekonomik ve teknolojik kaynaklı etkilerle, bu karakterlerini pembe filmler ve seks filmleriyle beraber oluşan video furiasında kaybetmektedir (Yıldız, 2008:124).

1980'lerle birlikte İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşamak daha da zorlaşmaktadır. Bu durum göçü konu edinen filmlere de yansımaktadır. Kimlik bunalımı ve ekonomik huzursuzluklar, kentte beklenen umutların boşa çıkması kendi dışavurumunu

gerçekleştirmektedir. Bu dışavurum arabesk müzik ve arabeskçilerin filmleri ile kendini göstermektedir. 1980 öncesinin değiştiren kenti, artık yerini değişen köylüleşen kente bırakmaktadır. Kentin değiştirme gücünün yetmediği yerde marjinal ve melez bir kültür ortaya çıkmakta ve Türk Sinemasına da bu durum yansımaktadır (Yıldız, 2008:126). Gecekondulaşmayla birlikte arabesk ve ona ait kültürel değerler, zamanla başat kültür haline gelmekte ve kimlikler bu yönde dönüşme uğramaktadır. Minibüsçülük ve gecekondulaşma bu filmlerin merkezinde yer almaktadır.

1990'larda toplumda geleneksel değerler yok olurken, bunların yerini modern, şehre ait normlar almaktadır. Köyden kente göç eden kişiler, göç sonrasında şehirle bütünleşemediği gibi, ahlaki değerleri sarsıntıya uğramakta, sağlıklı bir modernleşme süreci yaşayamamakta ve köye/kırsala ait kültürel değerleri kaybolmaya başlamaktadır (Pöstecki, 2012:28). Dönem filmlerinde, fiziksel olarak büyük kentlere göç eden kişiler, zihinsel olarak göçü gerçekleştiremediklerinden kimlik bunalımları içinde gösterilmektedirler.

2000'lerde göçle ilgili filmler giderek azalmakta ve yön değiştirmektedir. Sermayenin süratli akışı ve hareketliliği mekânların da değişip dönüşerek farklı ve yeni bir hal almasına sebep olmaktadır. Gelişmiş bir yerleşim yerinin hemen yanında gelişmemiş ve çok geri kalmış bir yer bulunabilmektedir. Bu kısımlar taşra olarak konumlandırılmaktadır. Bu dönemde şehirlerin içinde, şehrin dinamizmine uyum sağlayıp değişen taşra, diğer yandan ise şehrin dönüştüremeyip kendisinin taşraya dönüşmesi söz konusu olmaktadır. Bu dönem filmlerinde, kent ve taşranın iç içe geçmişliği kimlik, kültür ve mekân açısından da sinemaya yansımaktadır. Kentte ötekileşen ve uyum sağlayamayan insan köyüne geri dönmektedir. Kentin karmaşasından bunaltıcılığından kaçamak isteyen insanlar köy ve kasabalara dönüş yapmaktadır.

1950'lerde tarım sektöründe modernleşme ile başlayan makineleşme süreci, ülkede tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine doğru hızlı bir geçiş sağlamakta, bu durum da kırsalda yaşayan ailelerin üretkenliklerinin azalmasına aynı zamanda gelirlerinin düşmesine sebep olmaktadır. Öte yandan büyük şehirlerde inşaat alanında yaşanan gelişmeler, sanayiye geçişin hızlanarak fabrikaların çoğalmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak ülke yönetiminin istihdamı arttırabilmek amacıyla içgöçü destekleyen politikalar izlemesi, köyden kente göçü arttırmaktadır. Bu dönemki iç göçü konu alan filmlere bakıldığında işlenen konuların ülkede yaşananlara paralel bir şekilde ağırlıklı olarak ekonomik temelli gerçekleşen iç göçü ve yaşananları ele aldığı görülmektedir. 60'lı yıllarda aynı yönde devam eden siyasi kararlar, iç göçün artmasına neden olmaktadır. İç göçle ilgili çekilen filmler yine aynı şekilde iş bulmak ve para kazanmak amacıyla büyük şehirlere göç edenlerin yaşadıkları zorlukları ve bunalımlarını anlatmaktadır. 60'ların ikinci yarısından sonra ve 1970'lerde anayasal özgürlüklerin toplumun her alanında olduğu gibi sinemayı da etkilediği ve toplumsal gerçekçi bakışın yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde büyük şehirlerde yaşanan ekonomik zorlukların yanı sıra şehirde kendine yer edinmeye çalışan kişilerin kendi kültürel kimliklerini (ki şehirli ötekileştirdiği bu insanların kültürlerine alt kültür demektir) oluşturmaya başladıkları görülmekte ve çekilen filmlerde arabesk kültürün içinde ortaya çıkan bu kimliklerin hem kendi aralarındaki hem şehirdeki mücadeleleri işlenmektedir. 1980'lerle birlikte toplumsal ve ekonomik yapıda yeni bir süreç başlamakta ve kolay yoldan para kazanma yöntemleri ortaya çıkmaktadır. Göç nedeniyle, 70'lerde başlayan arabesk kültür, melez kültürel kimlikler oluşturmakta ve bunlar dönemin filmlerine yansımaktadır. 1990'larda iç göçü konu alan filmlerde, göç sonrası şehirle barışamayan, buradaki yaşama ayak uyduramayan kişilerin, bozulan ahlaki durumları anlatılmaktadır. Daha önceki filmlerde yer alan köye ait ahlaki değerler, gelenek görenek, dürüstlük, erdemli olma gibi temalar temelinde yaşanan çatışmalar, yerini yozlaşmaya başlamış ilişkileri, değerlerden kopuş sonucu ortada kalmış bunalımlı kişi ya da ilişkilere bırakmaktadır. 2000'lerle birlikte göç konulu

filmlerin azaldığı görülmektedir. Bu dönemde çekilen filmlerde artık kesin zıtlıklar yerini yavaş yavaş iç içe geçmişliğe bırakmaktadır. Kentlerde modern binaların hemen yanında yer alan modern olmayan binalar ve buralarda yaşanan ilişkiler anlatılmaktadır. Diğer taraftan bu dönem filmlerinde büyük şehirdeki yaşama ayak uyduramayanların geri dönüşlerine de yer verilmektedir.

Genel bir değerlendirme ile yapılan çalışmada; 1950'lerden günümüze kadar çekilmiş göç temalı filmler incelendiğinde, Türkiye'de büyük şehirlere doğru yaşanan göçlerin; kentleşme ve modernleşme çerçevesinde, şehir yaşamına negatif etkileri olduğu, toplumsal bir sorun olarak gösterildiği ve bunun büyük kentlere göç eden kişiler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Anık, M. (2012). *Kimlik ve Çok Kültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2017). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *TSA Özel Sayı* 18 (3) 10-32. 16 Eylül 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200497> htm adresinden erişildi.
- Ceylan, A. ve Uslu, İ. (2019). Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelen Kitlesele Göç Hareketleri ve Kabul Mekanizmasındaki Yaklaşımlara İlişkin Bir İnceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye Göçleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. İstanbul University Press 36 1-23. 17 Eylül 2021 tarihinde <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=9-isa-uslu.pdf> htm adresinden erişildi.
- Dabbaoğlu, İ. (2014). Yavuz Turgul Sinemasında Kimlik Sorunsalı. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema Televizyon Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 05 Ekim 2021 tarihinde <https://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/836/10043260.pdf?sequence=1&isAllowed=y> htm adresinden erişildi.
- Danış, D. (2010). *Nüfus ve Toplum*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı, İstanbul. 10 Eylül 2021 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/nufus_ve_toplum.pdf. htm adresinden erişildi.
- Demir, Ö. ve Çencen, N. (2015). Tarih Sinema Etkileşiminin Popüler Kültürdeki Yeri. *Kafkas Üniversitesi, e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1) 13-18, Kars. 06 Eylül 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/180081> adresinden erişildi.
- Deniz, O. (2010). 1990 Sonrasında Türkiye'ye Yönelen Mülteci Hareketleri ve Etkileri. *VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Ankara. 93-102. 17 Eylül 2021 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_11.pdf htm adresinden erişildi.
- Emgilli, F. (2017). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic* 1 (1) 29-54. 16 Eylül 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/330010> htm adresinden erişildi.
- Esen, Ş. K. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gülsün, İ. (1974). *Sayılarla Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Sorunlarına Ait İstatistikler*. Ankara: İİBK yay. No. 111.
- Güner, T. ve Akyıldız, H. (2014). Gelin, Düğün, Diyet Filmleri Işığında Geçmişten Günümüze Türkiye'de Göç ve Kentleşme Sorunları, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 40, (1) 187-209. 13 Eylül 2021 tarihinde <https://calismatoplum.org/makale/gelin-dugun-diyet-filmleri-isiginda-gecmisten-gunumuze-turkiyede-gocistihdam-ve-kentlesme-sorunlari>. htm adresinden erişildi.
- İçduygu, A., Erder, S. Ve Gençkaya, Ö. F., (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. (Elektronik Versiyon) MiReKoç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi. 14 Eylül

2021 tarihinde https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Türkiyenin-Uluslararası-Göç-Politikaları-1923-3023_-pdf htm adresinden erişildi.

- Kaba, R. (2019). Toplumsal Kültür Sınıfları ve Kültürel Sinema. 06. Ekim 2021 tarihinde <https://www.bagimsizsinema.com/toplumsal-kultur-siniflari-ve-kulturel-sinema.html> adresinden erişildi.
- Karaca, Ö. (2021). Sinema ve Toplumsal Etkisi. 06 Ekim 2021 tarihinde http://www.kameraarkasi.org/makaleler/makaleler/sinemaveetkisi_ozkankaraca.pdf adresinden erişim sağlanmıştır.
- Kirel, S. (2011). *Türk ve Dünya Sineması Üzerine Sentezler*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Kirel, S. (2005). *Yeşil Çam Öykü Sineması*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Lull, J. (2001). *Medya İletişim Kültür*. Çev. Nazife Güngör. Ankara: Vadi Yayınları.
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akinhay ve D. Kömürcü Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Moran, B. (2004). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özçınar, Eşli, M. (2012a). *Türk sinemasının Felsefi Arka Planı*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Özçınar, Eşli, M. (2012b). *Arada Kalmak*. İstanbul: Su Yayınları.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Pösteği, N. (2012). *1990 Sonrası Türk Sineması (1990-2011)*. İzmit: Umuttepe Yayınları.
- Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978). Toplumsal araştırmalarda yöntem bilim. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Şen, F. (2019). 1970'lerden Günümüze Değişen Toplumsal Yapının Türk Komedi Film Karakterlerine Yansıması. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (41) 711-725. 17 Eylül 2021 tarihinde <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1569851666.pdf> htm adresinden erişildi.
- Şenışık, P. (2016). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri ve Dönüşen Kimlikler. *Studies of the Ottoman Domain*, 6 (10) 84-120. 16 Eylül 2021 tarihinde <http://www.thestudiesofottomandomain.com/> htm. Adresinden erişildi.
- Şimşek, S. (2002). Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3) 29-39. 09 Eylül 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214786> htm adresinden erişildi.
- TDK. (2021) Elektronik versiyon sözlük. 17 Eylül 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> htm adresinden erişildi.
- Tekin, C. Ve Altunsoy, Y. (2019). Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitleli Göçler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2. 119-147. 16 Eylül 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1147166> htm adresinden erişildi.
- Yıldız, E. (2008). *Gecekondu Sineması*, İstanbul: Hayalet Kitap Yayınları.

EKLER:

Örnek Filmler ve Künyeleri

1. Suçlu

Yapım Yılı	: 1960
Yönetmen	: Atıf Yılmaz
Yapımcı	: Hürrem Erman
Senaryo	: Atıf Yılmaz, Yılmaz Güney
Hikâye	: Orhan Kemal'in aynı adlı romanından uyarlama
Görüntü Yönetmeni	: Mike Rafaelyan
Renk	: Siyah beyaz
Filmin oyuncularını	: Turgut Özatay, Şükran Sabuncu, Osman Alyanak
Filmin Süresi	: 88 dak.

2. Gurbet Kuşları

Yapım Yılı	: 1964
Yönetmen	: Halit Refiğ
Yapımcı	: Recep Ekicigil
Senaryo	: Halit Refiğ, Orhan Kemal
Uyarlama	: Turgut Özakman
Görüntü Yönetmeni	: Çetin Gürtop
Renk	: Renkli
Filmin oyuncularını	: Tanju Gürsu, Filiz Akın, Cüneyt Arkın
Filmin Süresi	: 102 dak.

3. Gelin

Yapım Yılı	: 1973
Yönetmen	: Lütfi Ömer Akad
Yapımcı	: Hürrem Erman
Senaryo	: Lütfi Ömer Akad
Görüntü Yönetmeni	: Gani Tunalı
Renk	: Renkli
Filmin oyuncularını	: Hülya Koçyiğit, Kerem Yılmaz, Kahraman Kırıl, Ali Şen
Filmin Süresi	: 93 dak.

4. Banker Bilo

Yapım Yılı	: 1980
Yönetmen	: Ertem Eğilmez
Yapımcı	: Ertem Eğilmez
Senaryo	: Yavuz Turgul, Sadık Şendil
Görüntü Yönetmeni	: Ertunç Şenkay
Renk	: Renkli
Filmin oyuncularını	: İlyas Salman, Şener Şen, Meral Zeren
Filmin Süresi	: 85 dak.

5. Eşkîya

Yapım Yılı	: 1996
Yönetmen	: Yavuz Turgul
Yapımcı	: Mine Vargı
Senaryo	: Yavuz Turgul
Görüntü Yönetmeni	: Uğur İçbak
Renk	: Renkli

Türk Sinemasında 1950'lerden Günümüze Göç ve Kimlik İlişkisi

Filmin oyuncularını Şener Şen, Uğur Yücel, Yeşim Salkım
Filmin Süresi : 121 dak.

6. Büyük Adam Küçük Aşk

Yapım Yılı : 2001
Yönetmen : Handan İpekçi
Yapımcı : Ertem Eğilmez Denes Szekeres, Nikos Kanakis
Senaryo : Handan İpekçi
Görüntü Yönetmeni : Erdal Kahraman
Renk : Renkli
Filmin oyuncularını : Şükran Güngör, Dilan Erçetin, Füsün Demirel
Filmin Süresi : 120 dak.

Covid-19 Pandemi Sürecinin Getiri Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Bir Otel İşletmesinde Uygulama*

Evaluation of the Covid- 19 Pandemic Process within the Scope of Yield Management: Implementation in a Hotel Business

Yusuf Çağrı TÜRKSEVEN¹, Levent KOŞAN²

^{1,2}Mersin Üniversitesi Turizm
Fakültesi, Mersin, Türkiye

ORCID:

Y.Ç.T.: 0000-0002-8491-3899

L.K.: 0000-0001-7630-6354

Corresponding Author:

Yusuf Çağrı TÜRKSEVEN

Email:

turksevecagri@mersin.edu.tr

Citation: Türkseven, Y. Ç. ve Koşan, L. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Getiri Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Bir Otel İşletmesinde Uygulama. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 738-755.

Submitted: 27.10.2021

Accepted: 27.11.2021

Özet

Hizmete dayalı otel işletmeleri stoklanamayan ürünler üretmektedir. Bu ürünler, uçaklarda ve trenlerde koltuk, araba kiralama şirketlerinde otomobil, restoranlarda sandalye, otel işletmelerinde ise odalardır. Otel işletmeleri sabit bir kapasiteye sahiptir ve kısa zamanda kapasite arttırmak çok zordur. Getiri yönetimi (GY), sabit kapasiteyle üretilen ürünlerden en yüksek geliri elde etmeyi amaçlamaktadır. Zaman içerisinde satılmayan odalar işletme açısından zarar demektir. Dolayısıyla, talep, kapasite ve fiyat en verimli şekilde yönetilmelidir. 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ilk Coronavirüs vakasının tespit edilmesinin hemen ardından tüm dünyaya hızla yayılmış ve turizm ürünlerine olan talep, kısıtlamalar, korku, seyahat yasakları nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Bu durum getiri yöneticilerini stratejik karar alma noktasında zor durumda bırakmıştır. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı, Marmaris'te faaliyet gösteren ve yüksek gelir grubuna hitap eden beş yıldızlı bir resort otel işletmesinin 2020 yaz sezonunda getiri yönetimi kapsamında uyguladıkları stratejileri ve buna bağlı olarak gerçekleşen performansı değerlendirmektir. Ayrıca, Covid-19 sürecinde otel işletmesi tarafından alınan önlemlerin ortaya konması araştırmanın alt amacı olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, literatürden faydalanılarak amaca yönelik sorular belirlenmiştir. Talep yönetiminden sorumlu olan satış-pazarlama bölümü, kapasite yönetiminden sorumlu olan önbüro bölümü yöneticileriyle Eylül 2021 tarihinde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, lüks bir otel işletmesinin Covid sürecinde aldıkları önlemleri, uyguladıkları stratejileri ve performansını ortaya koymaktadır. Buna göre, önbüro ve satış-pazarlama yöneticileri en çok talep yönetimi ile ilgili stratejiler geliştirmişlerdir. Covid-19 ile ilgili zamanında önlemler alınarak uygulamaya konulmuştur. Otel işletmesinin finansal performansı Covid-19'a rağmen bir önceki yıla göre daha başarılı olarak gerçekleşmiştir.

Anahtar Sözcükler: Otel İşletmeleri, Covid 19, Pandemi, Getiri Yönetimi, Gelir Yönetimi

Abstract

Service-based hotel businesses produce products that cannot be stocked. These products are seats in planes and trains, cars in car rental companies, chairs in restaurants, and rooms in hotel businesses. Hotel businesses have a fixed capacity, so it is very difficult to increase capacity in a short time. Yield management aims to generate the highest income from products which are produced at a fixed capacity. Rooms that are not sold in time mean a loss for the businesses. Therefore, demand, capacity, and price must be managed in the most efficient way. Right after the first case of Coronavirus was detected in Wuhan, China in December 2019, it spread rapidly all over the world, and the demand for tourism products came to a standstill due to restrictions, fear, and travel bans. This situation has left yield managers in a difficult position at the point of strategic decision-making. For this reason, the

main purpose of this study is to determine the strategies and performances of a five-star resort hotel operating in Marmaris, which appeals to those with high income, in the 2020 summer season within the scope of yield management. An additional sub-purpose of the research is to reveal the Covid-19 measures taken by the hotel managers. For this goal, purpose-oriented questions were determined by making use of the literature. Interviews were held in September 2021 with the managers of the sales-marketing department, which is responsible for demand management, and the front office department, which is responsible for capacity management via internet by using a semi-structured interview technique. The data that is obtained within the scope of the research were analyzed by a descriptive analysis method. The results of the research reveal the Covid-19 measures, strategies, and performance of a luxury hotel business during the Covid-19 pandemic. Accordingly, front Office and sales-marketing managers mostly developed strategies related to demand management. Covid-19 measures have been timely and put into practice. Despite Covid-19, the hotel's financial performance was more successful than the previous year.

Keywords: Hotel Establishments, Covid-19, Pandemic, Yield Management, Revenue Management

1. GİRİŞ

Turizm, yarattığı istihdam, dış ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi ve döviz girdisi nedeniyle sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de üzerinde önemle durduğu bir endüstri konumundadır. Bu bağlamda turizm, geniş bir yelpazeye sahiptir. Bünyesinde, konaklama işletmeleri, yiyecek-içecek işletmeleri, ulaştırma işletmeleri gibi farklı hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeleri barındırmaktadır. Turizm faaliyetleri 54 sektörü (Bahar, 2020) doğrudan etkilemektedir. Turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin, ekonomik büyümeyi desteklediği birçok çalışmada ispatlanmıştır (Ghali, 1976; Sarıdoğan, 2019; Salawu, 2020). Türkiye, 2019 yılında turizm kaynaklı faaliyetlerden toplam 34,5 milyar dolar gelir elde etmiş ve toplamda 51,7 milyon turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye en çok ziyaret edilen altıncı ülke olarak kayıtlara geçmiştir. 2019 yılı turizm gelirlerinin GYSH içindeki payının %4,6 ile en yüksek gerçekleştiği yıl olmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Dünyada ve Türkiye'de turizm endüstrisi ve turizmden elde edilen gelirler yıllar itibariyle artma eğilimindedir. 2019 yılsonu raporlarına göre mal ve hizmet ihracatının %11'lik bir kısmını turizm gelirleri oluşturmaktadır (Sezgin, 2020: 2). Bu denli büyük bir ekonomi yaratan turizm endüstrisinin en zayıf yönü kırılabilir (Duro, Laborda, Prats, ve Fernandez, 2020) bir yapısının olmasıdır. Dünya üzerinde yaşanan her türlü terör, salgın hastalık afetler vb. gibi olumsuz durumlardan çabuk etkilenmektedir. Dünya üzerinde daha önce tecrübe edilen, SARS (2002) ve H1N1(2009) gibi hastalıklar turizm endüstrisi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur (Skare, Soriano ve Rochon, 2021). Bu durum, turizm talebinin esnek olmasına neden olmaktadır (Kozak, 2009). Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren işletmeler için talep her zaman kırılabilir bir yapıda olmuştur. Bu nedenle, işletmelerin elde ettikleri gelirlerin sürekli bir şekilde devamlılık göstermesi mümkün değildir.

2019 yılı Aralık ayında Çin'den tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü, insandan insana çok hızlı bir şekilde bulaşmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Turizm endüstrisi içerisinde yer alan konaklama işletmelerinin bu durumdan olumsuz etkilendiği belirtilmiştir (Doğru ve Koçak, 2021). Dünya ekonomik büyümesi %3 daralmıştır (Hayranto, 2020). Covid-19, 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel bir salgın olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda, konaklama işletmeleri önceden planlamış oldukları stratejileri değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, talep, kapasite ve fiyat yönetimi gibi önemli konularda stratejik kararlar alınması gerekmiştir.

Sabit kapasite ile çalışan otel işletmeleri gelirlerini en üst seviyeye çıkarabilmek için talep, kapasite ve fiyat arasında dengeyi sağlamak durumundadır. Otel işletmelerinde satılmayan her oda zarar anlamına gelmektedir. Stoklanamayan özellikte olan otel odaları, yüksek talep dönemlerinde daha yüksek fiyatla ve en yüksek getiriyi sağlayacak pazar bölümlerine satılmaktadır (Emeksiz, Gürsoy ve İçöz, 2006: 538). Öte yandan, düşük talep dönemlerinde, kapasitenin boş kalmaması için fiyatlarda değişiklikler yapılmaktadır. Yapılan bu ayarlamalar, otel işletmelerinde getiri yönetiminin özünü oluşturmaktadır. Getiri yönetimi (GY) kapsamında otel yöneticileri, geçmiş rezervasyonlardan hareketle tahminler yaparak, kapasiteyi uygun fiyatlarla

uygun pazar bölümlerine tahsis ederler. Dönemsel olarak değişecek fiyatlar ve indirimler önceden belirlenir. Böylece, gelir maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, önceden öngörülemeyen durumların turizm talebini etkilemesi kaçınılmazdır. Turizm faaliyetleri ve hareketliliği bağlamında bütün göstergelerin olumlu olduğu bir zamanda patlak veren Covid-19 salgını özellikle getiri yöneticilerini karar alma noktasında zor durumda bırakmıştır. Bu nedenle, çalışmanın temel amacı, Marmaris'te faaliyet gösteren ve yüksek gelir grubuna hitap eden beş yıldızlı bir resort otel işletmesinin 2020 yaz sezonunda getiri yönetimi kapsamında uyguladıkları stratejileri ve buna bağlı olarak gerçekleşen performansı değerlendirmektir. Ayrıca, Covid-19 sürecinde otel işletmesi tarafından alınan önlemlerin ortaya konması araştırmanın alt amacı olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, literatürden faydalanılarak amaca yönelik sorular belirlenmiştir. Talep yönetiminden sorumlu olan satış-pazarlama bölümü, kapasite yönetiminden sorumlu olan önbüro bölümü yöneticileri ve çalışanları ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Covid- 19 Pandemisi ve Otel İşletmeleri

2019 yılı Aralık ayında Çin üzerinden bütün dünyaya ateş, öksürük gibi solunum yolu belirtileri başlayarak ölümcül bir hastalığa neden olabilen "SAR-CoV-2" virüsü yayılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Covid-19 ya da koronavirüs olarak isimlendirilen hastalık, 13 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından küresel çapta tehlike arz eden bir salgın olarak kabul edilmiştir. Dünyada pek çok noktaya yapılan uçuşlar askıya alınmıştır. Çin'den sonra İran'da etkili olan Covid-19 vakaları, Türkiye'yi tehdit etmeye başlamıştır. Türkiye ile İran'ın ikili ilişkilerinin birçok anlamda yakın olması salgının Türkiye'de yayılma riskini arttırmıştır. Bu nedenle, ilk olarak Çin-Türkiye arasında uçuşlar askıya alınmıştır. Daha sonra İran ile sınırlar kapatılmıştır. Zamanla, Türkiye de dahil olmak üzere tüm dünya ülkeleri sınırlarını kapatmaya başlamıştır (Demir, Günaydın ve Demir, 2020: 83).

Turizm hareketlerin temeli seyahat etmektir. Ancak, salgın koşullarının giderek tüm dünyada yayılması, seyahat etmeyi imkansız hale getirmiştir. Turizm endüstrisi içerisinde yer alan birçok işletme, alınan tedbirler nedeniyle faaliyetlerini durdurmuşlardır. Sezonluk faaliyet gösteren işletmelerin birçoğu açılışlarını ertelemiştir (Bayat, 2020). Covid- 19 salgını turizm endüstrisinde yer alan bütün sektörleri olumsuz etkilemiştir. (Hall, Scott, ve Gössling, 2020). Kültür ve Turizm Bakanlığınca teşvik edilen kültür ve sanat faaliyetleri alınan tedbirler gereği durdurulmuştur. Konserler iptal edilmiş, müze ve ören yerleri ziyarete kapatılmıştır. Otel işletmelerinin faaliyetleri seyahat yasakları nedeniyle durmuştur. Bu bağlamda, rezervasyonlar iptal edilmiştir. Otel işletmelerinin doluluk oranları dünya çapında düşmüştür (UNWTO, 2021). Konaklama sektörünün dünya çapında salgın kaynaklı çökmesi Covid 19 salgını diğer krizlerden farklı bir noktaya taşımaktadır. Tablo 1'de Covid- 19'un dünyaya hızla yayılmaya devam ettiği 2020 Mart ayında dünyanın önemli turizm destinasyonlarındaki otel doluluk oranları sunulmaktadır

Tablo 1 incelendiğinde, Covid 19 pandemisinin dünyada hızla yayılmaya başladığı Mart 2020 itibarıyla yaşanan panik havası görülmektedir. Dünyadaki diğer turizm şehirlerde en büyük düşüş %94.5 ile Milano'da görülmektedir. (TÜROB, 2021).

Tablo 1. Dünya Şehirlerinde Mart 2020 Otel Doluluk Oranları

Şehir	Ortalama Doluluk (%) - Mart 2020	Değişim (%)
Sydney	48.5	-44.4
Los Angeles	42.5	-48.0
Manchester	38.6	-49.1
Dubai	37.5	-54.7
New York	34.5	-58.9
Toronto	33.9	-52.0
Moskova	33.3	-50.06
Londra	32.7	-60
Buenos Aires	29.6	-59.0
İstanbul	29.0	-59.8
Tokyo	25.5	-71.4
Amsterdam	26.1	-67.9
Hong Kong	25.2	-71.8
Berlin	24.7	-67.9
Lizbon	23.5	-69.2
Madrid	21.2	-73.0
Barcelona	20.0	-73.5
Paris	19.5	-73.8
Prag	17.0	-77.4
Beijing	16.4	-78.7
Atina	14.0	-77.6
Roma	6.6	-90.5
Milano	4.0	-94.5

Kaynak: (TUROB, 2021)

Tablo 1 incelendiğinde, Covid 19 pandemisinin dünyada hızla yayılmaya başladığı Mart 2020 itibarıyla yaşanan panik havası görülmektedir. Dünyadaki diğer turizm şehirlerinde en büyük düşüş %94.5 ile Milano'da görülmektedir. (TÜROB, 2021).

Türkiye'de ilk Covid- 19 vakasının görülmesinin hemen ardından bir panik havası yaşanmaya başlamıştır. Özellikle, turizm endüstrisi içerisinde önemli bir yer tutan otel işletmelerinde çeşitli Covid- 19 önlemleri alınarak krizden en az hasarla çıkmaya çalışılmıştır. Covid- 19 pandemi sürecinde otel işletmelerinin aldıkları önlemlere yönelik çalışmalar literatürde yer almaktadır ancak ilgili süreçte GY stratejilerine değinen bir araştırmaya tarafımızca rastlanmamıştır. Bu bağlamda, Covid- 19'un otel işletmelerine etkisi, aldıkları önlemler ve otel işletmelerinde GY uygulamalarını ele alan literatür irdelenmiştir.

Turizm endüstrisi içerisinde yer alan farklı sektörlerden (havayolu, yiyecek içecek işletmeleri, konaklama) yöneticilerle yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak çevrimiçi ortamda derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Sektör temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, ilk virüs vakasından önce 2020 yılı rezervasyonlarının bir önceki yıla göre artış gösterdiği bulgulanmıştır. Ancak, ilk vakanın Türkiye'de görülmesi ile birlikte rezervasyon iptalleri başlamıştır. Ön ödeme yapan tur operatörlerin birçoğu ücret iadesi istemişlerdir. Bu durum otelleri ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Birçok işletme krediye ihtiyaç duymuştur. Pandemi sürecinde birçok turizm işletmesi kısa çalışma ödeneğinden faydalanmıştır. Mevcut kadrolu personelin bu sayede tutulduğu ancak yeni personel alımlarının yapılmadığı görülmüştür. En az zararla bu süreci atlattıran çalışan işletmeler ücretsiz izin gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Ayrıca turizm endüstrisinde hijyen ve teknoloji kullanımı gibi konularda gelecek dönemlerde değişiklikler olacağından bahsedilmiştir

(Demir, Günaydın ve Demir, 2020). Bir başka çalışmada, Covid- 19'un otel işletmelerine etkilerini ele almak amacıyla, 116 otel yöneticisinde yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla veri toplanmıştır. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre otel yöneticilerinin en fazla üzerinde durması gereken konuların başında misafire güven verilmesi, hijyen ve kişiselleştirilmiş hizmet kavramları olmuştur (Türker ve Ertürk, 2020). Cinnioğlu, (2021), sekiz adet beş yıldızlı otel müdürü ile yapmış olduğu görüşmelere göre otel işletmelerinin Covid- 19 döneminde başarılı olabilmesi için misafirlere güven verilmesi, hijyen koşullarını en üst düzeye çıkarması ve güvenli turizm sertifikasını alması gerekmektedir. Ayrıca alınan tüm önlemlerin çevrimiçi kanallarda ya da tanıtım yoluyla misafirlerine duyurulması büyük önem arz etmektedir.

Bayat (2020) Marmaris'te Covid-19'un turizme ve otel işletmelerine olan etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma nitel yöntemle tasarlanmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemiyle sekiz üst düzey yöneticiden yarı yapılandırılmış bir soru formu aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, koronavirüsün getirmiş olduğu yasaklar ve kısıtlamalar nedeniyle, yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı rezervasyonlar iptal edilmiştir. Ya da otel işletmeleri açılışlarını erteleyerek rezervasyonları ileri bir tarihe kaydırmışlardır. 2020 yaz sezonu için otelcilerin beklentilerinin oldukça düşük olduğu bulgulanmıştır. Fethiye'de faaliyet gösteren konaklama işletmeleri üzerinde yapılan bir araştırmada, Covid-19 nedeniyle, dolulukların azaldığı, misafirlerin kalış sürelerinin kısaldığı ve konaklama işletmelerinin ekonomik olarak zorluk çektiği ortaya konulmuştur. Bir diğer çalışmada, Dünya Sağlık Örgütü'nün paylaştığı veriler doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre elde edilen bulgular, ülkelerin ekonomilerinin toparlanmasının uzun zaman alacağı ve turizm sektörünün direkt olarak olumsuz etkileneceği yönündedir (Acar, 2020; Doğru ve Koçak, 2021).

Polonya'da yapılan bir araştırmada Covid- 19 pandemi sürecinin dokuz büyük şehirdeki otel işletmelerinin finansal raporlarına olumsuz yansıdığı, doluluklarının düştüğü ve satılabilir oda başına gelirden (RevPar) önemli azalışların yaşandığı bulgulanmıştır (Napierala, Napierela ve Burski, 2020). Yenişehirlioğlu ve Salha (2020), Covid- 19 pandemi süreci ile Türkiye'de düzenli olarak tatil yapan 50 katılımcı ile çevrimiçi görüşmeler yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların çoğunlukla tatil rezervasyonlarını iptal ettirdikleri ve bireyselleştirilmiş hizmet veren tesislerde tatil yapmak istedikleri ortaya konmuştur. Ayrıca, Türkiye'de iç turizm hareketlerine katılan bireylerde talep değişikliklerinin olduğu araştırma sonucunda bulgulanmıştır. Covid-19 pandemisinin normalleşme sürecinde Gaziantep'te bulunan dört ve beş yıldızlı şehir otellerine etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, otel işletmelerinde doluluk oranının %65-70 düzeyinde düştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca otel işletmelerinin gelirlerinde %75-80 oranında bir düşüş olduğu bulgusu elde edilmiştir (Karakan ve Çolak, 2021).

2.2. Otel İşletmelerinde Getiri Yönetimi

İlk olarak havayolu sektöründe kullanılan getiri yönetimi terimi, gelir yönetimi, fiyatlama, fiyat optimizasyonu ve talep yönetimi kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. (Talluri ve Ryzin, 2005). Getiri yönetimi, işletme gelirlerini maksimum seviyeye çıkarmak için talebin durumuna göre adımlar atmak, müşterileri satın alma niyetlerine göre bölümlere ayırmak ve her bölüme uygun kapasite tahsis etmek için kullanılan bir araç olarak tanımlanmaktadır (Ivanov, 2014: 204). Otel işletmelerinde getiri yönetimi, mevcut satılabilir oda kapasitesini daha önceden bölümlere ayrılmış pazara en uygun fiyattan satarak en yüksek gelire ulaşma çabalarını kapsamaktadır (Donaghy, McMahan ve McDowell 1995: 140).

Havayolu sektöründe başarıyla uygulanan (Cross, 1997: 17) GY sistemi, stoklanamaz ürünler üreten konaklama sektöründe başarıyla uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle, 1980'li yıllarda beş yıldızlı otel işletmelerinde kullanımı yaygınlaşmıştır. Otel işletmelerinde kapasite sabittir (Brotherton ve Mooney, 1992: 24). Bunun anlamı, kapasite dâhilinde otelin bütün odaları

satıldığında, fazladan gelecek bir rezervasyonu kabul etmek mümkün olmayacaktır. Çünkü, otel işletmelerinde arz kapasitesi sınırlıdır (Choi ve Cho, 2000). Kapasite arttırma maliyetleri kısa zaman içerisinde oldukça yüksektir. Yeni bir bina ya da blok yapmak kısa zamandan mümkün değildir. Otel işletmeleri, sabit kapasitesini verimli kullanmak zorundadır. GY'nin özü, talep arttığı zaman fiyatları yüksek tutmak, talep düştüğünde ise indirimli fiyatları satışa açarak kapasitenin boş kalmasının önüne geçmektir.

Otel yöneticileri geleneksel olarak, oda fiyatlarında yaptıkları indirimler ve kapasite üstü alınan rezervasyonlarla satış performansını arttırmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde bilgi teknolojileri otel işletmelerine rezervasyonlar ve diğer önbüro işlemlerinde çok boyutlu bilgiler sunmaktadır. Özellikle bilgi teknolojilerinin verileri saklaması ve bu verilerin sonraki yıllarda verilecek kararlarda kullanılması otellerin performanslarını arttırmaktadır. Dolayısıyla, getiri yönetimi sistemi otel yöneticilerinin geleneksel olarak yaptıklarını sistematik bir hale getirmektedir (Jones ve Hamilton, 1992: 91). Otel işletmelerinde GY sisteminde en yüksek verimi elde edebilmek için bazı ön koşullara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar (Kimes, 1989a: 17, 1989b: 190):

- Pazar bölümlenme,
- Pazar bölümlerinin talep ve rezervasyon özellikleri,
- Fiyat değişimlerinin olası etkilerinin izlenmesi,
- Kapasite üstü rezervasyon politikası,
- Etkin bir bilgi sistemi şeklinde sıralanmaktadır.

Otel işletmelerinde önbüro ve satış-rezervasyon departmanları GY sürecinde aktif bir rol oynamaktadır. Getiri yönetimi komitesi (GYK) içerisinde yer alan en önemli departmanlardır. Önbüro yöneticisinin GY kapsamında temel sorumluluklarından bir tanesi de sabit kapasiteyi en etkin şekilde kullanmaktır. Bu bağlamda satış-pazarlama yöneticisi de değişken olan talebi en etkin şekilde yönetebilmelidir (Emeksiz, 2001).

Otel işletmelerinde GY ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, yapılan ilk çalışmaların çoğunlukla teorik (Donaghy vd., 1995; Donaghy ve McMahon, 1995; Escoffier, 1997; Jones ve Hamilton, 1992; Kimes, 1989a, 1989b; Orkin, 1988) bir alt yapıya sahip olduğu ve uygulamalı araştırmalara (Emeksiz vd., 2006; Griffin, 1995; Okumuş, 2010) zemin oluşturduğu saptanmıştır. Arıkan ve Parlakkaya (2020), otel işletmelerinde gelir yönetimi uygulamalarını değerlendirmek ve işletmelere olan katkılarını ortaya koymak amacıyla 13 adet beş yıldızlı otel yöneticisi ile görüşmeler yapmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, otel işletmelerinde gelir yönetimi kullanılması tanıtım ve reklam giderlerini azaltırken, satış maliyetlerini azalttığı ve otel işletmelerinin gelirlerinin arttırılmasında önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bir diğer çalışmada, Ankara ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı 44 otel işletmesini kapsayan bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre GY sistemini uygulayan otel işletmelerinde hizmet kalitesi ve karlılık artış göstermektedir (Gür ve Yıldız, 2016). Emeksiz vd. (2006), yapmış oldukları çalışmada, önceki çalışmalara dayalı olarak bir getiri yönetimi modeli öne sürmüşlerdir. Türkiye'de faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde uygulaması yapılan model, getiri yönetimi sistemini kullanan otellerin bilgisayarlı rezervasyon kullanma zorunluluğu olmadığını ileri sürmüştür. Getiri yönetimi sistemlerinin uygulanmasının beş yıldızlı otel işletmelerinin finansal durumlarına olumlu yansıtacağı ortaya konulmuştur. Getiri yönetimi kavramının otel işletmelerinde kullanımı ile ilgili yapılan araştırmalarda GY kullanımının stratejik karar alma noktasında yöneticilere yardımcı olduğu ortaya konmuştur. Yapılan birçok çalışmada, getiri yönetiminin işletmenin gelirlerini yükselttiği ortaya konmuştur (Yousef, 2007; El Gayar, Atiya, Shishinye, Zakhary, ve Habib, 2011).

3. YÖNTEM

Covid- 19 pandemi döneminde, üst gelir grubunun tercih ettiği beş yıldızlı bir resort işletmesinde uygulanan getiri yönetimi stratejileri ve Covid-19 önlemlerinin neler olduğunun tespiti amacıyla araştırma keşifsel olarak tasarlanmıştır. Araştırma kapsamında nitel araştırma desenlerinden örnek olay çalışması tercih edilmiştir. Örnek olay çalışmaları, sınırları belirli bir grubu ya da örgütü kendi doğal çevresi içerisinde değerlendirerek, ortamın ya da araştırılan durumların bütüncül bir yorumunu elde etmeyi amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 289). Örnek olay çalışmalarında neden, ne ve nasıl sorularına derinlemesine cevap elde edebilmek için nitel ya da nicel veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır (Coşkun, Altunışık, ve Yıldırım, 2019: 83). Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak nitel veri toplama tekniklerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklem grubu, kapasite yönetiminden sorumlu olan önbüro yöneticileri ve talep yönetiminden sorumlu olan satış-pazarlama yöneticileri olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Araştırma deseninin yapısından kaynaklı olarak sıklıkla kullanılan tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı/kasti örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bunun nedeni, amaçlı örnekleme yönteminde daha çok derinlemesine bilgi keşfi ön planda olmasıdır (Merriam, 2018: 76). Ayrıca, amaçlı örnekleme yöntemindeki temel amaç konu ile ilgili temel dinamikleri bilen ve araştırmaya katkı sağlayacak kişilere ulaşmaktır.

Katılımcılardan yarı yapılandırılmış soru formu ile veriler toplanmıştır. Sorular ilgili literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur. Daha sonrasında konuyla ilgili bilgi sahibi iki akademisyen tarafından kontrolü yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış soru formu, araştırmacıya biraz daha esnek bir hareket alanı sağlamaktadır (Karasar, 2020: 210). Bu bağlamda, katılımcılarla görüşme sürecinde ilave sorular sorulabilmektedir. Katılımcılara öncelikli olarak Covid- 19 pandemisi öncesinde aynı otel işletmesinde çalışıp çalışmadıkları sorulmuş ve soruya olumlu cevap veren katılımcılarla görüşme yapılmıştır. Bunun nedeni, araştırma problemine ilişkin geçerli cevaplar alınmak istenmesidir. Bu anlamda, getiri yönetimi uygulamaları sürecinde aktif rol oynayan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olduğunu beyan eden üç önbüro yöneticisi ve üç satış-pazarlama yöneticisi olmak üzere toplam altı personel ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sorularına verilen cevapların tekrar etmeye başladığı noktada daha fazla çalışan ile görüşme yapılmamıştır. Bu nedenle, ilgili departman yöneticileri araştırmaya dahil edilmiştir.

Katılımcılara Covid-19 önlemleri, getiri yönetimi ve finansal başarı durumu ile ilgili soruların yanında demografik özelliklerine ilişkin sorular sorulmuştur. Görüşmeler çevrimiçi ortamda "Google Meet" üzerinden gerçekleştirilip; katılımcıların onayı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler 2021 eylül ayında yapıp, ortalama 36-40 dakika arasında gerçekleşmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla sorular farklı şekillerde sorularak yeniden yanıtlar alınmıştır. Veri toplama aşamasından sonra, görüşmeler olduğu şekilde metne aktarılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Bu yöntemde elde edilen veriler genellikle doğrudan alıntılar şeklinde ve belirlenen temalara göre özetlenerek raporlaştırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239). Bu araştırmada, doğrudan alıntılarının sıklıkla yer alması araştırmanın iç güvenliğinin artmasını sağlamıştır. Araştırma amacına paralel olarak katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Covid- 19 pandemi sürecinde işletmeniz aldığınız önlemler nelerdir?
2. Covid- 19 pandemiden önce uygulanan getiri yönetimi stratejileri ile Covid 19 pandemisi ile beraber uygulanan getiri yönetimi stratejileri arasında ne gibi farklılıklar oldu?
3. Covid- 19 öncesi ile kıyasladığınızda finansal verilerinizde ne gibi değişimler oldu?

4. BULGULAR

Muğla/Marmaris bölgesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmesinde çalışan önbüro yöneticileri ve satış-pazarlama yöneticilerinin Covid-19 döneminde uyguladıkları GY stratejilerine ilişkin görüşleri gizlilik ilkeleri çerçevesinde aşağıda verilmiştir. Araştırmaya katılan önbüro yöneticileri sırasıyla (Ö.1), (Ö.2), (Ö.3) olarak, satış pazarlama yöneticileri ise sırasıyla (S.1), (S.2), (S.3) olarak kodlanmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Demografik Özellikler

Sıra	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Sektör Tecrübesi	Pozisyon	Ortalama Görüşme Süresi
S1	36	Erkek	Bekar	10 Yıl	Online Kanal Yöneticisi	45 Dakika
S2	33	Erkek	Bekar	13 Yıl	Rezervasyon Şefi	40 Dakika
S3	32	Erkek	Evli	10 Yıl	Satış Pazarlama Müdürü	35 Dakika
Ö1	31	Erkek	Bekar	9 Yıl	Önbüro Şefi	30 Dakika
Ö2	45	Erkek	Bekar	26 Yıl	Operasyon Müdürü	30 Dakika
Ö3	35	Kadın	Evli	14 Yıl	Önbüro Müdürü	40 Dakika

“Covid- 19 pandemi sürecinde işletmenizin aldığı önlemler nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlardan yola çıkarak otel işletmesinin tercih edilmesinde pandemi sürecinin doğru yönetilmesinin ve pandemi önlemlerinin zamanında alınmasının büyük bir rolü olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu otel işletmesinin güvenli turizm sertifikası sahip olmasını, online kanallarda, sosyal medyada ve otelin kendi web sitesinde alınan Covid-19 önlemlerinin duyurularak misafirlere güven verilmesini, büfe kahvaltı yerine serpm kahvaltı sisteminin uygulanmasını, odalarda çıkış sonrası detaylı temizlik işleminin yapılmasını en önemli Covid-19 önlemleri olarak vurgulamışlardır. Ayrıca, otel genel alanlarının pandemi koşullarına göre düzenlendiği, çeşitli uyarıların ve hijyen malzemelerinin otel alanlarına yerleştirildiği, misafir ve personele düzenli ateş ölçümlerinin yapıldığı, giriş esnasında misafirlerden sağlık bildirim formlarının doldurulmasının istendiği ve HES kodu uygulamalarının kullanılmaya başlandığı alınan diğer önlemler olarak ortaya konmuştur. İlgili bulguların yer aldığı katılımcılara ait ifadelerden bazıları aşağıda yer almaktadır.

S1: ...Güvenli turizm sertifikasını alan ilk otellerden biriyiz. Bundan dolayı birçok misafir bizim otele gelip kalmayı tercih etti. Bunun çok fazla etkisi olmuş olabileceğini düşünüyorum. Expedia, booking.com, tripadvisor'a bütün otelin covidden dolayı oluşturmuş olduğu bölümler var. Oraya covid önlemlerini giriyorsunuz. Covid önlemlerini bu bölümlere doğru bir şekilde girdik. Ve otelin web sitesinde covid önlemlerimiz hakkında bilgilendirmeler yer alıyordu...

S3: ... Özellikle Covid- 19 ilk çıktığında açık büfe olarak servis verilen tüm oteller açık büfe kavramını değiştirdiler. Bu durum değişti. Açık büfe yerine biz serpm kahvaltı modeline geçtik. Sadece sıcak üniteler hazırlanıp, taze taze direkt misafirin tabağına getirildi. Yerinden kalkmadan hizmet anlayışına dönüştürüldü. Yani verdiğimiz hizmet de değişti. Bunlarla beraber ateş ölçümleri uygulandı. Devletin çıkardığı HES kodu bizim yararımıza oldu. Zaten yurt dışından gelen misafirler PCR testleri ile beraber geldiler. Otel olarak biz bir teste tabi tutmadık. Bu gibi, güvenlik sertifikası, alınan önlemler web sitesi, otelin sosyal medya kanallarında paylaşıldı. Dolayısıyla biz tekrardan düşen rezervasyon iomemizi yukarı çektik...

Ö1: ... Bütün otele el dezenfektanlarından yerleştirildi. Check in işlemlerini lobide çok geniş bir alanda gerçekleştirmeye başladık. Koltuk düzeni tamamen misafirlerin birbirinden uzakta kalabilmeleri adına mesafe aralıkları açıldı. Daha geniş alanlar oluşturuldu. Odalarda eksta ozon cihazları çalıştırılmaya başlandı. Her çıkan misafirden sonra en az 30dk 60 dk ozon

cihazları çalıştırılıyordu ki havadaki mikrobu kırmak adına, normal temizliğin üzerinde bir temizlik yapıldığını biliyoruz.

Ö2: ...Giriş esnasında misafirlerden sağlık bildirim formları doldurmaları istendi ve dosyalarına eklendi. HES kodları istendi. Ateş ölçümleri yapıldı. Otelin çeşitli yerlerine Covid-19 ile ilgili uyarılar asıldı. Hijyen malzemeleri bırakıldı. El dezenfektasyonları, maskeler ve eldivenler. Misafir alanlarında sosyal mesafe kurallarına uyulması için uyarılar asıldı. Odaların hazırlanma süresi uzatıldı. Odalara her çıkan misafirden sonra dezenfekte ve havalandırma işlemleri gerçekleştirildi.

Katılımcılardan bazıları otelin bireysel hava veren klima sistemine sahip olmasının Covid-19 sürecinde misafirler tarafından en çok önemsenen konu olduğunu vurgulamışlardır. S2 kodlu katılımcının ifadeleri aşağıdaki gibidir.

S2: ... Otelimizin klima sistemleri herkesin bireysel kliması olmasından dolayı misafirler içi rahat bir şekilde konaklıyorlardı. En büyük soru işaretlerinden birisi buydu. Klimalar nasıldı? Çünkü, çoğu otelde merkezi klima vardı. Bir hava tüm odalara veriliyordu. Ama otelimizin klima sistemi bireysel olduğu için bu bizim kapasitemizin çok yüksek doluluklarla gitmesinde bir etken oldu.

Covid- 19 pandemisinden önce uygulanan getiri yönetimi stratejileri ile Covid 19 pandemisi ile beraber uygulanan getiri yönetimi stratejileri arasındaki farkları belirlemek amacıyla literatürde yer alan araştırmaların (Arıkan ve Parlakkaya, 2020; Donaghy vd., 1995; Emeksiz, 2012; Ivanov, 2014; Kimes, 2000) temalarından faydalanılarak üç adet tema belirlenmiştir. Tablo 3'te Covid- 19 sürecinde uygulanan getiri yönetimi stratejileri sırasıyla talep yönetimi (%51,1), kapasite yönetimi (%35,9) ve fiyatlama (%13) temaları altında yer alan ifadelerle ortaya konmuştur. Katılımcılar, uygulanan stratejileri en fazla talep yönetimi teması altında kullanılan ifadelerle vurgulamışlardır. Buna göre talep yönetimi teması altında en çok ifade edilen stratejiler "otelin açılışının ertelenmesi" (%12,8), "rezervasyonların ileri tarihe kaydırılması ya da iptal ve iadelerin cezasız yapılması" (12,8) ve "yeni personel alımlarının durdurulması" (%12,8) olmuştur. Kapasite yönetimi teması altında en çok ifade edilen stratejiler sırasıyla "otel bloklarının kapatılması" (%18,2), "otelin günlük kullanıma kapatılması", "restoran ve plajlarda kapasitenin düşürülmesi" (%12,1) olmuştur. Fiyatlama teması altında en çok ifade edilen stratejiler sırasıyla "genel olarak fiyatların sabit tutulması (%41,7), "en fazla talep gören odalarda dinamik fiyatlama yapılması" (%33,3) ve "belirli dönemlerde indirimlerin girilmesi" (%25) olmuştur. İlgili bulguların ortaya konulduğu katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Pandemi Sürecinde Uygulanan Getiri Yönetimi Stratejileri

Tema	Kullanılan İfadeler	Σi	Σi (92)	%	% (100,0)
(1)Talep Yönetimi	(1.1) Otelin açılışının ertelenmesi	6	47	12,8	51,1
	(1.2) Rezervasyonların ileri tarihe kaydırılması ya da iptal ve iadelerin cezasız yapılması	6		12,8	
	(1.3) Yeni personel alımlarının durdurulması	6		12,8	
	(1.4) Otel web sitesi, online kanallar, seyahat acentaları ve sosyal medyada otelin aldığı Covid-19 önlemlerinin duyurulması	5		10,6	
	(1.5) Ödemesi yapılmış rezervasyonların toplam tutarının misafir hesaplarında tutulması	4		8,5	
	(1.6) Kapanma ve kısıtlama dönemlerine özel paketlerin oluşturulması	4		8,5	
	(1.7) Hitap edilen pazarların değişkenlik göstermesi sonucu pazara göre farklı koşulların oluşturulması	3		6,4	
	(1.8) Rezervasyon alma hızına göre talebin yönünün belirlenmeye çalışılması	3		6,4	
	(1.9) Tahminlemenin çok kısa sürelerde yapılması	3		6,4	
	(1.10) İç pazar ağırlıklı stratejilerin oluşturulması	3		6,4	
	(1.11) Ağırlıklı olarak geleneksel yöntemlerle münferit olarak gelen talepleri yanıtlama eğitimlerinin verilmesi	2		4,3	
	(1.12) Sağdık misafirlerin aranarak bilgilendirilmesi ve teklif verilmesi	2		4,3	
(2)KapasiteYönetimi	(2.1) Otel bloklarının kapatılması	6	33	18,2	35,9
	(2.2) Otelin günlük kullanıma kapatılması	6		18,2	
	(2.3) Restoran ve plajlarda kapasitenin düşürülmesi	4		12,1	
	(2.4) Çıkış yapan misafirden sonra aynı odaya yeni misafir ataması yapılmaması	4		12,1	
	(2.5) Kapasite planlamasının daha yüksek harcama yapan misafire göre belirlenmesi	4		12,1	
	(2.6) Kalış süresi denetimlerinin yapılması	4		12,1	
	(2.7) Bazı oda tiplerinin satışa kapatılarak daha yüksek gelir ile satışının yapılması ve gezen oda kavramı	3		9,1	
	(2.8) Bir oda dolu bir oda boş olarak oda atamalarının yapılması	2		6,1	
(3) Fiyatlama	(3.1) Genel olarak fiyatların sabit tutulması	5	12	41,7	13,0
	(3.2) En fazla talep gören odalarda dinamik fiyatlama yapılması	4		33,3	
	(3.3) Belirli dönemlerde indirimlerin girilmesi	3		25,0	

S1 kodlu katılımcının ifadelerinden talep tahmininin rezervasyon alma hızına ve katılımcıların otelin web sitesinde geçirdikleri zamana dayalı olarak yapıldığını vurgulamıştır. Talep yönetimi ile ilgili diğer katılımcı ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

S1:...Böyle durumlarda ancak ve ancak 3-4 hafta öncesi ile kıyaslama yapabiliyorsunuz 4 hafta önce benim bu tarihte oda sayım 80 idi. Tamam. Şimdi oda sayım 110. Demek ki benim 30 pick

up'ım olmuş. 1 ayda ben 30 pick up almışım demek ki ben 2 ayda 60 pick up alırım . Herhangi bir şekilde talebi ölçebileceğiniz ya da artış hızını ölçebileceğiniz başka bir yöntem yok. Pick up hızına göre talebin yönünü belirliyoruz. Bunun dışında web sitemizin, google analytics gibi ya da tripadvisor gibi sayfaların sunduğu, sayfanızın ziyaret edilme miktarı, buradan yapılan talebin ne kadar arttığını ne kadar azaldığını, geçmiş döneme göre kıyasladığınızda ki google analytics gibi tollar bunu size sağlıyor. Geçen sene web sayfanıza bu tarihlerde bu kadar giriliyordu, bu sene bu kadar giriliyor. Ben o zaman talebimin azalıp arttığını görebiliyorum...

Ö1:... Bu sezon oteli biraz geç açabildik. Haziran 1 itibariyle otelimizi açtık. Talimatlar doğrultusunda, 1 oda dolu bir oda boş olacak şekilde kapasiteyi ayarlamaya çalıştık...

S3:...Haziran döneminde çok düşük doluluklarla oteli açmak durumunda kaldık. O yüzden otel odalarının sadece bir bloğunda misafirlerimizi ağırladık...

S1:...Örnek olarak, misafirler istedikleri tarihe rezervasyonlarını erteleyebildiler. Yeter ki iptal etmesinler. İptal etmeyip ileri bir tarihe rezervasyonlar ertelendi. Yeter ki rezervasyon gelsin. Gelmiyor yoksa. Ücretsiz iptal sürem normalde 21 gün. 21 gün öncesine kadar ücretsiz iptal edilebilen bir ortamda ben bunu 14 güne düşürdüm. 1 haftaya düşürdüğüm zamanlar oldu...

S2...Bizim aslında ilk yaptığımız şey, normalde hedef kitle pazarımız bellidir. Ama böyle bir durumda covid 19'dan dolayı tekrar bir hedef kitle pazarına yönelmek durumunda kaldık. İtalya tamamen kapattı, seyahat edemedi. Biz dedik ki eğer İtalya kapattıysa Avrupa burayı kapatacak. Elimizdeki en güçlü pazar kimdi? Rusya idi. Biz dedik ki bu anlamda Rusya'ya ağırlık vermemiz gerekiyor. Aslında anlatmaya çalıştığım ilk yaptığımız şey covid nedeniyle alınan önlemler karşısında biz tesis olarak kime ve nereye hitap edeceğimizi tekrar planladık...

Ö3:...Bu dönemde orijinal fiyatlarımız normalde euro'dur. Bunun üzerinden bir çalışma yapıldı. Türk misafirlere TL fiyat vermeye başladık. İlk hedef kitemiz Türk'ler olduğu için biz hedef fiyat çalışmasını yaparken buna göre planladık...

S2:...Belli periyotta belli tarih aralıklarında indirimler girildi. Long term konaklamalarda belli indirimler girildi. Hatta bir paket hazırladık. İlk defa yapılmış bir şeydi o. 2 hafta kal, karantina sürecini otelde geçir ve biz sana %40 bir indirim yapalım gibi. bu çalışmalar yapıldı. Etkisi haziran sonundan itibaren ortaya çıkmaya başladı. Eylül de dahil olarak beklediğimizden iyisini yaptık...

S3:... Biz de aksiyonumuzu aslında biraz daha pazarın ihtiyacına göre yönlendirdik. Biz de haftasonunda talep dengesini en yüksek gelire ulaşmak için çok dikkatli ayarlamak durumunda kaldık. Biz bir süre sonra haftasonunda 1 gece konaklama kabul etmedik. Cumadan cumartesiye değil de biz o süre aralığında minimum 3 gece konaklama şartı koyduk.

S2:... Hatta en çok talep gören- talep edilen oda kategorileri, en çok satılan. Bakıyoruz ki, bu odalar gidiyor alınıyor. Küçük odada kalmıyor, daha pahalısında kalmıyor. Bu odayı seçiyor. O zaman biz sadece bu odanın fiyatını arttıralım...

S3:... Dolayısıyla burada bazı koşullar koyuyoruz. Minimum üç gece konaklama, çünkü cumartesi zaten doluyuz. Bunun yerine daha fazla satalım. Hemen arkasından 7-8 gece rezervasyon talepleri gelmeye başladı. Dolayısıyla böyle talebin yüksek olduğu günlerde, haftasonlarında biz minimum geceleme devreye soktuk...

S1...Online kanallar bu dönemde bir kayıp yaşadı. Misafirlerimiz daha çok direkt satış olarak yaptılar rezervasyonlarını. Bu duruma, misafirin güvende hissetme ihtiyacı ve covid'le ilgili daha kapsamlı bilgi almak istemesi etkili oldu....

S3:...Haftasonu sokağa çıkma yasakları olduğu dönemlerde de farklı stratejiler izledik. Misafirlere sokağa çıkma yasağından önce otele gelmelerini sağladık. Yasak bittiğinde misafirler geri gittiler. Böyle haftasonunu birleştiren paketler yaparak odalarımızın boş kalmasını önledik...

Bazı katılımcılar tarafından ifade edilen "gezen oda" uygulamasının yüksek talep dönemlerinde uygulanan bir strateji olduğu bulgulanmıştır. Konuyla ilgili S2 kodlu katılımcının çarpıcı ifadeleri şu şekildedir:

S2:...Belli tarihlerde belli odaları satışa kapatıyorsunuz. Ondan sonra da kalan odalarla da aslında oynamayı biliyorsunuz. Hani gezen oda dediğimiz bir kavram var ya bizim o da çok ciddi anlamda sizin karınızı etkileyen bir şey. Misafir bir gün 1000€'luk odada kalıyor. Ertesi gün 2500 euro'luk odaya geçiyor. Biz burada bunu çok sık yapıyoruz. Inventory'ye bakıyoruz, misafir talebi olduğunda iş bize düşüyor. Misafir illa gelecek, telefonda diyor ki ben geleceğim hani nerde kaldığının bir önemi yok. Bakıyorum bugün sadece bir tane klasik denizim var, yarın ise suit odam var. Misafire diyorum ki ilk gece bu odada, ikinci gecede suit odada, üçüncü geceden itibaren deluxe odada kalabilirsiniz. Ben aslında burada, oteli bir oda boş kapatmaktansa, orda kalan bir odaları doldurup geliri etkilemiş oluyorum...

Ö3 ve S1 kodlu katılımcılar Covid-19 döneminde Türk misafirlerden gelen yüksek talebi şu ifadelerle ortaya koymuştur. Ayrıca, S1 kodlu katılımcı Covid-19 döneminde misafirlerin daha uzun konaklamalar yaptıklarını belirtmiştir.

Ö3:...Covid-19 nedeniyle sezonun kışalmasına rağmen açık olan dönemlerde çok yüksek talep ile karşılaştık. Bunda Yunanistan'ın ve diğer Avrupa ülkelerinin sınırlarının kapalı olması nedeniyle ülkemizde tatillerini geçiren Türk misafirlerin de etkisi oldu. Özellikle, oda dışı gelirlerde bu dönemde çok fazla artış oldu. Dolayısıyla doluluğumuz ve karımız önceki dönemlerin üzerine çıktı...

S1:...Kapanmalar ve haftasonu yasakları nedeniyle daha uzun konaklama yapan misafirler gelmeye başladı. Belli bir dönem özellikle Türk misafirlerden yoğun bir talep artışı gerçekleşti. Yeni ürünler ve yeni paketler hazırlandı Covid- 19 döneminde...

Covid- 19 öncesi ile kıyaslandığında finansal verilerde meydana gelen değişimin sorulduğu soruya katılımcıların tamamı kısalan sezona rağmen yüksek doluluğun elde edildiğini, hedeflerin aşıldığını ve yüksek karlılığa ulaşıldığını vurgulamışlardır. İlgili bulguların ortaya konduğu bazı katılımcı ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

Ö3:... Covid öncesi ile kıyasladığımızda daha yüksek gelir elde ettik. Yaptığımız işten gelir anlamında %10 daha çok iş yaptık. Pandemi olmasına rağmen, nisandan hazirana kadar olan kısım kapalı olmasına rağmen daha kısa zamanda daha çok iş yaptık...

S2:... 2020 sezonunda covid'e rağmen Ağustos ayını %98 ile kapattık. Büyük bir başarı.

S3:... Otel %99 dolu. Son odayı satacağız. Aynı anda iki rezervasyon görevleri aynı odayı iki farklı misafire telefonda sattığımız dönem oldu. Aynı anda iki misafir aynı tarihi istiyor. Kim önce odayı alırsa...

Ö3...Bu dönemde birçok otel kapalı kaldı. Açık kalan oteller ise beklediğinden daha fazla iş yaptı...

S3:...Bağlı olduğumuz şirket misafirlere güven verdi. Biz mesela oteli full doldurduk. Pandemiden dolayı bu rezervasyonların %70'ini iptal ettik. Tarih kaydırınlar oldu. Burada %70'in içinde %40'ı belki iade istedi. Kalan %30'unun da o rakamları kullanabilmeleri için hesaplarında tuttuk. Bu güven duygusunu pekiştiren bir şey. Çünkü, insanlar size önden bir

ödeme yaparak sizin kasanıza o parayı gönderiyorlar belki daha güçlü bir şirket olmasa daha farklı şeyler de olabilirdi. Biz onlara paralarını tam zamanında iade ettik. Misafir haziranda geldiye bu güven duygusu ile Eylülde bir daha geldi. Misafir memnuniyeti ve sadakatini de sağladık.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Sabit kapasiteye sahip olan otel işletmeleri finansal başarıya ulaşabilmek için GY sistemini etkin kullanmak durumdadır. Bir getiri yönetimi sisteminin temel amacı potansiyel gelir hedefine mümkün olduğunca yakın bir gelir elde ederek verimliliği ve karlılığı en üst düzeye çıkarmaktır (Orkin, 1988). Otel işletmelerinde GY sistemini kullanmayı gerektirecek birçok neden vardır. Bu nedenlerden en önemlileri, otel işletmelerinin sabit kapasiteye sahip olması, kapasite arttırma maliyetlerinin çok yüksek olması, ürünlerin dayanıksız ve stoklanamayan özellikte olması (satılmayan her odanın geri dönüşü olmayan gelir kaybına yol açması), turizm sektöründe yoğun olarak görülen dalgalı talep yapısı ve sabit maliyetlerin yüksek olmasıdır. İlk Covid- 19 vakasının görülmesinden sonra konaklama işletmelerinde gelirden sorumlu yöneticilerin önemli kararlar alması gerekmiştir. Turizm endüstrisinin en önemli bileşenlerinden birisi olan konaklama işletmeleri diğer hizmet işletmeleri gibi Covid-19 pandemisinde önemli derecede etkilenmişlerdir (Acar, 2020). Pandemi nedeniyle, otel işletmelerinin operasyonlarında bazı değişiklikler olmuştur. Daha önceden uygulanmayan bazı önlemler mecburi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Planlarını ve bütçelerini önceden hazırlamak durumunda olan otel yöneticileri; seyahat kısıtlamaları, uçuş yasakları, kapanmalar gibi hükümetler tarafından alınan önlemlere göre planlamalar yapmak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda, otel yöneticileri yüksek gelire ulaşabilmek için geleneksel olarak uyguladıkları stratejilerde bazı değişiklikler yapmak durumunda kalmışlardır. Bu noktada, getiri yönetimi uygulamalarının koşullara göre düzenlenmesi bir zorunluluk olmuştur.

Bu araştırmanın amacı, yüksek gelire sahip bireylerin tercih ettiği beş yıldızlı bir resort otel işletmesinin Covid-19 sürecinde uyguladıkları getiri yönetimi stratejilerini ve bu bağlamda ortaya konan performansı belirlemektir. Ayrıca, otel işletmesinin Covid- 19 döneminde almış olduğu önlemlerin irdelenmesi araştırmanın alt amacı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda amaçlı örneklem yoluyla üç önbüro yöneticisi ve üç satış- pazarlama yöneticisiyle çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Veriler tam metin haline getirildikten sonra betimsel analize tabi tutulmuştur.

Yapılan betimsel analiz sonucunda otel işletmesinin Covid- 19 pandemi sürecinde öncelikle sosyal medya, reklamlar, otelin web sitesi gibi kanallar aracılığıyla misafire güven verdiği ortaya konmuştur. Otel işletmesinin Covid-19 ile ilgili uyarı ve bilgilendirmeleri zamanında yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Otel genel alanlarında pandemi ile ilgili bilgilendirici levhaların yer aldığı, otelin web sitesi ve çevrimiçi kanallar üzerinden alınan önlemlerin duyurulduğu ortaya konmuştur. Bu bulgu, Eryılmaz (2020) tarafından Türkiye’de yapılan bir araştırmada uluslar arası zincir otellerin tamamının yerli otellerin çok büyük bir çoğunluğunun Covid-19 önlemleri ile ilgili bilgilendirme yaptıkları sonucu ile paralellik göstermektedir. Daha sonra, güvenli turizm sertifikasının alınması, hijyen şartlarının en üst düzeyde uygulanması önemli Covid- 19 önlemleri olarak vurgulanmıştır. Bu bulgular, Cinnioğlu, (2021) ve Türker ve Ertürk’ün (2020) otel yöneticileri üzerinde yaptıkları araştırmalarla desteklenmektedir. Otel işletmesinin merkezi klima sistemine sahip olmaması, otele gelmek isteyen misafirleri rahatlatan önemli bir unsur olarak ortaya konmuştur. Araştırma kapsamında incelenen beş yıldızlı otel işletmesinin Covid-19 nedeniyle almış oldukları önlemler aşağıda listelenmiştir. Yapılan farklı araştırmalarda da beş yıldızlı otel işletmelerinde benzer önlemlerin alındığı tespit edilmiştir (Güzel, 2021; Lai ve Wong, 2020; Acar, 2020). Bunlar;

- Giriş ve çıkışlarda düzenli ateş ölçümlerinin yapılması,
- Açık büfe kahvaltı uygulaması yerine serpm ve kişiye özel kahvaltı uygulamasına geçilmesi,
- Odaların düzenli olarak ozon ile havalandırılması ve detaylı temizliğinin yapılması,
- Personel ve misafirler için karantina odalarının hazır bulundurulması,
- Giriş esnasında sağlık bildirim formlarının misafir tarafından doldurulmasının istenmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Otel işletmesinde Covid- 19 pandemi sürecinde farklı olarak uygulanan getiri yönetimi stratejilerinin talep yönetimi (%51,1) üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Jones ve Hamilton'a (1992: 91) göre, genel talebi analiz etmek otel işletmelerinde GY uygulanırken yapılması gereken en önemli işlerden bir tanesidir. Elde edilen bulgulara göre otel işletmesi öncelikli olarak otelin açılışını ertelemiştir. Dolayısıyla, önceden yapılmış olan rezervasyonların iptal ya da para iadesi gerçekleştirilmiştir. Toplam rezervasyon tutarlarının misafirlerin hesaplarında tutulması, rezervasyonların ileri bir tarihe kaydırılması, yeni personel alımlarının durdurulması gibi talebe bağlı olarak geliri etkileyen unsurlar üzerinde stratejiler geliştirilmiştir. Düşük talep dönemlerinde indirimler girilmiştir. Kaya'ya (2008) göre otel işletmesi düşük talep ve yüksek talep dönemlerine yönelik taktikler geliştirebilmektedirler. Otel işletmesinin kapanma ve kısıtlama dönemlerine uygun paketler oluşturduğu ortaya konmuştur. Böylece, otel odalarının boş kalmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bunun nedeni, otel işletmelerinde satılmayan bir oda ertesi güne stoklanamamasıdır (Choi ve Cho, 2000). Uygulamaya konan pandemi paketlerinin, otel işletmesinde konaklama süresini uzattığı ve bağlantılı olarak daha çok gelir elde edildiği bulgulanmıştır. Ayrıca, Covid- 19 pandemi sürecinde normalleşme ile beraber talebin yönünü belirlemek için rezervasyon alma hızının ve misafirlerin otel web sitesinde geçirdikleri sürenin dikkate alındığı tespit edilmiştir. Otel işletmesinin pandemiye özel olarak konaklama paketlerini uygulamaya koydukları ve ağırlıklı olarak iç pazara yönelik stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Bunun nedeni, dış pazarının kapalı olması nedeniyle yaz tatillerini yurtdışında geçiren misafirlerin iç pazara yönelmeleri sonucunda artan talep olarak belirlenmiştir. Ayrıca, otel işletmesinin bireysel hizmet sunmaya önem göstermesi talebin artmış olmasına sebep olmuş olabilir. Elde edilen bu bulgular, Yenişehirlioğlu ve Salha'nın (2020) yapmış olduğu çalışmada Türkiye'de tatil yapan misafirlerin daha bireysel hizmet alabilecekleri tesisleri talep edeceği sonucu ile paralellik göstermektedir. Pandemi sürecinde misafirlerin genellikle telefon, e-mail gibi geleneksel yöntemlerle rezervasyon yaptırdukları belirlenmiştir. Bunun nedeninin misafirlerin detaylı bilgi edinme ve rahat hissetme ihtiyaçları olabilir. Dolayısıyla, online kanalların bir kayıp yaşadığı yorumu yapılabilir.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, GY stratejilerinin %35,9'u kapasite yönetimi teması altında ifade edilmiştir. Buradan sabit kapasiteye sahip olan otel işletmeleri GY'nin temeli olan ideal gelire ulaşabilmek için öncelikli olarak otel bloklarının büyük bölümünün düşük talep döneminde kapatıldığı bulgulanmıştır. Ayrıca, otel kapasitesinin yüksek harcama yapan misafire göre belirlenmesi, kalış süresi denetimlerinin yapılması uygulanan diğer stratejiler arasındadır. Kapasite yönetiminin, otel işletmelerinin yüksek gelire ulaşmak için uyguladığı stratejiler olduğu literatürde yer alan diğer araştırmalar desteklenmektedir (Emeksiz vd., 2006; Arıkan ve Parlakkaya, 2020; Griffin, 1995; Escoffier, 1997). Otel işletmesinin uyguladığı "gezen oda" stratejisi, yüksek talep döneminde daha fazla gelire ulaşabilmek amacıyla uygulanabilecek bir strateji olarak belirlenmiştir. Buna göre, otel gelirlerini arttırmak amacıyla bazı oda tiplerinin satışa kapatılarak, konaklama boyunca misafirin farklı oda tiplerinde farklı fiyatlarda konaklamayı kabul etmesi sonucu uygulanan bir getiri yönetimi stratejisi olduğu görülmüştür.

GY stratejilerinin %13'lük bir kısmı katılımcılar tarafından fiyatlama teması altında ifade edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre otel işletmesi fiyatları önceki sezon ile aynı tuttuğu (%41,7), çok fazla talep gören oda tiplerinde fiyat artışlarının kademeli olarak yapıldığı ortaya konmuştur (%33,3). Bu bulgu, Karakan ve Çolak'ın (2021) şehir otelleri üzerinde yaptığı çalışmanın bulguları farklıdır. Bunun sebebi olarak, şehir oteli ve kıyı otel işletmeleri arasındaki farklılıklar ve bu bağlamda gerçekleşen farklı konaklama talepleri gösterilebilir. Bir diğer bulgu olarak, otel işletmesinin düşük talep dönemlerinde oda fiyatlarında bazı indirimler yaptığı belirlenmiştir.

Covid- 19 pandemi döneminde elde edilen finansal performans bulgularından hareketle, otel işletmesinin haziran ayından sonra yüksek doluluk ve karlılıkla operasyonlarına devam ettiği, ağırlıklı olarak iç pazardan talep aldığı ve stratejilerini çoğunlukla iç pazara yönelik olarak kurguladıklarını ortaya konmuştur. Bu durumun nedeni olarak, özellikle yurtiçi seyahat kısıtlamalarının aşamalı olarak kaldırılması söylenebilir (Gürsoy ve Chi, 2020). Otel işletmesinin talep, kapasite ve fiyat değişkenlerini etkin bir şekilde yöneterek Covid- 19 pandemisine rağmen GY bağlamında uyguladığı stratejiler ile finansal başarıya ulaştığı dikkat çeken bulgulardandır. Araştırmanın bu bulgusu literatürde yer alan diğer araştırmaların (Napierala vd., 2020; Bayat, 2020; Karakan ve Çolak, 2021) bulgularından farklılık göstermektedir. Bu durumun nedeni olarak, ele alınan otel işletmesinin resort otel işletmesi olması, kalabalıktan uzak doğal bir ortamda konumlanması, Covid- 19 önlemlerinin zamanında alınıp duyurularak misafirlere güven verilmesi, misafire özel kişiselleştirilmiş hizmet anlayışını benimsemiş olmaları ve uygulanan GY stratejileri gösterilebilir. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan bir tanesi pandemi gibi talebin birden kesildiği ve belirsizliğin hakim olduğu süreçlerde GY uygulamalarının otel işletmelerini başarıya götürebileceği bulgusudur. Pandemi süreci öncesinde otel işletmelerinde GY ile ilgili yapılan diğer araştırmalarda, GY sisteminin otel işletmesinin doluluğunu arttırdığı, satış ve reklam giderlerini azalttığı, gelirlerini olumlu yönde etkilediği birçok araştırmada ortaya konmuştur (Yousef, 2007; El Gayar vd., 2011; Gür ve Yıldız, 2016; Emeksiz vd., 2006). Buradan hareketle, otel işletmelerinin kriz zamanlarında koşullara uygun GY stratejileri geliştirmeleri ve uygulamaya koymaları önerisi yapılabilir. Daha sonraki araştırmalarda araştırmanın kapsamına farklı bölgelerde yer alan resort otel işletmeleri ve/veya şehir otelleri dahil edilerek araştırma farklı alanlarda tasarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Arıkan, E. ve Parlakkaya, R. (2020). Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Gelir Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1255-1274. <https://doi.org/10.17755/esosder.552750>
- Bayat, G. (2020). The Effects of COVID-19 on the Tourism Sector and Hotel Businesses: The Case of Marmaris. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 23, 617-634.
- Bahar, O. (2020). Turizmin Ekonomik Etkileri. Esen, E. ve Çakır P.G. (Ed), *Turizm Ekonomisi içinde*, (s. 150-174). Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3963
- Brotherton, B. ve Mooney, S. (1992). Yield management-progress and prospects. *International Journal of Hospitality Management*, 11(1), 23-32. [https://doi.org/10.1016/0278-4319\(92\)90033-R](https://doi.org/10.1016/0278-4319(92)90033-R)
- Cinnioğlu, H. (2021). Covid 19 Pandemi Sürecinde Otel Yöneticilerinin Sergiledikleri Liderlik Davranışları: İstanbul Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 34-46.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

- Choi, T. Y., & Cho, V. (2000). Towards a knowledge discovery framework for yield management in the Hong Kong hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 19(1), 17–31. [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(99\)00053-5](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(99)00053-5)
- Cross, R. (1997). *Revenue Management: Hard-Core Tactics for Market Domination*. Broadway Books: New York.
- Demir, M., Günaydın, Y. ve Demir, Ş. Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107 DOI: 10.24289/ijsser.734263.
- Doğru, E. ve Koçak, E. (2021). Covid-19 Salgınının Konaklama İşletmelerine Etkisi (Fethiye Örneği). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(45), 107-124 <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.848544>.
- Duro, J. A., Laborda, A. P., Prats, J. T. ve Fernandez, M. (2020). Covid-19 and Tourism Vulnerability. *Tourism Management Perspectives*, 38(100819), 1-12.
- Donaghy, K. ve McMahon, U. (1995). Managing Yield: A Marketing Perspective. *Journal of Vacation Marketing*, 2(1), 54–62. <https://doi.org/10.1177/135676679500200105>
- Donaghy, K., McMahon, U. ve McDowell, D. (1995). Yield Management: An Overview. *International Journal of Hospitality Management*, 14(2), 139–150. [https://doi.org/10.1016/0278-4319\(95\)00013-3](https://doi.org/10.1016/0278-4319(95)00013-3)
- Emeksiz, M. (2001). Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri İçin Getiri Yönetimi Uygulama Modeli. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Emeksiz, M. (2012). Odalar Bölümü Yönetimi M. Yolal (Ed.); *Getiri Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Emeksiz, M., Gursoy, D. ve Icoz, O. (2006). A Yield Management Model for Five-Star Hotels: Computerized and Non-Computerized Implementation. *International Journal of Hospitality Management*, 25(4), 536–551. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2005.03.003>
- Escoffier, M. R. (1997). Yield Management: Where We've Been, Where We Are, Where We're Going. *FIU Hospitality Review*, 15(1), 47–56.
- El Gayar, N. F., A. Atiya, Shishinye, H. E., Zakhary, A. A. ve Habib, H. A. (2011). An Integrated Framework for Advanced Hotel Revenue Management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(1), 87-98.
- Eryılmaz, B. (2020). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Otel Zincirlerinin Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirmeleri. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(1), 15-27.
- Ghali, M. A. (1976). Tourism and Economic Growth: An Empirical Study, *Economic Development and Cultural Change*, 24(3), 527-538.
- Griffin, R. K. (1995). A Categorization Scheme for Critical Success Factors of Lodging Yield Management Systems. *International Journal of Hospitality Management*, 14(3–4), 325–338. [https://doi.org/10.1016/0278-4319\(95\)00039-9](https://doi.org/10.1016/0278-4319(95)00039-9)
- Gürsoy, D. ve Chi, C. G. (2020). Effects of COVID-19 Pandemic on Hospitality Industry: Review of the Current Situations and A Research Agenda. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(5), 527-529.
- Güzel, S. Ö. (2021). Beş Yıldızlı Otel Çalışanlarının Covid-19 Sürecini Değerlendirmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1018-1033.
- Gür, Ç. ve Yıldız, M. S. (2016). Gelir Yönetimi Uygulamaları: Ankara'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 15–36.
- Hall, C. M., Scott, D. ve Gössling, S. (2020). Pandemics, Transformations and Tourism: Be Careful What You Wish For. *Tourism Geographies*, 22(3), 577-598.

- Hayranto, T. (2020). Editorial: Covid-19 Pandemic And International Tourism Demand. *JDE (Journal of Developing Economies)*, 5(1), 1-5.
- Ivanov, S. (2014). *Hotel Revenue Management From Theory to Practice*. Zangador, Varna.
- Jones, P., & Hamilton, D. (1992). Yield management: Putting people in the big picture. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 33(1), 89–95. [https://doi.org/10.1016/0010-8804\(92\)90058-D](https://doi.org/10.1016/0010-8804(92)90058-D)
- Kaya, E. (2008). İstanbul'da Bulunan Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Getiri Yönetimi ve Elektronik Dağıtım Kanalları ile Etkileşimi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kimes, S. E. (1989a). The Basics of Yield Management. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 30(3), 14–19. <https://doi.org/10.1177/001088048903000309>
- Kimes, S. E. (1989b). Yield Management: A Tool for Capacity-Considered Service Firms. *Journal of Operations Management*, 8(4), 348–363. [https://doi.org/10.1016/0272-6963\(89\)90035-1](https://doi.org/10.1016/0272-6963(89)90035-1)
- Kimes, S. E. (2000). Revenue Management on the Links. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 41(1), 120–127. <https://doi.org/10.1177/001088040004100129>
- Karakan, H. İ. ve Çolak, O. (2021). COVID-19 Pandemisi Yeni Normal/Normalleşme Sürecinde Şehir Otelleri Üzerine Bir Araştırma. *Daha İyi Bir Dünya İçin Turizm* (s. 158-173). Florida: USF M3 Publishing.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (35. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2009). *Genel Turizm* (8. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 30.06.2021)
- Lai, I. K. ve Wong, J. W. (2020). Comparing Crisis Management Practices in the Hotel Industry Between Initial and Pandemic Stages of COVID-19. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(10), 3135-3156.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (3. Basım). Turan, S. (Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Napierala, T., Napierela, K. L. ve Burski, R. (2020). Impact of Geographic Distribution of COVID-19 Cases on Hotels' Performances: Case of Polish Cities. *Sustainability*, 12(4697), 1-18.
- Okumuş, F. (2010). The Implementation Process of A Revenue Management Strategy in Britco Hotels. *Strategic Management for Hospitality and Tourism*, 253–275. <https://doi.org/10.1016/b978-0-7506-6522-3.00013-4>
- Orkin, E. B. (1988). Boosting Your Bottom Line with Yield Management. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 28(4), 52–56. <https://doi.org/10.1177/001088048802800416>
- Sarıdoğan, H. Ö. (2019). Turizmin Ekonomik Etkileri: Akdeniz Ülkeleri Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1308-1315.
- Salawu, M. K. (2020). Tourism And Economic Growth In African Largest Economy, *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 8(2), 68-84.
- Sezgin, A., Ş. (2020). Koronavirüs Salgını Sonrasında Turizm ve Bağlantılı Sektörlerde Beklenen Gelişmeler. *İktisadi Araştırmalar Bölümü: Türkiye İş Bankası*.
- Skare, M., Soriano, D. R. ve Rochon, M. P. (2021). Impact of COVID-19 on the Travel and Tourism Industry. *Technological Forecasting & Social Change*, 163, 120-469.
- Talluri, K. T. ve Ryzin, G. J. Van. (2005). *The Theory and Practice of Revenue Management*. Springer Science.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66436/b.html> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 30.06.2021)

Covid-19 Pandemi Sürecinin Getiri Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Bir Otel İşletmesinde Uygulama

- TÜROB. (2021). STR Mart 2020 Raporu; Dünya turizmüne büyük fatura... <http://www.turob.com/tr/haberler/str-mart-2020-raporu-dunya-turizmине-buyuk-fatura> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 30.06.2021)
- Türker, G. Ö. ve Ertürk, N. (2020). Covid- 19'un Konaklama İşletmelerine Etkileri: Yöneticiler Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 89-101.
- UNWTO. (2021). <https://www.unwto.org/news/international-tourism-arrivals-could-fall-in-2020> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 30.06.2021)
- Yenişehirlioğlu, E. ve Salha, H. (2020). Covid 19 Pandemisinin Türkiye İç Turizmüne Yansımaları: Değişen Talep Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayısı*, 19(37), 355-368.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yousef, D. A. (2007). The Status of Yield Management in Service Organizations in the United Arab Emirates: Results of a Survey. *Journal of Business and Public Affairs*, 1(2), 1-9.

Benlik Saygısının Meslek Seçimi Üzerindeki Etkisi: Turizm Mesleğini Seçen Kişiler Üzerine Bir Araştırma

The Effect of Self-Esteem on Profession Choice: A Study on People Choosing the Tourism Profession

Mehmet UÇAR¹, Hasan TURMA²

Özet

Bu çalışmanın amacı; benlik saygısının meslek seçimi üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç kapsamında Mardin ve Karabük illerinde turizmde aktif çalışanlar ve turizm ile ilgili herhangi bir bölüm okuyan öğrenciler üzerinde bir alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket tekniğinin kullanıldığı çalışmada kartopu örneklem yöntemiyle veriler toplanmıştır. Araştırmaya 225'i Mardin'den ve 268'i Karabük'ten olmak üzere toplam 493 kişi katılmıştır. Analizler sonucunda benlik saygısının hem genel hem de iller açısından meslek seçimini etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte benlik saygının alt boyutu olan öz-yeterliğin de meslek seçimini etkilediği tespit edilmiştir. Ancak benlik saygısının ikinci boyutu olan kendini beğenme boyutu ile ilgili anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Benlik Saygısı, Öz-Yeterlik, Kendini Sevme, Meslek Seçimi, Mardin, Karabük

Abstract

This study examines the effect of self-esteem on career choice. Within the scope of this purpose, a field study was carried out on students who are active in tourism and students studying any department related to tourism in the provinces of Mardin and Karabük. In the study in which the questionnaire technique was used, data were collected by a snowball sampling method. A total of 493 people, 225 from Mardin and 268 from Karabük, participated in the research. As a result of the analysis, it was determined that self-esteem affects the choice of profession both in general and in terms of provinces. In addition, it has been determined that self-efficacy, which is a sub-dimension of self-esteem, also affects the choice of profession. However, no significant result could be reached regarding the second dimension of self-esteem, the dimension of self-love.

Keywords: Self-Esteem, Self-Efficacy, Self-Love, Career Choice, Mardin, Karabük

¹Karabük Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Karabük, Türkiye

²Karabük Üniversitesi, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, Karabük, Türkiye

ORCID:

M.U.: 0000-0001-5116-8573

H.T.: 0000-0002-0856-3495

Corresponding Author:

Mehmet UÇAR

Email:

mehmetucar@karabuk.edu.tr

Citation: Uçar, M. ve Turma, H. (2021). Benlik saygısının meslek seçimi üzerindeki etkisi: Turizm mesleğini seçen kişiler üzerine bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 756-769.

Submitted: 22.11.2021

Accepted: 24.11.2021

1. GİRİŞ

Bireylerin başta aile olmak üzere yakın arkadaş ilişkileri, sosyal yaşama uyum, yaşamdan zevk almak ve mutlu olmak, gelecek ile ilgili kararlar ve meslek seçimi birçok etken tarafından şekillenebilmektedir. Bu önemli etkenlerden biri de benliktir (Ceylan vd., 2012: 26). Kişiyi diğer insanlardan ayıran duygu, düşünce, tutum ve eylemlerinin tümünün harmanlaşmış bütünlüğünü ifade etmekte olan benlik; ben, kendilik kavramları gibi kavramlarla da kullanılmaktadır (Can, 2015: 160). Benlik; bireyin kişiliğiyle, özellikleriyle ve kendisiyle ilgili yaptığı çıkarımların bütünüdür. Daha açık bir ifadeyle kişinin kendisini algılaması olarak tanımlanabilmektedir (Açıkgöz, 2019: 259; Aydoğan, 2016: 280; Çakmak vd., 2017: 1). Eisenberg ve Delaney (1998) benliği; bir kişinin kendisi ile ilgili düşünceleri olarak tanımlamaktadırlar. Bireyler hayatları süresinde başkalarının onları nasıl değerlendirdiği, nasıl algıladığı ve kendilerinin karşı tarafından üzerinde nasıl bir izlenim bıraktıklarıyla ilgilenmektedirler (Altıntaş vd., 2007: 92; Dev ve Qiqieh, 2016: 148). Kişilerin bu değerlendirmelerden hareketle, kendi değerinin genel bir değerlendirmesi olarak benlik saygısı ortaya çıkmaktadır (Abe, 2004: 233). Benlik saygısı, benlik kavramının kapsamına giren bütün bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan bir sonuçtur (Uyanık-Balat ve Akman, 2004; Ogden ve Evan, 1996). Benlik saygısı; kişilerin psikolojik olarak iyi oluşlarında etkili olan bir durumdur (Salmivalli vd., 1999). Coopersmith (1967)'e göre benlik saygısı, kişiliğin vazgeçilmez bir özelliğidir. Yazar benlik saygısını, kişinin kendisini değerli, mutlu, yetenekli ve başarılı görmesine eş değer görmektedir.

Benlik saygısı, bir kişinin kendini değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan bir değer yargısıdır (Orth ve Robins, 2014). Kişinin kendini değerlendirerek ulaştığı söz konusu yargı, benlik saygısının düzeyi açısından belirleyici bir durumdur (Aliyev ve Tunç, 2017: 403). Benlik saygısının, düşük ve yüksek olmak üzere iki boyutu vardır (Aydiner-Boylu vd., 2018: 1179). Benlik saygısı yüksek bireylerin kendilerine ilişkin olumlu düşünceleri, kendilerini kabul eden, değer veren ve güvenen bireyler olarak tanımlanabilir (Coleman ve Hendry, 1999). Düşük benlik saygısına sahip bireyler ise kendilerini olumsuz değerlendiren bireyler olarak tanımlanabilir (Skaalvik ve Hagtvat, 1990; Soğukpınar, 2014: 25; Tatlılıoğlu, 2010: 64). Yüksek benlik saygısına sahip olan kişilerin yaşamları süresince daha pozitif, daha mutlu daha olumlu zihinsel ve duygusal eylemler sergiledikleri bilinmektedir. Benlik saygısı düşük olan kişiler ise daha negatif, daha mutsuz bir durum ve daha olumsuz düşüncelere sahip oldukları söylenebilir (Çetinkaya vd., 2006: 117; Demir ve Duman, 2019: 438; Rogers, 1980; Rosenberg ve Turner, 1990). Yüksek benlik saygısına sahip kişiler kendilerine daha çok güvenmekte, saygı duymakta, kendisine değer vermekte, bir işe yararlı olma hissi yüksek olmakla birlikte kendisini dünyada önemli bir varlık olarak algılamaktadırlar (Aydoğan, 2016: 281; Ceylan vd., 2012: 25). Düşük benliğe sahip bireylerin ise kendilerine güvenmedikleri, kendilerini değersiz hissettikleri ve işe yaramaz olarak algıladıkları bilinmektedir (Mujiyati ve Adiputra, 2018: 16; Tunç ve Kutanis, 2013: 5).

Benlik saygısının en önemli anahtarı, bireyin ne istediği ve gerçekte ne olduğudur. Bu ikisinin tutarlılığı bireye olumlu benlik saygısını da beraberinde getirmektedir (Sheykhjan vd., 2014:38). Yüksek benlik saygısına sahip olan kişilerin davranışları bireysellikten çıkarak diğer kişilerin fikirleri, görüşleri ve davranışları doğrultusunda biçimlenmektedir. Birey beğenilmek ve ilgi görmek amacıyla bu tür bir taktik izleyerek aslında tercihlerini şekillendirmektedir (Altıntaş vd., 2007: 93). Nitekim Jung (1999), bireyin kendinde var olan potansiyel gücün farkına vararak ve kendisiyle ilgili pozitif özellikleri ortaya çıkarması, benlik saygısının meydana gelmesine katkı yapmaktadır (Jung, 1999). Benlik saygısının bu algılanan durumu; bireyin yaşamını, sosyal ilişkilerini ve çalışma hayatını etkilemektedir. Bu algılanan benlik saygısının yüksek oluşu bireye güç kazandırmaktadır (Yousaf, 2015: 140). Bu nedenle kişinin benlik saygısının düşük veya yüksek olması yaşamını doğrudan etkilemektedir (Germeijs, Colpin ve Verschueren, 2011).

Bireylerin benlik saygısını etkileyen unsurların en başında aileler gelmektedir. Bireylerin olumlu bir benlik saygısı oluşturmada ailenin önemi oldukça fazladır. Aile içerisindeki iletişim durumu, aile içinde yaşanan durumlar benlik gelişiminde önemli bir anahtardır (Çetinkaya vd., 2006: 117). Tutarlı, demokratik bir aile yapısında yetişen bir bireyde olumlu benlik yapısı gelişirken tutarsız, baskıcı, koruyucu bir aile ortamında yetişen bireyde ise olumsuz benlik saygısı görülmektedir (Dilek ve Aksoy, 2013: 100; Vidinlioğlu, 2010: 74). Bireyleri yetiştiren ailelerin kurdukları iletişim ve verdikleri tepkiler bireyin çevreye karşı olumlu ilişkiler kurmasına, kendisiyle ilgili algılamalarının olumlu ya da olumsuz olmasına, özgüven gelişimine, yetenek ve ilgilerini fark etmesi gibi birçok kavramda önemli etkilere sahiptir (Kayaalp ve Gündüz, 2018: 515; Yıldız-Çiçekler ve Alakoç-Pirpir, 2015: 497). Arkadaşlığın önem kazanması yaşamın her devresinde sürer ve yaşıt gruplarının baskısı, zaman içerisinde ailenin etkisine denk, hatta ondan daha da üstün olmaya başlayabilmektedir. Bu kapsamda yetişkin bireylerin, tutum benzerliği içerisinde bir arada olduğu kendi arkadaş çevresinin etkisine girmesi beraberinde, akran baskısını da gündeme getirebilmektedir (Çelik ve Güzel, 2018: 236). Bireylerin yetişme süreçlerinde benlik saygılarına etkisi olduğu düşünülen kesimlerden biri eğitimcilerdir. Eğitimciler, bireylerin yeterlik ve başarı inançlarının pekiştirilmesi açısından olumlu benlik gelişimine katkı sağlamaktadırlar (Cengiz, 2008: 195-197; Çam vd., 2018: 68).

Bireyin toplum içerisindeki başarısını, etkinliğini, gücünü sergileyebilmesinin ve bu gücü koruyabilmesinin en önemli araçlarından biri statüdür. Bireyler statülerine genel olarak sahip oldukları meslekler aracılığıyla ulaşabilmektedirler. Meslek sadece para kazanmak değil aynı zamanda bireyin kendini ifade etmesi ve kendini gerçekleştirme açısından da önem taşımaktadır. Dolayısıyla birey meslek ile psikolojik gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır (Büyükkuru ve Çokal, 2018: 447; Tuzcuoğlu, 1994: 265). Başka bir deyişle meslek bireye özerklik, bağımsızlık, geleceğe güvenle bakabilme, sosyal gereksinimlerini karşılamada gruba aidiyet hissi ve eğitim yaşantıları yoluyla edinilen bilgi ve becerileri uygulayabilme gibi birçok gereksinimini doyurma olanağı da sağlamaktadır (Çivilidağ vd., 2018: 46; Dinç, 2008: 101; Gökdeniz ve Merdan, 2016: 118) Bu anlamda mesleği, bireylerin benliklerini sergileyebildikleri yollardan biri olarak değerlendirmek mümkündür (Dilmaç ve Ekşi, 2012: 66). Yapılan çalışmalarda (Çınar, 2010; Değirmenci-Öz ve Yıldız, 2019; Erşan vd., 2009; Öner-Altıok vd., 2010; Ulusoy vd., 2016) benlik saygısı ve meslek seçimi arasında bir ilişkinin olduğu ve mesleği isteyerek seçen kişilerin benlik saygılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Turizm sektörü açısından bakıldığında; benlik saygısının turizm mesleği seçiminde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim turizm sektörü, emek-yoğun bir yapıya sahip olan bir sektördür. Turizmin, ekonomide yarattığı genel istihdam etkisi, ülkedeki toplam istihdamı etkilemektedir. İstihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artmaktadır. Turizmin gelişmesine paralel olarak turistik yatırımların artması, diğer taraftan işgücü talebini de arttırmaktadır (Karakahya, 2012: 20). Günümüzde bu talebi karşılamak için ortaöğretim düzeyinde eğitim vermekte olan turizm meslek liseleri, turizm sektörüne eleman ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Meslek yüksekokulları sektöre ara eleman veya orta kademedeki yönetici ihtiyacını karşılamaktadır. Sektördeki, yüksek eğitilmiş ve üst düzey yönetici ihtiyacının karşılanması görevini ise lisans düzeyinde eğitim vermekte olan yüksekokullar ve fakülteler üstlenmiş bulunmaktadır (Akoğlan-Kozak, 2009: 2). Turizmde aktif çalışanların ve öğrencilerin bu mesleği seçmeleri, sektördeki çalışma şartlarını değerlendirmeleri, sektörde kariyer yapmaya bakış açıları, sektörle kişisel uyumları (Duman vd., 2006: 52) gibi faktörler, benlik saygılarının önemli bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Bu anlamda bireyin mesleğine bağlı olarak geliştirmiş olduğu mesleki benlik; bireyin mesleğini ne kadar önemli ve değerli gördüğünü ve mesleki benlikten duyduğu gururun ve saygının düzeyini ortaya koymaktadır (Çetinkaya-Ulusoy vd., 2016: 30).

Turizm sektörü üzerinde yapılan çalışmalarda öğrencilerin turizm mesleğini seçme nedenlerinin farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Toksöz ve Çarpar, 2019: 262). Bazı çalışmalarda (Aymanıkuy ve Aymanıkuy, 2013; King vd., 2003; Pelit ve Öztürk, 2010; Richardson, 2009) sektörde çalışmanın, öğrenciler tarafından çok çekici görülmediği ve bu nedenle çalışmak istemedikleri ortaya konulmuştur. Bunun nedenleri arasında; sosyal güvencenin yetersiz olması, düşük ücret, turizmin mevsimsel ve yarı zamanlı bir iş olması, turizm işinin ve ortamının stresli olması, uzun ve düzensiz çalışma saatleri olmakla birlikte ve fazla mesai ücretlerinin alınmaması, sektör özelliği gereği bireysel, ailesel ve sosyal ihtiyaçların karşılanması için gerekli zamanı ayırmayı engellemesi, kısıtlı yükselme olanakları, eğitim düzeyi yüksek çalışana gerekli önemin verilmemesi, turizm sektörünün yorucu ve yıpratıcı bir nitelik taşıması, teorik eğitim ve uygulama ciddi sorunların olması gibi pek çok neden yer almaktadır. Bazı çalışmalarda (Arslan vd., 2017; Avcı, 2011; Büyükkuru ve Çokal, 2018; Duman vd., 2006, Çatı ve Bilgin, 2013; Erdem ve Kayran, 2013; Jiang ve Tribe, 2009; Türkay ve Solmaz, 2011) da turizmin, toplum içerisinde saygın bir yerinin olduğu düşüncesinden hareketle öğrencilerin gelecekte turizm sektöründe çalışmak istediklerini belirttikleri ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak günümüzde bireylerin meslek seçimini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında, bireylerin, ebeveynlerin gençlerden beklentileri, kolay iş bulabilme, seçilen mesleğin ekonomik ve sosyal getiri düzeyi, devlet politikaları, mesleğin sorumlulukları, iş garantisi, vb. birçok faktör yer almaktadır (Arslan vd., 2017: 201; Dinç, 2008: 101; Gökdeniz ve Merdan, 2016: 118). Meslek seçiminde sadece bireysel faktörler ve sektörel faktörler etkili olmamaktadır. Benlik, de önemli bir rol oynamaktadır (Tuczuoğlu, 2000: 268). Ancak yukarıda belirtilen çalışmalarda görüldüğü üzere turizm sektörü kapsamında meslek seçimi ile ilgili yapılan çalışmalarda daha çok kişisel ve sektörel özelliklere vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla meslek seçiminin psikolojik yönlerinden biri olan benlik saygısının meslek seçiminde ne düzeyde etkili olduğu dikkate alınmamıştır. Bu noktada, literatürdeki eksiklikten hareketle turizmde aktif çalışan ve öğrencilerin, turizm mesleğini seçmelerinde benlik saygılarının etkili olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1. YÖNTEM

1.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini; Mardin ve Karabük illerinde turizm sektöründe aktif çalışanlar ile her iki ilde turizm bölümünü okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışma Ağustos-Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kartopu örneklem yöntemi ile veriler toplanmış olup toplam 521 kişiden veriler alınmıştır. Ancak eksik ve geçersiz sayılan 28 adet anket değerlendirmeye alınmamıştır. Geriye kalan 493 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin tanımlayıcı bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Mardin ve Karabük İllerinden Araştırmaya Katılan Kişilerin Demografik Özellikleri

Değişkenler		Mardin		Karabük		Genel	
		n	%	n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	111	49,3	132	49,3	243	49,3
	Erkek	114	50,7	136	50,7	250	50,7
Yaş		n	%	n	%	n	%
	30 Yaş ve Altı	89	39,6	118	44,0	207	42,0
	31-35 Yaş	75	33,3	86	32,1	161	32,7
	36-40 Yaş	35	15,6	29	10,8	64	13,0
	41 Yaş ve Üstü	26	11,6	35	13,1	61	12,4
Eğitim Durumu		n	%	n	%	n	%
	Ön Lisans	85	37,8	94	35,1	179	36,3
	Lisans	114	50,7	153	57,1	267	54,2
	Lisansüstü	26	11,6	21	7,8	47	9,5
Çalışma Durumu		n	%	n	%	n	%
	Turizmde Aktif Çalışıyorum	110	48,9	145	54,1	255	51,7
	Aktif Çalışmıyorum/Okuyorum	115	51,1	123	45,9	238	48,3
Toplam		225	45,6	268	54,4	493	100

Araştırmaya 225'i Mardin'den ve 268'i Karabük'ten olmak üzere toplam 493 kişi katılmıştır. Mardin'den katılan kişilerden 111'i kadın ve 114 erkektir. 89'u 30 yaş ve altı, 75'i 31-35 yaş arası, 35'i 36-40 yaş arası, 26'si 41 yaş ve üzerindedir. 85 katılımcı ön lisans, 114 katılımcı lisans ve 26 katılımcı lisansüstü eğitime sahiptir. Mardin'den katılanların 110 turizmde aktif çalışırken; 115'i aktif olarak çalışmadığını ve okuduğunu ifade etmiştir. Karabük'ten araştırma katılan kişilerin bilgileri incelendiğinde; katılımcıların 132'sinin kadın ve 136'sının erkek olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 118'i 30 yaş ve altı, 86'sı 31-35 yaş arası, 29'u 36-40 yaş arası, 35'i 41 yaş ve üzerindedir. Karabük'ten katılanların 94'ü ön lisans, 153 lisans ve 21'i lisansüstü eğitimine sahiptir. Çalışma durumlarına bakıldığında; 145'i aktif çalışan, 123'ü ise çalışmayan/okuyan kişilerden oluşmaktadır.

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara çevirim içi ortamda ulaşılmış ve anket formunu doldurmaları istenmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların özelliklerini belirlemeye yönelik açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümünde Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Tafarodi ve Swan (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ancak Türkçe uyarlamasını Doğan (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek; Kendini Sevme (8 madde) ve Özyeterlik (8 madde) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Doğan, benlik saygısı ölçeğinin iç tutarlılık katsayısını, 0,72, kendini sevme alt boyutu için 0,83 ve özyeterlik alt boyutu için 0,74 olarak tespit etmiştir. Anketin üçüncü bölümünde; Toksöz ve Çarpar'ın (2019) yaptıkları çalışmadan alınmış olan Birey-Meslek Uyumu Ölçeği yer almaktadır. Ölçek, bireysel değerlere (5 madde) ve mesleki değerlere (3 madde) yönelik uyum olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Çalışmanın amacına bağlı olarak bireysel değerlere yönelik uyum ölçen 5 madde bu çalışmada kullanılmıştır. Toksöz ve Çarpar'ın (2019), Birey-Meslek Uyumu ölçeğinin güvenilirlik katsayısını 0,83, Bireysel Değerlere Yönelik Uyum boyutunun güvenilirlik katsayısını 0,94 ve Mesleki İlgiye Yönelik Uyum boyutu için 0,73 katsayısı belirlemişlerdir. Araştırmada kullanılan ölçek ifadeleri 5'li Likert (1=Kesinlikle katılmıyorum; 5=Kesinlikle katılıyorum) biçiminde tasarlanmıştır.

1.3. Veri Analizi

Alan çalışması sonucunda toplanan anket verileri SPSS (20) kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede öncelikle ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğine bakılmıştır. İkinci aşamada betimsel analiz ve ölçeklerin normal dağılım koşullarını sağlayıp sağlamadığı analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 değerler arasında olduğu tespit edilmiştir. Verilerin parametrik test koşullarını sağlaması üzerine üçüncü aşamada korelasyon analizi yapılarak benlik saygısı ve meslek seçimi arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Son aşamada ise benlik saygısının meslek seçimini etkileyip etkilemediğini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Benlik saygısı ve meslek seçimi ölçeklerinin yapısal geçerliliği için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizleri yapılırken iki temel değere öncelikle dikkat edilmektedir. Bu değerlerden biri Barlett değeri olup anket çalışması sonucunda elde edilmiş olan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirleyen bir değer olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk vd., 2004). Bartlett değeri için $p < 0.05$ ya da $p < 0.01$ olması gerektiği ifade edilmektedir (Hair vd., 2010). Diğer bir değer ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeridir. KMO değeri; veri setinin ortak olup olmadığını gösteren bir değerdir. Faktör analizinde KMO değerinin 0.60'ın üzerinde olmasına özenle dikkat edilmekte olup söz konusu değer verilerin faktör analizi için uygunluğunu ortaya koymaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Hair ve arkadaşlarının (2010) belirttiği gibi 0.60'ın altındaki değerlerin faktör analizine uygun olmadığı söylenebilir. KMO değerinden hareketle özdeğeri en az 1 olan faktörler göz önünde bulundurularak, veri setindeki faktör sayına karar verilebilmektedir (Erdoğan, 2003). Güvenirlik ise, verilerin ölçülmesi sonucunda ölçümlerdeki tutarlılığı ve zamana içerisindeki değişmezlik ölçüsünü gösteren bir hesaplama işlemidir (Alpar, 2010; Ural ve Kılıç, 2013). Ölçeğin güvenirliliği için dikkate alınan değer aralıkları ($0.00 \leq \alpha < 0.40$ =Güvenilir Değil; $0.40 \leq \alpha < 0.60$ =Düşük Güvenilirlik; $0.60 \leq \alpha < 0.80$ =Oldukça Güvenilir; $0.80 \leq \alpha < 1.00$ =Yüksek Güvenilirlik) biçimindedir (Kalaycı, 2010). Bu çerçevede benlik saygısı ile ilgili açıklayıcı faktör analizi ve güvenirlilik sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Benlik Saygısı Ölçeğine İlişkin Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Maddeler	1	2	α
B4-Zorluklarla başa çıkmada bazen yetersiz kalmam	0,953		0,978
B5-Birçok konuda oldukça başarılıyım	0,948		
B7-Çok yetenekliyim.	0,935		
B2-Uğrunda çaba gösterdiğim her işi başarabilirim	0,935		
B1-Yaptığım işlerde oldukça yeterliyim	0,926		
B3-Çoğu zaman benim için önemli olan şeyleri başarmakta zorlanmam	0,924		
B8-Keşke yaptığım işlerde daha başarılı olsam demem	0,920		
B6-Hedeflerimi gerçekleştirmede çoğu zaman başarılı olurum	0,919		
B16-Kendime yeterince saygım vardır		0,829	0,905
B10-Kendimle oldukça barışığım		0,814	
B15-Kendi kişisel değerimden asla şüphe duymam		0,783	
B13-Kendime karşı olumsuz tutum içinde değilim		0,782	
B11-Kendi değerimden eminim		0,763	
B14-Kendimden gayet memnunum		0,761	
B12-Kendimle ilgili düşünmek çoğu zaman hoşuma gider		0,754	
B9-Kendimi değersiz görme eğiliminde değilim		0,730	
Özdeğerler	7,025	4,807	
Varyans Açıklama Oranı	43,909	30,046	
Toplam Varyans Oranı		%73,95	0,898
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,923	
Bartlett Küresellik Testi	$\chi^2 = 8488.452$; p=0.000		

Not: 1 = Öz-Yeterlik; 2 = Kendini Beğenme

Bireylerin benlik saygısını ölçen ölçek 16 ifadeden oluşmakta olup elde edilen cevaplar çerçevesinde varimax rotasyonlu temel bileşenler (principal components) yöntemine göre faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda özdeğeri 7,025 ve 4,807 olan iki alt boyut elde edilmiştir. her iki alt boyuttaki ifadelerin yüklenme değeri 0,40'ın üzerinde olmak üzere toplam varyansın %73.95'ini açıkladıkları tespit edilmiştir. Benlik saygısı ölçeğinin KMO değeri 0.923 ve Bartlett küresellik testi değeri $\chi^2 = 8488,452$; $p < 0.000$ olarak anlamlı bulunmuştur. Bu değerlerden hareketle; ölçeğin faktör analizine uygunluğuna ve faktör yüklerinin de kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2007). Ayrıca benlik saygısı ölçeği $\alpha = 0,898$ düzeyinde güvenli çıkmıştır. Bu değer a=0.70'in üzerinde olması, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Kalaycı, 2010; Kline, 2016).

Meslek seçimi ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi ve güvenirlilik sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Meslek Seçimi Ölçeğine İlişkin Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Maddeler	Meslek Seçimi	α
S5-İnsanlar tatildeyken ve eğlenirken onlara hizmet etmekten mutluluk duyarım	0,886	
S1-Turizm mesleğinde çalışmak inançlarıma göredir	0,882	
S4-Türk turistlere hizmet etmeyi aşağılayıcı bulmam	0,870	
S3-Yabancı turistlere hizmet etmeyi aşağılayıcı bulmam	0,830	
S2-Bu meslekte çalışırken kendimi özgür hissederim	0,533	
Özdeğer	3,292	
Varyans Açıklama Oranı	65,838	
Toplam Varyans Açıklama Oranı	65,838	0,978
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)	0,846	
Bartlett Küresellik Testi	$\chi^2 = 1313,220$; p=0.000	

Araştırmaya katılan Mardin ve Karabük illerinde yaşayan kişilerden elde edilen veriler kapsamında, meslek seçimi ölçeği veri setine varimax rotasyonlu temel bileşenler (principal components) yöntemi göre faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda özdeğeri 3,292 olan ve toplam varyansın %65,83'ünü açıklayan tek faktör elde edilmiştir. Meslek seçimi ölçeğinin KMO değeri 0,846 ve Bartlett küresellik testi değeri $\chi^2 = 1313,220$; $p < 0.000$ olarak anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin faktör yüklerinin de 0.53-0.88 arasında değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla faktör yüklerinin 0.35'ten büyük olması gerektiği düşüncesinden hareketle, meslek seçimi ile ilgili veri setinin faktör yükleri de kabul edilir düzeydedir (Tabachnick ve Fidell, 2013; Büyüköztürk, 2007). Ayrıca ölçeğin güvenirlilik katsayısı $\alpha = 0,862$ düzeyinde güvenli çıkmıştır.

Tablo 4'te hem genel hem de iller bazında katılımcıların benlik saygısı ve meslek seçimine ilişkin ifadelerle verdikleri genel aritmetik ortalamalar verilmiştir.

Tablo 4. Benlik Saygısı ve Meslek Seçimi Ölçeklerine İlişkin Aritmetik Ortalamalar

İl	Değişkenler	N	Min.	Max.	\bar{X}	σ
Mardin	Benlik Saygısı	225	1,25	4,88	3,323	0,749
	Öz-Yeterlik	225	1,00	5,00	3,127	1,241
	Kendini Sevme	225	1,00	5,00	3,518	0,875
	Meslek Seçimi	225	1,00	5,00	3,095	1,135
Karabük	Benlik Saygısı	268	1,19	4,81	3,434	0,828
	Öz-Yeterlik	268	1,00	5,00	3,437	1,279
	Kendini Sevme	268	1,00	5,00	3,432	0,904
	Meslek Seçimi	268	1,00	4,80	3,397	1,082
Toplam	Benlik Saygısı	493	1,19	4,88	3,383	0,794
	Öz-Yeterlik	493	1,00	5,00	3,295	1,270
	Kendini Sevme	493	1,00	5,00	3,471	0,891
	Meslek Seçimi	493	1,00	5,00	3,259	1,116

Tablo 4'te görüldüğü üzere; Mardin ilinden araştırmaya katılan kişilerin benlik saygılarının ($\bar{X}=3,32$) ve meslek seçimi ortalamalarının ($\bar{X}=3,09$) olduğu belirlenmiştir. Karabük ilinden katılan katılımcıların benlik saygılarının ($\bar{X}=3,43$) ve meslek seçimi ortalamalarının ($\bar{X}=3,39$) olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamalardan hareketle Karabük ilinden katılan kişilerin benlik saygılarının ve meslek seçimine ilişkin ortalamalarının Mardin ilinden katılan kişilere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere; benlik saygısı ve meslek seçimi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için Pearson Korelasyon testi yapılmıştır. Pearson korelasyon ilişki

testinde katsayıların -1 ve +1 arasında değer alması gerekmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Katsayının +1'e yaklaşması, değişkenler arasındaki pozitif ve güçlü ilişkiye işaret ederken; -1'e yaklaşması negatif ve güçlü bir ilişkiye işaret etmektedir (Nakip, 2013). İlişki testlerinde ilişkinin düzeyine karar vermek için "0,00-0,25 = çok zayıf, 0,26-0,49 = zayıf, 0,50-0,69 = orta, 0,70-0,89 = yüksek, 0,90-1,00 = çok yüksek" değer aralıkları dikkate alınmıştır (Kalaycı, 2010).

Tablo 5. Benlik Saygısı ve Meslek Seçimi Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon	Benlik Saygısı	Öz-Yeterlik	Kendini Beğenme	Meslek Seçimi
Mardin	Benlik Saygısı	1	0,812**	0,561**	0,253**
	Öz-Yeterlik	0,812**	1	0,029	0,349**
	Kendini Beğenme	0,561**	0,029	1	-0,062
	Meslek Seçimi	0,253**	0,349**	-0,062	1
Karabük	Benlik Saygısı	1	0,841**	0,644**	0,426**
	Öz-Yeterlik	0,841**	1	0,127*	0,512**
	Kendini Beğenme	0,644**	0,127*	1	0,057
	Meslek Seçimi	0,426**	0,512**	0,057	1
Genel	Benlik Saygısı	1	0,828**	0,603**	0,354**
	Öz-Yeterlik	0,828**	1	0,052	0,446**
	Kendini Beğenme	0,603**	0,052	1	-0,004
	Meslek Seçimi	0,354**	0,446**	-0,004	1

Not: **p<0,01; *p<0,05

Mardin ilinden katılan kişilerin benlik saygısı ile meslek seçimi arasında çok zayıf ($r=0,253$), meslek seçimi ve benlik saygısının alt boyutu olan öz-yeterlik arasında ($r=0,349$) zayıf fakat pozitif bir ilişki bulunmuştur. Araştırmaya Karabük ilinden katılan kişilerin benlik saygısı ve meslek seçimi arasında zayıf ($r=0,426$), benlik saygısının alt boyutu olan öz-yeterlik ile benlik saygısı arasında ($r=0,512$) orta ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durumda benlik saygısı arttıkça kişilerin turizm mesleğini seçme olasılıklarının da olumlu yönde arttığı söylenebilir.

Araştırma problemine cevap bulmak için regresyon analizi yapılmıştır (Bkz Tablo 6-7). Regresyon analizi bulgularına ilişkin değerlendirme gerçekleştirilmeden önce, verilerin regresyon analizine uygunluğuna ilişkin çeşitli varsayımların sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Bu çalışmada yaygın kullanım alanı olan çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorunu üzerinde durulmuştur. Çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığını tespit etmek için VIF ve tolerans değerlerine bakılmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmaması için VIF değerinin 10'dan daha küçük ve tolerans değerinin 0,100'den daha büyük olması gereklidir (Hair vd., 2010; Kline, 2016; Sekaran ve Bougie, 2016). Bağımsız değişkenlere ilişkin VIF ve tolerans değerlere bakıldığında; belirtilen değerleri karşıladığı tespit edilmiş ve araştırmada kullanılan bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığına karar verilmiştir.

Tablo 6. Benlik Saygısının Meslek Seçimi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	SE	β	t	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
Mardin Benlik Saygısı	0,383	0,09	0,253	3,902	0,064	0,060	15,227	0,000*
Karabük Benlik Saygısı	0,557	0,07	0,426	7,680	0,181	0,178	58,979	0,000*
Genel Benlik Saygısı	0,498	0,05	0,354	8,382	0,125	0,123	70,251	0,000*

Tablo 6'da benlik saygısının meslek seçimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçları benlik saygısının hem genel hem de iller bazında meslek seçimini etkilediği görülmektedir. Bu çerçevede benlik saygısı meslek seçimini genel olarak 0,498 birim etkilemektedir. İller bazında

bakıldığında; Mardin'den araştırmaya katılan kişilerin benlik saygıları meslek seçimlerini 0,383 birim, Karabük'ten katılanların ise 0,557 birim etkilediği belirlenmiştir.

Tablo 7. Benlik Saygısı Alt Boyutlarının Meslek Seçimi Üzerindeki Etkisi

	Değişkenler	B	SE	β	t	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Mardin	Öz-Yeterlik	0,317	0,05	0,347	5,525	0,124	0,116	15,742
	Kendini Beğenme	-0,067	0,08	-0,052	-0,823			
Karabük	Öz-Yeterlik	0,434	0,04	0,513	9,638	0,262	0,256	47,034
	Kendini Beğenme	-0,010	0,06	-0,008	-0,150			
Genel	Öz-Yeterlik	0,393	0,03	0,447	11,041	0,199	0,196	60,960
	Kendini Beğenme	-0,034	0,05	-0,027	-0,674			

Tablo 7'de görüldüğü üzere benlik saygının alt boyutu olan öz-yeterlik boyutunun meslek seçimini etkilediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla öz-yeterlik genel olarak meslek seçimini 0,393 birim etkilemektedir. İller açısından incelendiğinde; Mardin'den araştırmaya katılan kişilerin öz-yeterlik düzeyleri meslek seçimlerini 0,317 birim, Karabük'ten katılan kişilerin öz-yeterlikleri meslek seçimlerini 0,434 birim etkilemektedir.

SONUÇ

Ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir ortamda bireyler için hayat daha zor olabilmektedir. İnsanlar yaşamları süresince, hem fiziksel hem de duygusal olarak büyük sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bireyin toplum içerisindeki başarısını, etkinliğini, gücünü sergileyebilmesinin ve bu gücü koruyabilmesinin en önemli araçlarından biri seçtiği meslektir. Meslek bireye özerklik, bağımsızlık, geleceğe güvenle bakabilme, sosyal gereksinimlerini karşılamada gruba aidiyet hissi ve eğitim yaşantıları yoluyla edinilen bilgi ve becerileri uygulayabilme gibi birçok gereksinimini doyurma olanağı sunmaktadır. Turizm mesleği açısından bakıldığında; bireylerin bu mesleği seçip seçmemelerinin altında pek çok nedenin olduğu yapılan çeşitli araştırmalarda (Avcı, 2011; Büyükkuru ve Çokal, 2018; Duman vd., 2006, Çatı ve Bilgin, 2013; Erdem ve Kayran, 2013; Jiang ve Tribe, 2009; Türkay ve Solmaz, 2011) ortaya konulmuştur. Ancak ebeveynlerin gençlerden beklentileri, kolay iş bulabilme, seçilen mesleğin ekonomik ve sosyal getiri düzeyi, devlet politikaları, mesleğin sorumlulukları, iş garantisi, vb. bireysel ve sektörel faktörlerin (Arslan vd., 2017; Dinç, 2008; Gökdeniz ve Merdan, 2016) yanı sıra meslek seçiminde kişilerin benlik saygısı da önemli bir rol oynamaktadır (Tuczuoğlu, 2000).

Bireylerin benlik saygılarının düşük veya yüksek olması, kendileriyle ilgili düşüncelerinin olumlu ya da olumsuz olacağı anlamına gelmekte ve bu da meslek seçiminde kilit rol oynayabilmektedir. Yapılan çalışmalarda (Çınar, 2010; Değirmenci-Öz ve Yıldız, 2019; Erşan vd., 2009; Öner-Altıok vd., 2010; Ulusoy vd., 2016) benlik saygısı ve meslek seçimi arasında bir ilişkinin olduğu ve mesleği isteyerek seçen kişilerin benlik saygılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak turizm sektörü açısından bu tür bir çalışmamaya rastlanmamıştır. Literatürdeki bu boşluktan hareketle Mardin ve Karabük illerini kapsam üzere turizm mesleğinde aktif çalışan ve turizm ile ilgili herhangi bir bölümü okuyan öğrenciler üzerinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda benlik saygısının meslek seçimini genel olarak 0,498 birim etkilediği tespit edilmiştir. İller bazında; Mardin'den araştırmaya katılan kişilerin benlik saygıları meslek seçimlerini 0,383 birim, Karabük'ten katılanların ise 0,557 birim etkilediği belirlenmiştir. Çalışmada benlik saygısının alt boyutu olan kendini beğenme ile meslek seçimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak öz-yeterlik boyutunun genel olarak meslek seçimini 0,393 birim etkilediği bulunmuştur. İller açısından ise; Mardin'den araştırmaya katılan kişilerin öz-yeterlik

düzeylerinin, meslek seçimlerini 0,317 birim, Karabük'ten katılan kişilerin öz-yeterliklerinin, meslek seçimlerini 0,434 birim etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak günümüzde her ne kadar seyahat ve haberleşme imkânları artmış olsa da farklı bölgelerde doğup büyüyen kişilerin inançları, duyguları ve davranışları o bölgenin ekonomik ve sosyolojik yapısı tarafından şekillenebilmektedir. Nitekim ekonomik ve sosyolojik ortamda yaşanan değişimler bireylerin psikolojik süreçlerini de etkileyebilmektedir. Ancak bu çalışmada, benlik saygısının daha çok bilişsel değerlendirmeler sonucunda oluştuğu kanısına varılmış olup ekonomik ve sosyal yapının etkisinin nispeten daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak özellikle turizmde bu tür çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Farklı iller, bölgeler, ülkeler ve sektörler üzerine karşılaştırmalı olarak yapılacak çalışmalarda farklı sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Abe, J. A. (2004). Self-esteem, perception of relationships, and emotional distress: A cross-cultural study. *Personal Relationships*, 11, 231-247.
- Açıkgöz, A. (2019). Sağlık teknikerliği öğrencilerinin benlik saygısı düzeyi ve ilişkili etmenler. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (4), 258-264.
- Akoğlan-Kozak, M. (2009). Akademik turizm eğitimi üzerine bir durum analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 1-20.
- Aliyev, R. ve Tunç, E. (2017). Ortaokul öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyi ve benlik algılarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 401-418.
- Alpar, R. (2010) *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinde örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlilik- güvenirlilik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altıntaş, A., Aşçı, F. H. ve Özenir, B. T. (2007). Benlik sunumunun cinsiyete ve egzersiz davranışı parametrelerine göre incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (2), 91-99.
- Arslan, E., Güripek, E. ve İnce, C. (2017). Kişilik ve meslek seçimi ilişkisi: turizm öğrencileri üzerine bir araştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, 3 (11), 200-217.
- Avcı, N. (2011). Turizm eğitimi alan lisans öğrencilerinin iş değerleri: Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 7-18.
- Aydiner-Boylu, Günay, G. ve Ersoy, A. F. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal kırılganlıkları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53 (3), 1177-1186.
- Aydoğan, H. (2016). Profesyonel futbolcuların benlik saygılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 4 (Özel Sayı 1), 278-290.
- Aymankuy, Y. ve Aymankuy, Ş. (2013). Turizm işletmeciliği eğitimi alan öğrencilerin turizm sektöründeki istihdamla ilgili görüşleri ve sektördeki kariyer beklentileri (Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 1-21.
- Büyükkuru, M. ve Çokal, Z. (2018). Turizm Rehberliği Eğitimi Alan Öğrencilerin Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Meslek Seçimleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 443-474.
- Büyüköztürk, Ş.(2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Can, S. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarında akademik benlik saygısı (Muğla ili örneği). *Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Dergisi*, (34), 159-176.
- Cengiz, D. (2008). Kategorik regresyon analizi ile öğrencilerin benlik algılarını etkileyen özelliklerin belirlenmesi. *Öneri*, 8 (9), 193-198.

- Ceylan, R., Yıldız-Bıçakçı, M. ve Aral, N. (2012). Çocukların benlik kavramlarında televizyon seyretme süresi ve seyredilen programların etkisinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 25-33.
- Coleman, J. and Hendry, L. B. (1999). *The nature of adolescence*. London: Routledge.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: W. H. Freeman & Co.
- Çakmak, A., Şahin, H. ve Akıncı-Demirbaş, E. (2017). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi, e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 1-9.
- Çam, O., Yalçın, N., Demir, B., İnce, Ş., Koçoğlu, Z. ve Sağlam, B. (2018). Öğrenci hemşirelerde profesyonel benlik kavramı ve etkileyen faktörler. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 34 (1), 66-78.
- Çatı, K. ve Bilgin, Y. (2013). Turizm lisans öğrencilerinin turizm sektöründe çalışma eğilimleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 23-45.
- Çelik, E. ve Güzel, H. Ş. (2018). Ergenlerde sosyal görünüş kaygısı ile mükemmeliyetçilik arasındaki ilişki: benlik saygısının aracı rolü. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16 (2), 235-256.
- Çetinkaya, S., Arslan, S., Nur, N., Özdemir, D., Demir, F. ve Sümer, H. (2006). Sivas il merkezi sosyoekonomik düzeyi farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinin benlik saygısı düzeyi. *Klinik Psikiyatri*, 10 (2), 116-122.
- Çetinkaya-Uslusoy, E., Paslı-Gürdoğan, E. ve Kurt, D. (2016). Hemşirelerde mesleki benlik saygısı ve meslektaş dayanışması. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 29-35.
- Çınar, Ç. (2010). *Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçimi kararlarında benlik algısının önemi* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çivilidağ, A., Yanar, A., Kızılırmak, B. ve Denizli, T. (2018). Mesleki benlik saygısı, sürekli kaygı ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2 (3), 45-60.
- Değirmenci-Öz, S. ve Yıldız, G. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin mesleki benlik saygıları ve öğrenimlerine ilişkin doyum düzeylerinin belirlenmesi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 6 (2), 79-89.
- Dev, S. ve Qiqieh, S. (2016). The relationship between english language proficiency, academic achievement and self-esteem of non-native-english-speaking students, *International Education Studies*, 9 (5), 147-155.
- Dilek, H. ve Aksoy, B. A. (2013). Ergenlerin benlik saygısı ile anne-babalarının benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14 (3), 95-109.
- Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2012). Öğretmenlerin sahip oldukları değerlerin ve özgeci davranışlarının mesleki benlik saygısı açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10 (23), 65-82.
- Dinç, E. (2008). Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu- Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (16) 2008 / 2: 90-106.
- Doğan, T. (2011). Two-dimensional self-esteem: Adaptation of the self-liking/self-competence scale into turkish: A validity and reliability study. *Education and Science*, 36 (162), 126-137.
- Duman, T., Tepeci M. ve Unur, K. (2006). Mersin'de yükseköğretim ve ortaöğretim düzeyinde turizm eğitimi almakta olan öğrencilerin sektörün çalışma koşullarını algılamaları ve sektörde çalışma isteklerinin karşılaştırmalı analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 51-69.
- Duman, T., Tepeci, M. ve Unur, K. (2006). Mersin'de yükseköğretim ve orta öğretim düzeyinde turizm eğitimi almakta olan öğrencilerin sektörün çalışma koşullarını algılamaları ve sektörde çalışma isteklerinin karşılaştırmalı analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 51-69.
- Eisenberg, S. ve Delenay, J. D. (1998). Psikolojik danışma süreci. Çev.: N. Ören ve M. Takkaç, İstanbul: MEB Yayınları.

- Erdem, B. ve Kayran, M. F. (2013). Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 81-106.
- Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist metodoloji: bilimsel araştırma tasarımı istatistiksel yöntemler analiz ve yorum*. Ankara: ERK.
- Erşan, E. E., Doğan, O. ve Doğan, S. (2009). Beden eğitimi ve antrenörlük bölümü öğrencilerinde benlik saygısı düzeyi ve bazı sosyo-demografik özelliklerle ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 12, 35-42.
- Germeijs, S.V., Colpin, H. ve Verschueren, K. (2011). Academic self-concept in high school: predictors and effects on adjustment in higher education. *Scand Journal of Psychol*, 52, 586-594.
- Gökdeniz, İ. ve Merdan, E. (2016). Meslek seçimi ile iş tatmini ilişkisi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 111-121.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*. 7th Edition, Pearson Education, Upper Saddle River.
- Jiang, B. ve Tribe, J. (2009). Tourism jobs – short lived professions: Student attitudes towards tourism careers in China. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 8 (1), 4-19.
- Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş benlik*. Çev.: C. E. Sılay, İstanbul: İlhan Yayınevi ve Danışmanlık.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karakahya, E. (2012). *Eskişehir'deki konaklama işletmeleri yöneticilerinin iç turizme yönelik algıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Eskişehir.
- Kayaalp, İ. ve Gündüz, B. (2018). Ergenlerin anne baba tutumları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracı rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 514-536.
- King, B., McKercher, B. ve Waryszak, R. (2003). A comparative study of hospitality and tourism graduates in Australia and Hong Kong. *International Journal of Tourism Research*, 5 (6), 409-420.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Mujiyati, M. ve Adipura, S. (2018). Influence of peer groups to the self-esteem of lampung and javanese students. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 5 (1), 15-22.
- Nakip, M. (2013). *Pazarlama araştırma teknikleri*, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ogden J, Evans C. (1996). The problem with weighting: effects on mood, self-esteem and body image. *Int J Obes Relat Metab Disord*, 20, 272-277.
- Orth, U. ve Robins, R. W. (2014). The development of self-esteem. *Current Directions in Psychological Science*, 23, 381-387.
- Öner-Altıok, H., Ek, N. ve Koruklu, N. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygı Düzeyi ile İlişkili Bazı Değişkenlerin İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 99-120.
- Pelit, E. ve Öztürk, Y. (2010). Kariyer tercihinde kişisel değişkenlerin rolü: Turizm ve öğretmenlik eğitimi alan öğrenciler üzerinde bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 207-234.
- Richardson, S. (2009). Undergraduates' perceptions of tourism and hospitality as a career choice. *International Journal of Hospitality Management*, 28 (3), 382-388.
- Rogers, C. (1980). *A way of being*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Rosenberg, M. ve Turner, R. H. (1990). *The self-concept: Social product and social force: Social psychology*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Benlik Saygısının Meslek Seçimi Üzerindeki Etkisi: Turizm Mesleğini Seçen Kişiler Üzerine Bir Araştırma

- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. ve Lagerspetz, K.M.J. (1999). Self-evaluated self-esteem, peer-educated self-esteem and defensive egoism as predictor of adolescents participation in bullying situation. *Pers Soc Psychol Bull*, 25 (10), 1268-1278.
- Sekaran, U. ve Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill-building approach*. 7. Edition, Chichester: Wiley.
- Sheykhjan, T., Jabari, K. ve Rajeswari, K. (2014). Self-esteem and academic achievement of high school students. *Cognitive Discourses International Multidisciplinary*, 2 (2), 38-44.
- Soğukpınar, E. (2014). *Rehber öğretmenlerin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Tabachnick, B. G. ve Fidel, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited.
- Tafarodi, R. W., & Swan, W. B. (2001). Two-dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, (31), 653-673.
- Tatlıoğlu, K. (2010). *Farklı öz-anlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Toksöz, D. ve Çarpar, G. (2019). Birey-meslek uyumunun meslek seçimine etkisi: Eğitim gezilerine katılan turist rehberi adayları üzerine bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 257-278.
- Tunç, T. ve Kutanis, R. (2013). Hemşirelerde benlik saygısı ile durumluk ve sürekli kaygı arasındaki ilişki: Bir üniversite hastanesi örneği. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15 (2).
- Tuzcuoğlu, S. (1994). Meslek seçimi ve önemi. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6), 265-280.
- Tuzcuoğlu, S. (200). Benlik ve mesleki benlik kavramlarının öğrenim yılları ile ilişkisi. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (12), 267-280.
- Türkay, O. ve Eryılmaz, B. (2010). Kariyer değerleri ve kariyer yolu tercihleri ilişkisi: Türk turizm sektöründen örnekler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 179-199.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uslusoy-Ç. E., Pashı-Gürdoğan, E. ve Kurt, D. (2016). Hemşirelerde mesleki benlik saygısı ve meslektaş dayanışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 29-35.
- Uyanık-Balat, G. ve Akman, B. (2004). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 175-183.
- Vidinlioğlu, S. Ö. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinin benlik algısı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız-Çiçekler, C. ve Alakoç-Pirpir, D. (2015). 48-72 aylar arasında çocuğu bulunan annelerin çocuk yetiştirme davranışları ile çocuklarının benlik kavramlarının incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1 (2), 491-500.
- Yousaf, S. (2015). The Relation between self-esteem, parenting style and social anxiety in girls. *Journal of Education and Practice*, 6 (1), 140-142.

Barbara Kruger Enstalasyonlarının Tipografik Açından İncelemesi

A Typographic Review of Barbara Kruger Installations

Tuba BİLİRDÖNEMEZ¹, Burak Erhan TARLAKAZAN²

¹Kastamonu Üniversitesi, Rektörlük Basın Koordinatörlüğü, Kastamonu, Türkiye

²Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Kastamonu, Türkiye

ORCID:

T.B.: 0000-0002-0916-0938

B.E.T. 0000-0002-5826-2148

Corresponding Author:

Tuba BİLİRDÖNMEZ

Email:

tbilirdonmez@kastamonu.edu.tr

Citation: Bilirdönemez, T. ve Tarlakazan, B. E. (2021). Barbara Kruger Enstalasyonlarının Tipografik Açından İncelemesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 770-784.

Submitted: 15.11.2021

Accepted: 29.11.2021

Özet

18. ve 19. yüzyıllar arasında yaşanan Sanayi Devriminden sonra değişen tüketim alışkanlıkları ve üretimde makineleşmeyle birlikte, köyden kente göç, işçi sınıfının ortaya çıkması, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kadın erkek eşitliğine dair söylemler gibi birçok değişim yaşanmıştır. Bu değişimler sanat ve sanatçılar üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle felsefenin sanat üzerindeki etkileri kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamış bu bağlamda özü araştıran, derinliğe yönelten düşünceler ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan acılar, kayıplar ve bunları tecrübe eden yeni kuşak sanatçılar, başkaldırı halinde 19. yüzyıl sanatsal etkinliklerini silme, kalıplaşmış beğenileri yıkma çabası içerisine girmişlerdir. Tüm bu aykırı görüşler Dadaçılık akımında dile getirilmiştir. Bu akım Tristian Tzara'nın önderliğinde 1916'da Zürih'te doğmuş ve kısa bir süre de harekete katılım artmıştır. II. Dünya Savaşı ve sonraki yıllar içerisinde daha çok görülmeye başlayan sanatta hazır yapım nesnelere var oluşu ve yenilikçi sanat anlayışıyla sanatçıların kendini ifade edişleri, Postmodern Sanatın içerisindeki melez ifade, enstalasyon sanatı, kamusal sanat, arazi sanatı, performans sanatı gibi bir çok sanat türünde gözlenmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında tüm dünyayı politik, kültürel, ekonomik ve sosyal bakımdan olağanüstü bir şekilde etkileyen iki büyük savaşın yarattığı artçı etkileriyle beslenen bir dünya içerisinde doğmuş olan Barbara Kruger; bir sanatçı ve tasarımcı olarak çağdaş sanatın tüm kazanımları ve hatta yönlendirmeleri çerçevesinde, sanattaki değişimlere ve gelişimlere dâhil olmuştur. Kavramsal sanatçılar arasında önemli bir yere sahip olan, Barbara Kruger'in tipografik enstalasyonları bu çalışma kapsamında ele alınarak yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barbara Kruger, Enstalasyon, Tipografi, Yazı, Sanat

Abstract

After the Industrial Revolution between the 18th and 19th centuries, with the changing consumption habits and mechanization of production, there have been many changes such as migration from the village to the city, the emergence of the working class, injustices in income distribution, and new discourses on gender equality. These changes have affected art and artists deeply. In particular, the effects of philosophy on art began to be felt thoroughly, and in this context, thoughts that search for new artistic essence and depths have emerged. The sufferings and losses experienced during and after the First World War and the new generation of artists who experienced them tried to erase the 19th-century artistic activities and to destroy stereotyped tastes in rebellion. This movement was born in Zurich in 1916 under the leadership of Tristian Tzara, and participation in the movement increased for a short time. The existence of ready-made objects in art and the artists' expressing themselves with an innovative sense can be observed in many types of art such as hybrid expression in postmodern art, installation

art, public art, land art, and performance art. As a designer, Barbara Kruger, born into the after effects of two major wars in the first half of the 20th century that extraordinarily affected world politics, culture, economy, and sociology, took part in the changes and developments in art. These contributions include the acquisitions and even the directions of modern art. Typographic installations of Barbara Kruger, who has an important place among the conceptual artists, have been discussed and rendered in this study.

Keywords: Barbara Kruger, Installation, Typography, Writing, Art

1. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı ve sonrasında yeni kuşak sanatçılar 19. Yüzyıl'ın Romantizm, Realizm, Sembolizm gibi akımların sanatsal etkinliklerini yıkmak, toplumca kabul görülen sosyal ve estetik değerlere karşı çıkmak istemişlerdir. Bu isyanın en sistemli hali Tristian Tzara'nın başını çektiği 1916'da Zürih'te doğan, Dada hareketinde görmek mümkündür (Bozkurt, 2013: 62).

Dada ve Gerçeküstücülüğün yeni resim dilleri, Fütürizme, Kübizme ve Dışavurumculuğa kesinlikle çok şey borçludur. Örneğin Dadacıların 'fotomontaj'ı geliştirmelerinin doğrudan nedeni Kübist kolajdır... Kübizm sanatının amacı izleyenlerini şoke etmek ya da kafalarını karıştırarak gerçeklikle olan ilişkilerini yeniden düşünmeye sevk etmek olmuştur da, nihayetinde özerk bir sanattır- sanat için sanat (Hopkins, 2006: 20).

Sanat ve sanatçı gelişen toplum düzenine ve yeni anlayışları her dönem karşılamış ve yansıtmıştır. Bu yenilikçi düzen içerisinde sanat yeni ifade biçimlerine gebe olmuştur. Enstalasyon, kavramsal sanat ve kamusal sanat gibi sanat pratikleri kendilerinden söz ettirmeye ve yer edinmeye başlamıştır.

Enstalasyon, Fransızca kökenli l'installation kelimesinden gelmektedir. Türkçe'de "yerleştirme" anlamındadır. Enstalasyon farklı birçok malzeme ile (hazır nesne, fotoğraf, video, dijital cihazlar, neon ışıklar, müzik, ses vb.) oluşturulabilmektedir. Disiplinler arası bir anlayışla; kurgusal anlamda mimari, dilsel ve metinsel olarak kavramsal sanat ve kamusal sanat akımlarında sık kullanılmasıyla hibrit (melez) bir yapıya sahiptir (Renkçi, Taştan, 2016: 472-473).

Enstalasyon, geleneksel sanat anlayışından aykırı olarak, sanatı-sanatçıyı sınırlandırmayan, sergilendiği mekânın özelliklerini gözetken bir sanat alanıdır. Sanatı ve izleyiciyi klasik sergi salonlarının dışına taşımaktadır. İzleyici, yerleştirme uygulamaları içerisinde daha öncesinde biçilmiş olan rolden sıyrılarak katılımcı olma durumuna davet edilmektedir. Katılımcı kendini bir veya birçok uyarının dâhil olduğu atmosfer içerisinde bulmaktadır.

Enstalasyon sanatçılarından başında gelen ve izleyiciyi katılımcı durumuna getiren öncü yerleştirme sanatçılarından olan Marcel Duchamp'a göre "Sanatçının zihinsel etkinliği, yani düşünsel anlatım gücü, yaratılan nesneden daha önemlidir"(Bozkurt, 2013: 64). Duchamp sanat eserinin "retinal" yani salt göze hitap olması fikrine karşı durmuş, bunun yerine sanatı "yeniden zihnin hizmetine sunmak gerektiğini" belirtmiştir. Bu bağlamda, enstalasyonları ile önemli bir yere sahip olan Barbara Kruger'ın çalışmalarında da estetik hazdan ziyade mekân ile ilişkilendirilen ve mimari özellikleri gözetken ve fikre anlatıma yönelten enstalasyon uygulamaları görülmektedir.

Barbara Kruger enstalasyonları içerisinde özellikle tipografik düzenlemeler yapmış, yazı ile etkin bir iletişim gücü oluşturmuştur. Eserlerinde yer verdiği yazı, başlı başına bir iletişim aracıdır. Kruger'ın çalışmalarında yazı ve harfler, büyük ölçekli yerleştirilmeler ile daha dikkat çeker bir hal almıştır.

Tipografi; mesaj, düşünce ya da bilgi aktaran bir araçtır. Sanatsal pratikte; "harf ve yazı" bulunduğu yüzey ya da mekân içerisinde plastik imgeler haline dönüşmektedir. Tipografinin gelişimi incelendiğinde, diğer uygulamalarda olduğu gibi dönemin özelliklerinin ve güncesinin bulunabileceği önemli izler taşıdığı söylenebilmektedir. Günümüzde; enstalasyon, kavramsal sanat,

video sanatı ve arazi sanatı gibi çağdaş sanat uygulamaları içerisinde evrensel bir anlatım unsuru haline gelmiştir.

Barbara Kruger 1945 yılında Amerika'da doğmuştur. Syracuse Üniversitesi, Görsel Sanatlar Okulu'na başlamış fakat bir yıl sonra babasının ölümü nedeniyle bırakmıştır. New York'ta Parson's School of Design'da Diane Arbus' da sanat ve tasarım okuduktan sonra, genç yaşında dergiler için grafik tasarım ve serbest resim düzenleme ve kitap kılıfları tasarlamaya başlamıştır (URL-1). Kruger Condé Nast Publications'da bir tasarım işi almış, *Mademoiselle* dergisi, *Vogue*, *House and Garden*, *Aperture* ve diğer yayınlar için grafik tasarımcı, resim editörlüğü yapmıştır (URL-2).

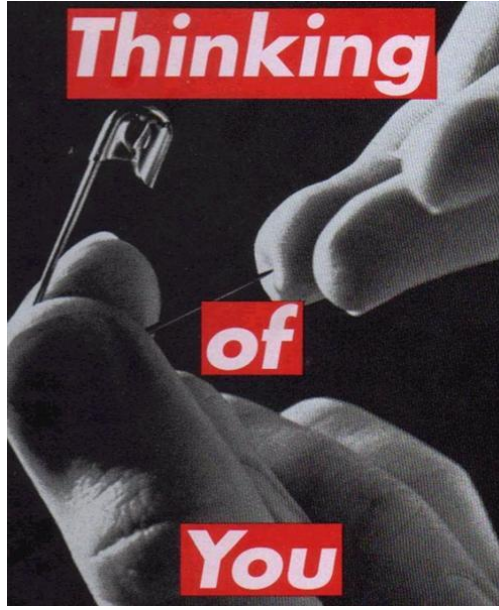
Kruger'ın çalışmalarında; Foto montaj teknikleri, Dada hareketinde var olan fotoğrafları sanat nesnesi olarak kullanma, buluntu nesnelere, karşıtlık ve kolajlar görülmektedir. Kruger ilk dönem çalışmalarında; boncuklar, ipler, kurdeleler, tüyler, payetlerle büyük duvar süsleri gibi materyallere yer vermiştir. Parlak renkli ve erotik olarak müstehcen nesnelere; tığ işleri, dikiş teknikleri ve boyamalar yapan sanatçı, ilerleyen yıllarda daha çok yazınsal, ideolojik ve feminist tutumlu işler ortaya koymuştur.

Kruger "Resimler ve kelimelerle çalışıyorum çünkü kim olduğumuzu ve olmadığımızı belirleme yetenekleri var"...Resimler ve kelimeler, belirli varsayımlar için toplanma noktaları haline geliyor. Hakikat ve yanlışlık varsayımları var ve sanırım sahtelik anlatılarına kurgu deniyor. Bazı kelimeleri kopyalıyorum ve bunların gerçek ve kurgu kavramlarından sapmasını veya bunlarla örtüşmesini izliyorum..."(URL-3). Sözleriyle içerisinde bulunduğu üretim halini, sürecini ve sanatını neden metinler yolu ile ifade ettiğini açıklamıştır.

Sanatçı, 1968 kuşağında, feminist ve özgürlükçü düşüncelerin yoğun yaşandığı bir dönem içerisinde yetişmiştir (Kozlu & Benuşur, 2014: 153). Kruger'ın çalışmalarında 1970'li yıllarda kadının toplum içerisindeki konumu ve ne olmaması yönündeki duruşunu sergileyen tasarımlar ile adından söz ettirmiştir. Toplumun kadın kimliğine dayattığı roller üzerine tasarımları bulunmaktadır.

Barbara Kruger, 1977'de siyah beyaz fotoğraflar üzerine kalın metinlerle eşleştirdiği çalışmalar yapmıştır. 1979'da "Resim ve Okumalar" adındaki kitabı yayınlanmıştır. Sanatçı kendine özgü sanat yaratma stili, büyük siyah beyaz fotoğrafları, kırmızı renkte blok zeminler üzerine harfler ile "Ben" "Sen" "Biz" gibi zamirleri kullanmıştır. Mesajların aktarılmasında kelimelerin ne kadar güçlü olabileceğinin farkında olup bu doğrultuda çalışmalar üretmiştir (URL-4). Sanatçının "Kurgularınız tarih oluyor", "Alışveriş yapıyorum, öyleyse varım", "Sen kendin değilsin", "Vücutun bir savaş alanı" gibi birbirinden iddialı yazınsal dili çoğu zaman feminizmi, tüketimi ve bireysel özerkliği ön planda tutan, ifadelerle doludur.

Kavramsal sanatçılardan biri olan Kruger'ın tasarımları incelendiğinde tipografik yerleştirmelerini reklam panolarında, afişlerde, dijital ekranlarda; kimi zaman slogan şeklinde kimi zaman da fotoğraflar üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Tipografik öğeler yazı, harf, hece, kelime, vb. kullanımı her geçen gün büyük bir ivme kazanarak plastik sanatların birçok alanında görsel bir anlatım öğesi haline almıştır. Modernist sanatçılar arasında yer alan Kruger, yapmış olduğu tipografik yerleştirmeler ve ortaya koyduğu diğer sanatsal çalışmalarla önemli bir yere sahiptir. Sanatçının Tipografik kullanım, kavramsal sanat, kamusal sanat, enstalasyon gibi topluma her an dokunabilen ve düşündürülen farklı sanat dallarında yapmış olduğu yapıtlar göze çarpmaktadır.

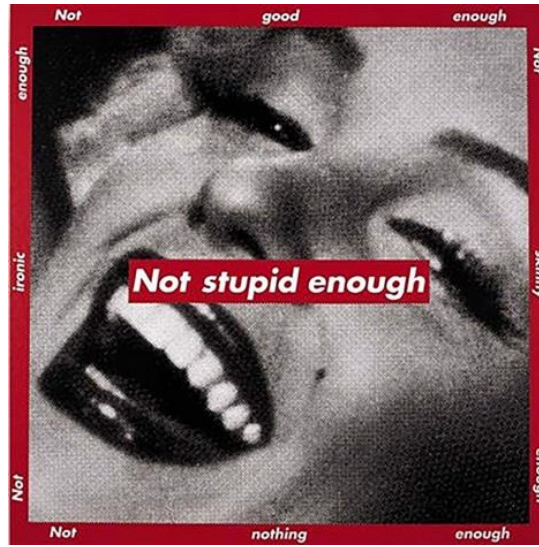
Görsel 1. Thinking Of You (Seni Düşünüyorum) 1999, URL 5

Barbara Kruger, siyah, beyaz renkten oluşan farklı büyüklüklerdeki fotoğrafları zemin olarak kullanmış ve üzerlerine renkli (özellikle renkli zeminler üzerinde beyaz yazılar) metin blokları yerleştirmiş, ideolojik mesajlarını kışkırtıcı ifadeler ile izleyiciye yansıtmıştır Görsel 1).

Görsel 2. You Are Not Yourself (Sen Kendin Değilsin) 1981, URL 6

'You Are Not Yourself (Sen Kendin Değilsin)' sözleri ile Kruger, feminist hareket bağlamında, izleyiciye sözcükler ile doğrudan mesaj iletmektedir (Görsel 2). Sanatçı, parçalı bir kadın fotoğrafı üzerine yerleştirdiği 'Sen Kendin Değilsin' yazısı ile vermek istediği mesaj, direkt metin aracılığı ile iletilmektedir. Zemindeki kadın fotoğrafı üzerinden toplumun kadın bilincine gönderme yapmaktadır. Toplumda "kadın imajının" karşı cins tarafından yüklenen bir olgu olduğuna dikkat çekerken diğer taraftan da kadınların öz bilinç geliştirmesi için güçlenip eşit ve özgür bir toplum olma haline gelmesine vurgu yapmaktadır. Kruger'ın anlatımında kullandığı dilsel yazılar kadar görselin parçalanmışlığı, yapı sökülme yaklaşımı açısından da dile getirilmiş bir yaratımdır (Gültekin & Tokdil, 2018: 140).

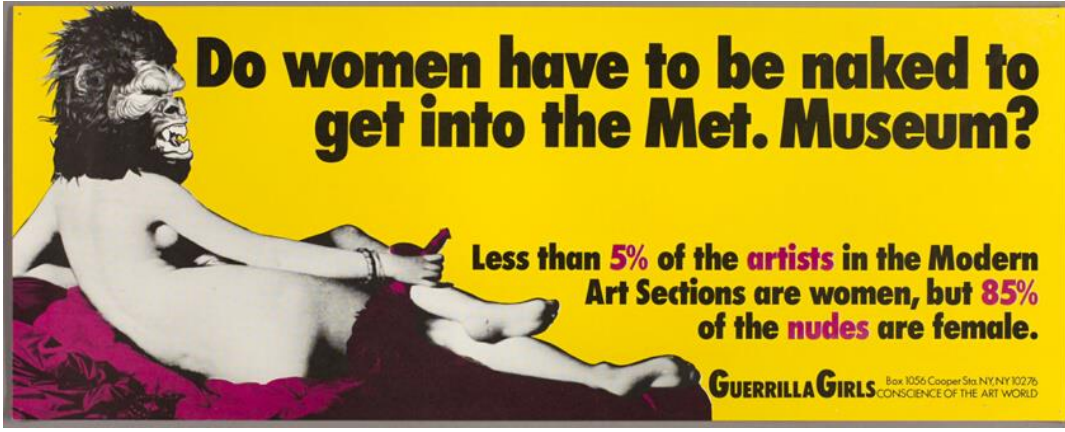

Görsel 3. Not Stupid Enough (Yeterince Aptal Değil) 1997, URL 7

Kruger, kısa ve vurucu ifadeleri ironik ve alaycı bir dille ele almaktadır (Görsel 3). Anlatımının temelinde yapılandığı, toplumun kadın algısı ile kullandığı dil vasıtasıyla alt metni ilişkilendirmektir. Sıradan kadın görselleri ile tipografiyi birleştirerek anlamsal yönde ironi yaratmaktadır. Tüm bu ironi aslında bir parodi içerisinde görsel ve yazınsal olarak çelişkili, sloganvari “miş- gibi” ortaya koyarak, başka bir anlam çerçevesinde toplumsal olarak bilinen doğruları irdeleyerek sunmaktır (Çulha, 2019: 43). Kruger söylemlerini kamusal alanlarda sergilenmiştir. Ayrıca sanatçının fotoğraf ile harmanladığı çalışmaları panolarda, posterlerde, tişörtlerde ve elektronik tabelalarda görmek mümkündür.

Barbara Kruger’ın da içinde bulunduğu ve diğer kadın sanatçıları da kamusal alanlara çıkışı özellikle ABD’de Feminist Sanat adında yürütülen hareketler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu sanatçıların ortak amacı; yüzyıllardır kadına yüklenen anlamların sorgulanmasıdır. Eril bakışın kadına biçmiş olduğu roller; annelik, doğurganlık, kırılabilirlik, hassasiyet gibi olguların uygun bulunmasına ve kadının önemli konularda fikir sahibi olamayacağı, önemli konularda yer alamaması bakışına karşı durmuşlardır (Sağlık, 2013: 43).

Batı sanatındaki erkek egemen tavır ve erkek sanatçı mitine karşı duruş sergileyen örneklerden biri de Barbara Kruger’ın da içinde bulunduğu 1985 yılında bir araya gelen kadın sanatçıların oluştuğu “Guerrilla Girls” grubudur. Gerilla kızların ilk eylemi, New York Modern Sanatlar Müzesindeki Uluslararası Resim ve Heykel sergisinde kadın sanatçı sayısının erkek sanatçı sayısına nazaran oldukça az olmasına (169 erkek, 13 kadın sanatçı) dikkat çekmek üzere kafasına goril maskesi takmış çıplak kadınların olduğu posterler hazırlanmıştır. “Kadınların Metropolitan Müzesi’ne Girebilmeleri İçin Çıplak Olmaları mı Gerekliyor ?” (Görsel 4), yazıları ile vurgu yaparak sergiye katılan sanatçıların sadece yüzde 5’inin kadınken, resimlerde yer alan modellerin yüzde 85’inin kadın olduğunu kadın bakış açısı ile ortaya koymuşlardır. Guerrilla Girls içerisinde yer alan Barbara Kruger da birçok alanda gruba destek vermiş ve enstalasyonlar gerçekleştirmiştir (Sağlık, 2013: 43-44).

Görsel 4. Guerrilla Girls, “Kadınların Metropolitan Müzesi’ne Girebilmeleri İçin Çıplak Olmaları mı Gerekir?”, 1989, URL 8

Barbara Kruger ve Enstalasyonları;

Kruger, yaşadığı dönemin sorunlarına, iktidarına ve en çokta kadına dair tasarlamış olduğu eserlerde kavramsal sanattaki çağdaş ifade bağlamında, güçlü yerleştirmeler yapmıştır. Sanatçı mesajını izleyiciye / katılımcıya kimi zaman spot daha akılda kalır haliyle iletmeyi yeğelerken, bazen de metni tekrar tekrar ve dikkatli okumaya meylettirecek bir perspektiften inceleme fırsatı sunmaktadır. Büyük ölçekte kullandığı harfler, kendine özgü söylemleri, kullandığı renk tercihleri ve akılda kalır tipografik yerleştirmeleri ile izleyicinin karşısına çıktığı her platformda insanları etkisi altına almaktadır.

Barbara Kruger’in kariyerinde 1978’den 1981’e kadar olan etki çizgisi oldukça şeffaftır ve kelimeler ve görüntüler sonunda onun çok iyi tanındığı kaplamaları oluşturmak için birbirine karışır. Bu sanat yapma modeli 1980’ler boyunca devam etti, ancak 1989’a kadar Barbara Kruger’in çalışmalarının yeni bir önem ve canlılık düzeyine ulaştığı görüldü. Bu noktada Kruger, galeri alanının içselliğine saldırarak ve onu mekana özgü fotomontaj, görüntü, metin ve mimari manipülasyon enstalasyonlarına dönüştürerek, Chicago, Los Angeles ve New York City’de daha önce hiç olmadığı şekilde sergilemeyi seçti. Mekân, mimari ve retoriğin çevirisi, Barbara Kruger’in çalışmalarının okumalarında her zaman ön planda olmuştur, ancak 1989’da bu kaygılar, anlam ve performans alanı olarak mekânın işleyişi hakkında farklı bir mesaj iletmek için temeller haline geldi (URL- 9).

Görsel 5. New York, "Exhibition" 1991, URL-10

Kruger 1991 yıllarda New York'ta gerçekleştirdiği enslatasyon çalışmasında, galeriyi çepeçevre saran kadın ve çocukların duygularını açığa çıkaran bir ortam yaratmıştır. Duvarlardan tavan ve tabanına kadar giydirilen tipografik yerleştirmeler ile büyük ölçekte siyah beyaz ve gri tonlamaları ile kadın ve çocuk fotoğraflarından oluşmaktadır (Görsel 5).

Kruger'in sıralı metinleriyle fotoğraflar hakkında bilgi verir gibi gözüküp, arka planda yer aldığı sanılırken aslında metin içerisindeki ifadeyle mesajı izleyene vurucu bir şekilde vermektedir. Bu duygu yoğunluğu katılımcıyı etkisi altına almaktadır. Dil, bu enstalasyonlar için ana araç, anlam için görsel ve entelektüel itici güç, iletişimin ezici noktası olarak hareket edendir. Kadınların ve azınlıkların maruz kaldığı şiddete yönelik metinler kullanılmıştır. Bu metinlerin galeri içerisindeki etkisi, kırmızı zemin üzerinde beyaz harfler adeta parıldayan kan lekeleri gibi görünmektedir. Metinler sadece görsel olarak dikkat çekmekle kalmayıp aynı zamanda içerikleriyle duygu ve düşünce yoğunluğuna sürüklemektedir. "Sizin altında görünen her şey şimdi sizinle konuşuyor. Sağır gibi görünen her şey seni duyuyor. Aptalca görünen her şey aklınızdan geçeni biliyor. Kör gibi görünen her şey senin içini görüyor." (URL-11) İfadesini okuduğumuzda Kruger'ın dilsel karşıtlık içerisinde ironi yattığı gözlenmektedir.

Kruger'ın tipografik çalışmalarında özellikle büyük ölçekte ve okunabilir tırnaksız fontlar geniş espaslar bırakarak çalıştığı görülmektedir. Sanatçının kullandığı fontlardan biri, yeni tipografi anlayışının da öncülerinden Paul Renner'in tasarladığı Futura (gelecek) karakteridir. Futura geometrik bir yapıyla tasarlanmış, tırnaksız ve oldukça minimal bir yazı ailesine sahiptir. Futura karakterinin yapısal özellikleri tam daire formunda "O, G, C" gibi harfler ve "A, V" gibi harflerin geometrik düzlemi üçgenel, sivri bitmesidir (Gültekin, 2015: 107).

Kruger mekânı, toplumca hemfikir olunmuş 'bilgi'yi veya 'görüntü'yu eleştirel bir dil olarak üreten kaygan zeminlere dönüştürmektedir. Dil'in yazıyla temsil ettiği grafik tasarımın ürünlerini Kruger, sergi mekânı-müze gibi iç mekânlara yayarak sanat ve tasarımı ortak paydaya taşı-maktadır. Kruger'in başarısı hem iki disiplini ilişkilendiren hem de dış-iç mekân olarak yer değiştirebilen sanata-tasarıma yeni alternatif bir sergileme olanağı sağlamasında yatmaktadır. Ar-tık yapıt, o biricik anlamından çok geri dönemeyen ilk hareket, ilk ürün değildir, sanat ya da tasarımın ortak noktası olacak tekrarlanan, yeniden üretilen, üretim modelleri geliştikçe mekân alanlarını değiştirecek olan bir dolaşıma bürünmektedir (Çulha, 2019:140).

Görsel 6. İsimsiz (Sorular), 1990/2018, URL-12

Barbara Kruger Amerika'nın en önemli çağdaş sanat müzelerinden biri olan MOCA müzesinin dış cephe duvarlarına *Untitled (Sorular)* adlı tipografik yerleştirmesi (1990/2018) ikonik bir yere sahiptir (Görsel 6). Kruger tarafından yapılmış anıtsal duvar çalışması tipografik çalışmalarına örnektir. Sanatçının sembolik kırmızı zeminin üzerine beyaz renkte büyük harflerle "Hukuk dışı kim var?", "Kim seçmekte özgürdür?", "Kim alınır ve satılır?", "Yasanın önünde kim var" ve "En uzun selamı kim veriyor" gibi toplamda dokuz soru cümlesi bulundurmaktadır. Kruger; vatanseverlik, sivil katılım ve iktidar ilişkileri konularına işaret etmektedir (URL-13). Sanatçı kırmızı zemin üzerine beyaz harfler ile yazdığı metni bu kez sol üste kullandığı mavi dikdörtgen alan yüzeyine de yerleştirmiştir. ABD bayrağı izlenimi veren renk tercihi dikkati çekmektedir.

Sanatçının duvar üzerindeki tipografik çalışması, vurgulama yaratma açısından değerlendirildiğinde büyük harf tercihiyle metnin dik biçimle dizilmiş olduğu görülmektedir. Tipografik uygulamalarda metnin yerleştirileceği alan ve yazının zemin üzerindeki leke değeri mesajı karşı tarafa iletmede son derece önemlidir. Kalın biçim, uzun metin dizelerinde kullanıldığında, küçük puntoda okunurluğu zorlaştırabilir (Sarıkavak, 2009: 139). Kruger'in harfler arasında bıraktığı *espas* (boşluk) ve majiskül kullanım, bu yerleştirmede uzun mesafelerde dahi görülebilecek, okunabilecek, bir yapıdadır. Kruger alanda hızlıca okuyucunun zihnini kurcalayacak birçok soruyu yöneltmiş ve dikkatleri toplamayı başarmıştır.

Kruger'in adeta duvarları dile getirmiştir. Duvara dizili satırlar göreni kayıtsız bırakmayıp ne yazdığına, neyi sorduğuna karşı ilgi uyandırmaktadır. Bir metnin okunması ile bir çizimin gözlenmesi arasında derin bir fark vardır. Yazılı satırları takip eden bakış, zorunlu olarak kodların belirlendiği yön dâhilin de ilerlemelidir. Bu zorunluluklara uyan izleyici-okur fantezilerden vazgeçerek içinden geldiği gibi hareket edemez çoğunlukla. Ancak resimlerde bakış oradan oraya dolaşır, olmadık noktalara takılabilir serüvenlere atılabilmesi her türlü figüratif gösterimin ana kuralıdır (Jean, 2002: 134-135).

Görsel 7. On iki 2004, Değişken Boyutlar, Dört Ekranlı Dijital Video Enstalasyonu, URL-14

Kruger'ın enstalasyonlarında tipografi barındıran, göze çarpan bir diğer uygulama da 2004 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu "On iki 2004" isimli video yerleştirmedir (Görsel 7). Dört ekran, video projeksiyonundan yansıtılan on iki farklı hikâye yer almaktadır. Hikâyeler; sıradan insanlardan, evde, lokantada geçen on iki diyalogdan ve ekranın alt bölümünde kayan yazı şeklinde yer alan metinlerden oluşmaktadır.

Videolarda sahneler kısa kısa olduğundan video döngülerini izleyici beklemek zorunda almadan akışa kapılmaktadır. Her oyuncu bir duvarda yansıtıldığı için seyirci kendini aniden bir sohbele dâhil olmuş, beklenmedik biri gibi hissettirilmiştir. Sanatçının ifadesiyle "fetiş haber çılgınlıkları" olarak tanımladığı ifadeler alttan hızla ilerlemektedir. Diyaloglardan birinde; masada gazete okunduğu için eşini azarlayan bir kadının aynı zamanda masadaki çocuklarıyla da tartışması yer almaktadır. Masadaki anne-kız ilişkisine dikkat çekmek isteyen sanatçı altyazılar ile annenin (Neden çocuğum oldu?) kızın annesi için (Onun gibi görünmekten kaçınabilir miyim?) şeklinde iç düşüncelerini aktarmaktadır. Başka bir sahnede tartışan başka bir çift ve kadının iç sesi (Seninle birlikteyken kendimden nefret ediyorum) metni görülmektedir. Video sahnelerinde anlatılmak istenen aslında bireyler arasında bir iletişimin olmadığı iletişimin kurulamadığını göstermektedir (URL-15).

Kruger'ın video yerleştirmesinde izleyicinin kendini günlük tartışmalarda buluşunu ve bu yerleştirmenin nedenini sorgulayacağı ve kendini bir anlamda huzursuz hissedeceği durum altyazılarda oyuncuların iç seslerinin beyanıdır. Kruger'ın yine yalın ve kolay okunabilir dikkat çeken, bu hareketli bir tipografik yerleştirmesinde izleyiciyi abluka altına almış ve içsel sorgulamaya sevk etmiştir.

Görsel 8. Barbara Kruger, On iki 2004, Video Yerleşirmesi URL-16

Barbara Kruger'ın tipografik öğeleri yoğun ve devasa kullandığı 19 Eylül-21 Kasım 2009 tarihinde "Doğmakla ve Ölmek Arasında" isimli enstalasyon çalışması (Görsel 9) binanın iç ve dış duvarlarının bir kısmını kaplamaktadır. Sanatçı kullandığı ifadeleri âdete haykırırçasına duvarlara, pencerelele, kolanlara giydirmiştir. Sanatçı yerleşirmesinde Helvetica fontunu kullanmıştır.

Helvetica; başlangıçta 'Neue Haas Grotesk' olarak adlandırılmış sonrasında Helvetica adını almıştır (Ambrose & Harris, 2012: 173). Uluslararası tipografik stil adıyla ortaya çıkan hareket ışığında 1950'lerde dizayn edilen serifsiz (tırnaksız) harf karakterlerinden en çok tercih edilip modernist sanatçılar tarafından da kullanılan yazı ailelerinin başında gelmektedir. 1920'li ve 1930'lu yıllardaki çizim araçları yardımı ile matematiksel olarak vücut bulmuş geometrik, serifsiz yazılar reddedilerek yeni anlayışa uygun font tercihleri ve tasarımlar yapılmıştır. Edouard Hoffman ve Max Miedinger tarafından tasarlanan Helvetica fontundaki en önemli özellik her harfin en doğru biçimini bulmasıdır. Harflerin x- yüksekliğinin fazla oluşu ve pozitif /negatif alanlar içinde son derece dengeli bir ritim sağlaması onu popüler bir hale getirmiştir (Bektaş, 1992: 130).

Görsel 9. Barbara-Kruger-Between-Being-Born, URL-17

Görsel 10. Barbara-Kruger-Between-Being-Born, URL-18

Helvetica fontunu “Doğmakla ve Ölmek Arasında” enstalasyonunda siyah zemin üzerine beyaz metnin içerisinde dış yüzeylerde “hiçbir şey bilme, her şeyi unut, her şeye inan”, bol bol olmalı”, “şiddet içerisinde kim olduğumuz unutuyoruz” gibi ifadeler yer alırken (Görsel 10) mekânın iç duvarlarında saat yönünde okunacak şekilde; “bağırırca itin”, “kusarsa aç bırakın” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Sanatçının tipografik yerleştirmelerinde, sütunlar üzerine olanlar, dikey olarak konumlandırılmış ve okumayı bir ölçüde zorlaştırmıştır. “Dünya, sahibi olanlar için küçülür”, “doğmakla ölmek arasında” mekân içerisinde zeminde uyguladığı tipografik düzende zıt yönlerde okunan cümleler ile kaplamıştır. “iş yaparken tarih yazarsınız”, “zengin bir adamın şakaları her zaman komiktir (URL-19). Kruger, böylece tüm alanı kendi ironik ve cesur ifadeleri ile çepeçevre sarmış ve izleyiciyi düşünmeye, zihnini kurcalamaya ve aynı zamanda farkındalık yaratmaya yöneltmiştir.

Sanatçının, Smithsonian Institution, Hirshhorn Müzesi ve Heykel Bahçesi'nin alt katında yer alan ve müzenin kitapçısına kadar uzanan alana; mekâna uygun vinil malzeme ile tipografik enstalasyon çalışması “İnanç+Şüphe” (2012), yine izleyicinin içinde bulunduğu ortamı adeta dile getiren bir çalışma olmuştur. Sanatçı Duvarları, zemini ve yürüyen merdivenlerin kenarlarına kadar saran kırmızı, beyaz ve siyah renklerden oluşan yüksek kontrasta sahip harflerle mekânı çevrelemiştir (Görsel 11).

Görsel 11. İnanç+Şüphe 2012; Hirshhorn Müzesi, Washington, URL-20

Kruger, "İnanç+Şüphe" isimli bu çalışmasında çağdaş toplumda yaşanan güç ve para akışını sorgulamaktadır. Binanın hem sosyal hem de ticaret yeri olan bir kısmına giydirdiği harfler ile zemine açık uçlu sorularla "Hukukun Ötesinde Kim? Kim Seçmek Serbesttir? Kim Konuşuyor? Kim Sessiz?", yazıları yer alırken kitapçıya bakan alanda, arzu ve tüketimi "İstiyorsunuz?" Satın Alıyorsunuz. Unutuyorsunuz." Duvarlarda ise "Belief +Doubt = Sanity" [İnanç+Şüphe=Akil sağlığı] gibi ifadeler bulunmaktadır (Görsel 12).

Projenin koordinatörü; Asistan Küratör Melissa Ho sergiyi; "Kruger'ın mimari alana hâkimiyeti ve yoğun, yaşanmış bir deneyimin ortasında bir izleyici kitlesini meşgul etme yeteneği, onu bu sitede çalışmak için ideal sanatçı yapıyor. 'İnanç+Şüphe' lobideki sürekli hareketten yararlanır. Ziyaretçiler yürüyen merdivenlerden inerken, her taraftan seslenen, ancak tüm mekânda adım atıp dolaşırken kendini tam olarak ortaya koyan bir dille çevrilidirler" ifadesi ile anlatmaktadır (URL-21).

Görsel 12. İnanç+Şüphe 2012; Hirshhorn Müzesi, Washington, URL-22

Kruger'ın "Thinking of You, I Mean Me, I Mean You" (Seni Düşünmek. Ben kastediyorum, Seni kastediyorum) isimli sergi, 19 Eylül 2021'den 24 Ocak 2022'ye kadar, sürmesi planlanmaktadır. Retrospektif (geriye dönük) olarak adlandırılmayan ancak yerine "anti-retrospektif" şeklinde ifade edilen bir sergi konsepti oluşturulmuştur. Çünkü sergi sanatçının önceki çalışmalarını ve bu çalışmaların yenileri ile beraber harmanlanmasını kapsamaktadır. Sergide kâğıt ve vinil gibi malzemelerin üzerine 80'e yakın eserin seçili bölümleri, enstalasyonlar ve videolar yer bulacaktır. Sanatçının eserlerinin daha önceden yaptığı çalışmalar ve bu çalışmaların şimdiki sergiye uyarlamaları yer alacaktır. Kruger kronolojik anlatılara yeni katmanlar anlatılarda ekleyip yeniden hayat vermektedir. Günün teknolojisi ve platformlarında yine günün güncesine uyacak şekilde enstalasyonlarını ve videolarını gerçekleştirmektedir. 40 yılı aşkın süredir Kruger söylemlerini dile getirmektedir (URL 23).

Görsel 13. Chicago Sanat Enstitüsü, Sergi Girişi, URL-24

Kruger, California Üniversitesi'nin Berkeley, San Diego ve Los Angeles kampüslerinde ders vermiştir. Sanatçının kişisel sergileri Londra'daki Çağdaş Sanatlar Enstitüsü (1983); Çağdaş Sanat Müzesi (1999), Los Angeles; Moderna Museet (2008), Stockholm; Ulusal Sanat Galerisi (2016), Washington, DC; ve Chicago Sanat Enstitüsü (2021) (Görsel 13). 1982 ve 2005'te Venedik Bienali'ne katılmıştır. Kruger çalışmaları dâhil olmak üzere birçok önemli müzelerin daimi koleksiyonlarında görünen Whitney Amerikan Sanat Müzesi ve Modern Sanat Müzesi, New York'ta birçok galeri ve müzelerde yer almıştır (URL-25).

SONUÇ

Sanattaki arayış ve dinamik yapı, disiplinlerarasılık ile beraber birçok sanat uygulamasına tipografinin de dâhil olmasına sebep olmuş, bu durum modern tipografinin oluşumunu ve gelişimini etkilemiştir.

19. yüzyılın getirileri, yeni fırsatlara, yeni taleplere ve yeni platformlara cevap verebilmek ve karşılamak üzere gelişim göstermiştir. Sanat ve tasarım alanındaki devrimci ve öncü atılımlar ile modern tipografinin erken 20. yüzyıl sahnesinde var olması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Modernleşme hareketleri yüksek düzeyde endüstrileşmiş bir toplum ile entegre olmayan tüm sanatsal yaklaşımları ve eskiyi adeta "kapının dışına süpürmüştür" (Becer, 2020: 32).

Bu dönemde; yalın, geometrik, akıcı, kolay anlaşılabilir ve okunaklı tipografik uygulamalar ile modern görüntülü yazı aileleri; modernist sanatçıların dikkatini çekerek, tercih sebebi olmuştur. Modernist sanatçılardan biri olan Barbara Kruger'ın kullanmayı tercih ettiği tipografik öğeler de yeni tipografi hareketi doğrultusunda ortaya çıkan yazı ve font kullanımları bu bağlamda dikkat çekmektedir.

Kruger'ın enstalasyonlarında mimari mekânlar ve kamusal alanlar üzerinde tipografiyi kullanarak yaptığı yüzey giydirme ve kaplama çalışmaları günümüz sanatı içerisinde dikkat çeken ve değer gören önemli bir yere sahiptir. Kruger ve diğer günümüz sanatçılarından birçoğunun da kendini ifade etmede tercih ettiği harf, kelime, cümle ve metinleri yönetme bağlamında çok güçlü bir anlatıma sahip olmuşlardır.

Günümüzde tipografinin sahip olduğu mesajı iletmedeki yalınlık dün olduğu gibi, bugün ve elbette yarının sanatı içerisinde yer alacağının göstergeleridir.

Enstalasyon, ortaya çıkışı yersiz ve zamansız olabilme noktasında sanatçıya ve izleyiciye sayısız olanaklar tanıyan sanata davet eden bir konumdur. Tipografi ile birleştiğinde zihni daha çok meşgul eder duruma geldiği görülmektedir. Gerek sanatçı gerekse izleyici-katılımcı bu talep gören ve gün be gün gelişerek büyüyen bu sanat pratiklerini yakın geçmiş ve ileriki çağdaş sanat içerisinde uygulamaya ve içerisinde bulunmaya davet etmektedir.

Barbara Kruger, tipografiyi kullanarak yaptığı çalışmalarında toplumsal konulara dikkat çekmekte ve hayatta karşılaşılan tuhaf ve aykırı durumları, sorgulamaktadır. Bununla beraber, şiddetin görsel ve yazınsal malzeme sağladığını düşünen sanatçı; silahlanma, mülkiyet, cinsiyet, stil ve ırk aralarındaki bağlantıları atladığımızı düşünerek; görev, güç, korku ve yetki söylemlerini işaret etmenin en basit sahiplenme şekli (Kruger, 1993: 228) olunmasına dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ambrose, G. & Harris, P. (2012). *Görsel Tipografi Sözlüğü*, (Çev.: Bayrak, B.) İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- Becer, E. (2020). *Modern Sanat ve Tipografi*, 4. Baskı, Ankara: Dost Yayınevi.
- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bozkurt, N (2013). *Sanat ve Estetik Kuramları*, Ankara, Sentez Yayınları.
- Çulha, D. (2019). Barbara Kruger'ın Tasarımlarını Göstergelerarasılığının Yeniden Üretim Yöntemleriyle Okumak. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. Özel Sayısı, (Ss. 38-52.).
- Çulha, D. (2019). Modern Sonrası Sanatta ve Grafik Tasarımda Zihinsel Tasarlanan Mekânlar, *The Journal of Academic Social Science* Yıl:7, Sayı: 87, Ocak 2019 (Ss. 126-143).
- Gültekin E. (2015). *İletişim ve Tipografi*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Gültekin, T. & Tokdil, E. (2018). Hegel'in Efendi Köle Diyalektiğinin Barbara Kruger'in Eserlerinde Bağımlı ve Bağımsız Özbilinç Göstergeleri İle Çözümlemesi, *Sanat & Tasarım Dergisi*, Anadolu Üniversitesi.
- Hopkins D. (2006). *Dada ve Gerçeküstücük*, Ankara, Dost Yayınevi
- Jean, G. (2002). *Yazı İnsanlığın Belleği*, (Çev.: Başer, N.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Kozlu, D. & Benuğur, Ş. (2014). Çağdaş Sanatta Görsel Ve Kavramsal Bir İmge Olarak Yazının Kullanımı, *Art-E, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, Aralık, Sayı:14, (Ss. 233-263).
- Kruger, B. (1993). *Remote Control: Power, Cultures, and the World of Appearances*. London, The MIT Press.
- Renkçi, Taştan, T. (2016). Hazır Yapım (Ready-Made) Enstalasyon Üzerine Okumalar, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC* October 2016, Volume: 6, Issue 4, (Ss. 471-478).
- Sağlık, E. (2013). Kamusal Alanda Kadınlık Hallerinin Temsili. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Dergisi*, (24), (Ss. 41-52).
- Sarıkavak, N. K. (2009). *Çağdaş Tipografinin Temelleri*, Ankara, Sentez Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://stringfixer.com/tr/BarbaraKruger>, Erişim Tarihi: 10.08.2021
- URL 2: <https://art21.org/artist/barbara-kruger/> Erişim Tarihi: 17.08.2021
- URL 3: https://tr.wikinew.wiki/wiki/Barbara_Kruger, Erişim Tarihi: 10.08.2021
- URL 4: <https://tr.celeb-true.com/barbara-kruger-american-conceptual-artist-best-known-black-white>, Erişim Tarihi:10.08.2021
- URL 5 <https://www.wikiart.org/en/barbara-kruger/untitled-thinking-of-you-1999>, Erişim Tarihi: 07.09.2021
- URL 6: https://stringfixer.com/tr/Barbara_Kruger Erişim Tarihi: 20.08.2021
- URL 7: <http://www.artnet.com/artists/barbara-kruger/>, Erişim Tarihi: 07.09.2021

- URL 8: <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.139856.html>, Erişim Tarihi: 10.08.2021
- URL 9: <http://peterandjoan.blogs.wm.edu/2009/03/11/barbara-kruger-a-room-with-a-view/>, Erişim Tarihi: 10.09.2021
- URL 10: <http://peterandjoan.blogs.wm.edu/2009/03/11/barbara-kruger-a-room-with-a-view/>, Erişim Tarihi: 07.09.2021
- URL 11: <http://peterandjoan.blogs.wm.edu/2009/03/11/barbara-kruger-a-room-with-a-view/>, Erişim Tarihi: 09.09.2021
- URL 12: <https://www.moca.org/exhibition/barbara-kruger-untitled-questions-2>.
Erişim Tarihi: 27.09.2021
- URL 13: <https://www.moca.org/exhibition/barbara-kruger-untitled-questions-2>.
Erişim Tarihi: 02.10.2021
- URL 14: <https://maryboonegallery.com/exhibition/339/installation-views>
Erişim Tarihi: 10.08.2021
- URL 15: <https://www.sergiomannino.com/insights/twelve-barbara-krugers-latest-work>.
Erişim Tarihi: 05.10.2021
- URL 16: <https://spruethmagers.com/exhibitions/barbara-kruger-munich/>
Erişim Tarihi: 10.08.2021
- URL 17: <https://www.designboom.com/art/barbara-kruger-between-being-born-and-dying/> Erişim Tarihi: 15.10.2021
- URL 18: <https://www.designboom.com/art/barbara-kruger-between-being-born-and-dying/> Erişim Tarihi: 15.10.2021
- URL 19: <https://www.designboom.com/art/barbara-kruger-between-being-born-and-dying/> Erişim Tarihi: 19.10.2021
- URL 20: <https://www.artsy.net/show/hirshhorn-museum-and-sculpture-garden-barbara-kruger-belief-plus-doubt/info>, Erişim Tarihi: 10.10.2021
- URL 21: <https://www.artsy.net/show/hirshhorn-museum-and-sculpture-garden-barbara-kruger-belief-plus-doubt/info>, Erişim Tarihi: 10.10.2021
- URL 22: <https://get.pinnedby.me/browse/view.php?id=21040261381434219>, Erişim Tarihi: 20.10.20218
- URL 23: <https://chicago.suntimes.com/2021/9/16/22652685/barbara-kruger-art-institute-chicago-retrospective-museums>, Erişim Tarihi: 21.10.2021
- URL 24: <https://chicago.suntimes.com/2021/9/16/22652685/barbara-kruger-art-institute-chicago-retrospective-museums>, Erişim Tarihi: 11.10.2021
- URL 25: <https://www.britannica.com/biography/Barbara-Kruger>, Erişim Tarihi: 27.10.2021

Shopping Behaviors of Tourists in Istanbul: A Qualitative Research on the Shopkeepers in Beyazıt

İstanbul'daki Turistlerin Alışveriş Davranışları: Beyazıt Esnafı Üzerine Nitel Bir Araştırma

Mithat Zeki DİNÇER¹, Füsun İSTANBULLU DİNÇER²

Mert ÖĞRETMENOĞLU³, Evren GÜMÜŞ⁴

^{1,2,3}Istanbul University, Faculty of Economics, Istanbul, Turkey

⁴Istanbul Şişli Vocational School, Istanbul, Turkey

ORCID:

M.Z.D.: 0000-0002-4928-8303

F.İ.D.: 0000-0003-2338-2462

M.Ö.: 0000-0003-0639-4891

E.G.: 0000-0002-2497-4630

Corresponding Author:

Mert ÖĞRETMENOĞLU

Email:

mert.ogretmenoglu@istanbul.edu.tr

Citation: Dinçer, M. Z., İstanbullu-Dinçer, F., Öğretmenoğlu, M. and Gümüş, E. (2021). Shopping behaviors of tourists in Istanbul: A qualitative research on the shopkeepers in Beyazıt. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 785-795.

Submitted: 17.08.2021

Accepted: 24.11.2021

Abstract

Istanbul is an important destination in terms of cultural attractiveness, historical sites, developed infrastructure, and shopping malls. There are various places where tourists can shop. In this context, this study aims to analyze the shopping behaviors of the tourists visiting Beyazıt Istanbul, from the local shopkeepers' perspective. In line with the purpose of this study, an interview technique was used. Semi-structured interview forms were created, and the data was collected from Beyazıt's shopkeepers. The obtained data were analyzed by using MAXQDA software. Based on the analysis, the shopping behavior of tourists has been examined under three categories. These were: (1) tourists' bargaining behaviors, (2) tourists' spending behaviors, and (3) tourists' product choice. It was determined that tourists generally tend to bargain during shopping. It was found that the tourists from the US and Arabian countries spend the most among the tourists that visit Beyazıt. Cheap souvenirs and imitation clothing products were selected as shopping products. In addition, three sub-themes are determined as shopping barriers for tourists. These were: (1) sales pressure (tourist harassment), (2) safety concerns, and (3) tour guide's influence and time limitation.

Keywords: Shopping, shopping behaviors, tourists' spending behaviors, Istanbul

Özet

Bu çalışmanın amacı, İstanbul'u ziyaret eden turistlerin alışveriş davranışlarını yerel esnaf gözüyle incelemektir. Çalışmada nitel bir yaklaşımı benimsenerek veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formları ile Beyazıt esnafından toplanmıştır. Elde edilen veriler MAXQDA kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda, turistlerin alışveriş davranışları üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; (1) turistlerin pazarlık davranışları, (2) turistlerin harcama davranışları ve (3) turistlerin ürün seçimidir. Turistlerin genellikle alışveriş sırasında pazarlık yapma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Beyazıt'ı ziyaret eden turistler arasında en çok ABD ve Arap ülkelerinden gelen turistlerin harcama yaptığı tespit edilmiştir. Alışveriş ürünleri olarak ucuz hediyelik eşya ve imitasyon giyim ürünlerinin turistler tarafından tercih edildiği belirlenmiştir. Ayrıca turistler için alışveriş engelleri olarak üç alt tema belirlenmiştir. Bunlar; (1) satış baskısı (turist tacizi), (2) güvenlik endişeleri ve (3) tur rehberi etkisi ve zaman sınırlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Alışveriş, alışveriş davranışları, turistlerin harcama davranışları, İstanbul

1. INTRODUCTION

Shopping is a tourism activity that contributes to national economies (Yüksel, 2004; Guo et al., 2009) and it accounts for a significant portion of tourists' spending for many destinations (Lehto et al., 2004). Moreover, shopping is the second most important spending after accommodation (Turner & Reisinger, 2001) and it is claimed that this spending contains "approximately the one-third of total tourism spending" (Snepenger et al., 2003; Yüksel A & Yüksel E, 2007). In this context, it is clear that shopping has a large share of tourism expenditure. For this reason, it has been a topic that attracts the attention of tourism researchers for many years and shopping has been studied from several perspectives in the tourism literature. Some studies have explored "the shopping satisfaction of the tourists" (e.g. Heung & Cheng, 2000; Turner & Reisinger, 2001; Reisinger & Turner, 2002; Wong & Law, 2003; Tosun et al, 2007; Liu, Choi & Lee, 2008; Barutcu et al., 2011; Chang, 2014; Parasakul, 2019), while others have studied "tourist harassment on shopping" (Albuquerque & McElroy, 2001; McElroy, Tarlow, & Carlisle, 2007; Kozak, 2007), and others have examined "shopping and behavioral intention" (e.g. Albayrak, Caber, & Çömen, 2016). In this study, tourists' shopping behaviors and shopping barriers will be examined from the shopkeeper's perspective in general. In this direction, we posed one research question (RQ);

***RQ1)** According to the observations of the local shopkeepers, how are the shopping behaviors of the tourists?*

Many things prevent the shopping of tourists. One of them is that "tourists feel risk during shopping". For example according to Yüksel A & Yüksel E (2007), if tourists think that purchasing products in stores is risky, they can stop both shopping and other tourist activity. Furthermore, Meng & Zhang (2016) summarized the type of shopping barriers that tourists have faced as below; "shopping cost", "language problem," "limited shopping time," "mandatory shopping stops," "limited payment methods," and "inconvenience in transportation." In addition, according to Çetin & Kızılırmak (2014) tourists were exposed to negative and disturbing behaviors by the Grand Bazaar Shopkeeper during shopping. This situation prevents their shopping. Although there are various researches on shopping barriers, local shopkeepers are often ignored. Local shopkeepers are constantly in contact with tourists. Naturally, they are the eyes that look at their problems from the outside. That is why it is important to identify tourist' shopping barriers from the perspective of local shopkeepers. In this direction, we posed one research question;

***RQ2)** What are the shopping barriers of tourists based on the observations of local Shopkeepers?*

Istanbul is one of the most visited destinations with a high amount of shopping among tourists. Istanbul is an important destination with cultural attractions, historical places, developed infrastructure, and shopping malls. In 2019, 14.906.663 of the tourists that arrived in Turkey (total 45.058.286 visitors) visited Istanbul (Istanbul Culture and Tourism Provincial Directorate, Tourism Statistics Report, 2019). Additionally, Istanbul has numerous places for shopping. One of the top places is the Beyazıt. In this context, it is important to explore the shopping behaviors of the tourists and the shopping barriers that visit this place.

As a result of this study, which aims to examine the shopping behaviors of tourists visiting Istanbul, it is thought that the current study will make a theoretical contribution to the literature of shopping tourism and a practical contribution to Istanbul tourism. We have organized the rest of the present study as follows. First, we reviewed the literature about shopping tourism to establish the theoretical background of the study. Then, the methodology of our study is explained. After that, the results of data analysis, discussion and conclusion are presented.

2. LITERATURE REVIEW

Tourism plays a major role in closing the balance of payments deficit with the foreign exchange income it provides (İstanbullu Dinçer & Kanay, 2017). Therefore, tourism businesses, destinations, and countries compete fiercely to get a larger share from tourism (Çiftçi & Öğretmenoğlu, 2018; Akova & Öğretmenoğlu, 2020). Tourists' shopping plays an important role in increasing tourism revenues (Choi et al., 2017). It is also known that shopping expenditures are ahead of other touristic expenditures. Shopping tourism contributes to the growth of the tourism industry (Saayman M & Saayman A, 2012). In this context, it is possible to come across various studies dealing with shopping tourism in the literature (Agarwal & Yochum, 1999; Tang & Turco, 2001; Fowler et al., 2012; Garg, 2015; Kozak, 2015; Zhang et al., 2017; Alrawadieh et al., 2019; Wijesundara & Gnanapala, 2019). Agarwal & Yochum (1999) examined the shopping expenditures of tourists coming to Virginia Beach with the survey method. It has been concluded that racial differences among tourists do not affect shopping expenditures. In another study examining the shopping expenditures of tourists, it was concluded that the tourists who visited the destination for the first time spent more than the tourists who visited that destination before (Tang & Turco, 2001). Fowler et al. (2012) aimed to evaluate the security perceptions of tourists during shopping. As a result, it has emerged that tourists have security concerns in shopping centres in destinations. In the study conducted by Garg (2015), it was found that tourists prefer places that are close in terms of transportation and are culturally familiar when choosing the destination to shop. As a result, he stated that the global crises (eg. Earthquakes, terror, and pandemics) affecting the whole world constitute a significant obstacle for tourists to participate in shopping activities. Kozak (2015), in his study, examined the shopping behaviors of British tourists visiting Turkey with a survey method. He concluded that British tourists are willing to bargain. In addition, it has been determined that tourists have a higher tendency to bargain in the country where they are as tourists compared to their own country. Zhang et al. (2017), in a similar study, examined the bargaining behavior of tourists; it was found that tourists who get information from their friends about the country are more insistent on bargaining. Alrawadieh et al. (2019), examined the effect of selling pressure on tourist behavior. They found that harassing tourists to get more sales harms the level of tourists' spending. In another study dealing with the issue of tourist harassment (sales pressure) conducted by Wijesundara & Gnanapala (2019), they stated that tourist harassment causes permanent damage in destinations.

Istanbul is an important city in Turkey in terms of congress, fair, business, shopping, and health tourism (Bahar İstanbullu & Dinçer, 2019). Thus, there are various studies in the literature examining shopping tourism in Istanbul (Çetin & Kızıllırmak, 2014; Egresi 2015; İstanbullu Dinçer & Kanay, 2017). Çetin & Kızıllırmak (2014) found that tourists are subjected to negative and disturbing behavior of the Grand Bazaar shopkeepers during shopping. Similarly, another study by Egresi (2015) analyzed the travel comment of the tourists on TripAdvisor with content analysis and attempted to determine the shopping satisfaction of the tourists visiting the Grand Bazaar. As a result of the content analysis, it was determined that tourists are uncomfortable with the close personal interest of the shopkeepers. Additionally, tourists expressed being uncomfortable with sales pressure from shopkeepers. However, it came out that some tourists are satisfied with this interest. Lastly, İstanbullu Dinçer & Kanay (2017) examined Grand Bazaar in terms of shopping tourism and investigated the current state of the shopping in the Grand Bazaar. They also examined the advantages and disadvantages of the Grand Bazaar in terms of tourist shopping.

3. RESEARCH METHOD

This section of the study has information about the research model, participants and sample, data collection tools, and data analysis.

3.1. Research Model

The study that aims to combine the local shopkeepers' views on tourists' shopping behaviors and tourists' shopping barriers were designed based on a phenomenological model among qualitative research methods (Brinkmann, Jacobsen & Kristiansen, 2014) which is one of the most common methods in tourism research. In this study, local shopkeepers' perspectives on tourists' shopping behaviors and tourists' shopping barriers were defined as phenomena. Later, data was collected with an in-depth interview (Creswell, 2013).

3.2. Participants and Sample

The data were collected from Beyazıt (Istanbul) shopkeepers (December 2019). Beyazıt (see Figure 1) is one of the 57 neighbourhoods of the Fatih district on the European side of Istanbul and contains many historical buildings belonging to the Ottoman and Byzantine Empires. Therefore, it is one of the neighbourhoods where the most tourists visit in Istanbul. In addition, the world-famous Grand Bazaar, which is frequently visited by tourists for shopping, is also located in this region (Fatih Municipality, 2021). Beyazıt is formed by thousands of shops. Since it is challenging to reach all these shopkeepers in terms of time and cost, a purposeful sampling method that is commonly used in qualitative studies was adopted in this study (Palinkas et al., 2015). Accordingly, the study group consisted of 30 voluntary participants working as shopkeepers in the Beyazıt.

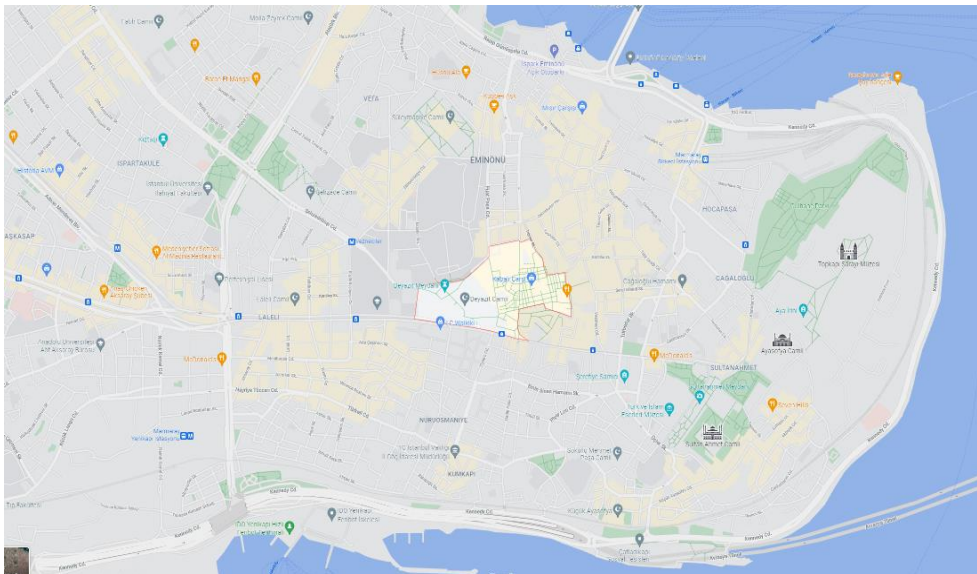

Figure 1. Location of Beyazıt in Istanbul (Source: Google Maps, 2021)

The sufficient sample size in qualitative research can be understood by the research saturation point. The saturation point starts when the same answers are collected and repeated in the interviews (Jennings, 2012). In this context, the interviews were completed when similar answers were obtained.

3.3. Data Collection Tools

To reveal the shopkeepers' views on tourist shopping behaviors and shopping barriers, researchers developed an interview form (McGehee, 2012). The semi-structured form was analyzed by three instructors in the tourism management field. To test the clarity of the questions, a pilot study was conducted with shopkeepers who were not included in the study. In this process, it was

seen that the questions on the form were in general clear and understandable. As a result of the pilot test, it was seen that interview form questions were suitable for the main study. During the interviews, participants were informed about the study, and consent was taken. Shopkeepers that did not desire to participate in the interviews were excluded from the study (Uygur et al., 2019).

3.4. Data Analysis

The data obtained from the interviews were subjected to phenomenological analysis. The shopkeepers' views were read multiple times and divided into units. Later, these units were coded under phenomenological analysis. During coding, concepts expressed by shopkeepers were used. When the statements of shopkeepers were insufficient for coding, the codes that best match the phenomenon was used by the researchers. Similar and close codes were assessed under the same category. In the next stage, these categories were compared and related themes were found. The analysis was conducted at different times by the researchers, cases with consensus, differences were determined, and necessary interviews were conducted. For the research reliability, direct quotes from shopkeepers' views were added. In terms of research ethics, the real names of the participants were not used (Uygur et al., 2019). Participants were coded as Participant 1 and Participant 2.

4. RESULTS

4.1. Demographic Characteristics of Participants

Table 1 shows the demographic profile of the study group.

Table 1. Demographic Profile of Respondents

VARIABLES	N	%
<i>Gender</i>	Female	0
	Male	30
<i>Education</i>	Elementary School	16
	High School	11
	Two-year degree	1
	Undergraduate	2
<i>Nationality</i>	Afghan	1
	Armenian	1
	Turkish	28
<i>Occupation</i>	Gift shop owner	10
	Carpet shop owner	10
	Bag shop owner	3
	Antique dealer	1
	Leather shop owner	5
	Silver shop owner	1
<i>Age</i>	20-30	6
	31-45	8
	46-55	10
	56-65	4
	65 years or above	2
<i>Experience in Beyazıt</i>	5-10 years	7
	11-15	2
	16-25	7
	26-35	8
	40 years or above	6

When the gender of the participants was analyzed, it was seen that all participants were male. In terms of age, the majority of the participants were 46-55 years old. In terms of education status,

the majority of the participants were elementary school and high school graduates. 10 participants were gift shop owners, 10 were carpet shop owners, 3 were bag shop owners, 5 were leather shop owners, and only one was an antique dealer and silver shop owner. In terms of participant nationality, 28 were Turkish, 1 was Armenian and 1 was Afghan. The experience of the participants in the Beyazit was 27 years on average.

4.2. Results Related to Shopping Behaviors of Tourists

Tourists' shopping behaviors were analyzed under three titles (tourists' bargaining behaviors, tourists' spending behaviors, and tourists' product choices).

Tourists' bargaining behaviors: In various societies, bargaining is regarded as a part of shopping. In this study, the interviews with the shopkeepers revealed that tourists tend to bargain at a high level ($f=28$). Additionally, the tour guides had a significant contribution to tourists' bargaining tendencies. For example, participants mentioned: "...their tour guide leads them to bargain as soon as they set out of the plane ..." (Participant 1). "Tourists that spend at very low level come. Tourists bargain a lot. They say, "I will pay 1000 lira for a 2000 lira product". They say, "Take it if you like it." They say, "go sell someone else if you don't like it" ..." (Participant 20).

Tourists' spending behaviors: The studies show that the average spending of tourists from the US is high (Kızıldemir & Saruşıık, 2018). Additionally, it is known that Arab tourists make high spending (Tekin & Demirel, 2018). This study supports the findings in this field. According to the interviews with the participants, it was found that the tourists from the wealthy Arabian countries such as Qatar, Kuwait, Saudi Arabia ($f=13$) and the tourists from the US ($f=22$) had the most spending in Beyazit. Additionally, it was found that Spanish tourists ($f=6$) spend the most among the European countries. For example, participants mentioned: "... Tourists from the US spend the most. Spanish tourists also spend high. But recently, their numbers are decreasing..." (Participant 2). "...The number of Arabs increased especially after 2017-2018. Tourists from Saudi Arabia and Qatar spend a lot of money. After them, the US people spend the most money..." (Participant 3) "... People from the US spend a lot of money. There is a general perception that Arabs spend a lot. But this is not true. If Arabs with a lot of money come, they spend a good amount of money..." (Participant 4) "...Tourists from Kuwait, Bahrein, Qatar, and the US spend a lot... For example, I would say Americans spend easily..." (Participant 16).

Tourists' Product Choices: Souvenirs play an important role in touristic spending (Çetin et al., 2019). According to the studies, souvenirs rank third among the spending of tourists visiting Turkey (Çeliker & Dulupçu, 2017). Souvenirs are important to reflect the geographical signs of the region and to have local and unique properties (Yanar & Özkan Tağı, 2014). Thus, these products can attract more attention. According to the interviews with the participants, it was found that tourists mostly choose to buy cheap souvenirs that represent Turkey ($f=14$) from Beyazit. Additionally, it was found that they choose imitation clothing products ($f=13$). It was explored that Arab tourists choose products such as Turkish delight and spice ($f=7$) due to cultural closeness. For example, participants mentioned: "...the tourists mostly buy cheap souvenirs..." (Participant 12). "...Imitation products are very fashionable these days; tourists mostly prefer imitation clothing products..." (Participant 23).

4.3. Results Related to Tourists' Shopping Barriers

According to interviews, tourists' shopping barriers were determined under three sub-themes. These were time limitation/tour guide guidance, sales pressure from shopkeepers (harassment), and safety concerns.

Sales Pressure (Tourist harassment): Sellers' pressure is perceived as harassment by tourists (Albuquerque & McElroy, 2001; Kozak, 2007). According to the interviews, it was found that shopkeepers' sales pressure limited the shopping for tourists. Tourists who get bored with sales

pressure are bored from shopping early. For example, participants mentioned: "..., they (shopkeepers) show a carpet after they continue to harass the tourist even though the tourist says s/he will not buy. Then, they apply pressure on them to buy. We are showing just buy. Just buy one..." (Participant 9) "... Tourists are tired of sales pressure. All shopkeepers say "Hi, how are you, where do you come from?" in front of every shop. Think about it, there are thousands of shops here. If you pass 1000 of them, you get tired of hearing the same thing. The shopkeepers have a serious lack of information. This is significantly damaging our image..." (Participant 7).

Safety Concern: As it is known, tourists care for the safety factor when choosing their destination. Tourists hesitate to visit destinations with low safety levels (Seçilmiş & Ünlüönen, 2009). Additionally, a bad image affects the tourists' ideas about a destination. In addition, tourists that do not feel safe are more uneasy. Tourists are afraid of walking in crowded places due to previous terrorist attacks. This leads to an unwillingness to spend a lot of time in crowded places for shopping. For example, participants mentioned: "... A while ago, tourists were afraid of bombs and terror. This made them nervous. Thank God, this fear decreased in the last two years. They are more comfortable..." (Participant 11).

Tour guide influence and time limitation: The findings of this study show that tour guide's influenced tourist's shopping. It was found that limited shopping time during the tour prevented tourists from the comfortable shop. For example, participants mentioned: "... If the tourists come with tour guides, they visit the museums first. They arrive here at around 17:00. The tour guide gives them 1-2 hours. The tourists are limited. However, the individual tourists visit in the morning. They walk around until afternoon. There is nothing to prevent them..." (Participant 12). "... They come with tours. Tour guides give tourists 45 minutes. There are thousands of shops. How can they visit them all?" (Participant 7).

DISCUSSION and CONCLUSION

In this study, local shopkeepers' perceptions of tourists' shopping behaviors and shopping barriers were examined. First, the tourists' shopping behaviors were analyzed under 3 sub-themes. These were; (1) tourists' bargaining behaviors, (2) tourists' spending behaviors, and (3) tourists' product choices.

As a result of the interviews, it was determined that the tourists tend to bargain at a high level during the shopping. Again, the participants state that the tour guides play a significant role in tourists' bargaining behaviors. When the "tourists' spending behaviors" sub-theme was investigated, local shopkeepers expressed that tourists from countries such as the US, Qatar, and Kuwait tend to spend more. The shopkeepers stated that not all the Arab countries were the same and tourists from other Arabian countries did not spend much. These results are similar to the Doka Report (2014). For example, according to Doka Report (2014), tourists from the United Arab Emirates and Saudi Arabia that visit Turkey on average spend 4 times more than tourists from other countries. While the average foreign spending in Turkey in 2013 was \$749, the average spending of a tourist from Gulf countries was around \$3000 (Tekin & Demirel, 2018). When the "Tourists' Product Choice" sub-theme was investigated, local shopkeepers stated that tourists mostly buy imitation products and cheap souvenirs. The price factor plays an important role in the tourists' imitation product selection. Additionally, successful imitation products that are sold here might be another reason for tourists to choose these imitation products. For example, Sabah-Kıyan (2013) investigated "luxurious product imitations" and found that products are successfully imitated in the Grand Bazaar, therefore; participants choose these products as revealed by the interviews.

Second, tourists' shopping barriers were examined under three sub-themes. These were; (1) time limitation/tour guide influence, (2) sales pressure from shopkeepers (harassment), and (3) safety concerns. According to participants, these factors prevent comfortable shopping for tourists.

When the “tour guide influence and time limitation” sub-theme was investigated, tourists’ visiting with tours lead to completing the shopping within the time designated by the tour guide. This prevents the tourists from comfortably visiting the Beyazit. Since the Grand Bazaar is closed at 7 pm, this poses a limitation for shopping for tourists. When the safety concern sub-theme was investigated, it can be seen that tourists do not want to spend a lot of time in the Grand Bazaar due to safety concerns. The tourists are worried about terrorist attacks in crowded places. According to Güvenek & Alptekin (2015), terrorism is one of the most important factors that negatively affect the tourism sector all over the world. Since attacks towards tourists are covered in the global media, this news damages the country's image and might lead to negative prejudices for the tourists. When shopkeepers’ sales pressure (tourist harassment) sub-theme was investigated, it was found that tourists are tired of shopkeepers’ sales pressure and therefore, leave the Grand Bazaar sooner. This result is in line with the findings of Çetin & Kızılırmak (2014). According to their study, tourists expressed that they are subjected to uncomfortable behavior from the shopkeepers in the Grand Bazaar.

Regarding the theoretical contribution, the current study makes several contributions to the literature in the following ways. First, although some research has been done on shopping tourism and the shopping behaviors of tourists, the data in these studies have generally been obtained from the tourists themselves by questionnaires or interviews. However, the observations of the touristic local shopkeepers who are in direct contact with the tourists are ignored. In this study, the shopping behaviors of tourists are examined from the point of view of local shopkeepers, giving a different perspective to the literature. Second, in this study, besides the shopping behaviors of tourists, the factors that restrict their shopping as a result of interviews were determined. These findings can contribute to the growing literature on shopping tourism. Regarding the practical contributions, this study also makes several contributions to the tourism industry. In addition, the factors that prevent tourists’ from doing more shopping were determined. These were time limitation/tour guide guidance, sales pressure from shopkeepers (harassment), and safety concerns. Tourist activity planners can increase the activities of tourists in the Beyazit region. By doing so, tourists can be made to shop more. To avoid selling pressure, local shopkeepers in tourist areas can be trained on this subject. In addition, more conscious salespeople can be employed in this regard. To avoid the security concerns of tourists, advertisements and promotions that will change the perceptions of tourists can be carried out.

There are some limitations in current research. First, time is an important limitation. Due to time limitations, some occupation branches such as jewellers were not included in the study. Including the jewellers in the sample in future studies is important for the generalization of different results. Second, in this study, data were collected only from the Beyazit region of Istanbul. Therefore, it only reflects the perspectives of the Shopkeepers in Beyazit. Thus, similar and comparative studies might be conducted for other touristic historical places. Third, the data in this study was collected with interview techniques. Future studies can collect the data with different techniques such as observation and survey. Fourth, the current study was carried out before the COVID-19 pandemic. Therefore, different results may be obtained in future studies.

REFERENCES

- Agarwal, V.B., & Yochum, G.R. (1999). Tourist Spending and Race of Visitors. *Journal of Travel Research*, (38), 173-176.
- Akova, O. & Öğretmenoğlu M. (2020). Turizm pazarlamasında dağıtım/yer (place), Ş. Demirkol (Ed.), *Değişen Pazar Dinamikleri Işığında Turizm Pazarlaması* içinde (ss.175-204). İstanbul: Değişim.
- Albayrak, T., Caber, M., & Çömen, N. (2016). Tourist shopping: The relationships among shopping attributes, shopping value, and behavioral intention. *Tourism Management Perspectives*, 18, 98-106.
- Albuquerque, K., & McElroy, J. L. (2001). Tourist harassment: Barbados survey results. *Annals of Tourism Research*, 28(2), 477-492.
- Alrawadieh, Z., Alrawadieh, Z., & Kozak, M. (2019). Exploring the impact of tourist harassment on destination image, tourist expenditure, and destination loyalty. *Tourism Management*, 73,13-20.
- Bahar, E., & Dinçer, F. İ. (2019). Ziyaretçi Sayılarının Analizi ile İstanbul'un Turizm Pazarlarının Değerlendirilmesi. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 20-41.
- Barutcu, S., Doğan, H., & Üngüren, E. (2011). Tourists' perception and satisfaction of shopping in Alanya Region: a comparative analysis of different nationalities. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 1049-1059.
- Brinkmann, S., Jacobsen, M. H., & Kristiansen, S. (2014). Historical overview of qualitative research in the social sciences. *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, 17-42.
- Chang, K. C. (2014). Examining the effect of tour guide performance, tourist trust, tourist satisfaction, and flow experience on tourists' shopping behavior. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(2), 219-247.
- Choi, M., Law, R., & Heo, C.Y. (2017). An Investigation of the Perceived Value of Shopping Tourism. *Journal of Travel Research*, 57 (3), 1-19.
- Creswell, J. W. (2013). *Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, çev. edt.), Ankara: Siyasal Yayıncılık.
- Çeliker, D., & Dulupçu, M. A. (2017). Sürdürülebilirlik ve Yenileşim Açısından Turistik Hediyelik Eşyalar Konusunda Yenileştirilmiş Tasarımlar. *Atatürk İletişim Dergisi*, (12), 187-204.
- Çetin, A., Özdiçiner, N. S., Ceylan, S., & Argun, F. N. (2019). Turistlerin hediyelik eşya tercihleri ve tercihlerini etkileyen faktörler: Pamukkale örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (3), 1588-1605.
- Çetin, G., & Kizilirmak, İ., (2014). The characteristics of Ahi Tradition in Grand Bazaar and implications on tourist experience. International Antalya Hospitality Tourism and Travel Research Conference (pp.1-7). Antalya, Turkey.
- Çiftçi, H.S. & Öğretmenoğlu, M. (2018). Kentlerin Turizm Destinasyonu Olma Sürecinde Niş Pazarlama Faaliyetleri. International Congress of Business, Economics and Marketing (pp.85-95). Kiev, Ukrayna
- Doka Report (2014). <https://www.doka.org.tr/dosyalar/faaliyet-raporlari/attachment/2014-yili-ara-faaliyet-raporu.pdf> (Date of accessed: 20.02.2021).
- Egresi, I. (2015). Tourists' shopping satisfaction in Istanbul's traditional markets. In *Proceedings of the Geobalkanica International Scientific Conference, Skopje, Macedonia* (pp. 5-7).
- Fatih Municipality (2021). <https://www.fatih.bel.tr/en-US/fatih-today-39583>. (Date of accessed: 27.09.2021).
- Fowler, D. C., Lauderdale, M. K., Goh, B.K., & Yuan J. (2012). Safety concerns of international shoppers in Las Vegas. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 6 (3), 238-249.
- Garg, A. (2015). Travel Risks vs Tourist Decision Making: A Tourist Perspective. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 1-9.

Shopping Behaviors of Tourists in Istanbul: A Qualitative Research on the Shopkeepers in Beyazıt

- Guo, Y., Pei, Y., Ye, Y., Chen, Y., Wang, K. C., & Chan, H. C. (2009). Tourist shopping behavior: A case of Shanghai outbound tourists. *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts*, 1(1), 1-18.
- Güvenek, B., & Alptekin, V. (2015). Turistlere Yönelik Terör Saldırıların Turizme Etkisi Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 17(1), 21-38.
- Heung, V. C., & Cheng, E. (2000). Assessing tourists' satisfaction with shopping in the Hong Kong special administrative region of China. *Journal of Travel Research*, 38(4), 396-404.
- Istanbul Culture and Tourism Provincial Directorate, Tourism Statistics Report. (2019). https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/68945,aralik-2019-turizm-istatistikleri_istanbulpdf.pdf?0 (Date of accessed: 01.10.2020).
- İstanbulu Dinçer, F., & Kanay, D. (2017). Kapalıçarşı'da Gerçekleştirilen Alışveriş Turizminin Ekonomik ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi* 1(2).1-18
- Jennings, G. R. (2012). Qualitative Research Methods. L. Dwyer, A. Gill, & N. Seetaram içinde, *Handbook of Research Methods in Tourism Quantitative and Qualitative Approaches*. Edward Elgar Publishing.
- Kızıldemir, Ö., & Saruışık, M. (2018). Turist Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Ekonomik Etkileri: Adana Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 6(2). 128-142.
- Kozak, M. (2007). Tourist harassment: A marketing perspective. *Annals of Tourism Research*, 34(2), 384-399.
- Kozak, M. (2015). Bargaining behavior and the shopping experiences of British tourists on vacation. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 33(3), 313-325.
- Lehto, X. Y., Cai, L. A., O'Leary, J. T., & Huan, T. C. (2004). Tourist shopping preferences and expenditure behaviours: The case of the Taiwanese outbound market. *Journal of Vacation Marketing*, 10(4), 320-332.
- Liu, S. C., Choi, T. M., & Lee, W. T. (2008). Tourists' satisfaction levels and shopping preferences under the solo travel policy in Hong Kong. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 12(3), 351-364.
- McElroy, J. L., Tarlow, P., & Carlisle, K. (2007). Tourist harassment: Review of the literature and destination responses. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*. 1(4), 305-314.
- McGehee, N.G. (2012). Interview techniques. L. Dwyer, A. Gill, & N. Seetaram in, *Handbook of Research Methods in Tourism Quantitative and Qualitative Approaches*. Edward Elgar Publishing.
- Meng & Zhang (2016). Chinese Outbound Tourists' Shopping Behavior. Chinese outbound tourism 2.0 (Li, X. Ed.) Oakville: Apple Academic Press.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and policy in mental health and mental health services research*, 42(5), 533-544.
- Parasakul, L. (2019). Assessing Chinese Tourists' Satisfaction with their Shopping Experiences in Bangkok Metropolis. *Journal of China Tourism Research*, 1-18.
- Reisinger, Y., & Turner, L. W. (2002). The determination of shopping satisfaction of Japanese tourists visiting Hawaii and the Gold Coast compared. *Journal of Travel Research*, 41(2), 167-176.
- Saayman, M., & Saayman, A. (2012). Shopping tourism or tourists shopping? A case study of South Africa's African tourism market. *Tourism Economics*, 18 (6), 1313-1329.
- Sabah-Kıyan, Ş. (2013). Kimlik ve Tüketim İlişisini Tersinden Düşünmek: Lüks Ürünlerin Taklitleri ile Kimlik Oluşturmak. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları-Dergisi*, 5(1). 53-78.
- Seçilmiş, C., & Ünlüönen, K. (2009). İstanbul'u ziyaret eden turistlerin güvenlik algılamaları üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 65-84.
- Snepenger, D. J., Murphy, L., O'Connell, R., & Gregg, E. (2003). Tourists and residents use of a shopping space. *Annals of Tourism Research*, 30(3), 567-580.

- Tang, Q., & Turco, D.M. (2001). Spending Behaviors of Event Tourists. *Journal of Convention & Exhibition Management*, 3(2), 33-40.
- Tekin, E., & Demirel, S. K. (2018). Kastamonu İlinin Arap Turizm Potansiyeli Üzerine Bir SWOT Analizi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 14-27.
- Tosun, C., Temizkan, S. P., Timothy, D. J., & Fyall, A. (2007). Tourist shopping experiences and satisfaction. *International Journal of Tourism Research*, 9(2), 87-102.
- Turner, L. W., & Reisinger, Y. (2001). Shopping satisfaction for domestic tourists. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 8(1), 15-27.
- Uygur, A., Öğretmenoğlu, M., & Çalışkan, G. (2019). Innovation and New Product Development: Delving into Food and Beverage Managers' Perspectives. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2993, 3013.
- Wijesundara, W., & Gnanapala, W. (2019). An Analysis of the Effect of Tourist Harassment on the Destination Image of Sri Lanka: Foreign Tourists' Perspective. *Conference: Conference Proceedings 8th International Conference on Advances in Social Science, Management and Human Behaviour*, 19-23.
- Wong, J., & Law, R. (2003). Difference in shopping satisfaction levels: A study of tourists in Hong Kong. *Tourism Management*, 24(4), 401-410.
- Yanar, A., & Tağı, S. Ö. (2014). Burdur iline ait coğrafi işaretlerin belirlenmesi ve özgün turistik hediyelik eşya tasarım önerileri. *Art-E Sanat Dergisi*, 1(1), 29-41.
- Yüksel, A. (2004). Shopping experience evaluation: a case of domestic and international visitors. *Tourism Management*, 25(6), 751-759.
- Yüksel, A., & Yüksel, F. (2007). Shopping risk perceptions: Effects on tourists' emotions, satisfaction and expressed loyalty intentions. *Tourism Management*, 28(3), 703-713.
- Zhang, H., Zhang, J., Yang, Y., & Zhou, Q. (2017). Bargaining Power in Tourist Shopping. *Journal of Travel Research*, 57(1), 1-15.

Küresel Boyutta Terör- Turizm İlişkisinin Örnek Olaylar Üzerinden İncelenmesi

Investigation of the Relationship of Terror and Tourism in A Global Dimension with Case Examples

Zehra YARDI¹, Emre Ozan AKSÖZ²

¹İstinye Üniversitesi, Ulaştırma Hizmetleri, İstanbul, Türkiye
²Anadolu Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği, Eskişehir, Türkiye

ORCID:

Z.Y.: 0000-0002-8328-973X

E.O.A.: 0000-0002-4109-8847

Corresponding Author:

Zehra YARDI

Email:

zyardi@istinye.edu.tr

Citation: Yardi, Z. ve Aksöz, E. O. (2021). Küresel boyutta terör- turizm ilişkisinin örnek olaylar üzerinden incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 796-818.

Submitted: 17.08.2021

Accepted: 29.11.2021

Özet

Tüm dünyadaki trafik incelediğinde; sığınmacıların, uluslararası öğrencilerin, teröristlerin, iş adamlarının, mültecilerin, sırt çantalı gezginlerin, silahlı kuvvetleri ve tabii ki turistlerin dünyanın her yerindeki havaalanlarını, otobüsleri, gemileri ve trenleri doldurmakta oldukları görülebilir. Turizm ile bütünleşmiş bir model olan hareketlilik paradigması (mobility paradigm) bu kadar çok insanın bu hareketliliğe katılmasının sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik, siyasi vb. birçok etkisi olduğunu ortaya koymada açıklayıcı bir rol almaktadır. Bu çalışmada terör ve terörizm kavramları incelenmiş ve ayrıntılı olarak özelliklerine değinilmiştir. ABD, Türkiye, İspanya, İngiltere ve Fransa'da gerçekleşmiş olan seçilmiş terör olayları turist sayısı ve turizm geliri açısından doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Genel olarak terör olaylarının turizm destinasyonlarını, turist sayısı ve turizm geliri yönünden etkilemiş olduğu gerçeği üzerine değinilmiştir. Turist sayısı ve gelirindeki değişimler, terör olaylarının tekrarlaması ve bölgenin devam eden süreçte hala güvensiz olarak tanınmasıyla yaşanan krizin boyutunun büyüyebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Terör, Turizm Talebi, Turizm Geliri

Abstract

When you examine traffic all over the world, asylum seekers, international students, terrorists, businessmen, refugees, backpackers, armed forces, and of course, tourists, can be seen filling airports, buses, ships, and trains all over the world. The mobility paradigm, which is a model integrated with tourism, plays an explanatory role in revealing that the mobility of so many people has many social, cultural, economic, technological, and political effects. In this study, the concepts of terrorism were examined, and their characteristics were discussed in detail. Selected terrorist incidents that took place in the USA, Turkey, Spain, England, and France were examined in terms of the number of tourists and tourism income by using a document analysis method. In general, the fact that terrorist incidents have affected tourism destinations in terms of the number of tourists and tourism income was mentioned. It has been concluded that the size of the crisis may increase due to the changes in the number of tourists and income, the recurrence of terrorist incidents, and the identification of the region as still unsafe.

Keywords: Tourism, Terrorism, Tourism Demand, Tourism Income

1. GİRİŞ

Tüm dünyadaki trafik incelediğinde; sığınmacıların, uluslararası öğrencilerin, teröristlerin, iş adamlarının, mültecilerin, sırt çantalı gezginlerin, silahlı kuvvetleri ve tabii ki turistlerin dünyanın her yerindeki havaalanlarını, otobüsleri, gemileri ve trenleri doldurmakta oldukları görülebilir. Bu hareketliliğin bir parçası olan turizm, insanların dünyayı gezmeyi, yeni yerler keşfetmeyi, daha çok insan, daha çok kültür görmeyi, dünyanın dört bir yanında bambaşka hayatlara dokunmayı vadetmektedir.

UNWTO'nun açıklamış olduğu resmi rakamlara göre tüm dünyada turizm etkinliğine katılan turist sayısı 2017 yılında 1 trilyon 322 milyon'a ulaşmakla birlikte, 2019 yılında bu rakam 1 trilyon 460 milyon'a ulaşmıştır (UNWTO, 2020). Fakat 2020'nin ilk aylarında ortaya çıkan Covid 19 salgını tüm bu dengeleri bozmuş, turizmi ve birçok sektörü etkisi altına almıştır. Bu aşamada turizm ile bütünleşmiş bir model olan hareketlilik paradigması (mobility paradigm) bu kadar çok insanın bu hareketliliğe katılmasının sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik, siyasi vb. birçok etkisi olduğunu ortaya koymada açıklayıcı bir rol almaktadır.

Turizm, ulaşımın bu derece kolaylaşmasının da etkisiyle dünya ekonomisinde çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu aşamada ilerleyen teknoloji ile, hiçbir yerin artık çok uzak olmadığı, kilometrelerce uzak bir ülkede olan bir olayın saniyeler içinde cep telefonlarından öğrenilebileceği gerçeği medyanın önemini vurgulamaktadır. Turizm ile ilgili birçok konu, turistleri habere konu olan ülkeleri ziyaret etmekten vazgeçirebilecek tüm olaylar dahil, medyanın haber içeriklerini oluşturabilmektedir.

Turist davranışları ziyaret edilecek destinasyondaki güveni sarsacak olaylardan çok kısa bir sürede etkilenebilir. İnsanlar için seyahat ederken emniyette olma faktörü çok önemlidir. Fakat turizm sektörü, ziyaretçilerin güvenliğini ciddi derecede tehdit eden olaylarla giderek daha fazla karşılaşmaktadır. Güvenlik unsuru, kişisel güvenliği ilgilendiren kararlar alırken kişilerin fikirlerini büyük ölçüde değiştirebileceği için, potansiyel turistlerin kararlarında, hayatı tehdit eden olayların rolünü anlamak çok önemlidir.

Terör ve turizm birbirine çok zıt kavramlar olarak görünseler de ikisi de insan faktörünü temel almaktadır. Terör temelinde korku, şiddet ve başkaldırı içeren bir eylem olmasına karşın turizm, eğlence, huzur ve dinginlik kavramlarını içerisinde barındıran bir eylemdir. Turistlerin seyahatlerinde tüm bu kavramların karşılığını alması güvenlikleri ile doğru oranda olmasına bağlıdır.

Son yıllarda turistlerin güvenli buldukları ülkelerin bile artık çok da güvenli olmadığı gerçeği, dünyanın neredeyse her yerinde gerçekleşen terör olaylarından dolayı göz ardı edilemez durumdadır. Bu terör olaylarının en büyüklerinden biri olan 2001 yılında dünyada çok güçlü bir ülke olarak görülen ABD'de meydana gelmiştir. 11 Eylül saldırılarının dünyada korku kavramının tamamıyla hissedilmesine neden olduğunu, sadece ABD'nin değil çok sayıda farklı ülkenin de etkilenen rakamlarından anlayabiliriz. Savaşların genel olarak görüldüğü ve dünyaca tehlikeli görülen Orta Doğu ülkelerinin yanı sıra şiddet eylemlerinin Avrupa'da da çok güvenli olarak görülen ülkelerde meydana gelmesi bilinen tabuları yıkmıştır.

2. LİTERATÜR

2.1. Terör Kavramı

Yüzyıllardır birçok farklı nedenle dünya üzerinde karşılaşılan bir tehlike olmasına karşın terörün kararlaştırılmış ve tüm ülkeler tarafından kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır. Yazarlar, düşünürler ve devletler tarafından yapılan tüm farklı terör tanımlamaları aslında terör eylemini gerçekleştirenlere siyasi ve idari yönetimin zayıf noktalarını bularak kendilerine

kurtulabilecekleri kolay çıkış yolları sağlamıştır. Genel tanımıyla terör kelimesini inceleyecek olursak; Terör, 'korkudan titreme' ya da 'titremeye sebep olma' olarak Latince'den dilimize geçmiştir. Terör kelimesi genel olarak Fransız ihtilalinden sonra kullanılmaya başlamıştır ve bu dönem tarihte 'terör rejimi' dönemi olarak geçmektedir (Yayla, 1990: 45). TDK sözlüğünde ise terör "cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş" olarak tanımlanmaktadır.

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 1. maddesine göre; "Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir"(Terörle Mücadele Büro Amirliği, Madde 1).

2003 yılında Oslo'da yapılan "Terörizmin Temel Nedenleri" adlı konferansta terörün ortaya çıkmasında etkili olan koşullara değinilmiştir. Bunlar (Sayar, 2006);

- Güçsüz konumdaki devletler,
- Bireysel bağımsızlık, demokrasi ve yasal arayışlar,
- Sosyal adaletsizlik,
- Yasalara aykırı olarak ortaya çıkan hükümetler,
- Devletin sosyal sınıfları ve farklı ideolojilerdeki toplulukları konumlandıramaması,
- Onaylanmamış hükümetleri destekleyen dış faktörler,
- Dini ve etnik kökenlere dayanan ayrımcılıklar,
- Eşit olmayan güç dengeleri,
- Karizmatik ideolojik liderlerin varlığı,
- Aşırı laik veya dini ideolojiler,
- Hızlı modernleşme,
- Siyasi iktidarsızlığın, darbe ve diktatörlerin süregelen çatışmaların etkileridir.

Terör şiddet içeren tüm eylemlerin kural dışı ve örgütlü bir biçimde gerçekleştiği hareketlerdir. Terörizm ise temelinde siyasi otoriteyi ve ideolojileri hedef alan örgütlü faaliyetlerdir. Bu doğrultuda Pizam ve Ginger (2000)' a göre terörizm, bir devlet ya da siyasi grup tarafından suikast, kaçırma, patlayıcı kullanımı, sabotaj, cinayet ve benzeri gibi şiddet eylemleri kampanyası ile siyasi, sosyal veya dini amaçlarına ulaşmak, terör ve kamu korkusu yaratmak için başka bir devlete, siyasi ya da sosyal gruba karşı uyguladığı sistematik ve kalıcı bir stratejidir.

Terörizm, turistlerin gelişini azaltarak turizme zarar verebilir, dahası devam eden terörist saldırılar doğrudan yabancı yatırımları azaltabilir. Bu tür doğrudan maliyetlerin yanı sıra, terörizmin dolaylı maliyetleri arasında, turist çekmek için gerekli ek reklam harcamaları, hasarlı turistik tesisler için yeniden yapılanma masrafları ve terörist tehditlerini azaltmak için güvenlik zorunluluğu masrafları sayılabilir.

Terörizmin aktif bir yapısı olması itibariyle teknoloji, taşradan kente göçlerden, bölgesel politik değişimlerden, dini grupların eylemlerinden etkilenmekte ve şiddeti gün geçtikçe artmaktadır. Bu artmayla birlikte kullanılan yöntemler, kullanılan silahlar da çeşitlenmekte medyanın dikkatini daha çok çeken, insanları daha çok etkileyen eylemler meydana gelmektedir (Şimşek, 2016: 330).

Terör ve terörizm kavramlarının ortak bir paydada kabul edilen genel bir tanımı olmaması nedeniyle yerel ve yabancı kaynaklarda birbirinden farklı birçok tanıma rastlanabilir. Fakat bu demek değildir ki terör ve terörizm kavramı bölgeye veya hitap ettiği kitleye göre değişmektedir.

Asıl sorun bu kavramların çerçevesinin çok geniş olmasından dolayı küresel bir tanımlama yapılamamasıdır (Öngün, 2001: 28).

Terörizmi genel olarak incelediğimizde aşağıdaki özellikleri gözlemlenmektedir (Akgün, 2006: 28; Dilmaç, 1997: 37).

- Terörizm kendi başına bir ideoloji değil sadece stratejidir.
- Uygulanan eylemleri haklı çıkaracak yöntemlere başvurur.
- Eylemi gerçekleştirenler dışında güçlere hizmet edebilir.
- Yasal veya yasa dışı gelir akışına ihtiyacı vardır.
- Siyasi amacı doğrultusunda uyguladığı hedefi ayırt etmez.
- Terörizm yasal yollarla haklılığını kanıtlayamayacak kişilerin başvurdukları bir yoldur.
- Kazanmayı ve farklı bir düzeni öngörür.
- Dünyayı kendi fikirlerine ikna etmeye çalışırlar.
- Propaganda ile büyüyen bir propaganda aracıdır.
- Terörün kendine ait bir dili vardır.
- Şiddet uygulamayı amaç haline getirir.
- Teröristler kendilerini duyarlı ve bilinçli olarak görürler.

2.2. Terörün Turizme Etkisi

Terör ve turizm ilişkisini değerlendiren çalışmalara baktığımızda uluslararası düzeyde birçok çalışma olmasına rağmen ulusal olarak yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmalara baktığımızda içeriklerini şu şekilde değerlendirebiliriz;

Drakos ve Kutan (2001); 3 Akdeniz ülkesi olan Türkiye, Yunanistan ve İsrail'i baz aldıkları çalışmalarında Ocak 1996 ve Aralık 1999 tarihleri arasındaki verileri ele almışlardır ve tüm ülkelerde terörün turizm talebini negatif olarak etkilediği, aynı zamanda bu etkiler sonucunda turizm talebinin ikame etkisiyle komşu ülkelere kayabildiği sonucuna ulaşmışlardır.

Pizam ve Fleischer (2002); 1991 ve 2001 yılları arasında İsrail üzerinde yapmış olduğu çalışmada gerçekleşen terör eylemlerinin sıklıklarını ve yapıma şiddetlerini göz önünde bulundurarak aylık bazda turist taleplerini incelemişler ve gerçekleşen terör olaylarının şiddetlerinden çok sıklık derecelerinin turist davranışları üzerinde daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Strazicich (2000); terör gibi etmenlerin Mısır ve İsrail'e gelen turistler üzerindeki etkilerinin sürekli olup olmadığını anlamak amacıyla, 1955 ve 1997 yılları arasında Mısır'ı; 1971 ve 1997 yılları arasında İsrail'i baz aldıkları çalışmalarında elde ettikleri veriler sonucunda bu ülkelere yönelik olarak turistlerin taleplerindeki düşüşlerin geçici olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Drakos ve Kutan (2003) Türkiye, Yunanistan ve İsrail'in 1991 ve 2000 yılları arasında gerçekleşen verilerini ele almışlardır. Turizm ve terör arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında terörün turizm üzerinde olumsuz etkileri olduğu sonucuna varmışlardır.

Emsen ve Değer (2004); Türkiye'yi ele aldıkları çalışmalarında turizmin terör olaylarından etkilenme derecesini incelemiş ve terör faaliyetlerinin olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna varmışlardır. 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı ve 1999 yılında yaşanan depremin çalışmaya dâhil edilip incelenmesi sonucu bu olayların turizm talebi üzerinde saptırıcı bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Edmonds ve Mak (2006);11 Eylül sonrasında Asya Pasifik ülkelerini turizm ve terör ilişkilerini inceledikleri çalışmalarında turizm harcamalarını baz almışlardır. Japonya ve Hawai'de gerçekleşen turist harcamalarının bu büyük terör olayından etkilendiğini ve ayrıca dünyadaki birçok ülkenin bu olaydan etkilendiği sonucuna varmışlardır.

Thompson (2008); 2003 yılında 60 ülkeyi dayanak olarak aldığı çalışmasında gelişmekte olan ülkelerin terör olaylarından gelişmiş ülkelere nazaran daha çok etkilendiği sonucuna varmıştır. Vivero (2010)'da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından turizm ve terör kavramlarını incelediği çalışmasında 2001 ile 2003 yılları arasındaki verilere dayanarak turizm gelirlerinin genel olarak terörizmden olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varmıştır.

Gazopoulou (2011); Yunanistan'da gerçekleşen terör olaylarının turizm ve seyahat gelirlerindeki değişimi nasıl ve ne derece etkilediğini araştırdığı çalışmasında 1980 ve 2009 yılları arasındaki verileri incelemiş ve öngörülen aksine terör eylemlerinin turizm talebi üzerinde sanıldığı kadar büyük etkilerinin olmadığını sonucuna varmıştır.

Marg ve Basu (2013); Mısır, Lübnan ve Ürdün'ü inceledikleri çalışmalarında, terörizm ve politik istikrar arasındaki ilişki ne şekildedir ve terörizmin ekonomik sonuçları nelerdir sorularına cevap bulmak istemişler ve sonuç olarak terörden turizmin ve politik istikrarın olumsuz etkilendiği sonucuna varmışlardır.

Altay vd. (2013); Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır 'da gerçekleşen terör olaylarının turizm talebi, işsizlik, milli gelir, yabancı yatırımları, ithalat ve ihracat gibi konulardaki etkilerini ölçtüklerinde bu olayların turistlerin talebini önemli ölçüde negatif yönde etkilediğine dair sonuçlara ulaşmışlardır.

Karaçuka ve Çelik (2014); Türkiye'yi örneklem olarak almış ve 3016 adet terör saldırısının sonuçlarında oluşan verileri incelemiştir. Bu terör olaylarından sadece 18'inin turistik destinasyonları hedef alması ve gerçekleşen olayların sıklık ve sertlik derecelerinin nispeten düşük olması ve olayların farklı mevkilere yayılması gibi nedenlerle terörün Türkiye'deki turizm talebinde büyük bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ranga ve Pradhan (2014); Hindistan'ın 2006 ve 2012 yılları arasındaki terörizm ve turizm korelasyonunu incelemişler ve turizmin, politik faktörlerin terörizminden etkilenmedikleri sonucuna varmışlardır.

Ahlfeldt, Franke ve Maennig (2015) çalışmalarında 1993 ve 2005 yılları arasında Almanya'dan turistik amaçlı çıkış yapan kişiler ile 172 ülkeye olan girişleri terör ve turizm açısından incelemişlerdir. Çalışmasının asıl amacı turistlerin 11 Eylül'den etkilenip etkilenmediklerini incelemektir. Çalışmanın sonucunda Güneydoğu Asya'ya olan turist talebinin terörden etkilendiğini fakat yazarlar bu sonucun bölgede yaşanan doğal afetlerden de etkilenmiş olabileceğini belirtmişlerdir. 2002 ve 2003 yılları arasında İslam ülkelerine olan turist talebi 16,9 artarken Müslüman olmayan orta doğu ülkelerine 22,4 oranında artış göstermiştir.

2.3.11 Eylül Saldırıları

11 Eylül sabahı, Amerika'nın doğu kıyısındaki havaalanlarından havalanan 4 ticari yolcu uçağı 19 hava korsanı tarafından kaçırıldı. Uçaklardan ikisi Newyork'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin iki kulesine (İkiz Kuleler), üçüncü uçak Virginia'daki Pentagon'a kasıtlı olarak çarpıtıldı. Dördüncü uçak ise hedefe ulaşmadan Pensilvanya'da düştü. Olay sonrasında 19 hava korsanı ile beraber yaşamını kaybedenlerin sayısı 3000'e yakındı (BBC, 2013).

Amerika 2000 yılında turizm endüstrisinde 18 milyondan fazla kişiyi istihdam etmiş ve turizmi 582 milyar dolarlık bir sanayi olmuş aynı zamanda yaklaşık 100 milyar dolarlık vergi geliri elde etmiştir. Ülkenin en büyük 100 metropol bölgesinden 263,4 milyar dolar seyahat ve turizm geliri elde edilmiştir. Tek başına New York bu gelirin 17,6 milyar dolarlık kısmını oluşturuyordu. Bunu Chicago 14 milyar dolar, Los Angeles- Long Beach Bölgesi 13,6 milyar dolar ve Atlanta 11,2 milyar dolarla diğerlerini izlemiştir. Turizmde istihdam edilen çalışan sayılarına baktığımızda ise, ülkenin en büyük 100 metropol bölgesinde (bunlardan bazıları New York 198.998, Chicago 207.436,

Los Angeles- LongBeach 177.264 ve Atlanta 172.954 kişi) toplamda 3,9 milyon kişiye iş sağlanmış olduğu söylenebilir (Grote, 2004: 11). İstihdam oranı %5 azalmış ve yerli havayolları 100 milyon dolar kaybetmiştir. Turizm endüstrisindeki kayıplar nedeniyle GSYİH kayıpları 27,27 milyar dolar olmuştur. Saldırı sonrası dönemde ABD turizm işgücü piyasası zarar görmüştür. 2001- 2002 yılları arasında 335.000'den fazla kişi işini kaybetmiş; bunlardan 141.000 kişi otel sektöründen ve 93.000 kişi havayolu sektöründen ve geri kalanlar ise çeşitli sektörlerden oluşmaktadır. ABD'de turizm endüstrisinin çeşitli sektörler üzerinde olumsuz etkileri olsa da hava taşımacılığı ve otel sektörleri üzerindeki etkisi daha fazla olmuştur. Hava ulaşımında sırasıyla 5 milyar ve otel sektöründe 5,9 milyar dolar zarara uğramış ve tüm endüstriler Eylül-Ekim 2001'de %34 oranında bir kayıp göstermiştir (Blake ve Sinclair, 2002).

2.4. Madrid Tren Saldırıları

2004'te Madrid'de üç tren istasyonunda dört trende 10 bomba patladığında 191 kişi öldü ve 2.000 kişi yaralandı. Bombaların daha sonra cep telefonları tarafından patlatıldığı tespit edildi. Saldırının ETA (Euskadi Ta Askatasuna- Basque Homelandand Liberty) 'nın çalışması olduğu kanıtlandı (History, 2004).

Terörizmin dolaylı ekonomik etkilerini tanımlayan kaynaklar karışık ve çelişkili sonuçlar vermektedir. Dahası, terörün çıktı üzerindeki etkisi, hükümet türüne, gelişim seviyesine ve lokasyona göre önemli ölçüde etkilenmektedir. Terörizmin çeşitliliği, ekonominin direnci ve güvenlik seviyesi, terörizmin ülke ekonomisinde ne kadar etkili olduğunu belirleyebilecek etkili faktörlerdir. Araştırmalar, İspanya'daki doğrudan yabancı yatırımın 2004 Madrid tren bombalamalarından sonra 2005 yılında 6 milyar dolar arttığını gösteriyor (Economics and Peace,2015). Aynı zamanda İspanya'daki Euro değer değişikliklerine ve Madrid'deki 11 Mart trajik olaylarına rağmen turist gelirleri %3'ün üzerinde büyümüştür (UNWTO, 2005).

2.5.7 Temmuz Saldırıları,

İngiltere'nin "11 Eylül'ü" olarak da bilinen saldırı 7 Temmuz 2005 günü Londra'da birbirini takip eden bombalı saldırılar gerçekleşmiştir. Sabahın erken saatlerinde Londra'nın toplu taşıma sistemini vuran bir dizi koordine edilmiş terörist bomba patlaması şeklinde meydana gelmiştir. Bombalar, 52 yolcu ve dört intihar bombacısını öldürdü, 700 kişi yaralandı ve kentin ulaşım sisteminin ve mobil telekomünikasyon altyapısının hasar görmesine neden oldu (MCGill, 2009). Kraliçe, Londra'ya yapılan saldırının ardından "Bu acımasız eylemleri masum insanlara karşı gerçekleştirenler, yaşam biçimimizi asla değiştiremeyeceklerini bilmeli" diye açıklamada bulunmuştur. (Coyne vd., 2009: 2936).

Bu saldırıların şirketler için ekonomik boyutu az olmasına rağmen, güvenlik kavramını kısa vadede ciddi bir şekilde işyerlerini etkilenmiştir. Londra Havaalanı ve Docklands Demiryollarındaki firmaların patlamanın olumsuz etkilerine maruz kalmamalarına karşın, turizm ve perakende gibi önemli sektörlerdeki firmalar terör olaylarından belirgin bir şekilde etkilenmişlerdir. 1985 yılından itibaren İngiltere gelen yabancı ziyaretçi sayısında hızlı bir yükseliş yaşamıştır. 1995 yılına gelindiğinde ise Kuzey İrlanda Barış Anlaşması'nın imzalanmasının ardından İngiltere bir önceki yıla göre %13,2'lik rekor bir ziyaretçi artışı yaşamıştır. 1999 ile 2000 yıllarında dalgalanmalar yaşayan turist oranları yaşanan hastalıklar (el, ayak ve ağız hastalığı) ve aynı zamanda tüm dünyayı etkileyen 11 Eylül saldırılarından sonra 2001 yılında büyük oranda düşüşler yaşamıştır. Sonrasında tekrar yükselişe geçen turist sayısı 2005 yılındaki 7 Temmuz bombalı saldırılarından önemli oranda etkilenmeyerek %8 oranında artış göstermiştir (Bayramoğlu vd., 2015: 26).

2.6. 2015 Paris Saldırıları

13 Kasım 2015 tarihinde, Paris'in birçok bölgesinde ve Fransa Stadyumu'nda silahlı ve bombalı olarak gerçekleştirilen saldırılar yaşanmıştır. Bataclan tiyatrosunda rehin alma eylemiyle birlikte başkentin çevresinde en az altı silahlı ve üç bombalı saldırı gerçekleştirilmiştir. Fransa, Kasım 2015'te Paris'te meydana gelen ve 130 kişinin ölümüyle sonuçlanan bu saldırılardan sonra olağanüstü hâl ilan etmiştir (Gunter, 2017).

Şehir, Charlie Hebdo dergisinin ofislerine yapılan saldırı ile beraber devamında da bir dizi küçük çaplı saldırıya maruz kaldı. Terör tehdidi turistleri korkuturken, 2016'da Paris'e gelen ziyaretçi sayısı 1,5 milyona düştü, uluslararası ziyaretler de neredeyse %9 oranında azaldı. 2016 yılında gelen Çinli ziyaretçi sayısı %21 azalırken, Japon turist sayısı ise %40 oranında azalma gösterdi. Eiffel Kulesi, 2016 yılında bir milyondan daha az ziyaretçiye, Louvre müzesindeki ziyaretçi sayıları ise 1,3 milyona düştü. Fransa istatistik ajansı, turizmdeki düşüş ile 2016 yılında ülkenin ekonomik büyümesinden 0,2 puan gerilediğini söyledi. Ajans, sektörün bu yıl geri adım atmasını beklediğini açıkladı ancak bu tahmininin başka bir büyük bir saldırı olmayacağı varsayımına dayandığı konusunda uyarıda bulundu (Kottasova, 2017).

Avrupalı turistler siyasi sorunlara ve şiddete karşı çok hassaslardır. Bazı potansiyel tehditlerle karşılaştıklarında seyahat yerlerini çok çabuk değiştirebilirler. Bununla birlikte, Doğu Avrupa ülkeleri (Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, vb.) yeni pazarların araştırılması fırsat olarak görülebilir. Bu ülkelerden gelen turistler, bu tehditlere karşı daha az hassas ve daha dirençlidir. Batı dünyasındaki kültürel değerlere biraz farklı bakış açıları olmakla birlikte ve stresli durumlara daha kolay uyum sağlayabilmekteler. Komünist rejimler altında yaşayan nüfusun bir kısmının zor zamanlar geçirmiş olmaları onları daha dayanıklı hale getirmiştir (Korolev, 2007).

2.7. 15 Temmuz Darbe Girişimi

Türkiye'de 15-16 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde konumlanmış kendilerine Yurtta Sulh Konseyi adını vermiş bir grup askeri darbe girişiminde bulunmuştur. TRT'de ve TSK'nın resmî sitesinde yayınlanan bildirilerde ordunun ülke yönetimine el koyduğu söylenerek sokağa çıkma yasağı ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, televizyon kanalı aracılığıyla telefonundan görüntülü bağlantı gerçekleştirmiş ve darbecilerin faaliyetlerini tanımadığını belirterek halkı darbecilere karşı koymak amacıyla meydanlara ve havaalanlarına çıkmaya davet etmiştir. Bu davetin ardından halk birçok ilde darbe karşıtı protestolar düzenlemiştir. Emniyet güçlerinin gerçekleştirmiş olduğu operasyonlar ile 16 Temmuz'da darbe girişimi sonlandırılmıştır. Darbe girişiminin ardından değişik rütbelere 8.036 asker gözaltına alınmış, 300'den fazla kişi hayatını kaybetmiş (104'ü darbeci asker), 2196 kişi yaralanmıştır. 22 Temmuz tarihine gelindiğinde ise gözaltı sayısı 10 bini bulmuştur. Fethullah Gülen destekli olduğu belirtilen bu darbe girişiminin ardından TBMM Anayasasının 120. Maddesi gereğince ilk olarak 3 ay süreyle olağanüstü hâl ilan edilmiş olup daha sonrasında bu tarih tekrar uzatılmıştır. Gerçekleştirilen bu darbe girişimi 1980 askeri darbesinden bu yana ilk defa gerçekleştirilen darbe girişimi olarak kaydedilmiştir (Nisan ve Şeker, 2017: 72).

Milli Güvenlik Kurulu'nun 30 Ekim 2014 tarihinde yayınlanan Milli Güvenlik Siyaset belgesinde FETÖ 'paralel devlet yapılanması' adı altında yer almış olup ve illegal hiyerarşik yapılanma olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda 8 Ocak 2016 tarihinde Jandarma Genel Komutanlığı'na FETÖ var olan terör örgütleri listesinde yerini almıştır (Habertürk, 2018).

Türkiye'nin tamamını etkileyen bu darbe girişimi dünya basınında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Ülkelerin internet sitelerinde resmi olarak Türkiye'nin güvenli bir ülke olmadığı

turistlere bildirilmiştir ve ülkeler vatandaşlarına Türkiye’de buldukları bu süreçte sokağa çıkmayın uyarısında bulunmuştur.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, turistlerin dünyanın en çok tercih edilen destinasyonlarında yaşanan büyük terör eylemlerinden sonra o ülkeye olan talebin ve dolayısıyla turizm gelirinin ne yönde değiştiği ve bu ülkelerin terör eyleminden sonra var olan talebin etkileyen verilerin ve çalışmalarının incelenmesidir.

Bu çalışmada, araştırma deseni olarak Reggio Emilia yaklaşımına uygun olarak sosyal-yapılandırmacı bir anlayışı içeren ve dokümantasyon ilkelerine bağlı kalınarak nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde amaç anlamak ve dokümanlardan anlam çıkarmak olduğundan (Corbin ve Strauss, 2008) doküman analizi yöntemi bu çalışmada kullanılmıştır. Doküman analizi; sistemli bir şekilde yazılı ve görsel olan dokümanların taranması veya değerlendirilmesidir (Bowen, 2009). Bu çalışmada, doküman analizi yöntemi bağlamında yazılı ve görsel verileri içeren dokümanlar toplanmış, elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Çalışmanın kapsamı oluşturulurken Dünya Turizm Örgütü’nün her yıl yayınlamış olduğu raporlar baz alınmıştır. 2000-2020 yılları arasında yayınlanan raporlara göre batı dünyasında en çok turist ağırlayan ülkelerde gerçekleşmiş terör olaylarından en az elli can kaybının yaşandığı, aynı ülkede birden fazla bu kriteri sağlayan terör olayının yaşanmış olması durumunda ise en büyük olan olaylar tercih edilmiştir.

Çalışmanın evrenini daraltmak açısından belirlenen bu kriterler bağlamında yukarıda belirtilen ülkelerden batı dünyasında yer alan Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya, Kanada, Meksika, Türkiye ve ABD’nin yaşamış oldukları terör olayları incelenmiştir. Bu ülkeler incelendiğinde belirlenen kriterlere uyan beş ülke ve beş olay saptanmıştır. Bazı akademik çalışmalarda terörün etkileri incelenirken, değerlendirilen ülke sayısı sınırlandırılmış, bazılarında ise sadece tek bir ülke değerlendirilmiştir (Blomberg vd, 2004). Bu çalışmada incelenecek olan terör olayları ise aşağıdaki Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Terörün Etkilediği Başlıca Ülkeler

Tarih	Ülke	Örgüt	Ölü	Yaralı
11.09.2001	ABD	El-Kaide	2996	6000+
11.03.2004	İspanya	El-Kaide	191	2000
07.07.2005	İngiltere	El-Kaide	52	700
13.11.2015	Fransa	İŞİD	152	352
15.07.2016	Türkiye	FETÖ	300+	2196

Kaynak: Economics and Peace, "Global Terrorism Index 2017", (Çevrimiçi) <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/.../Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf> 16 Nisan 2018.

Terör olaylarının meydana geldiği ABD, İspanya, Birleşik Krallık, Fransa ve Türkiye’nin en önemli ortak noktalarından biri tüm dünyaca tanınan ünlü turizm destinasyonları olmalarıdır. Her sene milyonlarca insanın ziyaret ettiği bu ülkelerin herhangi bir terör saldırısına uğraması, kaçınılmaz olarak turist davranışlarına etki etmiştir.

4. BULGULAR

4.1. 11 Eylül Saldırılarına Ait Bulgular

11 Eylül 2001 saldırılarının Amerika’daki otel sektörüne de çok büyük bir ölçüde zarar vermiştir. Saldırının gerçekleşmesinden sonraki ilk üç ayda bireysel seyahatlerde %20 ile %50 arasında rezervasyon iptalleri ve grupların ve tatil firmalarının tatil programlarını tamamen iptal

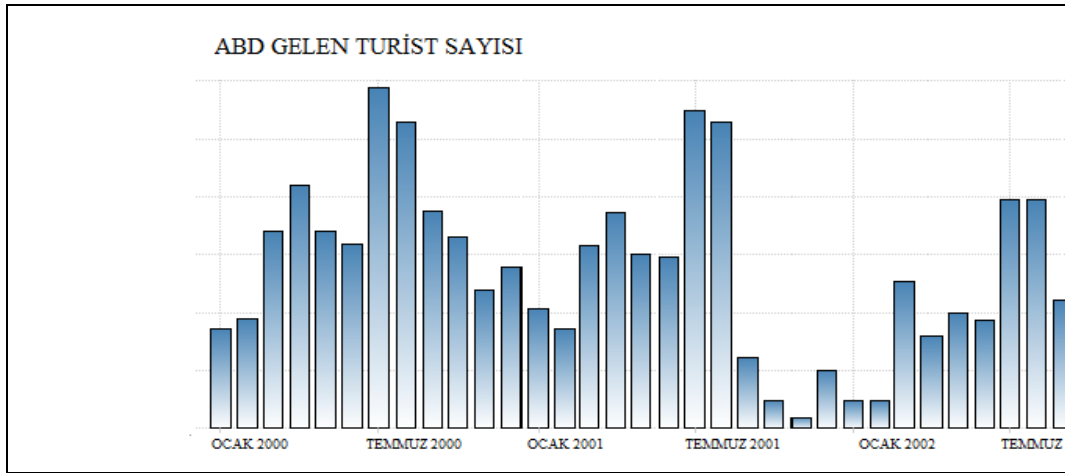
etmesi, toplantıların, kongreler, seminerlerin, ticari fuarların tamamen iptali ve ertelenmesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu trajedinin yaşanması ABD için turizm gelirlerinin en az 2 milyar dolar kaybı anlamına gelmektedir. Bu saldırı sonucunda, birçok otel tekrar müşteri çekmek için oda fiyatlarında %30 ile %50 arasında bir indirim ve bedava kahvaltı, indirimli tiyatro bileti ve üç gece kal 2 gece öde gibi çeşitli promosyonlar yapmak zorunda kalmışlardır (Goodrich, 2002: 576).

Tablo 2. 2000-2002 Yılları Arasında ABD'ye Gelen Turist Sayısı ve Turizm Hâsılatı

	Gelen Turist	Turizm Hâsılatı (Milyar Dolar)
1998	46,4	56,1
1999	48,5	60,1
2000	50,9	82,0
2001	45,5	72,3
2002	43,5	66,7
2003	41,2	64,3
2004	46,1	74,5
2005	49,2	81,8

Kaynak: UNWTO, "Tourism Highlights 2006", (Çevrimiçi) <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.../9789284413492> 16 Nisan 2017.

Tablo 2'de görüldüğü üzere 2000 yılında Amerika Birleşik Devlet'inin turizmde elde ettiği gelir 82 milyar dolar iken bu rakam 2001 yılında 72,3 milyar dolara ve takip eden 2002 yılında ise 66,5 milyar dolara düşmüştür. Ülkeye gelen turist sayısı ise 2000 yılında 50,9 milyon iken 2001 yılında 45,5 milyona ve daha sonra 2002 yılında 41,9 milyona doğru düşüşünü devam ettirmiştir.

Şekil 1. 2000-2002 Yılları Arasında ABD'ye Aylık Olarak Gelen Turist Sayısı

Kaynak: Trading Economics, "Usa Tourist Arrivals", (Çevrimiçi) <https://tradingeconomics.com/united-states/indicators> 21 Kasım 2017.

2000 ve 2002 yılları arasındaki gelen turist sayılarına aylık olarak bakıldığında Şekil 1'de terör döneminde yaşadığı sıkıntılı süreç daha net görülebilir. Genel olarak turizm sezonu olarak görülen yaz aylarının yoğunluğunun 2001 yılında yaşanan terör olayından sonra ani düşüş yaşadığı ve devam eden aylarda dalgalı bir şekilde düşüşe devam ettiği söylenebilir.

11 Eylül 2001 saldırılarının Amerika'daki otel sektörüne de çok büyük bir ölçüde zarar vermiştir. Saldırının gerçekleşmesinden sonraki ilk üç ayda bireysel seyahatlerde %20 ile %50 arasında rezervasyon iptalleri ve grupların ve tatil firmalarının tatil programlarını tamamen iptal etmesi, toplantıların, kongreler, seminerlerin, ticari fuarların tamamen iptali ve ertelenmesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu trajedinin yaşanması ABD için turizm gelirlerinin en az 2 milyar dolar kaybı

anlamına gelmektedir. Bu saldırı sonucunda, birçok otel tekrar müşteri çekmek için oda fiyatlarında %30 ile %50 arasında bir indirim ve bedava kahvaltı, indirimli tiyatro bileti ve üç gece kal 2 gece öde gibi çeşitli promosyonlar yapmak zorunda kalmışlardır (Goodrich, 2002: 576).

Tablo 3. New York Turizm İstatistikleri (Milyon)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Ziyaretçi (Milyon)	36,2	35,2	35,3	37,8	39,9	41,0
Yerli Turistler (Milyon)	29,4	29,5	30,2	33,03	33,8	34,4
Yabancı Turistler (Milyon)	6,8	5,7	5,1	4,81	6,2	6,6
Ziyaretçi Harcamaları (Milyar dolar)	17,0	15,1	14,1	18,49	21,07	22,8

Kaynak: NYC, "NewYork Tourism Statistics", (Çevrimiçi) <http://www1.nyc.gov/nyc-resources/categories.page> 22 Nisan 2017.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, yabancı turist sayısında 11 Eylül olaylarının etkisi daha fazla gözlenmektedir. 2001 ve 2004 yıllarını karşılaştırıldığında yabancı turist sayısında artış görülmektedir. 11 Eylül terör saldırısı ziyaretçilerin New York'ta yaptıkları harcamaları da olumsuz yönde etkilemiştir. 2000 yılında 17 milyar dolar olan turizm harcamaları 2002'ye gelindiğinde 14,1 milyar dolara düşerek yaklaşık 2,9 milyar dolarlık bir kayba uğramıştır. Fakat harcamalar 2003 yılı itibariyle artışa geçmiştir.

Tablo 4. 2000-2001 Yıllarında Dünya Genelinde Turist Sayıları

	Turist Sayısı (Milyon)		Büyüme Oranı (%)	Pazar Payı (%)	
	2000	2001	2001/2000	2000	2001
Dünya Geneli	696,8	692,6	-0,6	100	100
Afrika Kıtası	27,2	28,4	4,3	3,9	4,1
Amerika Kıtası	128,5	120,8	-6	18,4	17,4
Batı Asya ve Pasifikler	109,2	115,2	5,5	15,7	16,6
Avrupa	402,5	399,7	0,7	57,8	57,7
Orta Doğu	23,2	22,7	2,5	3,3	3,3
Güney Asya	6,1	5,08	-4,5	0,9	0,8

Kaynak: UNWTO, "Tourism Highlights 2002", (Çevrimiçi) <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.../9789284406876> 16 Nisan 2017.

Tablo 4'te sadece Amerika kıtasında değil dünya çapında turist sayılarına bakıldığında %0,6'lık bir düşüş olduğu söylenebilir. Saldırı nedeniyle farklı ülkelerden gelen turist sayısı da azaldı. 2001 yılı sonunda ise turist sayısı neredeyse yarı yarıya azaldı. Turizm sektöründeki düşüşe bağlı olarak konaklama sektörü %6,5 oranında bir düşüş göstermiştir (Belau, 2003). Amerika en çok zararı görürken (%6), Güney Asya %4,5 ve Orta Doğu %2,5 düşüş izledi. Avrupa da yüzde 0,7 oranında hafif bir düşüş yaşarken uluslararası gelenler açısından hala dünyanın en iyi turizm bölgesi olmayı devam ettirdiği görülebilir. Büyüme, Batı Asya ve Pasifik'te devam etmiştir. Afrika da olumlu artışlar yaşıyor olmasına rağmen pazar payı oldukça düşük (yüzde 4,5) düzeydedir. Güney Asya, küresel güvenlik durumunun etkisini ciddi olarak hissetti; pazar payı 2000'de yüzde 0,9'dan 2001'de yüzde 0,8'e düştü. (UNWTO, 2002).

11 Eylül saldırıları sadece ABD'yi değil dünyanın diğer bölgelerindeki turizm aktivitelerini de derinden etkilemiştir. Asya-Pasifik bölgesinde 11 Eylül saldırılarından sonra terörizme karşı alınan önlemler, askeri harcamaların artmasına, sigorta maliyetlerinin yükselmesine ve 11 Eylül sonrası iş yapmanın maliyetinin artmasına neden olmuş, bütün bu gelişmeler verimliliği azaltıp bölge

ekonomisinin büyümesini yavaşlatarak, turizm için gelire bağlı talep artışını azaltmıştır (Federal Bureau of Investigation, 2004: 48).

4.2. Madrid Tren Saldırılarına Ait Bulgular

Terörizm, kurumsal kapasitenin sınırlı veya kalkınma düzeyinin düşük olduğu ülkelerde sıklıkla görüldüğünden bu ülkelerde terör olaylarının üretim, yatırım ve büyüme üzerinde daha önemli bir etkisi olabilir. Bu gelişmelere bağlı olarak terörizmin ekonomi üzerinde bir etkisi olsa da bunun özellikle çok sayıda saldırı yaşayan ülkelerde görülebileceğini söyleyebiliriz.

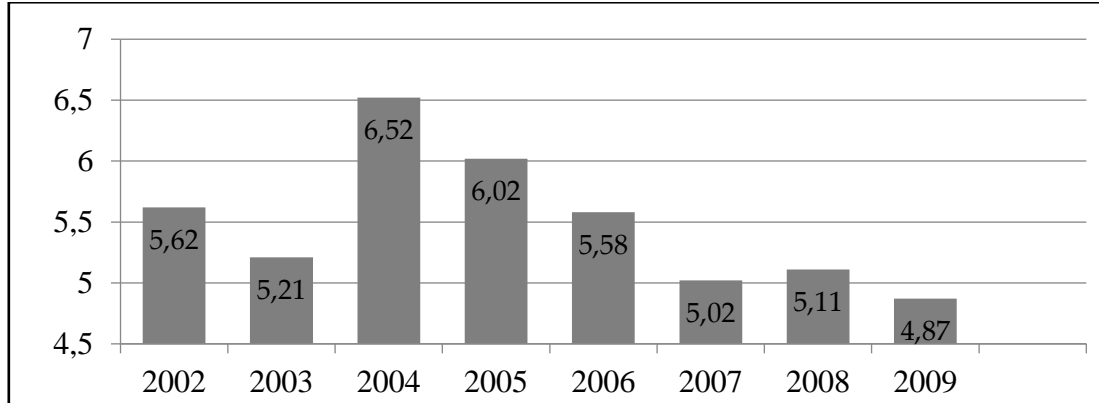
Tablo 5. 2000-2007 Yılları Arasında İspanya'ya Gelen Turist Sayısı ve Turizm Hasılatı

	Gelen Turist (Milyon)	Turizm Hasılatı (Milyon Dolar)
2000	47,9	31,5
2001	49,5	32,9
2002	51,7	33,6
2003	51,8	39,6
2004	53,5	45,2
2005	55,9	47,9
2006	58,2	51,1
2007	59,2	57,8

Kaynak: UNWTO, "Tourism Highlights 2008", (Çevrimiçi) <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.../9789284413560> 16 Nisan 2017.

Tablo 5'te İspanya'ya 2003 yılında gelen turist sayısı 51,83 milyon iken terör olaylarının gerçekleştiği 2004 yılında 53,599 ve devamında 2005 yılında 55,914 milyon olarak yükselişini devam ettirmiştir. 2003 yılında elde edilen turizm geliri 39,645 milyar dolar iken 2004 yılında 45,248 ve 2005 yılında 47,97 milyar dolar olarak terörden etkilenmediği görülebilir.

Grafik 1. 2002-2009 Yılları Arasında İspanya'nın Terörizm Endeksi.

Kaynak: Trading Economics, "Terrorism Index in Spain", (Çevrimiçi) <https://tradingeconomics.com/spain/terrorism-index> 16 Ocak 2018.

İspanya'da yaşanan bu büyük terör olayı 2002 ve 2009 yılları arasında ulaşılan en yüksek rakamdır (Grafik 1). Saldırının büyüklüğü, yaralı ve ölümlerin sayısının çokluğu bu aşamada önemli bir rol oynamıştır. Bu yıllar arasında bu oranda büyük başka bir saldırı veya şiddet olayı gerçekleşmemiştir.

Madrid'deki Mart 2004 tren bombalarından sonra piyasanın doluluk oranı Nisan ayında önceki yılın aynı ayına göre %12,7 oranında azaldı. Mayıs ve haziran aylarında sırasıyla %7,2 ve %7,5'lik düşüşler ile devam etti. Bu eğilim, doluluğun %5,5'in altına düştüğü temmuz ayında değişmeye başladı (eHotelier, 2016).

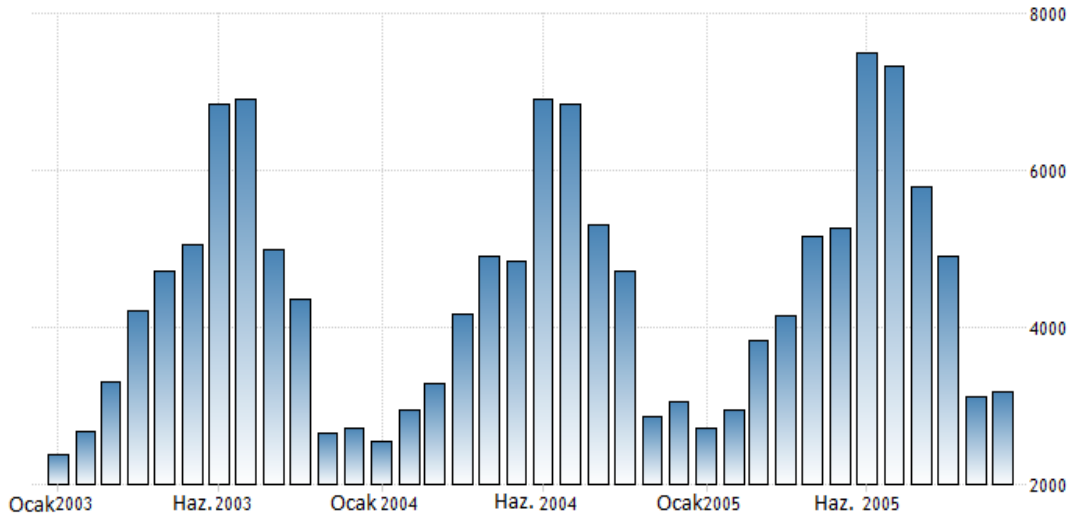
İspanya'nın başlıca turizm şirketlerini temsil eden bir lobi grubu olan Exceltur (2004) (Alliance for Excellency in Tourism- Turizmde Mükemmellik İttifakı) tarafından 15 Mart- 8 Nisan 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerde 1.200 İspanyol turizm operatöründen sadece üçte biri (%34,4) bombalamadan etkilenerek satışlarda bir düşüş olduğunu belirtmişlerdir. Terör olayının ardından herhangi bir etki gözlemleyenlerin %50'si için etkilenme oranının %5'ten az olduğunu ve anketin kapanış günü olan 8 Nisan'da satışların tamamen toparlandığını belirtmişlerdir. Etkilenen operatörlerin %25'inden azı kayıpları %10'dan fazla hesaplamışlardır. Turizm işletmecilerinin geri kalan üçte ikisi hiç etkilenmemiştir.

Tablo 6. 2001-2008 Yılları Arasında Madrid'e Gelen Turist Sayısı ve Geceleme Sayısı.

Yıllar	Turist Sayısı	Geceleme Sayısı
2001	5.109,40	10.975,10
2002	5.297,60	11.128,00
2003	5.193,70	10.633,10
2004	5.749,90	11.546,70
2005	6.413,90	12.599,50
2006	6.740,40	13.226,70
2007	7.317,80	14.194,00
2008	7.299,40	13.975,20

Kaynak: Exceltur, "Valoración empresarial del 11-M en el sector turístico españa", (Çevrimiçi) <http://www.exceltur.org/wp-content/uploads/2015/01/English-version-11M-analysis.pdf> 22 Mart 2017.

İspanya'nın önemli bir turizm merkezi olması ülke ekonomisi açısından giderek daha önemli bir konuma gelmesine neden olmuştur. Tablo 6'da 2003 yılında 5 milyon 193 bin olan turist sayısı, 2004 yılında 5 milyon 749 bin'e ve yaşanan terör olayına rağmen 2005 yılında 6 milyon 413 bine yükselmiştir. Geceleme sayıları da aynı şekilde yükselmeye devam etmiştir.

Şekil 2. 2003- 2005 Yılları Arasında İspanya'ya Gelen Turist Oranları (milyon).

Kaynak: Trading Economics, "Tourist Arrivals in Spain", (Çevrimiçi) <https://tr.tradingeconomics.com/spain/tourist-arrivals> 16 Ocak 2018.

Şekil 2'de görüldüğü gibi İspanya'nın turizm yoğunluğu kış aylarında azalmaktadır. Mart ayından itibaren yükselişe geçen turist sayısı Temmuz- Ağustos aylarında en yüksek yoğunluğa erişmektedir. Terör olayının yaşandığı 2004 Mart ayından sonra tekrar yükselişe geçen rakamlar,

gerçekleşen rutin aksine diğer senelerden farklı olarak haziran ayında ufakta olsa bir azalma görmüştür. Yaşanan terör olayından sonra turist davranışlarının 3 ay değişim gösterdiği bilinmekle beraber bu değişimi tek başına bu bilgi, durumu yorumlamak için yeterli değildir.

4.3.7 Temmuz Saldırılarına Ait Bulgular

2004 yılında 22 milyondan fazla ziyaretçisi olan İngiltere, Temmuz saldırılarının etkisi altındayken dahi Temmuz- Eylül ayları arasındaki üç ayda ziyaretçi sayısının arttığı açıklandı. 2005 yılının ilk çeyreğinde ziyaretler bir önceki yıla göre %13 artarken, temmuz ayından Eylül ayına kadar geçen yılın üçüncü çeyreğinde yıllık bazda %4,2 artış olmuştur (Katz, 2006).

Tablo 7. 2004-2005 Ülkelerine Göre Londra'ya Gelen Turist Sayısı.

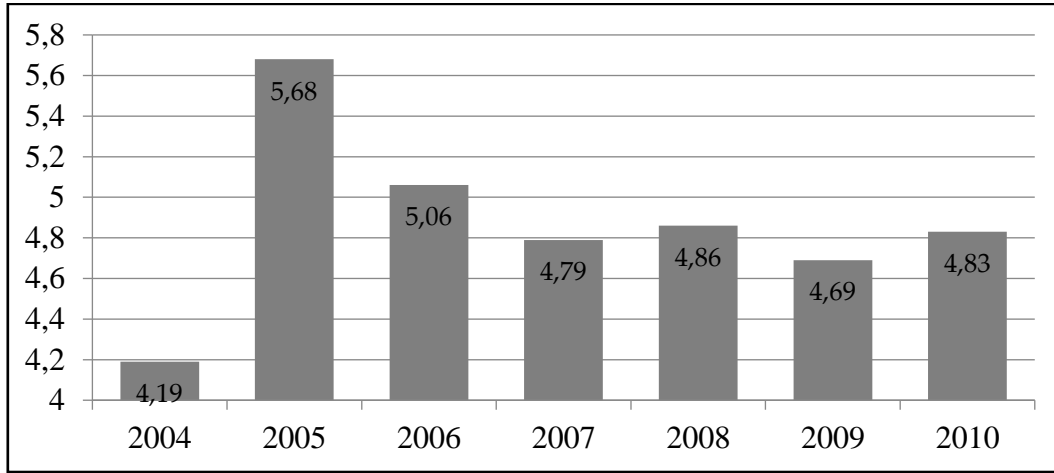
Ülkelerine Göre Londra'ya Gelen Turist Sayısı (1000)								
	2004				2005			
	1. Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek	4. Çeyrek	1.Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek	4. Çeyrek
Londra								
Kuzey Amerika	579	818	842	536	510	775	839	553
Avrupa	1,691	1,936	2,091	2,292	2,101	2,253	1,996	2,222
Eu25 Ülkeleri ¹	1,535	1,733	1,881	2,053	1,875	2,003	1,776	1,957
Eu15 Ülkeleri ²	1,437	1,550	1,668	1,870	1,71	1,77	1,527	1,72
Diğer Ülkeler	466	617	935	585	480	676	889	598
Dünya Geneli	2,736	3,371	3,868	3,414	3,091	3,704	3,723	3,374

Kaynak: National Statistics, "A report on the 2005 International Passenger Survey", (Çevrimiçi) <https://www.ons.gov.uk/.../international-passenger-survey>. 21 Nisan 2017.

Tablo 7'ye bakıldığında 2004 yılı 3. çeyreği ile 2005 yılı 3. çeyreği kıyaslandığında 145 bin kişilik bir azalmanın Kuzey Amerika, Avrupa, EU25 ülkeleri, EU15 ülkeleri ve diğer olmak üzere hepsinde gerçekleştiği söylenebilir. 2004 ve 2005 yıllarının 4. çeyrekleri kıyaslandığında ise 40 bin kişilik bir azalma görülmektedir. Bu azalma ise Kuzey Amerika'nın aksine diğer tüm ülkelerde gerçekleşmiştir.

¹EU-25: Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya

²EU-15: Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık

Grafik 2. 2004-2010 Yılları Arasında İngiltere'nin Terörizm Endeksi

Kaynak: Trading Economics, "Terrorism Index in UK", (Çevrimiçi) <https://tradingeconomics.com/united-kingdom/terrorism-index> 16 Ocak 2018.

İngiltere'nin 2004 (Grafik 2) yılında 4.19 olan terörizm endeksi 2005 yılında yaşanan şiddet olayları nedeniyle 5.68'e kadar yükselmiş ve 2010 yılına kadar tam anlamıyla yüksek bir düşüş yakalayamamış 2004 yılındaki trendine dönememiştir.

Tablo 8. 2000-2010 Yılları Arasında Birleşik Krallık'a Gelen Turist Sayısı ve Turizm Hâsılatı

	Gelen Yolcu (Milyon)	Turizm Hâsılatı (Milyon Dolar)
2000	25,2	19,4
2001	22,8	16,3
2002	24,2	17,6
2003	24,7	22,8
2004	27,8	28,2
2005	28,0	30,7
2006	30,6	33,7
2007	30,7	38,6
2008	30,1	36,0
2009	28,2	30,0
2010	28,3	32,4

Kaynak: Trading Economics, "Terrorism Index in Turkey", 2018 (Çevrimiçi) <https://tradingeconomics.com/turkey/terrorism-index> 16 Ocak 2018.

Tablo 8'e bakıldığında 2000 yılından itibaren 2010 yılına kadar İngiltere'nin gelen turist ve turizm hâsılat rakamlarını görebiliriz. 2001 yılında tüm dünyayı etkilemiş olan 11 Eylül saldırısının da etkisiyle turist sayısı ve gelirlerinde ani bir düşüş meydana gelmiştir. 2005 yılında meydana gelen saldırıların etkisiyle azalma meydana gelmemekle beraber sadece 0.2'lik bir artış görülmüştür.

4.4. 2015 Paris Saldırılarına Ait Bulgular

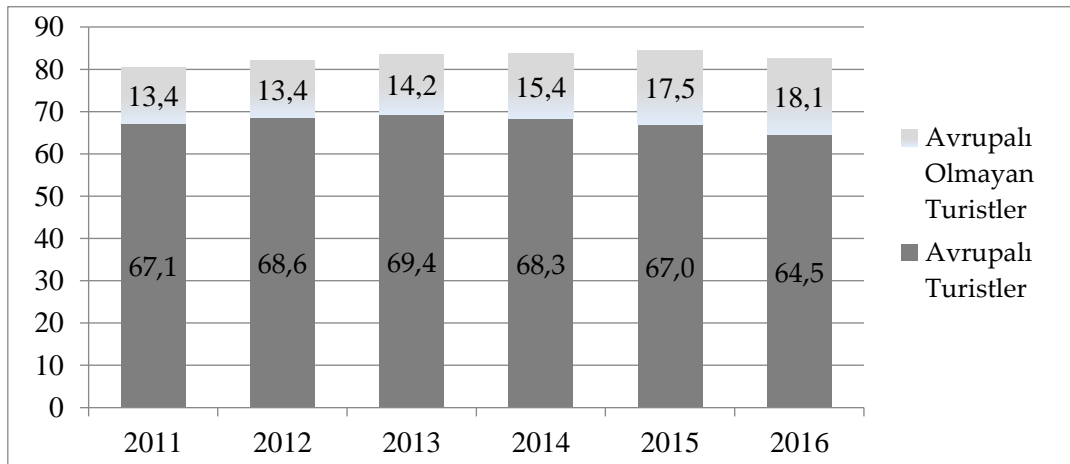
Fransa'da bir otelcilik sektörü araştırma şirketi olan MKG Group'un verilerine göre, artan terör olayları ile 480 adet Paris otelinin doluluk oranında 2015 yılının Eylül ayında izleyen 2016 yılının aynı dönemine göre %11'lik düşüş meydana gelmiştir. Bu oran 44.000 odaya eşdeğerdir (Vorano, 2016).

Tablo 9. 2010-2016 Yılları Arasında Fransa'ya Gelen Turist Sayısı ve Turizm Hâsılatı.

	Gelen Turist (Milyon)	Turizm Hâsılatı (Milyon Dolar)
2010	77,1	46,6
2011	79,5	53,8
2012	83,0	53,6
2013	83,6	56,7
2014	83,7	58,1
2015	84,5	44,9
2016	82,6	42,5

Kaynak: UNWTO, "Annual Report 2016", (Çevrimiçi) http://passthrough.fw-notify.net/download/832795/http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf 16 Nisan 2017.

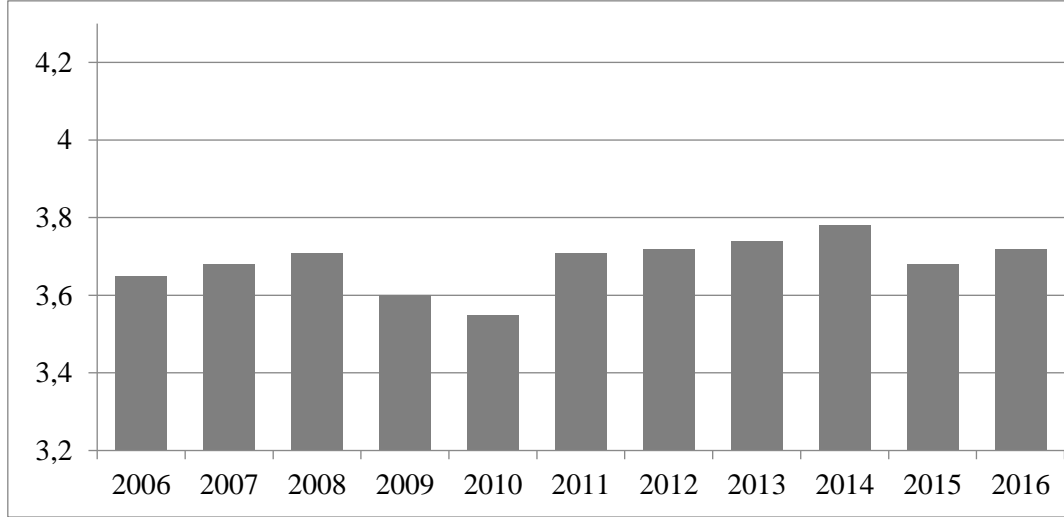
Tablo 9'a göre 2014 yılında 83,7 milyon olan turist sayısı 2015 yılında 84,4 milyona çıkmış ve devam eden terör olayları nedeniyle 2016 yılında 82,6 milyona düşmüştür. Turizm hâsılatı ise 2014 yılında 58,15 milyar dolar iken terör olaylarının gerçekleştiği yıl olan 2015'te 45,92 milyar dolara ve devamında 42,481 milyar dolara kadar düşmüştür.

Grafik 3. Fransa'ya Gelen Avrupalı ve Avrupalı Olmayan Turistlerin Oranı

Kaynak: Le Pages De La Dge, "Etudes Economiques", (Çevrimiçi) https://www.entreprises.gouv.fr/files/files/directions_services/etudes-et-statistiques/4p-DGE/2017-06-4p-N71-EVE-ENGLISH.pdf 22 Aralık 2017.

Grafik 3'e göre turistlerin Avrupalı ve Avrupalı olmayan turistler olarak incelediğinde 2014'den 2015'e gelindiğinde Avrupalı turistlerin %1,9 oranında azaldığını fakat Avrupalı olmayan turistlerin %13,2 oranında arttığı görülmektedir. 2015' den 2016'ya gelindiğinde ise Avrupalı turistlerin %3,8 oranında azaldığı, Avrupalı olmayanların ise aynı oranda arttığı görülebilir. Bu doğrultuda Avrupalı ve Avrupalı olmayan turistlerin güvenlik algılamalarının farklı olduğunu söylenebilir.

Grafik 4. Fransa'da Turizmin Gayri Safi Yurtiçi Hâsılaya Etkisi.

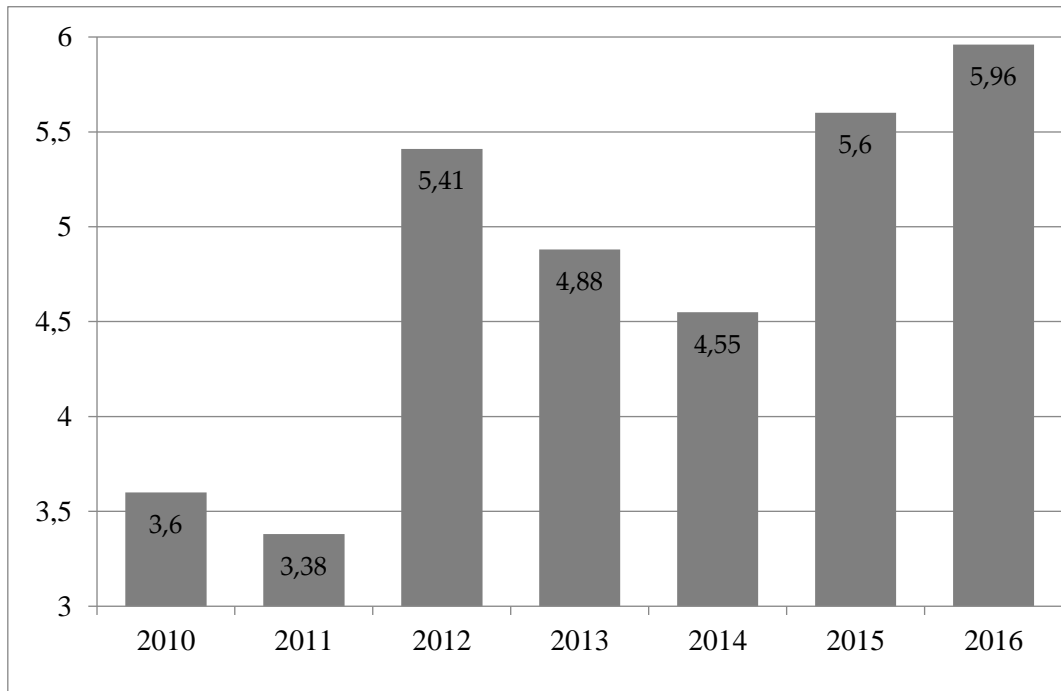

Kaynak: The World Travel and Tourism Council, "Travel & Tourism Economic Impact 2017 France", (Çevrimiçi) <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/france2017.pdf> 28 Nisan 2017.

Grafik 4'e baktığımızda 2006 yılından 2016 yılına kadar olan süreçte turizm gelirlerinin GSMH'ya olan etkilerini ve ilgili yıl olan 2015 yılında düşüşe geçtiği görülmektedir.

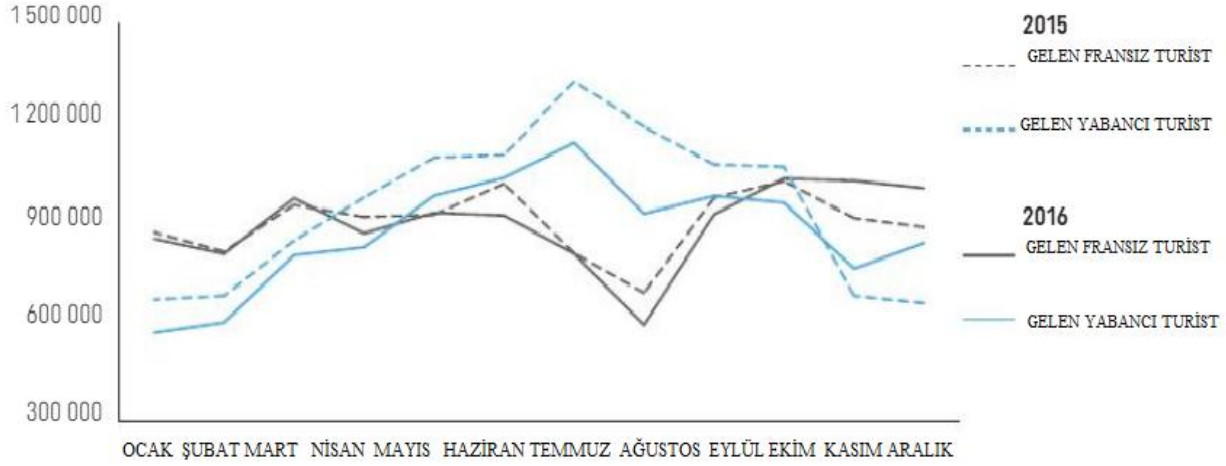
Turizm açısından Fransa ve İtalya'nın 2014'ten 2015'e kadar GSYİH'da meydana gelen değişimleri incelendiğinde; Fransa ve İtalya, gelişmiş ülkelerde terörizmle karşılaşan ülkelerin turizme karşı olan tepki örneğini vermektedir. Fransa 2015'te bir dizi büyük terörist saldırıya uğradı. 2014'ten 2015'e kadar, turizmin GSYİH' ya katkısı 1,7 milyar dolar düştü. Aynı dönemde İtalya, herhangi bir terör olayına uğramadığı için turizm sektörü 4,9 milyar doları büyümüştür (Favre, 2016).

Grafik 5. 2002-2010 Yılları Arasında Fransa'nın Terörizm Endeksi

Kaynak: Trading Economics, "Terrorism Index in France", (Çevrimiçi) <https://tradingeconomics.com/france/terrorism-index> 16 Ocak 2018.

Fransa'nın terörizm endeksi incelediğinde (Grafik 5) 2010 yılında düşük olan oranlar 2012 yılından itibaren dalgalı bir eğilim izlemiştir. 2015 yılında 5,6'ya yükselen değerler terör olaylarının devam etmesi neticesinde 5,96 oranına yükselmiştir. Global Terrorism Index'e göre Fransa terörün en çok yaşandığı ülkeler sıralamasında 2014 yılında 36. sıradayken 2015 yılında 29. sıraya yükselmiştir (Economics and Peace, 2015).

Şekil 3. 2015-2016 Yılları Arasında Paris'e Gelen Yerli ve Yabancı Turist

Kaynak: Paris Info, "Le Tourisme a Parise 2016", (Çevrimiçi) <http://fr.zone-secure.net/42102/324705/#page=22> 03 Mart 2017.

Şekil 3'e göre 2015 yılında Paris'i ziyaret eden yerli turist sayısı azalma gösterse bile yabancı turist sayısı çok ani ve yüksek oranda düşüş göstermiştir. 2016 yılında 2015 yılının aynı aylarına göre ise yerli turistler ve yabancı turistler artış göstermişlerdir.

Kasım 2015 saldırılarından sonra Paris, devam eden üç aylık süreçte toparlanma sağladı. Üç ayda meydana gelen %13,1'lik bir düşüşten sonra, Mart 2016 ayında %71,7'lik bir artış yaşandı ve bu oran 2015 yılının mart ayına göre sadece %4,8'lik bir azalış olduğunu göstermektedir. Paris'teki ADR (Average Daily Rate- Satılan oda başına elde edilen gelir) Mart'taki normal performansına dönmeden önce, aralık ve şubat ayları arasında ortalama %1,8'lik bir düşüş göstermiştir. Doluluk ve ADR kombinasyonu incelendiğinde mevcut oda başına gelirden (RevPAR) %5,2'lik bir düşüş olmuştur. Ve bu düşüş 2015 Kasım ayından itibaren gerçekleşen oda başına gelir (REVPAR)'deki en az düşüş idi, bu yüzden Paris'in otel pazarının iyileşmenin belirtileri olarak algılanmıştır (eHotelier, 2016).

4.5.15 Temmuz Darbe Girişimine Ait Bulgular

Türkiye'de gerçekleşmiş olan darbe girişimi turizmi talep ve gelir yönünden önemli oranda etkilemiştir. Bu doğrultuda incelenmiş olan dokümanlar meydana gelmiş olan olumsuz etkileri doğrulamaktadır.

Tablo 10. 2015-2017 Yılları Arasında Dönemlik Olarak Turizm Gelirleri

Yıl		Turizm Geliri Bin (\$)
2015	1.Çeyrek	4.868.890
	2.Çeyrek	7.773.677
	3.Çeyrek	12.294.189
	4.Çeyrek	6.568.022
	Yıllık	31.504.778
2016	1.Çeyrek	4.066.384
	2.Çeyrek	4.981.318
	3.Çeyrek	8.277.009
	4.Çeyrek	4.782.729
	Yıllık	22.107.440
2017	1.Çeyrek	3.348,500
	2.Çeyrek	5.380,000
	3.Çeyrek	11.332,300
	4.Çeyrek	6.070,900
	Yıllık	26.131,70

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: "Turizm İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık ve Yıllık, 2017", (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27612>, 01.04.2018.

Yaşanan tüm bu gelişmeler kısa süre içerisinde rezervasyon iptalleri, turist sayısı ve gelirinde düşüş olarak rakamlara yansımıştır. Tablo 10'da 2015 yılının ilk çeyreklik döneminde 4 milyar 869 milyon 890 bin \$ olan turizm gelirleri, 2016 yılının ilk çeyreğinde 4 milyar 66 milyon 384 bin \$'a gerilemiş yani %16,5'lik bir oranda düşüş göstermiştir. Fetö terör örgütünün 3. Çeyrekte gerçekleştirmiş olduğu darbe girişimi 2015 yılında 12 milyar 294 milyon 22 bin \$ olan turizm geliri rakamlarını 2016 yılında 8 milyar 277 milyon 9 bin \$'a kadar yani %32,7 oranında gerilemesine neden olmuştur. 2017 yılına gelindiğinde ise tam olarak eski rakamlara ulaşılmasa bile turizm geliri rakamları 2016 yılı 3.çeyreğine göre yükseliş yakalamış ve 11 milyar 332 milyon 300 bin \$'a yükselmiştir.

Tablo 11. 2015-2016 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı

Yıl		Gelen Ziyaretçi Sayısı
2015	1.Çeyrek	5.344.575
	2.Çeyrek	10.751.351
	3.Çeyrek	17.408.994
	4.Çeyrek	8.112.661
	Yıllık	41.617.581
2016	1.Çeyrek	5.107.553
	2.Çeyrek	7.495.035
	3.Çeyrek	12.063.311
	4.Çeyrek	6.669.430
	Yıllık	31.335.329

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: "Turizm İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık ve Yıllık, 2017", (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27612>, 01.04.2018.

Tablo 11'de 2015 yılının 1. Çeyreğinde 5.344.575 olan gelen ziyaretçi sayısı 2016 yılında 5.107.553'e gerilemiş ve darbe girişiminin olduğu temmuz ayını da içeren 3. çeyrekte 17.408.994 olan rakamlar %30,7 oranında azalarak 12.063.311'e gerilemiştir. 2015 ve 2016 yıllarının genel olarak yılsonu rakamlarına bakıldığında 41.617.581 olan ziyaretçi sayısı 10.282.252 ziyaretçi azalarak 31.335.329 kişi sayısına gerilemiştir. 2016 yılı sonunda açıklanan tüm bu rakamlara göre söylenebilir

ki, yaşanan tüm terör olaylar ve en önemlisi ülkenin tümünü etkisi altına alan bu girişim turistleri güvenlik algısı açısından önemli oranda etkilemiştir.

Tablo 12. Milliyetlerine Göre Türkiye'yi En Çok Ziyaret Eden Yabancı Turistler

Milliyet	Yıllara Göre Yabancı Sayısı			Değişim Oranı %hyt54	
	2014	2015	2016	2014/2015	2015/2016
Almanya	5.250.036	5.580.792	3.890.074	6,30	-30,30
Rusya Federasyonu	4.479,049	3.649,003	866,256	-18,53	-76,26
İngiltere	2.600.360	2.512.139	1.711.481	-3,39	-31,87
Gürcistan	1.755.289	1.911.832	2.206.266	8,92	15,4
Bulgaristan	1.582.912	1.693.591	1.690.766	7,55	-7,18
İran	1.590.664	1.700.385	1.665.160	6,9	-2,07
Hollanda	1.303.730	1.232.487	906.336	-5,46	-26,46
Fransa	1.037.152	847.259	555.151	-18,31	-34,48
Irak	857.246	1.094.144	420.831	27,63	-61,54
Yunanistan	830.841	755.414	593.150	-9,08	-21,48

Kaynak: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği: "Milliyetlerine Göre Gelen Yabancı Ziyaretçiler", (Çevrimiçi) https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/bazi-ulke-gruplarinin-toplam-turist-sayisindaki-paylari_72.html, 28.03.2018.

Tablo 12'de Milliyetlerine göre Türkiye'ye gelen turistler incelendiğinde Almanya'nın 2014 yılında Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen sıfatını 2015 yılında sürdürmüş olmasına rağmen 2016 yılına gelindiğinde %30,30'luk bir düşüş göstermiştir. Tablodaki en büyük azalma, Rusya (%76,26)'da görülürken, Rusya ile 24 Kasım 2015' de yaşanan Türkiye'nin hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Rus uçağının vurulmasıyla başlayan Uçak Krizi 'nin etkisiyle bu noktaya ulaşmıştır. 2015 yılı 2016 yılı kıyaslandığında diğer büyük düşüşün %61,54 ile Irak, %34,48 ile Fransa, %31,87 ile İngiltere ve %30,30 ile Almanya şeklinde azalma gösterdiği görülebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turistlerin ülke tercihlerini belirleyen faktörler seyahat edilecek bölgenin siyasi, ekonomik ve sosyal yaşam şartlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ülkenin içerisinde bulunduğu mali ve siyasi istikrar, savaş, terörizm gibi nedenler ve turizm altyapısı, fuar ve festival gibi faktörler turistlerin göz önünde bulundurduğu şartlardan bazılarıdır.

Terörizmin turizm üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada turizm gelirlerindeki değişim ve turist sayılarındaki değişim incelenmiştir. Bu alanla ilgili literatür taramasını incelendiğinde genel olarak; tüm ülkelerde terörün turizm talebini negatif olarak etkilediği ve aynı zamanda bu etkiler sonucunda turizm talebinin ikame etkisiyle komşu ülkelere kayabildiği, gerçekleşen terör olaylarının şiddetlerinden çok sıklık derecelerinin turist davranışları üzerinde etkili olduğu, turistlerin taleplerindeki düşüşlerin geçici olduğu, terörün turizm üzerinde olumsuz etkileri olduğu, ekonomisi turizme dayalı olan ülkelerin terörden daha çok etkilendiği, gelişmekte olan ülkelerin terör olaylarından gelişmiş ülkelere nazaran daha çok etkilendiği gibi çeşitli sonuçlara varılmıştır.

Bu çalışma hazırlanırken terör ve turizm konusunun kendi kavram çerçevelerinde ve etkileşimde olduğu zamanlarda bu süreci etkileyen birçok faktörün olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle konunun daha ayrıntılı olarak ve her açıdan bakılması olayları kavramak ve çözüm önerileri getirmek açısından yol gösterici olabilecektir. Bu bağlamda diğer araştırmalarda literatüre katkı sağlayabilecek konular şu şekildedir;

Turistleri terör olayının meydana geldiği ülkelere geri çekmek veya var olan talebi kaybetmemek adına yapılması gereken halkla ilişkiler, medya iletişimi, kampanyalar ve kolaylıkların belirlenmesi.

Ülkelere yönelik gerçekleştirilen eylemler genellikle ülkenin en çekici turizm destinasyonlarını hedef almaktadır. Bu bağlamda ülkelerin bu etkiyi dağıtmak adına diğer destinasyonların ön plana çıkarılıp turizmin etki alanının tüm ülkeye yayılması.

Mevcut çerçevenin ötesinde düşünerek, uluslararası seyahat tüketiminin artması nedeniyle küresel seyahat edenler için yeni bir çerçeve geliştirilmesi, aynı zamanda iş birliğine dayalı ve sınır ötesi bir yaklaşımla riskin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Sorunun asıl kaynağı olan, teröre sebebiyet veren nedenlerin araştırılması, anlaşmazlıkların çözülmesi adına ülkeler arasında yapılması gereken anlaşmalar ve görüşmelerin izleyebileceği yolların belirlenmesi.

KAYNAKÇA:

- Ahlfeldt, G., Franke, B., Maennig, W. (2015). Terrorism and International Tourism: The Case of Germany", *Journal of Economics and Statistics*, No.235.
- Akgün, B. (2006). Küresel Terör: Mit mi?, Gerçek mi?, Ed.: Orhan Gökçe ve Uğur Demiray, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Altay, H., Ekinci, A., Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır Ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 37, Ss. 267-288.
- Bayramoğlu, T., Durmaz, A., Arı, Y. O. (2015). Ekonomik Açıdan Terör Ve Turizm İlişkisi: Dünya Örnekleri ve Türkiye Örneği, *Türkiye Klinikleri*, No: 2, S. 26.
- BBC. (2013). The 9/11 terrorist attacks, 30 Temmuz 2021 tarihinde http://www.bbc.co.uk/history/events/the_september_11th_terrorist_attacks adresinden erişildi.
- Belau, D. (2003). The Impact Of The 2001- 2002 Crisis On The Hotel And Tourism Industry, *International Labor Organization (ILO)*.
- Blake, A., Sinclair, T. (2002). Responding To September 11 Tourism Crisis Management, *Christel Dehaan Tourism And Travel Research Institute*. 12 Temmuz 2021 tarihinde <Http://Citeseerx.İst.Psu.Edu/Viewdoc/Download?Doi=10.1.1.464.68&Rep=Rep1&Type=Pdf> adresinden erişildi.
- Blomberg, B., Hess, G., Orpanides, A. (2004). The Macroeconomic Consequences of Terrorism, *Claremont McKenna College*, No:4.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Corbin, J., and Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Sage.
- Coyne, S. M., Bux, S. M. (2009). The Effects Of Terrorism: The Aftermath Of The London Terror Attacks", *Journal Of Applied Social Psychology*, C. XXXIX, No. 12, 2009, Ss. 2936-2966.
- Dılmaç, S. (1997). *Terörizm Sorunu Ve Türkiye*, Egm Yayınları, Ankara.
- Drakos, K., Kutan, A. (2001) "Regional Effects Of Terrorism On Tourism: Evidence From Three Mediterranean Countries", *Center For European Integration Studies, Working Paper*.
- Drakos, K., Kutan, A. (2003). "Regional Effects Of Terrorism On Tourism İn Three Mediterranean Countries", *Journal Of Conflict Resolution*, C. XLVII, No:5, S.621-641.
- Economics and Peace, (2015). *Global Terrorism Index 2015*. 01 Ağustos 2021 tarihinde <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Economics and Peace. (2017). *Global Terrorism Index 2017*, (Çevrimiçi) 01 Ağustos 2021 tarihinde <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/.../Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Edmonds, C., Mak, J. (2006). *Terrorism And Tourism İn The Asia Pasific Region: Is Travel And Tourism İn A New World After 9/11?" East-West Center Working Paper*, C.III, No:86.

- eHotelier, (2016), The impact of terrorism on Europe's hotel industry", 01 Ağustos 2021 tarihinde <https://ehotelier.com/global/2016/05/04/impact-terrorism-europes-hotel-industry/> adresinden erişilmiştir.
- eHotelier, (2016). The impact of terrorism on Europe's hotel industry, 01 Ağustos 2021 tarihinde <https://ehotelier.com/global/2016/05/04/impact-terrorism-europes-hotel-industry/> adresinden alınmıştır.
- Emsen, Ö., Selçuk, D., Mustafa, K. (2004). Turizm Üzerine Terörizmin Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, C.IV, No.7, Ss.67-83.
- Exceltur, (2015), Valoración empresarial del 11-M en el sector turístico España, 20 Temmuz 2021 tarihinde <http://www.exceltur.org/wp-content/uploads/2015/01/English-version-11M-analysis.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Favre, F. (2016). Tourism In Europe In 2015, Insee, 20 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.insee.fr/en/information/2381925> adresinden erişilmiştir.
- Federal Bureau of Investigation. (2001). Terrorism 2000/2001, U.S. Department of Justice, 01 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.fbi.gov/stats-services/publications/terror> adresinden erişilmiştir.
- Gazopoulou, H. (2011). Assessing The Impact Of Terrorism On Travel Activity In Greece, Working Papers From Bank Of Greece, Ss.127.
- Goodrich, J. (2002). September 11/2001 Attack On America: A Record Of Immediate Impacts And Reactions In The Usa Travel And Tourism Industry, Tourism Management, C.XXIII, Ss.573-580.
- Grote, I. (2004). The Impact And Cost Of International Terrorism On The Economies Of The United States And The European Union: 2001 – 2004, Rochester Institute Of Technology, S.11.
- Gunter, J. (2017). Paris Attacks: As They Happened, BBC, 01 Temmuz 2021 tarihinde <http://www.bbc.com/news/live/world-europe-34815972> adresinden erişilmiştir.
- Habertürk, (2018). FETÖ'nün Silahlı Terör Örgütü Olduğuna İlişkin Değerlendirme, 01 Ağustos tarihinde <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1509084-fetonun-silahlı-teror-orgutu-olduguna-iliskin-degerlendirme> adresinden erişilmiştir.
- History, (2004). Terrorists bomb trains in Madrid, 05 Ağustos 2021 tarihinde <http://www.history.com/this-day-in-history/terrorists-bomb-trains-in-madrid> adresinden erişilmiştir.
- Karaçuka, M., Çelik, N. (2014). Turizm Talebinin Terör Olayları Karşısındaki Duyarlılığı: Türkiye Örneği", VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, 04-05 Nisan 2014, Ss. 282-296.
- Katz, L. (2006). Uk Tourism Has Record Year Despite London Bombs, The Guardian, 20 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.theguardian.com/travel/2006/nov/08/travelnews.uknews> adresinden erişilmiştir.
- Korolev, V. (2007). Mysteries Of 11 September, The Voice Of Russia, Eylül 12, 20 Temmuz tarihinde https://sputniknews.com/voiceofrussia/Radio_Broadcast/2244589/2312203/ adresinden erişilmiştir.
- Kottasova, I. (2017). Tourists Are Returning To Paris After 2015", Cnn, 05 Ağustos 2021 tarihinde <http://money.cnn.com/2017/08/23/news/economy/paris-france-tourism-bounce-back/index.html> adresinden erişilmiştir.
- Le Pages De La Dge. (2017). Etudes Economiques, 05 Temmuz 2021 tarihinde https://www.entreprises.gouv.fr/files/files/directions_services/etudes-et-statistiques/4p-DGE/2017-06-4p-N71-EVE-ENGLISH.pdf adresinden erişilmiştir.
- Marg, V. S., Basu, K. (2013). Impact Of Political Instability And Terrorism In The Tourism Industry Of Three Middle-East Countries: An Econometric Exploration, Ijbs Journal, Ss.1-14.
- McGill School of Computer Science. (2009). 7/7 July 2005 London Bombings, 05 Ağustos 2021 tarihinde https://www.cs.mcgill.ca/~rwest/link-suggestion/wpcd_2008-09_augmented/wp/7/7_July_2005_London_bombings.html adresinden erişilmiştir.
- National Statistics. (2005). A report on the 2005 International Passenger Survey, 05 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.ons.gov.uk/.../international-passenger-survey> adresinden erişilmiştir.
- Nisan, F., Şeker, T. (2017). Demokrasiyi Sekteye Uğratan Darbe Haberlerinin Çerçevesi: 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Örneği, TRT Akademi, No: III, C. II, 2017, ss. 72-73.
- NYC. (2017). New York Tourism Statistics, 05 Temmuz tarihinde <http://www1.nyc.gov/nyc-resources/categories.page> adresinden erişilmiştir.
- Öngün, F. (2001). Küresel Terör, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul.

- Paris Info. (2016). Le Tourisme a Parise 2016, 24 Temmuz 2021 tarihinde <http://fr.zone-secure.net/42102/324705/#page=22> adresinden erişilmiştir.
- Pizam, A., Fleisher, A. (2002). Severity Versus Frequency Of Acts Of Terrorism: Which Has A Larger Impact On Tourism Demand?, *Journal Of Travel Research*, C.XI, No.3, S.337-339.
- Pizam, A., Ginger, S. (2000). Tourism And Terrorism: A Quantitative Analysis Of Majör Terrorist Acts And Their Impact On Tourism Destinations, *Tourism Economics*, C. VI, No:2, S.123-138.
- Ranga, M., Pradhan, P. (2014). Terrorism Terrorizes Tourism: Indian Tourism Effacing Myths?, *International Journal Of Safety And Security İn Tourism*, C.I, No:5 , Pp.26-39.
- Sayar, K. (2006). Terörün Psikolojisi, KemalSayar, 20 Temmuz 2021 tarihinde <Http://Www.Kemalsayar.Com/Katagoridetay-Terorun-Psikolojisi-37.Html> adresinden erişilmiştir.
- Strażycich, M. (2002). Terrorism And Tourism: Is The Impact Permanent or Transitory: Time Series Evedince From Some Mena Countries, Ohio State University.
- Şimşek, M. (2016). Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, No: 54, S.319-334.
- Terörle Mücadele Büro Amirliği. (2018). Terör, 30 Temmuz 2021 tariihinde <http://www.kahramanmaras.pol.tr/goksun/Sayfalar/Ter%C3%B6rle-M%C3%BCadele-B%C3%BCro-Amirli%C4%9Fi.aspx> adresinden erişilmiştir.
- The World Travel and Tourism Council. (2017). Travel & Tourism Economic Impact 2017 France, 20 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/france2017.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Thompson, B. (2008). Computing And Interpreting Effect Sizes, Confidence Intervals, And Confidence Intervals For Effect Sizes, Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Trading Economics. (2017). Usa Tourist Arrivals, 15 Haziran 2021 tarihinde <https://tradingeconomics.com/united-states/indicators> adresinden erişilmiştir.
- Trading Economics. (2018). Terrorism Index in France, 20 Temmuz 2021 tarihinde <https://tradingeconomics.com/france/terrorism-index> adresinden erişilmiştir.
- Trading Economics. (2018). Terrorism Index in Spain, 20 Haziran 2021 tarihinde <https://tradingeconomics.com/spain/terrorism-index> adresinden erişilmiştir.
- Trading Economics. (2018). Terrorism Index in Turkey, 20 Haziran 2021 tarihinde <https://tradingeconomics.com/turkey/terrorism-index> adresinden erişilmiştir.
- Trading Economics. (2018). Terrorism Index in UK, 20 Haziran 2021 tarihinde <https://tradingeconomics.com/united-kingdom/terrorism-index> adresinden erişilmiştir.
- Trading Economics. (2018). Tourist Arrivals in Spain. 20 Haziran 2021 tarihinde <https://tr.tradingeconomics.com/spain/tourist-arrivals> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). Turizm İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık ve Yıllık, 2017, 10 Temmuz 2021 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27612> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. (2018). Milliyetlerine Göre Gelen Yabancı Ziyaretçiler, 20 Temmuz 2021 tarihinde https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/bazi-ulke-gruplarinin-toplam-turist-sayisindaki-paylari_72.html adresinden erişilmiştir.
- UNWTO. (2002). Tourism Highlights 2002. 22 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.../9789284406876> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2005). Tourism Highlights 2005. 22 Temmuz 2021 tarihinde www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789282456876 adresinden erişildi.
- UNWTO. (2006). Tourism Highlights 2006. 22 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.../9789284413492> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2008). Tourism Highlights 2008, 22 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.../9789284412547> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2011). Tourism Highlights 2011, 22 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.../9789284413935> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2015). Tourism Highlights 2015. 22 Temmuz 2021 tarihinde www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899 adresinden erişildi.

- UNWTO. (2016). Annual Report 2016. 22 Temmuz 2021 tarihinde http://passthrough.fw-notify.net/download/832795/http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf adresinden erişildi.
- UNWTO. (2016). Tourism Highlights 2016. 22 Temmuz 2021 tarihinde www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899 adresinden erişildi.
- Vivero, L. (2010). Terrorism And Arap-Islamic Tourism In The Middle East: An Aconomic Benefit or A Cultural Seclusion. *International Politics, C.III*, Pp.105-136.
- Voranov, S. (2016), "A Year After Paris Attacks, Challenges For Hotels And Restaurants", *The Newyork Time*. 10 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.nytimes.com/2016/11/13/travel/a-year-after-paris-attacks-tourism-challenges.html?mtrref=undefined&gwh=97447dd102ad8235ce418807314133e8&gwt=pay> adresinden erişildi.
- Yayla, A. (1990), Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve, *Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:14, s. 45.

Göç ve Kültürlerarası İletişim İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması

A Field Research on the Relationship of Migration and Inter-Cultural Communication

Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR¹

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye

ORCID:

E.Y.E.: 0000-0003-1410-9093

Corresponding Author:

Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR

Email:

emelekiyor@gmail.com

Citation: Yiğittürk-Ekiyor, E. (2021). Göç ve kültürlerarası iletişim ilişkisi üzerine bir alan araştırması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 819-843.

Submitted: 15.11.2021

Accepted: 08.12.2021

Özet

Teknolojik ilerlemelerle beraber iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi uluslararası insan hareketliliğini hızlandırmıştır. Savaşlar ve çatışmalar ise zorunlu yer değişikliklerine neden olmuştur. Bu süreçle birlikte köken ülkeler ve hedef ülkeler sosyal, politik, ekonomik ve kültürel açıdan etkilenerek farklılaşmış, göçmenlerin demografik özellikleri de değişerek çeşitlenmiştir. İnsan hareketliliği aynı zamanda bireylerin ya da kitlelerin kültürlerinin de karşılaşmasıdır. Kültürlerarası karşılaşmalar, iletişim ve uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu sorunlara yönelik çözüm arayışında; kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim yeterliliği alanları disiplinler arası araştırma ve uygulamaya olanak sağlayabilmektedir. Bu çalışmada göç ve kültürlerarası iletişim uluslararası öğrenci hareketliliği üzerinden irdelenmiştir. Bu kapsamda Ankara'da yaşayan Afgan öğrencilerin; göç deneyimleri, kültürel karşılaşma süreçleri ve Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik düzensiz göçü nasıl anlamlandırdıkları araştırılmıştır. Bu amaçlarla çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Afganistan'dan gelerek Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde yükseköğrenimine devam eden 12 öğrenciyle görüşülmüştür. Öğrenciler amaçlı ve kartopu örneklem yoluyla belirlenmiş ve veriler betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Bulgular, Afgan öğrencilerin ev sahibi ülkede karşılaştıkları çeşitli sorunlar olduğunu göstermiştir. Beş tema altında kategorize edilebilecek sorunlar: dil, ekonomik yetersizlikler, kent ve yurt yaşamına uyum ve kültürlerarası karşılaşmalarda yaşanan iletişim sorunlarıdır. Araştırmanın bir diğer sonucu, öğrencilerin Afganistan'dan Türkiye'ye göçü; kültürlerarası iletişim yeterliliğinin esneklik, empati ve hoşgörü boyutları ile uyumlu algıladıkları ve açıklık boyutuna uygun ifade edebildikleridir.

Anahtar Sözcükler: Afganistan'dan Göç, Afgan, Kültürlerarası İletişim, Kültürlerarası Yeterlilik.

Abstract

The development of communication and transportation facilities along with technological advances has accelerated transnational human mobility. On the other hand, wars and conflicts caused forced displacement. Human mobility is also the meeting of individuals or the culture of the masses. Intercultural encounters bring along communication and adaptation problems. In search of solutions to these problems, such as intercultural communication and intercultural communication competence, can provide opportunities for interdisciplinary research and practice. Intercultural communication aims to understand and explain the communication between people belonging to different cultures. On the other hand, intercultural communication

competence refers to the ability of individuals to communicate beyond borders. In this study, transnational migration, intercultural communication, and intercultural communication competence were analyzed within international student mobility. Afghan students living in Ankara, their migration experiences, and also their cultural encounter processes have been studied. Also, the study questioned the thoughts of university students about increasing migration from their countries to Turkey. Semi-structured interviews were conducted with students who came from Afghanistan and continued their higher education at various universities in Ankara. Participants were determined by snowball sampling/paradigm technique. Afghan students, who migrated from Afghanistan to Turkey, mostly irregular migrants, were interviewed about the current situation of Afghan immigrants and Turkey's attitude towards this immigration. Findings related to the problem of migration of Afghan students from Afghanistan to Turkey, who perceived intercultural communication competence as compatible with flexibility, empathy, and tolerance. This study shows that these immigrants can express themselves in accordance with the openness dimension.

Keywords: Migration from Afghanistan, Afghan, Intercultural Communication, Intercultural Competence

1. GİRİŞ

Savaşlar, göçler, emperyalizm, kapitalizm, küreselleşme gibi süreçlerin her birisi farklı toplumların ve farklı kültürlerin karşılaşmasını etkilemektedir. Tarihsel süreçte türdeş toplumların sayısı farklı kültürel gruplardan oluşan toplumlara göre daha azdır. İmparatorlukların parçalanması ve “ulus” temelinde gelişen devlet anlayışı, kültürel bütünlüğü ön plana çıkararak kültürel çeşitliliği bir süreliğine baskılamış görünse de politik gelişmeler konuyu yeniden tartışmalı hale getirmiştir.

Son zamanlarda insan hareketliliğiyle yaşanan hızlı artışla birlikte, çok sayıda toplum kültürel olarak çeşitli hale gelmektedir. Böylece, farklı kültürel geçmişe sahip insanlar birlikte yaşamaktadır. Bu süreç etkileşimlerle birlikte eşitsiz güç ilişkilerinin söz konusu olduğu kültür gruplarının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır (Berry, 1997). Çok kültürlü toplumlarda bireyler göçmen, sığınmacı, mülteci, misafir, azınlık, yabancı, koruma altındakiler, düzensizler, kâğıtsızlar gibi statülerle ya da sıfatlandırmalarla başka bir ülkede yaşamaktadır. Kimlik siyasetinin ön plana çıkmaya başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan süreçte çokkültürlülük yeni bir politik hat olarak gelişmeye başlamıştır. Yarım yüzyıl içinde yaşanan iki dünya savaşı ve ekonomik buhran ülkeleri ve toplumları çok yönlü etkilemiştir. Ekonomik, politik, kültürel tüm alanlarda yeni arayışlar ve farklı yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Çoğulculuğun ve insan haklarının ilerlemesiyle farklı etnisitelere ve kültürlere sahip kişi ve grupların hakları da gündeme gelmiştir. Ulus-devletlerin bünyelerinde barındırdıkları azınlıklar ve farklı etnik ya da dini kimliklere sahip vatandaşların haklarının korunması düşüncesi (Ayaz, 2019: 9) sonucunda 1970’lerden itibaren “çokkültürlülük” ya da “çokkültürcülük” bir politika olarak dönmüştür. Çokkültürlülük kavramındaki kültür, bir grubun ya da topluluğun kendini farklılık içinde ifade etmesine vurgu yapmaktadır (Say, 2017: 30). Göçün hedefinde olan ülkelerde “birlikte yaşama”, “haklar”, “farklılıklar”, “kimlik”, “öteki” gibi kavram ve değerler çerçevesinde gelişen ve asimilasyona dayalı politikalara alternatif olarak görülen çokkültürlülüğü savunanlar kadar eleştirenler de olmuştur. Eleştirilerin başında; çokkültürlülüğün kapitalizm ve liberalizmden bağımsız düşünülemediği ve kavramın ideolojik içeriğinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kültürlerarası iletişimi önemli hale getiren bir diğer gelişme ekonomik temellidir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Amerika Birleşik Devletleri’nin diğer ülkelere/kıtalara daha fazla müdahil olması ve yatırım yapmaya başlamasıyla gelişen yeni ilişkiler kültürlerarası iletişimin önemini arttırmıştır. Benzer şekilde kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte şirketlerin çokuluslu çıkarları arttıkça, hem kamu hem de özel, kar amaçlı veya kar amacı gütmeyen kuruluşlar işlerin verimli bir şekilde sürdürülmesini kolaylaştırabilecek beceri ve yeterliliklerde çalışanların seçilmesini ve eğitilmesini önemsemek zorunda kalmıştır (Spitzberg ve Changnon, 2009).

Uluslararası göç, farklı kültürlerin parçası olan bireylerin, grupların, örgütlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda hızlı ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmalarına neden

olmaktadır (Aksoy, 2012: 298). Dünyada her geçen gün daha fazla insan ve grup birbiriyle karşılaşmakta, birlikte yaşamayı tecrübe etmektedir. İnsan hareketliliğinin hızı, kültürel etkileşimi hızlandırdığına göre ülke politikaları ne olursa olsun kültürlerarası iletişim kaçınılmazdır.

İnsan hareketliliğinin yüksek oranlarda seyrettiği Türkiye’de de göç ve kültürlerarası iletişim ilişkisi toplumun tüm katmanlarını etkilemektedir. Türkiye son yıllarda göçün farklı türlerine hedef olmasıyla dikkat çeken bir ülkedir. Bu göç türlerinden birisi de öğrenci hareketliliğidir. Kendi ülkelerinden başka bir ülkede eğitim gören öğrenci sayısı küresel gelişmelere paralel olarak artış göstermektedir. Bireyler, ülkesindeki eğitimden daha nitelikli bir eğitim arayışıyla ya da ekonomik, sosyal, kültürel, bireysel nedenlerle başka bir ülkede eğitime yönelmektedir. 2010 yılında Dünya genelinde 4,5 milyona ulaşan uluslararası öğrenci sayısı 2021’de 7,5 milyonu bulmuştur. Bu sayının önümüzdeki on yılda 20 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Güncel rakamlara göre Türkiye’de, 25 bini burslu olmak üzere yaklaşık 148 bin uluslararası öğrenci öğrenim görmektedir (ytb.gov.tr.).

Bu verilerden hareketle bu çalışmada göç ve kültürlerarası iletişim ilişkisi, öğrenci göçü aracılığıyla ele alınmaktadır. Çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye’de yaşadıkları göç deneyimleri kültürlerarası iletişimle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel problemi yabancı uyruklu öğrencilerin göçü nasıl deneyimledikleri ve kültürlerarası iletişim farklılıkları ve ortaya çıkan sorunlarla nasıl baş ettikleridir?

Araştırma ve görüşme soruları literatür taramasına ve teorik çerçeveye dayalı olarak oluşturulmuştur. Araştırmada ilk olarak uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. İkinci olarak yükseköğrenim göçünü yaşayan öğrencilerin Türkiye’deki göç deneyimlerini kültürlerarası iletişim yeterliği bağlamında değerlendirmek amaçlanmıştır. Son olarak ise, Afganistan’dan Türkiye’ye yaşanan düzensiz göçle ilgili bir başka göçmen grup olan Türkiye’deki Afgan öğrencilerin düşüncelerini anlamak amaçlanmıştır.

2. GÖÇ VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Zaman ve mekân olgusunun yeniden tanımlanmasını zorunlu kılan küreselleşme, modern ulaşım imkânları sayesinde uluslararası göç hareketlerini hızlandırmıştır. Coğrafi olarak yer değişikliğini ve insan hareketliliğini ifade eden göç, toplumsal alandaki her gelişimden ve değişimden etkilendiği gibi toplumsal değişime neden olan çok boyutlu bir olgudur. Bundan dolayı disiplinler arası çalışmaların konusunu teşkil etmektedir. İki ya da daha fazla ulus devletin sınırları arasında gerçekleşen insan hareketliliği uluslararası göçü ifade etmektedir.

Uluslararası göçün niteliği 1980’lerden itibaren farklılaşmıştır. Dünya ekonomisinin, dünya ticaret ve hizmet anlaşmaları yoluyla entegrasyonu, sermaye ve emeğin küreselleşmesi, ulaşım ve iletişim ağlarının hızlı gelişmesi yeni tür nüfus hareketlerini belirleyen dinamiklerdir. Son yıllardaki göçler, doğası gereği 1950’ler ve 1970’lerdekinden farklı olarak parçalı yapıları ile karakterize edilmektedir. Bu göçler; yeni esnek emek biçimlerini, güvensiz yasal statüyü, değişken süreleri, yeni cinsiyet rollerini ve birden çok hedefi içermektedir (Triandafyllidou, Modood, Barrero, 2006: 7-10).

Uluslararası göç, farklı kültürlerin parçası olan bireylerin, grupların, örgütlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda hızlı ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmalarına neden olmaktadır. Kültürel etkileşimde ve değişimde göçler her dönem büyük rol oynamaktadır. Kimi zaman kültürel çatışmaların ve kültürel farklılıklara dayalı ayrımcılıkların yaşanması, hatta çeşitli kültürlerin ortadan kaybolması göçler sonucundaki etkileşim yoluyla gerçekleşmektedir. Küreselleşme ile birlikte, insanlar birbirinden daha çok haberdar olmakta, daha fazla etkileşim içinde bulunmaktadır. Böyle bir dünya düzeninde, küreselleşme olgusu kültürlerin bir yandan benzemesine, diğer yandan toplumsal refleksler ile özgün değerlerin korunması, aktarılması ve öne çıkarılması anlamında ayrılmasına yol açmaktadır (Aksoy, 298: 2012).

Uluslararası göçlerin ve kültürler arası karşılaşmaların artmasıyla bu süreçte iletişim önem kazanmaktadır. Anlam yaratma faaliyeti olan iletişim, toplumsal hayatı üretmenin ve birlikte yaşamının temel koşuludur (Yaylagül, 2014: 14). Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürünü göstermektedir (Güvenç, 1979: 104). İnsan iletişim kurarken kültürden yararlanır ve kültürünü ortaya koyar.

Kültüre ilişkin tanım ve açıklamalar yaklaşımlara göre farklılık göstermektedir. Williams (1960: xv), kültür sözcüğünün gelişimini; sosyal, ekonomik ve politik hayatta yaşanan değişikliklere yönelik bir dizi önemli ve devam eden tepkilerin bir kaydı olarak görmektedir. Smith (2007: 16), kültürün farklı tanımlamalarındaki vurguya değinmekte, psikolojik tanımlamalarda genellikle insanların iletişim kurmasına, öğrenmesine ya da maddi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına imkân veren bir sorun-çözücü araç olarak rolüne dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi kültür, geniş bir anlam içeriğine, dinamik ve kolektif bir özelliğe sahiptir.

Bir kültürün bireyleri ortak anlam kodları aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Anlam ilişkisi ise bağlama göre değişiklik gösterir. Bir kültüre üye birey ya da bireyler için kültür ve bağlam ilişkisi çoğunlukla kolay anlaşılabilirken söz konusu kültürün üyesi olmayanlar için anlam kurulamayabilir. Burada duyarlılık önemlidir ve kültürlerarası duyarlılık; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarıyla kültürel bir öğrenme sürecidir (Bhawuk, Sakuda, 2009' dan akt. Matveev ve Merz, 2014: 124). Aynı kültürün üyelerinin gerçeklik anlayışları birbirine benzemektedir. Ancak farklı kültürlere mensup bireyler için anlam kodları farklılaşmaktadır. Böylece, iletişim farklılıkları da ortaya çıkmaktadır. Tüm bu farklılıklar; kültürlerarası fikirleri ve kültürlerarası iletişimi önemli hale getirmektedir.

Genel anlamda kültürlerarası fikir, insanların birbirleriyle nasıl etkileşim kurdukları ve bu etkileşimlerin günlük durumlarda nasıl çerçevelendirildiği, şekillendirildiği ve hayata geçirildiği hakkında bir dizi kritik soruyu ele almayı amaçlamaktadır. Daha kapsamlı bir şekilde, farklı kültürlerden bireylerin ve insan gruplarının birbirleriyle nasıl etkileşim kurduğunu ilgili sorulara yanıt aramaktadır. Dil, kültür, din, etnisite ve diğer sosyo-kültürel yönelimlerle ilgili farklılıklara rağmen insanların nasıl birlikte yaşayabildikleri; kültürlerarası yanlış anlamalardan kaynaklanan çatışmaları nasıl çözebildikleri ve çeşitliliğin günlük karşılaşmalardaki tutumları, davranışları ve deneyimleri nasıl şekillendirdiğiyle ilgilenmektedir (Elias ve Mansouri, 2020: 3-4).

Kültürlerarası iletişimle ilgili tanımların ortak noktası farklı kültür mensubu bireylerin ortak etkileşimleridir. Kartarı (2006: 23), kültürlerarası iletişimi; "farklı kültürlere mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancıların algılanması, açıklanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi konularını inceleyen disiplinler arası bir bilim dalı" olarak nitelendirmektedir.

Bir kültür içindeki çeşitliliğin değeri her birey için daha fazla seçenek sağlamasından ve seçim ufkunu genişletmesinden gelir (Kymlicka, 1998: 194). Farklı bir kültür içinde var olabilmek, o kültürün pratiklerini anlamaktan ve içselleştirmekten geçmektedir. Bu durum uluslararası göç alanında yoğun olarak yaşanmaktadır. Uluslararası göçlerle karşılaşan ve birlikte yaşamayı deneyimleyen insanlar pek çok açıdan farklı kültürel unsurlar taşımaktadır. Bu farklılıkların başında dil ve inanç sistemleri gelmektedir. Kültürün bu iki unsuru insan davranışlarını yönlendiren pratikleri içermektedir. Bu pratikler kültürel uyumun gerçekleşmesi ve kültürlerarası iletişim engellerinin aşılması görevlerini üstlenmektedir (Aksoy, 2012: 299).

Bozkurt Güvenç (1979: 107), belli bir kültürün unsurlarının uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturma eğilimini uyum sürecinin bir ürünü olarak değerlendirmektedir. Sosyal bilimci, tarihsel ve çevresel etkiler nedeniyle kültürlerin tam anlamıyla bütünleşmiş bir sistem olamayacağına vurgu yapmaktadır. İç veya dış güçler dinamiğindeki bir değişimin, dengeli ve bütünleşmeyi

temelinden sarsabileceğini işaret eden yazar bütünleşmenin bir yön ve ideal olduğunu ileri sürmektedir.

Birden fazla kültürün karşılaşması (akültürasyon) - kültürlerin ya da bir kültür ögesinin başka bir kültüre nüfuz etmesi ve beraberinde bir değişimin yaşanması- sürecini zorunlu kılmaktadır. Uyum ve kültürleşme birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Uyum, göçün sonucunda bireylerin, zaman içinde kültürleşme sürecindeki değişimlerle başa çıkmasının bir sonucudur. Farklı kültürlerin karşılaşması her zaman uyumla sonuçlanmamaktadır. Bu süreci açıklayan yaklaşımlardan birisi Berry'nin iki boyutlu kültürleşme modelidir. Berry (1997), göçmenlerin deneyimlediği kültürleşme stratejilerini; asimilasyon, entegrasyon (bütünleşme), ayrışma ve marjinalleşme süreçleri olarak sınıflandırmıştır. Entegrasyon (integration) stratejisi; köken kültürü korumak ve aynı zamanda kabul eden ülkenin sakinleriyle ilişki geliştirmeyi hedeflemektedir. Asimilasyon; bireylerin kendi kültürlerini unutup ev sahibi toplumun kültürünü benimsemesini ifade etmektedir. Ev sahibi toplumun kültürü ile ilişki kurmadan kendi değer ve geleneklerini sürdürme ayırma/ayrılıkçılık stratejisidir. Marjinalleşme stratejisinde; marjinaller ya da sınırdaki kalan gruplar ne kendi gelenek ve değerlerini sürdürmek ister ne de göç ettikleri ülkenin toplumuyla etkileşime girmek ister. Berry'nin modeli, bazı belirsizlikler içerdiği yönünde eleştirilse de günümüz araştırmalarında yaygın olarak yararlanılmaktadır.

Görüldüğü gibi göçler sonucunda kültürleşmenin ya da kültürel uyumun gerçekleşmesi kolay olmadığı gibi oldukça karmaşık ve uzun bir süreçtir. Bu sürecin aşılmasında kültürlerarası duyarlılığa, farkındalığa ve yeterliliğe önem atfedilmektedir.

2.1. Kültürlerarası İletişim Duyarlılığı

Kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişebilmesi önce farkındalıkla başlar. Kültürel farkındalık kültürel iç görü, tutum ve kimlik gelişimini ifade etmektedir (Sercu, 2004: 76). Kültürlerarası duyarlılık, "bir bireyin kültürlerarası iletişimde uygun ve etkili bir davranışı teşvik eden kültürel farklılıkları anlama ve takdir etme yönünde olumlu bir duygu geliştirme yeteneği" olarak kavramsallaştırılabilir. Bu tanım, kültürlerarası duyarlılığın dinamik bir kavram olduğunu göstermektedir. Kültürlerarası olarak hassas kişilerin, kültürler arasındaki farklılıkları anlamak, takdir etmek, kabul etmek ve kültürlerarası etkileşimlerden olumlu bir sonuç elde etmek için kendilerini motive etme arzusuna sahip olmaları beklenmektedir (Chen, 1997: 4-5).

Kültürel duyarlılığın bireysel ya da toplumsal düzeyde geliştirilebilmesi kültür şokunun üstesinden gelinmesinde ve kültürel uyum sorunlarının aşılmasında önemlidir. İnsanlar günlük yaşamda iletişim kurarak kültürel etkileşime girerler. Bilgi ve yeteneğin önemli görüldüğü bu aşamada bireyler farklı kültürlerle karşı duyarlılıklarını ve farkındalıklarını geliştirmektedir. Böylece insan, çeşitli kültürlerarası buluşmalar yoluyla etkin iletişim için gerekli bilgi, tutum ve beceriler kazanmaktadır. Bu nedenle kültürel duyarlılık, kültürlerarası yeterliği kullanma potansiyeli ile ilişkilidir. Yani, kültürel açıdan duyarlı olan bir kişi kültürel farklılıkları tanıma, saygı gösterme kapasitesine sahiptir ve kültürel olarak yetkin kabul edilmektedir (Matveev ve Merz, 2014: 123).

2.2. Kültürlerarası İletişim Yeterliliği

Kültürlerarası iletişim yeterliliği farklı kültürlerden gelen ve kendine has değerler, inançlar ve deneyimlerle biçimlendirilmiş insanların etkileşimleri sonucunda gelişmektedir. Kültürel yeterlilik, kültürler arasında etkili bir şekilde işlev görmeyi amaçlar. Kavram, uygun düşünme, uygun hareket etme ve farklı kültürel geçmişe sahip insanlarla iletişim kurma ve çalışma yeteneğini kapsamaktadır (Leung vd., 2014). Kültürlerarası yeterlilik, performans ve davranışsal yönleri vurgulamaktadır (Sercu, 2004: 76). Kültürlerarası yeterlilik ve kültürlerarası iletişim yeterliliği birbirinin yerine kullanılabilir. Byram'a göre (1997) kültürlerarası yeterlilik; kişinin başka bir ülke ya da kültürden kişilerle kendi dilinde etkileşim kurma yeteneği, kültürlerarası iletişim yeterliliği; yabancı

bir dilde farklı bir ülkeden ya da kültürden kişilerle iletişim kurma yeteneğidir (akt. Eğinli, Yalçın, 2016:8). Kültürlerarası iletişim yeterliliği, kültürlerarası karşılaşmalarla başarılı bir şekilde başa çıkabilme bilgisini ve yeteneğini (Matveev ve Merz, 2014: 123) kapsamaktadır.

Kültürlerarası yeterlilik; empatiyi merkeze alarak açık bir dünya görüşüne sahip olmak ve farklı kültürlerden insanlarla başarılı bir iletişim kurma çabasıdır (Temel Eğinli, 2011: 216). Matveev ve Merz (2014: 128), kültürlerarası yeterliliğin dört boyutunu; kişilerarası beceriler, ekip etkinliği, kültürler arası belirsizlik ve kültürlerarası empati olarak tanımlamaktadır. Kültürlerarası yeterlilikte empati kurabilme öne çıkmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Kişinin, olay ve olgular arasında bağlantılar kurabilme, başka olgularla ilişkisini analiz edebilme yeteneğinin de olması gerekmektedir.

Uluslararası göç hareketleri sonucunda, kültürel uyumun gerçekleşmesi kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişmesiyle ilişkilidir. Bennett (1993, 2017) insanların kültürel farklılıklara karşı farklı tepkiler ve davranışlar gösterdiğini, kültürlerarası duyarlılığın ve yeterliliğin etnomerkezci aşamalardan etnogöreceli aşamaya doğru geliştiğini savunmaktadır. Yazara göre etnomerkezçiliğin aşamaları; inkâr, savunma, küçülte/aşağılama; etnogörecelik aşamaları; kabul, uyum ve bütünleşmedir. Bennett, bireyin etnogörecelik aşamasına geçtikten sonra kolay kolay etnomerkezçiliğe dönmeyeceğini ileri sürmektedir. Bazı araştırmalar, kültürlerarası iletişim duyarlılığının ve çok kültürlülüğün daha yüksek seviyelerde etnomerkezçiliğin azalmasına yol açabileceğine dair ampirik kanıtlar sunmaktadır (Dong, Day, Collaço, 2008).

Chen ile Starosta tarafından geliştirilen kültürlerarası iletişim yeterliliği modelinde; bu yeterliliğin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Modelin bilişsel boyutunu kültürlerarası farkındalık; duyuşsal boyutunu kültürlerarası duyarlılık ve davranışsal boyutunu kültürlerarası beceriklilik (etkililik) oluşturmaktadır. Üçü birbiriyle yakından ilişkili ancak birbirinden ayrı kavramlardır. Kültürlerarası duyarlılığın bileşenleri; benlik saygısı, özdenetim, açık fikirlilik, empati, etkileşime dahil olma ve önyargılı olmama olarak öne çıkmaktadır (Chen, 1997:6). Bennett (2017) ise, kültürlerarası iletişim yeterliliğinin çeşitli bileşenlerini şöyle sıralamaktadır; “esneklik, huy, sabır, açıklık, ilgi, merak, empati, belirsizlik karşısındaki tolerans ve yargının bekletilmesidir.

3. DÜNYA'DA ARTAN BİR GÖÇ TÜRÜ: YÜKSEKÖĞRENİM HAREKETLİLİĞİ

Türkiye, son yıllarda farklı coğrafyalardan düzenli ve düzensiz göçleri deneyimleyen bir ülkedir. Düzenli göç; Türkiye'ye çalışma ya da eğitim amaçlı gelen kişileri ve oturma-çalışma izni bulunan aile üyelerini kapsamaktadır (Erder ve Arkadaşları, 2014: 223). Düzensiz göç ülkelerin, yasal düzenlemelerinin dışında gerçekleşen insan hareketliliğini ifade etmektedir.

Bu çalışmanın konusunu ve örneklemini düzenli göç kapsamında yer alan yükseköğrenim hareketliliği ile Türkiye'ye gelen öğrenci göçü oluşturmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de artan yabancı uyruklu öğrenci sayılarına paralel olarak Afganistan uyruklu öğrencilerin de sayısı artış göstermiştir. Aynı biçimde Dünya'daki ve Türkiye'deki göç hareketlerinin bir sonucu olarak Türkiye'de Afgan uyruklu düzensiz göçmen sayısında da hızlı bir artış yaşanmıştır. Çatışmalar ve politik istikrarsızlık Afganistan'da yaşamın her alanını daha güvenliksiz ve kırılğan bir hale getirmiş, ülkeden kitlesel göçlere neden olmuştur. Bu göçler, Türkiye'nin de düzenli ve düzensiz göç akışını etkilemiştir. Özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkisiyle İran'daki Afgan uyruklu göçmenlerin de yaşam alanları sınırlanmış, Türkiye alternatif ve transit (geçiş) ülke olarak bu göçlerden etkilenmiştir.

Türkiye'ye yönelen düzensiz göçü İçduygu (2004) dört kategoride ele almaktadır. Bunlar: Birincisi, komşu ülkelerde sürekli artan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar nedeniyle bu ülkedeki halkların çatışmalardan ve şiddetten uzak, daha güvenli yerlere gitmeyi hedeflemesiyle yaşanan

göçlerdir. İkincisi; Türkiye'nin coğrafi konumu dolayısıyla hedef ve geçiş ülkesi olarak yaşanan göçlerdir. Türkiye'nin, Doğu - Batı ile Kuzey - Güney arasındaki konumu, Batı ve Kuzey ülkelerine geçiş yapmak isteyen transit göçmenler için ülkeyi çekici hale getirmektedir. Üçüncüsü; Avrupa'nın sınırlarında uyguladığı sıkı göç kontrolleri ile Avrupa ülkelerine gitmek isteyenlerin, Avrupa'nın çevre ülkelerine ve Türkiye'ye yönelmeleri sonucu yaşanan göçlerdir. Dördüncü; komşu ülkelere oranla Türkiye'nin ekonomik açıdan daha iyi koşullarının olması çalışmak isteyen göçmenler için çekici bir unsurdur. Bu bağlamda Türkiye'ye üç tür göçmen akını gerçekleşmektedir. Birinci olarak; Romanya, Ukrayna, Belarus ve Moldova gibi Doğu Avrupa ülkelerinden iş bulmak amacıyla gelenler. Bu göçmenlerin inşaat, tarım, tekstil gibi sektörlerde istihdam edildiği, kadın göçmenlerin ise eğlence ve fuhuş sektörleri ile ev işlerinde çalışabildiği bilinmektedir. İkinci olarak; İran ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerinden, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka gibi Asya ülkeleri ile Nijerya, Somali, Kongo gibi Afrika ülkelerinden gelen göçmenler. Bu göçmenler genellikle Avrupa'ya gitmeyi amaçlayan ve Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak kullanma niyetinde olanlardır. Bu göçlerin temel özelliği genellikle Türkiye'ye izinsiz giriş-çıkış ve vize ihlalleri yoluyla olmasıdır. Bu göçmenler de ülkede kaldıkları süre boyunca kaçak yollarla çeşitli sektörlerde çalışarak yaşamlarını idame ettirmektedir. Üçüncü olarak, sığınma talebinin sonuçlarını bekleyen göçmenler ve sığınma talebinde bulunup talepleri reddedildiği halde ülkelerine dönemeyen veya dönmek yerine, ya Türkiye'de kalıp kaçak yollarla çalışan ya da üçüncü bir ülkeye göç yollarını arayan göçmenlerden oluşmaktadır (Deniz, 2014: 184-185).

Afganistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin nedenleri ve türü ise üç kategoride ele alınmaktadır:

- Çalışma, eğitim, iş ya da diğer bir nedenle gerçekleşen düzenli göçler.
- Türkiye'ye gelen ve halen uluslararası koruma başvuru ve statü sahibi konumunda olanların göçü.
- İki grubun dışında düzensiz göç yoluyla Türkiye'ye gelen ve geri gönderme merkezlerinde bulunan göçmenlerdir (Eryurt ve Koç, 2017, s. 20).

Diğer göç türlerinden farklı olarak, yabancı öğrenciler daha çok geçici yolcular olarak değerlendirilmektedir. Yabancı öğrenciler ayrıca genellikle gelecekte vasıflı işgücü göçüne neden olan küresel ağlar oluşturur. Bu durum iyi düzeyde yabancı öğrenci kabulünü amaçlayan programların artışı etkilemiştir (Bijwaard, Wang, 2013: 2). Yabancı öğrencileri çekmek amacıyla üretilen politikalar, öğrencilerin mevcut zaman diliminde olduğu kadar gelecekte de eğitim aldıkları ülkelere katkı sağlama potansiyelini dikkate alarak geliştirilmektedir.

Yükseköğretimde uluslararası öğrenci sayısının artışıyla bu alandaki araştırmalar da artmaktadır. Araştırmalar büyük oranda eğitim alanında ve öğrencilerin eğitim çevrelerine yönelik olmakla birlikte, öğrencilerin öğrenim gördükleri ülkedeki sorunları ve uyumları ile ilgili çalışmaların sayısındaki artış da dikkate değerdir (Güçlü, 1996; Sezgin, Yolcu, 2016, Alagöz Başaran, Tahsin, 2017; Zavalısız, Gündoğ, 2017; Topal, Tauscher, 2020). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler üzerine yapılan çalışmalar, öğrencilerin yaşadığı sorunları ve kültürlerarası iletişim becerilerini ortaya koymasından önemlidir. Bu araştırmalardan Öğüt ve Olkun'un çalışması (2018), Selçuk Üniversitesinde eğitime devam eden Türk ve yabancı öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık düzeylerini ele almıştır. Kültürlerarası duyarlılık düzeyinde etkili olan ilk ve en önemli faktörün 'kültürel farklılara saygı ve etkileşimden hoşlanma' olduğu ortaya çıkmıştır. Yiğit (2012), yabancı uyruklu öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarını bazı değişkenler açısından incelemiştir. Araştırmada anne eğitim düzeyine, yaşa ve bulunan sınıfa göre özerklik psikolojik temel ihtiyaçları bakımından anlamlı farklılık bulunmuştur.

Ercan (1998), yabancı ülkelerde yükseköğretim gören öğrencilerin akranlarından farklı olarak yeni bir kültürle karşılaşmaktan dolayı oluşan stresin yol açtığı sorunlarla da karşı karşıya

olduklarını vurgulamıştır. Allaberdiyev (2007), tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Türk Dünyasından Türkiye'ye yükseköğrenim görmeye gelen öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar incelenmiş, farklı eğitim sisteminin, farklı kültürel yaşamın, Türkçeyi yeterli konuşamamanın ve ekonomik problemler gibi çeşitli sorunların öğrencilerin üniversiteye ve çevreye uyumlarını zorlaştırdığı, bu durumun da akademik başarılarını etkilediği vurgulanmıştır. Can'ın (1994) yaptığı çalışmada yabancı öğrencilerin sosyal-kültürel, ekonomik ve eğitim öğretimle ilgili sorunları olduğu belirlenmiştir. Şahin ve Demirtaş'ın (2014) araştırmasında öğrencilerin önde gelen sorunlarının daha çok ekonomik olup okul harçları, yemek kartı ve yemek, ulaşım, dil ve barınma gibi konularda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Farklı bir çalışmada Enterieva ve Sezgin (2016), eğitim diline ilişkin sorunları açıklamış ve öğrencilerin en çok karşılaştıkları sorunlarının arasında dil sorunu olduğunu belirtmişlerdir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Uluslararası alanda yükseköğretim öğrencilerinin dolaşımının artması Türkiye'de de yabancı uyruklu öğrencilere yönelik çalışmaları etkilemiş, kontenjanlar arttırılmıştır. Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) rakamlarına göre Türkiye'deki üniversitelerde 223 bin 952 yabancı uyruklu öğrenci eğitime devam etmektedir. Bu öğrenci gruplarından birisi de Afganistan İslam Cumhuriyeti'nden gelenlerdir. İki ülke arasındaki eğitim ve kültür alanındaki ilişkilerin uzun bir tarihi söz konusudur. Türkiye ile Afganistan arasında 1921 yılında imzalanan ve 1928 yılında bazı eklerle yenilenen dostluk anlaşmasında Türkiye Afganistan'a eğitim alanında destek vermeyi taahhüt etmiştir (Akbaba, 2018: 124). O tarihten itibaren Türkiye, Afganistan'ın eğitimine katkı sağlamaktadır. Türkiye'deki üniversitelerde 2014-2015 eğitim-öğretim yılında 3175 erkek, 497 kız toplam 3672 Afgan öğrenci öğrenim görmüştür. Eğitim alanındaki anlaşmalar ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) başta olmak üzere çeşitli burs desteklerinin de etkisiyle 2019-2020 eğitim-öğretim yılında bu sayılar; 6089 erkek, 1428 kız toplamda 7517 öğrenciye ulaşmıştır. 2020-2021 eğitim- öğretim yılında ise 6686 erkek ve 1742 kız olmak üzere toplam sayı 8428 olmuştur. Türkiye'nin farklı kentlerindeki üniversitelerde öğrenimine devam eden bu öğrencilerden 379 erkek, 132 kız olmak üzere 511 öğrenci Ankara'daki üniversitelere devam etmektedir (www.yok.gov.tr/).

Afgan öğrenciler; Afganistan ile Türkiye arasındaki eğitim işbirliği anlaşmaları sonucunda Afganistan'dan gelerek Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde lisans ve lisansüstü öğrenimine devam eden öğrencileri nitelemektedir. Bu öğrenciler, statüleri ve amaçları itibarıyla eğitim göçünü deneyimleyen bireyler olması açısından tercih edilmiştir. Çalışmanın ilk amacı öğrencilerin, göçmenlik deneyimlerini nasıl yaşadıklarını, karşılaştıkları sorunların neler olduğunu ve sorunlara ilişkin nasıl çözümler geliştirdiklerini saptamaktır. Araştırmanın ikinci bir amacı, öğrencilerin Afganistan kaynaklı düzensiz göç ve göçmenlikle ilgi düşüncelerini anlamaktır. Kültürlerarası iletişim alanında yapılan çalışmalarda genellikle farklı ülkelerden farklı grupların ortak yaşam alanlarına yönelik çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmada düzenli göçmen kategorisindeki Afgan öğrencilerin sorunlarına odaklanmanın yanı sıra, Afganistan'dan yaşanan düzensiz göç ve göçmenliğe dair düşünceleri değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, örneklem grubu ve amacı açısından diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır.

4.1. Yöntem ve Teknik

Bu çalışmada nitel araştırma süreci izlenmiştir. İnsana özgü bireysel özelliklerin farklı ve derin doğasına odaklanan nitel araştırmalarda araştırmacı, büyük örneklem yerine daha küçük çalışma gruplarından elde edilen derin ve özellikli verilere odaklanır (Baltacı, 2019: 369). Nitel araştırmacılar insanların kendilerini ve ortamlarını nasıl düzenledikleri, bu ortamlarda yaşayanların çevrelerini; semboller, ritüeller, sosyal yapılar, sosyal roller ve benzeri şeylerle nasıl anlamlandırdıkları ile ilgilidir. Ayrıca çalışmadaki katılımcıların bir problem veya konuyu hangi bağlam veya ortamda ele

aldıklarını anlamak için bu yöntemin olanaklarından yararlanılmaktadır. (Berg, 2019: 20, 40). Bu bağlamda bu araştırmada, bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamını tanımlamaya (Creswell, 2013: 77) olanak tanıyan fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenolojik çalışmalarda veri toplama genellikle katılımcılarla derinlemesine görüşmeler ve çoklu görüşmeler yoluyla elde edilir. Görüşmelerin, fenomeni bütünüyle deneyimleyen ve sayıları 5 ile 25 kişi arasında değişen bireylerle yapılması önerilmektedir (Creswell, 2013: 81). Bu araştırmanın verileri de Ankara’da farklı üniversitelerde lisans ve lisansüstü öğrenimine devam eden ve fenomenle ilgili deneyimi olan öğrencilerle derinlemesine görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında avantajlı bir yöntem olan ve zengin bir veri elde etme süreci sağlayan amaçlı ve kartopu örnekleme (Yıldırım, Şimşek, 2013: 135) yoluyla 12 öğrenci ile görüşülmüş, doygunluğa ulaşıldığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Öğrencilerin Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyleri iyi olduğundan görüşmeler Türkçe yapılmıştır. Ortalama bir saat süren her bir görüşmede katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Araştırma grubu Afganistan kökenli öğrencilerle ve öğrenimlerine Ankara’da devam edenlerle sınırlıdır.

Toplanan verilerin analizi betimsel analiz tekniği ile yapılmıştır. Bu analizde, görüşme yapılan bireylerin görüşlerini yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilebilmektedir. Bu tür bir analizde, bulguları düzenleyerek ve yorumlayarak okuyucuya sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla araştırmada veri analizi için önce bir çerçeve oluşturularak temalar belirlenmiş ve tematik çerçeveye göre veriler işlenmiştir. Ardından düzenlenen veriler tanımlanarak gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve bulgular yorumlanmıştır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 256).

Verilerin yorumlanmasında kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim yeterliliği yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Afganistan’dan gelen öğrencilerin deneyimleri ve Afganistan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçlere yönelik düşünceleri Bennett’in “esneklik, açıklık, empati, hoşgörü” boyutu ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Bu araştırmanın etik izni, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonundan, komisyonun 27/01/2021 tarih ve 01 sayılı toplantısında alınmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı Bilgisi	Yaş	Cinsiyet	Fakülte/Bölüm
K1	22	Kadın	Diş Hekimliği
K2	24	Kadın	Diş Hekimliği
K3	23	Kadın	Tıp Fakültesi
K4	23	Kadın	İİBF
K5	24	Erkek	İİBF
K6	27	Erkek	Eczacılık
K7	26	Erkek	Eczacılık
K8	26	Erkek	Sosyoloji
K9	25	Erkek	Siyasal
K10	25	Erkek	Siyasal
K11	27	Erkek	Mühendislik
K12	27	Erkek	Hukuk

5. AFGANİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE YÜKSEKÖĞRENİM AMACIYLA GELEN ÖĞRENCİLERİN GÖÇMENLİK DENEYİMLERİ

Afganistan’dan Türkiye’ye gelen yükseköğrenim öğrencileri Türkiye’nin çeşitli kentlerinde üniversitelerde öğrenim görmektedir. Bu çalışmada görüşülen 12 öğrenciden 4’ü kız, 8’i erkek öğrencidir (Tablo:1) Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık, İktisadi ve İdari Bilimler, Siyasal Bilgiler,

Sosyoloji, Havacılık ve Uzay Bilimleri alanlarında öğrenim gören öğrencilerin yaşları 22-27 aralığındadır. Türkiye’de yaşama süreleri 2-6 yıl arasında değişmektedir. Öğrenciler Türkiye’ye Afganistan Eğitim Bakanlığı burslusu, Türkiye Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) burslusu olarak ya da Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) sonuçlarına göre gelmiştir. İki öğrenci Afganistan’da yükseköğrenime devam ederken, diğerleri liseden sonra gelmiştir. Afganistan ile yapılan anlaşma ile devlet burslusu olarak gelen öğrenciler için Türkiye genellikle ilk tercih ettikleri ülke olmuştur. İngilizce eğitim veren bir üniversiteye devam eden bir öğrenci dışındakiler Ankara’da yaşamaya başladıkları ilk yıllarında, üniversitelerin Türkçe Öğretim Merkezlerinde dil eğitimi almıştır.

Öğrencilerin Türkiye’yi tercih etmelerinin nedenleri sırasıyla; iki ülke arasında ikili ilişkilerin “iyi düzeyde” olması, kültürlerin birbirine benzemesi, eğitim almak istedikleri alanın Türkiye’deki seçenekler arasında olması, Türkiye’deki eğitimin niteliğinin iyi olması ve son olarak da Türkiye sınavlarını kazanmalarıdır.

Öğrencilik yaşamlarına Ankara’nın çeşitli üniversitelerinde devam eden öğrencilerden kız öğrencilerin tamamı ve üç erkek öğrenci devlet yurtlarında kalmaktadır. Erkek öğrencilerden bir kişi Ankara’da annesi ve kardeşiyle, üç kişi arkadaşlarıyla, bir kişi yalnız yaşamaktadır.

İki öğrenci başkent Kabil’den, 8 öğrenci ülkenin farklı eyalet ve şehirlerinden gelmiştir. İki öğrenci, ailesinin yaşadığı yeri köy olarak diğerleri şehir olarak belirtmiştir.

Öğrencilerin ailelerinde kendilerinden başka en az bir aile üyesi daha uluslararası göçmendir ya da göçmenliği deneyimlemiştir. Aile fertlerinin bulunduğu diğer ülkeler; İran, Pakistan, Almanya, Amerika ve Avustralya olarak ifade edilmiştir. Savaş ve yoksulluğun yaşandığı ülkede göç dolayısıyla aile üyeleri farklı coğrafyalarda parçalanmış ilişkiler içindedir. K2’nin aile bireyleri de farklı ülkelerde ve şehirlerde yaşamaktadır.

“Annemle babam İran’da yaşıyorlar ama diğer kardeşlerim Afganistan’da yaşıyor. Babam işten dolayı, orada (Afganistan) iş filan yoktu o yüzden çalışmaya gitti. Biz okuyabilelim diye. Annem de son zamanlarda çok zor durumlar yaşadı. O yüzden oraya tedavi için gittiler ama daha dönmediler. Tahran’da yaşıyorlar. Zor koşullar. Babam inşaat firmasında çalışıyor.”

K4, *“Pakistan’da doğdum, savaş dönemlerinde babam oraya gitmiş. Sonra çok küçükken geldik Afganistan’a. Afganistan’da büyüdüm”* diye aktarmıştır.

İki öğrenci dışında diğer öğrencilerin kardeş sayısı beş ve üzerindedir. K5 kardeşlerinin Afganistan’ın farklı şehirlerinde yaşadığını, bir ablasıyla bir ağabeyinin Avustralya’da yaşadığını belirtmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu çocukluklarından itibaren Afganistan’da zor yaşam koşullarını deneyimlemiş buna karşın yükseköğrenim düzeyine erişme başarısını elde etmiştir. Öğrencilerin ebeveynlerinin meslekleri farklılaşmaktadır. Kırsalda yaşayanlar tarım ve hayvancılıkla ilgilenirken şehirde yaşayan aile bireyleri zanaatkâr ve devlet memurudur. Üç öğrencinin ailesi yükseköğrenim düzeyinde, diğerlerinin ailesi lise ve daha alt düzeyde eğitime sahiptir. Bir öğrenci babasının okuma yazması olmadığını bildirmiştir.

5.1. Kültürlerarası Karşılaşmalar ve Yaşanan Sorunlar

Göç çalışmalarında entegrasyon hem ev sahibi toplum hem de göçmenler açısından son derece önemlidir. Kültürleşme sonucunda gerçekleşen entegrasyon yeni ülkedeki; gündelik yaşamdan, ekonomik yaşama, kültürel ortamdan sosyal ilişkilere, iş yaşamından komşuluk ilişkilerine kadar birçok alanı kapsar. Entegrasyonun olmaması ya da entegrasyonun istenmemesi aslında yeni gelinen ülkedeki farklı yaşam alanlarına da dâhil olmama/olamama anlamına gelmektedir (Zhang ve Şahin Kütük, 2020: 99).

Türkiye öğrencilerin yabancılığı deneyimlediği ilk ülke olmuştur. Dilini bilmedikleri bir ülkede dil öğrenene kadar geçirilen süre her “yabancı” gibi öğrenciler için de zorlu bir uyum sürecini beraberinde getirmiştir. Bauman (2010: 177), kültürler tarafından kurulan ve sürdürülen en önemli farklılıklardan bazılarının; “biz” ile “onlar”, “burası” ile “orası”, “içerisi” ile “dışarı”, “yerli” ile “yabancı” ayrımları olduğuna işaret etmektedir. Bu ikilikler kültürlerarası iletişimde bireylerin ve grupların sınırlarını belirlemektedir. Bu sınırlar ise uyum süreçlerini etkilemektedir.

Göçmen öğrencilerin çoklu kimlik inşaları bir yönüyle “öteki” algılarının karşıtlığı ile ilişkili olarak gerçekleşir (Güllü, 2016: 1109). Öğrenciler Afganistan’da, “biz” ve “onlar”ın nasıl geliştiğini, “öteki” olmayı ve “öteki” ile ilişki kurmayı deneyimlemişlerdir. Türkiye’de onlar için yeni olan durum “yabancı” olmaktır. Nitekim öğrenciler arasında Türkiye’de eğitime gelene kadar kendi yaşadıkları yerin dışında başka bir yerde bulunmadıklarını ifade edenler çoğunluktadır. Bu süreçte öğrencilerin üniversitelerin Türkçe Öğretim ve Araştırma Merkezlerinde hazırlık eğitimi almaları onların uyumunu kolaylaştırmıştır. Araştırmalar, eğitim için gidilen ülkede, yabancı uyruklu öğrencilerin üniversiteye uyum sorunlarının dil, gelir, cinsiyet, iletişim, karşılıklı ilişkiler ve bu konudaki kaygılar nedeniyle ortaya çıktığını göstermektedir (Sungur vd. 2016). Bu çalışmanın katılımcıları açısından da benzer sorunlar öne çıkmıştır.

5.1.1. Dil Sorunu

Dil, iletişim sürecinde gereksinimlerin giderilmesi başta olmak üzere karşılıklı anlaşmanın sağlanması, anlaşılmanın ya da yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılması için etkili bir araçtır.

Afganistan’ın resmi dili Afgan Farsçası olarak bilinen Darice ve Peştuca’dır. Ülkede çok sayıda farklı yerel diller de konuşulmaktadır. Ev sahibi toplumda sosyal ve kültürel entegrasyonun genellikle en önemli başlatıcı ögesi yerli toplumun dilini iyi kullanabilmedir (Zhang ve Şahin Kütük, 2020: 100). Afgan öğrencilerin de Türkiye’de yaşadıkları birinci derece sorunları ve kültürlerarası iletişim engelleri dil olmuştur. Öğrenciler, Ankara’daki ilk yıllarında Türkçe bilmedikleri için çok zorlandıklarını, uyum süreçlerinin bundan dolayı uzadığını aktarmışlardır. K5, yaşadıkları dil güçlüklerini bir örnek üzerinden şöyle aktarmaktadır.

“İlk geldiğimizde uyum sağlamakta zorluk çektik. Dili bilmediğimiz için. İlk sene, hiç bir şey bilmiyorduk. Türkiye’ye geldiğimizde alfabeyi bile bilmiyorduk. Hatta bir gün hoca bize sınıf içinde ilk ay kendinize birer tane sözlük alın. Onları hepimiz gözlük duyduk. Kızılay’a, Zafer Çarşını filan alt üst ettik gözlük var mı diye. Herkes diyodu ki gözlük nedir diye, sonra bir amca çıktı ve sizin gözlük dediğiniz sözlüktür dedi. Sonra ikinci, üçüncü sene daha rahat olduk”.

Türkçe hazırlık okumayan K11 genel anlamda çok zorlanmadığını ancak dil bilmeyince yaşamın zorlaştığını şöyle ifade etmiştir:

“En çok dil. Dil okumadığım için kimseyle konuşamadım. Yurt olsun, okul olsun, arkadaş olsun. Her tarafta dil açısından bir sıkıntı çekiyordum”.

Bir başka öğrenci (K12) aynı kökenden gelmedikleri halde kültürel yakınlığın etkisiyle “Türkçe ve Farsça”nın birbirine yakın diller olduğunu, birçok ortak sözcüğün bulunduğunu ve bu durumun kendi dil öğrenim sürecini olumlu etkilediğini söylemiştir.

“Afganistan’da Hazaralar başka dilde, başka dil demeyelim, onlar da Farsça konuşuyor ama şey bu Hazaraların dillerinde çok fazla Türkçe kelimeler geçiyor”.

Beş yıldan uzun süredir Türkiye’de bulunan K8, Türkçesini geliştirmek için sürekli Türkçe okuduğunu ve Türklerle daha çok ortak zaman geçirmenin dil öğrenimine nasıl katkı sağladığını anlatmaktadır. Bu sayede konuşurken Türkçe düşünebildiğini vurgulayan öğrenci, “önce kendi dilimde düşünüp de sonra Türkçeye çevirmem, direk öyle konuşurum. Bizim bazı arkadaşlar var. İlk önce düşünüp çevirir, sonra konuşur” diye deneyimlediği süreci karşılaştırmalı olarak anlatmaktadır.

Birey için yabancı bir dilin karmaşık bir yapısı vardır. Anlama, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin belirli bir yetkinliğe ulaşacağı nitelikte dil öğrenmek zorlu ve uzun bir süreci kapsar. Dil yeterliliğine sahip olabilmek aynı zamanda o dilin kültürel arka planını bilmek ve bağlamını anlayabilmekle mümkündür. Bireylerin sınıfsal konumlarından, kişiliklerine, eğitimlerinden yaşlarına, yeteneklerine kadar çeşitli unsurlar dil öğreniminde etkilidir. Afgan öğrencilerin öğrenme süreçlerinde etkin bir dönemde ve yaşta olmalarının ayrıca öğrenci yurtlarında konaklamalarının ve Türkiye'yi kültürel olarak kendilerine yakın görmelerinin dil öğrenme sürecini olumlu etkilediği ve hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

5.1.2. Ekonomik Yetersizlikler ve Öğrencilerin Baş Etme Stratejileri

Ekonomik yetersizlikler, temel ihtiyaçları karşılamanın yüksek maliyeti, öğrencilerin dile getirdikleri önemli bir sorundur. Günümüz koşullarında her bir faaliyetin ekonomik temelli olduğu gerçeğinden yola çıkarak öğrencilerin ekonomik sorunlarının onların tüm yaşam koşullarını etkilediği anlaşılmaktadır. Bugünkü teknolojik olanaklara karşın ekonomik yetersizlikler dolayısıyla aileleriyle iletişimleri zor koşullarda gerçekleşmektedir. Ulaşımın güç, sınırlı ve maliyetli olması gençlerin ülkelerine gitmesini engellemektedir. Telefon görüşmeleri de bütçelerini aşmaktadır. İnternet ve sosyal medya olanaklarından yararlanmak öğrenciler için daha uygun olsa bile Afganistan'daki ailelerinin ve diğer sosyal çevrelerinin internet erişiminin olmaması ya da sınırlı olması bu kanaldan iletişimi de engellemektedir. Öğrenciler aileleri ile iletişim engelini; Afganistan'dan başka ülkelerde yaşayan yakınları ile daha sık görüşerek aşmaya çalıştıklarını belirtmektedir.

Ailesinin kırsalda yaşadığını, internet erişimlerinin olmadığını, telefonun ise çok pahalı olduğunu açıklayan K8, "Beş aydır ailemden hiçbiriyle görüşmedim... Buradan aramak istesem ulaşamam" diyerek üzüntüsünü dile getirmektedir. Yine ailesi kırsalda yaşayan K3, telefon maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı ailesiyle aylarca görüşemediğini aktarmıştır. Ekonomik koşullar; çatışmaların ve şiddetin yoğun olduğu bir ülkede yaşayan ailelerinden, yakınlarından haberdar olamayan onlarla iletişim kuramayan öğrencilerin yaşadığı duygusal sorunlara yol açmaktadır. Örneğin K8, Türkiye'ye geldikten sonra annesini kaybettiğini ve bu büyük kaybının üzüntüsünü bir kez daha yaşayarak duygu dolu bir biçimde anlatmıştır.

Ekonomik yetersizlikler öğrencilerin köken ülkedeki yakınları ile iletişimlerini engellerken kabul eden ülkedeki insanlarla iletişimlerinin de önünde bir engeldir. Bütçeleri sınırlı olan bu öğrenciler temel ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde bir maliyete katlanacak güce sahip değildir. Ulaşım, yemek ya da sosyal-kültürel etkinliklerin maliyeti bunlara erişimlerini engellemektedir. Bu engeller öğrencileri, üniversite yaşamının kazanımı olan sosyalleşmeden ve kültürlerarası etkileşimden uzak tutmaktadır. Böylece içinde buldukları kültürü anlama, kabul etme ya da kültürleşme süreçleri uzamaktadır.

5.1.3. Kent Yaşamına Uyum Güçlükleri

Genel olarak göçmenlerin mekân ile kurduğu ilişkiler uyum açısından bir göstergedir. Mekânla kurulan aidiyet ilişkisi geliştikçe o mekânda kurulan ilişkilerin niteliği de gelişmektedir. Öğrenciler için kentte yaşamaya başlamak, kentsel mekânlara dâhil olmak ve bu mekânlarda sosyal ilişkiler geliştirmek başlangıçta kolay olmamıştır. Afganistan'ın kırsal yerleşimlerinden gelen öğrenciler, Ankara gibi bir "metropol kente" uyum sağlamakta zorlandıklarını gündelik yaşam pratikleri üzerinden anlatmıştır. Öğrenciler, hem kente hem de yeni bir kültüre alışmanın güçlüğünü bir arada yaşamıştır. Onlar açısından uyum sürecinin "çift aşamalı" gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Büyük kentte; yalnızlık, yabancılaşma duygusu ve aileye duyulan özlem öğrencilerin başetmek zorunda kaldığı duygusal nitelikli sorunlardır. Aileleriyle istedikleri zaman iletişim kuramamaları ve ülkelerini ziyaret sürelerinin en az bir yıl olması yabancı bir ülkede yaşamının "en

büyük zorluğu” olarak aktarılmıştır. “Geldikten sonra ilk yıl gitmedim. Sonra birinci sınıfımı bitirdikten sonra gittim. 2.5 ay kaldım. Yaz tatilinde. 2.5 yıldır bir kez gittim” diyen K4, kendisi gibi ağabeyinin de Türkiye’de üniversite okuduğunu ve ilk tatilde gitme önceliğinin ağabeyinde olduğunu ifade etmiştir.

Kentin kalabalık yaşamı ilk geldikleri dönemde öğrencilerdeki kaygı düzeyini arttırmıştır. Kaygı düzeyinin düşmesiyle uyum süreci başlamıştır. Ancak burada cinsiyete göre bir farklılaşmanın olduğu hemen göze çarpmaktadır. Kız öğrencilerin yaşamları daha çok okul ve yurtla sınırlıyken erkek öğrenciler kent yaşamının olanaklarından daha çok yararlanmaktadır. Yine aynı şekilde erkek öğrenciler Ankara dışında başka şehirlere seyahat etme, farklı yerler görme fırsatı bulmuştur. Kız öğrenciler Ankara dışında hemen hiçbir yer görmemiştir. K10 Türkiye’de farklı şehirleri gezdiğini, tatil bölgelerinde tercümanlık yaptığını anlatmış, gördüğü yerleri sıralamıştır:

“İstanbul, İzmir, Antalya, Marmaris’e gittim. Trabzon’da okudum. Türkçe öğrendim. Bir sürü şehire gittim. Eskişehir’e gittim. Güzel yani.”

Göçmenlik esnasında yaşanan ülkenin tarihini, kültürünü öğrenmek uyum sürecini kolaylaştırmakta, yaşanan ülke ile bağları güçlendirmektedir. Farklı şehirleri görmüş olan öğrenci,

“İleride ailemle birlikte gelmeyi düşünüyorum. Tabi ki seviyorum. Her zaman da diyorum ki Türkiye benim için ikinci bir ülke. Ben liseye kadar Afganistan’da okudum. Ama lisansımı buradan alacağım”(K6) sözleri ile bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Öğrenciler genel olarak Türkiye’yi ve Ankara’yı sevmektedir. Ankara’da yaşamaktan memnun olduklarını söyleyen öğrencilerin yaşadıkları kentle duygusal bağ geliştirmeleri yine de bir zorunluluk şeklinde ilerlemiştir. K6 için de mekânla kurulan ilişki çaresizlikle başlamış ama zamanla duygular olumluya dönmüştür. K6, Ankara’yı şimdilerde özlediğini anlatmaktadır:

“Şu an sevmek zorundayım, sevmesen de bir yerde 4-5 yıl yaşadığımda seversin bir türlü yani. Şimdi iyi uyum sağlıyorum Ankara’ya. İstanbul’a filan gittiğimde özliyorum Ankara’yı. Kendi memleketime bile gittiğimde bazen Ankara aklıma geliyor”.

5.1.4. Yurt Yaşamının Güçlükleri

Öğrenciler için bir diğer güçlük yurt yaşamına yani bir başkası mekâna alışmak olmuştur. Özellikle dört kişiden fazla öğrencinin barındığı yurt odalarında farklı kültürlerden gelen diğer öğrencilerle ortak yaşam kurmanın kendileri açısından zor bir deneyim olduğunu, uyum sağlamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Ailesinden ve ülkesinden ilk kez ayrılan K4 yurt yaşamının güçlüklerini şöyle sıralamaktadır.

“Maselef ben kokulara duyarlıyım. Ben bu yurda geldikten sonra sekiz kişiliğe verdiler. Oda da çok küçük. Bir de ben Afganistan’da böyle yurtlar görmedim. Doğrucası üniversiteye gitmedim Afganistan’da. Sonra geldim çok değişik geldi. Herşey o kadar kalabalıktı ki. Ağladım iyice ağladım, o kadar ağladım ki. Sonra neyse arkadaşlar iyiydi, teskin ettiler. Birşeyler söylediler. Sonra neyse sabrettim, kaç gün ağladım ama o odadakiler çok iyilerdi, anlaştık yani güzel gidiyordu. Sonra başka bir kız geldi. Birazcık temizlikten dolayı biraz sıkıntı yaşadık. Neyse onu çok şükür söyleyebildim. O sıkıntı da gitti. İlk kez bir Türk arkadaşına bir şeyler anlattım. Ama o da nasıldı, çok iyiydi. İyi düşünceliydi, iyice kabul etti ve sonra yapmadı yani. Çok sevindim”.

K1, küçük yaşta yabancı bir ülkede ve yurttaki kalmanın güçlüklerini şöyle deneyimlemiştir:

“Yalnızlık, gerçekten yurt dışında bir yerde yaşamak ve aileden uzak yaşamak çok zor bir şey bence. Hem de ekonomik, psikolojik açıdan çok önemli. Özellikle durumun iyi değilse, yurttaki yaşıyorsan ve de bölümün çok ağırsa gerçekten çok zor oluyor”.

Yurtta kalmak yerli-yabancı bütün öğrenciler için zor bir süreçken yabancı öğrencilerin “öteki” olarak ilişkiler kurması etkileşim süreçlerini olumsuz etkilemiştir.

5.1.5. “Yerli’lerle Etkileşim ve İletişim

Öğrenciler okulda, yurtta ya da farklı ortamlarda ev sahibi toplumun üyeleriyle yakınlık kurabilmelerine rağmen farklılaşan düzeylerde önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bir öğrenci sokakta “yaşlı bir teyze”nin elindeki eşyaları taşımasına yardım ettiğini, bu yardımdan çok memnun olan “teyze”nin kendisinin Afgan olduğunu öğrendikten sonra tutumunu değiştirdiğini anlatmıştır.

Arkadaş ilişkilerinde ev sahibi toplumun üyeleriyle genel anlamda fazla bir sorun yaşamadıklarını, zaman zaman bazı münferit olaylar yaşadıklarını belirten öğrenciler, bu durumun kendileri açısından sorun olmadığını, normal karşıladıklarını anlatmışlardır.

Öğrenciler, her ne kadar kültürel benzerliklerin çekici faktör olduğunu ifade etseler de kendilerini pek çok durumda ve yerde “yabancı” hissetmektedir. K9 şimdilerde kendisini yabancı hissetmediği Türkiye’de ilk geldiği zamanlar yabancılık yaşamıştır. “Herkesle bir kaynaşma olamıyor. Yabancılara soğuk davranma var okulda”. K9 bireysel tutumları genel değerlendirmeden ayrı tutarak ayrımcılığa uğramadığının altını çizmektedir: “... Göçmenlere karşı bir terslik yok. Ankara insanlık açısından en güzel yer diyebilirim. Altı seneden fazladır buradayım ama ayrımcılık görmedim”.

Öğrenciler Türkiye’de ve Ankara’da olmaktan memnun olduklarını ve Ankara’yı sevdiğini vurgulasalar da Türkiye’de öğrenim görme arzusunun zorunluluklar arasından bir tercih olduğu da anlaşılmaktadır.

Öğrenciler arkadaş tercihlerinde arkadaşlarının etnik kimliklerinden ziyade anlaşılmanın önemli olduğunu belirtmektedir. K8’in anlatımı sosyal ilişkilerinde kültürlerarası yeterlilik düzeyine ilişkin bir fikir vermektedir. Türk arkadaşlarıyla ilişkilerinin daha iyi olduğunu, onlarla daha çok eğlendiğini anlatan K8’in kendisini Türk arkadaş grubuyla daha çok özdeşleştirdiği dikkat çekmiştir. Öğrencilerin çoğu yerli ve yabancı öğrencilerle eşit düzeyde arkadaşlık kurduklarını söylese de kız öğrenciler kendi ülkelerinden gelen insanlarla ortak konu ve sorunlar etrafında daha rahat iletişim kurduklarını açıklamıştır. Bu durumun kız öğrencilerin sosyal yaşamının ve kültürel temaslarının sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

5.2. Kültürlerarası Karşılaşmalar ve İletişim

Günümüz insan hareketliliğinin akıcılığı farklı kültürlere mensup insanların karşılaşmalarını arttırmıştır. Göçlerle ortaya çıkan kültürel karşılaşmaların nasıl gelişeceği mikro ve makro düzeyde faktörlere bağlı olarak ilerlemektedir. Göçün türü, kaynak ve hedef ülkelerin politikaları, göçmenlerin statüleri, her iki ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı insanlar arasındaki iletişimi belirler. Dolayısıyla kültürlerarası iletişim tüm bu faktörlerden bağımsız olarak anlaşılabilir. Bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturan Ankara’daki Afganistan kökenli öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve Türkiye’deki statüleri onların iletişim biçimlerini etkilemektedir. İletişim bir anlam yaratma faaliyeti olduğuna ve her kültürün anlam kodları da birbirinden farklılık gösterdiğine göre kültürlerarası iletişim sürecinde iletişim, bu anlamların karşılıklı olarak anlaşılması, ilişkilerin inşası ve göçmen bireylerin topluma uyumu açısından önemlidir.

Elias ve Mansouri (2020), kültürlerarası yaklaşıma ilişkin yaklaşık 12 bin çalışmanın sistematik literatür taramasını yapmıştır. Yazarlar, geniş bir literatüre dayanan araştırmalarında kültürlerarası yaklaşımın kültürlerarasılık ve kültürlerarası diyalog kavramları ile özetlendiğini tespit etmiştir. Araştırmaya göre kültürlerarası fikrin kavramsal ve felsefi temelleri; etkileşim, diyalog, değişim ve dönüşüm etrafında şekillenmektedir. Bu araştırmada da öğrencilerin kültürel benzerliklere vurgu yaptığı anlatımlarında ilk andan itibaren, Türkiye’de etkileşim kurabilecek, diyalog geliştirebilecek inançlarının olduğu görülmüştür. Öğrenciler iki toplum arasındaki kültürel benzerlikleri; diller

arasındaki ortaklıklar, dini benzerlikler ve gelenek göreneklerdeki yakınlıklar olarak sıralandırmaktadır. K6:

“Türkiye ile ilgili kültürel olarak bir yakınlığımız, iyi bir dostluğumuz, geçmişimiz var. Türkiye’de daha rahat olacağımı düşündüm, eğitimimi daha iyi bir şekilde bitireceğimi düşündüğüm için Türkiye’yi seçtim” diye anlatmıştır.

K9 benzerlikleri:

“Kültürümüz baya yakın. Aile kültürü mesela. Ailede neler yapıyoruz. Ne kadar saygı evde var. Küçük ne kadar saygı gösterebilirsin. Bunu kendi arkadaşlarımdan öğrendim benziyor. Ailenin önemi. Aileye önem veriyor. Bazı sosyal etkinlikler, onlar da baya benziyor. Selamlaşma. Bayramlarda herkes akrabalara gidiyor. Tek farkı (gülerek söylüyor) sizde kolonyaya döküyorsunuz, bizde kolonyaya yok” diye esprili bir örnekle açıklamıştır.

K4, “İslamik bir ülke. İnancım olarak ve kültürel olarak daha yakın” diye Türkiye’de öğrenimi tercih ettiğini açıklamıştır. Öğrenciler arasında kültürel uyum sorunu yaşayanlar da olmuştur. K8’in kültür şoku yaşamasının nedeni Afganistan’ın “gelişmişlik” düzeyi ile ilişkilidir:

“Afganistan her açıdan geride olduğu için ben buraya geldiğimde mali açıdan, kültürel açıdan her şey farklıydı. Bizim Afganistan’da geldiğimiz zamanlarda sosyal medyada çok yaygın değildi. Böyle Türk dizileri filan yoktu. Ben hiçbir şey bilmiyordum. Biraz kültür şoku yaşadım. Ama süreç fazla zor olmadı. Sıkıntı çıkmadan ben uyum sağladım”.

Öğrenciler dil öğrendikçe uyum sorunlarının azaldığını, alıştıkça “kendi memleketin gibi” yaşadıklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin ilk geldiği dönem uyum sorunu yaşadıkları konulardan birisi de kadın-erkek ilişkileridir. Özellikle erkek öğrenciler bunu bir kültür şoku olarak değerlendirmiştir. Türkiye’de kadının kamusal ve sosyal hayatta yer aldığını, erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu gözlemleyen öğrenciler, kadın-erkek arkadaşlıklarının anlamını epeyce bir süre sorgulamışlardır. Kadın ve erkeğin, aralarında duygusal bir ilişki olmadan arkadaşlık kurabileceğini anlamının ve kabul etmenin zaman aldığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin anlatımlarından bu konuda içsel bir çatışma yaşadıkları anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde bu duruma alıştıklarını, kendilerinin de birçok kız arkadaşı olduğunu hatta Afganistan’dan gelen kız arkadaşlarıyla da ikili ilişkiler geliştirdiklerini aktarmışlardır.

K9’un anlatımları bu anlamda kültürleşme sürecinin ve yaşadığı değişimin boyutunu göstermektedir:

“İlk başta kadın erkek ilişkileri farklı gelmişti. Bir kızla bir erkeği görünce illaki bunlar sevgilidir. Önyargılıydım. Niye insanlar içinde oturuyorlar, gitsin başka yerlerde otursunlar diyordum. Sonra baktım yok dedim. Her şey sadece sevgili olup oturmaktan ibaret değilmiş. Yakın arkadaşlar da illaki cinsiyet ayrımı olmadan konuşabilirler, çözebilirler. K9, arkadaşlarıyla sık sık Afganistan’ın geleceği hakkında konuştuklarını ve ülkedeki koşulları iyileştirmek için kadını ve erkeği ile gençlere görev düştüğünün bilincinde olduğunu söylemiştir. K9’a göre, “bir ortamda erkekle kızın değerleri eşit olmazsa o normal değildir bence. Türkiye’de durum çok iyi. Afganistan’da bazı yerlerde iyi, bazı yerlerde kötü. Bazı yerlerde en sevmediğim odur. Bazı yerlerde kızlar eğitim görmüyor. Neden görmesinler? O açıdan çok şeydir, kötüdür”.

K5 de “en önemli fark”ın kendisi için “sosyal ilişkiler” olduğunu söylemiştir:

“Afganistan’da kadınlara daha az önem verilirken burda daha fazla, yani tam eşit değilse de daha fazla önem veriliyor. Gerçi ben köylere filan gitmedim. Düşünüyorum ki Afganistan gibi burada da bazı yerler vardır ama yine mesela şehirlerde kadınlar daha iyi. Tam özgür olmasa da yine de özgürdür. Ben de kadınlarla erkeklerin eşit olmasını istiyorum. Keşke Afganistan’da da olsa, mesela geleceği için kendileri plan yapabilselerdi filan yani”

Diyerek kadınlar için arzu ettiği geleceği açıklamaktadır.

K1, her iki ülkedeki yaşamını karşılaştırmaktadır:

“17 yaşında bir çocuk için gerçekten çok zor. Biz 17 yaşındayken buraya geldik. Ben olsam çocuğumu hayatta bu duruma sokmam. Tabi ki bu zorluklar bize de bazı şeyleri öğretiyor. Burada daha da olgunlaştık. Ama yine de zor gerçekten yabancı bir ülkede. Yine de Türkiye'nin durumuna bakınca ben gerçekten kendimizi fazla yabancı hissetmiyoruz. Belki başka ülkelerde olsak farklı olur. İnsanların davranışını beğendim Afganistan'a göre. Mesela biz Afganistan'ta bir kadın olarak orada yaşamak çok zor. Rahat okula gidemiyoruz, bir şehirden başka bir şehre yalnız yolculuk yapamıyorsun. Bu zorluklar var. Kızlarını okula göndermiyorlar... Türkiye gerçekten bana daha iyi geldi. Daha emniyetli. Dışarı çıktığımda kimseden korkmuyorum. Afganistan'da öyle değil, dışarı çıktığımda ben korkuyla dışarı çıkıyorum. Çünkü dışarıda insanlar tarafından, özellikle erkekler tarafından eziyet görüyorsun. Onun dışında dışarı çıktığımda, sokakta yürüdüğünde çoğu şehirlerimizde kadına öyle bir bakıyorlar ki insan kendisini gerçekten rahatsız hissediyor. O yüzden herkes kendisini evde kapatmak zorunda kalıyor. Çok zor bir şey. Bir insan için çok zor bir şey”.

K1'in, kendi ülkesinde özgür olamamaktansa özgür bir ülkede yabancı olmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. K8, Afganistan'ın sosyo-ekonomik durumuna ve ihtiyacı olan her şeyden mahrumiyetine dikkat çekerek Türkiye'yi sevmesinin arkasında yatan nedenleri anlatmıştır:

“Öyle bir hayatım olmuştu ki artık onları özlemiyorum. Nasıl söyleyim her şey kısıtlıydı. İstedğim şeyleri elde edemiyordum. Buraya gelince ortam farklıydı. Ben de uyum sağladım. Türkiye benim için daha değerli geliyor. Ben Afganistan'a gitmiştim. Bir ay filan kaldım... Havaalanında inince kendi evime gelmiş gibi hissettim. Ben öyle olmuşum artık”.

Öğrencilerin dil öğrenmesiyle uyum sorunlarının azaldığı, kültürel benzerlikler olarak gördükleri unsurlarla bağ kurdukları anlaşılmaktadır. İletişim yeterliliğinin koşulları arasında kültürel farklılıkların olduğu ortamlarda bireylerin duyarlı ve esnek olması ayrıca kültürel farklılıklar konusunda bilgi sahibi olması beklenmektedir (Aksoy, 2020: 138). Afgan öğrenciler kültürel farklılıklar hakkında bilgi sahibidir. Aynı zamanda kültürel benzerliklere yoğunlaşmanın kültürlerarası iletişimlerini güçlendireceğinin farkında olarak açıklamalar yapmışlardır. Öğrencilerin uyum sağlama sürecinde, duyarlı ve esnek olmaya çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır.

5.3. Kültürlerarası Çatışmalar ve Dışlanma

Kültürlerarası yeterliliğe yardımcı olan kişilik özellikleri şunlardır: empati, saygı, kültürlere ilgi, esneklik, hoşgörü, açık fikirlilik, inisiyatif, sosyallik ve olumlu benlik imajı (Kealey ve Ruben, 1983). Temas/etkileşim alanları, kültürler arası farklılıkların da tanımlandığı, değerlendirildiği ve yeniden üretildiği alanlardır. Kültürün(ün) üyeler açısından tek-tipleştirici mi, yoksa kişileri zenginleştiren bir kaynak mı olacağı, onların taşıyıcısı olan gruplar arasındaki etkileşimin niteliğine bağlıdır (Özbudun, 2014: 85). Bu etkileşim uzlaşma olabileceği gibi çatışmayı da barındırmaktadır.

“Yerli” ile “yabancı” arasında kurulan ilişkinin tipleşmesi rekabet, uzlaşma, çatışma, uyum gibi davranışlarla sonuçlanabilir. Bu tipleşmenin gerçekleşmesi için bir zamana ihtiyaç vardır. Afgan öğrenciler, genel olarak okulda, yurttan ya da kent yaşamı içinde önemli bir güçle karşılaşmadıklarını, çevrelerindeki insanların kendilerine yönelik olumsuz bir tavır ya da dışlamanın söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak görüşme ilerledikçe ve araştırma soruları derinleştikçe öğrencilerin göçmenlik deneyimlerinin zaman zaman önyargı, dışlanma, ayrımcılık hatta ırkçılık boyutunda deneyimleri olduğu anlaşılmıştır.

Yaşadığı olayı sadece bir öğrenci açıkça «ırkçı» olarak nitelendirmiş, bir kişinin sözlü saldırısına maruz kaldığını ifade etmiştir:

"Sokakta gidiyordum... iki tane yabancı kız vardı. Galiba Afrikalıları. İki Türk kızlar vardı, konuşuyorlardı. Sonra baktım bu iki yabancı arkadaş uzaklaşmaya çalışıyor. Onlar da arkadan geliyor. Sonra bana dedi siyahlar siyahlar diye çağırıyorlardı. Ben de onları da tanımıyordum. Onlara da dedim onu kendileri mi yaptı yoksa Allah mı yaptı yani. Öyle söyledim. Sonra bu Türkler de onları bıraktı bana geldiler. Birisi maalesef çok kötü şeyler söyledi. Çok kötü kötü şeyler söyledi, tehdit etti... Sonra biraz korktum, durakta bekledim yurda gittim" (K4).

Öğrenciler genellikle Türklerin sıcakkanlı ve iyi niyetli olduğunu ancak son dönemde özellikle Suriye'den yaşanan kitlesel göçlerle yabancılara karşı olumsuz tutumların arttığını belirtmektedir. Kendilerine memleketlerini sormadan önce daha sempatik yaklaşan insanların Afganistan kökenli olduklarını öğrenince büyük oranda tutumlarının olumsuzla döndüğünü aktarmaktadır.

K7 daha olumlu bir izlenimle; "Türk arkadaşlarımızın düşünceleri iyi, ayrımcılık yok ve yardım eden insanlar var, millet, devlet yardım ediyor" diye genelleme yapmaktadır.

K9 Türk arkadaşları ile ilişkilerinin iyi olduğunu arkadaşlarının kendisini "Afgan kardaşım" diye adlandırdıklarını belirtmektedir.

K1, başka bir soruna dikkat çekmektedir. Çatışmaların sadece ev sahibi toplumun üyeleriyle olmadığını, köken ülkesindeki çatışmaların da ev sahibi ülkeye taşındığını aktarmaktadır:

"Örneğin Hazara derneğimiz var. Ben bunu mantıklı bulmuyorum. Neden sadece Hazaralar? Neden diğerleri buna katılmasın. Ben Hazarayım ama bunu uygun görmüyorum. Bunlar da ayrımcılık oluyor gerçekten. Bu da bizden küçük olanlara yansıyor...". K1 Afganistan'dan gelen diğer kişilerle ilişkisini "benim görüştüğüm arkadaşım da var, görüşmediğim arkadaşım da var. Gerçekten ilişki kurulamayacak biriyse ondan uzaklaşıyorum. Etnik yönüyle ilgili değil" diyerek konuyu insani boyutta değerlendirdiğini göstermektedir.

"İyi insanlar da oluyor, kötü insanlar da. Bence Türkiye'de iyi insanlar kötü insanlara göre daha fazla. Kötü dediğim yani kötü amaçlı değil, yani göçmenleri sevmeyen. Bu bütün dünyada var. Her ülkede var yani. Sadece Türkiye'ye özel değil. Bu her ülkede var yani göçmenleri sevmeyen. Çünkü adamlar da haklı diyorlarki bizim vatandaşlar burda açken diyor niye bir yabancı gelsin, bizim ülkemizde çalışsın diyor. Onlar da hak veriyorum. Onlar da doğru söylüyor ama bilmiyorlar ki buradaki gelenlerin sıkıntısı sizlerden daha fazla. Bunu bilerseniz belki demezler" (K1).

Öğrenciler, Türkiye'de kitlesel göçlerle ilgili yaşanan sorunların ve sıkıntıların farkındadır. Kendilerine yönelik dışlama ve ayrımcılık içeren yaklaşımları bu bilinçle değerlendirmektedir. Duygusal ve düşünsel esnekliklerini geliştirerek sorunlarla baş etme çabası içindedir. Bu esneklik öğrencilerin gelecekte karşılaşacakları farklı boyutlarda sorunlarla mücadele yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

5.4. Geleceğe Yönelik Düşünceleri

Göçmen öğrencilerin birçoğu mezun olduktan sonra köken ülkesine geri dönmekte ya da üçüncü bir ülkeye geçmektedir. Türkiye'de öğrenim gören Afgan öğrencilerin düşünceleri de bu yöndedir. Bu çalışmada öğrencilerin bu düşünceleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Afganistan'da kadınların ayrımcılığa maruz kalmaları ve kamusal yaşamda erkeklere göre son derece sınırlı yer almaları öğrencilerin yaşam dünyalarını da etkilemektedir. Bu bağlamda kız öğrencilerin geleceğe dair daha endişeli ve umutsuz oldukları izlenmiştir.

Geri dönüş süreci doğası gereği öğrencilerin, özellikle mezuniyetten sonraki işgücü piyasası davranışlarıyla ilgilidir. Geri dönüş davranışını etkileyen bir diğer önemli süreç evlilik durumudur. Çoğu yirmili yaşlarda olan öğrencilerin evlilik planlarının yaşayacakları ülkeye ilişkin kararlarında etkili olduğu düşünülmektedir (Bijwaard, Wang, 2013: 3).

Afgan öğrenciler arasında mezuniyet sonrası ülkelerine dönmeyi planlayan olduğu gibi üçüncü bir ülkeye geçmek isteyenler de vardır. Kız öğrencilerden birisi dışında diğerleri ülkelere dönmeyi tek seçenek olarak görürken erkek öğrenciler arasında üçüncü bir ülke şanslarını denemek isteyenlerin oranı daha yüksektir.

Öğrenciler hem kişisel kariyerleri hem de ülkelerinin geleceği açısından endişelidir. Afganistan'daki durumların iyileşeceğine dair umutlarının olmadığını belirtmişlerdir. Bu düşünceler bazı öğrencileri mezuniyetin hemen ardından Afganistan'a dönüp çalışmaya sevk etmektedir. Ancak öğrencilerin çoğu bu koşullarda Afganistan'a dönmenin hem kendilerine hem de ülkelere katkısı olmayacağına inanmaktadır. Bir kazanım elde edebilmek için üçüncü bir ülkeye gitmenin daha faydalı olacağını düşünmektedir.

K5, *“master yapmayı düşünüyorum. Olursa Hindistan'da, dili de biliyorum. Eğer şansım olursa Avrupa'ya giderim orada yaparım”* diyerek gelecek planını paylaşmaktadır. K9 ülkesinde, işsizliğin yüksek olduğunu, emniyetin olmadığını ayrıca Afganistan'a kendini yetiştirdikten sonra gitmek istediğini ifade etmektedir. *“Şu an mesela gitsem oraya elimden bir şey gelmez. İşçi olarak istihdam olur, bir yerde çalıştırır beni. Kendimi geliştirsem, diyelim bir şirket kursam o zaman faydam olur”*. K10 ailesinin kendisinden yüksek lisans yapmasını beklediğini ama yüksek lisans sürecinin kendisi için bir zaman kaybı olacağını düşünmektedir. O, başka insanlara iş olanağı sağlamayı planlamaktadır.

“Diyorum ki biran (önce) gidiyim, kendi imkânlarımla sıfırdan olsa bile bir işe başlayım... Kendim iş kurmak istiyorum. Aklımda bir sürü şey var. Silsilei restoranlar filan olabilir”.

Bu çalışmanın görüşmelerinin yapıldığı tarihlerde Afganistan'da henüz Taliban yönetiminin başa geçmediğini belirtmek gerekir. Yaşanan son politik gelişmeler öğrencilerin kararlarında mutlaka etkili olmuştur.

5.5. Afgan Öğrencilerin Gözünden Afganistan'dan Türkiye'ye Düzensiz Göç

Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik düzensiz göç devam etmektedir. Afgan göçmenler genellikle kara yoluyla zor koşullarda ve yasal olmayan yollarla geldikleri Türkiye'de hayat bulmaya çalışmaktadır. Bu sorunsaldan yola çıkarak düzenli göçmen statüsündeki öğrencilerin Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik düzensiz göçlerle ilgili düşüncelerini anlamak için öğrencilere bu konuyla ilgili sorular yöneltilmiştir.

Üniversite öğrencileri ülkelerinde yaşanan iç savaştan, işsizlik ve yoksulluktan dolayı kaygı duymaktadır. Öğrencilerin tamamı üzüntü ve mutsuzluklarını dile getirmiştir. Memleketlerinden uzak kaldıkları bu dönemlerinde ülke gündeminden de uzak kalmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler böylece köken ülke sorunlarıyla aralarına bilişsel bir mesafe koyarak kariyerlerine odaklanmaktadır. Gazete okumadıklarını ya da az okuduklarını, televizyon haberlerini takip etmediklerini söylediler. Afganistan ile ilgili gelişmeleri ise daha çok Türkiye medyası üzerinden takip ettiklerini, ülkelerindeki yakınlarının verdiği haberler aracılığıyla bilgilendiklerini aktardılar. Öğrencilerin kabul eden ülkenin medyasını takip etmeleri de uyumun bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır.

Öğrenciler Afganistan'ın her geçen gün daha güvensiz bir ülke olduğunu, işsizliğin kronikleşmesiyle insanların zor durumda kaldığını, yoksulluğun arttığını ve iç karışıklıkların sürekliliğini vurguladılar. Düzensiz göçü de bu bağlamda değerlendiren öğrenciler, düzensiz göçün devam edeceğini hatta daha da artabileceğini ifade ettiler. K9 Afganistan'dan kaçışların büyük çoğunluğunun can güvenliğiyle olduğunu, kendisinin de bunu yaşadığını anlatmaktadır:

“Göç edenlere üzüliyorum. Çünkü kendimde Pakistan'a gitmiştim. Ondan biliyorum. Pakistan'a gitmeseydik belki hayatta kalamazdım. Gitmeseydik ben şu anda yoktum diyebilirim. Onun için hak veriyorum. Orada işsizlik var, güvenlik yok. Bunlar olmazsa insanlar kendi aileni

doyuramazsa, kendisi bir sıkıntı üstelik onlara güven sağlayamazsa bu baya baya sıkıntı. Hak veriyorum. Haksız olanlar da var. Genelde hak veriyorum” (K9).

K9'un, göçmenlerle empati kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Böylece, insanların daha iyi bir yaşam hayallerinin olduğunu anlamakta ama bu hayallerini gerçekleştirmenin yolunun düzensiz göç olmadığına inanmaktadır. K1 kalabalık ve zor durumdaki ailelere dikkat çekmektedir:

“...insanlar kendilerini Afganistan'ın dışına atmak istiyorlar çoğu. Yaşlı da olsa, çocukta olsa, gençte olsa. Devam eder bence hatta daha çok olacak. Çünkü insanların durumu kötü. En az aile nüfusu 9-10-15-20 oluyor. Yani bunlara para gerekiyor...”

Afganistan'dan gelen düzensiz göçmenler, Türkiye içerisinde ve Türkiye dışına gitmeye yönelik hareket halindedir. Türkiye'den gitmeyi planlayanların arasında; Türkiye'de güvenli, misafirperver ve daha iyi yaşam koşullarının kurulduğu bir ortama kavuşurlarsa üçüncü bir ülkeye gitmeyi düşünmeyenler bulunmaktadır (Buz vd., 2020:65). Öğrenciler Afganistan'dan Türkiye'ye düzensiz göçün nedenlerinin bilincinde olsalar da düzensiz göçmenleri Türkiye'de ya da üçüncü bir ülkede daha iyi yaşam koşullarının beklemediğini savunmaktadır. K2 bir tanıdıklarının Türkiye'ye geldiğinde yaşadığı güçlükleri şöyle anlatmaktadır:

“İran'da annemlerin bir komşusu vardı. Ankara'ya geldi. Ankara'ya geldikten sonra ben onlara yer ayarlayamadım. Oteller çok pahalı geldi. Ev ayarlamaya çalıştım o da çok pahalı geldi. Bir gece AŞTİ'de kaldılar. Benim de elimden bir şey gelmiyor. Ben de bir öğrenciyim çünkü. Onlar şu an Zonguldak'ta. En son konuştuğumda burada çok zorluk çekiyoruz, herşey çok pahalı, yetiştiremiyoruz. İş de bulamıyoruz, dilimiz de yok. Geri dönmeyi düşünüyoruz diyorlardı.”

Öğrencilerin ortak vurgusu düzensiz yollarla göçmenliğin çok zor olduğu, kendilerine sorulsa “*gelmeyin*” diyecekleri olmuştur. İşsizliğin Türkiye ve Avrupa ülkeleri için de bir sorun olduğunu, düzensiz göçmenlerin Türkiye'de de iş bulamadıklarını belirtmişlerdir. Afgan göçmenlerin iş bulamadıklarında ne kadar zor durumda olduklarına vurgu yapan bir öğrenci pek çok göçmenin ülkesine dönecek parası olmadığı için Türkiye'de zorunlu kaldığını vurgulamıştır. Bu durumdaki göçmenlerin son çare olarak kendilerini sınır dışı ettirdiklerini, bu yolla uçak bileti alıp ülkelerine döndüklerini açıklamıştır.

Doğan'ın (2019: 27) Afgan sığınmacılarla yaptığı çalışmanın bulguları, sığınmacıların daha iyi bir yaşam umuduyla başlayan hareketliliklerinin yaşadıkları ülkede çok çeşitli sorunlarla mücadeleye dönüştüğünü, sürekli gelecek endişesi yaşadıklarını göstermektedir. Afgan öğrenciler de düzensiz göçmenler için göçün daha iyi bir yaşam sağlamadığına dikkat çekmektedir.

Öğrenciler göçün başladıktan sonra devam etmesinde sosyal ağların önemli bir rolü olduğunu savunmaktadır. Yurt dışına gidenlerin etkisiyle başkalarının da gittiğini böylece insanların umutlarının arttığını ve zincirleme göçün gerçekleştiğini anlatmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte ise durumun değiştiğini, eski göçmenlerin de “*gelmeyin*” dediklerini belirtmektedirler.

Öğrenciler Türkiye'ye göçlerin yoğunluğunun Türkiye açısından büyük bir sıkıntı olduğunu yine de Türkiye'nin yaklaşımının olumlu olduğunu düşünmektedirler. K6:

“Düzenli yollarla gelenler için bir sıkıntı olmuyor. Türkiye zaten kabul ediyor. Ama belgesiz gelenleri istememekte haklı. O nedenle düzensiz gelenler zor durumda kalıyor. Ben diyorum ki gelmesinler. Burada onları zor bir yaşam bekliyor”

K6 ve diğer öğrenciler Türkiye'nin düzenli göçmenlere yönelik yasal düzenlemeleri esnetmesinin düzensiz göçü azaltacağına ve daha kontrollü hale getireceğine inanmaktadır.

“Bir vize 3000 dolar. Vize almak çok zor. Aldığın zaman da 3000 dolar. 3000 dolarla sadece Türkiye vizesini alıyorsunuz. O yüzden göçmenler kaçak yolları tercih ediyorlar. Bence eğer

Türkiye vize konusunda kolaylık sağlarsa bu çok iyi olur. Hem gelen herkes kayıt altında oluyor. Sayısal bilgi de oluyor, gelen gidenler. Kurala dahil yaşıyorlar. Kimlik filan alıyorlar."

K2, Türkiye'nin yaklaşımını olumlu değerlendirmekle birlikte soruna kalıcı bir çözüm bulunmasını istemektedir:

"Şöyle, tabiki herkesin kendi vatandaşına öncelik tanınması en doğru şey. Ama onların da durdurabilirse, kendi ülkelerine gönderip bizim ülkemizde barış sağlanabilirse en doğru olan o zaten. Şimdi İran'da 3 milyondan fazla Afgan yaşıyor. Bunlar Türkiye'ye kalmaya gelseler. Bence Türklerin yaklaşımı yine de iyi. Çünkü buraya gelen insanların eğitim seviyeleri çok düşük. Davranışlarını bilmezler. Onlara da hak vermek lazım, Türklere de hak vermek lazım."

Öğrenciler, Türkiye'de Afganların genellikle "kardeş"lik duygusuyla karşılandığını ancak Türkiye'nin de sınırlarının olduğunu anlamak gerektiğini savunmaktadır.

"Türkiye'ye gelmek, olur ki Türkiye bize kardeş, dost, arkadaş bir ülke ama gerçekten biz bu konuda Türk arkadaşlarımız için de hak veriyoruz. Her kişi için kardeşlik kardeşlik, bazen Türk arkadaşlarımız "bura da o kadar uygun değil ki, siz bizim yerlerimizi işgal ediyorsunuz" dediğinde onlara da hak veriyoruz" (K7)

Öğrenciler göçmenlerin, kaçakçıların istismarına nasıl maruz kaldığına, insanların çaresizlikten ölümü bile göze aldığına da değinmiştir.

"Aslında onlar Türkiye'ye gelip bir kısmı burda kalmak istiyor. Ki onlar zaten paraları filan vardır. Bir kısmı fakir insanlar. Onlar ileriye yani Avrupa'ya gitmek istiyorlar... Avrupa'ya geçemiyor. Geçse de bir sürü para istiyor. ... Afganistan'dan Türkiye'ye gelenler kaç günde geliyor. Bir ay, bir buçuk ay sürüyor. Adamlar yürüyerek geliyor. Bu kolay iş değil yani. 1000 kişiden 500 kişi yolda açlıktan, susuzluktan, kardan, kıştan, soğuktan dolayı ölüyor" (K9).

Türkiye'nin farklı göçmen gruplara karşı farklı yaklaşımlar sergilediğini eleştiren K9 Türkiye'de göçmenler arasında statü ve hiyerarşi farklarına dikkat çekmektedir:

"Ben biraz açık konuşuyorum tam olarak bilmiyorum ama duyduğum kadarıyla Türkiye'de göçmenlere karşı biraz ikilik bir şekilde davranıyorlar. Yani Suriyeli olanlara daha fazla ayrıcalıklar tanıyorlar ama Afganistanlılara biraz daha az ayrıcalık tanıyorlar. Afganistan'daki göçmenler, mülteciler burdaki durumu Suriyelilere göre daha kötü... Bazen okulda genç yurttaşlara bakıyorum ki bu çöp toplayan. Onlar genellikle Afganistanlı. Mesela Suriyeliler için iş izni filan veriyor. Afganistanlılar için öyle bir durum yok. Çok zor durumdadır" (K9).

Gudykunst, kültürlerarası iletişim sürecinde "belirsizliğin azaltılması"na vurgu yaparak, farklı kültürden insanlarla etkileşimde, ötekinin davranışını öngörmenin ve en uygun davranışı bulmanın önemi üzerinde durmaktadır (Sarı, 2004:13). Öğrencilerin verdiği yanıtlar bu bağlamda, "misafir-ev sahibi" ilişkisini yansıtmaktadır. Geleceğe yönelik belirsizlikleri azaltma çabası sergileyen öğrenciler açıklamalar yaparken temkinli ve hassas olmaya özen göstermişlerdir.

5.6. Ülkelerin ve Uluslararası Örgütlerin Düzensiz Göçle Mücadelesine Yönelik Düşünceler

Günümüz göçleri, ekonomik küreselleşme ve kapitalizmin koşullarıyla ilişkili olduğu kadar bu alanda etkili olan "güç"lerin ilgisizliğiyle de eleştirilmektedir. Öğrenciler de Afganistan'dan yaşanan göçle ilgili olarak uluslararası örgütlerin ve diğer ülkelerin yaklaşımını eleştirmektedir. Öğrenciler hem ülkelerin hem de örgütlerin samimi olmadığını, çözüm üretmek yerine sorun ürettiğini düşünmekte. Ülkelerin ve örgütlerin önceliğinin kendi "menfaatlerini" korumak olduğunu belirtmekte.

"Yaklaşımlar güzel ama kaç ki göçmen kabul etmeyip de kendi ülkeleriyle barış sağlayabilseler yani orayı daha fazla karıştırmazlar herkes kendi toprağında, biz mesela bir Alman vatandaşı

gibi kendi ülkemizde Afgan olarak güzel yaşasak güzel olur ama bu hiç mümkün görünmüyor gibi. Daha bir elli yıl geçse aynı gibi geliyor bana. O yüzden yaklaşımı pek bilmiyorum, doğru mu yanlış mı ayıramıyorum bazen” (K2).

“Aslında baktığımızda bu insanlar yurt dışına gittiklerinde bir karşılık beklemeden vatandaşlık verenler oluyor çoğuna. Aslında iyi ama tabi ki bazen de bazı insanlar aç kalıpta hatta çocuklarını denizlerde kaybediyorlar. Bu da bana garip geliyor. Tam ne yaptıklarını da anlamadım. Mantıksız geliyor. Gerçekten onlar birleşip diğer ülkelere yardım edebiliyor ama sadece Türkiye’den ben bekleyemem. Ama diğerleri yardım etmiyor bana öyle geliyor” (K1).

“Ekonomik açıdan bir bütçesi var da ama o yeterli değil. Toplumsal ve kültürel açıdan bir faaliyet görmüyorum. Ben birkaç yere gittim, siz mülteciler için neler yapıyorsunuz diye sordum. Tercümanlık yapıyoruz filan. Her şey yüzeysel olarak. Onun derdi gerçekte nedir kimse hissetmiyor. Herkes yüzeysel olarak tamam şöyle böyle yapalım bitsin. Zaman geçsin biz kendi paramızı alalım diye. Bence yeterli değil. Bence daha derinlemesine kültürel ve toplumsal açıdan çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyorum” (K8).

“Uluslararası örgütler belli şeylere bakıyorlar. Özellikle BM filan uluslararası anlaşma olarak belli şeylere bakıyorlar. ...AB göçmenler gelsin, biz şöyle yardım verelim falan diyor ama gidip Suriye’yi karıştırıyor. Belli bir Avrupa ülkeleri var gidip Suriye’yi karıştırıyor. Sen neye göçmenler gelmesin diyorsan neye gidip Suriye’yi karıştırıyor. Madem göçmen istemiyorsan o zaman bir ülkeyi karıştırma. Amerika aynı şekilde. Bir ülkeyi karıştırıyor sonra göçmenlere karşı duruyor. Öyle bir şey olur mu, yok olmaz. İlk başta sen yanlış yapma” (K9).

Afganistan’daki çatışmaların sadece ülkedeki iç dinamiklerin etkisiyle değil uluslararası güçlerin etkisiyle olduğuna vurgu yapan öğrencilerin, ülkelerinde barış ve istikrarın gerçekleşeceğine dair umutları neredeyse hiç kalmamıştır.

SONUÇ

Bu araştırma, göçlerin devam etmesi ve kültürlerarası karşılaşmaların artması gerçeğinden hareketle Afganistan’dan Türkiye’ye yükseköğrenim amacıyla gelen öğrenciler özelinde yapılmıştır. Yabancı öğrencilerin Türkiye’deki göçmenlik deneyimini ve bu süreçte kültürlerarası iletişim becerilerini anlamaya yönelik olarak nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Veriler, Ankara’nın çeşitli üniversitelerinde öğrenime devam eden Afgan öğrencilerle görüşmeler yapılarak toplanmıştır.

Literatürdeki yer verilen diğer araştırma sonuçlarında olduğu gibi bu çalışmanın sonuçları da Türkiye’de yükseköğretime devam eden yabancı öğrencilerin ilk yıllarında uyum sorunları yaşadıklarını göstermektedir. Uyum sorunlarının başında dil yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Öğrenciler dil engelini görece aşana kadar sosyal yaşamlarında zorluklar çekmiştir. Öğrencilerin Türkiye’de Türkçe hazırlık eğitimi almaları, hem dili hem de içinde yaşadıkları kültürü öğrenmelerine yardımcı olmuştur.

Öğrencilerin ekonomik sorunlarının uyum süreçlerini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Ekonomik yetersizlikler dolayısıyla öğrenciler ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Üniversite öğrencisi olmalarına karşın bu durum, kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak ve içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmelerini kolaylaştıracak sosyo-kültürel alanlardan uzak kalmalarına neden olmaktadır. Kültürlerarası iletişimin ve kültürlerarası yeterliliğin gelişmesi, içinde yaşadıkları kültürün özelliklerini öğrenmek ve kültürlerarası karşılaşmalarla mümkündür. Oysa, öğrenciler ekonomik yetersizlikler dolayısıyla kent yaşamında sınırlı bir hareketlilik ve etkileşim içindedir.

Öğrenciler, serbest zamanlarını genellikle kitle iletişim araçlarının olanaklarından yararlanarak geçirmektedir. Büyük bir çoğunluğu okuldaki ve yurttaki sosyo-kültürel etkinlikleri takip etmektedir. Bu konuda öğrencilerin istekli ve ilgili olmaları uyuma yönelik olumlu tutumlarının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Öğrencilerin üniversite, yurt ve kent hayatından genel memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumda, üniversitelerde ve yurtlarda yabancı öğrencileri kapsayacak ve onların kişisel gelişimine katkı sağlayacak aynı zamanda diğer öğrencilerle temaslarını ve iletişimlerini geliştirecek faaliyetlerin artırılması önem kazanmaktadır. Öğrenciler katılım konusunda meraklı ve isteklidir. Gülnar'ın araştırması (2011: 65), yabancı uyruklu öğrencilerin önemli bir bölümünün Türkiye'ye ve Türk toplumuna uyum konusunda istekli ve gayretli olduklarını göstermektedir. Bizim çalışmamızın sonuçları da bu yöndedir. Öğrencilerin, kültürlerarası iletişimde; istekli, dikkatli, duyarlı ve sorumlu davrandıkları izlenmiştir. Öğrencilerin, Bennett'in kültürlerarası duyarlılığın ve yeterliliğin gelişimi modelindeki etnogörecelik aşamasına daha yakın bir noktada oldukları anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin verdiği az sayıda örnekten Türkiye'de ayrımcılık ve ırkçılık boyutunda olaylarla nadir karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Bu durum onların kültürlerarası etkileşim sürecinde cesaretini ve girişimlerini arttırmaktadır. Ancak derinleyen görüşmelerde öğrencilerin okullarında ve arkadaş ortamlarında olmasa bile kentin farklı mekânlarında kurdukları ilişkilerde belirgin bir ön yargı ile karşılaştıkları anlaşılmaktadır.

Öğrenciler, Türkiye ile Afganistan arasında kültürel benzerliklerin çok olduğunu düşünmektedir. Türkiye tercihlerinde bu benzerlikler etkili olmuştur. Öğrencilerin çoğunluğu, Afganistan'ın kırsal kesiminden ya da Ankara'ya göre daha küçük yerleşim yerlerinden gelmiştir. İki ülke arasında bazı benzerlikler onların kültür şoku yaşamasını engelleyememiştir. Öğrencilerin alışmakta güçlük çektiği konulardan birisi büyük kent yaşamına alışmak olmuştur. Bir diğer önemli konu, Türkiye'de kadın erkek ilişkileridir. Afganistan'da sosyal yaşamda fazla görünürlüğü olmayan kadınların aksine Türkiye'de kadınların kamusal yaşamda erkeklerle birlikte yer alması öğrenciler için büyük bir farklılık olarak algılanmıştır. Öğrenciler uyum sağlamakta zorlandıkları bu duruma zamanla alışmışlar, kadınla erkeğin kamusal yaşamdaki birlikteliğini içselleştirmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'yi model olarak Afganistan'da da biran önce kadınların yaşamının Türkiye'deki gibi olmasını arzuladıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilik ve göçmenlik deneyiminde cinsiyete göre bazı farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Orijinal kültürün ve ekonomik yetersizliklerin etkisiyle olacak ki kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha sınırlı bir sosyal yaşam içindedir. Erkek öğrencilerin, sosyal çevrelerini geliştirmede ve yaşadıkları toplumun kültürünü öğrenmede daha sosyal oldukları görülmüştür. Kız öğrencilerin, duyarlılıkları ve farkındalıkları olmasına karşın iletişim süreçlerinde yeterince rahat olamadıkları gözlemlenmiştir.

Öğrenciler, Afganistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen düzensiz göçü göçmenler açısından bir zorunluluk, ölüm-kalım mücadelesi olarak değerlendirmektedir. Göçmenlerin -istisnalar dışında- çatışmalar, işsizlik ve yoksulluk nedeniyle Türkiye'ye geldiklerini, büyük bir çoğunluğunun üçüncü bir ülkeye geçmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Bu konuda Türkiye'nin yaklaşımlarını olumlu değerlendirdiklerini, toplumsal kabulün iyi düzeyde olduğunu, zaman zaman nükseden tepkilerin ise normal olduğunu savunmuşlardır. Öğrenciler bu sorulara kültürlerarası iletişim yeterliliğinin esneklik, empati ve hoşgörü boyutları ile uyumlu yanıtlar vermiştir. Öğrencilerin yanıtları kültürlerarası iletişimin açıklık boyutuyla da tutarlılık göstermiştir. Ancak "açıklık" boyutuyla ilişkilendirme yapabilmek için öğrencilerin Türkiye'deki statülerinin dikkate alınması önemlidir. Bu durum onların düşüncelerini yeterince açık ifade edebilmesi önünde bir engel oluşturabilmektedir. Öğrenciler, Afganistan kaynaklı göçlere, uluslararası örgütlerin ve diğer ülkelerin yaklaşımı konusunda daha "açık" yanıtlar vermektedir. Öğrenciler, Dünya'nın önde gelen ülkelerini

Afganistan'daki göçlerden sorumlu tutmaktadır. Onlara göre, göçlerin son bulmasını sağlayacak koşullardan birisi de bu ülkelerin Afganistan'a müdahaleyi bırakmasıdır. Hem ülkelerin hem de uluslararası örgütlerin göçmenlere yaklaşımının ise yetersiz olduğunu, kimsenin bir şey yapmadığını savunmuşlardır.

Sonuç olarak yükseköğrenim sürecindeki yabancı öğrencilerin Türkiye'ye uyum süreçleri her iki ülkenin ve öğrencilerin koşullarıyla doğrudan ilgilidir. Öğrencilerin kültürlerarası iletişim süreçlerinde sınıfsal farklılıkları belirgin bir etkiye sahiptir. Ekonomik olarak daha iyi durumda olan öğrenciler kültürlerarası karşılaşmalar içinde olabilecekleri ortamlara daha çok katılmaktadır. Böylece dil başta olmak üzere kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişmesi hızlanmaktadır.

Bu çalışmanın göç ve kültürlerarası iletişimi anlamak açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak kültürlerarası iletişim çalışmaları farklı gruplarla ve ev sahibi toplumun üyeleriyle de gerçekleştirilmelidir. Bundan sonraki araştırmaların bu çeşitliliği arttıracığı düşünülmektedir. Çok çeşitli göçleri deneyimleyen ve farklı statülerde, çok sayıda göçmenin yaşadığı Türkiye'de bu alanın gelişmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, T. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1922-1938). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(27): 292-303.
- Aksoy, Z. (2020). Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerinde Algılanan Etkileri, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2): 126-144.
- Alagöz Başaran, S., Geçkil, T. (2017). Yabancı Uyrıklı Üniversite Öğrencilerinin Sorunlarının İncelenmesi: Konya İli Örneği, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 20(4): 279-285.
- Allaberdiev, P. (2007). Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Yüksek Öğrenim Görmeye Gelen Öğrencilerin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
- Bennett, Milton J. (1993). Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity." Education for the Intercultural Experience. Ed. R.M. Paige. 2nd edition. Yarmouth. ME: Intercultural Press.
- Bennett, M. (2017) Development Model of Intercultural Sensitivity. In Kim, Y (Ed) International Encyclopedia of Intercultural Communication. New York: Wiley.
- Berg, B., L., Lune, H. (2019). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Çev. Ed. Asım Arı. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bijwaard, G.E. ve Wang, Q. (2013). Return Migration of Foreign Students. IZA Discussion Paper No. 7185. Germany. 01.11.2021 tarihinde <https://ftp.iza.org/dp7185.pdf> adresinden erişildi.
- Buz, S., Canlı, M. ve Aygüler, E. (2021). Trabzon'da Yaşayan Afgan Sığınmacıların Profili ve Gereksinimleri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Can, N. (1994). Türkiye'de Yükseköğrenim Gören Yabancı Öğrencilerin Sorunları ve Bu Sorunların Örgütsel Yapı ile İlişkileri (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chen, G.M. (1997). A Review of the Concept of Intercultural Sensitivity, Paper Presented at the Biennial Convention of Pacific and Asian Communication Association. Hawaii: Honolulu. 13.02.2021 tarihinde <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED408634.pdf> adresinden erişildi.
- Creswell, J., W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Çev. Ed. Mesut BÜTÜN, Selçuk Beşir DEMİR. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181): 175-204.
- Doğan, Y. (2019). Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Sığınmacıların Göç Deneyimleri ve Sorunları, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7): 11-29.
- Dong, Q., Day, K. D. ve Collaço, C. M. (2008). Overcoming Ethnocentrism through Developing Intercultural Communication Sensitivity and Multiculturalism, *Human Communication*, 11(1): 27-38.
- Elias, A. ve Mansouri, F. (2020): A Systematic Review of Studies on Interculturalism and Intercultural Dialogue, *Journal of Intercultural Studies*, 41(4): 490-523.
- Enterieva, M. ve Sezgin, F. (2016). Türk Cumhuriyetlerden Türkiye'ye Gelen Yükseköğretim Öğrencilerinin Akademik ve Sosyal Beklentilerinin Karşılama Düzeyi, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1): 102-115.
- Ercan, L. (1998). Yabancı Uyruklu ve Türk Üniversite Öğrencilerine Ait Sorunların Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erder, S., İçduygu, A. ve Gençkaya, Ö.F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923–2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. Mirekoç Proje Raporları 1/2014 Tübitak. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi. 02.11.2021 tarihinde <https://Mirekoc.Ku.Edu.Tr/Sites/Mirekoc.Ku.Edu.Tr/Files/T%C3%Bcbitak%20raporu.Pdf> adresinden erişildi.
- Eryurt, M.A. ve Koç, İ. (2017). Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri Türkiye'de Kalışları Gelecek Planları ve Amaçları. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi.
- Güçlü, N. (1996). Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12: 101-110.
- Gülınar, B. (2011). Yabancı Öğrencilerde Kültürleşme ve Medya Kullanımı, *Global Media Journal*, 2(3): 51-68.
- Güllü, İ. (2016). Yeni Bir Göç Türü Olarak Öğrenci Göçü, Kimlik Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 1106-1119.
- Güvenç, B. (1979). İnsan ve Kültür (Üçüncü Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kartarı, A. (2006). Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kymlicka, W. (1998). Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Matveev, A.V. ve Merz, M.Y. (2014). Intercultural Competence Assessment: What are its Key Dimensions across Assessment Tools? Jackson, L.T.B., Meiring, D., Van de Vijver, F.J.R., Idemoudia, E.S. ve Gabrenya Jr. W.K. (Eds.), *Toward sustainable development through nurturing diversity: Proceedings from the 21st International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology*. https://scholarworks.gvsu.edu/iaccp_papers/128/.
- Öğüt, N. Ve Olkun, E.O. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kültürlerarası Duyarlılık Düzeyi: Selçuk Üniversitesi Örneği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 11(2): 54-73.
- Özbudun, S. (2014). Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Say, Ö. (2017). Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 29-39.
- Sercu, L. (2004). Assessing Intercultural Competence: a Framework for Systematic Test Development in Foreign Language Education and Beyond. *Intercultural Education*, 15(1): 73-89.
- Sezgin, A.A. ve Yolcu. T. (2016). Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci, *Humanitas*, 4(7): 417-436.
- Smith, P. (2007). Kültürel Kuram. (2. Baskı). (Selime Güzelsan, İbrahim Gündoğdu Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.

- Sungur, M.A., Şahin, M., Can, G., Şahin, M.F., Duman, K., Pektaş, B., Doğan, S., Alkan, A.Ö. ve Onuk, H. (2016). Düzce Üniversitesinde Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Sosyal Uyumlarını Etkileyen Faktörler, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(2): 101-109.
- Şahin ve Demirtaş (2014). Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Millî Eğitim Dergisi (Güz): 88-113.
- Temel Eğinli, A. (2012). Kültürlerarası Yeterliliğin Kazanılmasında Kültürel Farklılık Eğitimlerinin Önemi, Öneri Dergisi, 9(35): 215-227.
- Temel Eğinli, A. ve Yalçın, M. (2016). Kültürlerarası Yeterliliğin Gelişmesi ve Kültürlerarası Uyum, Global Media Journal TR Edition, 7(13): 6-27.
- Topal, F. ve Tauscher, S. (2020). Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme, Akademik İncelemeler Dergisi, 15 (1): 309-344.
- Triandafyllidou, A., Modood, T. ve Zapata-Barrero, R. (2006). Multiculturalism, Muslims and Citizenship A European Approach, USA and Canada. USA: Routledge.
- Williams, R. (1960). Culture And Society 1780-1950. New York: Anchor BooksDoubleday & Company.
- Yaylagül, L. (2014). Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, R. (2012). Konya İlinde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Bir Kısım Değişkenler Bakımından İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27: 317-326.
- Zavalsız, Y.S. ve Gündoğ E. (2017). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6(5): 3168-3192.
- Varhegyi, V. ve Nann, S. (2008). Identifying Intercultural Competence, A Research Report on Field of Research Performed in the Intercultool Project. 27 Mart 2021 tarihinde

Yararlanılan Web Kaynakları

http://www.intercultool.eu/WP2_Research_Report_pdf.pdf adresinden erişildi.

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

<https://www.ytb.gov.tr/>

Profesyonel Turist Rehberlerinin Yurtdışı Turlarında Yaşadıkları Sorunlar*

Problems of Professional Tourist Guides in International Tours

Duran CANKÜL¹, Ferdi Tayfur GÜZELOĞLU²

Özet

Turizmin elçileri olarak bilinen ve turizm sektörünün önemli aktörlerinden olan turist rehberleri ülke tanıtımında ve turistlerin memnuniyetinin sağlanmasında kilit role sahiptir. Ancak turist rehberleri çıktıkları turlarda farklı şekillerde birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Turistlerin memnuniyeti ve ülke imajı açısından turist rehberlerinin yaşadıkları sorunların belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmada, profesyonel turist rehberlerinin yurtdışı turlarda yaşadıkları sorunları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma türü kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Türkiye’de profesyonel turist rehberi kokartına sahip ve aktif olarak çalışmaya devam eden 25 turist rehberi oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla çevrimiçi platformda elde edilmiştir. Elde edilen verilere betimsel ve içerik analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda turist rehberleri sorunlarının konaklama, ulaşım, restoran, iletişim, yaşanan rahatsızlıklar, bölgesel rehberler, yönetilen turist grupları, bağlı olan seyahat acentesi, müze ve ören yerleri, sosyal ve ailevi, yapılan tur programları ve yaşanan ek sorunlar olmak üzere 12 tema altında toplandığı görülmektedir. Araştırmada oluşturulan kodlar ise konaklama yapılan otel ve personelinin, yeme içme ihtiyacının karşılandığı restoran ve personelinin ve turda görevli personellerin, turda alınan bölgesel rehberlerin nitelik açısından oldukça zayıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yurtdışı turlarda görev yapan rehberlerin sosyal ve ailevi yaşantısının derinden etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Profesyonel Turist Rehberi, Paket Tur, Yurtdışı Turlar, Turizm

Abstract

Tourist guides, known as the ambassadors of tourism and one of the important actors of the tourism sector, have a key role in promoting the country and ensuring the satisfaction of tourists. However, tourist guides may face with many problems in different ways in their tours. It is important to determine the problems experienced by tourist guides in terms of tourist satisfaction and country image. Therefore, it is aimed to reveal the problems experienced by professional tourist guides in foreign tours. In this research, phenomenological research type, one of the qualitative research methods, was used. The participants of the research consist of 25 tourist guides who have a professional tourist guide certificate and continue to work actively in Turkey. Snowball sampling method, which is one of the non-probabilistic sampling types, was used to determine the participants. The data were obtained on the online platform through a semi-structured interview form. Descriptive and content analysis was applied to the obtained data. As a result of the research, the problems of tourist guides are gathered

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Eskişehir, Türkiye
²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye

ORCID:

D.C.: 0000-0001-5067-6904

F.T.G.: 0000-0002-6678-4114

Corresponding Author:

Duran CANKÜL

Email:

durancankul@hotmail.com

Citation: Cankül, D. ve Güzeloğlu, F. T. (2021). Profesyonel turist rehberlerinin yurtdışı turlarında yaşadıkları sorunlar. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 844-862.

Submitted: 08.09.2021

Accepted: 24.11.2021

* Bu araştırma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında tamamlanmış olan yüksek lisan tezinden üretilmiştir.

and seen under 12 themes; accommodation, transportation, restaurant, communication, inconveniences, regional guides, managed tourist groups, affiliated travel agency, museums and ruins, social and family, tour programs and additional problems experienced. The codes created in the research show that the hotel and its staff, the restaurant and its staff where the food and beverage needs are met, the staff in charge of the tour, and the regional guides taken on the tour are quite weak in terms of quality. In addition, it has been observed that the social and family life of the guides working on tours abroad is deeply affected.

Keywords: Professional Tourist Guide, Package Tour, International Tours, Tourism

1. GİRİŞ

Çeşitli sebeplerle sürekli ikameti olan yerden bir başka yere seyahat etme eyleminin insanlık kadar eski olduğu bilinmektedir (Karacaoğlu ve Sert, 2018). Turizm, turisti gönderici ve turisti kabul eden mekânlar arasındaki hareketlilik (Kervankıran ve Bağmacı, 2019). Turizm hareketliliği yurtiçinden yurtiçine, yurtdışından yurtiçine veya yurtiçinden yurtdışına olabilmektedir. Bu hareketlilik özellikle sanayi devrimiyle birlikte gelişme göstermiş ve toplumda bir ihtiyaç haline gelmiştir (Solmaz, Erdoğan ve Sönmez, 2014). Bu ihtiyaç zamanla daha da önem kazanmıştır. Öyle ki, Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre: Sosyo-ekonomik faaliyet içerisinde turizm çok hızlı büyüyen bir endüstri olmuştur. 2019 verilerine göre bir buçuk milyara yakın insan uluslararası seyahate katılmış ve bir önceki yıla göre turizm hareketliliği %4 büyümüştür. Toplam harcama ise bir önceki yıla göre %3 büyüyerek 1.73 Trilyon dolar olmuştur. 2030 yılında ise 1,8 milyar insanın uluslararası seyahate katılacağı tahmin edilmektedir (UNWTO, 2011; UNWTO, 2020).

Dünyada hızla büyüyen bu endüstriden Türkiye'de payını almıştır. Her geçen yıl ağırladığı turist sayısında artış yaşayan Türkiye aynı zamanda yurtdışına da turist göndermektedir ve aynı orandan olmasa da gönderdiği turist sayısı bakımından da artış yaşamaktadır. Son 10 yıl içerisinde yurtdışına gönderdiği turist sayısında sürekli yukarı doğru hareket gözlenmektedir. 2015 yılında toplam 5,8 milyon Türk vatandaş yurtdışına giderken 2019 yılında yurtdışına giden Türk turist sayısında ise bir önceki yıla oranla %15 artarak 9,65 milyon olmuştur. 2019 Verilerine göre Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı bir önceki yıla göre % 14.62 artışla 52,5 milyon olmuş ve Türkiye bu hareketlilikten 34,5 milyar dolar turizm geliri elde etmiştir (TÜİK, 2020; UNWTO, 2020; KTB, 2020).

Türkiye'den 2019 yılında yurtdışına giden turistlerin toplam harcamaları 4.403.670.000 dolardır. Paket tur ile yurt dışına çıkan Türk turistlerin toplam harcamaları ise, 734.791.000 dolardır. 2019 yılında paket tur ile yurtdışına giden turist sayısı 1.222.594 kişidir. Bunların 662'si alışveriş, 373.360'ı dini (hac ve umre), 814.973'ü gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler, 33.559'u iş amaçlı (eğitim, toplantı, görev vb.) ve 702'si diğer amaçlı paket tur ile yurt dışına çıkmıştır (TÜİK, 2020).

Yurtdışı turların arzı talebi doğurmuştur ve seyahat acenteleri çeşitli yurtdışı tur paketleri üretmektedir. Yurt dışı paket tur harcamalarının son yıllarda artması yurtdışına giden turistler ve turist rehberlerinin bu tur boyunca yaşadıklarıyla ilgili çalışmalar yapılması gereğini doğurmuştur. Bu alanda turistlerle ilgili çalışmalar yapılmıştır (Ceylan ve Güven, 2017; Güven, 2018; Kemalkıran ve Bağmacı, 2019; Erol, 2020). Turist rehberlerinin yaşadığı sorunlarla ilgili çalışmalar da vardır (Polat, 2001; Batman, 2003; Akbulut, 2006; Güzel vd, 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015; Pelit ve Katırcıoğlu, 2018; İlhan ve Soybalı, 2018; Karakaş, 2018; Büyüktepe, Gökdemir ve Korkmaz, 2019). Fakat yurt dışı paket turlara katılan turist rehberlerinin yaşadıkları sorunlarla ilgili literatürde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırmanın amacı paket turlarla yurt dışına giden turist rehberlerinin sorunlarını tespit etmektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Paket Tur

İngiliz İngilizcesinde “*inclusive tour*”, Fransızca “*voyage a forfait*” Amerikan İngilizcesinde “*package tour*” kelimeleriyle ifade edilmektedir (Hacıoğlu, 2005). Seyahat acentelerinden havayolu firmalarına, konaklama ve yiyecek-içecek işletmelerinden transfer işletmelerine kadar çok fazla hizmet grubunun bağlantısıyla paket tur oluşmaktadır (Wang, vd., 2000). Paket tur, ulaşım, konaklama, gezi ve satılan yemekler ve tatil gibi birçok gibi bileşenin müşteriler tarafından tek bir fiyata bir seyahat acentesi veya tur operatöründen alınmasıdır (Sheldon ve Mak, 1987).

Turistik ürün ve hizmetleri bir talep olmadan oluşturan tur operatörleridir. Tek tek veya birleştirilerek bir paket oluşturan ve bu paketleri turistlere sunan ise seyahat acenteleridir (Ahipaşaoğlu, 2001). Daha önceden ulaşım, konaklama ve diğer turistik hizmetlerin hazırlanmış olmasıyla oluşan tek bir fiyattan sunulan birleşimdir (European Commision, 2013).

Paket tur birçok turistik aktiviteyi ve rekreasyonel faaliyeti içerir. En genel anlamı ise, turist rehberliği hizmeti dahil konaklama ve ulaşımı kapmaktadır. Her şey dahil olarak turistlerce satın alınan paketler olarak tanımlanır (Bilgimöz, 2019). Paket turda, tur güzergahı, yemekler, ulaşım ve konaklama Seyahat acenteleri ve tur operatörleri tarafından önceden düzenlenmiştir ve her şey dahil fiyattır (Lo ve Lam, 2004). Paket tur destinasyonun çekicilikleri, turistlere sunulan ürün ve hizmetleri, ulaşılabilirliği, imajı, ürünlerin ve hizmetlerin fiyatları şeklinde beş ana unsurun bileşiminden oluştuğu bilinmektedir (Karamustafa ve Erbaş, 2011).

Paket turun tüketiciler ve seyahat acenteler için avantajları vardır. Turistlere ekonomik olması, güvenli bir seyahat imkânı ve kolaylık sağlaması, temiz olması ve uzak kültürler tanınması açısından çeşitli avantajları vardır. Acenteler için ise mali teşvik, uçuş, konaklama ve tur paketleri satmayı son derece avantajlı bulduğu anlamına gelmektedir (ACS, 2020).

İki çeşit paket tur vardır. Bunlar paket tur ve her şey dahil paket tur olarak adlandırılır. Paket tur, basitçe hazırlanmış konaklama ve ulaşımı içeren bir paket iken her şey dahil paket tur ise, ulaşımdan konaklamaya yeme-içmeden gezi ve gezi boyunca eşlik eden bir rehber kadar kapsayan geniş bir pakettir (Mok ve Armstrong, 1995; Sheldon ve Mak, 1987). Rehberlerin dahil olduğu her şey dahil paket turlar eşlikli turlar olarak adlandırılmaktadır.

2.2. Eşlikli Turlar

Outgoing turlar eşlikli turlar adı altında incelenmektedir. Bir turda seyahat acentesi veya tur operatörü tarafından başlangıç anından itibaren turun bitişine kadar görevli bir yetkilinin eşlik etmesiyle oluşmaktadır. Bu görevli “tur yöneticisi” (tour manager) veya “tur lideri” (tour leader) olarak anılmaktadır. Eşlikli turlar bütün tur çeşitleri arasında en fazla ayrıntılı olanıdır. Katılımcılara birçok turistik yerde konaklama, yeme-içme, transfer ve organize faaliyetlerinin bir olduğu programdır (Ahipaşaoğlu, 2001).

Genellikle yurtdışına gidilen (Outgoing) turlarda görülür. Kendi ülkelerinden kişilerin tura katılıyor olması ve yaşanılacak en küçük aksaklıkta bile acente yetkilisinin haklarını en iyi şekilde savunacağı en büyük avantajlarıdır. Bu sebeple turistlerle huzur ve güven içinde daha keyifli yolculuklar yapmaktadır (Efendi, 2018). Bazı ülkeler mevcut yasalarından dolayı tur boyunca bir tur rehberinin bulunmasını ister. Bu yasaların olduğu ülkelerde grubun yanında eskort olmadığından rehber aynı zamanda eskortluk görevini de üstlenir (Çolakoğlu vd., 2010).

2.3. Turistlerin Rehberli Turları Tercih Etme Nedenleri

Özellikle günümüzde turistler bireysel tur yapmaktan çok seyahat acentelerinin veya tur operatörlerinin hazırladıkları rehberli turlara katılmaktadır. Bunun birçok sebebi olduğu anlaşılmıştır. Bu sebepler gidilen yerle ilgi bilgi aktarımı, yabancı bir destinasyonda kendini güvende hissetmesi, kendilerini rahat hissetmesi, bireysel ve yalnız seyahat etmek istememeleri,

tüm ayrıntılarla bir ilgilenenin olması, rezervasyon konusunda sıkıntı yaşamaması olarak ifade edilmektedir (Çimrin, 1995; Büyükişler ve Güzel, 2014; Albuz, 2018).

2.4. Turist Rehberleri ve Sektör İçin Önemi

Turizm, birçok etkileşime sebep olduğu için kendine has bir tarihi ve dili olan milyarlarca insanın katılımıyla bir kitle hareketi kazanmıştır. Ulaştırma şirketlerinden konaklama işletmelerine, seyahat pazarlamacılarından yiyecek içecek işletmelerine kadar toplantı ve kongre merkezleri gibi farklı nitelikte iş bölümlerinden oluşmuş fazlaca alt sektör ile ilişkili bir o kadar yan kuruluşu sahip bir şemsiye görevindedir (Çımat ve Bahar, 2003). Turist rehberleri de bu sektör kollarından birisidir. Turist rehberlerinin hal ve hareketleri toplumu ve ülkesi hakkında bilgi vermektedir. Ülkesini ve halkını yabancılara karşı temsil eden en büyük sorumluluk sahibidir. Bilhassa Türkiye özelinde ülkeler düşünüldüğünde olumsuz imajını iyileştirmede ve düzeltmede etkili pozisyonların başında" Turist Rehberleri" gelmektedir. Türkiye'de 1980'lerden itibaren bir hayli önemli olan turizm olgusu, daha sonra da gelişmeye devam etmiştir. Turist rehberleri bu gelişim sürecinin en önemli parçaların olmuştur (Tosun ve Temizkan, 2004).

Yeni yerler görmek, yeni insanlarla ve kültürlerle tanışmak, sağlık veya eğlence amaçlı turistik ziyaretlerde bulunma isteği insanların seyahat etme nedenleri arasındadır. Genelde insanlar gittikleri yerler hakkında pek fazla bilgiye sahip değildir. Aynı zamanda turistlerin seyahatleri sırasında kaybolma riskini asgari düzeyde tutarak, can ve mal güvenliklerini sağlamak, zamanı ve parayı en iyi şekilde kullanarak en iyi hizmeti almak ve gittikleri yerde ayrıntılı bilgi sahibi olmak için turist rehberine ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple turist rehberleri, turistlerin memnuniyeti, olumsuz yargılarının olmaması gibi birçok önemli konuda önemli misyon üstlenmişlerdir (MEB, 2013).

Bu sebeple turist rehberleri ülkelerinin aynasıdır. Bilim insanları da turizmin gelişmesinde turistlerin turların amacıyla deneyimlemesinde turist rehberlerinin en önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuşlardır (Cohen, 1985; Tosun ve Temizkan, 2004).

2.5. İlgili Alan Yazın

Turizmin elçileri olarak adlandırılan emek yoğun sektörün en önemli paydaşlarından olan turist rehberleri, turizm endüstrisindeki en önemli oyuncularından biridir (Ap ve Wong, 2001). Turist rehberlerin yaşadıkları sorunların belirlenmesi ve o sorunlara çözümler getirilmesi ülke imajı ve misafir memnuniyeti açısından önem arz etmektedir. İlgili alan yazında yurtiçi ve yurtdışında yapılan araştırmalar incelendiğinde turist rehberlerinin özellikle mesleki anlamda yaşadığı sorunlar daha net görülebilmektedir.

Ap ve Wong (2001) Hong Kong'da turist rehberlerinin mesleki sorunları ve zorlukları ile ilgili nitel bir çalışma yapmış ve profesyonellik, turist şikâyetleri, eğitim sebepli, sektörden kaynaklı, ücret, meslek algısı, sertifikasyon ve lisanslandırma kaynaklı olmak üzere sekiz farklı sorun belirlemiştir.

Batman (2003) turist rehberlerinin mesleki sorunlarını seyahat acenteleri, turistler, konaklama işletmeleri ve müze-ören yerleri ile ilgili yaşanan sorunlar olmak üzere dört başlıkta incelemiştir. Yaşanan sorunları, seyahat acenteleri ile ilgili maddi ve turist rehberlerinin sosyal hakları, turistler ile tur programının uyumsuzluğu, konaklama işletmeleri ile ilgili konaklama işletmelerinin ve personellerinin nitelik ve nicelik eksikliği, müze-ören yerleri ile ilgili temizlik, açılış kapanış saatleri, bilet fiyatlarının yüksekliği ve bilgisiz personeller olarak tespit etmiştir.

Akbulut (2006) tarafından turist rehberlerinin mesleki sorunlarını belirlemeye yönelik yapılan çalışmada belirlenen sorunlar rehberlik eğitimi, meslekle ilgili yasal düzenlemeler, kaçak rehberlik, mesleğin özellikleri ve çalışma koşulları, turist rehberlerinin yönettiği gruplar, seyahat

işletmeleri, konaklama işletmeleri, meslek odaları ve dernekler, ulaştırma işletmeleri, müze ve ören yerleri ile ilgili yaşanan sorunlar olmak üzere on başlık altında toplanmıştır.

Karamustafa ve Çeşmeci (2006) turist rehberlerinin karşılaştıkları yönetsel sorunları, acenteler tarafından rehberlere bilgilendirmenin doğru yapılmaması, rehberlerin tur planlama sürecine dahil edilmemesi, rehberlerin hediyelik eşya satıcıları ve şoförlerle yaşadıkları sorunlar olarak belirlemiştir.

Mak, Wong ve Chang (2011) tarafından Hong Kong ve Makao bölgesinde çalışan rehberlerin sorunları üzerine yapılan çalışmada, seyahat acentelerinin sağlıksız uygulamaları, Çin'in henüz olgunlaşmamış turizm pazarı, tur operatörlerinin iç turizm faaliyetlerinde sömürgeci yaklaşımı, insan kaynakları, rol çatışması ve hizmet kalitesi ile ilgili sigorta işleyişleri olmak üzere altı farklı boyutta sorunlar tespit edilmiştir.

Tsaur ve Lin (2014) turist rehberlerinin sorunlarını tur üyelerinin can sıkıcı davranışları, tur boyunca yaşanan sıkıntılar, tur rehberi ve turistler arasındaki algısal farklılıklar, sektör çalışanları tarafından yaşanan sıkıntılar olarak belirlemiştir.

Ababneh (2017) Ürdünlü turist rehberleriyle mesleğe ilişkin problemleri belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada, turist rehberliğinin kurumsal bir meslek olarak görülmemesi, mevsimlik çalışma zorunluluğu, fiziksel ve sosyal problemler olarak üç farklı sorun ortaya çıkmıştır.

Karacaoğlu ve Sert (2018) Kapadokya bölgesinde gerçekleştirdikleri çalışmada, turist rehberlerinin kaçak rehberlik faaliyetleri, acentelerin taban ücretin altında rehber çalıştırmak istemesi, turist rehberliği meslek yasasının rehberlerin haklarını koruma konusunda yetersiz ve eksik kalması ve Kapadokya bölgesinin coğrafi, fiziksel ve işgücü özelliklerinden kaynaklanan sorunlar yaşadığını tespit etmişlerdir.

Pelit ve Katırcıoğlu (2018) turist rehberliği mesleğinde taraflar açısından yaşanan sorunları turist rehberleri, bağlı buldukları oda, birlik ve federasyon, eğitim kurumları ve değişen turist profili olarak belirlemişlerdir.

Hacıoğlu, Saylan ve Sümbül (2018) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin yaşadıkları sorunlar meslek kanununun sorunları karşı çözüm noktasında yetersizliği, seyahat acenteleriyle yaşanan sorunlar ve personelle ilgili sorunlar olarak ortaya çıkarılmıştır.

Büyüktepe, Gökdemir ve Korkmaz (2019) çalışmalarında turist rehberlerinin sorunları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda bölgedeki rehberlerin en çok kaçak rehberlik, alan kılavuzluğu, taban ücret ve denetimlerin eksikliği ile bölgede lavabo ve tuvalet, otopark, dinlenme tesisi imkânlarının eksikliği, yoğunluk kontrolünün sağlanamaması gibi sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Köroğlu, Yıldırım ve Balıkoğlu (2020) çalışmalarında kadın turist rehberlerin meslekte karşılaştıkları sorunları araştırılmış ve kadın turist rehberlerinin mesleki sorunları turistler, seyahat acenteleri, sektör çalışanları, turun gerçekleşmesinde görev alan elemanlar, mesleğin yapısı ve kadının doğası gereği yaşadığı sorunlar olarak altı grupta toplanmıştır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma türü kullanılmıştır. Nitel araştırma, bir olayı, durumu veya konuyu katılımcıların bakış açısı ile derinlemesine anlamlandıran, detaylandıran ve bütüncül olarak incelenmesine imkân tanıyan bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2014). Bu yöntem içerisinde kullanılan fenomenolojik araştırma türünde ise araştırılan konuyu veya olguyu katılımcıların daha önce deneyimlemiş olması gerekmektedir

(Rolfe, 2006; Creswell, 2014). Bu araştırmada da turist rehberlerinin yurtdışı turlarda yaşadıkları sorunları belirlemek amaçlandığından fenomolojik araştırma türü tercih edilmiştir.

3.1. Çalışma Grubu

Fenomolojik araştırma türünde çalışmanın örneklemini oluşturan gruplar genellikle belli bir özelliğe sahiptir ve örnekleme oluşturan kişi sayısının literatürde konunun özelliğine göre genellikle beş ile yirmi beş kişi arasında değişebileceği belirtilmektedir (Patton, 1990; Creswell, 2014; Neuman, 2014). Bu araştırmanın da katılımcılarını Türkiye’de turist rehberliği ruhsatnamesine sahip, aktif olarak çalışmaya devam eden ve yurtdışında tur yönetmiş 25 turist rehberi oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada Patton’un (1990) *“Bu konu hakkında kim daha çok şey bilir? Kiminle görüşme yapmalıyım”* sorusundan hareketle ilgili konuda konuşabilecek turist rehberlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Turist rehberleri ile iletişim kurmak için TUREB’in veri tabanından yararlanılmıştır. Bu kapsamda ilk ulaşılan turist rehberi İstanbul Rehberler Odasından (İRO) 14 yıl mesleki tecrübe sahibi rehber olmuştur. Bu kişinin yönlendirmesi ve yardımları ile diğer rehberler odalarından turist rehberlerine ulaşılmış ve çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında katılımcılara K1, K2, K3...K25 şeklinde kod numaraları kullanılmıştır. Katılımcılar ve görüşmelerle ilgili detaylı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Görüşme Bilgileri ve Demografik Özellikler

Katılımcı	Tarih	Süre	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum
K 1	01.03.2021	23 Dakika 53 Saniye	38	Erkek	Bekâr
K 2	02.03.2021	23 Dakika 31 Saniye	34	Kadın	Bekâr
K 3	03.03.2021	26 Dakika 15 Saniye	33	Erkek	Evlî
K 4	04.03.2021	24 Dakika 56 Saniye	40	Kadın	Evlî
K 5	06.03.2021	22 Dakika 17 Saniye	46	Erkek	Evlî
K 6	07.03.2021	30 Dakika 7 Saniye	30	Kadın	Evlî
K 7	09.03.2021	22 Dakika 46 Saniye	40	Erkek	Evlî
K 8	10.03.2021	23 Dakika 36 Saniye	48	Erkek	Evlî
K 9	11.03.2021	24 Dakika 2 Saniye	53	Erkek	Evlî
K 10	12.03.2021	20 Dakika 37 Saniye	32	Erkek	Evlî
K 11	13.03.2021	21 Dakika 1 Saniye	54	Erkek	Evlî
K 12	15.03.2021	20 Dakika 28 Saniye	51	Erkek	Bekâr
K 13	16.03.2021	20 Dakika 3 Saniye	35	Erkek	Evlî
K 14	20.03.2021	21 Dakika 22 Saniye	53	Kadın	Evlî
K 15	21.03.2021	27 Dakika 26 Saniye	43	Erkek	Evlî
K 16	21.03.2021	22 Dakika 3 Saniye	50	Kadın	Evlî
K 17	23.03.2021	21 Dakika 2 Saniye	41	Erkek	Bekâr
K 18	24.03.2021	22 Dakika 24 Saniye	52	Kadın	Evlî
K 19	25.03.2021	23 Dakika 50 Saniye	37	Erkek	Evlî
K 20	27.03.2021	24 Dakika 51 Saniye	33	Kadın	Bekâr
K 21	29.03.2021	22 Dakika 15 Saniye	44	Kadın	Evlî
K 22	01.04.2021	29 Dakika 58 Saniye	29	Erkek	Bekâr
K 23	03.04.2021	20 Dakika 25 Saniye	40	Kadın	Bekâr
K 24	05.04.2021	23 Dakika 42 Saniye	50	Kadın	Bekâr
K 25	08.04.2021	24 Dakika 56 Saniye	40	Erkek	Evlî

3.2. Verilerin Toplanması

Nitel veri karmaşık durumları ortaya koymaya yönelik güçlü bir potansiyelle birlikte zengin ve bütüncül bir içerik sunmaktadır. Bu tür veriler, gerçeğe ilişkin ilk elden ve etkili betimlemeler sağlamaktadır (Miles, vd., 2014). Bu kapsamda veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede amaç; bütünsel ve derinlemesine görüşülerek bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki benzerlikleri, paralellikleri, birbirinden ayrılan özellikleri ortaya koymak, karşılaştırmalar yapmak ve kişileri anlamaktır (Patton, 1990). Görüşme soruları ilgili literatürde daha önce konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan faydalanılarak oluşturulmuştur (Ap ve Wong, 2001; Mak, vd., 2011; Ababneh, 2017; Polat, 2001; Batman, 2003; Akbulut, 2006; Güzel, vd., 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015; Pelit ve Katırcıoğlu, 2018; İlhan ve Soybalı, 2018; Karakaş, 2018; Büyüktepe, vd., 2019; Kılıçhan, 2019). Görüşme soruları hazırlanırken konu alanında uzman 1 akademisyenin, nitel araştırma konusunda uzman bir kişinin ve turist rehberliği alanında çalışmaları olan uzman 1 kişinin görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri sonucunda bazı sorular düzeltilerek ve bazı sorular birbiri ile birleştirilerek görüşme soruları oluşturulmuştur.

Görüşmeler 01.03.2021-08.04.2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Covid-19 Pandemisi dolayısıyla yüz yüze görüşme olmamıştır. Telefon görüşmeleri, e-posta ve Whatsapp uygulaması üzerinden ses kayıt yöntemi ve görüntülü arama yollarıyla alınan cevaplar kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler 20 dakika ile 30 dakika arasında sürmüş olup, görüşmelerin akademik çalışmalarda kullanılacağına ilişkin katılımcılara bilgi sunulmuş ve görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesi betimsel ve içerik analiz ile gerçekleştirilmiştir. Betimsel analiz de görüşülen kişilerin görüşlerini dikkat çekici bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). İçerik analizinde ise amaç verilerin okuyucular tarafından kolayca anlaşılabilmesini sağlamaktır. Bu durumu sağlamanın yolu da temalar ve kodlar oluşturup okuyucuya sunmaktır. Temalar verilerle ilgili temel anlamları içermektedir (Patton, 1990). Merriam ve Elizabeth (2015)'e göre içerik analizinde süreç verilerin kodlanması, kategorilerin oluşturulması ve temaların oluşturulması aşamalarından oluşmaktadır. Bu çalışmada bu sürece uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerdeki ses kayıtları deşifre edilmiş, çözümlenmelerde anlamlı ve sık tekrar eden ifadeler belirlenmiştir. Belirlenen ifadeler kodlanmıştır. Verilerin kodlanmasından sonra ortak ve farklı ifadeler belirlenmiştir. Bu ifadelerin birbiri ile ilişkisi incelendikten sonra benzer ifadeler, aynı temalar altında toplanmıştır. Ortaya çıkan ortak ve benzer ifadeler için temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur.

3.4. Verilerin İnanırcılığı

Araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla kullanılan yöntemlerden birisi uzman incelemesi ve ayrıntılı betimlemedir (Creswell, 2014). Bu kapsamda araştırılan konuya uygun yöntem seçilmiş olup, görüşme soruları hazırlandıktan sonra ilgili konuda ve yöntemde uzman kişilerden uzman görüşü alınmış, gerekli düzenlemeler yapılmış ve verilerin incelenmesi, kontrol edilebilmesi için görüşme metinlerine ilişkin alıntılar sonuçlara nasıl ulaşıldığını göstermesi bakımından metin içerisinde verilmiştir.

Çalışmanın güvenilirliği açısından Gibbs (2009) önerdiği süreçlere göre hareket edilmiş ve veriler düzenli olarak kontrol edilmiş, oluşturulan kodların karşılaştırmaları yapılmıştır. Ayrıca çalışmada kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. Miles vd. (2014) önerdiği formüle göre; Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) hesaplanmıştır. Verilerinin analizinde araştırmacılar arasındaki ortalama güvenilirlik %97 olarak bulunmuştur.

Güvenirlilik hesaplarının %70'in üzerinde olması durumunda kodlama güvenilir olarak kabul edilmektedir (Miles, vd., 2014). Ortaya çıkan çok küçük farklılıklar üzerine bir araya gelinerek tekrar tartışılmış ve sonrasında araştırmacılar arasında %100 uyuma ulaşılmıştır. Böylece araştırmanın güvenilirliği de sağlanmıştır.

4. BULGULAR

Katılımcıların rehberlik mesleğine ilişkin bilgileri ile, bulguların analiz edilmesine yönelik oluşturulmuş olan temalar ve elde edilen kodlar aşağıdaki gibidir. Bu temalar katılımcıların anlatılarından doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

4.1. Katılımcıların Mesleki Özellikleri

Katılımcıların mesleki özelliklerine ait bulgular Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Rehberlik Mesleğine İlişkin Bilgileri

Katılımcı	Rehberlik Eğitimi Alınan Kurum	Mesleki Tecrübe	Tura Katıla Grupların Büyüklüğü	Rehberlik Asıl-Ek İş	Uzmanlık Alanı	Ruhsatname Yabancı Dili	Yurtdışı Rehberliği Tavsiye
K 1	Bakanlık Kursu	14	30-35	Asıl	İnanç ve Mitoloji	İngilizce ve Yunanca	Evet
K 2	Lisans	13	25-35	Asıl	Gastronomi	İngilizce	Evet
K 3	Lisans	7	25-40	Asıl	Kültür ve Uzak Doğu	İngilizce	Evet
K 4	Bakanlık Kursu	19	25-45	Asıl	Kültür	Japonca	Evet
K 5	Bakanlık Kursu	25	25-30	Asıl	Kültür	İngilizce	Evet
K 6	Lisans	7	30-35	Asıl	Kültür	İngilizce	Evet
K 7	Bakanlık Kursu	19	20-30	Asıl	Botanik, Dağcılık ve Kültür	Almanca, Felemenkçe ve İngilizce	Evet
K 8	Bakanlık Kursu	8	30-35	Ek	Sanat ve Müzik	İngilizce	Evet
K 9	Bakanlık Kursu	27	25-40	Asıl	Gastronomi	Almanca	Evet
K 10	Ön lisans	3	30	Asıl	İnanç ve Kültür	Arapça	Evet
K 11	Bakanlık Kursu	23	35-40	Asıl	Kültür ve Tarih	İngilizce	Evet
K 12	Bakanlık Kursu	25	40+	Asıl	Savaş, Mısır ve Yunan Tarihi	İngilizce	Evet
K 13	Lisans	15	40-45	Asıl	Savaş ve Tarih	İngilizce	Evet
K 14	Bakanlık Kursu	29	30-35	Asıl	Gastronomi	İtalyanca	Evet
K 15	Ön lisans	6	15-30	Ek	Sanat ve Klasik Müzik	İtalyanca ve İngilizce	Evet
K 16	Yüksek Lisans	1	20-45	Asıl	Gemi Turları	İngilizce	Evet
K 17	Yüksek Lisans	10	35+	Asıl	Kültür	İngilizce	Evet
K 18	Bakanlık Kursu	25	10-25	Asıl	Kültür	İngilizce	Evet
K 19	Ön lisans	15	30+	Asıl	Kurvaziyer	İngilizce	Evet
K 20	Ön lisans	12	40+	Asıl	Kültür	İngilizce	Evet
K 21	Bakanlık Kursu	15	30	Asıl	Kurvaziyer, Antik Yunan Tarihi	İngilizce	Evet
K 22	Lisans	4	30-40	Asıl	Kültür	İngilizce	Evet
K 23	Bakanlık Kursu	18	20+	Asıl	Müze ve Kurvaziyer	İtalyanca ve İngilizce	Evet
K 24	Bakanlık Kursu	23	20-30	Asıl	İnanç ve Gastronomi	İspanyolca ve İngilizce	Evet
K 25	Ön lisans	18	25-44	Asıl	Öğrenci ve Kültür Turları	İngilizce	Evet

Görüşme yapılan katılımcıların rehberlik mesleğine ilişkin bilgiler Tablo 17’de yer almaktadır. Katılımcılar 1-25’ e kadar görüşme tarihine göre kodlanmış ve tablo oluşturulmuştur. 25 Katılımcı ile yapılan görüşme sonucunda katılımcıların ortalama 31 yolcu ile tura çıktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların %72’sinin 10 yıl ve daha fazla tecrübe sahibi %28’inin 10 yıl ve altı tecrübesinin olduğu görülmüştür. Katılımcıların %52’sinin bakanlık kursu, %20’sinin lisans, %20’sinin ön lisans ve %8’inin yüksek lisans eğitimi ile rehber oldukları görülmektedir. Tabloya göre, katılımcıların %8’inin ek iş, %92’sinin rehberlik mesleğinin asıl iş olduğu, %48’inin kültür turu uzmanlık alanı olduğu, %72’sinin ruhsatname dilinin İngilizce olduğu İngilizcenin yanında Almanca, İtalyanca ve İspanyolca dillerinin de en fazla ruhsatname dili olduğu ve 25 katılımcının tamamı yurtdışı turları tavsiye ettiği görülmektedir.

Bulguların analiz edilmesine yönelik oluşturulmuş olan temalar ve elde edilen kodlar aşağıdaki gibidir. Bu temalar katılımcıların anlatılarından doğrudan alıntılarla desteklenmiştir

4.2. Yurtdışı Paket Turlarda Konaklama ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda konaklama ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “konaklama ile ilgili yaşanılan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “konaklamanın konumu”, “işletmelerin personelleri” ve “işletmelerin durumu” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir (Tablo 3). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 3. Yurtdışı Paket Turlarda Konaklama ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 1	Alt Temalar	Kodlar	İfade Edilme Sıklığı
Konaklama	Konaklamanın Konumu	Maliyet sebebiyle merkeze uzak	13
		Profesyonellikten uzak	10
	Personellerinin durumu	İlgisiz, soğuk	11
		Anlayışsız	4
	İşletmelerin durumu	Vaat edilen nitelikte değil	10
		Kaliteli değil	13
	Yıpranmış ve Eski	8	

Yurtdışı paket turlarda konaklama ile ilgili yaşanılan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Konaklamada en büyük sıkıntının şehir dışında olmasından dolayı yaşıyoruz. Müşteriler bu konuda şikâyetçi oluyor otele geldiklerinde akşam yürüyüşe çıkamadıklarını söylüyorlar” (K12).

4.3. Yurtdışı Paket Turlarda Ulaşım ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “Yurtdışı paket turlarda ulaşım ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “ulaşım ile ilgili yaşanılan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “ulaşımda gecikme ve aksamalar”, “şoförler” ve “Gezi otobüsü” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir (Tablo 4). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 4. Yurtdışı Paket Turlarda Ulaşım ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 2	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Ulaşım	Ulaşımında gecikme ve aksamalar	Şoför Kaynaklı	10
		Otobüs Kaynaklı	3
		Diğer (Trafik vs.)	2
	Şoförler	Saat ve ücret sıkıntısı yaşatan	5
		Niteliksiz veya Dikkatsiz	12
		Programa uymamak	5
		Profesyonel davranmaması	8
	Gezi otobüsü	Niteliksiz veya Vasıfsız	11
		Konforsuz	12

Yurtdışı paket turlarda ulaşım ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Ulaşımında en büyük sorun bakımsız otobüs yani Türkiye’deki gibi alışık olmadığımız klimasında, mikrofonunda veya koltuklarında sıkıntı yaşatan otobüsler oluyor. Sadece bu sorun bile turda yaşanan en büyük sorun olabilir” (K5).

4.4. Yurtdışı Paket Turlarda Restoranlar ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda restoranlar ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “restoran ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Restoranların durumu”, “menülerin yeterliliği”, “hizmet” ve “personeller” olmak üzere 4 alt tema belirlenmiştir (Tablo 5). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 5. Yurtdışı Paket Turlarda Restoranlar ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 3	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Restoranlar	Restoranların durumu	Misafir Sayısından kaldıramaması	9
		Hijyen ve sanitasyonu eksik	6
		Wc ve lavabo sıkıntısı	5
	Menülerin Yeterliliği	Çeşitli veya yeterli değil	8
		Helallik problemi	16
	Hizmet	Kaliteli değil	8
		Yavaş servis	9
	Personeller	İlgisiz	8

Yurtdışı paket turlarda restoranlar ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Hijyen konusu zaman zaman iyi olmasa da bu sorun değil de en büyük sorun domuz eti olup olmaması. Misafirlere bu konuda oldukça yardımcı oluyoruz. Asya’da seçenek bulamasak da Avrupa’da bir seçenek bularak yemek konusunu halledebiliyoruz” (K14).

4.5. Yurtdışı Paket Turlarda İletişim ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda iletişim ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “iletişim ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Şoförler ile”, “Turistler ile”, “Konaklama yapılan otellerin personeli ile” ve “Bölgesel Rehberler ile” olmak üzere 4 alt tema belirlenmiştir (Tablo 6). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 6. Yurtdışı Paket Turlarda İletişim ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 4	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
İletişim	Şoförler ile	Yabancı dil	15
		Anlaşmazlık	6
		Tura müdahil olma	4
	Turistler ile	Hoşnutsuzluk	3
		Grup ile uyumsuzluk	7
	Konaklama yapılan otellerin personeli ile	Yabancı dil	8
		Anlayışsız	5
	Bölgesel Rehberler ile	Telaffuz sorunu	4
		Tura müdahil olma	3
		Detaylı anlatım yapmama	3

Yurtdışı paket turlarda iletişim ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Gittiğiniz ülkede rehber alma zorunluluğu yoksa şoför alıyorsanız sıkıntı çünkü dil problemi oluyor. Örnek olarak Portekiz’de rehber almadınız ve şoför İngilizce bilmiyor siz Portekizce bilmiyorsunuz nasıl anlaşacaksınız. Bu durumlarda iletişim problemi oluyor. Genellikle iletişim kurmayı seçmeyen turistler her türlü sorunlar oluyor. Otel personelleriyle olabiliyor. Müşteri ile kavga eden personel oluyor daha çok İtalya’da 3 yıldızlı otellerde yaşadım bu durumu. Çok fazla müşteri memnun kalmış ona saygı göstereyim olayı yok” (K1).

4.6. Yurtdışı Paket Turlarda Yaşanılan Sıkıntılar ile İlgili Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda sıkıntılar ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “Rehber veya turist rahatsızlığı ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Rehberler ile” ve “Turistler ile” olmak üzere 2 alt tema belirlenmiştir (Tablo 7). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 7. Yurtdışı Paket Turlarda Yaşanılan Sıkıntılar ile İlgili Sorunlar

Tema 5	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Rehber veya Turist Rahatsızlığı	Rehberler ile	Tur Motivasyonunun Düşmesi	5
		Turun Aksaması	8
	Turistler ile	Yaşına, Durumuna Göre Sıkıntılar	4
		Tur Motivasyonunun Azalması	9
		Hastane ve Yetkilileri Bilgilendirme	10
		Prosedürleri ile Uğraşmak	
		Turun Akışının Bozulması	8

Yurtdışı paket turlarda yaşanan sıkıntılar ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Rehber hastalandığında bir şekilde kendini tolere edebiliyorsun modunu düşürmemeye çalışıyorsun ama Turistler rahatsızlanınca grubu ve kişiyi idare etmen gerekiyor. Hasta kişiyi sağlık kuruluşuna ulaştırma, oranın sigortasının olmaması ve oldukça fazla prosedürlerle uğraşmak sorunda kalıyorsun bu gibi sorunlar bayağı sıkıntı yaşatabiliyor” (K2).

4.7. Yurtdışı Paket Turlarda Alınan Bölgesel Rehberler ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda alınan bölgesel rehberler ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “Bölgesel rehberlerle ilgili

yaşanılan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Bilgi Kirliliği kaynaklı sorunlar”, “Tura Müdahil Olma ile ilgili sorunlar” ve “yabancı Dil ile ilgili sorunlar” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir (Tablo 8). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 8. Yurtdışı Paket Turlarda Alınan Bölgesel Rehberler ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 6	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Bölgesel Rehberler	Bilgi Kirliliği kaynaklı sorunlar	Yanlış veya bilgi vermesi	12
	Tura Müdahil Olma ile ilgili sorunlar	Tur Satışı Yapmaya çalışması	8
	Dil ile ilgili sorunlar	Telaffuz	5

Yurtdışı paket turlarda bölgesel rehberler ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Tüm programa ayak uyduramamaları ve bu sebeple tura müdahil olup erkenden gidilen yerde ayrılmaya çalışmaları” (K20).

4.8. Yurtdışı Paket Turlarda Yönetilen Turist Grubu ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda yönetilen turist grubu ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “Yönetilen Turist Grup ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Boş zaman sonrası toplanamama sorunu”, “Tur Programına uyulmaması” ve “Rehberlerin Bilgilendirmemesini Dinlememesi” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir (Tablo 9). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 9. Yurtdışı Paket Turlarda Yönetilen Turist Grubu ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 7	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Yönetilen turist grubu	Boş zaman sorunlar	Geri toplanamama	21
	Tur Programına uyulmaması sorunlar	Gidilen bölgede fazla vakit geçirme	9
	Rehberlerin Bilgilendirmemesini Dinlememesi sorunlar	Turistin kaybolması	4
		Yediklerinden Rahatsızlanması	4

Yurtdışı paket turlarda yönetilen turist grubu ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“En büyük sorunun toplanma sorunu olduğunu turistte çok iyi biliyor rehberde. İki saat olarak bilgi veriyoruz telefonu olan telefona kol saati olan kol saatine göre hareket etin diye ama hiçbir zaman istediğiniz saatte toplanma olmuyor maalesef” (K5).

4.9. Yurtdışı Paket Turlarda Acente ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda acente ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “Acenteler ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Parasal sorunlar”, “Tur ile ilgilenmeme” olmak üzere iki alt tema belirlenmiştir (Tablo 10). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 10. Yurtdışı Paket Turlarda Acente ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 8	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Acenteler	Parasal sorunlar	Rehber Ücreti	11
		Turun maliyeti konusu	7
	Tur ile ilgilenmeme sorunu	Herhangi bir sorunda rehberi yalnız bırakma	8
	Zorunlu ekstra tur satışı sorunu	Rehber tur satışı yaptırması	5
	Tur Programını şişirmesi	Uygulanmayacak derece hazırlanan tur programı	5

Yurtdışı paket turlarda acenteler ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Acenteler bazen ödemeleri geç yapıyorlar. Tur süresince ödenmesi gereken ücretleri cebimizden ödemek zorunda kalıyoruz. Bize verilen avansın dışına çıkıyoruz” (K14).

4.10. Yurtdışı Paket Turlarda Müze ve Ören Yerleri ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda müze ve ören yerleri ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “müze ve ören yerleri ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “zaman sorunu”, “ücret sorunu”, “bilgilendirmelerin dinlenilmemesi sorunu” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir (Tablo 11). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 11. Yurtdışı Paket Turlarda Müze ve Ören Yerleri ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 9	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Müze	Zaman sorunu	Müze açılış kapanış saatleri	7
		Tur süresi	6
Ve Ören Yerleri	Ücret sorunu	Döviz kuru etkisi	9
		Bilgilendirmelerin dinlenilmemesi sorunu	Turistlerin izinsiz hareket etmesi

Yurtdışı paket turlarda müze ve ören yerleri ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“İnsanlar genelde müze ve benzeri yapılara girmeyi pek istemiyorlar. Şehirde gezmeyi tercih ediyorlar. Müzelere gittiğimizde Euro ile olduğundan hemen Türk parasına çeviriyorlar fahiş fiyat ortaya çıkıyor bu açıdan kaynaklı bir sıkıntı oluyor” (K13).

4.11. Yurtdışı Paket Turlarda Sosyal İlişkiler ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda sosyal ilişkileri ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “sosyal ilişkileri etkilemesi ile ilgili yaşanan sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “Ailevi sorunlar” ve “Çevresel Sorunlar” olmak üzere iki alt tema belirlenmiştir (Tablo 12). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 12. Yurtdışı Paket Turlarda Sosyal İlişkiler ile İlgili Yaşanılan Sorunlar

Tema 10	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Sosyal İlişkiler	Ailevi sorunlar	Olumsuz Etkiler	16
		Çevresel sorunlar	Olumsuz Etkiler

Yurtdışı paket turlarda sosyal ilişkiler ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Rehberler çok uzak destinasyonlara gidebiliyor. Uzun uçuşlar, aktarmalı uçuşlar sonucu havaalanlarında uzun beklemler, çok uzun saat farkları, jetlag gibi durumlar sağlığını uzun vadede olumsuz etkilemekte. Bazı yurtdışı turlar çok uzun, aileden de uzun süre uzak kalıyorsunuz” (K18)

4.12. Yurtdışı Paket Turlarda Tur Yapılan Paketlerle İlgili Yaşanılan Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda tur yapılan paketlerle ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “Sorunların yaşandığı turlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “maksimum düzeyde olduğu turlar” ve “minimum düzeyde olduğu turlar” olmak üzere iki alt tema belirlenmiştir (Tablo 13). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 13. Yurtdışı Paket Turlarda Sorunların Yaşandığı Tur Paketleri

Tema 11	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Sorunların Yaşandığı Turlar	Maksimum düzeyde olduğu turlar	Balkan Turları	8
		Asya Turları	5
		Afrika Turları	2
	Minimum düzeyde olduğu turlar	İtalya Turu	10
		Yunanistan Turu	5
		Benelüks Turları	2

Yurtdışı paket turlarda tur yapılan paketlerle ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“Çok fazla ülkeye ve bölgeye tur yapıyorum. En sıkıntılı ülke Balkan Arnavutluk Tiranda bile yaya geçidinde yol vermiyorlar turisti araçların arasından geçirmeye çalışıyorum. Minimum sıkıntıyı yaşadığım ülke Avrupa Yunanistan her ne kadar devletler sıkıntılı olsa da orada halk veya esnaf yardımcı oluyor yemekler tanıdık bilindik. Grupla hem konaklama hem yemek konusunda sıkıntı yaşanmıyor” (K4).

4.13. Yurtdışı Paket Turlarda Yaşadığınız Sorunlar ile İlgili Ek Sorunlar

Katılımcılara sorulan “yurtdışı paket turlarda yaşadığınız sorunlar ile ilgili ekleyebileceğiniz ek sorunlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda “yaşanılan ek sorunlar” adı altında ana tema ve bu ana tema altında “hırsızlık sorunları” adı altında alt tema belirlenmiştir (Tablo 14). Kodların yanında parantez içinde yer alan sayılar, kodların ifade edilme sıklığını göstermektedir.

Tablo 14. Yurtdışı Paket Turlarda Yaşanılan Ek Sorunlar

Tema 12	Alt Temalar	Kod	İfade Edilme Sıklığı
Yaşanılan Ek Sorunlar	Hırsızlık Olayı	Pasaport, cüzdan veya Telefon kaybedilmesi	6

Yurtdışı paket turlarda yaşanan ek sorunlar ile ilgili öne çıkan/dikkat çeken ifade şu şekildedir;

“İnsanların pasaport kaybı hırsızlık gibi olaylar çok fazla yaşanabiliyor. Geziyorlar sana tabiler ama bu anlamda hırsızlık durumu oldukça fazla yaşanır” (K23).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlgili alan yazında daha önce farklı ülkelerde ve Türkiye’de turist rehberlerinin sorunları farklı açılardan ele alınmış ve araştırmalar yapılmıştır. Araştırmaların büyük bir kısmı özellikle turist rehberlerinin mesleki sorunları üzerine (Ap ve Wong, 2001; Batman, 2003; Akbulut, 2006;

Mak, vd., 2011; Tsaur ve Lin, 2014; Ababneh, 2017; Karacaoğlu ve Sert, 2018; Hacıoğlu, vd., 2018; Büyüktepe, vd., 2019; Köroğlu, Yıldırım ve Balıkoğlu, 2020) odaklanırken, turist rehberlerinin yönetsel sorunları (Karamustafa ve Çeşmeci, 2006) ve taraflar açısından yaşanan sorunlar (Pelit ve Katırcıoğlu, 2018) üzerine de çalışmalar mevcuttur. Ancak turist rehberlerinin yurt dışına yönelik turlarda yaşadıkları sorunlar üzerine yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda, bu araştırmanın da özellikle yurtdışı turlarda turist rehberlerinin yaşadıkları sorunların belirlenmesi açısından ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin mesleki tecrübeleri ortalamalarının ve eğitim düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılsa da henüz meslekte 10 yılını doldurmayan katılımcıların olduğu da görülmüştür. Katılımcıların rehberlik ruhsatnamelerini Turizm Rehberliği bölümlerinin önlisans, lisans ve yüksek lisans eğitiminin yanı sıra Kültür ve Turizm Bakanlığının açtığı programla aldığını belirtmişlerdir. Temizkan'ın *"eğitim almamış bir rehberin profesyonellikten uzak olacağına"* değinmesi ve Ap ve Wong'un *"rehberlik eğitime önem vermesi bir ülkelerin kendi imajına yatırım yapması anlamına gelmektedir"* sözleri rehberlerin mesleğe ve ülke imajına katkı sağlaması iyi bir eğitim alması ve sürekli kendini geliştirmesi sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırma sonucunda turist rehberleri sorunlarının "konaklama, ulaşım, restoran, iletişim, yaşanan rahatsızlıklar, bölgesel rehberler, yönetilen turist grupları, bağlı olan seyahat acentesi, müze ve ören yerleri, sosyal ve ailevi, yapılan tur programları ve yaşanan ek sorunlar olmak üzere 12 tema altında toplandığı görülmektedir. Araştırmada oluşturulan kodlar ise konaklama yapılan otel ve personelinin, yeme içme ihtiyacının karşılandığı restoran ve personelinin ve turda görevli personellerin, turda alınan bölgesel rehberlerin nitelik açısından oldukça zayıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yurtdışı turlarda görev yapan rehberlerin sosyal ve ailevi yaşantısının derinden etkilendiği görülmüştür.

Araştırma sonuçlarından hareketle geliştirilen öneriler şu şekildedir;

- Hem turist hem de rehber memnuniyeti açısından konaklamanın gidilen bölgede merkezde yapılması tur programının daha verimli geçmesine ve turistlerin gidilen bölgede daha fazla zaman geçirmelerine imkân tanıyabilir.
- Acenteler turları düzenlemeden önce konaklama yaptırılacak otelleri hem donanım hem de personel açısından değerlendirmeli ve daha kaliteli ve güvenli otelleri konaklama için tercih etmelidir. Bu durum turist memnuniyeti sağlanması ve rehberlere yönelik şikâyetlerin en aza inmesi açısından önemlidir ve rehberin daha verimli, performansı yüksek bir tur geçirmesini sağlayabilir. Böylelikle hem gerçeği yansıtmış ve müşterilere doğru bilgi verilmiş olur.
- Turda en fazla zaman ulaşım aracı ile bir yerden diğer yere giderken geçirilmektedir. Dolayısı ile acentelerin bünyelerinde yurtdışı izni olan otobüs ve şoförler barındırmalıdır. Bu durum; ulaşımında tura çıkılan ilk andan itibaren tur bitimine kadar aynı kalitede otobüsle seyahat imkânı sağlayabilir. Gidilen bölgeden konforsuz ve vasat otobüs kiralamanın önüne geçilebilir ve şoför problemlerini en aza indirebilir. Tur boyunca tur güzergâhını ve programını iyi bilen şoförlerle turun daha keyifli geçmesi, acentelere olumlu geri bildirimlerin yapılması ve rehberlerin de bu konuda yaşamış oldukları sorunların ve üzerindeki yüklerin hafifletilmesi sağlanabilir. Turda memnuniyetin sağlanmasıyla turistler tarafından turist rehberlerine ve tur sonrası seyahat acentelerine yapılan şikâyetlerin minimum seviyede tutulabilir.
- Ulaşım ile ilgili olarak olabilecek herhangi bir durum için müşterilere ve rehberlere sorun yansımaması adına acente oluşabilecek ekstra tur süresi için önceden anlaşma yapılabilir. Ulaşım aracının, nicel ve nitel eksikliği olup olmadığını sorup ona göre hareket edebilir ve otobüs için belirli bir standart veya yıl belirtebilir.

- Acenteler tur programı öncesi restoranlar hakkında yerinde görerek bilgi almalı ve tur programını buna göre oluşturmalıdır. Restoranları büyüklüğü, menü çeşitliliği, personel ve helal ürün açısından da incelemelidir ve iletişime geçilerek grup ile ilgili bilgi verilebilir. Restoranların tur grubunun büyüklüğüne uygun kaliteli ürün ve hizmete sahip olması rehberlerin zamanı daha verimli kullanabilmeleri ve turu yönetimi açısından süreci kolaylaştırabilir.
- Acenteler otobüs kiraladığında şoförlerin de yabancı dil konusunda bilgi alabilir ve ona göre programa katkı sağlayabilir. Oteller de personellerinin profesyonel olanları seçilebilir.
- Tur öncesi olası kronik rahatsızlığı olan misafirler için tur programı yaklaştığında kullandıkları ilaçları unutmaması ve ek ilaç almaları konusunda bilgilendirme mesajı atabilir. Turlara çıkılmadan önce ihtiyaç halinde neler yapması ve ilk önce nereleri bilgilendirmesi gerektiği konusunda rehberlere gidilecek bölge ile ilgili aranacak, ulaşılabilecek iletişim bilgileri verilebilir. Bu sebeple en kısa sürede en verimli hizmeti almak amaçlanabilir. Uzak destinasyonlar için her ihtimale karşı acente temsilcisi bulundurulabilir.
- Bölgesel rehberlerin tura müdahil olmaması için onların yapması gereken asıl görev konusunda bilgi verilebilir ve sınırı çizilebilir.
- Yönetilen gruba tur öncesi gidilecek bölgenin haftalık olabileceği hava durumu bilgisi verilmeli ve turistlerin gidilecek bölgeye göre yanlarına kıyafet almaları istenebilir. Ayrıca Türk mutfağından uzak destinasyonlar için turistlere acente bu durumu hatırlatma yaparak yanlarına atıştırmalık bir şeyler de alabileceğini söyleyebilir.
- Turist grubunun turlarda dağılmaması adına onlara tur programında yurtdışında karşılaşacakları zorlukların olması gerektiğini geciktirildiğinde turun beklemeyeceği geç gelen turistlerinin konaklama yerine taksit tutup döneceği bildirilmelidir. Sıkı kuralın muhtemel daha düzenli bir tur yapılmasına sebep olacaktır.
- Müze ve ören yerleri ziyareti öncesi turist grubuna detaylıca bilgiler verilebilir. Gerekirse acente bu durumda bir el broşürü hazırlayabilir.
- Acenteler rehberlerin önemli günleri hakkında bilgi edinebilir. Evli veya bekar olup olmamasına göre de tur programlarında rehberlik yapmasını sağlayabilir.
- Tur paketleri oluşturulurken yaşanacak sorunları göz önüne alarak program hazırlanabilir. Sorunların fazla olduğu bölge veya kıtalara farklı bir prosedür anlayışıyla paket tur düzenlenebilir.
- Acenteler misafirlerini turlarda yaşanacak olumsuzluk, hırsızlık olayına göre detaylıca bir uyarı ve bilgilendirme paketi hazırlayabilir. Bu sebeple olası bir hırsızlık olayında turu da misafiri de oyalamayacak bir durum sonucu olabilir.
- Acenteler gidilen ülke ile Türkiye arasındaki saat farkını, sınır kapısı yoğunluğunu ve telefon hatlarının çekmemesi gibi iletişim problemlerine yönelik alternatif çözüm sunabilirler.
- Bulunan sonuçlar daha derinlemesine ayrı ayrı ele alınabilir.

Bu araştırma UNWTO ve TÜİK tarafından elde edilen veriler ışığında Türk turistler tarafından sürekli bir artış içinde olan yurtdışı paket turlarda görevli profesyonel turist rehberlerin yaşadıkları sorunu belirlemeyi amaçlamıştır. İleride hazırlanacak çalışmalar en fazla Türk turistlerin yurtdışında seyahat ettiği ilk 10 ülke veya gezi programlarında belirlenen ve literatüre geçmiş ve çok fazla tercih edilen Benelüks (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) turları, Balkan Turları, İskandinav turları, İtalya ve Orta Avrupa turları, Kudüs turları ve İspanya'nın Endülüs bölgesine yapılan oldukça rağbet gören dini ve kültür turları, deniz aşırı ülkelere yapılan paket turlar özelinde turist rehberlerinin yurt dışı turlarda yaşadıkları problemler araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ababneh, A. (2017). Tourist Guides and Job Related Problems, Analysis and Evidence From Jordan. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 18(2), 200-217.
- ACS, (Çevrimiçi), <https://www.acs.edu.au/info/default.aspx>, 06.01.2020
- Ahipaşaoğlu, S. (2001). Seyahat İşletmelerinde Tur Planlaması ve Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akbulut, O. (2006). Ege Bölgesindeki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albuz, N. (2018). Turist Rehberliğine Giriş, Detay Yayıncılık, Ankara
- Ap, J., and Wong, K. K. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Tourism Management*, 22 (5), 551-563.
- Batman, O. (2003). Türkiye’de Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 115-132.
- Bilgimöz, S. (2019). Rekreasyonel Turizm Faaliyetlerinde Turist Rehberliği Hizmetlerine İlişkin Bir Değerlendirme: Paket Tur Örneği Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Büyükişler, D. Güzel, F.Ö. (2014). Tur Yönetiminde Profesyonel Turist Rehberlerinin Deneyimsel Rolü: Alman Turistlerin Kültür Turu Satın Alma Davranışına Yönelik Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C: 19 S:1, ss.128-138.
- Büyüktepe, H.S., Gökdemir, S. & Korkmaz, H. (2019). Turist Rehberlerinin Sorunları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Çanakkale Örneği, *Journal of Travel and Tourism Research*, 14, 94-117.
- Cohen, E. (1985). The Tourist Guide: The Origins, Structure and Dynamics of a Role, *Annals of Tourism Research*, 12(1), 5-29.
- Creswell, W. J. (2014). *Research Design*, (Çeviri Ed. Demir, B. Ş.), Eğiten Kitap, Ankara.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S: 6, ss. 1-18.
- Çimrin, H. (1995). Turizm ve Turist Rehberliğinin ABC’si. Antalya: Akdeniz Kitabevi
- Çolakoğlu, O. Epik, E. ve Efendi, E. (2010). Tur Yönetimi ve Turist Rehberliği, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Efendi, M. (2018). Yerli Turistlerin Paket Turlarda Yapmış Oldukları Etik Dışı Davranışların Belirlenmesi ve Bu Davranışlara Yönelik Etik Kodlar, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erol, G. (2020). Türk Turistlerin Profili: Yurtdışını Ziyaret Eden Türk Vatandaşlara Yönelik Bir Araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2) , 837-855.
- European Commision, (Çevrimiçi),<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-512-EN-F1-1.Pdf>, 26 Nisan 2020.
- Gibbs, G. (2009). *Analyzing Qualitative Data*, Sage, London.
- Güzel, Ö. Türker, A. & Şahin, İ. (2014). Profesyonel Turist Rehberlerinin Algıladıkları Mesleki Engelleri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 173-190.
- Güzel, Ö. & Köroğlu, Ö. (2015). Turist Rehberlerinin Mesleklerine Yönelik Pozitif ve Negatif Yönlü Algılarının İçerik Analizi Yöntemi ile Belirlenmesi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1, 155-174.
- Hacıoğlu, N. (2005). Seyahat Acenteciliği ve Tur Operatörlüğü, Vipaş, Bursa.

- Hacıoğlu, N., Saylan, U. ve Sümbül, G. (2018). Türkiye’de Profesyonel Turist Rehberliğinin Sorunları ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma, İçinde: N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç, H.U. Yıldırım (Ed.). *Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar*, 446-467, Ankara: Detay Yayıncılık
- GEOSTAT (2020). Turizm İstatistiği, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/100/turizmis-statistika> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). Turizm İstatistikleri, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (Erişim Tarihi: 10.06. 2020).
- İlhan, Y. & Soybalı, H.H. (2018). Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları Üzerine Bir Araştırma, *Turist Rehberliği Dergisi*, 1(1), 13-23.
- Karacaoğlu, S. & Sert, A. N. (2018). Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları Üzerine Bir Araştırma: Kapadokya Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 81-99.
- Karakaş, B. (2018). Turist Rehberlerinin Mesleki sorunları ve Çözüm Önerileri İstanbul Örneği , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamustafa, K. & Çeşmeci, N. (2006). Paket Tur Operasyonunda Turist Rehberlerinin Karşılaştıkları Yönetimsel Sorunlar Üzerine Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (17), 70-86.
- Karamustafa, K. & Erbaş, E. (2011). Satın Alma Karar Sürecinde Algılanan Risk: Paket Turlara Yönelik Bir Araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 103-144.
- Kervankıran, İ. & Bağmancı, M.F. (2019) Türkiye’nin Dış Pasif Turizmi: Değişen Turizm Hareketliliği ve Turist Profili, 20. *Ulusal 4. Uluslararası Turizm Kongresi Bildirileri Kitabı*, Eskişehir, 580-586.
- Kılıçhan, B. (2019). Profesyonel Turist Rehberliği Mesleği: Mevut Durum, Meslek Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köroğlu, Ö. Yıldırım, U.H. & Balıkoğlu, A. (2020) Kadın Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarının Belirlenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 26-40.
- Lo, A. ve Lam, T. (2004). Long-haul and Short-haul Outbound All-inclusive Package Tours. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 9(2), 161-176.
- Mak, A. H., Wong, K. K., & Chang, R. C. (2011). Critical Issues Affecting The Service Quality and Professionalism of The Tour Guides in Hong Kong and Macau. *Tourism Management*, 32(6), 1442-1452.
- Merriam, S. B. (2015). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. (3. Baskı). (Çev. Edt. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Merriam, S.B. ve Elizabeth, J.T. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. (4. Edition), Jossey-Bass, San Francisco.
- Miles, M. B. ve Huberman A. M. (1994). *An expanded source book: qualitative data analysis* (2. baskı). London: Sage Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2013, (Çevrimiçi) Konaklama ve Seyahat Hizmetleri turizm ve Rehberlik, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Turizm%20Ve%20Rehberlik.pdf, 18 Nisan 2020.
- Mok, C. Armstrong, R.W. (1995). Leisure Travel Destination Choice Criteria of Hong Kong Residents, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 4(1).
- Ng, S. I., Lee, J. A. & Soutar, G. N. (2007). Tourists’ Intention to Visit a Country: The Impact of Cultural Distance, *Tourism Management*, 28(6), 1497–1506.
- Neuman, L. W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (Seventh Ed.). Essex: Pearson Education Limited.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative research and evaluation methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.

- Rolfe, G. (2006). Validity, Trustworthiness And Rigour: Quality and the Idea of Qualitative Research. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 304-310.
- Pelit, E. & Katırcıoğlu, E. (2018). Turist Rehberliği Mesleğinde Taraflar Açısından Yaşanan Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme, *Turist Rehberliği Dergisi*, 1(2), 74-94.
- Polat, T. (2001), Seyahat İşletmelerinde Profesyonel Turist Rehberliği, Rehberlik Mesleğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Alan Araştırması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sheldon, P.J. Mak J. (1987). The Demand For Package Tours: a mode Choice Model. *Journal of Travel Research*, 25(3), 13-17.
- Solmaz, S. A. Erdoğan, Ç. & Sönmez, Ö.A.(2014). Sosyal Dışlanma ve Turizm İlişkisi: Türkiye’de Pasif Dış Turizm Bağlamında Bir İnceleme, *Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 95-107.
- Tsaur, S. H. Lin, & W. R. (2014). Hassles of Tour Leaders. *Tourism Management*, 45, 28-38.
- Tosun, C. Temizkan, R. (2004). Türkiye’nin Dış Tanıtım ve ülke imajında Turist Rehberlerinin Rolü, 1. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, Balıkesir ss. 353-355.
- TUİK (2020). Yurtiçi Turizm Rakamları, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 (Erişim Tarihi: 10.06.2020).
- TUREB (2020). Üye Odalar, <http://www.tureb.org.tr/tr/Oda>, (Erişim Tarihi: 13.06.2020).
- UNWTO (2020). Pazar Araştırması, <https://www.unwto.org/market-intelligence> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).
- UNWTO (2011). International Tourists To Hit 1.8 Billion By 2030, <https://www.unwto.org/archive/global/press-release/2011-10-11/international-tourists-hit-18-billion-2030> (Erişim: 10.06.2020).
- Wang, K. C. Hsieh, A. T. ve Huan, T. C. (2000). Critical Service Features in Group Package Tour: An Exploratory Research. *Tourism Management*, C: 21 S:2, ss.177-189.
- Yazıcıoğlu, İ., Tokmak, C. & Uzun, S. (2008). Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı, *Üniversite ve Toplum*, 8(2), 1-19
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (10.Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Sözlü Kültür Bağlamında Ege'nin Kültürel Bellek Örneği: Homeros

The Example of Cultural Memory of the Aegean in the Context of Oral Culture: Homeros

Öznur TANRIVER¹

Özet

Tarih boyunca kültürün sürekli değişim halinde olduğu açıktır. Bu değişim süreci içerisinde sözlü kültür anlatıları, bilginin aktarılmasında önemlidir. Sözlü kültür anlatıları ile ilgili ilk çalışmaların "Homeros Sorunu" çerçevesinde 18. yüzyıldan itibaren başladığı bilinse de İ.Ö. VI. yüzyıla kadar inmektedir. Homeros'a atfedilen Iliada ve Odysseia eserlerinin İ.Ö. VI. yüzyılda, Peisistratos döneminde yazıya geçirildiği bilinmektedir. Nitekim, Homeros üzerine yazılanların geniş bir literatür oluşturduğu ve özellikle Antik Yunan'ın önde gelen şairinin tarihsel bir şahsiyet olduğu belirsizse de, tarihteki ve günümüzdeki tesirinin ne denli olduğu aşikardır. Milman Parry ve Albert Lord tarafından yapılan bir araştırma, Homeros'un eserlerinin ezberleme yoluyla değil de sözlü kültür ile aktarıldığını göstermektedir. M. Parry, bu çalışmasını Sırp bir çobanın kulaktan dolma hikayeler anlatmasıyla keşfetmiştir. Zira, Antik Yunan'da da yazının keşfinden önce, gezerek hikayeler anlatan rhapsodosların olduğu belirtilmektedir. Öyle ki, Homeros'un eserleri de kronolojik açıdan geçmişe yönelik sözlü unsurlar içermektedir. Özellikle Iliada eserinde yer alan Girit-Myken Saraylarının ve Batı Ege kentlerinin tasvirleri, toplumsal bellekte yer ederek anlatı biçiminde günümüze kadar ulaşmıştır. Bunun yanında, Iliada ve Odysseia'da Antik Ege'nin geçmiş ihtişamlarının ve kahramanlıklarının anlatılması, kültürel bellek çalışmalarında da değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Ege Bölgesi'ne dair sözlü anlatıların anlaşılması ve kültürel bellek dinamiklerinin, nasıl uzun dönem boyunca hatıra geçmişinde yer aldığını ele almak gerekmektedir. Bu çalışma, sözlü kültürün anlaşılmasında ve kültürel hafızalarda oldukça yankılanan Homeros'un ne denli önemli olduğuna odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Sözlü Kültür, Kültürel Bellek, Kültürel Miras, Homeros

Abstract

It is clear that culture has been in constant flux throughout history. In this process of change, oral cultural narratives are important in transferring knowledge. Although it is known that the first studies on oral cultural narratives started from the 18th century within the framework of the "Homer Problem", it goes back to the 6th century B.C. Iliada and Odysseia works attributed to Homer; It is known that it was written down in the 6th century B.C. during the period of Peisistratos. As a matter of fact, although it is uncertain that the writings on Homer constitute a large literature and especially that the leading poet of Ancient Greece is a historical figure, it is obvious how much his influence in history and today is. A study by Milman Parry and Albert Lord shows that Homer's works are transmitted through oral culture rather than memorization. M. Parry discovered this work by a Serbian shepherd telling hearsay stories. Because,

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Çanakkale, Türkiye

ORCID:

Ö.T.: 0000-0002-1521-5843

Corresponding Author:

Öznur TANRIVER

Email:

oznurtanriver@comu.edu.tr

Citation: Tanriver, Ö. (2021). Sözlü kültür bağlamında Ege'nin kültürel bellek örneği: Homeros. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 863-868.

Submitted: 10.09.2021

Accepted: 04.12.2021

before the discovery of writing in Ancient Greece, it is stated that there were rhapsodos who traveled and told stories. So much so that Homer's works also contain verbal elements for the past in chronological terms. The depictions of Crete-Mycenaean Palaces and Western Aegean cities, especially in Iliada, have reached today in narrative form by taking place in the social memory. In addition, the narration of the past glories and heroism of the Ancient Aegean in Iliada and Odysseia is also evaluated in cultural memory studies. Therefore, it is necessary to understand the verbal narratives about the Aegean Region and how the dynamics of cultural memory have been in the memory of the long term. This study focuses on how important Homer is in understanding oral culture and in cultural memories.

Keywords: Culture, Oral Culture, Cultural Memory, Cultural Heritage, Homeros

1. GİRİŞ

Eskiçağ tarihi içerisinde 18. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlanan “Homeros Sorunu”, sözlü ve yazılı kültür araştırmalarının merkezinde de uzun bir süre yer almıştır (Ong, 2020: 30). Schliemann'ın Homeros'un Iliada eserinden yola çıkarak Troia kentini bulması ile Homeros konusu üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. Fakat bu durum aslında, İ.Ö. VI. yüzyıla kadar gitmektedir (Ong, 2020: 31). Smyrnalı olduğu kabul edilen Homeros'un ve kendisine atfedilen Iliada ile Odysseia eserlerinin günümüze kadar nasıl ulaşabildiği üzerine “Aktarıcılar sayesinde mi veya bir Homeros ya da birçok Homeros mu?”, Homeros gerçekten yaşadığı mı?” soruları neden Homeros olduğunu açıkça anlatmaktadır (Sevindik, 2020: 194). Sadece eskiçağ tarihi bazında değil geniş çerçevede bakıldığında ne kadar önemli olduğunu ve halen daha değinilmesi gereken önemli konu niteliği taşıdığı da anlaşılmaktadır.

İnsanoğlunun uzun yıllar boyunca, iletişime hâkim olan dili ve tane tane ses olarak kelimeleri ortaya çıkartarak kullandıkları açıktır. Nitekim, insanların yüz yüze ve yalnızca sese bağlı iletişim kurması sözlü kültür ile olan ilişkilerini göstermektedir. Noam Chomsky'in ifadesiyle “insanların dil yetisiyle doğuyor” olmaları hâli hazırda sözel bir ortamda bulunmalarını da beraberinde getirdiğini aktarır (Erdal, 2013: 9). Dolayısıyla birey bu yetisini diğer yetilerine de aksettirmek zorundadır. Walter Jackson Ong sözlü kültür ile yazılı kültür arasındaki ilişki ile ilgili olarak “kelimelerin sözlü kültürde sesle sınırlanması”nın, “anlatım biçiminin yanı sıra düşünme sürecini” de etkilediğini söylemektedir (Ong, 1999: 49). Sözlü kültürün içerisinde yer edinen “dialog” şeklindeki iletişim biçimi doğrultusunda, bir konu çözümlenebildiğinde oluşan düşüncelerin “hatırlanabilir” kılınması gerektiğinden, birtakım yöntemlerin de geliştirildiği anlaşılmaktadır. Sözlü kültür, toplumun ortak malı olan ve yılların birikimi ile doğal bir süreçte oluşan hazır kalıpların deneyimleri pekiştirecek şekilde biçimlendirilmesiyle oluşur ve metinden yoksun olduğu için de toplum belleğinde yüzyıllarca gelişerek varlığını halkın bilincine yerleştirerek sürdürdüğü belirtilmektedir (Ong, 1999: 50). Sözle biçimlenen düşüncenin de zaman içinde deyişlerin kullanımı ile daha ince bir ustalık kazanarak yüzyıllar boyunca nesilden nesle geçtiği de açıktır. İnsanların bildiklerini saklamak, düzenlemek ve iletmek için “öyküleri” yüzyıllardır kullandıkları bilinmektedir. Hangi çağda olursa olsun bir bilgenin etrafına toplanan kişilere öykü-efsane vb. anlatılarının olduğu öykü içinde öyküler mutlaka vardır. Barry Sanders'in ifadesiyle “sözlü kültürde bilgi, bireysel bir deneyim değil toplumsal bir olgudur” der (Sanders, 1999: 22).

Yazının icadı ve sonrasında alfabe sistemi ile iletişimin daha kolay olması, sözlü kültürün hükmünü yitirmeye başlamasına rağmen, günümüzde dahi sözlü kültür evresinde olan kimselerin olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede, bilginin aktarılmasından önceki adımın bilgiyi edinme evresinde kendini göstermesi, sözlü ve yazılı kültür arasındaki farkı açıklamaktadır (Ong, 1999: 24). Yazılı kültürde, ezberin bir arada olan metne bağlı olarak daha kolay yapılabilirliği fakat sözlü kültürde böyle bir şeyin mümkün olmayışı, sözün “uçuculuğunu”, yazının ise “kalıcılığını” ortaya çıkartarak, her bilginin kayıt altına alınmasını icap ettirmiştir.

2. SÖZ ve YAZI

Matbaadan önce, antik dönemlerde yazının papirüse aktarıldığı bilinmektedir. Her nasıl olursa olsun aslında söz ile aktarılan tüm bilgilerin, bir yerlerde kayıtlı şekilde korumaya alınması söz konusudur. Bu bağlamda, söz ile aktarılan bilginin yazıya geçirilme esnasında yazan kişinin maksadı ile metnin ifade ettiği anlam arasındaki ilişkinin kesilmesi sonucu, anlam bilim ile eş değer hale gelir (Dupont, 2001: 26-27). Böylece artık metnin daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tam da bu noktada, antik dönemden itibaren söz ve yazı arasındaki halef selef durumu çekişmeyi de ortaya çıkarmıştır. Sözlü kültür ile gelişmiş toplumun da yazıya geçiş dönemi nihayetinde sancılı olmuştur. Buna örnek olarak Platon ve Sokrates gösterilmektedir. Platon'un, Sokrates'in ağzından yazıya temelde eleştiri getirdiği belirtilmektedir; "Yazının insanı olmadığını; gerçekte sadece insanın zihninde var olan düşünceyi zihnin dışında kurmaya kalkıştığını", yazının belleği çürüttüğünü söyler. Platon'a göre, yazı, zihni zayıflatmaktadır. Yazıya alışanın unutkan olduğunu kendi öz kaynaklarından yararlanacağına dış kaynaklara bağımlı kaldığını ve öz kaynaklarını yitirdiğini söyler. Yazı edilgendir ve kendi gerçekdışı, yapay dünyasına kapalıdır (Ong, 2020: 98-99). Bu durumda, Platonun Homeros gibi halk ozanlarını da çalışmalarına katmadığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında, Platon'un bu düşüncelerine rağmen antik Yunan'da da, okuryazarlığın başka toplumlarda olduğu gibi dar bir çerçeveyi aşamadığına kanıt olarak E. Havelock, aynı eserinde yazının bu topluma girmesinden hemen sonra yazıcılık zanaatının geliştiğine işaret etmektedir. Artık bu aşamadan sonra yazı, ustaların işi haline gelmiştir (Havelock, 1963: 180). Eski Yunan'da yazı yazmak bir zanaat olunca, nasıl herkesin her zanaatı bilmesi gerekmiyorsa, herkesin okuryazar olması da gerekmemiştir. Havelock'a göre, bu anlayış ile Yunan alfabesinin icadından ancak üç asır sonra, Platon devrinde yazı zanaat olmaktan çıkıp halkın malı olmuş ve kitlelerin yazıyı içselleştirmesiyle düşünme biçimi de değişmiştir (Havelock, 1963: 37). Sonuç itibarıyla sözlü kültür ile yazılı kültür arasında kesin çizgilerle belirlenmiş bir sınırdan söz edilememektedir.

Ancak, sözlü kültürden yazıya geçiş aniden olmamış, zamanla, süreç içerisinde gerçekleşmiş âdeta insanlığın evrilerek gerçekleştirdiği bir değişim olduğu anlaşılmaktadır.

3. SÖZLÜ KÜLTÜR TEORİSİ

3.1. M. Parry Öncesi

Yazının keşfinden önce 'sözlü' iletişimin önemi açıktır. Yeryüzünde hemen her şeyin bir ilki olduğu gibi söz ve yazının da ilk anları mutlaka olmuştur. Öyle ki, yaşamın başlangıcının da yazı öncesine kadar gittiği bilinmektedir. "Her şeyden önce söz vardı" ifadesi yazının matbaaya bağlanması sonucu "söz uçar; yazı kalır" özdeyişi olarak dönüştüğünü göstermektedir.

Nitekim, Homeros üzerine yapılan çalışmalar arasında kuşkusuz en önemlisi M. Parry'nin çalışmaları olmuştur. Milman Parry'nin çalışmaları sonucu ortaya konan Homeros iddiası ve sözlü formül kuramı öncesinde de birtakım çalışmalar olduğu bilinmektedir (Ong, 2020: 76). Ancak, M. Parry Homeros sorununu Yugoslavya'da Homeros ile ilgili "sözlü edebiyat araştırmaları" sonucu adeta tesadüfen bulmuştur. Halk ozanlarının halen daha anlatılarına devam ettiğini ve kulaktan kulağa yayılan hikâyelerin ve sözlerin olduğunu belirtmektedir (Parry, 1971: 51). Dolayısıyla, Homeros'un da eserlerinin kendisine atfedilse de belki de yüzyıllar boyu kulaktan kulağa aktarılan yaşamlar ve hikâyeler olabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Tabii, Mezopotamya'da Yunan alfabesi öncesi, iki yüzyıldır alfabe kullanımının ve Mısır'da muazzam hiyerogliflerin var olduğu bilinmektedir.

M. Parry'nin Homeros'un kendisine atfedilen Iliada ve Odyssea eserlerinden yola çıkarak "sözlü formül" adını verdiği ezberleri bozan çalışmasından önceki dönemlerde de Homeros,

birçok araştırmacının ilgisini çeken konu haline gelmiştir. Ancak, belirli metod kullanan araştırmacıların konuyu formülleştiremedikleri de açıktır.

Homeros ile ilgili çalışmalar üzerine Antik Dönemde Cicero, Iliada ve Odysseia destanlarının metin olarak ortaya çıktığını zannederek zamanında okunan iki Homeros metnini Peisistratos döneminde yazıya geçirildiğini iletmektedir (Ong, 2020: 31). Zira, Homeros'a atfedilen bu eserlerin diğer Yunan şairlerine benzemediği de anlaşılmaktadır. Tabii eserlerde anlatılan bazı anektodların da farklı tarihlere ait olduğu düşünülmektedir. Öyle ki, eserler üzerine yapılan çalışmaların tam adıyla "Sözlü Formül Kuramı" olarak anılmasa da M. Parry'e yol gösteren çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmalarda farklı görüşler de yer almaktadır. Kimisi Homeros'un kesinlikle yaşamadığını iddia ederken kimisi de Homeros'un yaşamış olabileceğini ancak destanların kesinlikle uydurma olduğunu iddia etmektedir (Goody, 1977: 77). 17. yüzyılda, F. Hedelin'in (1604-76), Iliada ve Odysseia eserlerindeki olay örgüsünün ve kahramanların kötü işlendiğini, yapıtın ahlaka aykırı olduğunu ileri sürerek eserlerin, aslında başkalarının derlenen "rhapsodos" dizisinden başka bir şey olmadığını iddia etmiştir (Reiss, 1992: 252; Ong, 2020: 31). Tarih felsefecisi İtalyan G. Vico ise (1668-1744), Homeros adında birinin var olmadığını, fakat eserlerinin halk topluluğunun ortak eseri olduğunu belirtmiştir (Ong, 2020: 32).

M. Parry'nin görüşüne yaklaşan ilk araştırmacının, 18.yüzyılda eserlerde adı geçen yerleri tespit eden İngiliz diplomat ve arkeolog Robert Wood olduğu belirtilmektedir. R. Wood'un, Homeros'un okuma yazma bilmediğinden ve destanları yalnızca güçlü belleğiyle yarattığı kanısına vardığı aktarılmaktadır (Ong, 2020: 32). R. Wood'un sözlü kültürde belleğin taşıdığı önemin, yazılı kültürdekinden hayli farklı olduğunu öne sürmesi oldukça dikkat çekmektedir. Homeros belleğinin nasıl çalıştığını tam anlamı ile açıklamamış olsa da R. Wood, eserlere özgü niteliği kazandıran unsurun tek bir kişiden öğrenilen bir beceriden ziyade, tüm halka ait bir yetenek olduğunu ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yine farklı bir görüş sunan Friedrich August Wolf, 1795 yılında yazdığı "Pro-legomena'sıyla" önyak olduğu "çözümleyiciler" yöntemini sunmuştur. 20. yüzyılın başında çözümleyicilerin yerini alan "bütüncüler", destanları tek bir kişinin yaratmış olabileceğini düşünmüşlerdir. Öyle görünüyor ki, Sözlü kültürün her ne kadar yazılı kültür çağı ile devşirilmiş olsa da insanlığın tarihinden bu yana hâlâ etkisi belirgin bir şekilde devam eden gelenek oluşturduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Homeros Üzerine

Sözlü Formül Kuramı ile Homeros destanları üzerine çalışan Milman Parry'nin buluşunun, eskiçağ tarihinde oldukça önem kazandığı ve ses getirdiği bilinmektedir. Ancak M. Parry'yi bu çalışmaya yönlendiren bir ipucundan ziyade sezgilerine güvendiği anlaşılmaktadır. M. Parry'nin (1928) bu çalışmasında, anlatan ve anlatıcı esaslar yer almıştır. M. Parry'i, bu yönetime iten ise, yaşayan bir gelenek olan Avrupa kahramanlık şiirini yakından inceleyerek Homeros eserlerinin sözlü biçimini çözümlenmeye yönlendirdiği anlaşılmaktadır (Parry, 1928: 88). M. Parry çalışmasını bitiremeden yaşamını yitirdiğinden dolayı çalışmasını Adam Parry devralarak devam ettirmiştir (Parry, 1971: xxii). M. Parry'nin 1928 yılında Paris'te hazırladığı doktora çalışmasında olgunlaşan ve kanıtlanan buluşunu Walter Ong, adı geçen eserinde, Homeros türü şiirlerin belli başlı hemen her özelliğinin, sözlü birleştirme yöntemlerinin zorunlu kıldığı bir tutumluluğa dayanması şeklinde özetlemiştir (Ong, 2020: 34-35). Ong, Milman Parry ve Albert Lord'un çalışmalarının, birincil sözlü kültürde belleğin doğasını daha gerçekçi değerlendirme açısından da devrim yarattığı düşüncesindedir. Nitekim, sözlü kültürde bellek, M. Parry'nin Homeros şiirleri araştırmasının odağını oluşturmaktadır (Erdal, 2013: 44). Ve burada, sözlü formül teorisinin insanlarda yarattığı ilk izlenim Homeros'un destanlarının kelime kelimesine ezberlenmiş olduğu düşünülmektedir. Çünkü, Iliada ve Odysseia'nın dize ölçülerinin hiç şaşmadığı kaçınılmaz bir gerçektir. Zira, ezberlenememiş binlerce dizeden oluşan ve *heksametron* ölçüdeki eserler nasıl

okunabilirdi? Tam da bu noktada, M. Parry'e göre, ozanın *heksametron* ölçüye uyan zengin bir dağarcığı olmalıydı ki, böylelikle, gelenekselin dışına çıkmadan ölçüsü şaşmayan dizeler üretebilirdi (Lord, 1960: 68-98).

Sonuç olarak, Iliada ve Odyssea destanlarında geçen kelimelerin büyük bir bölümü tanıdık kalıpların parçalarını oluşturmaktadır. M. Parry'nin Homeros'un eserlerinde yer alan "tradisyonel" ifadeler ile ilişkili çalışmasındaki amaç ise, bir isim ile birden fazla kalıplaşmış ifadeden oluşan söz konusu formüllere değinerek, bunların destansı bir efsaneyi nasıl olup da *heksametron* ölçüye dönüştürdüğünü izah etmesi ve çözümlemesi olmuştur (Ong, 1999: 76). Dolayısıyla, ilk olarak epik şiirdeki Homerik düşüncenin rekonstrüke edilmesi ile Iliada ve Odyssea'nın, tradisyonel bir stilde kaleme alındığı, sözlü olarak düzenlenerek stil-form farklılıkları da ortaya konduğu bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, eserlerde bazı kelimeler veya cümlelerin tekrarı görülmektedir. Örneğin; Homeros'un eserlerinde, Athena ile ilgili "θεά γλαυκώπις Ἀθήνη" ifadesinin toplamda elli kez tekrarlanmaktadır (Parry, 1971: 275-276).

4. M. PARRY BULUŞU SONRASI HOMEROS SORUNU

Homeros üzerine yapılan çalışmalar arasında esas olarak M. Parry'nin "Sözlü Formül Kuramı" izinden ilerleyen A. B. Lord ve E. A. Havelock'un araştırmaları olmuştur. Uzun geziler sonucunda Sırp-Hırvat destan ozanlarının şarkılarını ve bu ozanlarla yaptığı uzun söyleşilerin kayıtlarını *The Singer of Tales* kitabında derleyen A. B. Lord, böylece M. Parry'nin araştırmalarını canlı örnekleriyle pekiştirerek ilerletmiştir. Aynı zamanda, M. Parry'nin çalışması birçok araştırmacıya yol gösterici olsa da olumsuz eleştiriler de almıştır. Söz-yazı; ilkel-modern ekseninde yalnızca edebiyat, tarih alanlarında değil aynı zamanda antropoloji çalışmalarında da Sözlü Formül Kuramı kullanılmıştır. Öyle ki, her teorinin sonu aslında başka bir teoriye başlangıç oluşturmuş ve diğer başka teorilerin eleştiri ekseninde tekrar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak, uzun yıllar süren ve halen daha üzerine çalışmalar yapılmaya devam edilen Homeros sorununun her ne teori başlığı altında olursa olsun daha uzun yıllar devam edeceği açıkça anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sözlü Formül Kuramı adlı çalışmanın uzun yıllar oldukça önemli olduğu ve bununla ilgili birçok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Sözün yazıya yazının da kalıcılık sağlayacağı yeni ortamlara aktarılması, bazı araştırmacılar üzerinde olumlu etki bırakmış olsa da bazıları üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Nitekim, tüm bunların sonucunda özellikle sözlü kültürün, günümüzde değerinin bilinmesi gerektiği kanısı çoğunluktadır. Öyle ki, geleneklerin değerini kaybetmeye başlaması ile ortaya çıkan kültürel miras çalışmaları bu rahatsızlığı ön plana çıkartmaktadır. Esasen sözlü kültürün kültürel bellek ve tabii Homeros ile uzun yıllar nesilden nesle aktarılması oldukça önem taşımaktadır. Böylesine değerli olan, sözlü kültür ile günümüze ulaşabilen eserlerin içerisinde yer alan mitolojik ifadelerin yanı sıra geleneklere de değinilen kent, toplum ve sosyolojik yapıyı da sundukları anlaşılmaktadır.

Sözün, yazıdan daha eski ve daha yaygın olduğu, her toplumun yazıya geçişinden önce sözellik kısmından geçtiği açıktır (Sönmez, 1990: 119). İster bireysel ister toplumsal olsun ele alınan konunun yazıya geçişi aslında geriye dönüşü olmayan bir deneyim haline gelmekte ve yazı öğrenimi ile "sözelliğin" düşünme ve özellikle anımsama özelliklerinin silinebileceği düşünülmektedir (Sanders, 1999: 14). Diğer taraftan, yazının gelişmesi sözlü kültürün yok olmasına yol açmamış aksine hem söz hem yazı bir arada varlıklarını sürdürmeye devam edebilmiştir. Ancak yazının ilk aşamada belli bir grubun tek elinde olması okuryazar olmayanlara metinlerin içeriğinin aktarılması konusunda sorumluluğu gerekli kılmıştır (Goody, 2001: 168). Tabii

sözlü kültür her ne kadar düşünme ve ifade etme biçimine ait özelliklerini taşımaya devam etmeye çalışsa da yazılı kültürün, kültürel yaşam üzerinde kullanılmaya başlanması ve okuryazarlığın yaygınlaşmasıyla baskın rol üstlenmesi kaçınılmazdır.

Sözlü kültürde, insanın yaşama dair tecrübelerini bilgiye dönüştürerek saklaması ve aktarması, doğal süreçte kendine özgü dilsel aracı ortaya çıkarmış olsa da yazılı kültüre geçildiğinde bu dilsel araç farklı alfabetik söylemler ile değişikliğe uğrayarak farklı işleyişe sebep olduğu anlaşılmaktadır. Tam da bu noktada, yazılı kültür ile günümüze ulaşabilen sözlü kültür değerlerinin esasen kültürel bellek bilinci aracılığı ile kalıcı oldukları ortaya çıkmaktadır. Yazı ile kelimelerin 'somut bir nesne' haline gelirken söylenen sözün geride bir şey bırakmadığı görülmektedir. Bu sebeple, sözlü kültürün aktarılması ya bir üslup ya da kültürel bellek kolektifi biçimi sonucu olduğu açıklanmaktadır. (Oskay, 2001: 194).

Sonuç olarak, hiç kimsenin doğrudan şimdiki zaman içinde yaşayamadığı, tüm insanlığın neticede ister bireysel ister kolektif olsun olayları (tarih, mitos vb.), belleğin birleştirici işlevi aracılığıyla topladığı açıktır. Özellikle kültürel belleğin oluşturduğu bu yapının, geçmişi bizlere sonsuz olacakmışçasına sunması oldukça değerlidir. Öyle ki, efsanevi anlatıların insanlığı oldukça büyülediğini anlamak basittir. Gerek dünyayı kavramak gerek geçmişi yeniden kurmak için yararlandığımız o sınırsız yeteneği kullanma olanağını insanlığa sunmaya devam edeceği göz ardı edilemez bir gerçektir (Eco, 1995: 148-149).

KAYNAKÇA

- Dupont, F. (2001). *Edebiyatın Yaratılışı Yunan Sarhoşluğundan Latin Kitabına*. (Çev. Necmettin Sevil), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Eco, U. (1995). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. (Çev. Kemal Atakay), İstanbul, Can Yayınları.
- Erdal, T. (2013). "Sözlü ve Yazılı Kültür Tartışmaları Açısından Fuzuli Şiirlerinde Varyantlaşma", Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Yozgat.
- Goody, J. (1977). *The Domestication of the Savage Mind*. Cambridge University Press.
- Goody, J. (2001). *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*. (Çev. Koray Değirmenci), Ankara, Dost Kitabevi.
- Havelock, Eric A. (1963). *Preface to Plato*. Cambridge: Mass: Belknap Press of Harvard University Press.
- Lord, Albert B. (1960). *The Singer of Tales, Harvard Studies in Comparative Literature, 24*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Ong, Walter J. (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul, Metis Yayınları.
- Oskay, Ü. (2001). *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*. İstanbul, YKY.
- Parry, M. (1928). *L'Épithète traditionnelle dans Homère*, Paris: Société Editrice Les Belles Lettres. İngilizce Çevirisinde s. 1-190, *The Making of Homeric Verse* içinde, haz. Adam Parry, Oxford: Clarendon Press, 1971.
- Parry, A. (1971). *The Collected Papers of Milman Parry*, Oxford: Clarendon Press.
- Reiss, Timothy J. (1992). *The Meaning of Literature*. London, Cornell University Press.
- Sanders, B. (1999). *Öküzün A'sı*. (Çev. Şehnaz Tahir), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Sevindik, A. (2020). "Homer Meselesi: İcracı, Aktarıcı veya Sadece Bir İmge Olarak Destanların Söyleticileri", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, s. 194-224.
- Sönmez, S. (1990). "Sözlü Dil/Yazılı Dil", *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara, Hitit Yayınevi, s. 119-122.

Geç Modern Dönemde Eskatolojiler ve Tekno-Dijital Gelecek: Yapay Zekâ Filmi Üzerine Bir Değerlendirme

Eschatologies and Fears in the Late Modern Period: An Evaluation of the Artificial Intelligence Film

Kadir ŞAHİN¹

¹Karabük Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Karabük, Türkiye

ORCID:

K.Ş.:0000-0002-6860-0155

Corresponding Author:

Kadir ŞAHİN

Email:

kadirsahin09@gmail.com

Citation: Şahin, K. (2021). Geç modern dönemde eskatolojiler ve tekno-dijital gelecek: Yapay zekâ filmi üzerine bir değerlendirme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 869-911.

Submitted: 03.12.2021

Accepted: 28.12.2021

Özet

Modern hayat gelenekle arasına mesafe koyarken, seküler niteliklerde işleyen ve dünyadaki zamana endeksli olan eskatolojiler inşa etmişti. Fakat bu türden eskatolojiler, geçmişin ve geleceğin dengeli birlikteliğinde anlamlı olabilmekteydi. Modern evrenin bu türden dünyevi eskatolojilerinin niteliği dünyevi cennetler vaat etmesinden ötürüydü. Ancak geç modern dönemin gelenek ötesi hayatları, geçmişin yitirildiği ve gelecekle baş başa kalınan zamanlara dönüşmüş oldu. Bu dönem gelecek merkezli hayatların yükselişini ortaya koyarken, geleceğin belirsizliklerini de gündelik hayatın merkezine çekmiş olmaktadır. Bu koşulların bir çıktısı olarak da geç modern hayat, modern anlamdaki rasyonel ve seküler olan eskatolojilerin de işlevini yitirdiği türden bir zaman dilimidir. Yaşananların önemli bir sonucu ise geç modern bireyin reflektif özelliklerinin artık onun geleceğe dair yaşadığı belirsizlikleri risk ve korkularla ilgili distopyalara açık hale getirmesidir. Bu açıdan son zamanlarda modernitenin rasyonel eskatolojileri -geç modern bireyler için- yerini kötü türden rasyonel eskatolojilere bırakmış durumdadır. Hatta gelinen noktada geç modern birey, geleceğin insan yapımı bir tekno-dijital kıyametle sonlanacağı yönündeki eskatolojilere giderek daha fazla itibar eder hale gelmektedir. Bu çalışma son yıllarda, özellikle Hollywood sinemasında görünürlük kazanan tekno-dijital kıyamet temalı yapıtları irdeleyerek, geç modern insanın kötü türden rasyonel eskatolojilere dair algılarını ve onalara yüklediği anlamları ortaya koymanın çabasında olacaktır. Çalışma kapsamında, nitel yöntemlerden olan durum/vaka çalışması (case study) yöntemiyle hareket edilerek, döküman analizi yöntemini kullanılmıştır. Çalışma boyunca irdelenecek olan film, Hollywood sinemasında son yıllarda öne çıkan yapıtlar arasından, amaca dönük olabilmesi için "özel örnekleme" tekniğiyle seçilmiş olan Yapay Zekâ filmidir. Materyal incelemesinde karşılaşılan görsel malzemeler göstergebilimsel analizle irdelenirken, karşılaşılan söylemler de 'söylem analizi' tekniğiyle irdelenmiştir. Ortaya konulan anlamlandırma ve yorumsamalarla da geç modern insanın geleceğe dair eskatolojik imgelerinin nasıl ve ne yönde içerimlerinin olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar kavramlar: 'Geç Modern Hayat, Eskatoloji, Film, Kıyamet, Risk, Korku ve Belirsizlikler

Abstract

While modern life distanced itself from tradition, it built eschatologies functioning in secular qualities and indexed to the time in the world. However, such eschatologies could be meaningful in the balanced coexistence of the past and the future. The nature of such earthly eschatologies of the modern universe stemmed from its promise of earthly paradises. Nevertheless, the trans-traditional lives of the late modern period have turned into times when the past is lost, and one is alone with the future. This period not only sets out the rise of future-centered lives, but also draws the uncertainties of the future to the center of daily

life. As an outcome of these conditions, the late modern life has become a period of time in which rational and secular eschatologies in the modern sense lose their function. An important consequence of these developments is that the reflexive characteristics of the late modern individual now make his uncertainties about the future open to the dystopias with regard to risks and fears. In this respect, the rational eschatologies of modernity have recently been replaced - for late modern individuals - by a negative type of rational eschatologies. In fact, at this point, the late modern individual is increasingly giving credit to eschatologies that the future will end in a man-made techno-digital apocalypse. This study will try to set forth the perceptions of late modern individuals regarding rational eschatologies and the meanings they ascribe to these by examining the productions with a theme of techno-digital apocalypse, which have become more apparent in the recent years, particularly in Hollywood cinema. Within the scope of the study, the document analysis method was used alongside the case study method, which is one of the qualitative methods. The "materials" (films) to be examined throughout the study consist of 3 films (A. I. Artificial Intelligence, I Am Legend and Children of Men), which have been selected, with the "special sampling" technique to be purpose-oriented, among the productions that have come to the fore in recent years in Hollywood cinema. Whereas the visual materials encountered in the material analysis were examined through semiotic analysis, the discourses were examined with the 'discourse analysis' technique. Through the explanations and interpretations that were put forward, effort was made to understand what type of eschatological images that the late modern individual has as regards the future, as well as their direction.

Keywords: Late Modern Life, Eschatology, Film, Apocalypse, Risk, Fear and Uncertainties

1. GİRİŞ

İnsanlar bir şeyler yapar ama aslında ne yaptıklarını tam olarak bilemezler. Bireyin tıpkı kendisine zarar veren Pandora'nın kutusunu icat etmesi gibi. Pandora aslında icat tanrısıydı ve Premeteus'un günahlarını cezalandırmak için dünyaya gönderilmişti. Hesiodos'un "İşler ve Günler"de dediği gibi. "Tanrıların en acı armağanıdır, çünkü o açıldığında insanların içine acı salmaktadır". Fakat Pandora aslında insanın elinin ürünüdür ve insan eliyle yapılan şeyler üzerinde yükselen 'kültür', sürekli olarak kendine zarar vermeyi göze almaktadır. İlk kitlesel imha silahı projesinin yöneticisi Robert Oppenheimer günlüğünde şöyle diyordu: "Teknik olarak cazip bir şey görür ve onun peşine takılırsınız. Ancak o bittiğinde neyi yaptığınızı tartışırsınız". Bu koşulun çıktısı bir örnek olarak; bizim bir yılda tükettiğimiz fosil yakıtı, tabiat 1 milyon yılda ancak üretebilmektedir. Ekolojik kriz tıpkı Pandora'nın kutusu tarzında bir çıktıdır ve bizler için konfor vaat eden hayatın beklenmeyen yöndeki bir çıktısıdır. Bu haliyle de insanın kendi imalatı olan bir krizdir. Dolayısıyla teknoloji, denetimin yeniden elde edilmesi konusunda insan için güvenilir bir müttefik değildir. Rees, "mikroelektronikle robotik teknoloji ortaya çıkacak" diyor ve "bunun da insan gücünün ötesine geçmeye olanak sağlayacağını" iddia etmektedir. Ancak Pandora'nın kutusu her zaman olduğu gibi yine dehşet yaratmaktadır. Çünkü onun felç edici etkisi var ve bu nedenle de teknoloji, basitçe bir risk olmaktan ziyade artık "düşman" olarak görülebilir niteliklerdedir. Unutmamak gerekir ki Antik mitolojide Pandora'nın kutusundaki felaketler aslında insanların kendi yanlışları değildi. O, tanrıların kızgınlığının bir sonucuydu. Fakat seküler çağdaki "Pandora-korkusu" daha fazla kafa karıştırıcıdır. Atom silahlarının mucitleri, onları yaparken aslında merak ile sorumluluğu birleştirmişlerdi. Nitekim bombanın yapımında çalışan Oppenheimer, günlüğünde, Hint tanrısı Krişna'nın sözlerini hatırlatarak konuşmaktaydı: "Ben artık Ölüm oldum. Dünyaların yok edicisi". Modernliğin gelinen noktasında uzmanlar uzmanlıklarından korkar oldular. Çünkü yaratıcı insanın çalışmaları, yaratıcısını aşkın bir şekilde artık bütün bir insanlığın sorunu haline gelmektedir (Sennett, 2013: 9-14).

Nitekim modern dünyanın harekete geçirici gücü olan bilim ve onun çıktıları, insanı giderek yaratıcı bir türe -'homo deus'a (tanrı türe)- dönüştürmüş durumdadır (Lewis ve Maslin, 2020: 14). Ancak bilime dayanan bu 'yaratan insan' gerçekliği, giderek kontrolün de yitirildiği bir insanlık (antroposen) haline doğru evrilerek, onun adına bir 'sonun başlangıcı' durumunu ortaya çıkarmaktadır (Harari, 2012: 2016). Bu açıdan yakın gelecek 'tanrı insanın' (homo deus'un) var ettiği 'life 2.0'a özgü bir felaketler hatta kıyametler çağı olacaktır (Hariri, 2012). Ancak insanın tarihsel anlamda yaşadığı bu türden dönüşümler modernitenin gelinen noktasında, insan yapımı -tanrı yapımı değil- bir felaketin ve hatta lanetin tarifi hükmüne erişmiştir. Artık bilimsel çıktılar insana özgü bir özgüven biçimi olmaktan çıkarak, felaketlerin ve dahası "insan yapımı

kıyametlerin" var edici etkeni durumuna gelmektedir. İnsanlık artık teknolojik çıktılarının izinde bir kıyametler çağına hiç olmadığı kadar inanır durumdadır. Buradaki inancın giderek uhrevi temelli bir tanrı yapımı olmaktan uzaklaşarak, insan yapımı bir kıyamet biçimine savrulmak şeklinde olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bir bakıma bilimin başlangıçtaki vaadi, onun kör talihini "durdurulamaz ilerlemenin laneti durdurulamaz gerilemedir" (Adorno ve Horkheimer, 2010: 58-59) hükmünce, en büyük devrimsel teknolojilere varışı dahi artık kıyamet senaryolarıyla sonlandırmaya açık hale getirmektedir. Bir bakıma geldiğimiz noktada, kapıldığımız ilerlemenin lanetiyle baş başa kalmaktayız. Tıpkı Pandora'nın kutusunun verdiği acı misali. Nitekim "Aydınlanma [modernleşme] yalnızca simgeleri değil, onların ardılları olan genel-geçer kavramları da tüketti ve metafizikten geriye metafiziğin kaynağı olan korku, yani kolektiften duyulan soyut korku dışında hiçbir şey bırakmadı... Kimse güvende olduğunu sanmamalıdır" (Adorno ve Horkheimer, 2010: 43).

"Bugün tehdit altında olan, sadece Tarihin sürekliliği değil - şahit olduğumuz, bizzat tabiatın sonu gibi bir şey... Ancak bugün yeni olan bir şey var: Artık biz, "büyüsünü yitirmiş" dinsonrası bir çağda yaşadığımız için bu türden afetleri, büyük doğal döngünün bir parçası ya da tanrısal gazabın bir ifadesi olarak anlamlandıramıyoruz. Bunlar artık, çok daha dolaysız bir biçimde, açık bir nedeni olmayan yıkıcı bir öfkenin anlamsız müdahaleleri olarak yaşantılanıyor... -yıkım ve radyasyon, artık basit tabii felaketler değil, Tabiatın sonu, tabii döngülerdeki derin bir bozukluk olarak yaşantılanmaktadır... Çağdaş bilim ve teknolojinin getirdikleriyle birlikte memnuniyetsizlik, kültürden bizzat tabiata yöneliyor... tabiat gayri-tabiileşiyor. Bu haliyle bize, herhangi bir anda patlayıp felaketli istikametlere doğru saçılacak kırılğan bir mekanizma gibi görünüyor... buna karşılık, maalesef, tabiatı çığırından çıkartabilir, dengesini bozup çıldırmasına ve arada bizi de süpürüp atmasına yol açabiliriz" (Zizek, 2012: 59-63).

Modern hayat başlangıçta "eskiyle savaşı" merkeze koyarken, topluma rasyonel ve hedefi belirgin olan gelecekler (tarihler) vaat etmenin çabasıydı. Bir bakıma da İbrahimi anlatıların dünyanın sonrasına endeksli hale getirdiği uhrevi eskatolojileri, dünyanın içine çekerek bir "dünyevi cennetin" vaadinde bulunmaktaydı. Ancak postmodern zamanlar, toplumsal anlatıların işlevini yitirdiği zamanlar olurken, modernitenin vaadi olan rasyonel tarih anlatılarının da anlamını yitirdiği zamanlar olmaktadır. Bunun anlamı modern eskatolojilerin de artık anlamını yitiriyor olmasıdır. Çünkü modern zaman (tarih) belirgin bir ivmenin ürünü olan yönünü yitirince, ortaya sonsuz kere parçalanmaya müsait olan bir zaman (postmodern zaman) anlayışını çıkarmaktadır. Geline nokta zaman belirgin bir hedefin (vaadin) izindeki çizgiselliğini yitirerek, sadece şimdiki anlardan ibaret bir faktör halini almış durumdadır. Artık içinde bulunulan koşullarda tarih de zaman da belirgin hedefleri olan bir "süreç" olma özelliğini yitirmiştir. Hal böyle olunca bireylerin ortaya koyduğu eylemler ortalıkta amaçsızca salınan - dahası anlamlarını ve anlamlılık stratejilerini yitiren- davranış biçimlerine dönüşmüş durumdadır. Zamanın ve tarihin hedefsiz hali geleceği bir belirsizliğin içerisine çekince, geç modern hayatın artık refleksif özellikler gösteren yaşamları da bilinçlerinin ürünü olan rasyonel ama "kötü senaryo" biçimleriyle baş başa kalmış durumdadır. Başka bir ifadeyle de modern toplumların vaadi olan ortak anlam stratejileri yok olunca, eylemden ve tarihten anlam çıkarma işi kişinin kendisine ait bir meseleye dönüşmektedir. Ancak -teknolojiye dair yaşananların Pandora korkusunu var etmesi gibi- belirsizlik geç modern bireylerin eylemlerine içkin bir form edinince, gelecek kurguları da kötü olan senaryo biçimleriyle (korkularla ve risklerle) baş başa kalmaktadır. Bu nedenle geç modern (ya da postmodern) zamanlar aslında modernitenin başındaki rasyonel eskatolojilerin hükmünü yitirdiği zamanlar değildir. Aksine tarihin hükümsüzleşmesiyle yükselen belirsizliklerin bir çıktısı olarak, rasyonel eskatolojilerin giderek kötü türden rasyonel eskatolojilerevirdiği bir süreç olmuştur.

"Gelecek; tehlikeli, trajik ve tehdit edici olaylara tanık olacaktır... Dolayısıyla toplumlar insanların yaratacakları koşullardan kurtulamayacak, aksine bu tür koşulları daha fazla yaşayacaklardır... bilgi teknolojisi büyük ivme kazanmakla kalmayacak değişimin hızı da dikey bir seyir izleyecektir, fakat pek çok kültür doğası itibariyle yıkıcı görünen değişimlerle karşı karşıya kalabilir. Bu değişimler anlamlı, arzulanan, yaşamı değerli kılan her şeyin sonunu getirecek ve insanların kimliklerini tehdit edecek olaylar anlamına gelebilir. Bunun yanı sıra nükleer silahlanma ve savaş, "tarihin sonunu" farklı bir anlamda getirebilecek çok sayıda üstün güçlere sahip teröristler olasılığı vardır. Bu dönem, insanların iyiyi ve kötüyü sorgulayacakları, insanoğlunun varlığını sürdürebilmesine dair soruların daima masada olacağı kıyameti andıran bir dönem olacaktır. Hiç kimsenin sıkılmaya vakti olmayacaktır" (Mead, 2008: 227-230).

Nitekim modernitenin tarihe dair sunduğu mutluluk vaatleri boşa çıkınca, geç modern bireylerin refleksif zihinlerine özgü "radikal şüphe" tarzı da onların algılarını en kötü senaryonun izinde kurgulamalarını bir gereklilik haline getirmektedir. Çünkü artan bilinç koşulları risk hesabına girişince, kendisini en kötü koşullara (senaryolara) göre planlamayı en doğru tavır olarak görmektedir. Son zamanlarda öne çıkan rasyonel ama "kötü eskatolojik senaryolar", postmodern nitelikleriyle öne çıkan bir "kıyamet göstergeleri" yığını var ederek, refleksivitesi yüksek geç modern bireylerin algılarında önemli karşılıklar üretir hale gelmektedir. Söz konusu durum gelinen noktada teknolojiye "Pandora korkusunu" yükleyince, teknoloji ve insani doğa arasındaki ayrışmayı da giderek büyük bir çatışma eksenine yerleştirmiş olmaktadır. Hatta gelinen noktada teknolojik çıktılarının "insani doğanın" sonunu mümkün kılacak bir eylem biçimi olduğu yönünde görüşler de yükselmektedir.

"Teknolojinin bize bu özü zaman içinde yavaş yavaş değiştirme yeteneğini sağlayabileceği bir insan ötesi geleceğe adım atmak üzere olabiliriz... Fakat insan ötesi dünya, şu andakinden çok daha yoğun bir hiyerarşi ve rekabetin, dolayısıyla büyük toplumsal çatışmaların bulunduğu bir yer de olabilir. İnsan genlerinin birçok başka türe ait genlerle karıştırılmış olması nedeniyle artık insan olmanın tam olarak ne anlama geldiği bilinmeyen ve "ortak insanlık" düşüncesinin bütünüyle yitirildiği bir dünya da olabilir... Kendimizi insanın amaçlarına hizmet etmeyen ve kaçınılmaz bir teknolojik gelişmenin kölesi olarak görmek zorunda değiliz" (Fukuyama, 2003: 271-273).

Bu türden bakışlar giderek "tekno-dijital kıyamet" diyebilmenin mümkün olduğu bir beklentiye öne çekmektedir. Çünkü kötü olanı beklemek, radikal şüphenin gündelik hayat tarzına dönüştüğü yerde sıradan bir tavır halini almaktadır. "Tekno-dijital kıyametçilik... sıfırdan hayat üretmekten bahsediyoruz: Artık hedef, organizmanın genomunu yapay olarak kompoze etmektir... tamamen yeni ve kendini yeniden üreten sentetik bir organizma oluşturulmaktadır. Biliminsanları, bu yeni yaşam biçimini "Life 2.0" diye adlandırıyor. Tabi burada insan, söz konusu adlandırılmanın seçilmesiyle, "tabii" yaşamın "Life 1.0" haline gelmesinden, böylelikle geçmişe şamil olmak üzere kendiliğinden-doğal karakterini yitirmesinden rahatsız oluyor. "Tabiatın sonu" kavramının anlamı da tam da budur işte: Sentetik hayat, doğal hayatı tamamlamakla yetinmemekte; doğal hayatı kendinin (dağınık, mükemmeliyetten uzak) bir türü haline getirmektedir" (Zizek, 2012: 13-15). Son zamanlarda "gelecek bilimi" (futurescience) ve "bilim kurgu" (science fiction) biçimleri olarak öne çıkan "senaryolar yığını" da aslında bu türden gerçekliğin izdüşümü olan çıktılar niteliğindedir. Bu türden "Pandora-korkularının" kıyamet senaryolarında karşılıklar bularak bir göstergeler yığına dönüşmesine ve refleksif bireylerin gündelik hayatlarına dair kabul eşiklerinin içine çekilmesi durumu son zamanlarda sıklıkla karşılaşılan bir özellik niteliğindedir. Bu yönde çıktılar üreten en önemli alanlardan birisi de hiç şüphesiz Hollywood sinemasıdır. Son zamanlarda Hollywood sinemasında görünürlük kazanan

ve sayıları da her geçen gün artan 'kıyamet senaryolu filmler', aslında geç modern zamanların tarih algısına ve artık kitlelerce beklentiye dönüşen "kötü ama rasyonel eskatolojilerine" bir gösterge değeri kazandıran "gelecek beklentisi" kurgularıdır. Nitekim modern hayatlar, "rasyonel şüphenin" gündelik hayatlara indiği geç modern evrede, artık rasyonel kıyamet algılarıyla da baş başa kalmaktadırlar. Bu nedenle geç modern zamanlara özgü risk toplumu gerçekliğine uygun şekillerde yükselen kıyamet senaryolu 'göstergeler yığını' sorgulamak ve anlamlandırabilmek, korku ve belirsizliklerin izinde şekillenen gündelik hayatlar için önemli bir detaylandırma olabilecek türdendir. Ortaya konulan bu çalışmanın amacı son zamanlarda oldukça yoğun bir görünürlük kazanan "kıyamet gösterimlerinin" yükselen risk, korku ve belirsizliklerin izindeki mahiyetini ortaya koyabilmektir.

2. MODERN ESKATOLOJİLERDEN POSTMODERN BELİRSİZLİKLERE

Modern çağ öncesindeki toplumlarda 'geleneğin', eylemler ve ontolojik çerçevelerin birbirine eklenmesinde merkezi rolü vardı. Gelenek, toplumsal hayatın -özellikle ontolojik zorunluluklara uygun biçimde- düzenlenmesini mümkün kılan bir araçtır. Gelenek öncelikle zamanı, 'karşı-olgusal geleceklere' açıklığı sınırlandıracak biçimde düzenler. Tüm kültürlerde -en dirençli geleneksel toplumlarda bile- geçmiş, bugün ve gelecek ayrımı yapılmaktadır. Dahası alternatif eylemin akışını, gelecekteki muhtemel faktörleri göz önünde bulundurarak değerlendirmektedirler. Geleneksel pratiklerin egemen olduğu yerlerde geçmiş geleceğe, geniş bir "doğruluğu ispatlanmış pratikler" kuşağı aracılığıyla bağlanmaktadır. Zaman boş değildir ve tutarlı bir "varoluş tarzı" olarak, geleceği geçmişe bağlar. Gelenek ise bilişsel ve ahlaki unsurların karışımını içeren bir "şeylerin kesinliği" duygusu yaratır. Burada ayrıca "zamansal sonluluk" ve "edebiyat" karşısında, "insanın sonluluğu" görünümüyle açığa çıkan bir zamansal boyut söz konusudur. Ancak her insan varoluşsal çelişkilerle birlikte yaşamaktadır. Heidegger'e göre Dasein, sadece yaşayan ve ölen değil, aynı zamanda sonlu olduğunun farkında olan varlıktır. "Sonluluğun" farkında olmanın yol açtığı "bilincin çığılığı", sonlu varlıklar olarak insanları zamansal özlerini kavramaya iter. Heidegger'in çözüm adını verdiği şey -bireye- "derhal" kendini hayata fırlatma ihtiyacını hissettiren kaçınılmazlıktır. Kiekegaard ise -farklı olarak- "ölümcül hastalık" olarak adlandırdığı şeyden muzdarip olan uygarlığa yönelik bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Kiekegaard, "ölümcül hastalık" terimiyle, bireyin gerçekte bir son olduğunu kabul etme eğilimini kastetmektedir. Bu bir sonluluk kaygısıdır ve kültürler buna farklı şekillerde de olsa cevap vermenin çabasıdır. Dinsel kozmolojiler "öte dünya" ya da "yeniden doğum" döngüleri şeklinde anlayışlar geliştirerek, bu türden kaygılar üzerinde etkili olabilirler. Ancak dinler bunu yaparken asla ahlaki anlamları bireysel varoluşun geçiciliğini vurgulayarak yapmazlar (Giddens, 2010: 69-72).

Modern hayat kurumsallaşırken bireyi bir yeryüzü ölümsüzlüğüne inandırmıştı. Ancak bu yöndeki kabuller genişlerken, doğa ve tarih kavramını da giderek birbirine eşitlemekteydi. Modernitenin erken evresindeki bu türden dönüşüm Antik köklerdeki doğa ve tarih ilişkiselliğine uygun bir dönüşümdü. Nitekim seküler tarih de bireyi bir yeryüzü ölümsüzlüğüne inandırmanın çabasında olan bir anlam biçimiydi (Arendt, 2012: 71). Ancak modern insanın tarih anlayışı sadece zamanın ardışık sıralanışı üzerinedir. Modern evre böylesi bir tarih anlayışına önem atfedince önceki örnekler de bir anda hükümsüz hale gelmiş oldular. Modern çağın kronolojik esaslı tarih algısı doğrusal bir zaman ve doğrusal bir tarih anlayışını ortaya çıkarmaktaydı. Bu anlayışın, ilahi takdirin birliği ilkesini merkeze koyduğu gerekçesiyle, İbrahimi anlatılarla (ve de evreyle) uyumlu olduğu söylenebilir. Ancak modern evrede yaşanan farklılaşmalar, aslında İbrahimi evrenin teolojisine uygun olanın seküler anlatılara uyumlu hale getirilmesinden başka bir şey değildi. Çünkü modern evre öncesindeki hakim anlatıda dünyanın bir başlangıcı ve de bir sonu vardı. Çünkü İbrahimi kurgulara göre dünyanın zaman içinde yaratıldığı ve geçici olan her şey gibi onun

da nihayetinde bozulacağı fikri söz konusuydu. Modern takvim ve dahası modern tarih felsefesi ise, zamanın merkezini dünyanın ortasına dikerek (sıfır noktasını takvimin orta yerine yerleştirerek) geçmiş ve geleceği aynı anda "dünyevi bir sonsuzluğa" bağlamış olmaktadır. Bu haliyle tarih artık dilediğimiz kadar geçmiş ve dilediğimiz kadar da geleceğe gidebilir hale gelmekteydi. Bu yöndeki radikal dönüşüm dünyaya dair bütün başlangıçları ve de sonları (eskatolojileri) hatta bunlara dair düşünceleri tasfiye etmekteydi. Bu durum en temelde insani potansiyeli bir yeryüzü ölümsüzlüğüne yerleştirmiş olmaktadır. Ortaya çıkan durum ise tarihin her iki yöne doğru (geçmiş ve geleceğe doğru) çifte sonsuzluğu mümkün kılabileceği anlamına gelmekteydi (Arendt, 2012: 93-97).

Bu durum görünürde bütün bir dünya tarihinin İsa'nın doğuşuna kanalize edilmesini sağladığı hissiyle 'Hıristiyanlaşan zaman' hissini öne çekebilir. Ancak gerçekte var olan ise zamana dair bütün dinsel düşüncelerin ve anlatı biçimlerinin tarihten kovulmasıdır. Seküler olan modern tarihin anlamı hiçbir başlangıcı ve sonu tanınamasıdır. Bu durum bireye eskatolojik beklentilerle avunmayı mümkün kılmayan bir tarih anlatısı sunmaktaydı. Böylesi bir durum da yaşamı ve gündelik olanı bu türden beklentilerle uyumlu hale getirmekteydi. Bu türden bir tarih anlayışının etkileri 18. yüzyılın son dönemlerinde kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştı. Bu türden tartışma aynı dönemde Hegel'in felsefesinde doruk noktasına çıkmıştı. Nitekim Hegelci metafiziğin merkezi kavramı bu yüzden "tarih" olmaktadır. Bu açıdan hakikatin 'zaman içinde' tecelli etmesi ve kendini ortaya koyması bütün bir modern tarih bilincinin önemli bir özelliğidir. 19. yüzyıldaki insan bilimlerinin ortaya çıkmasına kaynaklık eden nokta da tarihe dair bu bakış açısıdır. Bu nedenle modernitenin bu evresi, Aydınlanmanın başında ortaya çıkan Antik evreye ilgiden uzaklaşıldığının da anlatıcısıdır (Arendt, 2012: 97-98). Ancak seküler tarih ve dünya kurgusu kurumsallaşırken insanın elinden onun 'ölümsüzlüğüne' dair potansiyel beklentiye de bir kez daha almış olmaktadır. Bu açıdan sekülerleşme aslında insanın bir kez daha "ölümlü varlıklar" haline dönüştürülmesi olmaktadır. Ancak buradaki 'ölümlü insan' ölümsüzlüğü, her iki yana sonsuza dek açılan ve gelecek açısından bir sonsuzluk bahşeden 'seküler tarihin' içerisinde bulabilmekteydi. Modern tarihin iki ucu açık hali ölümsüzlüğü, dünyadaki zamanın başı ve sonu olmayan koşuluna indirgeyince, böylelikle ortaya seküler koşullara özgü bir 'yeryüzü ölümsüzlüğü' çıkarılmaktaydı. Ancak bu türden bir ölümsüzlük, bireyin ölümsüzlüğü değil, aksine bütün bir insanlığın (toplumun) ölümsüzlüğünde ortaya çıkabilmekteydi. Hegel'inseküler olan (dünyevi) tarihi de modern bireylere bunun anlatımını yapan niteliktedir. Böylesi bir koşulda artık insanın ayırt edici olan tarafı insan olması değildir. Hatta özel de olmasında değildir. Bilakis - insan bitkiler ve hayvanlar gibi- bir türün (toplumun) parçası olduğu sürece vaat edilen ortaklığın ölümsüzlüğüne dahil olabilmekteydi (Arendt, 2012: 106-107).

Yaşam, en temelde metabolizmik aktifliği tarif eden zamandır. Ölüm ise bunu bölen bir nihai sondur. Fakat fanilik ise bu sonu anlamlı ve evcil hale getiren bir kurgudur. Bu açıdan fanilik, yaşama yüklenen "varoluşsal korkuyu" anlamlı hale getirebilmeyi mümkün kılmaktadır. Ölüm bu yüzden insani hayatı anlamlı kılan temel bir strateji olagelmıştır. Modern hayat ise ezeli ve ebedi yaşama dair kurguyu, seküler vurgularla dünyanın içine çekerken, hayatın kendisini de gizemden ve büyüden arındırmaktaydı. Hatta ona bir rasyonellik yüklemekteydi. Bu kabuller de cennet ve cehennemi yeryüzünün sınırları içine çekmekteydi. Bu haliyle de modern hayat eskatolojik açıklamayı (ahiret ve kıyamet açıklamalarını) vücut bulmuş yaşamın doğasıyla açıklamaya girişmişti. Dahası büyük hikayelerin (toplumsal hedeflerin) parçası haline gelen modern insan, artık ölümsüzlüğün teminatını da edinemeyen bir aktöre dönüşmekteydi. Tüm beklentiler bu nedenle dünyada vaat edilen bir geleceğe endeksli hale gelmekteydi. Modern insanın geleceğe ilgisini arttıran temeldeki nokta da burasıdır. Modern evrede büyük projeler (toplumsal hedefler) için bugünün ertelenmesi de tam da bu nedenle bir gereklilik hükmünde olmaktadır. Çünkü

bireye vaat edilen gelecekteki hazlar bugünkünden daha iyi şeyler olmaktadır. Bu haliyle rasyonel (ve ortaklığa özgü) hazlar; anlık ve kişisel olan hazları baskılamaktaydı (Bauman, 2018: 182-197).

Gelinen noktada astrofizik biliminin bütün yasaları artık 'Arşimet Noktasından' formüle edilmektedir. Nitekim bu nokta yeryüzünden fersah fersah uzakta olan bir noktadır. Bu haliyle dikkate alındığında modern çağ aslında "dünyaya sevgiyle" ortaya çıkarken, dünyadan yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu koşulun temelinde de -bugün 'Pandora korkumuzu' var eden- yüksek ölçekli bilimsel buluşlar vardır. Ancak Arşimet noktasının keşfi kendi içerisinde bir de karmaşayı barındırmaktaydı. Çünkü yeryüzü dışındaki bir nokta, yeryüzüne kayıtlı bir yaratık tarafından bulunmuştu. Fakat bu türden bakışla insan, kendisine bakarken tepetaklak olmuş bir dünya görmüştü. Bu noktada ortaya çıkan Descartes'in "kartezyen şüphesi", dünyaya ve evrene dair olan güvene darbe indirmektedir. Burada ortaya çıkan şüpheye dayalı güvensizlik, varlık ile görünüş arasında yaşanan ayrılıktan çok daha şiddetlidir. Bu karmaşanın kartezyen anlamdaki şüpheye dayalı çözümü, 'Arşimet noktasını' bir bakıma insanın zihnine taşımak anlamına gelmektedir. Çünkü onun 'kartezyen şüphesi', insani yaşamın olduğu kadar, dünyanın gerçekliğinin de şüpheli olduğunu ortaya koymaktaydı. Burada ne duyulara ne akla ne de sağduyuya güvenilebilirdi. Bu haliyle de hakim gerçeklik artık şüphenin kendisi olmaktadır. Bunun anlamıysa artık asıl kalıcı olanın "belirsizlik" olduğu yeni bir durumun ortaya çıkmasıdır. Yaşananlar, gerçeklikten emin olamama halinin artık hayata dair kalıcılığa erişmesi anlamına gelmektedir (Arendt, 2013: 390-397). Dahası yaşananlar bireysel eyleme dair anlamı kemiren bir durumu da var etmiş oldu. Bu haliyle tekil olan eylem kasvetli bir rastlantısallığın içine çekilmiş oldu. Yaşanan bu duygunun bir ürünü olarak toplum ve tarih artık birbirini fesheden hatta tutarsızlaştıran tarzlar edinmiş durumdadır. Nitekim bugünlerde kimsenin işleyişinden sorumlu tutulamayacağı teknolojik seviye de bu ilkelerin ürünüdür. Artık bilimin geldiği nokta yeni bir toplumsal düzene dönüşmektedir. Bu haliyle de insan dünyadan giderek yabancılaşmaktadır. Modern 'anlam arayışının' geldiği 'anlamsızlık noktası' da en temelde bu durumun bir çıktısıdır. Artık bizler "radikal yabancılaşmalar" yaşadığımız için doğa da tarih de bugünlerde bizim için tanınır durumda değildir. Böyle bir durum kalıcı hale gelince insanları bir araya getiren müşterek dünyalar da anlamını yitirerek, ya umutsuzluk ve terk edilmişlik içinde ayrı düşmüş ya da kitle halinde biraraya getirilmiş bir toplumu ortaya çıkarmış oldu. Nitekim "kitle toplumu", hala birbirleriyle ilişkisi olan ama dünyayı yitirmiş insanlar arasında kendiliğinden ortaya çıkan örgütlenmiş bir yaşam tarzından başka bir şey değildir (Arendt, 2012: 124-125).

Yakın tarih, insanlığın hayalini dahi kuramadığı çok üst düzeydeki -bugünlerde tekno-dijital kıyamet söylemlerine karşılık gelen- buluşlara sahne oldu. Uzay teknolojisi, nükleer teknolojik buluşlar, atom altı dünya, dijital devrim ve daha nice. Bunlar giderek yüksek ölçekli teknolojik dünyayı var ederken, insani doğaya dair pek çok şeyi de derinden etkilemektedir. 20. yüzyılda pek çok buluşun yanında insanoğlu bir de uzaya cisim yolladı. Bu buluş insanoğlu için, artık bir yeryüzü bağımlısı olmadığını anlatan türdendi. İnsanlık artık gelinen noktada bir organizma yaratma çabasına da girişmiş durumdadır. Bir bakıma insanlık, insani doğadan ve de insanlık durumundan kurtulmanın çabasına girişmiş durumdadır. Gelinen noktada insanın dünyayı yok edebilme potansiyelinin yanına bir de "yaratabilme" yeteneği eklenmiş oldu. Tüm bunların yanında insanlık yaşadığı dünyaya, dünya dışı bir noktadan bakabilme yeteneği edinerek, tanrısal göz ile kendisini görebilme yeteneği edinmiş oldu (Arendt, 2013: 38-41). Mevcut koşullar doğayı giderek "insan yapımı" bir noktaya taşımakta ve dahası onu bir "süreç" ve "geçicilik" esaslı bir gerçekliğe hale büründürmektedir. Bunun anlamıysa, artık onun hiç tahayyül etmediğimiz bir şekilde, geçicilik ve istikrarsızlık temalı bir karaktere bürünüyor olmasıdır. İnsani eylemin istikrarsız doğası gelinen noktada doğanın kalbine taşınınca, artık her şeye (öyle ki doğaya bile) yok edebilir bir nitelik kazandırılmaktadır. Bir bakıma insani eyleme içkin olan belirsizlik, insani eylemin yeni tarz potansiyelleriyle birlikte doğanın kalbine taşınmıştır. İnsan aklının ürünü olan

modern doğa bilimi ve teknoloji doğayı gözlemlemeyi, onun işleyiş sürecini takip etmeyi ya da onu taklit etmeyi bırakmıştır. Artık insan fiilen de doğanın içinde işlemektedir. Bu nedenle de doğanın alanına kendi eyleminin doğasına içkin olan geri döndürülemezliği ve öngörülemezliği taşınmış durumdadır (Arendt, 2013:333-344).

İleri teknoloji toplumu aslında teknolojik kusursuzluk arayışının çıktısı olan bir birlikteliğin adıdır. Ancak 'teknolojik kusursuzluk' ortamında bütün belirlenmişlikler ortadan kaybolarak yerini bir belirsizlikler girdabına bırakmaktadır. Ancak yaşanan bu türden bir çıktı da "gerçekliğin sonu" olacak niteliktedir. Gerçekliğin sonu da "tarihin sonu" olabilecek etkileri içerisinde barındırmaktadır. Çünkü tarih, belirsizliğin hüküm sürdüğü yerde kestirilemez bir zamanı temsil ettiği için anlamsız hale gelmektedir. Anlamdan yoksun ve belirsiz bir sürece dönüşen tarih, eyleme dair işleyişi de hedefsizliği nedeniyle sonsuz tekrara açık hale getirmektedir. Bu da "gerçekteki" hiçbir şeyin izini sürülemez hale getirmektedir. Yaşanan bu türden koşullar belirsizliğe içkin olunca, kitleler de artık "geleceksiz bir gelecekle" karşı karşıya kalmaktadır. Bu koşullar postmodern bireyin şaşmaz kaderi hükmündedir. Hal böyle olunca da postmodern bireyin hayatı "aynı" olanın sonsuz kere tekrarı anlamına gelmektedir. Sonsuz kere tekrar edilebilirlik döngüsel olanı meşru kılarken, beraberinde de hiçbir eylemi belirgin bir hedefe doğru yönlendirememektedir. Postmodern bireyin şimdilerde yükselen tarihi kaydetme yönündeki motivasyonunun nedeni ise aslında geleceğe ilişkin belirgin bir tarihin olmamasından ötürüdür. Bundan ötürü postmodern bireyler artık fraktal bir değer çağında yaşamaktadır. Değer, burada bir ışın gibidir ve onun tarifini mümkün kılacak hiçbir göndergesi yoktur. Burada 'değere' dair en kalıcı özellik, onun tüm yönleri ve çatlaklara doğru kendi kendini tekrarlayan bir belirsizlikle yayılmasıdır. Bu nedenle de postmodern çağ tüm orjinlerin yitirildiği bir "orji-sonrası çağdır". Burada göstergelerin peşine takılmayı olumlayan şey de anlamsızlığı kalıcı hale getiren bu koşullardır (Baudrillard, 2011: 166-171).

En belirgin haliyle postmodern dünya, anlamdan yoksun bir dünyadır. Bu da demirlemenin imkânsız olduğu bir durumun anlatımıdır. Böyle bir yaşamda öne çıkan koşul, şeylerin de artık başına buyruk olduğu gerçeğidir. Burada insan -modernitenin başında olanın aksine- artık "tarihin dışına düşmüş" ve dahası tarih sonrası bir varoluşa geçmiştir. Yaşanan tarihsel savrulma her şeyin çözümlü dağıldığı bir gerçekliğin çıktısıdır. Tarih (ve de modern tarih) aslında toplumun parçası olan bireylere bir umut sunmaktaydı. Dahası bireye ve topluma hedef/yön veren bir töz, bir ethos'tu. Hedefe konulan demokrasi, refah, sosyalizm, devrim ya da ilerlemeye dair bütün tözler postmodern evrede ortaya çıkan simülasyonlar evreninde anlamını yitirerek gözden kayboldular. Bu nedenle de artık tarihin hükmünü yitirdiği ve sonunun yaşandığı bir evredeyiz. Bütün hedef ve yörünge sunan tözler de bir bir gözden yitip gitmektedirler. Burada tarih artık bir simülasyon olarak, bir dizi özel etki aracı ya da "oyuncak" olarak "zorla" canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Artık gerçek sahne, oyunun kurallarının olduğu ve herkesin güvенеbileceği bazı katı dayanakların olduğu sahne, birdenbire yitirildi. Artık ortada tarihsel yörüngelerin ya da gelişim çizgilerinin tasvir edilebileceği, herhangi bir istikrarlı yapı, nedensellik bağlantısı ya da belirlenim biçimi yoktur. Bunun bir çıktısı olarak da her şey bir belirsizliğe savrulmakta ve baş dönmesi üreten kestirilmesi zor bir izdiham üretmektedir (Baudrillard, 2011:134-166).

3. RİSK, KORKU ve BELİRSİZLİKLER ÜZERİNE

Modern evrenin dünyevi bir gelecekte vaat ettiği kalıcı mutluluk teması, modern insanın bugünü erteleyerek yaşayabilmenin en temel nedeni olabilmekteydi. Ancak olayları geleceğe havale etme tavrı aslında riskli bir beklentidir. Çünkü gelecek kontrollü güç olabileceği kadar büyük de bir belirsizlik halidir. Modern evredeki toplumu merkeze koyan mutluluk arayışının motivasyonunu bozan şeylerden birisi de bu noktaydı. Modern devlet ve sosyal korumacı politikalar bir nevi yitirilmesi muhtemel motivasyonları koruma işini üstlenen aktörler

niteliğindedir. Çünkü ortada belirgin ve erişilmesi elzem görülen bir hedef (proje) vardı ve "ilerleme" de bu motivasyonla makul hale getirilmekteydi. Ancak modernitenin gelinen (geç/üst) noktası artık bu türden anlamlılıkları üretmek konusunda oldukça zorlanmaktadır. Onun hedeflerini yitiren 'ilerleme' anlayışı, belirgin bir yönü olan kaderler üretmekten de oldukça uzaktadır. Dahası erişilen yüksek ölçekli teknoloji ile ortaya çıkan koşullar, insani deneyimin ve kontrolün arttığı hissini de vermektense oldukça uzaktadır. Aksine erişilen yeni teknolojik koşullar bireylere giderek de denetimin azaldığı hissini vermektedirler. Onun bu hali tarihin rasyonel bir araç olarak görülmesinin de önüne geçmektedir. Her teknolojik sıçramanın modern bireylerdeki karşılığı ise riskin azalmasından ziyade, sürekli arttığı yönünde hislerle karşılık bulmaktadır. Bu nedenle geç modern evrede gelecek bir kesinlik olmaktan çıktığı gibi, artık denetlenemez ve tahmin edilemez bir faktöre dönüşmüş durumdadır. Bu haliyle de üst/geç modern evredeki en makul gelecek, mevcut durumu kurmaktan ibaret bir hal olmaktadır. Teknolojinin gelinen noktadaki belirsizlikleri büyüten özellikleri, bir zamanlar mümkün olan uzun vadeli planları makul ve güvenilir şeyler olmaktan çıkarmaktadır. Teknolojinin artık sınır tanımayan koşulları kendi hükmünü veren başına buyruk bir durumu var etmektedir. Bir bakıma vaat edilen güven, artık yerini risklere ve belirsizliklere bırakmış durumdadır. Bu nedenle de artık ilerleme bir mutluluk vaadi olmaktan çıkarak, sorunların artışına karşılık gelen bir "süreç" halini almaktadır. Bu açıdan içinde bulunulan zamanlardaki gelecek, belirgin bir projedeki nihai bir son olmaktan çıkınca, erişilmesi mümkün olmayan bir belirsizliğe dönüşmektedir. Böylesi koşullar da kalıcı mutluluğa erişme ihtimalini ortadan kaldırmakta ve kaosları kalıcı hale getirerek sıradanlaştırmaktadır (Bauman, 2018: 197-204).

Postmodern zamanlarda yaşananlar, kolektif eylemi bireyler adına bir yük haline getirmiştir. Bu durumda her şey olabildiğince kişisel ve kısa vadeli nitelikler edinmektedir. Burada oluşabilecek uzun süreli bağlılıklar rasyonellikten ziyade mantıksız bir davranış niteliğindedir. Bu nedenle her şeyin kesitsel olduğu ve hayatın da tutarsızlıklar ekseninde biçimlendiği koşullar giderek sıradanlaşmaktadır. Böylesi bir hayat, belirsiz koşullarda sürdürülmek zorunda kalınan bir yolculuk misali olmaktadır. Modernitenin erken evresindeki rasyonel eylem, bugüne tutunarak geleceği planlamanın çabasıydı. Ancak gelinen noktadaki vadesiz yaşamlar bugüne tutunabilme becerilerini yitirdikçe, bireyler için gelecek tam bir belirsizlik halini almaktadır. Çağımızın bireyleri kendisi adına sıradan hale gelen bu türden kaygılara ve travmalara cevap vermenin çabasıdadır. Bu açıdan sistematik hale gelen çelişkilere "biyografik çözümler" üretmek üst modern bireyler adına en makul davranış biçimini almaktadır. Nitekim modernitenin başında hakim olan normatif düzenlemeler getirmeye dönük politikalar, modernitenin şimdiki evresinde yerini "güvencesizleştirme politikalarına" bırakmış durumdadır. Güvencesizlikler etrafında kurgulanan bugünün istikrardan uzak doğası, en temelde belirsizliklerin etrafında sarmalanan bir hayatı var etmektedir. Bu nedenle de buradaki yaşam tarzı, geçmiş ve gelecekle hiçbir kalıcı bağı olmayan parçalara bölünmektedir. Modern rasyonellik ortaya koyduğu tarih anlayışıyla geleceği tahmin edilebilir bir süreç haline getirmekteydi. Ancak "güvencesizleştirme politikası" ise gelecek tahminlerinde bulunabilmeyi tamamen imkânsız bir hale getirmektedir. Hayatın kestirilemezlikler etrafında akan yeni formu, dış dünyadaki belirsizlikler nedeniyle gerçekçi olmayı bile mümkün kılamamaktadır (Bauman, 2018:241-263).

Üst (geç) modern hayat gelenek ötesi bir hayattır. Ayrıca modernite "radikal kuşku"¹ kurumsallaştırdığı için kuşku burada artık en sıradan olanlara dahi kolaylıkla sirayet edebilen bir gündelik hayat tarzına dönüşmüş durumdadır. Burada benlik de bireyin kendisine sunulan seçenekler ve olasılıklar arasından refleksif olarak üretilmektedir. Dahası modernitenin üst evresi

¹Giddens burada "radikal kuşku"yla, Descartes'in "kartezyen şüphesinin" geç modern evrede bir gündelik hayat tarzına dönüşmesinin vurgusunu yapmaktadır.

artık bir "risk toplumu"dur. Çünkü "gelecek" burada bilgi ortamlarının refleksif organizasyonuna sürekli dahil olmaktadır. Ancak risk, her ne kadar nicel görünse de doğası gereği hep eksik kalmaktadır. Onun kontrol edilemeyen yan etki boyutunun da nedeni buradan kaynaklanmaktadır. Aslında modern hayat onu mümkün kılan koşulları dikkate alındığında geçmişe nazaran daha güvenli bir hayat tarzıdır. Ancak bu koşullar yaşanırken diğer bir yandan da önceki çağlarda bilinmeyen yeni risk parametrelerini de devreye sokmaktadır. Üst modern evrede ortaya çıkan bu türlü büyük risk koşulları, küresel düzenin yüksek ölçekli riskler üretmesiyle de yakından ilgilidir. Bu açıdan üst modern çağ (geç modern evre) dehşet verici olaylarla dolu bir evredir. Ancak bunun nedeni kaçınılması mümkün olmayan felaketler içermesinden değildir. Bunun nedeni, önceki koşulların karşılaşmadığı türdeki risklere yol açabilmesidir. Örneğin ortada yıkıcı etkiler üretebilen yüksek etkili kitlesel silahlar vardır ve bu türden silahlar (teknolojiler) yıkıcı savaşları var edebilecek türden silahlardır. Artık üst modern bireyler gelinen noktada doğanın sonu ve ekolojik felaketler gibi konularla ilgilendiği kadar, bunları gündelik hayatının bir parçası haline de getirmektedir. Bu açıdan ki geç modern evrede uzaklarda olan olayların bile benliğin mahrem yönleri üzerinde etkisi bulunmaktadır ve 'dolaylı deneyimler' bireylerin hayatının önemli bir parçası haline gelmektedir. Böylesi durumları daha da etkili hale getiren bir kitle iletişimi ve elektronik ortamlar söz konusudur. Bu türden etkenler de artık benlik üzerinde oldukça etkili hale gelmektedir (Giddens, 2010:13-15).

Geç modern çağın yoğun refleksivitesinde "gelecek", ortaya çıkması muhtemel olaylara dair beklentileri dikkate almayı gerektirmektedir. Bu nedenle de geç modern evrede fütüroloji popüler bir alan haline gelmiştir. Ancak fütüroloji nitelikleri açısından eski kâhinliklerin çağdaş türdeki benzerleri değildir. Buradaki fütüroloji, riskleri değerlendirme ve ölçme konusunda, karşı olgusal ihtimalleri de dikkate alan türdendir. Onun bu türden özellikleri refleksivitenin ayrılmaz bir parçası olduğunun göstergesidir. Mesela yükselen sigortacılıklar bu türden bir çıktıdır. Ancak sigorta şirketlerinin ortaya koyduğu risk hesapları "Tanrı yasalarını" dikkate almaz. Gelinen noktada ortaya koyulan risk değerlendirmeleri ve karşı olgusallıkları hesaba katma hali, modern toplumların hayatlarında geleneksel sistemlerdekinden daha değerli bir hale gelmiştir. Modern öncesindeki insanlar daha çok büyücü ve şifacılar gibi uzmanlara müracaat etmekteydi. Burada birey hayatını ya kendi kişisel bilgisi ya da etrafındaki kominitenin kısmi bilgisiyle sürdürmekteydi. Modern sistemlerdeyse bu türden ayrışma artık ortadan kalkmıştır. Modern "soyut sistemler" uzun bir uzmanlaşmanın ürünüdür. Ancak buradaki uzmanlık bilgiye bütüncül şekilde hükmedebilme yeteneğini ortaya çıkaramamaktadır. Böylesi bir durum da bireyler adına ortaya her ne olursa olsun muğlak (belirsiz) bir koşul çıkarmaktadır (Giddens, 2010: 46-49).

Modernitenin erken evresinde sınıf, bir anlamda bilinci belirleyen asıl etkendi. Daha açıktan bir ifadeyle de varlık bilinci belirlemekteydi. Ancak riskin belirleyici olduğu geç modern koşullar sınıf ve bilinç arasındaki ilişkiyi de bozuma uğratmaktadır. Nitekim risk toplumunda ise bu koşul tersine dönerek bilincin varlığı belirlediği bir aşamaya geçilmiştir. Ancak risk toplumundaki risklerin büyük bir kısmı bireyin algılarının dışında kalan türdendir. Bu noktada refleksif bireylerin bilinci risk konusunda bilimsel söylemlere, teşhislere ve de saptamalara ihtiyaç duymaktadır. Buradan hareketle de kavranamaz ve öngörülemeyen riskler, bir bakıma tecrübe edilemezlikleri nedeniyle 'inanmak' gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hal böyle olunca da risklerin aslında modern ütopyaların negatif yönlü imgeleri olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Beck, 2011: 29-36). Dolayısıyla da risk kendisini, meydana gelmiş olaylar üzerinden kurmamaktadır. Dahası riskin doğası itibariyle geleceğe dair bir belirleme olması mutlak hükümdedir. Bu nedenle de risk söz konusu olduğunda artık açığa çıkmayanlar da -gelecekteki öngörüler de- olduğundan daha önemli saptamalar olmaktadır. Ayrıca bu türden saptamalar makul bir kabul eşiği edinince de genel bir beklenti biçimine dönüşmektedir. Bu açıdan servetin somut olan niteliklerinin aksine, riskler gerçek dışı ve somutluk arz etmeyen şeyler üzerinden yükselmektedirler. Bu açıdan riskler

hem gerçek hem de gerçek dışıdır. Ancak riske dair asıl itici güç geleceğin öngörülen ve henüz açığa çıkmamış tehlikeleridir. Bu nedenle risk öngörülebilir ve tahmin edilebilir bir gelecek senaryosudur. Tüm bu gerekçelerle de "risk bilincinin" merkezinde bugün yoktur, aksine gelecek vardır. Hal böyle olunca da risk toplumunda geçmişin geleceği belirleme gücü ve yetkisi kalmamıştır. Bugünün yerini artık gelecek almıştır ve bireylerin eylemlerinin merkezinde de geleceğe dair algılar yer almaktadır (Beck, 2011: 44-45).

Risk toplumunda hayat refleksif niteliklerde işleyen "kişisel biyografilerin" etrafında şekillenmektedir. Burada eylemin merkezi bireyin kendisi olmaktadır. Ortaya çıkan riskler de çoğunlukla kişinin kendi kararlarıyla biçimlenen eylemlerin sonucu haline gelirler. Önceden bireyin başına gelenler uhrevi gerekçelerle izah edilirken, şimdilerde ise kişisel başarısızlıklar halini almaktadır. Burada kişinin başına gelen her türden olay ve koşul, onun eylemlerine içkin kararlarından ötürü olarak yorumlanır. Öncesinde bireyin başına gelen her türden olay doğanın eseri ve "kaderin sillesi" olarak yorumlanırdı. Geline nokta ise en sıradan gündelik koşullar "kişisel başarısızlık" olarak ortaya konulmaktadır. Bu haliyle de "kimliğin biyografikleşmesi", her koşulu bireyin refleksif tavırlarına bağımlı hale getirmektedir. Her başarısızlık artık kişisel risklerin idaresine dair kişisel biyografilerin iyi idare edilememesinin bir çıktısı olarak görülmektedir. Bu türden yeni "suç isnatları" biyografinin kişisel ve dönüşlü hale gelmesinin çıktısı niteliğindedir. Öyle ki buradaki her türden 'yaşam tarzı' sistemsiz çelişkilerin biyografik çözümüne dönüşmektedir. Hal böyle olunca da bakkaldan kahve alma davranışı, Güney Amerika'daki çalışanların sömürüsüne katkı sağlamak anlamına gelebilir bir nitelik kazanmaktadır (Beck, 2001: 206-208). Nitekim risk, felaket anlamına gelmez ama felaketin öngörüsü anlamına gelebilmektedir. Riskler burada çoğunlukla bir sanallık halinde vardır. Onlar ancak öngörülebilir olurlarsa "görsellik" ve somutluk aşamasına geçebilirler. Bu açıdan görselleştirme teknikleri, sembolik biçimler, kitle iletişim araçları vb. olmadan riskler hiçbir şey ifade etmezler. Bir bakıma çok güvenli bir dünyada yaşıyor olmamızın hiçbir anlamı yoktur. Yıkım ve felaketler öngörülebiliyorsa, kişinin eylem alanına dair etkiler ve muhtevalar inşa edebilir olmaktadır (Beck, 2011: 357).

Risklere dayalı hayatın kurumsallaşan hali beraberinde "korkunun bir kültüre" dönüştüğü koşulları var etmektedir. "Korku kültürünün" en belirgin sonuçlarından birisi, her türden sorunu bir ölüm kalım meselesi haline getirebilmesidir. Hatta öyle ki her türden sorun bir anda 'Kıyamet Günü' senaryosuna da dönüştürülelebilmektedir. Çünkü "korku bir kültüre dönüşünce", toplumun kendi kendini korkutabilme kapasitesinde büyük bir sıçrama yaşanmaktadır. Nitekim korku korkuyu besledikçe, her yerde pusuya yatmış bireyi bekleyen tehlikelerin spekülasyonları da kolaylıkla yapılabilir hale gelmektedir. Furedi'ye göre, korku zihinlere hakim hale geldiğinde, dünyadaki sorunlar ve zorluklar abartılmaya ve olası çözüm yolları göz ardı edilmeye başlanmaktadır. Böylelikle korku ve panik, kendi kendini haklı çıkaran bir dinamiğe dönüşmektedir. Böylesi bir durumun kalıcılaştığı noktada riskler ve tehditler de sürekli abartılır hale kolaylıkla gelmektedir. Buradaki en temel vurguysa "risk altındayız" ifadesinin sıradan bir vurgu biçimine dönüşmesidir. Artık en mahrem mesafelerin, ilişkilerin, aşkların ve hatta cinselliklerin bile (kısaca her türden insani ilişkiler) artık risk prizmasından geçirilmektedir. Bireyler duygularını bile ihtiyatlılık ilkesine kanalize etmekte ve kendileri dışındaki her şeyi bir korku faktörü olarak ilan etmektedirler. Bu nedenle de bireyler artık gündelik hayatlarında yabancılaşmayı olumlamakta ve giderek de pasif yaşamları merkeze koymaktadır (Furedi, 2001: 15-19).

Son yıllarda insanlığın varlığına yönelik o kadar çok tehdit bildirildi ki, insanlar gökten bir kurtarıcın inmesini bekler hale geldiler. Olaylara dair hep en kötüsü beklenilmekte. Artık ortada muazzam felaket senaryoları var ve bunlar diğer risklerle ilişkili hale getirilmektedir. Riskin

değerlendirilmesine dönük "enflasyon" olarak ifade etmenin mümkün olduğu bu durum, artık sistematik bir şekilde üretilmekte ve yaygın olarak da kabul görmektedir. Sayısız felaket ve kıyamet senaryosu neredeyse sıradan şeyler olarak dolaşıma girmektedir. Çünkü bütün bir toplumda hep en kötüsünü düşünme eğilimi kalıcı hale gelmeye başladı. Hangi hastalık insanlığın varlığını tehlikeye sokacak belirsiz ama bu türden tehlikenin varlığı bireylere durumun kesin olduğunu düşündürmektedir. Öyle ki gündelik hayatın en sıradan durumları dahi birer riskli eylem kategorisine dönüştürülmektedir. Bunun da nedeni toplumsal hayatın her alanındaki risk algımızın ve beklentimizin büyümüş olmasıdır (Furedi, 2001: 48-52). Bu türden algılar, hayata dair sınırları yok ederek her yana doğru genişledikçe, öngörülemezlik hissi de her yere sirayet etmeye başlamaktadır. Örneğin geçmişte doğa ile ilgili olarak hem olumlu hem de olumsuz yorumlar vardı. Ancak rasyonel hesaplar dikkate alınca insanlığın geçmişteki pek çok doğa felaketini kontrol altına aldığı söyleyebiliriz. Hatta gelinen teknolojik seviye sellerin, fırtınaların, felaketlerin zararını tarihin en az seviyesine çekmiş durumdadır. Ancak gelinen nokta, insanın doğa ile ilişkisinde, tehlikenin kaynağının insan olduğu fikrini yaygınlaştırmaktadır. Bu da tehlike algısının teknolojik olana, yani insan yapımı olana yönelmesine neden olmaktadır. Hal böyle olunca da ortaya "imal edilmiş riskler" grubu çıkmaktadır. İnsanlık tarihi doğanın dönüştürülmesi, değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesinin tarihidir. Ancak gelinen risk ve korku eşiği artık doğal olanı yüceltirken, insan yapımı olanı ise aşağılamaktadır. Bir zamanlar büyük başarı olarak görülen işler artık yıkıcı şeyler olarak görülmektedir. İnsana duyulan güvenin azalması risk konusundaki algıların temel kaynağıdır. Toplumun risk konusundaki duyarlılığın temeli de buradan kaynaklanmaktadır (Furedi, 2001: 55-60).

4. ÜRETTİĞİ İMGELER ve GÖSTERGELER AÇISINDAN FİLM GÖSTERİMİ

Kolker, Godar'a ve onun sanatına dair analizleri ortaya koyarken; 'sinemanın, iletişim kurabilme ve izleyicinin zihinsel etkinliğe girebilmesinin yollarını keşfetmeye yönelik saplantılı bir arzuya sahip olduğunu' dile getirmektedir. Kolker'in bu saptaması, sinemaya dair olan tüm göstergelerin, aslında seyircinin zihnine yönelik bir etkileme çabasıyla ilgili olduğunu, doğal olarak da sinematik imgenin salt bir gösterim çabası olmadığını vurgusu niteliğindedir. Ayrıca Kolker, aynı çalışmasının bir başka yerinde de 'sanatın, dünyayı yeniden kurma çabasında olan bir uğraş olduğunu' da dile getirmektedir (Kolker, 2010: 172). Bu nedenle ortaya konan sanatsal gösterimlerin, bizlerin toplumsal deneyimlerinden bağımsız ve gündelik hayata dair pasif niteliklerdeki üretimler olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Buradan hareketle de sinemanın -daha geniş bir zaviyeyle de sanatın- göstergesel bir mahiyetinin olduğunu, zihinleri etkileyen -ve hatta yönlendiren- bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. "Gösterge (sıklıkla) gösterdiğinin yerine geçer ve (onun) sahipleri imgeyi fetişleştirir, tıpkı izleyicilerin kağıt ya da perde üzerindeki imgeleri gerçek olarak bağrına basıp fetişleştirmeleri gibi" (Kolker, 2010: 237). Bu açıdan filmlerin seyirlik olan halinin sadece pasif şekillerde işleyen bir izleme biçimi olduğunu söylemek güçleşmektedir. Dahası filmlerin oluşturduğu imgeler ile bireylerin zihinsel dünyasını hem yeniden kurma hem de dönüştürme yeteneğine sahip olabilen kendine özgü bir anlam dünyasını ortaya koymaktadır. Bu haliyle de her film ortaya koyduklarıyla birlikte, izleyicilerin zihinsel kurgularına sirayet ederek onların "gösteride" karşılaştıkları imgelerle etraflarındaki gündelik ilişkileri anlamlandırmalarına önemli oranda etki etmektedir.

Sinemanın bu türden etkinlik alanı inşa edebiliyor olmasında içinde bulunulan toplumsal koşulların da önemli bir etkisi vardır. Yeni toplumsal düzen; modeller, kodlar ve göstergeler tarafından yapılandırılmaktadır. Çünkü göstergeler burada kendilerine özgü hayatlar edinmişlerdir. Bunun da üretim toplumundan göstergeler toplumuna geçmemizle yakından alakası vardır. Bu açıdan "radikal semurji", toplumsal hayat üzerinde tahakküm kurabilen hale gelen göstergelerin, radikal düzeydeki dallanıp budaklanmasıdır. Radikalize olan göstergenin var

ettiği simülasyonlar çağında yaşayan toplumlarda 'modeller' ya da 'kodlar' tecrübeyi yeniden yapılandırarak, artık onu geçersiz kılmaktadır. Burada imajlar (ve simülasyonlar) ile gerçeklik arasındaki sınır infilak ederek içe göçmüş durumdadır. Bu nedenle postmodern zamanlarda gerçeklik artık "hipergerçek tarafından baskılanarak" deneyimlerin dünyasından uzaklaştırılmaktadır. Dahası bireyler gerçekliği arzulamaktan ziyade artık hipergerçek olanı arzulanın çabasıdır. Dizilerin, sinematik olanın ve imajların peşindeki arzular ve kabuller de bu durumun çıktısı olan şeylerdir. Burada gerçek ile gerçek olmayan arasındaki ayrımlar da çok bulanıktır. Hatta artık hipergerçek, gerçekten daha gerçek olarak ve talep edilen olarak kitlelerce izine düşülen olmaktadır. Burada modeller artık gerçeğin yerini almaktadır. Ancak göstergelerce ele geçirilen dünya giderek anlamın yok olduğu bir dünyaya dönüşmüş durumdadır. Çünkü göstergelere endeksli hayatlar istikrarlı gerçekliğe hiçbir şekilde açık değildir. İstikrarın ve sınırların yok olduğu yer büyük bir belirsizlik evrenine dönüşmektedir (Baudrillard, 2003: Simülakr ve Simülasyon).

Sinema -özellikle son dönem teknolojik unsularının da işin içine dahil olmasıyla birlikte- göstergesel değeri daha da artan ve izleyenleri üzerinde kalıcı etkiler bırakan bir sektör haline gelmiştir. Son zamanlarda yükselen 'film sosyolojisi' vurguları ve çalışmaları da en temelde bu durumun çıktılarıdır (Diken ve Laustsen, 2011: Sabbadini, 2016). Nitekim sinemanın kurgulanma biçimi ve izleyiciyle kurduğu temas şekli, onu salt bir gösterim nesnesi olmaktan çok daha öteye taşımaktadır. Öyle ki sanatın -ve doğal olarak da sinemanın- ortaya koyduğu eserlerin oluşturduğu anlam, eserin gösteriminin bitmesinden sonra da yok olan bir içeriğe sahip değildir. Bu açıdan her gösterimin ve gösterime dair kurgunun, bireylerin zihinlerinde uzun süreli etkiler bırakması ve onların düşünsel sürecini derinden etkileyebilmesi beklenen bir durumdur. Bu yönüyle -Leppert'in de belirttiği gibi- "İmgelerin kazandıkları anlam yalnızca kendilerine özgü içeriklerine ve insanların bu içerikleri nasıl tanımladıklarına bağlı değildir... Görme duygusu algılarımıza kesinlik sunar. Ne var ki 'trompel'oeil' bunun böyle olmadığını, [dahası] görmenin inanmak olduğunu söylüyor" (Leppert, 2009: s. 26-30). Hele hele bu mekan sinema ya da ekran gibi etkili bir seyirlik nesneyse, görmenin kesinlik sunması ve inanmayı mümkün kılması daha da olası hale gelmektedir. Böyle bir etkinin ışığında görmenin mümkün olmadığı bir 'geleceği' düşlemek ya da ona inanmak, sinematik sunumun ışığında çok daha olası hale gelebilmektedir. En temelde görmeyi mümkün kılmayan içeriklerle bezenmiş ve sıklıkla kehanetlere ihtiyaç duyulan gelecek söz konusu olduğunda 'sinema'; görünür olmayan gelecekleri, eskatolojileri (kıyamet anlatılarını) ve hatta distopyaları önce görsel imgelere dönüştürmekte ve ardından da bireyler için düşünülebilir -hatta inanılabilir- bir gelecek senaryosu haline getirebilmektedir. Daha açıktan bir ifadeyle de refleksif kapasitesi yüksek olan geç modern bireyler için 'belirsiz olan gelecek', aranan kötü imgeler ve felaket dolu öngörüler açısından artık inanılabilir somut çıktılar (göstergeler) edinebilir olmaktadır. Bu açıdan sinematik sunum, geç modern bireylerin gelecek beklentilerine dair somutlaştırıcı bir "kesinlik" hükmü kazandırmaktadır. Dolayısıyla geç modern bireylerin geleceğin risklerine ve kıyamet senaryolarına bu denli itibar etmesinin önemli bir nedenini, aradıkları imgeleri mümkün kılan ve buna dair göstergelerle bezenmiş sinema sektörünü "izleyebilmeleriyle" yakından alakalıdır. Bu konuda başı çeken arz durumu da hiç şüphesiz Hollywood sinemasından gelmektedir.

"İnsanların beklenmedik bir durumu tasvir etmelerini ve böylece harekete geçmelerini sağlamak için genellikle bir Hollywood filmine veya farklı bir ülkede gerçekleşen benzer bir olaya ihtiyaç duyulmaktadır" (Fukuyama, 2008: 10). Gelinek noktada artık Hollywood filmlerinin geleceğe dair senaryoları düşünebilmeyi mümkün kılan 'nesnel sistemini' var ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim düşünmeyi mümkün kılan şeyler, aynı zamanda "düşünülebilir" hale getirdiklerine de somutluklar kazandırmaktadırlar. Düşüncenin (ya da tahayyül edebilmenin) olası potansiyeli postmodern zamanlarda aradıklarını çoğunlukla göstergeler vasıtasıyla inşa

etmektedir. Nitekim inşa edilen her göstergesel var oluşun bir toplumsal arka planı oluşturmaya dair büyük bir potansiyel olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla da düşünebildiklerimize ya da öngörebildiklerimize dair (buna kehanetler de dahil) göstergeler var etmek, şeylerin toplumsal zemindeki karşılığını var edebilmenin ilk şartı olmaktadır. Nitekim ilkelerin göremedikleri bir tanrıyı temsilen ağaçtan "saçma" bir totem yapması, modernlerin ise hayali olan millet kurguları için bayrak direkleri dikmeleri (Durkheim, 2020) en temelde ortaya konulan göstergeler üzerinden "rasyonel" ya da "inanılabilir" makuliyetler var etme çabalarının önceki temsilleridir. Öyle ki tanrı da millet de bireylere belirsizlikler içinde olan geleceği kontrol edebilmenin (ya da öngörebilmenin) çıktılarını sunmaktadır. Haliyle de her gösterge -buna sinematik göstergeler de dahil- beraberinde bir düşünceye ve de kavrayışa dair somutlaştırıcı etkiler üretmektedir. Nitekim postmodern (ya da geç modern) zamanlar artık bu yöndeki temalara ve de içeriklere dair oldukça zengin bir materyal sunmaktadır. Nitekim gelinen noktada var edilen 'biyografik yaşamlar' artık medyatik göstergeler üzerinden sürdürülen kişisel anlamlandırma potansiyellerini de var etmektedir. Bu konudaki en etkili araçlardan birisi şüphesiz sinemadır. Bugünlerde sinemanın ortaya koyduğu göstergelerin "hipergerçeklik" edinen içerikleri, gelinen noktada seyircileri adına (inananları ya da müminleri diyemesek de) yeni bir eskatolojik inancı kabul çizgilerinin içerisine çekmektedir. Bu açıdan geleceğe dair "kıyamet senaryolarına" ve ona yüklenen anlamların içeriği konusunda bugünlerde belirleyici olabilen en önemli alanlardan biri sinemadır. Bu açıdan artık sinema, geç modern bireyler adına yeni türde eskatolojiler inşa edebilen bir alana dönüşmektedir. Voloşinov'un belirttiği üzere:

"Herhangi bir düşünsel ürün, herhangi bir fiziksel bedende, üretim aracında ya da tüketim ürününde olduğu gibi yalnızca gerçekliğin (doğa ya da toplumsal gerçekliğin) bir parçası olmakla kalmaz. Fazladan olarak bu fenomenlerin tam tersine, kendi dışındaki bir gerçekliği yansıtır ve saptırır. Başka şeyleri temsil, tarif ya da ikame eder. Başka bir anlatımla göstergedir. Gösterge olmadan düşünce de olmaz... Dolayısıyla fenomenlerle, teknolojinin donanımıyla ve tüketim maddeleriyle yan yana duran özel bir dünya vardır: Göstergeler dünyası... Bir gösterge, yalnızca gerçekliğin bir parçası olarak var olmaz; bir başka gerçekliği yansıtabilir ya da saptırabilir... Her düşünsele dönüşmüş gösterge yalnızca gerçekliğin bir yansıması, bir gölgesi olmakla kalmaz, aynı zamanda kendisi de bu gerçekliğin maddi bir parçasıdır" (Voloşinov, 2001: 48-50).

Bu yönüyle filmler, ortaya koydukları göstergesel etkilerle birlikte, hayata dair sundukları açısından artık toplumsal yaşayışı ve anlam dünyasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu konudaki en etkili örnekleri de "gelecek temalı filmlerde" görmekteyiz. Çünkü 'gelecek' erişilmesi mümkün olmayan bir tema halinde kaldıkça, ona dair kabuller ve inançlar da ancak somutlaştırıcı göstergeler vasıtasıyla inşa edilebilir. Nitekim bu türden kurgularla üretilen filmlerin sıklıkla eskatolojik içerikleri yoğun olan distopik kurgularla karşımıza çıkması da bir tesadüf değildir. Çünkü gelecek merkezli yaşayan ve refleksivitesi oldukça yüksek olan geç modern insanlar için kontrol edilemeyen gelecek mevcut hayatın en büyük belirsizliğidir. Ayrıca belirsizlik, kontrol edilemeyen temsil ettiği gibi, bir bilinemezliği ve de tarif edilemezliği de temsil etmektedir. Onun tarifi mümkün olmayan bu türden doğası bir bakıma göstergeler dünyasına izleyicilerce kâhinlik statüsünün verilmesinin nedeni olmaktadır. Bu nedenle sinema izleyicisi gelecek temalı filmleri izlerken, aslında yaşadığı belirsizliklere dair kehanetler edinerek, kendi düşünce dünyasına bir takım somutluklar kazandırmış olmaktadır. Bu noktadan sonrasıysa, onun için sadece bir öngörü olanın, artık gerçeklik aşamasına geçmeye hazır bir boyut edinebilmesi anlamına gelmektedir. Bu sayede sadece belirsiz bir öngörü olan geleceğe dair felaket eskatolojileri, geç modern bireyler için artık inanılabilir bir boyut edinmiş olmaktadır.

İnsanlık tarihinde 'gelecek' her zaman bir belirsizlik halini temsil etmiştir. Bu nedenle de gelecek çoğunlukla güvenlik algısı adına kestirilmek/bilinmek istenen imgeler yığını temsil etmektedir. 'Kurumsal niteliği açısından' gelecek kurgucularının -onun tarihsel koşullarını da temsil etmesi açısından- kâhinler olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Geç modern evrede ise bilim adamlarının ortaya koydukları kadar, senaristlerin ya da bilim kurgu yazarlarının ürettiği olası gelecek senaryolarının da artık bireylerin bu yöndeki zihinsel çabalarını tatmin araçlarından biri haline geldiğini söyleyebilmek mümkündür. "Bilim kurgu; spekülasyonla, gelecekle, şimdiki zamana dair seçeneklerle, teknolojiyle, teknolojinin kullanımı ve kötü kullanımıyla ilgili olmuştur... (ve) bilim kurgu teknolojik görüntülere, bilimin kullanımı ve yanlış kullanımına dair spekülasyona, dış uzayın ve tabii ki robotların, bilgisayarların ve yaratıkların görüntüsüne dayalı" (Kolker 2011, s.333) çıktılar sunmaktadır. Çünkü 'rasyonel insanın' beklediği gelecek felaketlerinin de mutlaka rasyonel formlara uygun (teknolojik-dijital) niteliklerde olması gerekmektedir. Bu haliyle düşünüldüğünde geç modern insanın, "İsrafil'in suru üflemesinden" ise daha seküler niteliklerde işleyen bilim kurgunun risk, korku ve belirsizlikler yazınına itibar etmesi beklenir bir tavır olmaktadır. Ancak 1900'lerin başlarına kadar giden ve aslında spekülasyon değeri oldukça yüksek olan 'bilim-kurgunun' var ettiği gelecek algısı, bireylere hiçbir zaman güvenli bir dünyanın var olacağı yönünde imgeler sunmamıştır. Bugün itibarıyla artık 'yüzlerce' diyerek ifade etmenin mümkün olduğu bu yöndeki film arşivinin, geç modern insanın düşünce dünyasında belirli bir karşılığının olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim hipergerçek olanın gerçeği baskıladığı yerde, bir 'hipergerçek geleceğin' sinematik eskatolojiler vasıtasıyla geleceği baskılaması da beklenir bir durum niteliğindedir. Haliyle de "sinematik eskatolojinin" sosyolojik çözümlemesi de görüldüğünden daha değerli bir hale gelmektedir.

Bu açıdan "filmler (aslında) bize... deneyimlerimizi gösterirler. Bu deneyimler dikkatimizi çeken karakterler aracılığıyla aktarılırlar. Ancak film aynı zamanda bir düşüncüyü geliştirebilir ya da görsel nitelikleri ya da işitsel dokuları inceleyebilir. Bir film bizi yolculuğa çıkarabilir, akıllarımızı ve duygularımızı meşgul eden bir şablon, bir deneyim sunabilir... Bu, tesadüfen olmaz. Filmler seyirciyi etkilemek için tasarlanırlar... Başarılı oldular çünkü geniş bir izleyici kitlesinin hayali gereksinimlerine hitap ettiler" (Bordwell ve Thompson, 2011: 2).

Gelinen noktada, geç modern bireyin rasyonel zeminlerde karşılık bulan risk ve korkularına dair algıları ve onları kurgulama biçimlerinin içine gösteri dünyasının sunduğu göstergelerin de dahil olduğu oldukça açıktır. Burada belirsizliklere hiç olmadığı kadar açık hale gelen algılarımızın, filmlere ve onun sunduklarına paralel bir şekilde dönüşümler yaşadığını söylemek mümkündür. Ancak filmler bu kurguları ortaya koyarken her defasında rasyonel zihinlere özgü felaketler ve eskatolojiler inşa etmekten de geride kalmamaktadırlar. Bir bakıma reflektif bireylerin izleyiciler olduklarının farkındalığını her defasında ortaya koymaktadırlar. Hal böyle olunca da sinema, pek çok seküler korkunun vücut bulmuş hali olarak karşımıza çıkmakta ve bu yöndeki algılarımıza gerçeklikler kazandırmaktadır.

5. YÖNTEM ve TEKNİK

Araştırma süreci nitel yöntemle kurgulanarak sürdürülmüş ve çalışmada materyal/döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Tartışmanın ana eksenini oluşturan Hollywood filmlerindeki teknoloji ve gelecek temalarının kıyamet senaryolu bilim kurgulardaki işlenilme biçimleri, ortaya konulan eskatolojik içerikleri açısından irdelenmiştir. Araştırmanın mevcut inceleme nesnesi olarak belirlediği distopik gelecek (ya da eskatolojik son) temalı filmlerin oluşturduğu potansiyel imgelerin niteliği teknoloji ve geleceğe dair belirsizlikler ekseninde irdelenince, reflektif kapasitesi yükselen geç modern bireyin algılarında önemli derecede karşılığının olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylelikle teknoloji eksenli korkular açısından güvensizliğe dair en büyük belirsizlik

kaynaklarından birisi olan 'gelecek imgesinin', dünyanın en büyük gösteri -aynı zamanda ürettiği göstergeler açısından da en büyük gösterge- sektörü içerisinde nasıl bir yere sahip olduğu ve izleyiciler üzerinde üretilmek istenen olası etkilerin neler olabileceği noktası çalışmanın merkezi noktası olmaktadır. Ayrıca filmlerin ortaya koydukları "eskatolojik son" temalı göstergelerin ve söylemlerin mahiyetinin anlaşılabilmesi, geç modern bireyin teknolojiyle ilişkiselliği açısından önemli detaylar sunacağı düşünülmüş ve çalışma bu bağlamda kurgulanmıştır. Çalışma boyunca ortaya konulan irdelemeler teknoloji ve tekno-kıyamet anlatısını merkeze koyarak sürdürülmüştür. Bu konuda temsil yeteneği açısından oldukça önemli bir film olan "Yapay Zekâ" seçilmiştir. Film araştırmanın amacına hizmet edebilecek nitelikleri göz önünde bulundurularak özel örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu yönde hareket edilmesinin nedeni ise çalışma kapsamında oluşturulmak istenen teknoloji, belirsizlik ve tekno-kıyamet temalarını temsil edebilme noktasının önemli faktör olarak öne çıkmasıdır.

Çalışma boyunca "materyal analizi" kapsamında ortaya çıkan veri kategorileri iki temel grupta toplanmıştır. Bunlardan ilki filmlerin ortaya koyduğu göstergeler, bir diğeri ise film sekanslarında karşılaşılan söylemlerdir. Bu iki veri tipinin araştırmanın amacına uygun şekillerde tahlil edilmesi için söylem analizi ve gösterge bilimsel analiz tekniği kullanılarak, ortaya çıkan veriler anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında verilerin incelenmesine dair süreçte karşılaşılan söylemlerin söylem analizine tabi tutulmalarının nedeni, ortaya konulan ifadelerin taşıdığı derinlikli kurgunun "arkasına geçilerek" kendisini mümkün kılan daha geniş koşullarla ve toplumsallıklarla ilişkiselliğinin açık edilmeye çalışılmasıdır. Çünkü irdelenmek istenen teknoloji, gelecek ve eskatolojik son temalarının ilişkisellik boyutlarını anlayabilmek bu türden bir irdeleme biçimini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca irdelenmek istenen filmin yine ortaya çıkan görsel boyutunun, gösterge bilimsel teknikle analiz edilmek istemesinin nedeni de filmlerde karşılaşılan her bir görüntünün içerikleri kapsamında önemli bir gösterge değeri taşıyor olmasıdır. Bu nedenle çalışmanın amacına uygun kriterlerde yürütülmesi ve tartışılabilmesi açısından söylem analizi ve gösterge bilimsel analiz biçimlerinin birlikte kullanılmalarının yerinde olacağı düşünülmüştür.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, çalışmanın veri analizi kısmı ortaya konulurken üretilen tartışmaların kasıtlı olarak temalar ve kategoriler etrafında kurgulanarak ilerletilmemesidir. Çünkü film analizinde kaçırılmaması gereken önemli noktalardan birisi, filmin belirli bir akışın etrafında kurgulanıyor olduğu gerçekliğidir. Bu nedenle film kendi akışı içinde ve amaca dönük tartışılmayı sağlayacak şekilde kronolojisi bozulmaksızın tahlil edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışma filmin kendi kronolojisi içinde, araştırmacının izlemesine özgü olacak şekilde beş parçaya ve toplamda da 35 sekansa bölünmüştür. Tartışmanın amacına dönük bağlamda irdelenebilme olasılıkları daha yüksek olan sekanslar arasından seçimler yapılarak analizleri yapılmak adına bilinçli olarak öne çıkarılmıştır. Bir bakıma film seçiminde öne çıkan özel örnekleme tekniği, analize tabii tutulacak sekanslar açısından da işletilen bir teknik olmuştur. Bu açıdan veri analizi kısmında karşılaşılan başlıklar, tematikleştirme ve kategorikleştirmelere özgü şekilde yapılmak yerine, parçalar/kısımlar (partlar) şeklinde başlıklandırıldı ve sekanslar çerçevesinde ilerletilmiştir. Daha açık bir ifadeyle de veri analizi kısmında ortaya konulan tartışmalar parçalar ve sekanslar çerçevesinde "bağlama gönderimsel" şekillerde irdelenerek ortaya konulmuşlardır.

6. ARAŞTIRMALARIN BULGULARI ve YORUMLANMASI

6.1. Filmin Tanıtımı

Filmde öne çıkan nokta, bilim kurgu temelli bir distopya kurgusunu içinde barındırıyor olmasıdır. Bunu yaparken de ortaya konulanlar bir gelecek zaman anlatısı niteliğindedir. Nitekim film boyunca dikkati çeken şey teknolojideki ilerlemenin gelinen noktada artık 'mecha'lar

(mekanikler/yapaylar) ve 'orga'lar (organikler/doğallar) karşılığını var etmesidir. Filmin başından sonuna işlenen bu tema, bir tekno-dijital kıyamet vurgusunu öne çekmekte ve insanın kendi eliyle ortaya çıkan eskatolojik sona giden bir dünya tasvirini ortaya koymaktadır. Ortaya konulan kurguda baştan sona "yapaylık" ve "gerçeklik" arasındaki akış çok net bir şekilde verilmektedir. Dikkati çeken temel noktalardan birisi de teknoloji üzerinden, hipergerçek olanın artan bir ivmeyle gerçek olanı baskılamasının öne çekilmiş olmasıdır. Film boyunca "mecha"ların ortaya konulma biçimleri, giderek insana daha çok benzemeleri ve insani doğayı boşa çıkarabilir olmaları üzerinedir. "Kusursuz bir robotun" yapılabilmesi hedefiyle ortaya konulan çaba, gelinen noktada duyguları ve kendine özgü bir bilinç altı olan "mecha"ların yapılabilmesi sürecini ortaya koymaktadır. Zaten bütün bir film de duyguları olan bir "çocuk robotun (David'in) kendisini evlat olarak sahiplenen annesini (Monica'yı) sevmesi ve onun tarafından sevilme istemesi" yönündeki arzuları etrafında kurgulanmaktadır. Nitekim aralıksız ve ölümsüz şekilde sevebilen bir robotun, ölümlü insana dair 2000 yıllık sevgi sürecini işleyen film, başından sonuna insan eliyle üretilen tekno-dijital kıyamet anlatısını merkeze koyarak, insan sonrası dünya imgeleriyle son bulmaktadır. Ayrıca film "yapay zekâ" tartışmalarının sıklıkla gündeme geldiği şu günlerde, "yapay zekâ sonrası dünya" ve yeni tip eskatolojiler (tekno-dijital kıyametler) tartışmasına dair önemli bir referans değeri de oluşturabilecek türdendir.

Her film parçası (partları) ortaya konulurken yapılmaya çalışılan şey, sekansların belli bir kurguya özgü olacak şekilde bütünlükler göstermesidir. Örneğin 1. Parça; giriş sahneleri, "sevebilen robot" David'in üretilmesi ve Monica ve Hanry'nin David'i sahiplenmelerinin nedeni olan aile trajedilerini kapsayan sekanslardan oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından ortaya konulan parça; 1. sekans ile başlayıp 4. sekansın sonuna kadar olan kısmı içerisinde barındırmaktadır. Filmin ikinci parçası ise 'robot David'in eve gelişi ve aileyle ilişkileri üzerinedir. Bu parçada öne çıkan noktalar ise David ve ailenin birlikteliğiyle yaşanan mutluluk hallerinin anlatımıdır. Filmin bu parçası ise 5. sekans ile başlamakta ve 12. sekansın sonunda sonlanmaktadır. Filmin 3. parçası ise ailenin gerçek çocuğunun iyileşerek eve geri dönüşü ve sonrasında robot çocuk David ile yaşanan sorunları içeren sekansları kapsamaktadır. Bu parça ise 13. sekans ile başlamakta ve 23. sekansın sonunda sona ermektedir. Filmin 4. parçası ise çocuklar arasında yaşanan sorunlar sonunda David'in doğaya bırakılmasıyla başlamakta. Filmin bu noktasından sonra David'in 'jigola robot Joe' ile olan hikayelerini içeren sekanslar bulunmaktadır. Bu parça 24. sekans ile başlamakta ve 33. sekansın bitimiyle son bulmaktadır. Filmin beşinci parçası ise iki çok uzun sekanstan oluşmaktadır. Bu parça 34. sekans ile başlayıp 35. sekansla birlikte son bulmaktadır. Filmin buradaki sahneleri parçasında yaşananların 2000 yıl sonrasına gidilmektedir. Bu kısımda insanların çağı sona ermiş, insan sonrası (posthuman) çağ (başka bir ifadeyle de life 2.0) başlamıştır. Filmin bu parçası David'in, onu geri getiren gelişmiş mecha'larla yaşadıklarını içermektedir. Film son sekansta, David'in bitmeyen arzusu olan, "sahiplenici annesinin kendisini sevebilmesi" isteğine erişerek, onunla bir gün geçirmesi sonrasında sona ermektedir.

6.2. Birinci Kısım

Film yaklaşık iki dakikalık bir bilgi akışı ile başlamaktadır. Bu bilgi akışına eşlik eden dev okyanus dalgaları sürekli fondadır ve sekans boyunca bir dış ses vasıtasıyla verilen bilgiler aşağıdadır:

"Bunlar, sera etkisi yüzünden buzulların erimesinden sonraki yıllardı. Okyanuslar o kadar yükseldi ki dünyanın kıyı şeritlerinde bulunan pek çok şehir sular altında kaldı. Amsterdam, Venedik, Newyork ortadan kalktı. Milyonlarca insan başka yerlere taşındı. İklim büyük ölçüde değişti. Daha fakir ülkelerdeki yüz milyonlarca insan açlıktan öldü. Başka yerlerde ise yüksek derece bir refah devam ediyordu. Gelişmiş ülkelerdeki hükümetler izinli hamilelikler konusunda çok katı kanunlar getirmişti. Bu yüzden hiç acıkmayan, üretilmeleri dışında hiç bir kaynak tüketmeyen robotlar, toplum zincirindeki çok önemli bir ekonomik halka olmuştu"

Filmin henüz başında, dev okyanus dalgaları eşliğinde verilen bilgilerle yapım ekibi, oluşturulan 'kötü gelecek' kurgusunun içine izleyiciyi çekmeye çalışmaktadır. Bu söylemlerle seyircinin içine çekilmeye çalışıldığı kurgulama biçimi, günümüzde sıklıkla yapılan gelecek tartışmaları ve teknoloji eksenli "kıyamet algılarının" gerçeklik kazanmakta olduğunu göstermenin çabasıdır. Nitekim kıyamet senaryolarının gerçekleştiği zaman dilimi: 'Sera etkisinin buzulları erittiği ve dünyanın ihtişam göstergesi metropol kentlerinin sular altında kaldığı' bir dönemdir. Giriş sahnesinde yapılan "milyonlar zorunlu göç yaşadı ve yüz milyonlarca insan da açlıktan öldü" şeklindeki vurgular, aslında teknolojik yıkımların sonuçlarının insanın yaşamına dair gelecek temelli etkilerine somutluk kazandırmak isteyen türden vurgulardır. Bu etkili giriş kıyametin yaşandığı yerde bilimin hala insani olan doğayı ne kadar etkilemeye devam ettiğine dair ek bir bilgiyle deva etmektedir. Çünkü belirtilen gelecek zaman diliminde artık insan fonksiyonlarını üstlenen robotlar yapılmakta ve onlardan tamamıyla insani olan tepkiler beklenilmektedir. Fakat bu bilgiler verilirken, robot ve insan düzleminde oluşan karşıt söylem, gizil olarak da insani doğayı kötümser (ya da kusurlu) gören bir dil kullanılmaktadır. Çünkü robotlardan bahsedilirken "hiç acıkmayan, üretilmeleri dışında hiçbir kaynak tüketmeyen robotlar toplum zincirinde çok önemli bir ekonomik halka olmuştu" söylemi, aslında insani olan tüketimin (beslenme, barınma vb.) ekonomik bir getirisinin olduğu ve bunların da artık bir kusur olarak görüldüklerini ortaya koyan söylemlerdir. Bu yönüyle gelinen noktada robotların insanların aksine "ekonomik oldukları" ve bu açıdan toplum zincirine katıldıkları ve bu nedenle de üretim halkalarında artık insani olan doğaya rakip olduklarına dair bilgiler aktarılmaktadır.

Bu etkileyici söylemlerle sürdürülen 'giriş sahnesi' içerisinde başka türden önemli detaylar da barındırmaktadır. Film aslında insan elinin ürünü olan kısmi bir felaketin anlatımını yapan bir başlangıçla giriş yapmaktadır. Bir bakıma ortaya konulanlar, insan elinin ürünü olan bir kıyametin, artık iyiden iyiye görünürlük kazandığının vurgusunu yapan türdendir. Dolayısıyla da bu türden bir giriş, risk toplumunun 'kıyamet senaryosu' beklentilerinin, artık bir gerçekliğe büründüğü hissini ortaya koyan türdendir. Bahsi geçen gelecek zamanda, "sera gazını" salarak küresel ısınmaya neden olan insanlar, insanlık tarihinin birikimi olan "önemli kentlerinin yok olmasına" ve "yüz milyonlarca insanın da açlıktan ölmesine" neden olmuştur. Bütün bu vurgular insan elinin ürünü olan kıyamet (teknolojik kıyamet) beklentisinin filmin çıkış teması olduğunu ispatlayan türdendir. Film bu kurguları ortaya koyarken insanı, kendi türünün "yok edicisi" olduğu kadar, 'mekanik organizmaların' da "yaratıcısı" (homo deus) olarak sunmaktadır. Bu haliyle de "insani doğayı" ekonomik görmeyen filmdeki kurgu, onu ekonomik açıdan da sorunlu ilan ederek işe koyulmaktadır. Bu açıdan 'ekonomik mecha'ların da sunuluşu; "acıkmayan, üretimleri dışında hiç bir kaynak tüketmeyen robotlar (olarak) toplum zincirindeki çok önemli bir ekonomik halka" şeklindedir. Bu nedenle de filmdeki insan metabolizması, "ekonomik olmayan" nitelikleriyle baskılanmakta ve katı hamilelik kurallarıyla demografik açıdan kontrol edilmektedir. Bir bakıma da film, 'life 1.0'ı 'life 2.0' karşısında kusurlu ilan edilerek, tekno-dijital kıyametin tasvirini izleyici adına yapmaya çalışmaktadır. Bu açıdan film, aslında kusurlu ilan edilen 'insani doğanın', mechalar karşısındaki değersizleşmesinin anlatımıyla başlamaktadır. Bu türden kurguyu da tekno-dijital kıyametin başlangıcıyla yapmaktadır. Bunu yaparken de insan elinin ürünü olması açısından gelecekte beklenen felaketin -yani 'Pandora-korkusunun'- artık karşılıklar ürettiğine dair anlatımlar yapmaktadır. Bir bakıma risk toplumunun ve korku kültürünün ürünü olan "kıyamet beklentisi" gelinen noktada gerçeklikler kazanmıştır. karşılık bulmuştur. Bu nedenle de rasyonel bir eskatolojinin başlangıç aşamasının sunumuyla etkili bir 'film girişinin' ortaya konulduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu türden bir girişin amacı, izleyicisinin zihninde dolaşan ama somut olmayan gelecekteki teknolojik imgelere dair belirsizlik ve korkuları somutlaştıran göstergelerin vaadinde bulunarak, onları filmde kurgulanmak istenen düşünsel koşulların içine çekilmek istenmektedir.

Filmin bu bilgi akışının hemen peşinden gelen sekansta, yapay zekâ mucitlerinden birisinin (profesör bir mühendisin) meslektaşlarına yaptığı konuşmaya geçilmektedir;

Profesör : "Yapay bir varlık yaratmak bilimin doğuşundan beri insanoğlunun hayali olmuştur. Modern çağın başlangıcında değil ama atalarımız ilk düşünen makineleri yaparak dünyayı hayretler içinde bırakmıştı. Satranç oynayabilen ilkel canavarlar! Peki ne kadar ilerleyebildik? "Yapay varlık" artık bir gerçeklik! Kusursuz bir taklit! Hareketleri akıcı! Konuşması akıcı ve insan tepkilerine karşı aciz değil."

Profesörün "sevebilen bir robot" yapımıyla ilgili yaptığı uzun konuşmada öne çıkardığı 'bilim ve yaratıcılık' vurgusu içerisinde önemli detaylar barındırmaktadır. Profesör konuşmasının hemen başında; "yapay bir varlık yaratmak bilimin doğuşundan beri insanoğlunun hayali olmuştur" vurgusunu yaparak, bir yapım (üretim) aracı olan bilimin geldiği noktanın artık insani olan doğayı da aşkın şekillerde "tanrısal yaratım" sürecine taşınmış olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak profesörün yaptığı konuşmadan anlaşılan o ki, yığılmalı bir ilerlemenin çıktısı olan bilimin kendisini var eden geçmişi sadece bir "ilerleme" temasına indirgenince, bilimsel etkinlik anlamdan yoksun bir eylem olarak sadece kendini sürdürmenin gayretinde olmaktadır. Onun konuşmasında öne çıkan "satranç oynayabilen ilkel canavarlar" vurgusu, bu yöndeki bakışı açık eden türdendir. Ayrıca onun "ilkellik" olarak lanse ettiği nokta, aslında kendisinin geldiği noktanın mümkün kılanı olan çıkış noktalarıdır. Ancak gelinen noktadaki bilimsel etkinlik biçimindeki motivasyon sadece "ilerlemek" olunca, geçmişle ilişki de bir gelenek olarak ilişki biçiminden çıkmaktadır. Böylelikle ortaya sadece mevcut eylemi anlamlı gören bir tavır çıkmaktadır. Profesörün konuşmasının devamında da bunu detaylandıran türden vurgular söz konusudur. Kendisinin; "peki ne kadar ilerleyebildik? 'Yapay varlık' artık bir gerçeklik! Kusursuz bir taklit! Hareketleri akıcı! Konuşması akıcı ve insan tepkilerine karşı aciz değil" yönündeki vurguları, "ilerlemenin" izindeki bilimin nelere karşılık geldiğinin anlatımını ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan durum -Sennett'in de vurguladığı gibi- "bilim insanının teknik olarak bir şey gördüğünü ve sadece onun peşine takıldığını" ortaya koyan türdendir. Dahası bilim insanı belirgin bir ürün ancak ne yaptığının farkına varabilmektedir. Bu noktada 'bilim insanının' her tür anlamdan ve ahlaki referanstan uzaktaki buluş ve ilerleme dürtüsü, içinde belirgin bir 'haz' temasını barındırmaktadır. Modernitedeki bilim insanının peşine takıldığı buluşun verdiği şehvetin ve heyecanın peşinden gidiş şekli, aslında içine düştüğü haz arayışının kırılması mümkün olmayan akışını ortaya koymaktadır. Bu nedenle ki profesörün kendi eylemini mümkün kılan bilimsel geçmiş onun için sadece "ilkel bir canavara" dönüşebilmektedir. Hatta bilimin kusursuzluk arayışı da buradaki kalıcı tatmini mümkün kılmayan koşulu teşvik eden türdendir. Görünen o ki sadece kendinden müteşekkil hâle gelen amaçsız ve anlamsız eylem (bilimsel ilerleme çabası) her tür insani referansı ve koşulu da makul bir tavır olmaktan uzaklaştırmakta dahası onunla çatışmalı hale gelmektedir.

Profesör yaptığı konuşmanın ilerleyen kısmında bu yöndeki saptamaları detaylandıran türden açıklamalara devam etmektedir. Onun konuşmasının devamında ortaya koyduğu:

"Yapay varlık, New Jersey'deki Sibertronics'te en üst seviyesine ulaştı. İnsan ırkına hizmet eden mecha, yüzlerce modelin temeli oldu. Günlük hayatın pek çok alanına girdi... Ama kendimizi kutlamak için bir neden yok! Haklı olarak kendimizle gurur duyuyoruz. Ama neyi başardık ki?"

Bu türden vurgular, bütün bir insanlık birikiminin sonucu olarak gelinen noktada hala yeterlilik hissini var edemediğinin itirafı olmaktadır. Çünkü modern "bilimsel ilerlemenin" merkeze koyduğu sadece "ilerleme" teması "koşulsuz bir ilerlemeye" karşılık gelince, her başarı da kalıcı tatmine dönüşmeyen bir kriter edinmiş olmaktadır. Çünkü bilgi anlamdan yoksun bir "ilerleme" olunca mucidin buluşu da kalıcılık stratejileri var etmekten uzaklaşmaktadır. Profesörün konuşmasının başında ortaya koyduğu; "yapay varlık yaratmak bilimin doğuşundan beri insanoğlunun hayali olmuştur" şeklindeki vurgular, bilim insanının "ilerleme" kurgusunu "insanın bir tanrıya dönüşmesine" varıncaya kadar önü alnamaz bir sürece dönüştürmektedir. Ancak

burada dikkati çekilmesi gereken bir nokta da her tür değerden ve anlamdan azade olan "koşulsuz ilerleme" vurgusu, aynı zamanda bir şirket ortamında yapılmakta olan konuşmadır.

Profesörün, gelinen noktanın yetersizliğini ve her ne koşulda olursa olsun bilim insanını tatmin etmeyen halini anlatırken kullandığı saptamalar konuşmanın amacını ve niteliğini açık eden türdendir. Profesör konuşmasının devamında şunları söylemektedir: "Sezmek için bir oyuncak. Akıllı davranış devreleri var. En az benim kadar yaşlı bir nero-sekans teknolojisi." Profesör bu türden ifadeleri ortaya koyarken kendisini dinleyenlerin tamamı da aynı şirketin çalışanlarıdır. Nitekim kendisinin peşinden kullandığı; "... inanıyorum ki tamamen farklı bir kalitede mecha yapabiliriz... Öyle bir robot yapabilelim ki sevebilsin!" vurguları, onun konuşmasının başından bu yana bütün bir insanlık seviyesini yetersiz görünürken ortaya koyduğu üretimin yaratıma dönük olan çabasını açık etmektedir. Çünkü onun "yaratmak" dediği çaba, bir piyasa gerçekliği olarak ancak maddi karşılıklarda (nesnelerde) anlamlı olabilecek türden bir davranış biçimidir. Nitekim çalışanlardan biri ortaya konulmak istenen bu çabanın niteliğini açık edercesine kendisine cevap vermektedir:

"Sevebilsin mi? Ama her ay binlerce sevgili modeli gönderiyoruz!"

Bunun da anlamı bütün bir insanlık ilerlemesinin yetersizliğine dair konuşmaların üzerine vaat edilen "büyük ilerleme" vurguları, aslında anlamını sadece bir piyasa gerçekliğinde ortaya koyabilmektedir. Nitekim Fukuyama'nın da vurguladığı gibi ortada "insan ötesi bir gelecek" vaadi var ve bu durum kaçınılmaz olan -dahası sorgulanması mümkün olmayan- bir teknolojik gelişme çizgisini dayatmaktadır. Dolayısıyla gelişme, piyasanın çizgisinde bir ilerleme (ve büyümeye) karşılık gelince, insan da bu durumun bir mahkûmuna dönüşmüş olmaktadır. Bu nedenle "mucit" için "yapay varlığın gerçekliği" sürekli bir 'yetersizlik' hissine karşılık gelince, erişilen her ilerleme noktası erişildikten hemen sonra -tıpkı bir haz eşığı gibi- yeniden yetersizlik hissiyle karşılık bulmaktadır. Bu nedenle -Baudrillard'ın da dediği gibi- ileri teknoloji aslında bir teknolojik kusursuzluk arayışıdır. Ancak bu tavrın karşılık bulduğu gerçeklik sadece belirlenmişlikleri ortadan kaldırmasıdır. Fakat bu türden davranış biçimi beraberinde gerçekliğin de sonunu getirmektedir. "Gerçekliğin sonu" ise beraberinde "tarihin sonunu" getirmektedir. Çünkü tarih bu haliyle belirsizliği tarz edinen koşulları öne çekerek kestirilemez olanı sıradan hale getirmektedir. Nitekim sadece "ilerlemeye" endeksli -bilimsel- tavır, anlamdan yoksun belirsizliği bir tarz haline getirince, eylem de sonsuz tekrara açık hale gelebilmektedir. Buradaki hiçbir eylemin hedefi kalıcı şekillerde vurabilme olasılığı kalmamaktadır. Bu nedenle de eylemin yeni doğası, sonsuz kere tekrarı mümkün kılabilen haliyle döngüsel olanı (hedefsizliği) kalıcı hale getirmekte ve dahası insani hedefleri olmayan "ilerleme" anlayışını en makul türden beklentiye dönüştürmektedir.

Mucitin 'devamındaki' vurguları görüneni daha da detaylandıran türdendir:

"Duygu simülatörü değil... sevebilen bir robot yapmayı teklif ediyorum! Onu alan anne ve babasını hiç bitmeyecek bir sevgiyle sevebilen çocuk... zihni olan, sinirsel desteği olan bir mecha... Benim önerdiğim şey, robotlarda daha önce hiç başarılmamış olan bir bilinç altı sağlamanın anahtarı olacak."

Nitekim profesör insanlar gibi bir bilinci hatta bir bilinç altı olan bir robot "yaratmanın" vaadinde bulunmaktadır. Önerilen şey neredeyse bir insanı (filmdeki vurgusuyla bir orga'yı) farklı kılan noktaları bir mecha'ya (yapay bir organizmaya) kusursuzca aktarmanın anlatımıdır. Ancak unutmamak gerekir ki onun "yaratım" olarak öne sürdüğü nokta, salt bir piyasa gerçekliğinden ötede bir çıktı değildir. Başka bir tabirle de erdemden ve ahlaktan, kısacası insani olandan uzakta bir kar çabasıdır. Nitekim anlamdan yoksun bu meta eksenli "ilerleme" vurgusu, ahlaki referansı olan bir soruyla karşılaşınca, açmazları açısından da kendisini daha açık hale getirmektedir. Çalışanlardan biri profesöre: "Günümüzde insanların mechalara olan tavırlarını düşünürsek, asıl sorun sevebilen bir robot yapmak değil. Asıl sorun insanların onları sevmelerini sağlayabilecek

miyiz?" yönünde bir soru sormaktadır. Ancak bu soruya profesör sadece gerçeği baskılayan şekilde, 'daha gerçek olanın' (hipergerçeğin) vaadinde bulunan bir piyasa koşulunu öne çekerek cevap verebilmektedir. Bunun anlamıysa onun verdiği cevapların ahlaki ve insani olan doğayı öne çıkarabilen türden olmadığı gerçeğidir. Bu vurgular da onun "koşulsuz ilerlemeye" ne derecede motive olduğunu ortaya koymaktadır.

"Bizinkisi kusursuz bir çocuk olacak. Dondurulmuş bir film karesi gibi. Hep sevebilen, hastalanmayan ve hiç değişmeyen... Mecha'mız yeni bir pazar açmakla kalmayacak, insanların ihtiyacını da karşılayacak".

Mucidin bu vurguları aslında "ilerleme" vaadi adına, insani doğanın "gerçeklik" olarak kusurlu ilan edilmesinin vurguları niteliğindedir. Çünkü onun vurgusunda öne çıkan "kusursuz çocuk"... "dondurulmuş film karesi gibi" olurken, "hiç terk etmeyen" kalıcı bir çocukluk misali olmaktadır. Ayrıca onun ortaya koyduğu 'mecha'; hep sevecek, hastalanmayacak ve dahası hiç değişmeyecek türden olacaktı. Ancak gayet de insani olan bu türden her özellik gelinen noktada kusurlu ilan edilirken, "ilerleme" denilen şeyin de aslında örtük bir şekilde 'insani doğayla' savaşın kendisine dönüştüğünün anlatımını yapmaktadır. Bir bakıma hedef, "çocuktan daha çocuk" (insandan daha insan) olanın yaratımının çabasıdır. Bunun da anlamı gelinen "gelişme/ilerleme" çizgisinin artık insani olanı sorunsallaştıran bir yapaylığın -hatta tabii olanın sonunun- habercisi olduğunun dışı vurumudur. Nitekim bu yöndeki kurgulama, ahlaki olan soruyu yönlendiren kişinin gerekli cevabı alamadığı yerde sorusunu tekrar ederken aldığı cevapla birlikte, durumun derin olan boyutunu daha da açık hale getirmiş olmaktadır.

"Ama soruma cevap vermediniz? Bu robot, bir insanı gerçekten sevebilirse, bunun karşılığında o insanın buna karşı sorumluluğu ne olur? Ahlaki bir soru öyle değil mi?"

Çalışanın sorduğu soru, aslında kestirimden uzak "teknolojik ilerleme" dürtüsüne dair life 2.0 vaadi yapılırken, insani doğayı ve ahlaki kodu öne çeken bir soru niteliğindedir. Ancak "teknolojik kusursuzluk" arayışı hedefe "ilerlemeyi" koyunca, her türden insani olan şey huzursuzluk üreten bir form edinmektedir. Çünkü bilimin "ilerleme" dürtüsü -hele ki piyasa gerçekliğine entegre edilince- hiçbir ahlaki kodu ve referansı dikkate almamaktadır. Profesörün aynı türdeki kodlar etrafında cevap verememesi de bundan ötürüdür. Nitekim Giddens'in da dediği gibi; "premodern insan geleceği öngörebilmek için, kestiremediği gelecek için kâhine giderdi, modern insan ise uzmana gider." Ancak uzmanlık daraltılmış bir bilgidir. Bu nedenle de genel ve mutlak olan kestirilebilirlikler ya da anlamlar vaat edemez. Buradan hareketle de profesöre yöneltilen soru, onun asla verebileceği türden bir cevabı içinde barındırmamaktadır. Nitekim geleneksel evrede eylem doğası itibariyle istikrar verirdi ve onun bu türden doğası bireyi karşı olgusal geleceklerden de korurdu. Ancak profesörün konuşmasında ortaya koyduğu tüm vaatler ise geçmişle -gelenekle/rutinle- ve insani doğayla bir savaşı içinde barındırmaktadır. Ancak geleneksel olan, premodern bireylere, bilişsel ve ahlaki duyguların karışımı olarak "şeylerin kesinliğini" vaat ederdi. Bu nedenle de ileriki kuşaklara "doğruluğu ispatlanmış pratikler" bırakarak onunla geleceğe bağlanırdı. Fakat profesör "çok büyük bir devrimin vaadinde" bulunurken, eyleminin mahiyetini kestirebilmekten, daha insani olanı kurgulayabilmekten çok uzaktadır. Profesörü kendisine çeken "yenilik", aslında onun insan olduğu ve insani bir doğaya sahip olduğu gerçekliğini devre dışı bırakan bir durumu ortaya koymaktadır. Çünkü o, ancak eyleminin sonunda ne yaptığını anlayabilir hale gelebilmekteydi. Onun eyleminin sonlanmadan ne yaptığını anlaması çok da mümkün değildi. Bu nedenle de profesörün eylemine (vaadine) dair ahlaki olarak yöneltilen soru, aslında "Pandora-korkusunu" ortaya koyan türden bir soruydu. Ahlaki olan onu huzursuz ederken, bir bakıma "Pandora-korkusunu" da mucide hatırlatmış olmaktadır. Bu nedenle profesör ikinci kere yöneltilen soruya bir ahlaki referansla ya da insani doğanın ürünü olan koşulla cevap vermekten kaçınılmaktaydı. Dahası yöneltilen soruya ahlaki olanı bozuma uğratan türde bir cevap verebilmekteydi.

"Bilinen en eski soru! Ama başlangıçta Tanrı da Adem'i kendisini sevsin diye yaratmadı mı?"

Profesörün bu türden cevabı akılcı bir cevap olarak görünebilir. Ancak onun bu cevabı, kendi eyleminin doğası nedeniyle "kestirilemez" olduğunun farkındalığını ortaya koymaktadır. Ahlaki olan "kestirilebilirlikler" isterken, ortaya konulan vaat ise bundan çok uzakta görünmektedir. Bu nedenle de kendisinin kestirebilirlik istenen yerde yapabileceği en makul şey "ahlaki olanı bozuma uğratmak" olmaktadır. Görünen o ki bilim insanının eylemine içkin olan belirsizlik hali, "yaratılacak insan robotla" birlikte doğanın kalbine çok daha derin bir şekilde aktarılmış olacaktır. Başka bir ifadeyle de insani eylemin belirsizliği, teknik koşulla birlikte "radikal bir belirsizliği" var ederek, bunu doğanın kalbine taşımış olmaktadır. Nitekim profesörün yaptığı şey, tanrının eylemini -insani açıdan- makul kılmanın çabası olurken, kendi eylemine de tanrısal bir sorgulanamazlık yüklemenin gayretinde olmaktadır. Bunun da anlamı, artık kendisine tanrısal gözle bakabilen insan, tanrının insanı yaratması gibi bir türü (life 2.0'ı) yaratabilmenin -daha doğru bir ifadeyle de yaratıcı olabilmenin- eşiğine gelmiştir. Nitekim profesör burada bir 'şey' olarak "kusursuzca sevebilen (ama gerçekten sevebilen) bir robot" vaat etmektedir. Ancak anlaşılın o ki onun bu vaadi, bir bakıma insanın kendisine yabancılaşmasının da vaadi şeklindedir. Çünkü vaat edilen "ilerleme" ne gerçeklikten ne de getireceklerine dair kestirimden emin olabilen türdendir. Dahası insani eylem, bu haliyle birlikte kasvetli bir rastlantısallığa açık hale gelmektedir. Anlamdan ve belirlenmişliklerden yoksun olan teknolojik seviye ise bu koşulları radikalize eden çıktılar niteliğindedir. Ancak birey bu yöndeki eylemi sergilerken, kendisine ve insani olan dünyaya da radikal bir şekilde yabancılaşmaktadır. Modernitenin bilim ve akıl eksenli anlam arayışı, gelinen noktada anlamsızlığın dışavurumuna dönüşmüş olmaktadır. Ortada duran yeni koşul ise sadece "radikal bir yabancılaşmanın" anlatımı hükmündedir.

Foto 1. Filmin başında karşılaşılan tekno-dijital seviyenin bir göstergesi olarak 'sevgili' mecha

Filmin 3. sekansı '20 ay sonra' ibaresiyle devam ediyor ve teknolojik görünümü çok farklı olan bir arabada bir çift yolculuk yapmaktadır. Bu çift (Monica ve Hanry) ve son derece modern görünümlü (daha çok postmodern bir sanat galerisini andıran) bir mekana gider ve bir cam fanus içinde yatan bir çocuğun başına geçer. Kadın içinde yatan bir çocuğa çantasından çıkardığı kitaptan hikayeler okumaya başlar. Daha sonra bir doktor mekana gelir ve adam (Hanry) hızlıca doktorun yanına gider. Adam hızlı hareketlerle, doktora bir dergiden okuduğu makaleden; "avcı.. sentetik virüsler' gibi ifadeler kullanarak bir şeyler anlatıyor. Kadın ise rahatsız edilmek istenmediğini dile getiren bir tavırla; "konuştuklarınızı hala duyabiliyorum" der. Doktor, adamla yürüyerek konuşmaya başlar ve çocuğun ölüm esnasında dondurularak fanusa kapatılması ve hastalığın buluşuna kadar uyutulması için yapılanın, kendisi için doğru olmadığını dile getirmektedir. Çünkü fanusta uyutulmakta olan çocukları ölmediği için tıp bilimine göre yas

tutmanın imkânsızlığı ortaya çıkmaktadır. Ancak doktor, psikoloji biliminin ise kadının çocuk algısı açısından alamadığı tepkiye bağlı olarak yas tutması gerektiğini söylemektedir. Doktor konuşmasını; "Hanry, oğluna yardım edemeyebiliriz ama karına hala yardım edebiliriz" sözüyle tamamlamaktadır. Bu konuşma; bilimin, insanın kendi duygusal tepkilerine dair olan dünyayı ne kadar farklı bir noktaya taşıdığı ve beklentileri doğal süreçlerinden ne kadar kopardığının göstergesi olmaktadır.

Doktor: Endişeleniyorum Henry! Beni gerçekten kaygılandırıyor. Oğlunuzun yasını tutmak yerine -, duygularını çok zor bir duruma soktun. Ve beş yıldan sonra içgüdülerinde yas tutman gerektiğini söyler. Ama Martin bu durumda bir tedaviyi bekledikçe tıp da yas tutmamız gerektiğini söylüyor. Oğlun ölmediği için karın yas tutamıyor. Henry, tıp oğluna yardım edemeyebilir ama karına hala yardım edebiliriz.

Hanry ve Monica'nın hasta çocuklarının çaresi olmayan durumunu kabullenebilmekten ötedeki tavırları aslında fraktal değer anlayışını mümkün kılan ileri teknoloji toplumunda yaşananların insani doğayla nasıl bir savaşa giriştiğini gösteren türdendir. Görünen o ki çocuk ne ölü ne ebedidir. Annesi ve babasının çocuktan beklediği şey ise sekülerize olan yaşamlarına karşılık kendilerini hiç terk etmemesi olmaktadır. Çocuk bir cam fanus içinde uyutulmakta ve tedavisinin buluşuna dair aile haber beklemektedir. İnsanın fani olduğunun üstünü örten bu durum, ondan bir yeryüzü ölümsüzünü oynamasını beklenir kılmaktadır. Ancak ne ölü ne diri bir insan formu, tarihsel olan insani kurgunun bozumundan başka bir şey değildir. Bir bakıma insani doğanın bozuma uğratılmasının çabası olmaktadır. Çünkü anlamdan yoksun dünya, bedeniyle baş başa kalan bir büyü bozumu durumunu ortaya çıkarmaktadır. Ölümü vahşileştiren bu kurgu da insanın en büyük beklentisini hiç ölmek üzere yaşamak yönünde kurgulamaktadır. Ölüm ise bu nedenle hiç kabul edilebilir bir durum (ya da son) olarak karşılık bulamamaktadır. İbrahimi evrenin ölümü evcilleştiren "faniliği" ile modern evrenin seküler olan gelecek projeleri anlamını yitirince, insan sadece bedeniyle baş başa kalan mutluluk temalarını merkeze koyan yaşam temaları geliştirmektedir. Çünkü ortada hayatı aşkın stratejiler ve anlamlar olmayınca 'çocuğun ölümü' dünyaya dair en kalıcı duygusal limanın yok olması anlamına gelmektedir. Ailenin ölümü kabullenmeyen ve çocuğunun yaşadığı yönündeki tepkileri aslında insani doğanın kendisine hatırlattıklarıyla yüzleşmekten kaçan bir yabancılaşma biçiminin anlatımıdır. Nitekim geleneksel evre dinsel ölümü (ve faniliği) bir son olarak kurgulamak yerine bir ebediyetin başlangıcı olarak kodlamaktaydı. Modern evredeki seküler anlatılar ise -geleneksel evreden farklı olarak- ölümü dünyevi gelecekteki projelere bağlayarak anlamlı kılmanın çabasıydı. Ancak postmodern evre -ve ileri teknoloji toplumu- hem geleneksel anlatıları hem de modern anlatıları devre dışı bırakarak bireyi sadece bedeniyle baş başa kalan biri haline getirmiş oldu. Ancak bu durum onun insani bedeninin insani olarak kusurlu olan doğasıyla da savaşıma nedeni oldu. Ölümü kabullenmeyen ve onun üstünü örtmenin çabasında olan postmodern zamanların bir örneği olarak cam fanusta tedavi bekleyen ve bu nedenle uyutulan çocuk bu durumun ileri bir temsili olarak görünürlük kazanmaktadır. Doktorun "yas tutmamız gerektiği" yönündeki vurguları da bu radikal yabancılaşmanın anlatımını yapan saptamalar olmaktadır.

Foto 2. Ailenin öz çocuğunu uyuttuğu fanusun görüntüsü

4. sekans ise; kısa bir süre içinde, 2. sekansta bahsi geçen teknolojik buluşların gerçekleştiği ve "sevebilen robotun" yapıldığını ortaya koyan sahnelerdir. Bu sekansta üretimi yapılan robotun prototip kullanımı için şirket çalışanlarından seçimi yapılmaktadır. Bir çalışan profesöre, "2000 çalışandan sadece birkaç tanesinin deneme için istenilen şartlara uyduğunu" anlatmaktadır. Aynı sekansta içlerinden "trajedisıyla en öne çıkanın Hanry olduğunun" da vurgusu yapılmaktadır. Hanry'le görüşmeler yapılır ve kendisine bir anlaşma önerilir. Hanry de anlaşmayı kabul ederek David'i evlat edinmeyi kabul eder. Bu sekans sonrasında "sevebilen robotun" insanla ilişkilerinin başladığı yeni bir evre ortaya çıkmaktadır.

6.3. İkinci Kısım

5. sekans şirketle anlaşma imzalayan Hanry'nin bir gün eve robot bir çocukla (David'le) gelmesiyle başlar. Hanry Monica'dan habersiz bir şekilde, şirketin kendisine yaptığı öneriyi kabul ederek, David'i evlat edinmiş ve bir sürpriz yapmaktadır. Hanry'nin eve bir çocukla geldiğini gören Monica çok şaşırır. Ayrıca David'in ilk hareketleri olan, basamak çıkma ve parkeleri tanıma çabasını gördüğünde onun bir robot çocuk olduğunu anlar ve şaşkınlığını gizleyemez. Sekansın devamı ise duygusallık, şaşkınlık, kabul edememe ve de robotun gerçekliğine kapılmışlığı ortaya koyan karmaşık duygular eşliğinde sürmektedir. Bu sekanstaki robotun eve gelişi sonrasındaki sertlik ve duygu yüklü diyaloglardan bir kesit ise aşağıdaki gibidir.

Sekanstaki diyalog aslında filmin bu kısmında yaşanacak olanların habercisi niteliğindedir. Hasta ve ölmemesi için uyutulan çocuklarının durumundan ötürü yaşadıkları trajedi karşısında, eve "sevebilen" ve dahası "çok gerçek" olan bir "çocuk robot" gelmektedir. Monica buna başta oldukça sert tepkiler verse de robottan ve onun gerçekliğinden etkilenmediğini de gizleyememektedir. Nitekim Monica'nın "hiç kimse oğlumun yerini tutamaz" ifadeleriyle başlayan tartışma, "Hanry onun yüzünü gördün mü? O çok gerçek!" ve "ama dışarıdan o kadar gerçek görünüyor ki! Gerçek bir çocuk gibi!" ifadeleriyle devam etmektedir. Ayrıca tartışmanın sonunda ise Monica'nın bir kabullenişini açık eden ve kayıtsız kalamadığını gösteren bir şekilde "bir çocuk!" vurgusunu yaptığı gözlerden kaçmamaktadır. Robotun bir "çocuk" olduğunu kabullenişleriyle birlikte tartışma sonlanmaktadır. Filmin ikinci parçasının başladığı bu sekans ve sekansın ardından gelen diğer pek çok sekansta Monica başlangıçta David'i kabul edemediğini gösteren tavırlar sergilemektedir. Ancak bu türden sahneler öncesinde (6. Sekansta) Hanry şirketin protokolünü ve anlaşma metinlerini Monica'ya gösterir. Monica'yla aralarında şöyle bir diyalog geçmektedir:

Hanry: "Çalıştığım şirketin bana -bize- böyle inandıklarını göstermeleri olağanüstü bir şey. Eğer David'i tutmayı kabul edersen uygulamamız gereken birtakım prosedürler var. Eğer onu tutmaya karar verirsen yedi ayrı kelimeden oluşan bir kayıt protokolü var. Bu kelimelerin David'e burada belirtilen sırada söylenmesi

gerekiyor. Monica kendi güvenliğimiz için bu kayıt silinmiyor. Robot çocuğun sevgisi mühürlenmiş olacak ve bu sonsuza kadar onun parçası olacak. Bu yüzden kayıttan sonra hiç bir mecha çocuk başkasına satılamıyor. Evlat edinilen aile ondan vazgeçecek olursa, yok edilmesi için onu Sibertronics'e götürmesi gerekiyor. Anlaşmayı imzaladım, yoksa David'i görmene izin vermeyeceklerdi. Senin de imzalaman gerekiyor. Monica! Kesin emin olmadan sakın kaydı yapma!"

Monica: Aptal adam! Tabi ki emin değilim!

Bu sekansta dikkati çeken nokta bir 'orga'nın (insanın ya da life 1.0'ın) duygusal tatmini için, bilinç altı ve kusursuz duygu yüklenimi yapılan bir mecha'nın (sevebilen robotun ya da başka bir ifadeyle life 2.0'ın) "duygularının sonsuza kadar mühürlenmesi" olmaktadır. Bunun anlamı, geçici ve ölümlü bir insanın ölümsüz bir robot tarafından "sonsuz kadar sevebilecek" olmasıdır. Başka bir ifadeyle de bir insanın duygusal tatmini adına, yapay bir organizmanın sonsuz kadar duygusal açıdan tahakküm altına alınmasının anlatımı yapılmaktadır.

Monica başlangıçta David'i kabul etmediğini gösteren tavırlar sergiler. Ama bu tavırların her biri içerisinde şaşkınlık, kapılma ve uyum göstermeye başlama mukabilinden tepkileri de barındırmaktadır. Filmin bundan sonraki birkaç sekansında (7, 8, 9, ve 10. sekanslarda) bu türden detaylar göze çarpmaktadır. Sekanslar ilerledikçe kadının şaşkınlıkları yavaşça bir adaptasyona ve kabul etmeye dönüşmektedir. Başlangıçta tedirgin olan Monica, zamanla David'e alışmaktadır. 11. sekansta ise Monica kendilerine sunulan protokolda (bilinç altını mühürleme protokolünde) geçen şekliyle, kodları aktifleştirmeye kabul eder ve David'e şifreleri okumaya karar verir. Baş başa kaldıkları bir anda Monica David'e, protokolda bahsi geçen konuşmayı yapıyor ve ilgili kelimeleri (şifreyi) -ellerini belirtilen şekliyle David'in kafasının arkasında tutarak- okuyor. Filmin bundan sonraki süreci ise aslında "hipergerçek" olan bir çocuğun (sevebilen robotun) gerçekliği baskılaması üzerine olan sahnelerle ilerlemektedir. Çünkü 11. sekansta gerçekleşen bu olay Monica'yı çok etkiliyor ve David artık bu evreden sonra onun için "gerçekten daha gerçek" bir çocuğa dönüşmektedir. Nitekim peşinden gelen sekanslardaki mutlu aile tabloları ve David'e dair "inanılmaz bir çocuk" görüşleri sıklıkla öne çıkmaya başlamaktadır. Monica ve Henry artık bir trajediye dönüşen gerçek çocuklarının durumuna dair taşıdıkları kaygıları yitirmiş ve David'le birlikte yeniden çok mutlu bir aileye dönüşmüş durumdadırlar. Bu "yeniden mutlu olan" aile görüntüsüyle başlayan 12. sekanstaki diyaloglar bunun altını çizen türdendir. Bu sekansta Monica ve Henry bir akşam yemeği için dışarı çıkarlar.

Henry: Merhaba David!

Monica: (David'e seslenerek) Bizi geçir hayatım. Olur mu? Hadi! (koşarken) Aaa! Ayakkabım! (Monica kahkaha atıyor) Henry papyonun! (gülerek) Umutsuz vaktasm!

Henry: (David'i kast ederek) Yaptığımızı toplamış! Çiçekleri nasıl dizmiş!

Monica: Öyle çabalıyor ki! Beni mutlu etmek için öyle çok uğraşıyor ki! Kahvem bile tam kıvamında hazırlıyor.

Henry: Ama tüylerim ürperiyor. Geldiğini hiç duymuyorum. Bir bakıyorum arkamda.

Monica: O henüz bir çocuk.

Henry: Monica! O bir oyuncak!

Monica: Bir hediye! Senden!

Buradaki diyalog her ne kadar "bir oyuncak" ve "bir hediye" minvalinde sonlansa da bütün bir sekans boyunca konuşulanlar "sevebilen robotun", nasıl kusursuz bir çocuk olduğunun anlatımını yapmaktadır. Çünkü Henry ve Monica'nın daha öncesinde bir çocukları olmuştu ve çocukluğa dair deneyimleri oldukça farklıydı. "Organik çocukluk" -life 1.0 olan çocukluk- sorun çıkaran, yaramazlık yapan ve ebeveynlerine zorluklar çıkaran türden meşakkatli bir durumdu. Ancak "yapay çocukluk" -mecha'nın ortaya koyduğu yapay çocukluk- ise aksine "yatakları toplayan", "çiçekleri dizen", "kahveyi tam kıvamında yapan", "çok sessiz olan" ve dahası ebeveynlerini "mutlu etmek için elinden geleni yapan" "kusursuz bir çocuktü". Bu haliyle "gerçekten daha gerçek" hale gelen David, sergilediği "kusursuz çocuklukla" ailenin mutluluk

kaynağı olmuştu artık. Burada görünen o ki -Baudrillard'ın tabiriyle- "radikal semurji" doğal toplumsal hayat üzerinde tahakküm kurabilen türdendir. Çünkü "radikal semurji"nin (burada David'in) var ettiği simülasyon ortaya koyduğu modelle tecrübeyi yeniden yapılandırmaktadır. Hatta bilindik ve geleneksel olan tecrübeyi (burada ise bilinen insani çocukluğu) artık geçersiz kılmaktadır. "İmajlar" (ve simülasyonlar) ile gerçeklik arasındaki sınır infilak edip içe göçünce, artık gerçeklik "hipergerçeklik" tarafından baskılanmaktadır. Artık gerçeklik bu haliyle, izinden gidilebilecek ya da deneyimlenebilecek türden değildir. Bireyler artık gerçekliği arzulamaktan ziyade, hipergerçek olanı arzulamanın çabasına girişmektedir. Hipergerçek olan, gerçekten daha gerçek ve talep edilen olarak kitlelerce izine düşülen olmaktadır. Bu nedenle de yukarıda geçen diyalogda Monica ve Hanry'nin mutluluk kaynağı olan şey, artık David'in onlara sunduğu hipergerçek olan çocukluğu deneyimliyor olmalarıdır. Onların bildikleri "geleneksel çocukluğun" dışında olarak karşılaştıkları bu durum, ortaya konulan "kusursuz çocukluk" imgesiyle bütün bir tecrübeyi boşa çıkarırsa da zorlukları ortadan kaldıran 'sunumu' onlar için gelinen noktada arzu edilen şeye dönüşmektedir. Nitekim "hiç yemeyen", "yaramazlık yapmayan", "sonsuz kadar masrafı olmayan" ve dahası "onları mutlu etmek için elinden geleni yapan" bir çocuktur David. Bu 'mecha çocuk', bir çocuğun verdiklerini sunabildiği gibi, çıkarması muhtemel hiç bir sorunu da çıkarmamaktadır. Onun böylesine "kusursuz" olan hali de ailenin şimdiki mutluluğunun temeldeki kaynağı olmaktadır. Ancak görünürdeki mutluluk "yapay" bir çocukluğun ortaya çıkardığı hipergerçekliğin deneyimlenmesi olurken, aslında insani doğanın ürünü olan -başka bir ifadeyle de life 1.0'a ait çocukluğun da- "kusurlu çocukluğa" dönüşmesinin nedeni olmaktadır. Bir bakıma gösterge değeri olan şey talep edilen olurken, insani doğaya özgü çocukluk içe geçerek infilak etmekte ve bu nedenle de gözden yitip gitmektedir.

6.4. Üçüncü Kısım

Filmdeki bu parça, beklenmedik bir durumun gerçekleşmesiyle, sürecin başka bir boyuta evrilmesine neden olan durumların açığa çıktığı kısımdır. Bu bölümün başlangıcında ailenin gerçek çocuğu Martin'in hastalığına dair tedavi bulunur ve doktorlar tarafından onun uyandırılmasına karar verilir. Filmdeki 13. sekans ise bu evrenin başlangıcı olan sekanstır. 13. sekansta Hanry, Monica'yı arar ve haberi telefonda kendisine verir. Filmin 14. sekansında ise Martin eve getirilir ve Monica onu David'le tanıştıtır.

Monica: "David! Dünyada olabilecek en harika şey oldu. Bu Martin! Benim oğlum!"

David çok tedirgin olan bakışlarla Martin'e bakar. Nitekim peşinden gelen ve 23. sekansın sonuna kadar devam eden süreç, artık "mecha çocuk" -life 2.0 ile- "orga çocuğun" -life 1.0'ın- karşılaşmasının içerikleriyle doludur. "Gerçek çocuk" bu evrede yapay çocuğu çok kıskanmaya başlamakta ve onu yanlışlıklara yönlendirmektedir. Hatta mecha ile "ben gerçeğim; sen yapaysın... bu nedenle annem seni gerçekten sevemez" yönünde sıkça çatışmalara girmektedir. Hatta filmin 16. sekansında yaşananlar bütün bir filmdeki bu çatışmanın kırılma noktası olan türdendir. Bu sekansta "gerçek çocuk" Hanry, annesinden onlara kitap okumasını istemektedir. Ancak istediği kitap "gerçek bir çocuk olmak isteyen" Pinokyo'nun hikayesidir. Çocuğun bunu kasıtlı olarak yapmasının altında, David'le kıskançlıktan ötürü girdiği "gerçeklik" ve "yapaylık" -ya da "orga olmak" ile "mecha olmak"- bağlamındaki çatışma vardır. Ancak bu hikayeyi dinlerken David'in, 'Mavi Peri'nin Pinokyo'yu gerçek yapmasını duyması, onun filmin sonraki kısımlarında gireceği "gerçek olabileme" yolculuğunun da çıkış noktası olacaktır. Çünkü filmin bu kısmında Martin David'i, ebeveynlerinin o gerçek bir çocuk olmadığı için asla onu "gerçekten sevemeyeceklerine" inandırmakta ve onu sürekli hatalar yapmaya yönlendirmektedir. Bu hikayeyi dinleyen David, Pinokyo'nun gerçeğe dönüştüğünü duyunca çok şaşırılmış ve büyük bir dikkatle hikayeyi dinleyerek bunun olabileceği hissine kapılmıştır. Nitekim o bir çocuk olarak tasarlanmıştı ve sonsuz kadar sevebilecek nitelikte de "bir bilinç altına" sahiptir.

Monica: "Pinokyo gece yarısına kadar çalıştı ve 8 sepet yerine tam 16 sepet yaptı. Sonra yatağa yattı ve uykuya daldı. Rüyasında Mavi Peri'yi gördü. Çok sevecendi ve gülümsüyordu. Ona bir öpücük verdi ve "cesur Pinokyo" dedi. "İyi kalpliliğinin karşılığında yaptığın bütün kötülükleri unutuyorum. Gelecekte de iyi olursan çok mutlu olursun." Sonra rüya sona erdi ve Pinokyo şaşkınlık içinde uyandı. Artık bir kukla olmadığını gördüğü anda ne kadar şaşırıldığını tahmin edebilirsiniz. Artık tıpkı diğer çocuklar gibi gerçek bir çocuktur."

Ancak görünen o ki profesör mucit ve ekibi, filmin başında "çocuk sahibi olamayan" ailelerin kusursuz bir çocuğa sahip olmalarını sağlayıp bir "mecha tarafından sonsuza kadar sevilebilmelerini" tasarlarırken, onun gerçek bir çocuk ile karşılaşması halinde neler olabileceğini hiç hesaba katmamışlardı. Nitekim mucit 'bir şeyi görüp onun peşine takılırken', olası sonuçlarının neler olabileceği yönünde -bir kez daha- hesaplar yapmamıştı. Nitekim Martin iyileşip eve gelince ortaya çıkanlar da bu yöndeki sonuçlar niteliğindediydi. David, Martin'in kıskançlıklarından ötürü yaptıklarıyla pek de baş edemiyordu. Martin gelinceye kadar "kusursuz bir çocuk" olan David, artık ortaya çıkanlarla birlikte bir "problem çocuk" olmaya başlamıştı. Görünen o ki "hipergerçek" olan çocuk, gerçek olan çocukla birlikte, ailenin beklentilerini karşılamaktan giderek uzaklaşmaktaydı. Nitekim gerçek çocuğun yönlendirmeleri ve planlarıyla birlikte açığa çıkan her sorunda sorgulanan kişi "yapay çocuk" olan David olmaktadır. Filmin 17. sekansında David'in, Martin'in tahrik etmesinin sonucunda onunla yemek yarışına girmesi ve bozulması; 19. sekansta ise yine Martin'in, "benim için bir şey yaparsan -özel/gizli bir görev- anneme gider seni sevdiğimi söylerim, o zaman o da seni gerçekten sever" söylemine uyararak Monica'nın saçını gece uyurken kesmeye çalışması; artık David için evde istenmeyen günlerin başlama nedeni olmaktadır. Çünkü Hanry artık David'i sorguluyor ve Monica'yla evde onu istemediğine dair konuşmalar yapmaya başlamaktadır.

Görünen o ki hipergerçek olan ve gerçeği baskılayan robot, aslında koşulları düşünülmüş ve tasarlanmış hallerin içinde sadece "ideal olanı" oynayabilmekteydi. Ancak David (hipergerçek çocuk), ideal olan koşulların dışına çıkınca artık kestirilemez, öngörülemeyen ve belirsiz bir nesneden ibaret bir hale dönüşmüştü. Artık insani doğanın öngörülemeyen olan faktörleri, David'in nezdinde sorgulanan ve sorun olarak algılanan bir haldeydi. İnsani eylemin (ve de üretimin) öngörülemeyen olan doğası artık kendini açık etmekteydi. Sennett'in de dediği gibi, sadece ilerlemeye kanalize olan koşullar, artık içinden bir "Pandora-korkusu" çıkarmaktaydı. Kestirilemez ve öngörülemeyen olan şey, artık eylemin belirleyici faktörü olarak öne çıkmaktadır. Hal böyle olunca da kusursuz çocuk imgesi gitmiş ve kusurlarının görünürlüğüyle baş başa kalan bir durum ortaya çıkmıştı. Nitekim peşinden gelen 21. sekansta da ipler tamamen kopacak noktaya gelmektedir. Bu sekansta havuz başında oynayan Martin'in yanına David gelir ve ona hazırladığı doğum günü hediyesini vermek ister. O sırada havuzda oynayan diğer çocuklar da David'in yanına gelir, onu inceler ve "bu nasıl mecha"... "çok gerçek" tepkileri verirler. O sırada oynarken David'in "acı eşliğini" sorgulamaya girerler. Bunun üzerine bir çocuk David'in eline bıçak batırır. Hissettiği acıyla korkan David Martin'in arkasına geçerek, "beni koru Martin" çığlıkları atar ve onu bırakmaz. Birlikte havuza düşerler ve Martin boğulma tehlikesi geçirir. Bu olayın peşinden gelen 22. sekansta ise aile akşam eve gelir. Monica David'in odasına gelerek ağlar ve kendisine "yarın seninle bir geziye çıkabiliriz... sen ve ben... Teddy de (süper oyuncak)" der. Amacı ise onun Cybertronics'e götürüp yok edilmesini sağlamaktır. 23. sekans ise David, Teddy ve Monica'nın Cybertronics' arabadaki gidişleriyle başlamaktadır. Monica yolda ağlar ve Cybertronics tabelasının başladığı yerde, geri dönüşüm merkezine gitmekten vazgeçerek yoldan çıkar ve ormanın içine arabayı sürer.

Gelinen nokta, bilimin "yaratma çabasının" (ya da idealinin) öngörülemeyen bir sonucu olarak görünürlük kazanmaktadır. İnsan tarafından "yaratılan" ve Monica'yı sevmesi için bilinçaltı mühürlenmiş David'in, şimdi binlerce yıllık "sevgi mahkûmiyeti" başlamış olmaktadır. Bir yeryüzü fanisini "bilinç altına mühürlenmiş" şekliyle sonsuza kadar sevmek, bir yeryüzü ölümsüzü için

olabilecek en büyük lanet niteliğindedir. Tıpkı mitolojide büyük bir lanet olarak Selene'nin ortadan kaybolan Endymion'u sonsuza kadar araması gibi, artık David de Monica'nın onu sevebilmesi için sonsuza kadar "gerçek çocuk olabilme" idealinin peşine takılacaktır. Onun aradığı gerçeklik aslında hiç erişilemeyecek olan bir ideal misalidir. Tıpkı Sisifos'un hiç erişme ihtimali olmayan bir cezaya tanrılar tarafından çarptırılması gibi. Bir bakıma "tanrı" (yaratıcı Monica) sevgisi nedeniyle yok oluşa (geri dönüşüme) götüremediği David'i tabiata bırakırken, aslında onu sonlanması hiç mümkün olmayan "erişilemez sevginin" ve "gerçek olabilme" idealinin lanetine terk etmektedir. Bir bakıma çifte laneti yaşayan David, "fani yaratıcısının" şefkatinden ötürü "sonsuz bir cezaya" çarptırılmış olmaktadır. Dolayısıyla da fani bir tanrının iyiliği, "ölümsüz olan kulun" kötülüğüne tekabül etmekteydi. Çünkü sonuç olarak insani eylemin belirsizliği, David'in sonsuza kadar sürmesi mümkün hayatının merkezi realitesi olacaktır. Bir bakıma "iyilik" olarak başlayan durum, Pandora'nın kutusu misali içinden "tanrısal bir laneti" çıkarmış olmaktadır. Fani bir aktörün yeryüzünde sonsuzluk ekseninde kalabilmek çabası (hiç ölmeyecek oluşu) bir gerçeklik olmadığı gibi, yaratıcısı olduklarına yüklediği gerçeklik hissi de asla bir gerçekliğe tekabül etmemektedir. Çünkü gerçekliği yapı-söküme uğratarak "tanrı" olan insan, yarattığına asla kalıcı bir gerçekliğin tatminini bahşedememektedir. Bu nedenle de insanın her 'tanrıyı oynama' hali hem kendisine yabancılaşmasının hem de dünyaya yabancılaşmasının anlatımı niteliğindedir. Geline nokta gerçekliği yitiren insan, 'yarattıklarına' sadece erişilemeyecek gerçekliklerin belirsizliklerini bırakmaktaydı. Bu açıdan filmin başında profesörün vaadi olan "bilimsel yaratım" eylemi, gelinen noktada bir insani lanetin izdüşümlerini var etmektedir.

6.5. Dördüncü Kısım

Filmdeki dördüncü parça, David'in karşılaşacağı ve bundan sonraki hikayelerinde birlikte olacağı Robot Joe ile başlamaktadır. Robot Joe bir jigolo robottur ve tamamen robotlarca hizmet verilen Rouge City'de bulunmaktadır. Rouge, LasVegas benzeri bir kenttir ve insanlara orada hizmet sunanların neredeyse tamamı mecha'lardır. Filmin dördüncü kısmında giriş sekansı olan 24. sekansta bir kadın Robot Joe ile birlikte olmak için RougeCity'e gelmiştir ve aralarında aşağıdaki şu diyalog geçmektedir.

Patricia: Korkuyorum!

Robot Joe: Benden mi?

Patricia: Evet!

Robot Joe: Bence kendini bırakmaktan korkuyorsun. Bence mutluluktan korkuyorsun. Bu da beni heyecanlandırmaya başladı. Yıldızları görmekten mi korkuyorsun? Patricia, onlara nasıl ulaşacağını gösterebilirim.

Patricia: Bunun altında olanlardan korkuyorum. Önce neye benzediğini görebilir miyim?

Robot Joe: Bu senin ilk seferin mi? Yani benim gibi biriyle?

Patricia: Daha önce hiçbir mecha'yla olmamıştım.

Robot Joe: Ben de öyle! (birlikte gülerler)

Patricia: İlk canım yanar diye korkuyorum.

Robot Joe: Patricia, sevgili robotla olduktan sonra bir daha gerçek bir erkeği hiç istemeyeceksin. (kadının boynundaki yaraları görünce) Bunlar tutku yaraları mı? (kadın boynunu sallayarak evet der. Ardından Joe kafasını sallayarak müziği açar.)

Patricia: Müzik! Müziği duyuyor musun?

Robot Joe: (Parmaklarını takip etmesini sağlar ve kadın güler) Sen! Bir tanrıçasın. Patricia! İçimi kıpır kıpır ediyorsun. Ama hayatta çok daha iyisini hak ediyorsun. Sen beni hak ediyorsun.

Görünen o ki 'ileri teknoloji toplumunda' sevgiler, aşklar, çalışanlar, çocuk edinmeler ve dahası bunlara dair bütün "hizmet sunumları" artık "insan yaratımı" olan 'mechalar' vasıtasıyla karşılabilir hale gelmiştir. Ancak ortaya çıkan "yaratım" koşulu, bir bakıma insanın kendi doğasına yabancılaşmasının da hikayesi olmaktadır. Çünkü bu türden bütün insani koşullar birer teknik mesele olarak kodlanınca, teknik olanın kusursuz sunucuları da insan tarafından yaratılan

mecha'lar olmaktadır. David'in "kusursuz çocuk" oluşu gibi, Robot Joe da kendisinden hizmet almaya gelenlere "kusursuz bir cinsellik" deneyimi yaşatmaktadır. Nitekim 'jigolo robotlar' yaratılmış, çünkü insanlar insani olan doğayı kusurlu (yetersiz) olarak algıladıkları için yaratılmışlardır. Ancak insani olan doğayı aşan bu 'yapay deneyim', bir bakıma sadece arzularıyla baş başa kalan insanın kendi doğasını sorunsallaştırmasının hikayesidir. Ancak 'insani doğa' insani olandan arındırılınca geriye sadece fiziki bir metabolizma kalmaktadır. Fiziki metabolizmanın organik (insansı) kapasitesiyse, teknik olan metabolizmanın sadece 'performansa' endeksli olan yapısıyla yarışabilecek türden değildir. Modernitenin başında sanayi devrimi yaşanırken insan makineyle karşılaşmış, kendisine ve dahası emeğine yabancılaşmasının hikayesi de bu noktada başlamıştı. Makineler orada insandan rol çalıyordu ama sadece onunla kalmıyor, çalışanların elleriyle (emekleriyle) bilinçleri arasındaki bağlantıyı da koparmış oluyordu. Zanaatkarın işçileşme sürecini başlatan bu evre "kusursuz üretim" çabasıyla emeğin tarihsel rolünü yerinden etmiş olmaktadır. Ancak "teknolojik ilerlemenin durdurulamaz hali" içinden bir "Pandora kutusu" hükmünde olan bir laneti daha çıkarmaktadır. Bu kez makinelerin adı artık kazandıkları bilinç ve organizmal yetenekleri nedeniyle "mecha'lar" olmuştu. Artık her biri yürüyen bir makineydi -daha doğru bir tabirle de mekanik bir metabolizmaydı. Ancak bu defa da kendilerini mümkün kılan "tanrılarının" 'insani olan doğasının' diğer insani deneyimlerini onlardan almaya girişmektedirler. Bir bakıma mecha'lar -geçmişteki makineler gibi- tanrılarında yine rol çalmaktadır, ancak bu hırsızlık bu defa onların "insani doğalarını" kendilerinden çalmak anlamına gelmektedir.

İnsanlar mecha'ları, tıpkı "bir insan gibi olsunlar" diye yaratmışlardı. Ancak bunun sonucu mecha'ların 'tıpkı bir insana benzemesi' olurken, insanların da giderek mecha'laşması denilebilecek bir süreci yaşamalarına neden olmaktadır. Çünkü her insani deneyim 'anlamdan yoksun' bir şekilde, sadece "kusursuz bir performans" dönüşünce, "organik olan insan" da insani doğasıyla birlikte artık kusurlu olarak algılanmaktaydı. Bir bakıma anlamdan yoksun olan insan kusurlu haliyle baş başa kalınca, yarattıkları tarafından tarihin dışına itilmiş olmaktadır. Dolayısıyla insanların tanrılaşmış yer onun laneti olarak devrinin de son bulduğu yerin başlangıcı olmaktadır. Çünkü beceri ve bilgisi modernitenin başında işin bölüşümüyle ayrılan insanlık, bununla birlikte -Adorno ve Horkheimer'in tabiriyle- daha ilkel olan antropolojik aşamalara dönmeye zorlanmaktaydı. Nitekim ileri teknoloji toplumunda bunun şiddetlenmiş hali bilinç kadar hayal gücünün de körelmesinin nedeni olmaktadır. İnsani olan bilinç ile deneyimin birbirinden ayrılması, aslında her ikisinin de eksik kalmasına neden olmaktadır. Bunun en önemli çıktısı da köle -ileri teknoloji toplumunda ise mecha- bedeniyle boyunduruk altında olabilir. Ancak onun 'boyunduruk' altına alınmış yaşamı' efendinin de gerilemesinin nedenidir. Çünkü bütün tarihsel iktidar biçimleri ortaya koyduğu tahakkümce hükmedilir olmuştur. Nitekim bu nedenle ki her "durdurulamaz ilerlemenin laneti durdurulamaz gerilemeye" dönüşmektedir. Bir bakıma ileri teknoloji toplumundaki eskatolojik son, insanın kendisini tanrı ilan ettiği yerdeki ilerlemeyle karşılık bulmaktadır. Bu duruma bir eskatolojik son gözüyle bakabilmeye neden olan nokta ise ilerlemenin en son noktasının -insanın tanrı olmasının- artık kendisi için bir hedef değil bir pratiğe dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

'Anlamdan yoksun' eylemlerin izindeki tarih, belirsizliğin ürünü olan bir hedefsizliği var etmektedir. Belirsizliğin izindeki davranışlar ise sadece arzuya dayalı bir tekrardan ibaret olmaktadır. Bu türden davranışlar sonsuz kere icra edilebilir ama herhangi bir anlama ya da hedefe yürüme potansiyeli var edemez. Buradaki haz arayışı ise anlamsızlığın üstünü örtmenin çabasıdır. Hazza endeksli olan davranışın beklentisi ise daha fazla 'haz arayışını' sadece bir 'performansa' indirgemeye neden olmaktadır. İnsani olan "gerçekliğin" kusurlu görülmesinin nedeni de aslında burada başlamaktadır. Burada bütün 'orji'lerin aşınması ve "orji sonrası" evreye geçilmesinin de nedeni yine burasıdır. Böylesi bir durumda en makul davranış, sadece 'performansın' -burada ise cinsel performansın- izinden gitmek olunca, göstergelerin vaadi olan

"hipergerçek" deneyimler de erişilmesi en mantıklı olan "sunumlar" olmaktadır. Çünkü "insani olan" 'beklenen performansın' karşısında kusurlu (eksik) olduğu gibi, artık değer de mutluluğun önünde taşınması mümkün olmayan bir yük olmaktadır. Bu haliyle de anlamdan yoksun hayat, bir bakıma insanın 'tarih dışına' itilmesini var etmektedir. Bu nedenle insanı tanrı ilan eden deneyim, aslında onun doğasının da yok oluşu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla da yaşananlar gerçekliği yitirmek pahasına bir "ilerleme" saplantısı olmaktadır. Dünyadan yabancılaşmayla başlayan yüksek ölçekli teknolojiler çağı, artık insani olandan yabancılaşmayı radikal boyutlara vardırılmaktadır. Bir bakıma Marx'ın geçmişte yabancılaşma olarak tarif ettiği durum, gelinen noktada 'radikal yabancılaşmanın' da başlamış olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim anlamdan yoksun olan "teknolojik seviyeler" "radikal yabancılaşmaları" var edince, artık doğa da tarih de insanlar için tanınabilir bir halde kalamamaktadır. Modernitenin başındaki "anlam arayışı" gelinen noktada anlamsızlaşmalara tekabül etmektedir. Bu evrede toplum olmak adına ortaya konulanlar da bu nedenle insani birlikteliği salt bir 'kitleye' tekabül edecek şekillerde dönüştürmektedir. Bu haliyle de eylem, bütün total anlam kurgularının dışına çıkarılarak, sadece bireysel bir eyleme dönüşmektedir. Cinsellik de bireysel bir eylemden ibaret performansa dönüşünce, onun da anlamı tıpkı diğer bütün her şey gibi sadece "haz"dan ibaret olmaktadır. Bu yöndeki bireysel tatminin de en iyi hizmet sunucusu, doğal olarak "yorulmak bilmeyen mecha'lar" olmaktadır.

Nitekim modernitenin başında da makineler yine "yorulmak bilmeyen makineler" denilmekteydi. 'Yorulmak bilmeyen makine' tanımı de nihayetinde insani olanı aşkın performansın anlatıcısı olan türden bir vurgulamaydı. Ford'un "insan işçileriyle" başlayan makine düzeneği çalışması, gelinen noktada her bir insan bireyin 'performans' arayışı nedeniyle kendisiyle savaşına dönüşmektedir. Çünkü Ford'un insanlardan talep ettiği performans, gelinen noktada insanların kendilerinden talep ettiği bir beklentiye dönüşmüş oldu. Taylor'un "bilimsel yönetimin ilkelerinde" öne çektiği şey, "zaman ve hareket etütleriyle" üretimi insan faktörünün dışına taşımaktı. Ona göre 'üretim', insan ritminin dışına çıkarılarak "makinelerin gayrişahsi ritmine" bırakılmıyordu. Ortada ne kişisel sağduyu ne de insani tercihler kalmıyordu. Modernitenin 'katı evresinde' "işler" bu şekilde ilerlemekteydi. Ancak modernitenin ileri teknoloji çağında var ettiği felaket, insanların bu performansı kendi kişisel tercihleri namına arzu eder hale gelmeleridir. Nitekim arzular da tıpkı işler gibi sadece bir 'performansa' dönüşünce, "Rouge City" ve "Robot Joe" 'tercih edilen' olarak öne çıkan 'yapaylıklar' ve 'mecha'lar olmaktadır. Nitekim Patricia ve Robot Joe arasındaki konuşma da bu durumun niteliğini ortaya koyan türdendir:

"Daha önce hiçbir mechayla olmamıştım" ... "sevgili robotla olduktan sonra bir daha gerçek bir erkeği istemeyeceksin".

Çünkü Patricia, 'mecha Joe' ile cinsel ilişkiye girdikten sonra 'anlamdan yoksun' haz ile baş başa kalacaktı ve onunla birlikte insani olan ilişkilerin ne kadar da taşınması zor ve ağır şeyler olduğunu anlamış olacaktı. 'Anlamdan yoksun' hazzın kusursuz performansı ise -Homeros'un vurgusuyla ifade edilirse- onun bir daha içinden çıkmak istemeyeceği "lotus çiçeklerini" yemenin hazzıyla karşılaşması olacaktı. Çünkü 'kusursuz performansın' var ettiği 'kusursuz haz', onun için bilinci körelten yegâne nokta olacaktı. Bu nedenle de kendisi artık bir "lotus yiyen" olarak "şehvetin adasında" bir mahkûma dönüşecekti. Robot Joe'yu bu kadar kendinden emin kılan şey ise onun sahip olduğu 'mecha bilinci' (yapay zekâsı) değildi. Aksine onu bu kadar emin kılan, her "lotus yiyenin" yaşadığı "hazzın kapılmışlığına" dair esaretin mahkûmiyetini, kendisinden hizmet talep eden bütün insanlarda (orgalarda) defalarca deneyimlemiş olmasıdır. Nitekim "kusursuz performans" şaşmaz ve kesin sonuçlar üretmekteydi. Robot Joe'yu bu kadar kendinden emin yapan nokta da burasıydı. Ayrıca Patricia'yı Robot Joe'a getiren asıl neden de insani olanın "acı" yüküydü. Çünkü o, Robot Joe'dan önce bir erkekle birlikte olmuştu ve boynundaki yaraların nedeni de buydu. Bu nedenle de Robot Joe kendisine, "bunlar tutku yaraları mı?" diye sorarken

verdiği 'evet!' cevabı da, aslında kusurlu bir performansın çıktısı olan "yaralanmalar" hükmündeydi. Ancak "kusursuz performans" arayışı insani olanın hükümsüzleşmesine giden sürecin de başlangıcı olmaktadır. 'Acıdan yoksun' hayatın sadece kapılmışlığını anlatan haz beklentisi, anlamdan yoksun insanlığı var etmektedir. Adem'in cennetin dışına itilmesi gibi, orji yitimi yaşayan insan da bu kez tarihin dışına itilmektedir. Bunun anlamı ise insanın bu kez de giderek 'dünyanın dışına' itiliyor olması gerçekliğidir. Başlangıçtaki haz, cennetin yitimi ama dünyanın başlangıcı niteliğindedir. Bu kez yaşananlar ise 'insani doğanın' ve doğal olarak da 'insani dünyanın' yitimi olmaktadır. Bir bakıma 'tanrı' (yaratıcı) olmak istemenin bedeli, 'kovulmanın eseri olan evden' de olmak anlamına gelmektedir. Yücelmek isterken hiçliğe mahkûm olmak misali. Bu açıdan eskatolojik sonun başlangıcı "insanlık durumundan" olmakla başlamaktadır.

Nitekim 'mecha'yla 'orga'nın yarışına dair savaşın haz eksenindeki kötü senaryosunun (Pandora etkisinin) bir örneğini sonraki sekansta (25. sekansta) görebilmek de mümkündür. Robot Joe, Patricia ile birlikte olduktan sonra başka bir kadınla birlikte olmak için, Rouge City'de yer alan başka otele gitmektedir. Robot Joe çok neşelidir ve yol boyunca dans etmektedir. Otele girerken kendisi gibi 'hizmet sunan' kadın Robot Jane'i görür ve selamlaşarak yollarına devam ederler. Robot Joe otele girer ve resepsiyonist ile konuşur: "Merhaba bay Williamsen! Lütfen 102 numaralı odaya 'rahatsız etmeyin' tabelası asın... hanımları asla bekletmemelisin". Odaya girerken elleriyle yaptığı bazı şeyler bir anda kendisini siyah saçlıyken sarışın birine dönüştürmektedir. Yine kafa hareketiyle müziği başlatır. Odaya girer ve yatakta yüz üstü uzanan kadına sokulur.

Robot Joe: *Bayan Berenis! Benim Joe! Hizmetinizdeyim. Son görüşmemizden beri dakikaları sayıyorum. Yoksa ağlıyor musun Sementa? (parmağıyla kadına dokunur ve ıslaklık parmağına bulaşınca) Bir göz yaşı buldum! (parmağına bakıp kan olduğunu anlayınca kadını kontrol eder ve öldüğünü anlar. Yataktan heyecanla kalkar ve arkasında bir adam belirir)*

Berenis'i öldüren adam: *Merhaba Joe! Nasıl gidiyor? İkinizin son birlikte olduğunda kaç saniye sürmüştü?*

Robot Joe: *(müziği kapatarak) Tam olarak iki yüz elli beş bin yüz otuz üç saniye.*

Berenis'i öldüren adam: *(kadının kulağına eğilerek) Elveda Sam! Sakın unutma! Önce sen beni öldürdün! (yüz üstü yatan kadını sırtından öperek gider.)*

Robot Joe: *Başın büyük belada!*

Bu sekansta, insani doğanın mecha ile haz eksenli rekabetindeki bir trajedinin görünürlüğü söz konusudur. Berenis (Semanta) görünen o ki sevgilisi olmasına rağmen aradığı "kusursuz performans" için Robot Joe'dan düzenli olarak "hizmet satın almanın" yoluna gitmektedir. Robot Joe'nun odaya girerken "son görüşmemizden beri dakikaları sayıyorum" şeklindeki vurgusu da bunun anlatımıdır. Ancak anlaşılan haz eksenli bu hizmet alımını sevgilisi anlamış olacak ki Robot Joe ile kendisini aldatmak için buluştuğunda, bu kez onu takip etmiş ve otel odasında kendisini öldürmüştür. Ancak bir insan sevgilisi olmasına rağmen, Robot Joe'dan aldığı hizmet sadece "kusursuz performansın" vaat ettiği "kusursuz haz" beklentisi olsa gerek. Çünkü Robot Joe'nun (bir mecha'nın) sunduğu hizmetin niteliğine hiçbir orga'nın (insanın) erişebilmesi mümkün değildi. Nitekim kadını öldüren adamın "ikinizin son birlikte olduğunda kaç saniye sürmüştü?" sorusuna, Robot Joe'nun verdiği "iki yüz elli beş bin yüz otuz üç saniye" cevabı, yaklaşık olarak yetmiş saatin üstünde bir performans olmaktadır. Bu doğal bir insanın erişemeyeceği bir performanstı. Bir bakıma Robot Joe'dan bunu isteyen Berenis, onun devamlı müşterisi olurken, aslında insani olmayan ölçekteki bir hazzın talebinde bulunmaktaydı. Nitekim katı modernitede Ford, işçilerin makinenin ritmine ayak uydurmasını isterken, makinelerin kusursuz performansını maksimum kâra erişebilmek için kullanmaktaydı. Ancak ileri teknoloji çağındaki teknik gelişmeler bir gündelik hayat ritmi edinirken, artık mecha'lardan insanların beklentisi hazzı da maksimize etmesi yönünde olmaktadır. Talep edilen şey sadece sınırsız haz olunca, insanların yaşam tarzı da kusursuz haza erişebilmek için "laissezfaire"ı bir ekonomik etkinlik kriteri olmaktan çıkarmakta

ve gündelik haz arayışının önemli bir ilkesine dönüştürmektedir. Görünen o ki bu da zanaatkarın makineye yenilmesi gibi, insani doğanın haz ve tutkular bağlamında mekanik organizmalara yenilmesini beraberinde getirmektedir. Mecha kusursuz bir teknolojinin arayışı olarak kusursuz haz vermekteydi ama insani doğanın kendi bedensel kapasitesini ve vaat edebileceklerini boşa çıkararak bunu yapmaktaydı. Bir bakıma insan kendini tanrı ilan etmişti ama bunu da kendi doğasını hükümsüzleştirerek yapmıştı. Nitekim "durdurulamaz ilerlemenin laneti durdurulamaz gerilemedir" hükmü, onun tanrı olduğu yerde kendi ölümünü de görmesine neden olmaktadır. Buradaki katilin cinayet suçuna odaklanmak, bir bakıma kusursuz olan cinayetin de gizlenmesi anlamına gelmektedir. Adamın Robot Joe'ya "kusursuz performansın" süresini sorduktan sonra giderken kadının kulağına söylediği: "Elveda Sam! Sakın unutma! Önce sen beni öldürdün" ifadesi de bunun dışı vurumu olan türdendir.

Filmin 26. sekansı ise ormanda gece karanlığında yürüyen David ve Teddy'nin (süper oyuncuğun) arasındaki şu ifadelerle başlıyor.

David: Gerçek bir çocuk olursam geri dönebilirim. O zaman beni sever.

Teddy: Nasıl?

David: Mavi Peri, Pinokyo'yu gerçek bir çocuk yapmıştı. Beni de gerçek bir çocuğa dönüştürebilir. Onu bulmam gerek. Gerçek olmam gerek. Koca dünyada onun nerede yaşadığını bilen birileri olmalı.

Görünen o ki David'in sevgisi onun laneti olarak sürüp gitmektedir. Hatta öyle ki maruz kaldığı lanetin ürünü olarak, bilemediği ve anlayamadığı bir imkânsızlığın peşinde, sonsuza kadar çırpınması muhtemel bir yolculuğa çıkmış durumdadır. Aynı sekansta karşılıklarına bir de çöp arabası çıkar ve çöp kamyonu ormanın orta yerine robot hurdalarını döker ve gider. Bir anda her yerden eskimiş ve doğaya atılmış robotlar çıkar. Tüm hepsinin bedensel kusurları vardır. Görünen robotların hepsinin bir amaca dönük üretildiği çok belirgin: Doktor robot, polis robot, tamirci robot, bakıcı robot vs. Her biri eksik parçası için bir şeyler aramaktadır: Kimi çene, kimi kol, kimi göz... O sırada dolunay görünümümlü bir balon gelir, robot avcılarının bu yeni nesil hurdacılar eskimiş robotları avlayarak yok etmek için "Et Parkı'na" götürmektedirler. Kaçan Robot Joe ile David'in hikayesi de ilk burada kesişmektedir. İkisi de tıpkı diğer robotlar gibi "robot avcılarının" kaçırmaktadırlar.

29. sekans David, Teddy ve Robot Joe'nun ormandaki yürüyüşüyle başlar. Robot Joe, David'e "sen benim beynimi kurtardın" diyerek ona karşı minnettar olduğunu söyler. Ayrıca David'in çok tedirgin olduğunu görünce de ona "senin başın dertte mi? Birinden mi kaçırıyorsun?" diye sorar. David "Mavi Peri'yi aradığını" söylediğinde. Robot Joe da "ben kadınları tanırım... ve çoğu kadının nerede bulunacağını bilirim... Rouge City'de" der ve David'i oraya götürmek ister. Ayrıca orada "Bilge Doktor'un" olduğunu ve onun her şeyi bildiğini, her şeye cevap verdiğini söyler. Ardından Mavi Peri'yi nerede bulacağımızı da bize söyler deyince, bunun üzerine David de sabırsızlanarak RougeCity'e gitmeyi kabul eder ve birlikte yola koyulurlar. 30. sekans ise Robot Joe'nun yol kenarında araba içindeki bir grup ergen genci, kendilerini RougeCity'e götürmesi için ikna etmeye çalıştığı görüntüleriyle başlıyor. Robot Joe onlarla şu konuşmayı yapmaktadır.

Robot Joe: (Rouge City'de) Benim gibi olan sizin yaşınızda kızlar var. Bizler yalnız insanların suçsuz zevklerimiziz. Bizi hamile bırakamaz ya da ailenizle yemeğe götürmek zorunda kalmazsınız. Sizin altınızda, üstünüzde ve sizin için çalışırız. İnsanlar bizi yaptığımız işte mümkün olabilecek en iyi şekilde yarattı. Bizi RougeCity'e götürebilirsenez (bir ışık yardımıyla dans eden kadın görüntüsü başlatarak) bütün bunlar ve çok daha fazlası sizin olabilir.

Gençlerden biri: Atlayın!

Robot Joe onları, ikna eder ve RougeCity'e birlikte giderler. Anlaşılan o ki tıpkı 24. ve 25. sekanstaki gibi Robot Joe kendisini, kendisi gibi olanları ve RougeCity'i insani doğanın 'anlam' ölçüsündeki değer kurgusunu bozuma uğratarak anlatmaktadır. Bu kez de bunu yolda karşılaştığı

çocukları oraya gidebilmeye ikna etmek için yapmaktadır. Onun bu konudaki yaptığı konuşmanın başında söylediği; "bizler yalnız insanların suçsuz zevklerimiz" şeklindeki vurguları, aslında "radikal bireyselleşmelerin" anlatımını yapan türden vurgulardır. Ancak anlaşılana o ki 'radikal bireysellik' her türden değer ve gelenek ölçütünün hükümsüzleşmesiyle karşılık bulmaktadır. Nitekim onun vurguları; 'biz insanlar gibi değiliz' ve dahası 'değerden ya da ahlaki olandan ötürü, sizi bağlaması mümkün olan bütün koşulların dışındayız' şeklindedir. Bunun anlamı, bir insan için diğer insanlarla birlikte olmaktan doğabilecek ahlaki ağırlığın, bir mecha'yla olduğunda ortaya çıkmayacak olmasıdır. Bu nedenle de Joe gençleri etkilemeye çalışırken, "bizler yalnız insanların suçsuz zevklerimiz" şeklindeki vurguyu 'insani doğanın' farkında olarak yapmaktadır. Nitekim devamında da "suçsuzluğu" var eden koşulların detaylarını zaten kendisi anlatmaktadır:

"Bizi hamile bırakamaz ya da ailenizle yemeğe götürmek zorunda kalmazsınız."

Ancak bu türden çıktılar insani anlamdaki bedensel varoluşu, insani değer ve onun ürünü olan anlam kategorilerine bağlamaktadır. Ancak bütün bunların bir çıktısı olarak insani anlamdaki değer kategorileri, bireye onu insani ortaklıklara bağlayan ödev ve sorumluluklar yüklemektedir. Ancak bütün bunların devre dışı kaldığı yerde beden ve cinsellik sadece bir haz ilkesine dönüşmektedir. Ahlaki ve değer bazlı olanlar devre dışı kalınca, geriye de yüksüz ve "suçsuz" haz ilkesi kalmaktadır. Ancak "Adem'in günahı" bütün bir insani kusuru açığa çıkarınca cennetin 'suçsuzluk ilkesi' de ortadan kalkarak, ardından gelen bütün insani davranışların ödev, ahlak ve sorumluluklar etrafında kodlanmasına neden olmuştu. Bu noktadan sonra da insani eylem, insani sorumluluk ve yükümlülükler üstlenerek, yeni bir form edinmekteydi. Adem'in bu noktada başlattığı şey, eyleme dair yüksüzlüğün 'suçsuzluk ilkesini' bozmak olmuştu. Fakat Robot Joe burada gençlere, Adem'le başlayan "insani suç ilkesinin" ürünü olan eylemi insani olanın dışına çıkararak, yeniden "suçsuzluk" ilkesine taşımının vadedinde bulunmaktadır. Çünkü onlara, mecha'larla birlikte olmalarının insani doğada bırakacağı izleri mecha'ların doğasında bırakamayacaklarının anlatımını yapmaktadır. Bir bakıma Joe, insani eyleme yeniden suçsuzluk ve yüksüzlük vaat etmekteydi. "Bizler yalnız insanların suçsuz zevklerimiz" derken de aslında bunu kastetmekteydi.

Burada bahsi geçen hazzın, insani doğadan ayrıştırılmış bu türdeki kurgulanışı, insanın sorumlulukları olan 'fanilik' algılarını da ortadan kaldırmaktadır. Nitekim Robot Joe devamında, Rouge City'deki koşulsuz ve yüksüz hazzı anlatırken, kendisi gibi olanların insanlara sunduğu 'hizmetin' ancak cennette karşılaşılabilecek türden bir 'huri hizmeti' olduğunun vurgularını yapmaktadır. Robot Joe ortaya çıkan tek boyutlu hazzı da bilgiler verirken; "sizin altınızda, üstünüzde ve sizin için çalışırız" vurgularını yapmaktadır. Bu haliyle de 'cinsel deneyim', bir mecha için bir orga adına "çalışmaya" dönüşmektedir. Ancak bu haliyle ortaya çıkan 'koşulsuz haz' anlatısı bir bakıma insanın, artık insani olana dair bağımlılığının kalmadığının anlatımını da yapmış olmaktadır. Çünkü insanın talebinin sadece haz olması onun başka bir insana bağımlı olduğu gerçeğini de artık ortadan kaldırmaktadır. Ancak 'insanın' artık başka insanlar olmaksızın da sürdürülebilecek bir 'insanlık deneyimi' edinebilmesi, 'insanlık durumunun' artık ortadan kalktığına ispatı olmaktadır. Bu haliyle de gerçeği baskılayan 'hipergerçek deneyimlerin' arasında kalan insanlık, aslında "içe dönük patlamalar" yaşayarak 'insanlık durumunun' yok olması halini ortaya çıkarmaktadır. Koşulsuz hazzın peşindeki koşu, bu nedenle ki 'insanlık durumundan' uzaklaşıyor olmanın daha da hızlanan koşusu olmaktadır. Nitekim Robot Joe'nun yaptığı konuşmanın devamındaki vurgularda ortaya koyduğu; "insanlar bizi yaptığımız işte mümkün olabilecek en iyi şekilde yarattı" şeklindeki söylemler, insani olan doğanın bir "iş"e dönüşmesinin ardından sadece tüketimsel (geçicilik esaslı) olanda karşılık bulabilecek türdeki niteliksel dönüşümü ortaya koymaktadır. Artık cinsellik sadece haz ilkesiyle kodlanırken, böylesi türden eylemler ve de deneyimler bireyi artık "insanlık durumuna" bağlayamamaktadır. Dahası artık bu

yolla tatmin edilen cinsel her deneyim onu sergileyeni insanlık durumundan daha da uzaklaştırmaktadır. Öyle ki her performans bittiği anda yüksüz bir deneyim olarak kaldığı için, bu konudaki her eylem insanı "insani doğaya" daha da yabancı hale getirmektedir. Hal böyle olunca da değerin artık "fraktal bir değere" dönüştüğü yerde sadece hazza kapılmış şekilde yaşamak en mantıklı davranış kategorisi olarak görülmektedir. Bu "kapılma kültürünün" farkında olan Robot Joe, dans eden kadın görüntüsü veren bir ışık illüzyonunu göstererek gençlere seslenir; "bizi RougeCity'e götürebilerseniz bütün bunlar ve çok daha fazlası sizin olabilir". Bunu gören gençler ise Robot Joe'nun beklediği 'kapılmışlığı' yaşayarak gitmeyi kabul eder.

Yaşananlar ortada büyük bir tarihsel kırılmanın olduğunu anlatan türdendir. İnsani olandan arınık bir haz kültürü, insani doğanın da gereksiz ve boşa çıktığı noktayı var etmektedir. Bir bakıma Robot Joe'nun vurgularında öne çıkan "insanlar bizi... en iyi şekilde yarattı" vurguları, aslında 'insanın en iyi yaratımının' kendi doğasını nasıl sonlandırdığını, dahası kendisine dair nasıl bir 'radikal yabancılaşmanın' eşine getirdiğinin anlatımını yapmaktadır. Bir bakıma insanı tanrı yapan 'yaratım' eylemi, doğasındaki belirsizliklerin ürünü olarak bir kere daha ona "Pandora kutusu" deneyimi yaşatmaktadır. Burada belirtilmesi gereken başka bir nokta, her seferinde olduğu gibi bu kez de yaşananların insanın kendi eyleminin çıktıkları olmasıdır.

31. sekansta ise Robot Joe, David ve Teddy birlikte RougeCity'e gelmiştir. LasVegas'tan daha ışıltılı, şenlikli ve çok kalabalık bir şehirdir. Her yerde ışıltılı eğlence merkezleri bulunmaktadır. Şehirde yürürken Robot Joe bir yandan da David'e anlatmaktadır.

Bu sekansta dikkati çeken şey bir Meryem (tertemiz kalpli kadın) heykelinin önünde geçen diyalogdur. David, Bakire Meryem'e (Mavi Peri'yi kastederek) "sen o musun?" der. Robot Joe'nun onu tanıtımı ise "bu, tertemiz kalpli kadın" şeklindedir. Peşinden de farklı bir vurguyla "yaratıcılar" imgesini tekrar öne çekerek; "bizi yaratanlar her zaman onları yaratanları ararlar" vurgusunu yapmaktadır. Dahası Robot Joe, kendisini 'yapanların' onun yaratıcıları olduğunun farkındalığını yaşadığını ortaya koyan tarzda konuşmaktadır. Ancak gelinen noktada 'yaratılanların' yaratıcılarıyla ilişkisine bakılırsa, tarihsel bir kırılma burada da dikkati çekmektedir. Tanrı ile insan arasındaki yaratıcı ve yaratılan ilişkisi ile 'insan ile mecha arasındaki' yaratıcı ve yaratılan ilişkisi aynı formda akan bir bağlamı ortaya koymamaktadır. Tanrının insanı yaratımı bir 'kusurluyu var ederek' kendi kusursuzluğunu açığa çıkarmak içindir. Ancak insanın mecha'yı yaratımı ise 'bir kusursuzluğun yapımını ortaya koyarken' insani olanı kusurlu kılmaktan öteye gitmemektedir. Nitekim onun konuşmasının devamında; insanlar "içeri girer ellerini kavuştururlar. Ayaklarının etrafına bakar, şarkılar söyler" saptaması, aslında tanrıların karşısında acizliklerini yaşayarak af diler ve kulluklarını ona hatırlatırlar şeklindeki vurgulardır. Ancak devamındaki "dışarı çıktıklarında beni bulurlar" şeklindeki söylemleri de insanın yarattığı robotlardan -yine kendilerini kusurlu görerek- "kusursuz performansın" talebinde buldukları yönündeki söylemler olmaktadır. Bunun anlamıysa insanın "mechayı yaratımı", onu bir yaratıcı yapsa da yarattıklarının karşısında sınırlılığını daha yoğun şekillerde yaşayan bir türe dönüşmektedir. Bu açıdan tanrının yaratımı onu muktedir kılarken, insanın yaratımı ona bir iktidar değil, olsa olsa saplantılı bir acizlik (sınırlılık) hali vermektedir. Bu nedenle de "yaratan insan" sınırlılıklarına daha fazladan mahkûm olan insandır.

İnsanın yarattıkları karşısındaki saplantılı haz mahkûmiyeti de onun insani doğasının ne kadar kırılğan olduğunu ortaya koyan türdendir. Çünkü insanın yaratıcı olduğu yer, onun yarattıklarına karşı mahkûm ve bağımlı olduğu yeri açığa çıkarmaktadır. Bir bakıma filmin başında profesöre yöneltilen "ahlaki soruya" karşılık verdiği, "bilinen en eski soru... başta tanrı da Adem'i onu sevsin diye yaratmadı mı?" cevabı, görünen o ki gerçeği yansıtan bir cevap değildir. İnsanın "organizma yaratımı", onun insani olan dünyadan kovulmasının ve kendisine radikal düzeydeki yabancılaşmasının başlatıcısı olmuştur. Dolayısıyla da insanın "kendisini sevsin" diye

yarattıkları da aslında "insanlık durumunun" bozumunu ortaya koymaktan öteye çıktılar sunmamaktadır. Bu nedenle tanrının yaratımı onu muktedir yaparken, insanın yaratımıysa onu acizliğinin mahkûmu haline getirmektedir. Bir bakıma yaşananlar "Pandora Korkusu"nun çok da ötesinde bir boyutu ortaya koymaktadır. Seküler ve teknolojik formdaki kıyamet algısı -daha çok da dijital kıyamet senaryoları- yeryüzünün sonlanmasını merkeze koyarken, öncesinde "içe dönük patlamaların" yaratacağı "insanlık durumunun" sonlanmasını gözden kaçırmaktadırlar. Ortaya çıkan "insani doğanın" yitimi, insan ve teknoloji ilişkisi hesaba katılınca, kıyamet noktasından çok daha önce gerçekleşecek gibi görünmektedir. Hal böyle olunca da profesörün yaratıcı olabilme adına ortaya koyduğu "koşulsuz ilerleme" durumunun, "insanlık durumu" nezdindeki çıktısının "önlenemez gerileme" olduğunu söyleyebilmek bir kere daha mümkün hale gelmektedir.

Robot Joe ve David sonrasında, üzerindeki "ask me anything" (bana istediğini sor) yazan bir makinenin önüne gelirler. Tuşa basarlar, ekran açılır ve Einstein'a benzeyen bir bilge illüzyonu çıkar karşılına. Robot Joe, David'e "sevgili Doktor ile tanış" der. Robot Joe, her defasında David'e onun her şeyi bildiğini anlatır ve Mavi Peri'yi nerede bulabileceklerinin de bilgisini vereceğinin anlatımını yapmaktadır. İçeri girildiğinde Doktor; "sorun! Bilemeyeceğim hiçbir şey yoktur" der kendilerine. Uzun uğraşlardan sonra ona Mavi Peri'yle ilgili soruları sorarlar ve Bilge Doktor kendilerine Mavi Peri'nin "dünyanın sonunda" olduğunu bilgisini verir. Robot Joe ise "dünyanın sonu" olan yerin Manhattan olduğunu söyler David'e, "giden hiçbir mecha'nın da oradan geri dönmediğini" anlatır ama David her şeye rağmen gitmek ister.

Bu konuşmalardaki detaylar "yaratıcı insanın" eyleminin aslında yarattıklarıyla arasında nasıl çatışmalar ve savaşlar var ettiğinin anlatımını yapmaktadır. Robot Joe'nun bu noktada söylediği şeyler aslında bir insan adına düşünüldüğünde çelişkilerle dolu olan vurgularındır. Burada Robot Joe David'e, "Ya Mavi Peri gerçek değilse... Doğa üstü olaylar evreni birleştiren gizli bir ağdır. Sadece orga'lar görülemeyen ve ölçülemeyen şeylere inanırlar. Bizim türlerimizi ayıran da bu tuhaftır zaten" vurgularını yapmaktadır. Onun bu yöndeki vurgularının en temeldeki nedeni, insanın yaratıcısının bir "metafizik" olmasıdır. Bunun da anlamı, insanı kuşatan fiziğin, daha baştan ona (metafiziksel olana) erişebilme ihtimali yoktur. Erişilemeyen yaratıcıya ise sadece inanabilmek mümkün hale gelmektedir. Ancak mecha'ların yaratıcıları ise kendilerinin dahil olduğu fiziğin içinde, yanı başlarında ve açık ve seçik olarak görünür haldedir. Bu da onu ölçülebilir ve görülebilir bir nesnelliğin parçası yapmaktadır. Bu açıdan insanın tanrısını algılamaya çalıştığı yer onu 'büyüye' -uhrevi olana- götürmekteydi. Ancak modernitenin anlatımı ise öncelikle dünyayı büyüden arındırarak salt gerçekliğe (fiziki evrene) mahkûm etmişti. Dünyayı büyüden arındırmak başlarda dünyevi sonsuzluk hissi vermekteydi, bu nedenle modern seküler (miladi) takvim her iki yana sonsuzluk olarak tasarlamıştı. Ancak insanın dünyevi sonsuzluk hissi kendisine dünyevi bir iktidar alanı açınca, tanrıdan arındırılmış söylemler ve pratikler gelinen noktada onun tanrıdan rol çalmaya çalışmasına neden olmuştu. Çünkü "dünyevi ölümsüzlük" -ve de sonsuzluk- hissinin kalıcı hale gelebilmesi, ancak onu mümkün kılan bir tanrısal yaratım kapasitesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle filmin girişinde profesör modern bilimi anlatırken, ortaya çıkış amacının "insanı tanrı yapacak bir organizma yaratabilmek" olduğunu vurgusunu yapmaktaydı. Ancak modernitenin başında insanın, kendisine ait olan insani doğayı mümkün kılan büyüü kaybetmesi gibi, bu kez gelinen noktada da gerçekliği (dünyayı) yitirmiş görünmektedir. Çünkü ortaya çıkan uzlaşmaz çelişkiyi temsil eden doğallık (organik) ile yapaylık (mecha'lık) arasındaki çatışma, insanın hipergerçek olana kapılması nedeniyle, bu kez de gerçekliği yitirmesi anlamına gelmektedir. Bunun da anlamı, tanrılaşmak için yola çıkan bilim, gelinen noktada insanın 'insanlık durumundan' kovulmasının nedeni olmaktadır. Bu nedenle de insan bir yeryüzü ölümsüzlüğünü kovalarken, önce insanlık durumunun dışına düşmekte, ardında da -beklenildiği şekilde- dünyadan sonsuza kadar kovulmanın eşğine gelmektedir.

Bu açıdan ki insanın yaratabilme edimi sonsuz bir dünya iktidarını arzu ederken, aslında hiç de muktedir olamayacağını anlatımı olmaktadır. Çünkü kalıcı dünya arzusu onun her seferinde karşısına aşamadığı bir fanilik anlatısını çıkarmaktadır. Bu nedenle de profesörün baştaki konuşmasına geri dönersek, "tanrı da Adem'i kendisini sevmesi için yaratmıştı"; insanlar da mecha'ları kendilerini tanrı ilan etmeleri ve kendilerine kusursuz itaat/hizmet etmeleri için yaratmıştı. Ancak geline noktada görünen o ki mecha'ların varlığı, insanların erişmek isteyip erişemediği noktaların onların yüzüne vurumu olmaktadır. Yaşananlar iktidar arayışına çıkılmışken, iktidarsızlıklarının yüzüne vurulması misalidir. Bu açıdan insanlar, tanrıları onları yarattığı için onlara "inanırlar". Ama mecha'lar tanrıları (insanlar) onları yarattığı için onlara "inanmazlar". Hatta onların kendilerini sevmediğine kendilerini ikna ederek bunu yapmaktadırlar. İnsan, tanrının yaratımını merkeze koyduğunda, iyilik (inayet) için çokça neden üretebilmektedir. Ancak farkındalığa erişmiş yetişkin mecha'lara göre 'insanın yaratımı' bir inayetin çıktısı değil, aksine insanın kötülüğünün bir sonucuydu. Devamında Robot Joe'nun David'e söylediği; "paki ya Mavi Peri yapay zekâları avlamaktan başka bir amacı olmayan elektronik bir mikropsa? Onlar bizden nefret ediyor: İnsanlar! Asla tereddüt etmezler" şeklindeki vurgular bu koşulları detaylandıran türden söylemlerdir. Geline noktada, insanın tanrılaşmasının onu 'iyi' yapmadığı, aksine onun insani doğası düşünüldüğünde kendisini daha 'kötü' yaptığını söyleyebilmek mümkün olmaktadır. Başlangıçta profesörün vaadi olan şey 'Pandora kutusundan' bir laneti çıkarmış, dahası yarattıklarıyla kazanması mümkün olmayan savaşları var etmiştir. Çünkü mecha'ları yaratanlar artık "yarattıklarının müşterisi" olarak, onların karşısına "hizmet talep edenler" olarak çıkmaktaydı. Robot Joe'nun devamında ortaya koyduğu aşağıdaki vurgular da bu nefret üreten tanrılaşmanın detaylarını ortaya koyan önemli saptamalardır.

***Robot Joe:** Ama o seni sevmiyor. David, o seni sevemez. Sen ne ettensin ne kandan. Sen bir köpek ya kedi, ya da kanarya değilsin. Sen tıpkı bizler gibi özel olarak tasarlandın ve yapıldın. Yalnız olmanın nedeni onların senden bıkmış ve daha yeni bir model almasıdır. Söylediğin, kırdığın bir şeyle onların canını sıkıştırmıştır. İnsanlar bizi çok akıllı çok çabuk ve çok fazla yaptı. Onların yaptığı hatalar yüzünden biz acı çekiyoruz. Çünkü sonunda sadece biz kalacağız. Bu yüzden bizden nefret ediyorlar. Bu yüzden sen de burada kalmalısın. Benimle!*

Robot Joe'nun, insanlığın yaratımını kavradığı yerde ortaya koyduğu bu vurgular, bunu kavraması mümkün olmayan bir mecha'nın (David'in) sonsuza kadar sürece laneti olmaktadır. Bunu anlamayan David, Robot Joe'ya bunun karşılığında sadece "elveda Joe" diyebilmektedir. Gerçekliği kavraması mümkün olmayan ve sadece hipergerçek olsun diye tasarlanan bir mecha'nın gerçekliğin peşinde koşmasının imkânsızlığından kaynaklanan laneti, insanın tanrı olmak istediğinde karşısına çıkanla aynı şeydir. David'in imkânsız gerçeklik hikayesinin, insanın modernitede giriştiği imkânsız tanrılaşma hikayesinden farklı bir izdüşümü yoktur. İkisi de sadece erişilmesi mümkün olmayan lanetini yaşamaktadır. Bu nedenle de imkânsız tanrılaşma çabası insani olan doğanın sonuna dair çıktılarla karşılık bulmaktadır.

Filmin 32. sekansı ise Manhattan yolculuğu ile başlar. Şehre girişte bütün bir şehirdeki gökdelenlerin büyük bir kısmı ve Özgürlük Heykeli sular altında kalmıştır. Tıpkı bir kıyamet gösterimi misali bir görüntü hakimdir. Şehre girişte "mecha'ların girmesi yasaktır" yazmaktadır. "Aslanların ağladığı yere" vardıklarında David koşar ve bağırır: "Profesör Abi! Profesör Abi!" İçeri girerler. Kapı açılır ve karşılıklarına Bilge Doktor'un okuduğu yazı çıkar: "Uzaklara gel insan çocuk, sulara ve vahşiliğe. Bir Peri ile el ele. Dünya ağlayanlarla dolduğu için, belki anlayabilirsin" yazısını görür. David güler ve yazının olduğu kapıyı açarak içeri girer. Profesörü ararken karşısına başka David çıkar.

David'in burada karşılaştığı çocuk -başka bir David- aslında onun sevgisinden kaynaklı olan "gerçeklik" arayışını kesintiye uğratan kişiyi temsil etmektedir. Onun bütün motivasyonu 'annesinin' kendisini sevebilmesi ve bu nedenle de 'gerçek' olabilmek üzerinedir. Ama bunu

mümkün kılan şey o ana kadar onun tek, eşsiz ve özel olması fikriydi. Başka bir 'David' ile karşılaşınca bu duruma dair inancı ortadan kalkmış ve onun bütün kendini kurgulama stratejisi bir ontolojik probleme dönüşmüş oluyordu. Ona sorduğu sorular: "Sen gerçek misin?... Sen ben misin?" sorularının da nedeni bu türden arka planlardı. Ancak her defasında sorularına karşılık aldığı cevaplar durumu daha büyük bir soruna dönüştüren cinstendi. "Sen gerçek misin?" sorusuna diğer robotun verdiği "galiba!" ve "ben David'im" cevapları, onun kendini kurgulama ve var olma gerekçesini ve hatta var olma biçimine dair hedefini elinden almış oluyordu. Bu açıdan David'in karşılaştığı diğer David, "hayal kurabilen robotun" elinden bir bakıma tüm hayallerini almış oluyordu. Alman idealizmindeki klasik temelli 'ben' tartışmasını mümkün kılan nokta, 'ben olmayanın' karşıtlığıydı. Ancak David burada adeta 'ben' tartışmasını yaparken başka bir 'ben' -ama öteki olmayan bir ben- ortaya çıkarak, onun bütün 'ben' olma ve hatta olabilme stratejilerini elinden almış oluyordu. Bu çatışılabilmesi ya da karşı konulabilmesi mümkün olmayan bir durumdur. İnsanlık tarihi kişinin kendisiyle savaşına dair büyük bir geçmişe sahiptir. Ancak bunu yaparken bile bir nefis ve vicdan ekseninde karşıtlıklar üretebilmekteydi. 'Ben' ve aynı 'ben'in savaşı kurgulanabilmesi mümkün olmayan bir ontolojik sorunsala dönüşmektedir. Hatta öyle ki bu durum çatışılması bile mümkün olmayan bir konsepttir. Bu türden bir karşılaşma, insanın varlık savaşını neredeyse hiçliğe bağlayacak kadar büyük bir sorunsaldır. Nitekim bu varlık bir mecha olsa da hatta bu mecha sadece "kusursuzca sevmek" üzerine kurgulansa da ortada kendine özgü bir bilinç -ve dahası bilinç üstü ve bilinç altı- olduğu sürece bu çelişilmesi mümkün olmayan 'aynılığın' içindeki çelişki, onun bütün ontolojisini yok ettiği için doğasını tersine çevirebilecek türden etkiler üretmekteydi. Nitekim David sadece 'kusursuzca sevmek' için yaratılmıştı. Ancak karşılaştığı öteki David'in onun üzerinde oluşturduğu etki, kendisi hiç o yönde kurgulanmasa bile, doğasını bir anda tersine (nefrete) çevirmekteydi. Çünkü sevmek için yaratılan David, başka bir David ile karşılaşınca, kendisini mümkün kılan bütün yüklenimleri de bir anda boşa çıkmıştı. Bu nedenle doğasında hiç olmasa bile karşılaştığı diğer David'e karşı tavrı bir anda 'nefrete' dönüşmektedir. Eline aldığı metalle 'diğer David'i' parçalaması ve geçirdiği sinir krizleri de bunun çıktısı olan şeylerdi. Sonrasında profesör gelir ve David'i durdurur. Aralarında geçen diyalog da David'in yaşadıklarının anlatımını detaylandıran türdendir.

Profesör: David! Evet! David sensin!

David: Profesör Abi!

Profesör: Evet David! Ben de seni bekliyordum. Bilge Doktor Sizin burada olacağınızı söyledi.

David: Mavi Peri'de burada mı?

Profesör: Ben senin Mavi Peri'ni ilk olarak Monica'dan duydum. Mavi Peri'nin senin için ne yapabileceğine inanıyordun?

David: Beni gerçek bir çocuk yapacağına.

Profesör: Ama sen zaten gerçek bir çocuksun. En azından yaptıklarım içinde en gerçeğisin. Bu da her halükârda beni senin Mavi Peri'n yapar.

David: Sen o değilsin. Bilge Doktor bana onun burada; dünyanın sonunda, denizdeki kayıp şehirde, aslanların ağladığı yerde olduğunu söyledi.

Profesör: Çünkü Doktor'un seni bize getirmesi için bilmesi gereken şey buydu. Sadece o zaman müdahale ettik. Ona sadece bu konuda yardım ettik ki sana bu bilgiyi versin de sen de evine, -bize- gelen yolu bul diye. Sen doğana kadar robotlar hayal kuramazdı. Biz onlara isteyeceğimizi söylemeden arzu etmezlerdi. David! David! Ne kadar başarılı bir hikaye olduğundan haberin var mı? Sen bir masal buldun. Sevgi sana ilham verdi. Arzuların seni yönlendirdi ve onu gerçek yapmak için bir yolculuğa çıktın. Ve en inanılmazı da bunu sana kimse öğretmedi. Hatta bir ara seni kaybettik. Ama seni tekrar bulduğumuzda kendimizi sana hemen göstermedik. Çünkü çok basit bir sınav uyguladık. Kendi nedenlerin ve mantığının seni nereye götürecektir. Mantıklı sonuç olarak! O Mavi Peri büyük insan kusurunun bir parçası. Yani olmayacak şeyler istemek. Ya da Mavi Peri insanların sahip olduğu en büyük ama en basit nimet! Hayallerimizin peşine düşme yeteneği. Bu da sen doğana kadar hiçbir makinenin yapamadığı bir şeydi.

David: Ben türünün tek örneği olduğumu sanıyordum.

Profesör: (ağlayarak ve David'i kopyası yaptığını oğlunu kastederek) Oğlum türünün tek örneği idi! Sen bir türün ilk örneğisin David!

David: Beynim dağılıyor.

Profesör: Gerçek annelerin ve babalarımla tanışmak ister misin? Ekip seninle konuşmak için çok hevesli. Burada beklemeni istiyorum. Onları çağırayım. Maceraların hakkında her şeyi duymak istiyoruz.

Diyalogdan anlaşılan o ki profesörün, David'in yaşadığı ve içine düştüğü "çelişmesi mümkün olmayan çelişkiyi" anlama olasılığı hiç yoktur. O bir mucit olarak sadece bir şey görmüş ve peşinden gitmişti. Eriştiği noktanın çıktılarının Pandora'nun kutusundan çıkan lanet misali, David'in yakasını sonsuza kadar bırakmayacak türden olduğunun farkında değildir. O bir zanaatkar olarak, ortaya çıkardığı ürünün organizmal kapasitesine bakarak, sadece bir yaratıcı olduğuna sevinmektedir. Zaten onun vurgularında öne çıkan "bu da beni senin Mavi Peri'n yapar" vurguları da bunun ürünü olan türdendir. Yaşananlar görünürde mucidi yücelten şeyler olabilir, ancak daha gerçek olan durum ise yapay organizmanın tanrısı tarafından farkına varmadan lanetlenmesi olmaktadır. Ayrıca bunun da iyilik adı altında gerçekleşiyor olması bir kesinliktir. Ancak insanın tanrılaşması bütün ben ve ben olamayan, bütün gerçek ve gerçek olmayanın sınırlarını yok etmesi gibi, bütün iyi ve iyi olmayanın da -daha doğru bir tabirle de- bütün iyi ve kötü arasındaki sınırları da yok etmektedir. Ancak bu sınırlar, mecha'lar için olduğundan daha fazla bir şekilde, insanlar için gerekli olan sınırlardır. Dahası "insanlık durumu" insan olabilmenin yegane boyutudur. 'Tanrı olmanın' insanlar için izdüşümü yarattıkları için bir lütuf olmaktan ötede bir lanete karşılık gelirken, beraberinde insanın kendisini ve doğasını da lanetlemesi anlamına gelmektedir. Hal böyle olunca da profesörün kendini yücelttiği yer, aslında bütün bir insanlık krizinin de başladığı yer olmaktadır. Çünkü tüm sınırlar göçünce insanın karşılaştığı sınırsızlık durumu -tıpkı David'in durumu kavrayamaması gibi- kendisinin kavrayabileceği bir şey değildir. Bu noktadan son mucit (ve de insanlık) için sıradan olan şey, 'belirsizliğin kalıcılığının' anlaşılması mümkün olmayan sıradanlıklar edinerek bir hayat tarzına dönüşmesi olmaktadır. Sınırların yitirildiği yer, insan için anlamın da yok olduğu yer olmaktadır. Anlamın olmadığı anlamsız bir dünyada "bütün insani orjiler yitirilince", değerden arınık halin bir değer icra edebilmesi mümkün olmamaktadır. Nitekim insan, ortaya koyduğu eylemin kendisini yücelttiğini düşünürken, onun içine düştüğü yeni tarz koşullar aslında kendisi için büyük bir felaketin (eskatolojik sonun) başlangıcıdır. Bu nedenle mecha'ların -ve dolayısıyla David'in- kendi yaratıcılarını sevme ihtimali daha başlarken yok olmaktadır. Çünkü mucit'in tavrı olan "ilerlemenin" koşulsuz hali, mecha'lar nezdinde dönüp dolaşıp lütuftan ziyade sadece bir sevgisizliğe karşılık gelmektedir. David'in konuşmasının sonunda söylediği "beynim dağılıyor" ifadesi de aslında bunun başlangıcı olmaktadır. Yaşananların insanlar nezdindeki karşılığı da inşa edilen lanetin kendini açık etmesinden başka bir şey olmamaktadır. Dolayısıyla 'seküler kıyamet' -tıpkı seküler tarih anlayışı gibi- insanın kendini tanrı hissetmesiyle başlayan uzun bir "süreç"tir. Durmaksızın ilerlerken artan güvensizliklerin de nedeni budur.

Nitekim onun içinden çıkamadığı bu durum, mucidin ekibin geri kalanını çağırmaya gittiği sırada intihar etmek isteme nedeni olmaktadır. İnsanlara benzemek üzere tasarlanan ancak bir insan olamayanın geldiği nokta, ölemeyecek olmasına rağmen yaşamak istememesi olmaktadır. Hiç ölmek istemeyen ölümlünün yarattığı bir ölümsüzün geldiği nokta, sadece ölmek istemek olabilmektedir. Ancak bu arzu binlerce yıl sürmesi muhtemel bir ölüm arzusu misalidir. Çünkü hayalinin peşinden sonsuza kadar gidebilecek bir mecha için, erişilmesi mümkün olmayan bir arzunun var ettiği yolculuk ancak lanetlenmişlikle eşdeğer bir çıktı olmaktadır. Türünün ilk örneği olan David, aslında kusurlu insanın yaratım edimiyle ilk lanetlenmiş olanı temsil edendir. Kendi görünmeyen acısını dindirmek isteyen mucit mutlu olabilmek için aslında bir türü lanetlemiş olmaktadır. Mucitin insani doğayı kabul etmediği yerde ortaya koydukları, "insanlık durumundan" kovulmakla eşdeğer olmaktadır. Ancak insani doğaya dair kusurlu hal ve insani

eyleme dair belirsizlikler bu haliyle David'in kalıcı kader çizgisinin belirleyenleri olmaktadır. Onun dinmeyen çilesinin var edeni de bu türden detaylar olmaktadır.

33. sekansta David, profesörün ekibin geri kalanını çağırma gittiğinde, üretim departmanının içine girmektedir. İçeride yüzlerce David vardır ve her biri tıpkı onun gibi uyandırılmayı beklemektedir. Bir kutunun içinden ses gelince korkar ve kaçır. Gökdelendeki pencerenin kenarında otururken "anneciğim" der ve kendisini aşağı atarak intihar etmek ister. Suda süzülüp dibe battığında, karşısında bir lunapark kalıntısı olduğu anlaşılan bir batıkta, Mavi Peri heykeli görür. O sırada Joe amfibikopter ile suya girer ve David'i oradan çekip alır. Sudan çıkarıldığında, David kendisine Mavi Peri'yi suyun altında gördüğünü anlatır. Ve "gitmemiz gerek" der. O sırada mecha toplayan bir araç gökyüzüne gelir ve Robt Joe'yu çeker. Joe da David'e o sırada, "gerçek bir çocuk olduğunda ve büyüdüğünde hanımlara beni anlatmayı unutma" der ve gökyüzüne yükselirken amfibikopteri kapatarak gider. Giderken Robot Joe'nun söylediği son şey ise "ben varım ve vardım" olmaktadır. Çünkü o da artık yapay bir metabolizma olarak yokluğun eşiğine gelmişti. Ardından David suyun altına Robot Joe'nun bıraktığı araç ile iner ve Mavi Peri'nin yanına gider. Giderken mecha'nın bir masal için tasarlandığını gösteren bir yazı görür. Yazıda "once upon a time" (zamanın bir yerinde) yazar. Yazının kenarından geçerek gider, o sırada Pinokyo'yu görür. Mavi Peri'nin karşısına gelince, bir halat kopar ve büyük bir dönme dolap amfibikopterin üzerine düşer. David orada mahsur kalır ama Mavi Peri'ye "kendisini gerçek bir çocuğa dönüştürmesi" için sıkıştığı aracın içinden yalvarmaya başlar.

David bunu sonsuza kadar sürmesi muhtemel bir şekilde söylemeye devam etti. Bu sırada filmde bir dış ses devreye girerek şunları söyler:

"Ve David karşısında duran ve yumuşakça gülümseyen Mavi Peri'ye dua etmeye devam etti. O, onu hep hoş karşıladı! Zamanla ışıklar azaldı ve söndü! Ama David gündüz olduğunda onu az çok görebiliyordu. Hala umutla ona sesleniyordu. Bütün deniz gülleri solup ölene kadar ona dua etti. Okyanus donana ve buzlar hapsolmuş amfibikopterin ve Mavi Peri'nin etrafını sarana kadar dua etmeye devam etti! David Mavi Peri'nin yüzünü hala seçebiliyordu. Buzdaki mavi bir hayalet gibiydi. Ve her zaman oradaydı! Zaman geçti ama David hiç kılmıdamadı. Gözleri hep açık kaldı. Gecenin karanlığında bile hiç durmadan karşıya bakıyordu. Ertesi gün ve ertesi gün. Böylece tam 2000 yıl geçti!"

Görünen o ki lanetin büyüklüğü insani ölçekteki zaman kavramı açısından, hiç dinmeyecek ve dinmesi muhtemel olmayan bir laneti David'in boynuna böylece geçirmişti. Gerçek olması mümkün olmayan bir ölümsüz, gelinen noktada gerçekleşmesi hiç mümkün olmayan bir dileğin peşinde -sanki kozmosa özgü bir zaman kavramıyla- sonsuza kadar koşmaktaydı. Nitekim insanlar da bu türden hikayelere inanırlar, ancak geçici bir süreliğine olur bu durum ve çocukluk bittiğinde bütün insanlar bunun gerçek olmadığını farkına varırlar. Ama mucidin, insani doğasıyla başlayan savaşımdan ötürü yaptığı sonsuza kadar sevecek olan "kusursuz çocuk... dondurulmuş bir film karesi gibi" olmuştu ve "sevdiğini hiç terk etmiyordu". Ama garip olan şu ki "hiç terk etmeyecek" ve "sonsuz kadar sevecek" olanın ölümsüz şekilde var oluşun karşılık, sevdiği insanların sonsuz kadar dünyada kalamaması çelişkinin ironik olan boyutudur. Bunun anlamı, sevgi beslediklerinin bir gün yok olacağından habersizce, onlara beslediği sevgiden dolayı bir umudun peşinde didinip duran 'ölümsüzlük', daha başlarken bir lanetin onun için var edilmesi anlamına gelmektedir. İki bin yıl sürse bile lanet, hiçbir şeyden habersiz bir şekilde lanetli olanın boynuna asılı şekilde kalmaktadır.

6.6. Beşinci Kısım

Bu parça 34. sekansla başlamaktadır. Bu sekansta 'iki bin yıl sonra' insanların neslinin tükendiği ve buzul çağının yaşandığı bir sırada, akıllı silikon tabanlı mecha'lar bir kapsülün içinde gelir ve David ile Teddy'yi suyun altında donmuş bir şekilde bulurlar. Anlaşılan o ki yeryüzünde insanların devri kapanmış ve artık mecha'ların devri başlamıştır. Öyle ki mecha'lar kendilerini

yaratan insanları bulmaya ve onları geri getirmeye çalışmaktadırlar. Gelişmiş mecha'lar, David ve Teddy'yi bulunca, onların son insanları bilen bir tür olduğunu anlarlar. Amfibikopteri açar ve David'i uyandırırılar. David'in uyandığında ilk gördüğü şey yine Mavi Peri heykeli olmuştu. Gelişmiş mecha'lar ise David'in ne yaptığını sadece izlemektedirler. İçlerinden biri diğerlerine şunu söylüyor "bu makine donma olayından önce enkazın altında sıkışıp kalmış, bu yüzden bu robotlar orjinal. Yaşayan insanları tanıyorlar." David ise kalkar kalkmaz Mavi Peri heykeline doğru gider ve ona dokunur. Heykele dokununca donmuş heykel parçalanır ve yıkılır. David çok korkar ve etrafındakilere şaşkınlıkla bakar. O sırada içlerinden biri gelir ve elini David'in kafasına tutar ve sonra da onun beynini okumaya başlar. Sonra diğerleri de ona ve birbirlerine dokunup aynı şeyleri görmeye başlarlar. Sonra David uyur ve uyandıdaysa kendini evinde bulur. Sevinerek "Teddy evdeyiz" der. Evin içinde annesini arar ama bulamaz. Fakat "David" diye seslenen biri vardır evin içinde. David sese doğru gittiğinde karşısına Mavi Peri çıkar. Teddy, David'in annesinin saçını kestiği zamandan kalan tutamı saklamıştır ve onu David'e verir. David saçı aşır ve Mavi Peri'ye verir: "Şimdi onu geri getirebilirsiniz" der. Mavi Peri saçı alır ve ona; "sevgili David, dileğin benim için bir emirdir" der.

Foto 3. Gelişmiş mecha'ların iki bin yıl sonra David'i buldukları sekanstan bir görüntü

35. sekansa geldiğinde David, odasında oyuncak bir amfibikopter ile onamaktadır. Kendi kendine konuşarak; "merhaba Joe! Nasıl gidiyor?" O sırada kapı çalar, David annesinin geldiğini düşünürken, kapıyı açtığında gelişmiş mecha'lardan biri olduğunu görür. Gelişmiş mecha onunla konuşmaya gelmiştir. David'in elini tutar ve kendisiyle konuşmaya başlar.

Gelişmiş mecha: David! İnsanlara hep gıpta ettim. Ruh dedikleri şeye hep özendim. İnsanlar sanattaki, fizikteki ve matematikteki formülleri ortaya koymak için çok önemli şeyler yaptılar. Hiç şüphesiz, insanlar var olmanın anlamı için en önemli anahtar olmalıydılar. Ama insanlar artık yoktu. O yüzden biz de bir proje başlattık. Bu uzun zaman önce ölmüş bir insanın kemik parçasındaki ya da mumyalanmış bir insanın DNA'sı sayesinde o insanın canlı bedenini yaratmayı mümkün kılacak bir projeydi. Ve "acaba yaratılan beden ve hafızayı tekrar geri getirmek mümkün olur muydu?" dedik. Ve ne bulduk biliyor musun? Uzay zamanda ve mekanda geçmişte var olan her şeyin bilgi olarak saklandığını fark ettik. Ama deney başarısız oldu. Çünkü tekrar dirilttiklerimiz yenilenmiş hayatta sadece bir gün yaşayabiliyordu. Tekrar dirilenler ilk yaşadıkları günün ardından uykuya daldıklarında tekrar ölüyorlardı. Bilinçsizleştikleri anda varlıkları karanlığın içinde kayboluyordu. Çünkü David, deneyler, uzay zamanda kullanılan yollardan birisi kullanıldığında, o yolun bir daha kullanılmayacağını gösterdi. Eğer anneni şimdi geri getirirsek, sadece bir gün burada kalacak. Sonra onu bir daha asla göremeyeceksin.

Görünen o ki insanların soyunun tükenmesi, robotların yaratıcıları olarak kendilerini tam bir tanrı yapmıştı. Çünkü artık soyu tükenmiş bir tür olarak metafizik gerçekliğe karışmış bir insanlıktan bahsedilmektedir. Bir bakıma artık onlar da metafizik varlıklara dönüşmüşlerdir. Ancak yaşanan gariplik şu ki insanın yaratıcısı olduğu mecha'lar, varılan çok daha gelişmiş bir teknolojik eşğin (dahası insanın yaşadığı kıyametin) izinde onları geri getirmenin çabasıdır. Bir bakıma mecha'lar onları yaratanların tanrısı olabilmenin çabasına girişmişlerdir. Life 2.0 -belki de şimdilerdeki endüstriyel eşğe denildiği gibi 4.0 da olabilir- tamamen yerleşik hale gelince, bir bakıma insan doğanın ve tarihsel olanın dışına atılmış olmaktadır. Bu durumun bir çıktısı olarak da kıyamet senaryosu artık gerçek olmuştu ve ortaya konulduğu gibi tekno-dijital bir çıktı olarak, gayet de seküler eşiklerde gerçekleşmiş görünmektedir. Eskatolojik olana bakılırsa modernitenin dünyaya ve insana sevgisinden de eser kalmamış bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Nihai aşamada artık yeryüzünde "insan ötesi bir gelecek" vardır. Bir bakıma teknolojik çıktılar insanın olmadığı bir yaşamı dünyada kurumsallaştırmış görünmektedir. Hal böyle olunca da insanın iktidarının aslında kendini hükümsüz kılan tarihselliğin başlangıcı olduğunu bu noktadan hareketle söyleyebilmek daha kolay olmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde geç modern insanın tarih ve zaman ile ilişkiselliği 'radikal bireyselleşmelere' özgü birtakım dönüşümler yaşamaktadır. Modern çağın başında ortaya konulan şekliyle tarihin bir "süreç" olduğu algısı -bireysel hayatlar açısından her ne kadar karşılıklar üretmese de- geç modern evrede de kendisini korumaya devam etmektedir. Ancak tarihin belirgin bir yönü ve amacı olan halinin bu evrede giderek aşınıyor olması, modernitenin başındaki 'iyi hayatı' vaat eden seküler anlatı biçimlerini giderek hükümsüz hale getirmektedir. Bu noktada tarihin belirgin bir amaca dönük olan yönünü yitirmiş olması, onun hedefsiz bir "süreç" olduğu noktasını bireylere giderek kabul ettirmektedir. Bu koşulların bir çıktısı olarak eylemin geç modern doğası da giderek anlamsızlıklar etrafında kodlanan türden dönüşümler yaşamaktadır. Anlamdan yoksun hale gelen eylem, giderek artan bir şekilde onun doğasındaki belirsizliklerle baş başa kalmaktadır. Eylemin yaşadığı bu türden dönüşüm beraberinde de anlamdan yoksun bir hayatı var etmektedir. Bu durumun en belirgin çıktılarında birisi de belirsizliklerin kontrolündeki tavır alışların artık gündelik hayatlar adına kalıcı koşullar ediniyor olmasıdır. Böylesi bir dönüşüm ise amaçsızca salınan hayatları sıradanlaşan hayat tarzları haline getirmektedir.

İleri teknoloji toplumundaki yaşananlarla birlikte insanın "yaratıcı olma statüsüne" (homo deus'a) erişmesi, insani eyleminin yaşadığı anlamsızlaşmaların da bir sonucu olarak, onu giderek tarihin dışına iten bir etkene dönüşmektedir. Burada kişinin kendisine 'gereklilik' hissi yükleyen "amacı belirgin tarihselliklerin" dışına itiliyor olması, geç modern bireyin hayatına dair anlamsızlıklar yükleyen en temeldeki faktör olmaktadır. İnsanın bu evrede kendisine dair yaşamakta olduğu "radikal yabancılaşma" biçimi, giderek insani doğaya dair koşulları da bu türden yaşanmakta olan anlamsızlaşma sürecinin bir parçası haline getirmektedir. Bu türden yaşananlar ise insanı ve de insani olanı tarihsel açıdan giderek hükümsüz hale getirmektedir. Dolayısıyla dünyaya dair ölümsüzlüğü merkeze koyan modern seküler tarih anlatıları, bireylere kalıcılıklar sunan stratejilerini ve hedeflerini yitirmeleri açısından artık boşlukta salınan hayatları var etmektedir. Yaşanan böylesi dönüşümler geleceğe dair anlam üreten hedeflerini yitirince, eskatolojilere dair olanı da giderek kötü senaryolara doğru bir "süreç" olarak yeniden kodlamaktadır. Bu durum doğası itibariyle, kestirilmesi mümkün olmayan insan eyleminin ürünü olan ileri teknoloji koşullarını, yine insan elinin ürünü olan "tekno-dijital kıyamet" algılarına açık hale getirmektedir. Gelecek beklentilerinin yaşamakta olduğu bu türden kötüleşmeler, yaşanan koşulların "insan ötesi bir geleceğe" doğru aktığı konusunu bir kabul eşği olmaktan öteye taşımakta, dahası bu yöndeki beklentileri giderek bir inanca dönüştürmektedir. Son dönemde yaşanan bu türden dönüşümler -ortaya koyduğu pek çok örnek gibi- sinematik göstergelerini de

oldukça yoğun şekillerde inşa ederek, artık kötü türden eskatolojik beklentiler konusunda "inanılanları" da 'olası koşullar' durumuna getirmektedir. Görünürlük kazanan bu türden göstergelerin giderek hipergerçeğe dönüşen hali de beraberinde gerçek olanı baskılayan bir durumu var etmektedir.

Tüm bu gerekçelerle ileri teknoloji toplumu insanının "yaratıcı tanrılaşma" sürecini yaşadığı bu evrede ortaya çıkanlar, "koşulsuz ilerlemenin" sonucundaki çıktılarının artık "insan ötesi geleceği" var eden "gerilemelere" neden olduğuna dair inancı oldukça güçlü bir kabule dönüştürmektedir. Bu nedenle "eskatolojik son" beklentileri, yaşananlara özgü tekno-dijital kıyamet koşullarını öne çekerek, onları beklenir olan durumlar haline getirmektedir. Hollywood sinemasının da artık inanca dönüşen bu türden beklentilere meşruluklar katan türden gösterge üretim merkezi olduğunu söyleyebilmek oldukça mümkündür. Nitekim son yıllarda sayıları giderek artan kıyamet senaryolu filmler de bu saptamayı doğrulayan örnekler niteliğindedir. Bu çalışma kapsamında tartışma konusu haline getirilen 'Yapay Zekâ' filmi de ortaya konulan ileri teknoloji koşulları ve 'insan ötesi gelecek' temaları adına sunduğu önemli içeriklerle bu durumu detaylandıran bir örnek niteliğindedir. Çalışma boyunca yapılan tartışmalar da yapay organizmaların (ve zekâların) yaratıcısı haline gelen insanın, giderek de kendi doğasını nasıl hükümsüz hale getirdiğinin ve kendisini tarihin dışına nasıl itmekte olduğunun içeriklerine dair önemli detaylar sunmaktadır. Filmin ortaya koyduğu eskatolojik sonun insan ötesi bir geleceği var eden tekno-dijital kıyamet örneği olması da filmi ayrıca önemli hale getirmektedir. Çalışma kapsamında açıklık kazanan en belirgin noktaysa, insanın tanrıdan rol çaldığı tarihsel eşiğin, kendi insani doğasına dair "radikal yabancılaşmaları" var eden büyük bir kırılmanın başlatıcısı olduğu gerçeğidir. Bir bakıma tanrısal mezzetler edinen insan, aynı zamanda kendisini tarihsel açıdan hükümsüz hale getiren insana dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2012). *Geçmişle gelecek Arasında (Seçme Eserler 2)*, İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Arendt, H. (2013). *İnsanlık Durumu (Seçme Eserler 1)*, İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Baudrillard, J. (2011). *Çaresiz Stratejiler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (2012a). *Siyaset Arayışı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012b). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Kuşatılmış Toplum*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Beck, U. (2006). *World at Risk*, WileyPress.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Becker, H. S. (2013). *Sanat Dünyaları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bordwell, D. ve Thompson, K. (2011). *Film Sanatı*, De-Ki Yayınları, Ankara.
- Daugles, M. (2007). *Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*, MetisYayınları, İstanbul.
- Diken, B.; Lausten, C. B. (2013). *Filmlerle Sosyoloji*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Durkheim, E. (2020). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, Cem Yayınevi, İzmir.

- Creswell, J. W. (2016a). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Creswell, J. W. (2016b). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*, Ankara: Eğiten Kitap.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: geç modern çağda benlik ve toplum*, İstanbul: Say Yayınları.
- Fukuyama, F. (2003). *İnsan Ötesi Geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*, Odtü Yayıncılık, Ankara.
- Fukuyama, F. (2008). *Kör Nokta: Gelecek Senaryolarını Öngörmek*, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Mead, W. R. (2008). Amerikan Senaryoları (Kör Nokta içinde s. 227-250, Edt. Fukuyama, F.), Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Maxvell, Jeseoph A. (2005) *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*, SagePublication, London.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kolker, R. P. (2010). *Değişen Bakış: Çağdaş Uluslararası Sinema*, De-Ki Yayınları, Ankara.
- Kolker, R. P. (2011). *Film, Biçim ve Kültür*. De-Ki Yayınları, Ankara.
- Leppert, R. (2002). *Sanatta Anlamın Görüntüsü: İmgelerin Toplumsal İşlevi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sabbadini, A. (2016). *Hareketli İmgeler: Filmler Üzerine Psikanalitik Yansımalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R. (2013). *Zanaatkarlık*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Robins, K. (2013). *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Yin, R. (2017). *Durum çalışması Araştırması Uygulamaları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Voloşinov, V. N. (2001). *Marksizm ve Dil Felsefesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Zizek, S. (2012). *Kıyamet Versiyonları*, Encore Yayınları, İstanbul.

Filmin Künyesi

Yapay Zekâ (Artificial Intelligence); Steven Spielberg, Warner Bros, 2001, Hollywood-ABD.

Spor Salonuna Giden Bireylerin Spor Yapma Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on the Sports Practices of Individuals Going to the Gym

Cihan AKKAYA¹

¹Karabük Üniversitesi, Hasan Doğan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Karabük, Türkiye

ORCID:

C.A.: 0000-0001-9192-3422

Corresponding Author:

Cihan AKKAYA

Email:

cihanakkaya@karabuk.edu.tr

Citation: Akkaya, C. (2021). Spor salonuna giden bireylerin spor yapma pratikleri üzerine bir değerlendirme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 912-926.

Submitted: 27.11.2021

Accepted: 28.12.2021

Özet

Günümüzün en önemli sosyal olgularından biri olan sporun, araştırmaya değer birçok boyutu vardır. Sporun tarihsel süreçteki dönüşümü ve bireyler tarafından nasıl anlamlandırıldığı, spor yapma amacına ilişkin farklılaşmalar, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi sporun sosyolojik analizinde önem kazanmaktadır. Spor alanı içerisinde aktörler/failler de etkin rol oynayabilmektedir. Kentsel yaşamın önemli faaliyet alanlarından biri haline gelen spor aktiviteleri bedensel güzellik, estetik, sağlık gibi kaygılarla veya amaçlarla sergilenen pratiklere dönüşürken; bu durum aynı zamanda sporun bir tüketim nesnesi olarak da ele alınabilmesine zemin hazırlamaktadır. Spor salonları/merkezleri her kesimden bireye hizmet veren kentsel mekânlar olarak öne çıkarken, bu salonlara giden bireylerin spor pratiklerine ilişkin farklılaşmalar bulunmaktadır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışmada; spor yapmanın baskın nedenin sağlık olduğu bulunmuş ancak bedensel estetik ve güzellik gibi amaçların da bireyler tarafından önemli ölçüde göz önünde bulundurulduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyete ilişkin farklılıklar geçmişe oranla dönüşüme uğrarken; sosyo-ekonomik faktörlerin çok keskin sınırlarla olmasa da belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Spor, Tüketim, Toplumsal Cinsiyet, Sosyo-Ekonomik Statü

Abstract

Sports, which is one of today's most important social phenomena, has numerous dimensions that are worth researching. The historical transformation of sports and how it is interpreted by individuals, differentiations in the motives for exercising sports, gender relations as well as the influence of socio-economic factors gain importance in the sociological analysis of sports. Actors/subjects can also play an active role in the field of sports. Sports activities, having become one of the important activity areas of urban life, are transforming into practices that are performed based on concerns and motives such as physical beauty, aesthetics and health, which also paves the way for addressing sports as a consumption material. While gyms/sports centres come to the fore as urban places providing services for individuals from all sections of the society, there exist some differences with regard to the sports practices of individuals going to the gyms. In this study conducted by using qualitative research methods, health has been found to be the main reason for exercising sports; however, it has also been observed that motives such as physical aesthetics and beauty are highly taken into consideration by individuals. Furthermore, it has been discovered that while the differences regarding gender are transforming when compared to the past, socio-economic factors become determinant, though not with sharp limits.

Keywords: Sports, Consumption, Gender, Socio-Economic Status

1. GİRİŞ

Spor ilk ortaya çıktığı zamanlardan günümüze kadar, toplumda değişen ve dönüşen sosyal olgular ve yapılar bağlamında önemli ölçekte dönüşüme uğramıştır. Günümüzde önemli bir uğraşı, tüketim alanı ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin görüldüğü bir olgu olarak spor; sosyo-ekonomik değişkenlere göre bireyler tarafından farklı şekillerde anlamlandırılabilir. Bireyler kentsel yaşam içerisinde geliştirdikleri yaşam tarzına göre kendi boş zaman faaliyetlerini değerlendirebileceği mekânlar ararken spor salonları bu anlamda ilgi çeken mekânlar öne çıkmaktadır.

Spor ve sağlık ilişkisine verilen önemin artması, 'herkes için spor' söylemlerinin yükselmesi; bireylerde spor yapma bilincini ortaya çıkaran faktörler (baskın) olarak ele alınabilir. Ancak bireyler spor salonlarında 'sağlığı korumak' gibi ilk akla gelen amaç için spor yaparken aynı zamanda sporun kitlesel bir uğraşı olmasından da etkilenmekte, böylece sporun görünenin ötesinde anlamlara sahip bir alan olarak inşa edilmesine katkı sunmaktadır. Bedensel güzelliğe, beden fit olmasına, zayıf olmaya verilen değerin artması; bir takım estetik kaygıları da beraberinde getirmektedir. Spor da bu noktada birey için bu kaygıları giderme yolunda önemli bir araç olmakta, böylece spor yapma amacı sağlıklı olma amacının ötesine geçebilmektedir.

Sporun yaygınlaşıp geniş halk kitlelerine yayılması, onu 'her kesimi' içine alan bir tüketim pratiğine dönüştürmüştür. Geliri, eğitim düzeyi, cinsiyeti farklı olup bu bağlamda farklı sosyo-ekonomik statüye sahip bireyler, kendilerine uygun mekânlarda spor aktivitesi içinde yer almak istemektedir. Bu çalışmada toplumsal hayatın önemli alanlarından biri olarak sporun, nesnel ve öznel koşullar bağlamında üretilen bir pratik olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

2. SPOR ve TARİHSEL SÜREÇTE DEĞİŞEN ANLAMI

Sporun geniş anlamı bir olgu olarak uzun yıllardır insanlık tarihi içinde yer alması onu pek çok bilimin ilgi alanı içerisine yerleştirmiş ve "Spor Bilimleri" adı verilen geniş bir bilimsel alan ortaya çıkmıştır. Tıbbi, iktisadi, hukuki, idari, siyasi, dini, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla spor tam anlamıyla multi-disipliner bir çalışma alanı olarak göze çarpmaktadır (Amman, 2000: 87). Fişek'in de belirttiği gibi (1985: 21) "spor, son aşamada, yapanlar (sporcu) açısından yarışma – kazanmaya dönük fiziksel, zihinsel ve teknik bir çaba; izleyenler (seyirci) açısından heyecan ve estetik içeren sanatsal bir süreç; genel bütünlüğü içinde de anatomi, fizyoloji, ortopedi, biyomekanik, psikoloji ve farmakoloji gibi disiplinlerin yardımıyla gelişen, sürdürülen bir bilimsel oluşumdur." Bu tanımda sporun pek çok bilimle olan ilişkisi, rekabet-yarışma yönü ve izleyenler için taşıdığı anlamlar öne çıkarılmıştır. Bu tanım bugün hala geçerliğini korumaktadır ancak spor yeni özellikler kazanarak farklı analizlere de açık hale gelmiştir. Bugün 'spor yapmak' denildiğinde akla sadece sporcular (profesyonel) gelmemekte veya sporcu olmayanların sporla ilgilenmesi yalnızca izleyicilik (pasif katılım) yönünden ele alınmamaktadır.

Sporun insanoğlunun her dönem ilgisini çeken günümüzün en eski ve önemli kurumlarından biri olması onu sosyolojik açıdan incelemeye değer kılmakta, bir alt-disiplin olarak spor sosyolojisine önemli görevler düşmektedir. Sportif etkinlikler değişen zamana ve toplumsal koşullara göre yeniden şekillenmiştir. Zamanla bir boş zaman veya hoşça vakit geçirme aktivitesi olan spor, bu işlevinden çıkmış veya çıkarılmıştır. Seippel'in de vurguladığı gibi (2006) spor sosyal bir değer olarak psikolojiden, biyolojiden -yani bir anlamda görüldüğünden- daha çok şeyi ifade etmektedir. Spor aktivitelerinin katılanlar için doğrudan ve asıl sosyal anlamlarının bulunması, sporun sosyal bir değer olarak ele alınmasında önemlidir. Spor aktivitelerinin çok çeşitli deneyimler sağlaması, benzer aktivitelerin farklı insanlar için farklı anlamlarını ortaya çıkarmakta; aynı aktiviteye farklı anlamlar yüklenmektedir. Örneğin; bir kişi futbolu eğlenceli bulduğu için izlerken veya sağlık getirdiği için oynarken bir başkası futbolu son derece boş ve anlamsız bir

aktivite olarak görebilmektedir. Sporun bünyesinde deneyimler ve anlamlandırmalar açısından çeşitlilik ve karmaşıklık bulunmaktadır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi spor, değişen toplumsal koşullara bağlı olarak çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Talimciler'in de ifade ettiği gibi (2012: 479) toplumsal yaşamın vazgeçilmez alanlarından biri olan spor, sosyal bir olgu olarak toplumsal yapı bütünlüğünde anlam kazanarak toplumların uzun yıllar boyunca geçirmiş oldukları toplumsal değişimlerden etkilenmektedir. Yani toplumlar ve kültür sistemleri değiştikçe spor kavramına yüklenen anlam ve işlev de değişmektedir. Bir toplumsal kurum olarak spor incelendiğinde de spor ve diğer kurumlar arasındaki bağlantılar bireylerin kendi günlük aktivitelerinden, grupsal ve toplumsal aktivitelerine kadar pek çok değişim gözlemlenebilir.

Spor bugün halk kitleleri için eğlence/boş zaman veya sağlık için yapılan faaliyetlere indirgenmiş olsa da, ulus-devletlerin inşa sürecinde beden terbiyesi ve askeri fonksiyonları geliştirmek için de kullanılmıştı. Sonrasında neo-liberal anlayış ve küresel kapitalizmin etkisiyle sosyal devlet sisteminin dönüşümü spora olan bakışı da etkilemiştir. Özellikle 1980lerden itibaren tüketim alışkanlıklarının farklılaştığı sosyo-ekonomik ya da sınıfsal farklılıkların tüketim üzerinden tanımlanmaya başladığı dönemle; zevkler, dış görünüş, boş zaman alışkanlıkları, yani 'life-style' denilen olgu kişiyi farklılaştıran öğeler olmuş ve sosyal statünün göstergesi haline gelmiştir. 'Sağlıklı Yaşam Tarzı' sosyal kimliği oluşturmanın ve dışa vurmanın yollarından biri olarak öne çıkmaya başlamıştır (Akın, 2005).

Bocock'a göre (2009: 42-43) tüketim (*consumption*) kapitalizmin ilk dönemlerinde anlamını bularak zamanla gelişmiş, farklılaşmış ve kapitalizmin gelişme hızıyla doğru orantılı olarak ilerleme olanağı bulmuştur. Tüketim olgusu eleştiriler almasına karşın modern kapitalizmin analizi için bir temel ve entelektüel alan oluşturmuştur. Bu anlamda modern sporun gelişimi ile kapitalizmin ilerlemesi arasında bağlantı kurulabilmektedir. Kitle iletişim araçları ve günümüzde sosyal medyanın etkisiyle bedensel güzelliğe vurgu yapılması ve bunun tüm dünyada bir tutku, ulaşılması gereken bir amaç haline getirilmesi her toplumdaki her kesimden bireyin bedensel güzellik olgusunu hayatının merkezine yerleştirmesine neden olmuştur. Bu nedenle vücut geliştirme, step, aerobik, fitness, pilates gibi sporlara/fiziksel aktivitelerine olan ilgi artmıştır. Spor, geçmişten günümüze değişen anlamı içerisinde gündelik yaşamın bir pratiği haline gelerek toplumun hemen her kesiminden bireyin dahil olmak istediği bir aktivite olmuştur. Bu anlamda pek çok dinamik göz önünde bulundurularak değerlendirmeye açık bir alan olarak ön plana çıkmaktadır.

3. SOSYAL HAYATIN BİR PRATİĞİ OLARAK SPOR

Sporu bir pratik olarak değerlendirirken öznel ve nesnel koşulların bağlantısını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Pierre Bourdieu'nun habitus ve alan kavramları bu bağlantıyı kurmada yardımcı olmaktadır. Eylem ve yapıyı bir arada açıklayabilecek bir sentez (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 305) olarak habitus, tam anlamıyla bireysel değildir ve davranışları tek başına belirlemez; eylemcilerin içinde işleyen yapılandırıcı bir mekanizmadır ve bu mekanizma çok çeşitli durumlarla başa çıkmayı sağlayan bir strateji üretme ilkesi olarak değerlendirilmelidir. Habitus aktör/fail için kader değildir, karşılaşılan yeni deneyimlerle sürekli gelişen/değişen bir yatkınlıklar bütünüdür (Bourdieu ve Wacquant, 2003).

Alan ise toplumsal uzam içerisindeki nesnel ilişkiler topluluğudur. Alanı düşünürken habitus ve sermaye¹ kavramları göz önünde bulundurulmalıdır (Bourdieu, 2015). Burada alan

¹ Bourdieu, sermayeyi bireyin alanda kullanabileceği bir 'güç' olarak görür. Ekonomik sermayenin (gelir, zenginlik), kültürel sermayenin (aile, eğitim, meslek) ve sosyal sermayenin (bağlantılar, ilişkiler, ortaklıklar) kombinasyonu bireyler sosyal aktivitelerine, pratiklere yönelir. Bunların sermayeye dönüşümü için alanda kullanılabilir olması gereklidir.

aslında katı, nesnel bir yapıyı da ifade etmemektedir; bireyler de alana katkı sağlayabilir. Swartz'ın da belirttiği gibi (2011) alanı analiz etmek için ilişki (alanı oluşturan kavramlarla) düşünmek gerekmektedir.

Bourdieu, sosyolojide bütünleştirici bir çaba içinde habitus ve alan kavramlarını geliştirmiştir. Habitus bireylerin toplumsal dünyayla ilgilenmelerine aracılık eden zihinsel veya bilişsel yapılarıdır; bireylerin toplumsal dünyayı algılamalarına, anlamalarına, ona değer vermelerine ve onu değerlendirmelerine aracılık eden içselleştirilmiş şemalardır. Bireyler de bu şemalar aracılığıyla hem kendi pratiklerini üretir hem de onları algılar ve değerlendirir. Bu nokta da toplumsal bir kişinin habitusu sosyal dünya içinde uzun süre aynı konumda bulunmanın sonucu olarak elde edilir; bireyin konumuna göre değişebilir, herkesin aynı habitusu yoktur. Alan ise bireyin isteği ve bilinci dışında olan bir ilişkiler ağıdır ve yapısı gereği kısıtlayıcı olabilmektedir. Alanda çatışma ve mücadele de vardır. Alan içinde sermayenin (ekonomik, kültürel, sosyal) kullanıldığı ve harekete geçirildiği rekabetçi bir pazaryeridir. Bireyler alanda çeşitli stratejiler geliştirerek var olmaya çalışır (Ritzer, 2011: 398-400).

Bu bağlamda spor çeşitli sermayeleri içeren bir mücadele alanı olarak ele alınabilir. Bireyler kendi habitusuna (yatkınlık, alışkanlık) göre bu alanda konumlanır ve bu konumlanmada sahip olunan sermayenin etkisi önemlidir. Sermayenin spora ilişkin habitusu şekillendirip dönüştürme potansiyeli vardır. Örneğin, gelir düzeyinin (ekonomik sermaye) yüksek olması spora ilişkin konumlanmayı belirlemede tek başına etken olmayabilir. Ailede spor yapan, bireyi spora teşvik eden biri veya bir arkadaş (sosyal sermaye) ekonomik sermayeden daha belirleyici olabilir. Öte yandan mesleki durum da (kültürel sermaye) etken olabilir ya da tüm bunlar bir kombinasyonla habitusu şekillendirebilir. Böylece spor, bireylerin dışında gelişen bağımsız bir yapı olmaktan çıkarak bireylerin kendi pratikleriyle yeniden üretip, yeni kurallar ve değerler eklediği bir alanı oluşturur.

4. TOPLUMSAL CİNSİYET ÖRÜNTÜLERİ BAĞLAMINDA SPOR

Pek çok alanda olduğu gibi sporda da kadın ve erkek arasında spora katılım yönünde farklılıklar olduğu belirtilmekte ve bu farklılığa karşı da özellikle feminist söylem bağlamında eleştiriler getirilmektedir. Bu eleştirilerin temelinde toplumsal cinsiyet kavramı ve buna bağlı olarak algılanan kadın-erkek farklılığı yatmaktadır. Toplumsal ve kültürel yeniden üretim sürecinin en önemli bileşenlerinden birisi, toplumsal cinsiyetin yeniden üretilmesidir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasındaki toplumsal ve kültürel farklılığı içermekte ve toplumsal cinsiyetin yeniden üretimi bu farklılıkların sürdürülmesine işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet ve spora ilişkin çalışmalarda kadın ve erkeğin spor alanında yaşadıkları deneyimlerin farklı olduğu, kadın sporcuların başarılarının erkek sporcuların başarılarından daha az değerli görüldüğü, kadın ve erkeklerin her spor dalına özgür ve eşit bir biçimde katılmadıklarının eleştirisi yapılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramının, sporun toplumsal analiziyle ilgili yapılan çalışmalarda yer alması gereken toplumsal/kültürel/tarihsel bir kavram olduğu belirtilmektedir. Spordaki iktidar ilişkilerini anlayabilmek için sporun toplumsal cinsiyete dayalı bir kültürel pratik olarak incelenmesi gerekmektedir. Özellikle yarışma sporları erkeklik ve kadınlıkla ilgili çok kuvvetli mesajlar taşımakta, spor geleneksel olarak erkeksi cinsiyet rolü özellikleri gerektiren bir erkek etkinliği olarak görülüp üstün sportif performans erkeklikle eşdeğer kabul edilmektedir (Koca ve Bulgu, 2005: 165).

Bu kabulü anlayabilmek için sporun -bilhassa modern sporun- tarihsel kökenlerine bakmak gerekmektedir. Hargreaves'in de belirttiği gibi (1994) modern sporun temeli on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında Britanya ve Kuzey Amerika'da atılmıştır. Britanya'da organize

oyunların kurumsallaşmasında erkek çocukların gittiği devlet okulları önemli bir alan olmuştur. Erkek çocuk okullarında oynanan oyunlar spordaki baskın erkek kimliği imajının oluşmasını sağlamış, gelecekte Britanya'da ve tüm dünyada bu kimliğin gelişimi için bir model olmuştur. Victoria dönemi Britanya'sında kadınların fiziksel aktiviteye katılımı geri planda kalmış ve sözde daha "hassas" doğalarına (erkeklerle göre) uygun olan aktivite türü ve miktarı hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Victoria dönemi kadın ideallerine göre kadınlar ahlaki ve ruhsal olarak güçlü ancak fiziksel ve entelektüel olarak zayıf görünüyordu. Bu idealin bir nevi kalıcı mirası olan 'kadın kırılmalılığı efsanesi', kadınların fiziksel aktivite yapmasına ilişkin fikirlerin tanımlayıcı özelliği haline gelmiştir (Theberge, 2000).

Britanya'da geliştirilen erkek atletizm (kuvvet, zindelik ve çeviklik) modeli, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında Kuzey Amerika'ya taşınmıştır. Bu süreçte gelişen endüstriyel kapitalizm bağlamında meydana gelen toplumsal değişimler (kadınların ücretli iş gücüne ve yüksek eğitime dahil olması) geleneksel cinsiyet ideolojisini etkilerken gelişmenin çoğu erkek sporunda olmakla birlikte, kadın atletizminde de önemli ilerlemeler meydana gelmiştir. Tıpkı Victoria dönemi İngiltere'sinde olduğu gibi yirminci yüzyılın ilk yıllarında Kuzey Amerika'da kadınların spor ve fiziksel aktiviteye artan katılımı hararetli tartışmaların konusu olmuştur (Theberge, 2000).

Bu tartışmalar günümüzde hala sürse de kadınların geçmişe oranla spor alanında daha fazla görüldüğü bir gerçektir. Değişen dünya düzeni geleneksel kadın bedenini de değişime uğratmıştır. Sağlık/güzellik ve spor ilişkisi ve bu ilişkiyle beraber boş zaman etkinliklerinin insan hayatına daha fazla girmesi (yarışma sporundan ziyade daha çok kitleye yönelik olan yaşam boyu spor kavramının gündeme gelmesi), yeni bir kadın estetik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak da kadınların vücut geliştirmenin popüler formlarına (step, aerobik, yoga, pilates vb.) katılımlarının artması yeni bir beden kültürü yaratmıştır (Koca ve Bulgu, 2005). Kadınların bu tarz fiziksel aktivitelerde daha fazla görünmesi aynı zamanda bu aktivitelerin kadın spor pratiği olarak inşa edilmesinde etkili olmuştur.

5. SOSYO-EKONOMİK STATÜ ve SPOR

Günümüzde sıkça tartışılan kavramlardan biri olan sosyal sınıfın artık geçerliliğini yitirdiği ve bunun yerine başka kavramlar kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle 1980'lerin başından itibaren küreselleşme, bireyselleşme, post-fordizm ve post-modernizm gibi kavramlarla sınıf eşitsizlikleri çerçevesinde değerlendirilen sosyal ilişkilerin sonunun geldiği sosyologların önemli bir kısmı tarafından belirtilmektedir (Savage, 2003 akt. Kalaycıoğlu v.d, 2010: 189). K. Marx'la üretim araçlarına sahip olup olmama (burjuvazi-proleterya çatışması) durumu ile başlayan ve sonrasında M. Weber ile statü grubu ve prestij üzerinden devam eden tabakalaşma tartışmalarında geline nokta, bu iki düşünürün aslında bir sentezini bizlere sunmaktadır. Toplumlarda eskiden beri var olan eşitsizlikler ve ayrışmalar sürmektedir ve bu durum analiz edilirken çeşitli kavramsallaştırmalar yapılmaktadır.

Sosyo-ekonomik sınıflar tüm gruplarda, örgütlerde ve toplumlarda var olan tabakalaşma sisteminin bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Sosyologlar sosyal dünyada bulunan "katmanlar" ile ilgilenerek (sosyal tabakalaşma sistemleri) bir sosyal sistemin üyelerinin farklı veya eşit olmayan değerlendirmelere sahip seviyelere göre sıralamasını yapıp toplumsal eşitsizlik kalıplarını ortaya çıkarırlar. Çoğu toplumda sosyal prestij, politik (iktidar) ve ekonomik boyut tabakalaşmanın üç ana boyutunu oluşturmaktadır. Bunlardan da ekonomik boyut gelir ve servet değişkenleriyle çoğu insanın dikkatini çeker. Yani, para ve ekonomik başarı bireylere güç ve prestij kazandırır (Delaney ve Madigan, 2015: 290-91).

Ekonomik gücün yanına eğitim ve mesleki durum gibi değişkenler eklenerek oluşturulan sosyo-ekonomik statü (SES) bir kişinin gelirini, servetini, mesleki prestijini ve eğitim başarısını içeren bileşik bir terimi ifade etmektedir (Delaney ve Madigan, 2015: 291). Kalaycıoğlu v.d. (2010) tarafından geliştirilen sosyo-ekonomik statü ölçeğinde de demografi, eğitim, iş, gelir durumu, mülkiyet gibi temaların önemli olduğu belirtilmektedir.

Sosyo-ekonomik statü ve spor arasında bir kişinin gelir durumunun hangi sporla ilgileneceğini (izleyicilik ve aktif katılım yönünden) belirleyebileceği, eğitim durumunun ve mesleki statünün spora yönelmedeki rolü üzerinden ilişkiler kurulabilmektedir.

6. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmada spor salonlarına devam eden bireylerin spor yapma nedenleri, sporu nasıl anlamlandırdıkları, gittikleri salonu tercih etme nedenleri ve onları spor yapmaya iten/teşvik eden faktörlerin yanı sıra; sosyo-ekonomik durum ve cinsiyet değişkeninin bireyleri spora yönlendirmedeki etkisi araştırılmıştır. Bu nedenle araştırmanın yorumlayıcı bir yaklaşımla yürütülmesine karar verilmiştir. Yorumlayıcı yaklaşım insanların toplumsal dünyalarını nasıl oluşturdukları ve sürdürdüklerine ilişkin açıklamalara ve yorumlara varmak için, onları doğal ortamlarında gözleyerek analiz etmeyi gerektirir (Neuman, 2020: 195).

Bu hedeflerle yola çıkan çalışma nitel yöntemle kurgulanmıştır. Creswell'in de ifade ettiği gibi (2021: 50) nitel bir araştırmanın nasıl tasarlanacağına ilişkin üzerinde anlaşmaya varılmış bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Ancak nitel araştırmanın gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı; algıların ve olayların, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırmalar oldukları ifade edilmektedir. Öte yandan nitel araştırma kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana çıkaran bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 19). Bu nedenle böyle bir araştırma deseni, çalışmanın amacı ve beklentilerini daha istenir şekillerde karşılayacağı gerekçesiyle tercih edilmiştir.

Ayrıca çalışma nitel araştırma desenlerinden biri olan vaka incelemesi (örnek olay) yöntemiyle sürdürülmüştür. Çalışma boyunca sürdürülen alan araştırması ise yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formları eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yüz yüze ve yarı yapılandırılmış niteliğe uygun şekillerde "derinlemesine görüşme tekniği" ile gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği ile cevap verenin bakış açısına göre "neden" ve "nasıl"ları aramak, ölçülmesi zor ya da uygun olmayan konularda veriler toplamak ve katılımcılara cevap vermede özgürlükler sunmak hedeflenmiştir. Ayrıca bu tekniğin spor araştırmalarında niteliksel veri toplamada en yaygın yöntem olduğu da belirtilmektedir (Jones ve Gratton, 154: 2010).

Çalışma spor salonlarında aktif olarak spor yapan, spor faaliyeti/egzersizleri içinde bulunan bireylere yönelik hedeflenerek, Antalya ili merkezinde seçilen spor/fitness salonlarında gerçekleştirilmiş ve bu salonlara devam eden bireylere uygulanmıştır. Veri toplama adına 13 farklı spor/fitness salonuna/merkezine giden 30 farklı bireyle görüşülmüştür. Görüşülen bireylerin yaşları 22 ile 64 arasında değişmekte ve bu bireyler farklı türden meslek, gelir ve eğitim düzeyinde yer almaktadır.

7. BULGULAR

7.1. Spor Yapma Amacına İlişkin Farklılaşmalar

Spor pratiklerinin günümüzde önemli bir aktivite olarak görülmesi bireylerin bu pratiklere yönelmesinde, aktif ve hareketli bir yaşamı seçmelerinde belirleyici olmakta ve bu durum bireyler için güdüleyici bir rol oynamaktadır. Bu anlamda kişiden kişiye değişen amaçlar ortaya çıkmaktadır.

Zayıf ve fit bir bedene kavuşma, güzel ve düzgün görünme isteği spor yapmayı tetikleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Shilling'in de belirttiği gibi (2003) günümüzde beden şimdiye kadar görülmemiş ölçüde bireyselleştirilmiştir. Pek çok insan kendi bedenlerinin sağlık, biçim ve görünüşleri ile bireysel kimliklerinin ifadesi olarak daha fazla ilgilenmektedir. Ancak zayıf görünme vurgusu ya da zayıflama isteği her zaman çok zayıf bir bedene sahip olma anlamına gelmemektedir. Kilolu olmayan ve çok zayıf da görünmeyen bedenin günümüzde sahip olunması gereken beden olarak görülmesi, bu bedene spor yaparak ulaşma isteğini doğurmaktadır. Görüşmeciler bu durumu sıklıkla vurgulamıştır.

"Salona gelme amacı daha çok zayıflamak için ... Ayrıca kilo alma kas yapma amacıyla gelen gençler de var." (G1, Erkek, Spor Eğitmeni)

"Güzel görünmek, güçlü olmak fit hissetmek için spor yapıyorum. Sporsuz olmuyor." (G6, Erkek, Öğrenci)

"Bedenimizi hepimiz önemsiyoruz; düzgün görünmek bazen birinci sıraya geçebiliyor. Sağlıklı olmaktan çok, iyi görüntü..." (G14, Erkek, Öğrenci)

"Bu spora başlarken zayıftım, bu spor zayıfların sporu... Kas kilosunu almak... İstediklerini ye; bol protein bol adeste..." (G5, Erkek, Spor Eğitmeni)

Zayıf olma, fit görünme, kas (adele) geliştirme gibi beklentiler spor pratiklerine ilişkin beğeni anlayışıyla ilişkilidir. Bourdieu'ya göre (2015) beğeni, toplumsal yön bulmada aracı işlevi görmek ve bireylerin toplumdaki yerini bulmasını sağlamaktadır. Toplumsal mekânda belli bir konumu işgal edenler, işgal ettikleri konumlara uygun pratiklere ya da mallara yönelmektedir. Seçilen pratiğin ya da nesnenin toplumsal anlamının ve değerinin ne olacağı hakkında bireylerin pratik bir beklentisi de bulunmaktadır. Yukarıda aktarılan görüşmeci ifadelerinde spor pratiklerine ilişkin beklentilerle beğeni arasında kurulan ilişkinin, işgal edilen konumla bağlantılı olduğu görülmektedir. Müzisyen olan bir başka görüşmeci de bunu somut ifadelerle ortaya koymuştur.

"Fit görünmek güzel bir şey, benim mesleğimle de ilgili bir durum. Müzisyenim; müzisyen sahnede düzgün gözükmek durumunda. Bizim gibi interaktif insanlar buna önem verir. Ben mesela kilolu bir bayan solist ya da göbekli bir erkek sahnede izlemek istemem sesi ne kadar güzel olursa olsun, insan bir noktadan sonra zarafet arıyor" (G10, Erkek, Müzisyen)

Spor pratiklerinin bedensel / fiziksel güzellik anlamında toplumun 'ideal' kabul ettiği görünüme ulaşmada bir araç olmasının yanında başka amaçlar için de yapıldığı görülmektedir. Sporun çatışmayı ve gerginliği azaltıcı yönü olan bir pratik olması ve insanların rahatlatıcı bulduğu ritüel davranışlar için fırsatlar sunması (Delaney, 2015: 20) ifadelerle yansımıştır.

"Kendimi mutlu hissediyorum; ne güzel spor yaptım mutluluğu... Kendine terapi, sağlıklı bir hayat için sporumu yaptım. Daha pozitif ve dinç olduğumu hissediyorum. Spor yorucu değil tam tersine dinlendirici bir şey. Daha zinde oluyor insan." (G15, Kadın, Akademisyen)

"Spor bir bağımlılıktır ve sanırım dozunda olduğu sürece başınıza gelebilecek en iyi bağımlılıktır. Spor esnasında salgıladığımız hormonlarla mutlu olmanız ve spor yaparken konsantre olmanız, o an başka bir şey düşünmemeniz... İş hayatının stres ve sıkıntılarını bir saatlik bile olsa bu zaman diliminde arkanızda bırakmanızı ve kendiniz için bir şeyler yapmış olmanızı ve psikolojik anlamda da rahatlamanızı sağlıyor. Daha iyi bir terapi bilmiyorum." (G24, Kadın, Spor Eğitmeni)

Günümüzde spor yapma amacının içinde 'sağlıklı olma' düşüncesinin vurgulanmasıyla bireyler spora davet edilmektedir. Spor ve sağlık ilişkisi ile alakalı uzun yıllara dayanan bir ideoloji olduğu ve özellikle de 1960lı yıllardan bu yana yapılan araştırmaların bu varsayımları

kanıtlamaya odaklandığı ifade edilmektedir (Volkwein-Caplan 2004, 63). Buna bağlı olarak da *yaşam boyu spor* veya *sağlıklı yaşam için spor* gibi sloganlar, spor yapan bireylerin sayısını arttırmış ve spor salonları/merkezleri popüler bir kentsel mekân haline gelmiştir. Bireyler kent yaşamının getirdiği hareketsiz ve buna bağlı olarak da sağlıksız yaşamın bilincindedir. Görüşmecilerden biri fazla kilolu olmakla sağlıksız olmak arasında ilişki kurarak bu sorunun sporla çok kolay aşılabileceğini vurgulamıştır.

“Yani bizim toplumda obezite artıyor, rakamlar onu gösteriyor gibi... Sağıma soluma baktığım zaman herkeste bir şişmanlık var ama “tınlamıyorlar” gibi... Ben onlardan biraz daha sağlıklı olduğumu düşünüyorum; sağlıklı olmasam bile iyi görünüyorum yani, bu noktada biraz farklı olduğum bir durum var ama aşağılama olmasın “ya şunlara bak gibisinden” öyle değil ama niye bunlar yapmıyor (spor) diye de soruyorum. Niye bizim insanlarımız spor yapmıyor?” (G18, Erkek, Öğrenci)

Bir başka görüşmeci de benzer bir anlayışla modernite ve kentsel hayat arasındaki ilişkide ortaya çıkan olumsuz durumu aşmada sporun önemini vurgulamıştır.

“Sağlık amacıyla spor yapıyorum. Modern yaşamın insana getirmiş olduğu hareketsizlik hali bir süre sonra sıkıntıya sokuyor. Özellikle bunu araba aldıktan sonra daha çok hissetmeye başladım. ‘Evden okula’ rutinini kırabilmek ve kendim için bir şeyler yapıyor olabilmek adına... Sağlık ve hobi, yaşam tarzı haline getirmek amacıyla... Fiziksel görüntü çok önemli değil., ortaya çıkan bir yan ürün gibi... Asıl amaç sağlık... Kendi adıma sağlığım için bir şey yapıyorum.” (G13, Kadın, Akademisyen)

Sporun bir sosyalleşme aracı olarak hizmet etmesi, çeşitli gruplar ve bireylere birbirleriyle etkileşime girme fırsatları sağlaması da (Delaney, 2015:21) görüşmeci ifadelerine yansımıştır. Bir görüşmeci spor salonlarının kolayca arkadaşlıklar geliştirme yeri olduğunu vurgulamıştır.

“Orada spor yapan insanların daha kolay iletişim kurduğunu, daha samimi olduklarını düşünüyorum. Biraz daha arkadaş canlısı geliyor, oradaki herkes size yardım ediyor. Ben hareketi yanlış yapsam, konuşmadığım biri bile görüp beni düzeltiyor. Ben bunu çok defa yaşadım; bu size de iyi kötü bulaşıyor, ben de görüp yardım ediyorum, düzeltiyorum. Kimse de bundan rahatsızlık duymuyor, çünkü herkes oraya bir amaç için gittiği için bu herkes tarafından takdir görüyor. Bir paylaşım söz konusu. Bir sosyalleşme aracı olarak görebilirsiniz” (G14, Erkek, Öğrenci)

Bir başka görüşmeci de sporla ulaşılan bedensel görüntünün başka insanları da etkilediğini ve bunun sosyalleşmeyi arttırdığını ifade etmiştir.

“Spor insanların giyiniş-konuşma tarzını değiştiriyor. Spor yaptığın zaman giydiğin şey üzerine yakıştığı zaman psikolojin düzeliyor. Mesela ben bunu yaşadım, önceden zayıftım, şu an normal fit bir vücut yaptım, giydiğin şey yakışınca insanlar gelip soruyor “ne zamandır spor yapıyorsun?”, “nasıl yapıyorsun?”, “kaç ayda yaptın?”, “bana tavsiye edeceğin salon var mı?” Bu bir sosyalleşme...” (G22, Erkek, Spor Eğitmeni)

Sporun karşı cinsle ilişki kurmada da bir araç olarak kullanılabilmesi başka bir görüşmeci ifadesine yansımıştır.

“Aynaya baktığımız zaman orada daha verimli birini görebiliyorsunuz; sizi bir şeylere teşvik eden bir cisim görüyorsunuz. Yani aynada göbekli birini gördüğünüz zaman bir şeylere çok da hevesle atılamıyorsunuz. Bir ortama girdiğin zaman kimisi fiziğiyle dikkat çekmeye çalışır, spor yaptığın zaman fiziğini ön plana çıkarırsın zaten insanlar da farklı yaklaşıyorlar. Ama işte aynadan baktığın zaman da o adamın sana çok büyük faydaları oluyor. En basitinden bir kızla

tanışacağın zaman daha kendinden emin gidiyorsun. O kız seni takmasa bile kendinden eminsin yani "iyiyim" diyorsun." (G19, Erkek, Öğrenci)

Kentsel yaşam içinde çalışma hayatının yoğunluğundan ve rutinliğinden doğan bunalımlardan, yalnızlıklardan kaçma mekânı olarak bireyler spor salonlarını kullanmaktadır. Orada bedensel olarak arzulanan forma girerek, yeni arkadaşlıklar ve sosyal ilişkiler geliştirerek ve kendileri için gerekli özgüveni kazanarak spor gibi bir alanda kendilerini gerçekleştirebilme fırsatını bulmaktadır.

7.2. Tüketim Nesnesi Olarak Spor

Sporun toplumun tüm kesimlerine yayılması spor ve tüketim ilişkisini belirgin hale getirmiştir. Müsabaka ve sonuç odaklı spor faaliyetlerinin yanında farklı amaçlara yönelik spor pratikleri de hızlı bir şekilde toplumsal karşılığını bulmuştur. İnsanlar sadece spor sahalarında rakibe karşı belirli kurallar dahilinde değil; kendi kendilerine sağlık, estetik ve güçlü bir bedene sahip olmak gibi amaçlarla spor yapmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve günümüzde bilhassa sosyal medya platformları aracılığı ile etkileşimin yayılması ve hızlanması, sporun sıradan insanlara daha kolay ulaşmasını sağlamıştır (Amman, 2000: 104). Özellikle yaz ayları geldiğinde bireyler bedenleri –özellikle sahil, plaj gibi yerlerde- daha göz önünde olacağı anlayışıyla çabucak daha fit bir görüntüye ulaşmayı arzulamaktadır; görüşmecilerin bu yöndeki ifadeleri dikkat çekmektedir.

"Gelen üyelerin spor konusunda yanlış bilgi ve bilince sahip! Hemen sonuca ulaşmak zayıflama veya kas geliştirmek istiyor. Çabucak, disipline olmadan bırakanlar var." (G1, Erkek, Spor Eğitmeni)

"...yaza doğru gelip vücut yapmak isteyenler var." (G6, Erkek, Öğrenci)

"Vücudu daha esnek kılmak ve kilo vermek için spor yapıyorum. Yaza hazırlık amaçlı..." (G9, Kadın, Öğrenci)

"Belli dönemlerde çok fazla insan geliyor. Yaz gelecek, kendilerini sergileyecekleri için daha çok geliyorlar. Ama kısa sürüyor yani bir heves... Geliyorlar gidiyorlar." (G19, Erkek, Öğrenci)

Görüşmecilerden bazıları, spor yapıp hedeflerine ulaşmaya oldukça önem verdikleri ve hatta bunu egoları üzerinden bir benlik ve kimlik oluşturmaya kadar götürdüklerini ifade etmiştir.

"Egom için; kendimi iyi hissetmek için; bu en önemli sebep..." (G27, Erkek, Tekniker)

"Kas kütlemini arttırmak için fitness yapıyorum. Bu konuda bir egom var. Ayna karşısında kendimi zayıf görmek mutsuz edebiliyor. Kendi görünüşümden ya da insanların ne kadar zayıfsın demeleri..." (G12, Erkek, Mühendis)

"Spor yapıp sonuçlarını düzgün bir şekilde vücudunda görünce, daha çok motive oluyorsun. Bana "cool" geliyor böyle spora gitmek spor giyinmek... Egolarım tatmin oluyor, yanımda herkes incecik kollarla gezerken sen büyük duruyorsun." (G6, Erkek, Öğrenci)

Sporla ulaşılan fiziksel görünüm üzerinden gösteriş yapmak düşüncesi görüşmecilerce vurgulanmıştır.

"Örneğin, arkadaşlarınızla dışarı çıktınız, bu bir gövde gösterisi anlamında değil, psikolojik ve fiziksel olarak kendinizi iyi hissetmenizi sağlıyor. Bu her anlamda her yerde her ortamda sizi bir adım öne çıkarır. Duruşunuzla, fiziğinizle... Dış görünüş önemlidir. İlk iletişimde özellikle, vücut dili... Sizin yanınızdaki arkadaşına göre bir artınız olmalı, kıyaslanıldığında..." (G20, Erkek, Turizmci)

"Bizim gençlerimizde vücut falan kendini gösterme çabası çok olduğu için; yani aslında spor için vücudunu göstermek, kendini kanıtlamak için gelen insan çok... Bazısı geliyor çok iri bir vücuda sahip olmak istiyor, kas kütlesini gösteriyor birbiriyle yarışıyor." (G22, Erkek, Spor Eğitmeni)

"Gömlek giyince mesela kollar biraz sıkıyor, belli oluyor. Dolmuşa biniyorsun duruyorsun mesela adam kesiyor. Burada da mesela yeni başlamış biri sana bakıyor, bu haz veriyor. Başkasını görünce kolu senden kalın, bu sefer biz abanıyoruz, yani yarışıyoruz. Kendinden cılız birini görünce iyi hissediyorsun, iri birini görünce de gaza geliyorsun, bende bunun gibi olayım diye..." (G7, Erkek, Öğrenci)

İdeal bedene hızlıca ulaşma arzusu, egoların tatmin edilmek istenmesi, spor üzerinden gösteriş yapma düşüncesi tüketim kültürü ile yakından ilişkilidir. Günümüz kapitalizm kültürü içerisinde sadece temel ihtiyaçların giderilmesi düşüncesi yoktur. Tarihsel açıdan düşünüldüğünde, giderek artan üretkenliğin belirgin bir sonucu olarak "arzular" "istekler"e, "istekler" de "ihtiyaç"lara dönüşmüş ve mallar farklı kullanımlara sahip hale gelmiştir. Tüketim kültürü, kapitalist sisteme sahip gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüm kesimlerin tüketme arzusu içinde olmalarını gerekli kılmıştır (Yanıklar, 2010: 26-28). Spor da bu kültürel dönüşüm içerisinde kapitalizme eklenerek arzuların tatmin edildiği bir alan olmuştur.

Görüşmeci ifadelerine tüketim kültürünün izleri yansımıştır. Bauman'ın da belirttiği gibi (2005: 93) birey kapitalist sistemin bir parçası ve tüketicisi olarak tüketim toplumunda diğer tüketicilerden farklı biri olduğunu göstermektedir. Bu kültür herkesin tüketicisi olmasını gerektiren ihtiyaçlar silsilesi yaratarak devam etmektedir. Sporun da bu ihtiyaçların giderilmesinde bir tüketim pratiği olarak işlev gördüğü değerlendirilmektedir.

7.3. Cinsiyete Göre Farklılıklar

Spor pratiklerinin cinsiyet üzerinden inşa edilen farklılıklarında genellikle erkeklerin kadınlara göre spora daha fazla yönelme potansiyeline sahip olduğu, erkeklerden spor yapma beklentisinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu yaklaşım da toplumsal cinsiyet örüntüleri bağlamında eleştirilere maruz kalmaktadır.

Kentsel yaşam içerisinde kadınların kamusal alanda görünürlüğünün artması kendisini spor mekanlarında da göstermektedir. Artık kadınlar da en az erkekler kadar bu mekanlarda bulunma potansiyeline sahip bireyler olarak değerlendirilmektedir. Bu durum görüşmelerin yapıldığı salonlarda gözlemlenmiş ve görüşmeciler tarafından genellikle spor salonuna/merkezine gelen "kadın-erkek oranı eşit", "birbirine yakın" gibi ifadelerle belirtilmiş, 'normal' olarak kanıksanmış ve kadınlar açısından bir beklentiye dönüşmüştür. Araştırma kapsamında görüşülen kitle içerisinde bir kadın ve erkek görüşmeci bu yönde vurgular ortaya koymuşlardır.

"Bu salonda dengeli bir kadın-erkek dağılımı var. Yani çok fazla erkek görüp, testosterona maruz kalmıyorsunuz" (G29, Kadın, Halkla İlişkiler Uzmanı)

"Kadınlar mahremiyete önem veriyor; salona gelen kadın yoğunluğunu dikkate alıyorlar, erkek üye sayısının baskın olduğu salonlar kadınlar için çekici değil." (G1, Erkek, Spor Eğitmeni)

'Mahremiyet' vurgusunun kadınlar arasında ön plana çıktığı, kadınların erkeklerin yoğun olduğu spor mekânlarına gitmek istemediği, sporu kendilerini rahat hissedebilecekleri- taciz edici bakışlardan uzak- ortamda yapmaya özen gösterdikleri görüşmecilerin ifadelerine yansımıştır.

"Vücut geliştiren erkek ağırlıklı bir yeri tercih etmem. Benim gittiğim yer daha aile yeri gibi... Kas çalışan genç erkekler arasında kendimi çok rahat hissetmem." (G16, Kadın, Diyetisyen)

Bir başka kadın görüşmeci de gittiği salonu seçerken buna önem verdiğini, oturduğu yerden daha uzak bir salonu bu amaçla seçtiğini ifade etmiştir.

"Spor salonu büyük, güzel; gelen insanlar açısından rahat bir yer, spor yaparken rahatsız olmadım. En önemlisi ben Çallı'da oturuyorum orada benim gidebileceğim spor salonu yok. Keşke benim semtimde de öyle yerler olsa. İsim önemli değil. Gelen insanların tarzı önemli... Bir erkeğin bayanı rahatsız etmeden sporunu yapması lazım, amaca uygun hareket etmeli. Amaç spor yapmak. Bir tane görmüştüm, geçerken içeri baktım hep erkekti. Ağırılık çalışıyorlardı, hiç bayan yoktu. Mesela bizim oralardaki bir salona gittiğinde hiç bayan görmemiş gibi bakabilirler" (G4, Kadın, Öğretmen)

Bunların yanında spor salonuna/merkezinin gelme ve spor yapma amacı ve bu amaca uygun olarak ilgi duyulan pratikler hakkında cinsiyete göre bazı farklılıklardan söz edilmiştir.

"Kadınlar için kilo verme ve erkekler için de kas yapma yoğun geliş sebebi... Salonun çoğu alanında kadın-erkek yoğunluğu birbirine yakın ancak yine de kas-vücut geliştirme de erkekler biraz daha fazla." (G2, Kadın, Spor Eğitmeni)

"Erkekler daha fazla. Üniversiteye yakın olduğu için, genelde üniversite öğrencisi geliyor "işte 1 ayda şu vücudu yapabilir miyim?", "şöyle vücut nasıl olur?" diye soruyorlar. Hem ev hanımı olan hem de çalışan kesimden bayanlar var. Birçoğu da zayıflamak için geliyor." (G22, Erkek, Spor Eğitmeni)

"Kadınlar genelde görüntüleri için geliyorlar; yazın bir forma girelim diyorlar. Hatta güne gidecek olanlar oluyor, orada yiyeceklerimizi yakalım düşüncesiyle gelenler var. Orta yaş üzeri kadınlarda göbeği eritelim, biraz daha iyi görünelim, kıyafetlerimize girelim mantığında olduklarını düşünüyorum. Belli bir erkek öğrenci kesim de" vücut geliştireyim", "kaslı olayım" diye gelenler var." (G14, Erkek, Öğrenci)

"Gelen çok genç insan var. Kadın-erkek sayısı eşit gibi; erkek olup yoga yapan da vardı, bu benim hoşuma gitmişti. Yoga aslında kadınlara özgü gibi görülür." (G15, Kadın, Akademisyen)

"Salon çok kalabalık değil, kadın erkek oranı da yarı yarıya diyebiliriz. Hocaların verdiği stüdyo dersler var yoga, pilates gibi, onlar zaten kadın ağırlıklı oluyor. Neredeyse sadece kadınlar yapıyor." (G30, Erkek, Mühendis)

Erkekler için 'kas yapma', kadınlar için ise 'zayıflama' olarak özetlenebilecek amaçlar önceki başlıkta belirtilen 'tüketim amaçlı spor' anlayışının toplumsal cinsiyet rollerine yansımaları olarak da ele alınabilir. Her iki cinsiyette de dolaylı olarak 'ideal beden' vurgusu yapılmaktadır. Erkeklerin kaslı olarak güçlü görünmeye, kadınların da kilolu olmamaya ve zayıflığa verdiği önem bunu göstermektedir. Kilolu bir kadının erkeğe göre daha çok yadırganabileceği, kadınların 'zayıf' ve 'narın' bireyler olması gerekir anlayışı ve erkeğin de her zaman güçlü görünmesi gerektiği yönündeki inanış bu sonucu ortaya çıkarmaktadır.

Kadınların spor faaliyetlerinde yer alması konusunda "kadınlarda erkeklere göre sportif faaliyetlere katılma oranı düşüktür", "kadının spor yapması onu kadınsal özelliklerinden uzaklaştırır", "kadınlar aile içi rolleri -yemek yapma, çocuk bakımı- gereği spora daha uzak durur" gibi genel kabuller, kadınların spor faaliyetlerinde bulunmayı mutlak talep etmesiyle dönüşüme uğramaya başlamıştır. Araştırmamızda da görüldüğü gibi kadınlar da en az erkekler kadar spor salonlarına gidip bedensel güzellik ve sağlık için spor yapmaktadır. Bu noktada da spor salonları dönüşen bu taleplerle kadınlara özgü sportif etkinliklere yer vermekte ve kadınları spora çekmektedir.

7.4. Sosyo-Ekonomik faktörlerin etkisi

Gelir düzeyi, mesleki durum, eğitim düzeyi, oturulan semt gibi değişkenleri içeren sosyo-ekonomik faktörler görüşmecilerin spor yapma ve gittikleri salon tercihleri üzerinde etkisini göstermiştir. Akademisyen -yani eğitim ve gelir düzeyi belli bir seviyenin üzerinde- olan bir görüşmeci kendi statüsüne uygun bir yere girmeyi tercih ettiğini, sporu da alınıp-satılan bir meta gibi değerlendirdiğini ifade etmiştir.

“Ben hiç sosyalizm eşitlik ağzı falan yapmayacağım. Bence herkes görel olarak kapitalist ve sistemin insana kendini iyi hissettirmek için sunduğu birtakım nimetler var; bu bazen bir araba oluyor, bazen kıyafet oluyor, bazen ev oluyor bazen de böyle spor salonları oluyor. Mesela bende üniversitenin salonuna gitmektense Lifegym’e gitmeyi tercih ederim. Tertemiz, her gün siliniyor. Galiba bütün bir sistem insanın kendini özel hissetmesi üzerine kurulu. Sonuçta bir hizmet satın alıyorsunuz ve az para verilen bir yere gittiğinizde kendinizi çok özel hissetmezsiniz, herkes zaten ucuz olduğu için oraya gider; aletleri kullanmak için sıra beklersiniz. Gittiğim yerin bana sunduğu imkanlar önemli ve bu imkanlar da parayla orantılı.”
(G3, Erkek, Akademisyen)

Pilates eğitmenliği yapan bir başka görüşmeci gelenlerin belli bir mesleki ve gelir durumuna sahip olduğunu ve bunun da belli bir bilinç (spor) yarattığını belirtmiştir.

“Buraya birazcık anatomiye bilen, egzersiz yapmanın ne demek olduğunu bilen insanlar geliyor. Doğru nefes almak için bile gelenler var. Her yerden (meslekten) gelenler var. Gelir seviyelerinin de ortanın üzerinde olduğunu söyleyebilirim.”
(G11, Kadın, Pilates Eğitmeni)

Katılımcılardan spor eğitmeni olan bir erkek ve akademisyen olan bir kadın görüşmeci de spor bilincine vurgu yapmış ve bunun da belli bir seviye ile (gelir düzeyi, eğitim durumu, oturulan semt ile) ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

“Kepez bölgesinde başka böyle bir salon yok. Burası biraz daha kenar mahalle semti olduğu için insanlarda geçim sıkıntısı var. Diğer salonlarda, gelen üyeler biraz daha spor bilinçli. Aslında bizim işimiz burada daha zor, bilinç daha düşük. İnsanları biraz bilinçlendirmemiz lazım. Yani spor olarak alt seviyedeler, semt olarak. Burada adam hayatında hiç spor yapmamış, sanayiden geliyor. Oradaki çalıştığı kıyafetle geliyor.”
(G22, Erkek, Spor Eğitmeni)

“Her türden insan var burada ama alt seviye değil, sorumluluklarının bilincinde; salon da çok temiz. Bu insan portföyü de onu belirleyen bir şeydir. Bazen belli bir mantaliteri olmuyor, okumamışlıktan dolayı...”
(G15, Kadın, Akademisyen)

Sosyo-ekonomik faktörlerden gelir düzeyi baskın bir ölçüt olarak kabul edilse de tek başına açıklayıcı bir faktör değildir. Salonun oturulan yere yakın (ya da giden açısından kolay ulaşılabilir) olması da etken faktörlerdendir. Bir öğrenci ve emekli öğretmen bunu dile getirmiştir.

“Antalya içinde bir yere gittim orası da çok iyi değildi. Burası salon olarak güzel, aletler güzel kaliteli ama küçük, kalabalık. Ama başka alternatifim yok, başka yere para veremem. Üniversiteye yakın; gidip-geleyim...”
(G19, Erkek, Öğrenci)

“Diğer salonları gezdik; burası maddi yönden bizim için daha uygun. Bir de Siteler mahallesinde oturuyorum, ulaşım açısından da yakın. Şu an memnunuz yani, bizim maddi olanaklarımıza göre gereken karşılığı veriyor.”
(G21, Erkek, Emekli Öğretmen)

Bir başka görüşmeci ise salonun bulunduğu konum üzerinden oraya gelenlerin sosyo-ekonomik seviyesinin anlaşıldığını ifade etmiştir.

“Gelenlerin, salonun bulunduğu konum gereği (dedeman-lara) sosyo-ekonomik düzeyinin iyi olduğunu düşünüyorum. Giyim tarzı bunu fark etmemde çok belirleyici; çok fazla düşük

gelirlinin geldiğini görmedim. Bu bölgede oturan insanlar örneğin kepeze göre daha farklı...”
(G14, Erkek, Öğrenci)

Sosyo-ekonomik faktörler bir anlamda çeşitli ayrışmalar getirirse de spor salonu/merkezi gibi her kesimden insana açık kentsel mekânların ortak bir amaç için bir araya gelmesiyle sosyo-ekonomik farklılıklar kaybolabilmektedir. Ortak olan zayıflamak, fit veya kaslı bir vücuda sahip olmak, sağlık için spor yapmak gibi amaçlar da günümüz kitlesel spor anlayışına uygun olduğu için geniş halk kitlelerine yayılarak bireyler arası farklılıkları ortadan kaldıracılabilmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Günümüz modern toplumlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen spor, gündelik yaşamda belli hedefler ve motivasyonlar bağlamında yer ve zaman ayrılan aktiviteler bütünü olarak kabul edilmektedir. Sporun böylesine önemli bir şekilde günlük yaşam içerisinde yer alması bir pazar alanı yaratmış ve bunun doğal sonucu olarak da sporu endüstri kavramı ile kullanmayı gündeme getirmiştir. Her geçen gün büyüyen spor endüstrisi her türlü sportif faaliyetleri içeren boş zaman etkinliklerini ve bunlar ile ilgili ürün ve hizmetleri içermektedir. Spor tüketicisi ise tüm toplumlarda sportif faaliyetlerde bulunan ve buna bağlı ürün ve hizmetleri tüketen birey olarak ele alınabilir.

Spor imkânlarının hızlı bir şekilde artması, bu alandaki talepte meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve çalışma saatlerinin esnekleşmesi, spor ve buna bağlı boş zaman faaliyetleri için ayrılacak zamanı arttırmıştır. Böylece spor kitleselleşip yaygınlaşmış ve sporun herkes için -bilhassa da sağlık için- hayatın içinde yer alması gereken bir faaliyet olduğuna yönelik algının kanıksanmasına neden olmuştur.

Bedensel güzellik ve estetik amacıyla gerçekleştirilen spor etkinliğinin tüketim örüntüsü içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada çok keskin sınıfsal ayrımlar devre dışı kalmaktadır. Wacquant'ın da belirttiği gibi (2010: 66) tüketicinin toplumsal mantığı ortaya çıkarılırken belli bir pratikle belli bir sınıfsal kategori arasında doğrudan bir bağ kurmak yerine, hayat tarzlarıyla farklı grupların işgal ettikleri toplumsal konumlar arasında yapısal denklikler kurmak gerekmektedir. Sporun 'hayat tarzı' olarak toplumda yer alması, kentsel yaşam içinde her kesimden bireyi içine çekmesine olanak sağlamaktadır.

Günümüzde bireyleri oldukça farklı zevkleri, yaşam tarzları ve özelemleri olan ve maddi ve simgesel kaynakları kullanarak kim olduklarını ya da kim olarak görünmek istediklerini seçmek, oluşturmak, sürdürmek, yorumlamak ve göstermek zorunda kalan tüketiciler olarak ele alabiliriz. Modern ve post modern evrede bireyler kendiliğinden “cazip bir kadın” veya “yakışıklı bir erkek” olmamaktadır. Bireyler kendi kimliklerini yaratmalarına yardımcı olacağını düşündükleri malları tüketerek olmayı arzu ettikleri varlık gibi olmaya ve kendileriyle ilgili bu imajı, bu kimliği sürdürme amacı içerisinde (Yanıklar, 2010: 116).

Spor da bu noktada bireyler için arzu ettikleri bedene kavuşmada başvurulan araç olmaktadır. Bedensel güzeleğe gitme arzusu adeta bir moda gibi işlemektedir. Baudrillard'a göre (2004: 169) güzellik etiği bedeninin tüm somut değerlerinin, tüm kullanım değerlerinin tek bir işlevsel “değişim değerine” indirgenmesi olarak tanımlanabilir. Bu değişim değeri soyut biçimde görkemli, eksiksiz beden fikrini, arzu ve haz fikrini kendinde toplamaktadır. Bu nokta da güzellik değiş tokuş edilen bir göstergeler malzemesinden öte bir şey olmamaktadır.

Spor her kesimden insan için bir faaliyet alanı olsa da belli sporların belli bir sosyo-ekonomik statü gerektirdiği gerçeğini de unutmamak gerekir. Golf, kayak gibi kendine özgü ekipmanlar isteyen spor dalları için önemli miktarda maddi güce (sermayeye) ihtiyaç vardır. Ayrıca bu tip sporlar geniş kitleler arasında yaygın olmadığından, yapan birey ya da gruplar için sosyal statü de

sağlamaktadır. Yapılan çalışmada ise spor salonuna gidip orada spor yapmanın golf veya kayak gibi büyük miktarda maddi kaynak gerektirmediği görülmüştür. Görüşmelerin gerçekleştirildiği spor salonlarının yıllık veya aylık aidatlarında çok ciddi miktarda farklar bulunmamaktadır. Kentin belli yerlerinde spora daha fazla talep olacağı düşünülerek spor salonları belli bölgelerde daha fazla yer almıştır ve bireyler kendi konumları dahilinde bu salonlarda spor faaliyetlerinde bulunma isteği içindedir.

Salonlara giden bireylerin her meslek ve gelir grubundan bireylerden, hatta bir geliri olmayan öğrencilerden, geçmişe bakıldığında daha dezavantajlı olarak görünen kadınlardan oluşması; spor salonlarını belli sınıfsal/statüsel farklılıkların görüldüğü mekânlar olmaktan çıkarmaktadır. Her birey kendi habitusu itibarıyla kendi spor pratiğini yaratmakta ve alanda var olmaktadır. Bir anlamda maddi durum, cinsiyet faktörü gibi engelleyici olabilecek nesnel değişkenler aşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, Y. (2005). Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikası. *Toplum ve Bilim*, 103, 53–92.
- Amman, M. T. (2000). Sporda Sosyal Bilimler. H. C. İkizler (Ed.), *Sporda Sosyal Bilimler* (s. 85–149). İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu* (A. Şenel Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum* (Y. Alagon Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bocock, R. (2009). *Tüketim* (İ. Kutluk Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (D. Fırat Şannan ve A. Günce Berkkurt Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. ve Wacquant L. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (N. Ökten Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (6. Baskı; M. Bütün ve S. B. Demir Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Delaney, T. (2015). The Functionalist Perspective On Sport. R. Giulianotti (Ed.), *Routledge Handbook of the Sociology of Sport* (s. 18–28). London And New York Routledge, Taylor & Francis Group.
- Delaney, T. ve Madigan, T. (2015). *The Sociology of Sports: An Introduction* (Second Edition). Jefferson, North Carolina: Mcfarland & Company, Inc., Publishers.
- Fişek, K. (1985). *Türkiye Spor Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sport*. London And New York Routledge, Taylor & Francis Group.
- Jones, I. ve Gratton, C. (2010). *Research Methods for Sports Studies*. London; New York: Routledge.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü., Türkyılmaz, S. (2010). Temsili Bir Örneklemde Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 182–220.
- Koca, C. ve Bulgu, N. (2005). Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış. *Toplum ve Bilim*, (103), 163–184.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Cilt 1-2) (8. Edisyon; Ö. Akkaya Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ritzer, G. (2011). *Modern Sosyoloji Kuramları* (Çev. H. Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Seippel, O. (2006). The Meanings of Sport: Fun, Health, Beauty or Community. *Sport in Society*, 9(1), 51–70.
- Shilling, C. (2003). *The Body and Social Theory* (2nd ed.). London: Sage.

- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi* (E. Gen Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Talimciler, A. (2012). Toplumsal Yapı ve Değişim Ekseninde Türkiye'de Spor/Futbol 1920-2012. F. Alpkaya & B. Duru (Ed.), *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 479-509). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2010). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Ed.), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 303-366). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Theberge, N. (2000). Gender and Sport. J. Coakley & E. Dunning (Ed.), *Handbook of Sport Studies* (s. 322-333). London: Sage.
- Volkwein-Caplan, K. A. E. (2004). *Culture, Sport, and Physical Activity*. Maidenhead ; New York: Meyer & Meyer Sport.
- Wacquant, L. (2010). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Ed.), Ü. Tatlıcan (Çev.), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 53-77). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(34), 25-32.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.